

Heemkundekring Nicolaus Poppelius.

Weelde Toen en Nu.

Weelde, 1982,

INHOUDSOPGAVE

Pagina

I. Inleiding

3

II. Prehistorie

6

III. Plaatsnamen

22

IV. Wereldlijke geschiedenis tot 1796

59

1. **Geschiedenis van Weelde** 59
2. **Kroniek van enkele geslachten** 77
3. **Weeldse universitaires** 83
4. **Volk en bodem** 86
5. **Rampen, onlusten en epidemieën** 89

V. Wereldlijke geschiedenis na 1796

1. **Bestuurlijke en economische geschiedenis** 92
2. **Weelde tijdens de twee wereldoorlogen** 99
3. **Het spoor van Weelde-Statie** 105
4. **Emmaus** 111
5. **Brandweer** 113
6. **De Overheide** 115

VI. Kerkelijke Geschiedenis

1. **De parochie van St.-Michiel** 118
2. **De parochie van St.-Jan** 154
3. **De parochie van O.L.Vrouw van de Rozenkrans** 163
4. **Weeldse geestelijken** 165
5. **Nicolaus Poppelius, een Weeldse heilige?** 176

VII. Het schoolwezen te Weelde

1. **Voor 1900** 179
2. **Na 1900** 186
3. **Onderwijzers die wij niet vergeten...** 191

VIII. Verenigingsleven

1. Landbouwverenigingen	194
2. A.C.W.-verenigingen	200
3. Fanfare St.-Nicolauskring	208
4. Sportkring Weelde 1943-1962	210
5. Duivenmaatschappij De Overvliegers	217
6. De oude schuttersgilden van Weelde	219
7. Davidsfonds	223
8. Weeldezang	225

IX. Oude ambachten

1. De windmolen bij de St.-Michielskerk	228
2. De houten molen	229

X. Folklore

1. Legenden en bijgeloof	234
2. Vieringen	234
3. Anecdotes	239
4. Adriaan Kolen	250

I. Inleiding

De verdienste van een heemkundekring ligt niet in een groot aantal leden, niet in openbaar vertoon, en niet in feestelijke bijeenkomsten. Ze ligt integendeel in het noeste werk dat in alle stilte wordt verricht en waarvan het resultaat maar eens om de paar jaar openbaar gemaakt kan worden. En dat dan nog in het beste geval. De jongste jaren is er door een weliswaar beperkte groep leden van de Heemkundekring Nicolaus Poppelius ongelooflijk veel werk verricht in de archieven van onze fusiegemeente. Het resultaat liegt er niet om: achtereenvolgens verschenen nu al vier boeken:

- Wel en Wee in Weelde in 1978;
- Poppel in Goede en Kwade Dagen in 1979;
- Zoals Ze Waren: Ravels, Weelde en Poppel in Prentkaarten, insgelijks in 1979;
- Ravels in Lief en Leed in 1980.

Heel het jaar 1981 diende besteed te worden aan verder opzoekings- en redactiewerk aan het boek, waarvan u hier een exemplaar in de hand hebt. Het is uitermate zwaar werk geweest dat geheel onbaatzuchtig, maar toch ten koste van veel tijd en persoonlijk geld door de redactie is verricht. Dit jaar beleven wij dan weer eens zo'n moment van -wij mogen het gerust zeggen- groot geluk, waarop wij voor het voetlicht mogen treden met de nieuwe boreling: Weelde Toen en Nu.

Weelde Toen en Nu wil een goed leesbaar getuigenis zijn van het verleden en het heden van de deelgemeente Weelde. Historisch gezien heeft deze deelgemeente een rijk verleden. Bovendien mag ze bogen op een uitgebreid archief. In die zin is het aangenaam werken geweest. Wij hopen, dat u aan dit boek veel plezier beleeft. Bovendien is het beslist een waardevol bezit voor de toekomst. Ook dat telt. We mogen zelfs stellen, dat dit het enorme risico (want zo'n boek uitgeven kost een fortuin) ruimschoots waard was. Wij staan erop alle medewerkers aan dit boek van harte te bedanken, ook allen die zijdelings of direct de werkgroep met informatie, documenten of wat dan ook behulpzaam zijn geweest. Wij doen niemand onrecht aan, als wij zeer speciaal drie mensen uit de werkgroep extra vermelden om hun onverdroten en niet aflatende inspanningen. Dat zijn Marc Vermeeren, Willem Paulussen en Cyriel Verbeek. Aan hen een extra woord van dank, maar ook van lof voor de geleverde prestatie. De heemkundekring hoopt in de toekomst nog meer voor het nageslacht te kunnen bewaren, niet alleen in geschriften, maar ook in monumenten. Maar daar hoort u hopelijk een volgende keer meer van

Weelde, nog net dat stukje Vlaanderen bij de grens, vult samen met Poppel de rechtse bochel die België in het noorden vertoont. Administratief moest het genoeg nemen met de functie van deelgemeente van Ravels -een beetje pijnlijk als je terugdenkt aan de roemrijke Vrijheid Weelde van weleer- en ressorteert het onder het kanton Arendonk, het arrondissement Turnhout en de provincie Antwerpen. Als je rond Weelde loopt, dan leg je ongeveer 30 km af: in het noorden 7,9 km langs Poppel, in het oosten 2,6 km langs de Nederlandse grens, in het zuiden 8,7 km langs Arendonk en Ravels, in het zuidwesten 3,6 km langs Turnhout en in het westen 7,1 km langs het bonte dorp Baarle (Hertog en Nassau). Daarbinnen prijkt dus Weelde met zijn 3724,26 hektaren oppervlakte.

Dit stukje Weelde is mijn ...

Weelde, de trots van alle Weeldenaren, maar toch een kleine republiek. Weelde is een federatie van drie gebiedsdelen: het Kerkeinde, de Straat en de Statie! Ze vallen samen met de drie parochies van nu: de Sint-Michielsparochie (Kerkeinde of Centrum), de Sint-Jansparochie (Straat) en de Onze-Lieve-Vrouwparochie (Statie). Sint-Michiel vormt de historische kern en is ook de grootste parochie gebleven. En toch ligt juist deze parochie niet langs een belangrijke verkeersweg. Je moet er een ommetje voor maken. Sint-Jan en Onze-Lieve-Vrouw daarentegen wel, resp. langs de belangrijke internationale wegen Turnhout-Tilburg-'s-Hertogenbosch en Turnhout-Breda. Weelde, drie agglomeraties dus, eigenlijk erg verscheiden, maar als het erop aankomt, één van hart en overtuiging. Weelde heeft ook steeds een intens gehuchtsleven gekend. Elk gehucht vormde door de eeuwen heen een hecht geheel. Je merkt het vandaag de dag nog steeds. Kijk maar naar de jaarlijkse

carnavalstoet en naar de diverse kermissen. In een gebaar van grootmoedigheid evenwel trekken de Weeldenaren wel naar elkaars festiviteiten. Gehuchten met ronkende namen: de Straat, de Kerk, de Statie, de Hegge, het Schoot, de Overheide, het Moleneinde, de Zuid-Heikant, de Noord-Heikant, de Leemputten (met de Brein), het Singeltje, het Geeneinde, de Dijk, het Hummelshoek, de Meir, de Prinsenlaan, het Laar, de Dreef, de Eelsestraat, het Molenheike, de Brusselsestraat, de Gemeentelaan, het Rot en de Bakstraat groeperen elk huizen waarvan de bewoners een sterke verbondenheid met elkaar voelen. Sommige namen zijn erg oud, andere zijn de jongste jaren prijsgegeven aan de officiële namentaal, nog andere zijn nieuwe creaties, maar alle hebben ze een geladen inhoud en een sociale betekenis.

Een dorp met een gemengde bevolking

Historisch is Weelde een erg eenzijdig op de landbouw gerichte gemeente geweest. Vooral na de tweede wereldoorlog is er duchtig gebouwd, tengevolge waarvan er zich ook arbeiders- en bediendengezinnen hebben kunnen vestigen. Dit merk je vooral in de zgn. nieuwe wijken, als daar zijn: wijken op Weelde-Statie, het Rot, de Straatakkers. Dat komt daardoor, dat Weelde-Statie een industrieterrein kreeg en dat Turnhout, Tilburg, Breda en andere Noordbrabantse gemeenten voor hun industrialiseringsproces een beroep deden op de als vlijtig en werkzaam bekend staande Kempense bevolking. De landbouwers bleven vooral zitten op de oudere gehuchten en de buitenkanten van de gemeente. De hele evolutie mag men er één van de goede soort noemen: Weelde is een welvarende gemeenschap geworden.

Van bergen kun je amper spreken

en toch liggen er de bekende Hoogeindse bergen, maar dan is de term "berg" echt wel een eufemisme. De bodemverhevenheid van Weelde schommelt meestal tussen 26 en 36 meter boven de zeespiegel. Het centrum ligt iets hoger dan de uitkanten en daarom scheidt het twee bekkens van elkaar af: het Schelde- en het Maasbekken. Inderdaad, de oostelijke en het noordwestelijke gedeelten laten hun water resp. via de Aa en de Leilooop naar de Maas stromen, terwijl het zuidwestelijk deel zijn water via de Mark aan de Schelde afstaat. De scheiding ligt dus van noordwest naar zuid.

Je hebt al begrepen, dat de Aa een voor Weelde belangrijk riviertje is. Ze vloeit door een gebied met verse beemden, waarvan de hoogte bij de oorsprong van de Aa 30 meter is en 26 meter bij het verlaten van Weelde. Ten oosten van de Aa ligt een vlak dat helt van 31 meter tot 33 meter in het oosten naar 26 tot 28 meter bij de Aa. Een gelijkaardig vlak helt van de weg Turnhout-Tilburg af naar de Aa, ook tussen 30 tot 33 meter en ongeveer 26 meter. Het westelijk stuk van Weelde vertoont een meer verscheiden uitzicht. Vanuit het Centrum (31 tot 32 meter) helt een strook naar de Leilooop (ongeveer 27 meter). Verder bemerk je vanuit het Centrum naar het westen een rug (32 tot 34 meter) die dan in een moerassige streek wegzakt. Maar ook naar het zuiden loopt zo'n rug vanuit het Centrum. Tenslotte daal je vanuit het Centrum naar Baarle toe ook lichtjes van 31 tot 33 meter naar 28 meter.

Het water te Weelde

Over de Aa, die bij de zuidergrens met Ravels ontspringt en noordwaarts naar Poppel vloeit, hadden wij het al. Deze rivier vormt over een gedeelte van haar loop de gemeentegrens met Ravels en met Poppel. De Leilooop in het noordoosten komt uit Baarle-Nassau en vloeit langs de grens naar Poppel. Onderweg neemt dit riviertje nog net op Weelds grondgebied het water van de Ossenvennenloop op, die met een kronkelende beweging uit het Centrum komt. Die Ossenvennenloop wordt op zijn beurt gevoed met water uit de Geeneindseloop. De Moleneindseloop slurpt o.m. het water van het Straatsloopke op, loopt naar het noorden en mondt uit in de Aa. Maar dat doet ook de Heesdijkseloop die het water van de Hogedriesloop opneemt.

Weelde telt een groot aantal vennen. Ze liggen verspreid over de oostelijke, zuidelijke en westelijke uitkanten van het dorp. Je treft er aan met heerlijke oude namen: het Speeksel, de Paardsdrank, de Horstvennen, het Huzenblek, het Lang Ven, het Einde-Goorven, de Bogerd, het Breukels Goor, het Rouwven, het Kievitven, de Vlasroot, het Krom Busseltje, het Bed en ga zo maar door. Een behoorlijk aantal van die vennen zit ingebed in een nog erg primitief en goed bewaard natuurlijk landschap.

En toch even iets over de Weeldse bergen

Het hoogste punt van Weelde is 36 meter. Wij hoeven nauwelijks te zeggen dat dit de top van de Hoogeindse Berg is. Hij is het eindpunt van de rug die vanuit het Centrum in westelijke richting loopt. Ten zuiden van het Centrum ligt de Vossenbergh met een hoogte van 32 meter. Verder heb je nog de Witte Bergen die je eigenlijk niet opmerkt. Maar ze heten nu eenmaal zo. Even situeren: de Witte Bergen vormen voor een stukje de grens tussen Weelde en Poppel en lopen loodrecht op het Aabekken uit. Ze steken nauwelijks boven de omgeving uit, maar ze heten zo, omdat de omliggende beemden en bossen slechts een hoogte van 26 tot 28 meter halen. Een bekende verhevenheid is tenslotte de "Motte", waarop het Hof ten Bergen heeft gestaan en waar nu de pastorie van Weelde-Centrum is gelegen. Rond die verheven plek is een brede gracht gegraven, de zgn. Burcht.

Weelde vertoont niettemin een boeiende afwisseling in zijn landschappen

De ligging zelf, de bodemverhevenheid, de waterverdeling, de grondsamenstelling en zelfs de eigenaars der gronden zijn zovele factoren die een rol hebben gespeeld in de verdeling van de bos- en bouwlanden zoals die er op onze dagen uitziet. In Weelde praten de autochtone bewoners nog wel eens van "de Binnen" en de "Heide". Met die "Binnen" bedoelen zij dan de gronden die in het bewoonde gebied liggen, m.n. in en rond het Centrum, de Straat en de Statie. Daartegenover moeten wij stellen, dat de term "Heide" voor de tijd van nu een zeer ruime betekenis heeft. Immers, met deze naam wijst men dan naar de grote periferische gebieden, zoals de Overheide, het Breukels Goor, de Gemeentebossen, enz. en juist daar heeft men de jongste dertig jaar heel wat oppervlakten gecultiveerd. En toch merk je, als je de kaart van Weelde bekijkt, nog steeds hoe sterk de drie agglomeraties omgeven zijn door cultuurgronden en hoezeer de daarrondliggende gebieden nog overwegend hun oorspronkelijk karakter van bossen, heide en moerassen behielden.

In tegenstelling tot de aansluiting die er is tussen Weelde-Centrum en Weelde-Straat, ook inzake grondcultivering, blijft Weelde-Statie nog wat geïsoleerd in de westhoek liggen. Het grote domein van de familie Van Havre bleef lange tijd een prachtig natuurgebied, bezaaid met dennenbossen, heide, vennen, moerassen en kreken. Dankzij het toegangsverbod kon de natuur hier ongestoord haar werk doen en bleef het een uniek museum van planten en dieren. Maar de tijden veranderen en ook hier is men volop bezig met de verkoop, tengevolge waarvan de diverse oppervlakten nieuwe bestemmingen krijgen. Een ander groot gebied wordt gevormd door de Gemeentebossen in het westen. Systematisch aangeplante bossen ontnemen er het zicht op moerassen en vennen, ook goren genoemd. Aangrenzend en zelfs gedeeltelijk eroverheen werd een militaire basis opgericht met een vliegveld en opslagplaatsen. Dat heeft een flink stuk heideland omgeschapen in een vlakte met landingsbanen tussen cultuurgronden. De loop van de Aa zorgt voor een afgetekende strook beemden doorheen Weelde, net zoals de Leiloop in het Noorden een aantal lage weiden besproeit. Deze verdeling houdt ook verband met de samenstelling van de oppervlaktelaag. Het bouwland vertoont een opmerkelijk zwarte bovenlaag, terwijl men op de heidegronden een dunne laag grijs zand bemerkt. Men spreekt hier van "vliegzaam".

Het lijkt een beetje vreemd, maar, zoals bekend zijn er in de vijftiger jaren ter hoogte van de Hoogeindse Bergen en in een gebied eromheen, evenals op een strook van het vliegveld tumuli (begraafplaatsen) ontdekt. Vooral het feit, dat in de nabijheid van die tumuli silexresten lagen, schijnt te wijzen op een zeer oude bewoning van die gronden. Die zijn nu helemaal niet meer bewoond. Hooguit kun je zeggen dat slechts de jongste eeuw er wat naartoe gebouwd is. Een typisch kenmerk van vervlogen jaren is nagenoeg geheel verdwenen: de houtkanten, zoals men die noemde. Men trof ze nog aan tot omstreeks het jaar 1950. Ze waren bedoeld als omheining van eigendommen, maar ook als beschutting tegen vorst, wind en ook wel eens loslopende dieren. Nu kun je vaak kilometers ver de velden inkijken, waar je veertig jaar geleden overal tegen struikgewas aanliep. De omschakeling van het kleine, gemengde landbouwbedrijf naar het meer eenzijdige, grotere bedrijf heeft ervoor gezorgd, dat grote plekken gronden het eigendom werden van één landbouwer of althans aan één en dezelfde landbouwer verhuurd werden. De ruilverkavelingsmethodiek heeft dat sterk aangemoedigd. Zo merk je nu hier en daar hoe veebedrijven ingeplant zitten in oppervlakten weideland, terwijl kippen- en varkensbedrijven wat dichterbij de agglomeraties langs de straten staan opgesteld, veelal betonnen of bakstenen constructies in de plaats van de vroegere in groen ingebedde hoevetjes.

Je kunt niet over Weelde praten of je moet het ook even over Emmaus hebben. Eigenlijk is het oorspronkelijk een stukje Schrieken. De Schrieken is een prachtig domein van bossen met tientallen boomsoorten, vijvers en kruidvelden. Het grootste gedeelte ligt op Poppels grondgebied. Terwijl op Poppels gebied het kasteeltje prijkt, heeft men op het grondgebied Weelde Emmaus gebouwd. De familie Misonne deed van Emmaus en een mooi stuk tuin eromheen afstand. Daarover wordt elders in dit boek uitvoerig bericht. Wij beperken ons hier tot de opmerking, dat nog steeds het domein Emmaus op een prachtige wijze aansluit bij het unieke reservaat, zoals je de Schrieken wel zou kunnen noemen. De plantengroei en de dierenbevolking van Emmaus zowel als de Schrieken zijn van aard om de hoop uit te drukken, dat het geheel in zijn huidige situatie vereeuwigd mag worden. Een laatste merkwaardigheid die wat te maken heeft met de bodemafwisseling is, dat altijd een behoorlijk aantal boeren van het Kerkeinde gronden bewonnen hebben op het gebied Weelde-Straat en niet het omgekeerde. Dat hangt samen met de merkkelijk betere kwaliteit van de cultuurlaag van de grond in de Straat dan in het Centrum. Kernachtig samengevat kun je stellen wat eens een boer zei, terwijl hij in Weelde-Straat stond en naar het Centrum wees: "Daar ligt Weelde, maar hier is Weelde!"

De H van Weelde

De gemeente is helemaal uitgebouwd rond de bekende H, waarvan de wegen Turnhout-'s-Hertogenbosch en Turnhout-Breda de benen zijn en de Koning-Albertstraat met verlengde de verbindingstreep uitmaakt. Op die manier en door een paar aftakkingen is Weelde door verkeerswegen op een voortreffelijke manier verbonden met omliggende gemeenten en streken. Niet alleen Turnhout, Tilburg, Breda, Den Bosch en de tussenliggende dorpen zijn vlot bereikbaar, ook Arendonk en verderop Eindhoven is dat via Ravels-Eel. Verder heb je als verbindingswegen: de Hegge met Poppel, de Lage- en Hooge-Mierdeweg die over de grens toegang verschaft tot bedoelde dorpen. In tegenstelling tot sommige andere dorpen (vb.Poppel) moet je in Weelde niet steeds naar het Centrum terugkeren, als je van de ene uithoek naar de andere moet. Want dan kun je over wegen als de Leemputseweg, de Meir, het Groot Water, enz. Op die manier vormt het wegennet opmerkelijk veel driehoeken. Een achttal grote driehoeken kenmerken Weelde al lang. Zelfs merk je er al een aantal van op de kaart van Ferraris.

Weelde een welvarende gemeente

Wij zegden het al: Weelde is een dorp waarin de bevolking zich een zekere welstand heeft weten op te bouwen. Dat is natuurlijk mede te danken aan de (beperkte) industrialisering. Vooral echter heeft daartoe de evolutie van de landbouwtechnieken bijgedragen. Het is eveneens bekend, dat de ligging aan de grens ervoor gezorgd heeft, dat vele families in daartoe gunstige omstandigheden mooie graantjes konden pikken aan de twee kanten van de grens. Neem nu nog maar de werkgelegenheid en de smokkel in betere tijden (hoewel we eigenlijk van slechtere zouden moeten spreken).

Zo is Weelde

Een fraaie parel aan het snoer van Kempense dorpjes. Lang niet het minst belangrijke. Daarvoor zorgde de geschiedenis. Maar daarover lees je meer op de volgende pagina's van dit boek. Je leest er over de mensen die in de loop der tijden van Weelde, Weelde hebben gemaakt, er weelde brachten en ervoor zorgden, dat de mensen er nu met z'n allen in een rustig dorp leven, waarvan je nog steeds kan zeggen, dat het een gezonde long heeft, een aangenaam leefklimaat en een hoop fijne tradities. Want ook dat is leven! Vele auteurs vertellen u in dit boek over het rijke verleden, over roemrijke families, over fratsen en folklore uit vervlogen jaren. Zo was Weelde, maar zo is Weelde nog een beetje. En als je het nog niet aanvoelt, dan wensen wij je toe, dat je het na de lectuur van dit boek wel zult doen, omdat je dan een stukje (meer) Weeldenaar moet zijn.

II. Prehistorie

A. Midden en Nieuwe Steentijd

Het staat vast dat te Weelde reeds mensen voorkwamen rond 4000 voor Christus. De opgravingen van Prof. Vermeersch op de Paardsdrank hebben dit bevestigd. Aanvankelijk leefden deze voorouders voornamelijk van de jacht. In het Neolithicum (Nieuwe Steentijd) legde men zich toe op het zaaien van planten en het fokken van dieren. De mensen gingen zo over naar de landbouw. Deze oudste bewoners hadden enkel gebruiksvoorwerpen uit steen en hout. Het Neolithicum en de Bronstijd (de tijd waarin men, naast stenen, ook bronzen voorwerpen gaat gebruiken) zijn te beschouwen als de tijd waarin hier grafheuvelbouwers leefden. De overgang van de mesolithische jagers en verzamelaarsculturen naar de neolithische culturen is een vrij plotseling gebeuren. De neolithische levenswijze werd namelijk door immigranten meegebracht en kenmerkte zich door het optreden van tal van nieuwe cultuurelementen: landbouw, min of meer vaste woonplaatsen, grafheuvels, aardewerk en gepolijste stenen bijlen.

De veranderingen zijn zo ingrijpend dat men van de neolithische revolutie spreekt. In deze cultuur treffen we boerderijen aan van ongeveer 35 bij 8 meter, ook maalstenen en sikkels werden aangetroffen (wat op graanteelt wijst). Het grote verschil tussen deze cultuur en de mesolithische blijkt dus wel duidelijk. De landbouw bestond in het neolithicum reeds uit akkerbouw en veeteelt. De akkerbouw werd in de vorm van rooibouw bedreven. Door verbranding van het in het eikenmengbos volop aanwezige dode hout en door het kappen van bomen werd een stuk bos gerooid. Als graansoort verbouwde men gerst- en tarwesoorten, later ook wel erwten en vlas. We weten dit door stuifmeelonderzoek en door afdrukken van zaden in aardewerk. Daar men geen bemesting kende, moest men een bouwland al na enkele jaren verlaten. Inmiddels moest in de buurt een nieuw bouwland ontgonnen zijn. Het voor het rooien van bos vereiste zwaardere gereedschap treffen we aan in de vorm van grote gepolijste stenen bijlen. Op de Leemputten werd enkele jaren geleden door L. Paulussen zo'n bijl gevonden en in de jaren vijftig werd een gepolijst stenen bijltje opgegraven aan de Hegse Brug. Onlangs werd dan nog aan de Schrieken een stenen bijltje gevonden. Neolithische grafheuvels bestaan uit geelgrijs geaderd zand. Bij de bronstijdgrafheuvels is duidelijk waar te nemen, dat ze uit heideplaggen zijn opgebouwd.

B. Bronstijd

Rond 1500 voor Christus kwamen stammen uit Midden-Europa onze streken bevolken. Zij vestigden zich ook te Weelde. Zij hadden geleerd ertsen te smelten en bronzen voorwerpen te maken. Zij begroeven hun doden onder grafheuvels in urnen. De nederzettingen werden niet zomaar willekeurig gesticht. Ging men zich in een bepaalde streek vestigen, dan had men daartoe zowel vroeger als nu, een reden. Die reden kan geweest zijn de gunstige ligging van het terrein. Ze kan ook gezocht worden in de voordelige situatie van de plaats met betrekking tot verkeer en handel. Wel had men geen geld als betaalmiddel, maar men ruilde. Een bekend ruilmiddel waren huiden. Ze werden gebruikt voor het vervaardigen van kleding, riemen, bekleding van schilden, enz. Verder ruilde men silex, voedsel en materiaal dat ter versiering diende. Deze bewoners uit het Bronstijdperk, die in de periode 1700 tot 800 voor Christus Weelde bevolkten, moeten een vreedzame, rustige boerenbevolking zijn geweest. Grote rijkdom kenden zij niet. Door wat veeteelt en het bewerken van enige akkers, moesten zij in hun levensonderhoud voorzien. Waarschijnlijk leverde het houden van bijen extra-inkomsten op, in een tijd waarin suiker niet bekend was en honing in het gebrek aan zoetstof moest voorzien. Jacht en visserij zullen zeker nog een aanvulling van het dagelijks rantsoen hebben gevormd. Bijna alles wat men nodig had, moest men zelf maken.

In hun grafheuvels werden de doden met de nodige eerbewijzen begraven. De lijken werden boven een groot vuur verbrand en de resten van de beenderen en de asse werden in een klein kistje van ongeveer 70 cm lengte, gewoonlijk een uitgeholde boomstam gelegd en begraven in een rechthoekige ondiepe kuil, bedekt met omgekeerde heideplaggen en graszoden. Aldus werd er een kleine heuvel van ongeveer 15 meter doorsnede opgeworpen, omgeven door eiken palen en een gracht of wal. Later werden de crematieresten verzameld in potten, die men urnen noemt. Deze werden met de hand uit leem gedraaid en in open vuur gedroogd en verhard. Zulke urnen zijn peer- of emmervormig, 20 à 30 cm hoog en hebben een diameter van 20 à 25 cm of meer. Sommige werden versierd met afdrukken van zaden. Ook te Weelde werden vele grafheuvels uit de Bronstijd gevonden.

C. Urnenveldentijd

Tijdens de late Bronstijd (1000-650 voor Christus) deden zich grote veranderingen voor. Omstreeks 900 voor Christus bereikten nieuwe culturen onze omgeving. Een der markantste elementen daarvan is het urnenveld. Men spreekt dan ook van urnenveldculturen. Omstreeks 650 voor Christus verdringt het ijzer het brons en begon de IJzertijd die dan inzette met het tweede deel van de Urnenveldentijd. Bij ons was het ijzer in de IJzertijd net zo schaars als het brons in de Bronstijd. Dat is de reden waarom men eerder van Urnenveldentijd dan van IJzertijd spreekt.

D. Overzicht van gedane opgravingen

Het is in dit overzicht niet de bedoeling iets nieuws te brengen in verband met de prehistorie te Weelde. Na de Tweede Wereldoorlog werd serieus begonnen met het wetenschappelijk onderzoek van onze prehistorische monumenten en volgden de publicaties elkaar in snel tempo op. Dit overzicht is enkel een onvolledige compilatie van wat tot nu toe verscheen. Wie meer wil weten, verwijzen we naar de uitgebreide literatuurlijst achteraan.

1. Onderzoek van 4 grafheuvels aan het Langven in 1903 door L.Stroobant

De grafheuvelgroep aan het Langven werd in 1902 door studenten van Turnhout en Weelde ontdekt. Ter plaatse deden zij enkele summiere opgravingen, maar zij vonden blijkbaar niets. In 1904 vonden deze studenten in de onmiddellijke nabijheid 5 urnen en korte tijd later nog eens 5. Wat met deze urnen gebeurde, is niet bekend. In de Kempenaar van 23 april 1904 lezen we: "*In dezelfde heide, ongeveer 25 minuten noordwaarts, nabij het Langven, waar in het Paaschverlof van 1902 vier grafheuvels ontdekt werden, heeft men over eenige dagen nog 5 lijkurnen aan 't licht gebracht. Deze lagen in gelijken grondslag ten Z.O. van den 1ste grafheuvel, nabij de Koningsstraat begraven. Ongeveer 12 minuten in noordelijke richting op den gemeentegrond werden insgelijks 5 lijkurnen ontdekt*". Op 12 november 1903 onderzocht L.Stroobant de vier grafheuvels aan het Langven en publiceerde daarover:

"De vier grafheuvels gegroepeerd bij het Langven, op het kaartje hierbij aangegeven werden reeds onderzocht door studenten van Turnhout en Weelde, alvorens de lokale bladen zich bezighielden met onze onderzoekingen. Na enkele peilingen, ontdekten wij op 12 november laatstleden in grafheuvel D een kleine urne van gebakken aarde, het had de vorm van een kommetje en de volgende afmetingen: hoogte 10,5 cm, dikte van de wand 1 cm, diameter van de opening 11 cm en diameter grondvlak 6 cm. Het was ruw aardewerk zonder versieringen, gemaakt met de hand, en bestond uit klei met wat stukgerolde witte kiezelsteentjes. Het had een rood-gele kleur. De urne bevond zich omgekeerd in het graf met de voet in de lucht, op een bed van houtskool. Dit alles is afkomstig van de lijkverbranding.

De urne bevatte echter niet meer dan een zwarte, onherkenbare materie. De kleine afmetingen laten ons toe te veronderstellen dat het hier niet gaat om een urne die verband houdt met het begrafenisritueel, maar eerder om een vaas die diende voor de diensten. Deze diensten blijven voor ons een ondoorgrondelijk mysterie. De vaas die we te Weelde vonden en die we aan het museum "Het Steen" schonken, is een samenstelling van klei en stukgerolde kiezelsteentjes. De onvolmaakte baksels van de urnen uit het ijzeren tijdperk maakt hen zeer brokkelig, omdat ze reeds ongeveer 25 eeuwen vochtig in de grond zitten. Het is ook hierdoor dat de vazen van het Hallstadttijdperk zo zeldzaam zijn. Dokter Hoernes, die een groot deel van de duizenden grafheuvels die reeds zijn ontdekt, heeft onderzocht, constateert de aanwezigheid van wapens, in het bijzonder van brons, handgereedschap, barnsteen, en ook, maar wel zelden gouden voorwerpen. De gewoonte om de lijken met hun sieraden te begraven heeft misschien met de legende in Weelde te maken, volgens dewelke er nog schatten zouden begraven zijn in de heide. Niet ver daarvandaan, namelijk in de heide van Baarle-Nassau, vond men een bronzen bijl, maar dat zijn uitzonderingen. De meeste van de grafheuvels in het noorden van de provincie Antwerpen, verbergen niet meer dan wat voorwerpen die horen bij het begrafenisritueel. Deze ruwe en arme volkeren hechtten waarschijnlijk te veel waarde aan hun wapens om ze met hun doden te begraven".

Hij vervolgt: "*Niet ver van de grafheuvels bij het Langven verheft zich een eigenaardig bouwsel. Het is een ophoging van grond van ongeveer 1 meter hoog, 3 meter dik, en het vormt een grote rechthoek van 220 meter lengte en 120 meter breedte. Eertijds waren deze plaatsen afgezet met meerdere rijen*

bomen, die volledig het zicht binnenin de schans verborgen. Middenin bevinden zich twee poelen, om het vee te laten drinken. We kennen uitstekend de ophogingen van aarde die gewoonlijk dienden om de grens van bezittingen in de heide aan te duiden, maar hier gaat het om een echte schans. Een voetpad, dat langs de grafheuvels loopt, kronkelt zich op een landengte tussen twee meren en loopt naar de schans. Heeft deze schans alleen gediend om het vee te verbergen tijdens de oorlogen van de XVIe eeuw waarvan Weelde had te lijden? Of is het een oppidum uit de prehistorie, wat de nabijheid van grafheuvels doet vermoeden?"

Op het gehucht De Tommel verhief zich een ophoging van zand, volledig omgeven met water. De naam van de plaats Tommel (tumulus-grafheuvel) en de typische vorm deden L.Stroobant veronderstellen met een grafheuvel uit het Hallstatttijdperk te doen te hebben. Hij vergiste zich echter. De zogenaamde grafheuvel was een 20-tal jaren daarvoor door boswachter Antoon Berthels opgehoopt voor het gemak van de zwemmers.

2. J.Stroobant ontdekte silex uit het Tardenoisien in 1910

In de omgeving van het Brouwersgoor en de Hoogeindse Hei werd reeds in 1903 door L.Stroobant een zandstenen hamer gevonden. Ongeveer op dezelfde plaats vond zijn zoon J.Stroobant in 1910 een belangrijke Tardenoisien-woonplaats. Vanaf die datum deden ze er regelmatig opzoekingen en J.Stroobant schreef hierover: *"Met weinig moeite vonden wij meerdere honderden zeer kleine silex voorwerpen van het type Tardenoisien. Wij hebben er een deel van opgestuurd naar het museum van de Cinquantenaire in Brussel, naar het Taxandria te Turnhout, en ook naar Mr.Ulysse Capitaine, professor aan de school voor anthropologie te Parijs. De voorwerpen bevinden zich op een kleine diepte (7 à 10 centimeter). Afval van de voorwerpen komt overvloedig voor, mooie stukken zijn echter zeldzaam. Het schijnt nu zo dat men op deze plaats eertijds de zeer kleine voorwerpen in silex hieuw, die kunnen gediend hebben als voorwerpen bij het vissen, omdat op zulke plaatsen waar zoveel van deze voorwerpen gevonden worden, de onveranderlijke nabijheid van een vijver een grote rol speelt. Wat ook hun bestemming mogen geweest zijn, ze gelijken uitstekend op de voorwerpen uit gehouwen silex van de plateaus van de Amblève, en diegene die gevonden werden op de plateaus van de Ourthevallei.*

Men vindt ze zeer veel in Engeland, waar men ze aan het oppervlak vindt. Ze komen zelfs zo overvloedig voor in sommige delen van Devonshire en bovenal in de omgeving van Croyde, dat men ook wel eens heeft verondersteld dat ze door de natuur zo gevormd werden, en niet door het werk van mensen. Men treft ze het meest aan bij oude kampen. Het kan ook zijn dat de hier gevonden voorwerpen pas zijn gebruikt na de Romeinse beschaving, en dat ze dus eigenlijk een overleving zijn van het echte Tardenoisientijdperk. Op de Hoogeindsen berg werd een lemmer gevonden van 8,5 cm, ook uit silex gehouwen." De Nationale Dienst voor Opgravingen besloot in 1921 op dezelfde plaats opgravingen te gaan verrichten onder leiding van L.Leqoeux. Men vond 2171 afslagen en afvalstukken. Twee waren bewerkt en 410 hadden invloed ondergaan van het vuur. Bovendien vond men 109 klingen en fragmenten van klingen, waarvan 1 was bewerkt, 6 kernen, 1 kern die als schaaft was gebruikt, 6 mesjes, 4 microburijnen, 6 driehoekjes, 5 gelijkzijdige en 1 gelijkzijdige, 8 klingen die als messen hadden gediend, 12 geretoucheerde klingen, 2 spitsen die langs één zijde geretoucheerd waren, 3 spitsen waarvan de ene zijde helemaal, en de andere zijde maar half geretoucheerd was, 5 spitsen waarvan de basis en één zijde waren geretoucheerd, 1 spits "à tranchant transversal", 3 spitsen "losangiques", 7 ondefinieerbare stukken, 1 "troncature oblique".

L.Stroobant vond rond 1921 op de Hoogeindse Berg 60 afslagen, 32 klingen en fragmenten van klingen, waarvan 1 was bewerkt, 3 kernen, 2 mesjes, 4 spitsen. We weten dat rond 1877 in de heide ten noorden van Weelde, in de nabijheid van het bos Hummel asse en beenderen werden ontdekt. Rond 1900 werd dezelfde vindplaats opnieuw gelocaliseerd en werden er 5 of 6 grafheuvels gevonden, waarvan er 2 door L.Stroobant werden onderzocht. We weten niet of er iets werd gevonden. Er werden rond 1900 fragmenten van urnen gevonden op de grens Weelde-Poppel, in de nabijheid van De Schrieken. Nabij de Keutelberg werd in het begin van deze eeuw een niet-gepolijst bijltje van vuursteen ontdekt. In de Hoogeindse Hei vond J.Stroobant een gepolijst vuurstenen bijltje, op de Hoogeindse Berg ontdekte hij een lemmer van grijze vuursteen uit Spiennes.

3. Onderzoek van grafheuvels te Weelde in 1957

Bron: G.Beex. Onderzoek van grafheuvels te Weelde. In: Taxandria, 1958, blz.1-24.

Ten westen van Weelde lagen tot voor enkele jaren enige grafheuvels op een hoge zandrug die nauwelijks voor landbouwdoeleinden geschikt was. Dat het onderzoek van deze grafheuvels kon plaatsvinden is vooral te danken aan de belangstelling van de heren E.Swaan, V.Wijgerde, dokter L.Van Baelen en L.Woestenburg, allen wonende te Weelde. In 1954 was in één der heuvels een urn gevonden door de heer A.Goossens uit Antwerpen, die later welwillend toestemming gaf om deze urn te tekenen. Toen tijdens egalisatiewerken 2 der grote grafheuvels werden opgeruimd, werd de dienst voor opgravingen gewaarschuwd om de nog overgebleven grafheuvels te onderzoeken. Deze opgraving had plaats van 11 maart tot 3 april 1957 onder leiding van Dr.H.Roosens, Prof.Dr.J.Mertens en G.Beex. Veel belangstelling werd tijdens het onderzoek ondervonden van talrijke scholen uit de omgeving. Veel interesse toonden ook de leden van het Museum Taxandria. Prof.Dr.W.Glasbergen van de Amsterdamse universiteit kwam met zijn studenten het onderzoek een dag meemaken. Tijdens de eerste verkenning van het terrein, waarop de twee, nu geëgaliseerde grafheuvels hadden gelegen, was de juiste plaats slechts bij benadering vast te stellen, wel werd de plaats van een derde grafheuveltje gevonden waarvan het bestaan te voren niet bekend was. Op het egaal grijs gekleurd geploegde land viel namelijk een ronde vlek van geel zand op, die met een donker gekleurde smalle strook was omgeven. Ongetwijfeld betrof het hier een klein verdwenen grafheuveltje dat waarschijnlijk met een ringsloot was omgeven.

Een vierde grafheuvel lag aan de andere zijde van een zandweg en was bij toeval gespaard omdat hij juist op de hoek lag van een perceel dat tot het militair vliegveld behoorde. Helaas was na het vinden van een urn in een der andere grafheuvels ook hier in het centrum een grote kuil gegraven en van daaruit twee smalle greppels naar de rand. Het geheel zag er nogal ernstig beschadigd uit. Hoewel niet zo erg als de andere heuvels waarvan hoogstens nog iets van de grondsporen onder de heuvel bewaard kon zijn. Toch was het zeker nog de moeite waard om een onderzoek in te stellen. Vergunning werd gevraagd en welwillend verleend door de gemeente als eigenaar van één der percelen en door de huurder. Ook de militaire instanties gaven toestemming om de op de rand van het vliegveld gelegen heuvel te onderzoeken. De gemeente zorgde tevens dat 6 werklozen ter beschikking werden gesteld van het onderzoek.

De opgraving begon op 11 maart 1957. Bij aankomst op het terrein bleek het moeilijk om de juiste plaats der twee grootste geëgaliseerde grafheuvels terug te vinden. Bij de ontginning was het eigenlijke heuvellichaam afgegraven en de grond over het terrein in de omgeving uitgespreid. De juiste plaats moest aan de hand van een lichte terreinverhoging en verder door de aanwezigheid van wat bovengeploegde houtskooldeeltjes worden vastgesteld. Alleen bij het kleinere heuveltje dat nog als een lichtgekleurde vlek zichtbaar was, kon gemakkelijk het centrum worden bepaald. Omdat het terrein, waarop deze drie geëgaliseerde grafheuvels lagen, spoedig met haver zou worden ingezaaid, werden deze het eerst onderzocht.

Tumulus I

Het kleine heuveltje kwam eerst aan de beurt. Het was, zelfs voor de ontginningswerkzaamheden nooit opgevallen en had dus ook niet van urnenzoekers te lijden gehad. Hoewel van de verticale opbouw van de grafheuvel waarschijnlijk weinig meer over zou zijn, werd het onderzoek toch volgens de kwadrantenmethode ter hand genomen, zodat kruisgewijs twee smalle dammen over de grafheuvel werden uitgespoord. Na het verwijderen van de losse bovengrond bleek inderdaad rond de heuvel een ringsloot aanwezig te zijn. Deze greppel rond de heuvelvoet was in de loop der eeuwen geheel dicht gespoeld en tekende zich nu als een zwarte band cirkelvormig rond de grafheuvel af. De gele kleur van het zand in het horizontaal vlak binnen de ringsloot vormde een sterke tegenstelling met de drie andere grafheuvels. Deze vertoonden onder het oud-oppervlak een zeer zware heidepodsolering welke zich dus reeds voor het opwerpen van de grafheuvels had ontwikkeld. Deze podsolering bestond uit een circa 30 cm dikke loodzandlaag met een zware bruine oerbank daaronder. Bij tumulus I was dit heidepodsol niet aanwezig. Loodzandlaag en oerbank waren zo dun dat bij het ploegen op vele plaatsen het gele zand naar boven was gekomen. Juist hieraan was het te danken dat de plaats van de grafheuvel werd opgemerkt.

Ongeveer 40 cm ten westen van het centrum van de heuvel werd het overschot van een urn aangetroffen. Deze urn was door het ploegen ernstig beschadigd, maar aan één kant was de wand

toch tot bijna aan de rand gespaard. De urn vertoonde juist beneden deze afgebroken rand een lichte horizontale welving, die duidde op een nauwelijks geaccentueerde stafband zonder versiering. Ook op het kleine stukje van de wand dat boven de stafband was gespaard kon een versiering worden waargenomen. De bodem was aan de buitenkant licht geaccentueerd. Het materiaal waarvan de urn was gemaakt bestond uit leem vermengd met fijne kiezel. Al deze gegevens zijn kenmerkend voor het type der Drakenstein-urnen. Of de urn een primaire dan wel een secundaire bijzetting was kon uit de bodemsporen niet meer worden uitgemaakt. Een centraal graf of verdere bijzettingen werden niet aangetroffen, maar kunnen door het ploegen zijn verdwenen. De zeer zwakke ontwikkeling van het heidepodsol wijst erop dat de heuvel ouder is dan de andere. De heuvel was omgeven door een ringsloot. Dit is een randconstructie die zowel in het late Neolithicum als in de latere Bronstijd voorkomt. Daar de heuvel minder podsolering heeft dan de drie overige tumuli waarvan kan aangetoond worden dat zij vrij vroeg in de Bronstijd thuishoren, menen wij dat dit grafheuveltje op het einde van het Neolithicum werd opgeworpen. Daar Drakenstein-urnen meestal als na-bijzetting voorkomen en pas in de Bronstijd optreden, moet een primaire bijzetting op het oud-oppervlak waarschijnlijk worden geacht. Dit graf is dan door het ploegen geheel verdwenen. Het onderzoek van stuifmeel gaf weinig resultaat, omdat de grondmonsters alleen genomen konden worden uit de vulling van de ondiepe ringsloot en dus zeer onbetrouwbaar moesten zijn.

Tumulus II

Het onderzoek hiervan moest zich beperken tot het optekenen en fotograferen van in de bodem achtergebleven sporen, omdat het heuvellichaam geheel was verdwenen en zelfs het oud-oppervlak door het ploegen was vernield. Een dikke loodzandlaag en de daaronder gelegen oerbank waren echter nog grotendeels intact. Alleen het centrum vertoonde een diepere recente vergraving. Waarschijnlijk heeft men ook hier naar urnen gezocht na de vondst van een urn in tumulus III in 1954. Bij het graven van deze kuil was men in het centrale graf terecht gekomen, waarbij veel houtskool en verbrande beenderresten naar boven waren gespit. Ongetwijfeld betrof het hier een bijzetting van crematieresten in een verkoolde boomkist of in een grafkuil die met verkoolde balken was afgezet. Het graf was bijna geheel vernield maar van de bodem was toch nog zoveel intact dat het zich als een afgerond rechthoekig spoor aftekende. Op de hoeken van deze grafkuil waren nog duidelijk vier verkoolde paaltjes zichtbaar die tot een zogenaamd dodenhuisje hebben behoord.

Rond de heuvelvoet vertoonde zich een krans van ronde donkergekleurde vlekken: de sporen van palen die eens de heuvel hadden afgebakend. Deze paalsporen waren telkens twee aan twee geplaatst en op enkele meters tussenuimte volgden dan weer twee palen. De paalkrans was dus van het bekende type van dubbelposten zoals die reeds eerder zijn geconstateerd o.a. te Hoge Mierde, Bergeyk en Alphen. Glasbergen heeft deze vorm van paalkransen type 4 genoemd. Wel vertoonde zich in de cirkel van telkens terugkerende dubbelposten hier en daar een onregelmatigheid omdat zich daar slechts het spoor van één paal aftekende. In het noord-west kwadrant stond aan de oostkant van zo'n enkele paal een zeer dun paaltje, maar dit paar kan nauwelijks voor de term dubbelpost in aanmerking komen. Eerder zal dit een richtpaaltje zijn geweest dat dienst deed bij het op de juiste plaats opstellen van de paalkrans. Enkele palen in het zuid-oost kwadrant hadden een meer rechthoekige vorm. De paalkrans van tumulus II was, voor zover was waar te nemen, niet omgeven met een staketsel van dunne paaltjes zoals bij de heuvels van Bergeyk en van Hooge-Mierde. De zeer dikke loodzandlaag maakte waarneming van deze dunne paaltjes overigens zeer moeilijk want zelfs de zware palen der dubbelposten werden meestal pas duidelijk zichtbaar als de 30 cm dikke loodzandlaag was verwijderd. Het blijft dus mogelijk dat een staketsel van dunne paaltjes niet door de loodzandlaag heen drong en dus praktisch niet waarneembaar was en misschien ook door het ploegen reeds was verdwenen.

Tumulus III

Deze was nog dieper afgegraven dan tumulus II. Vooral in het centrum waar veel houtskool in de geroerde grond werd aangetroffen was de bodem tot diep in de oerbank doorwerkt, zodat niets meer van een centraal graf werd teruggevonden. In het zuiden en zuidoosten van de heuvel was de grond zover afgegraven dat zelfs de paalsporen niet overal zichtbaar meer waren. Deze paalkrans was van hetzelfde type als die van tumulus II. Voor zover kon worden nagegaan waren het alle dubbelposten. De palen tekenden zich naar het zuid-oosten steeds onduidelijker af en waren tenslotte slechts als een laatste verkleuring door oerfibertjes zichtbaar. Eén dezer palen staat op de tekening met een

stippellijn aangegeven. Uit tumulus III is de urn afkomstig die door de heer A.Goossens uit Antwerpen werd uitgegraven. Deze urn behoort tot het Drakenstein-type met rechthoekige niet afgeschuurde rand, welke Glasbergen tot type D rekt. De duidelijk geaccentueerde stafband is met ronde indrukken op regelmatige afstanden versierd. Hoewel de urn sterk is beschadigd, verschaft zij toch voldoende gegevens om het geheel te kunnen reconstrueren. De urne lijkt enigszins op de urne die Stroobant in 1903 vond.

Tumulus IV

Dit was de enige grafheuvel waarvan ook het eigenlijke heuvellichaam nog grotendeels intact was met uitzondering van een recente kuil in het midden en van twee smalle greppels die vanaf deze kuil naar de rand van de heuvel waren gegraven. Ook hier was kennelijk naar urnen gezocht. Tussen de uitgeworpen grond naast de kuil in het centrum van de heuvel werd zeer veel houtskool en ook enkele stukjes verbrand been aangetroffen wat het ergste deed vrezen voor de toestand van het centrale graf. Bij het verdere onderzoek bleek dit gelukkig nog mee te vallen. De heuvel werd opgegraven volgens de gebruikelijke kwadrantenmethode waarbij een kleine wijziging werd toegepast waardoor de profielen niet zuiver zuid-noord en oost-west waren gericht. Deze wijziging was ook noodzakelijk door de recente vergravingen: om zoveel mogelijk ongestoorde profielen te kunnen intekenen moesten deze iets tegen de klok in worden verschoven terwijl ook het centrum niet nauwkeurig als snijpunt der profielen kon worden aangehouden. Reeds in de wanden der gegraven greppels was duidelijk waar te nemen dat de heuvel was opgebouwd uit heiplaggen die zich scherp in de verticale wanden aftekenden. De plaggen waren, met de begroeide zijde naar beneden, opgestapeld op het oud-oppevlak dat een zeer sterk ontwikkelde heidepodsolering vertoonde waarbij de loodzandlaag zelfs een dikte van 30 tot 35 cm bereikte. De grafheuvel bleek een zeer gecompliceerd geval met talrijke nabijzettingen. Ook de uit plaggen opgebouwde heuvel bleek tenslotte secundair te zijn opgeworpen over een kleine, met een ringsloot omgeven primaire heuvel. Dit primaire heuveltje lag onder de zuidrand van de uiterlijk waarneembare, uit plaggen opgebouwde bronstijd-grafheuvel.

De ringsloot was niet rondom gesloten maar vertoonde aan de noordzijde een ruime opening zodat men beter van een hoefijzervormige greppel kan spreken. De bodem van deze greppel lag zuiver horizontaal en de opening was dus niet het gevolg van het oplopen over de helling van de plaggenheuvel zoals bij horizontaal afschaven wel eens bij kringgreppels uit de urnenveldentijd is geconstateerd als deze gedeeltelijk over een andere grafheuvel zijn aangelegd. De greppel eindigde ook zeer abrupt en vloede niet langzaam in het vlak uit. Het leek aanvankelijk een gunstige omstandigheid dat het oost-west profiel juist midden over dit heuveltje liep maar helaas was de verstoring van het oudoppevlak door enige na-bijzettingen, door konijnengangen en door een sloot die de perceelscheiding aangaf, zo sterk dat niet één onbeschadigd stukje van het oud-oppevlak voor pollenanalyse in aanmerking kwam. Dat dit primaire heuveltje met greppel overigens aanzienlijk ouder moest zijn dan de uit plaggen opgebouwde heuvel bleek onmiddellijk uit het in 't geheel nog niet ontwikkelde heidepodsol onder deze primaire heuvel. Bovendien bleek de greppel reeds geheel te zijn dichtgespoeld toen de paalkrans (paal 22 en 23) rond de secundaire heuvel werd geplaatst. Overigens kon elders worden geconstateerd, dat het heidepodsol in korte tijd een grote dikte kan bereiken. Zo lopen de naast elkaar gelegen grafheuvels te Hoogeloon, de Zwartenberg en de Smausenberg in ouderdom niet zover uit elkaar en toch heeft de Zwartenberg een zeer dikke loodzandlaag terwijl deze bij de Smausenberg nauwelijks ontwikkeld is.

Modderman wijst er op, dat deze grafheuvels met een onderbroken kringloot waarschijnlijk tot een nauwkeurig omsloten periode behoren die hij in de vroegste Bronstijd dateert. Een graf behorend bij dit primaire heuveltje werd niet aangetroffen. De plaats waar dit graf verwacht kon worden was geheel verstoord door de na-bijzettingen, door konijnengangen en de recente sloot. Reeds vroeg in de Bronstijd werd de kleine verhevenheid van dit eerste grafheuveltje benut om daarover een nieuwe grafheuvel op te bouwen. Heidevelden moeten intussen de omgeving hebben overwoekerd want tussen het opwerpen van de eerste en de tweede heuvel had zich in de bodem een ruim 30 cm dikke loodzandlaag met een daaraan beantwoordende oerbank ontwikkeld. De grafheuvel werd dan ook uit dikke heiplaggen opgebouwd. De kern van plaggen reikte niet geheel tot een rond de grafheuvel opgerichte paalkrans, maar bleef daarvan nog ruim twee meter verwijderd. De ruimte tussen de paalkrans en de rand van de plaggenheuvel was aangevuld met donker gekleurde losse grond die ook de plaggenkern met een laag van ongeveer 40 cm overdekte. Deze ophoging en uitbreiding moet terstond na het opbouwen van de plaggenkern hebben plaats gehad want op de plaggenkern had zich nog geen oppervlaktestructuur ontwikkeld en de buitenkant van de plaggenkern vertoonde nog de

gekartelde rand van vers opgestapelde plaggen. De plaggen werden in de onmiddellijke omgeving van de heuvelvoet gestoken, wat duidelijk te zien is in afbeelding 19, waar het oud oppervlak plotseling afbreekt en slechts een dun uitwiggend donker strookje de sporen van gemorste grond vertoont.

Het centrale graf I bestond uit een ovale tot rechthoekige grafkuil waarin de verbrande beenderen van de dode in een dikke, met vuur uitgeholde boomstam waren bijgezet. De beenderen waren niet over de bodem van deze boomkist uitgespreid maar te voren, als een bolvormig pakket verpakt in een omhulsel van organische stof zodat de crematieresten slechts een klein gedeelte van de boomkist vulden. Mogelijk is de dode ter plaatse verbrand. In elk geval lag over het oud oppervlak rond het graf een grote hoeveelheid houtskool verspreid. De recente vergraving in het centrum van de heuvel had veel houtskool mee naar boven gebracht en had zelfs even het pakket verbrande beenderen geraakt. Gelukkig had het graf zelf weinig van deze verstoring geleden. De boomkist die uit twee uitgeholde helften van een dikke boomstam heeft bestaan, waarvan de ene helft als deksel diende, moet spoedig zijn ingestort onder de druk van de erboven opgestapelde plaggen. Deze plaggen moeten bij de instorting nog enige samenhang hebben gehad, want in het profiel boven het graf kon duidelijk de trechtervormige inzinking worden waargenomen. Aan de noordkant naast het graf werd een sterk aangekoold paaltje waargenomen dat zich toevallig juist in het profiel aftekende.

Graf II lag in het noord-oostkwadrant nog geheel buiten de heuvelkern van plaggen, maar nog wel binnen de paalkrans. De rechthoekige grafkuil was uitgegraven in de uit donkergrijs zand gevormde mantel die de plaggenkern van de heuvel overdekte. Het graf was zeer diep en reikte tot 105 cm beneden het oud-oppervlak. De omgeving van de grafkuil was met een dikke laag houtskool bezaaid. Bijna op de bodem van de grafkuil tekende zich duidelijk een boomkist af met een lengte van 115 cm en een breedte van ongeveer 50 cm. In de z.o.-zijde van deze boomkist lag een langwerpige pakket verbrande beenderen. Twee dunne paaltjes waren vlak tegen de westrand van de boomkist geplaatst. Waarschijnlijk dienden deze om de kist in de juiste stand overeind te houden. Iets ten zuiden van graf II was een kleiner kuiltje (III) eveneens met veel houtskool gevuld. Dit kuiltje bevatte geen crematieresten en mag misschien als een offerkuiltje worden geïnterpreteerd.

Graf IV lag eveneens buiten de rand van de plaggenkern en nog wel binnen de paalkrans. Het vertoonde zich vrij spoedig na het wegnemen van de bovengrond als een donkere vlek die gedeeltelijk onder het oostelijk profiel verdween. Bij het verder afschaven kwam een kleine boomkist aan het licht die een pakket crematieresten bevatte. Tussen de verbrande beenderen werden twee bewerkte vuurstenen aangetroffen die mede door het vuur aangetast waren. Het betreft hier een bijgave voor de dode zoals ook elders wel eens werd geconstateerd, o.a. in een urn uit een dergelijke grafheuvel te Alphen en een pijlpuntje in het centrale graf van de Smausenberg te Hoogeloon. Het graf reikte tot een diepte van circa 40 cm beneden het oud oppervlak. Gedeeltelijk onder het zuidelijk profiel werden graf V en VI aangetroffen, waarvan graf V het oudste is. Immers het uitgeworpen gele zand uit graf VI is boven graf V terechtgekomen.

Graf V bevatte crematieresten en stukken van een in elkaar gedrukte en bijna geheel verguisde urn. De plaats waar de meeste scherven werden aangetroffen is op de plattegrond met een dubbele ring aangegeven. Misschien is dit enigszins misleidend want het graf tekende zich in het horizontale vlak af als een ovale vlek met een uitstulping van gelijke kleur aan de noordzijde. In deze uitstulping kwamen ook verguisde scherven van de urn voor, evenals crematieresten. De mogelijkheid is daarom niet uitgesloten dat wij hier met twee bijzettingen te doen hebben waarvan de ovale kuil van graf V het jongste is en een oudere bijzetting met een urn heeft verstoord. Misschien is deze urn dus vernield bij de aanleg van graf V en de scherven met crematieresten zijn gedeeltelijk in graf V terecht gekomen. Voor deze verklaring is ook vermeldenswaard dat graf V een vaag afgetekende boomkist bevatte. Een urn in een boomkist is een nog nooit opgemerkt verschijnsel en dus is de verklaring van de urn als oudere bijzetting nog meer waarschijnlijk al blijft de mogelijkheid bestaan dat de scherven afkomstig zijn van, als bijgave bedoeld, aarden vaatwerk. De bodemsporen, die sterk door konijnengangen werden gestoord, lieten niet toe om een definitieve uitspraak te doen. Ook het onderzoek van Dr. Janssens gaf geen uitsluitel.

Graf VI lag eveneens onder het zuidelijk profiel, buiten de plaggenkern, maar binnen de paalkrans. De grafkuil was uitgegraven in de nog niet gepodssoleerde ondergrond van het primaire heuveltje. Het uit de grafkuil afkomstige gele zand werd gedeeltelijk over de helling van de heuvel opgeworpen en

kwam aldus boven graf V terecht. Het graf bevatte crematieresten in een vaag afgetekende boomkist. Mogelijk heeft dit graf het centrale graf van het primaire heuveltje verstoord. **Graf VII** in het z.w.-kwadrant was een ovale kuil waarin zich duidelijk de sporen van een boomkist aftekenden en waarin ook nogal wat houtskooldeeltjes voorkwamen. Mogelijk is dit houtskool afkomstig van het ingestorte deksel van de boomkist. Crematieresten werden hierin niet aangetroffen. Waarschijnlijk hebben wij hier dus te doen met gewone begraving zonder lijkverbranding. De mogelijkheid is echter niet uitgesloten dat zich een pakket verbrande beenderen in het noordelijk gedeelte van de boomkist heeft bevonden, waar een recente ingraving het graf ernstig heeft vernield. De crematieresten zouden dan door een urnenzoeker zijn verwijderd. Ten westen van het graf werd een dikke laag houtskool aangetroffen vooral boven de paalsporen 30 en 31. Een sterk aangekoold paaltje stond op de Noordelijke hoek van het graf. Het is echter niet uitgesloten dat dit paaltje bij graf VIII behoort.

Graf VIII lag midden onder het westelijk profiel. De beide uiteinden van de grafkuil waren reeds in het n.w.- en z.w.-kwadrant zichtbaar. In de afgeronde rechthoekige kuil tekende zich een boomkist af. Crematieresten waren niet aanwezig. Het betreft hier dus gewone begraving zonder lijkverbranding. De kist had een lengte van 165 cm. **Bijzetting IX**. In het z.w.-kwadrant, iets ten oosten van graf VII, werden crematieresten in een urn aangetroffen; van deze urn was alleen de bodem en een gedeelte van de opgaande wand intact. Daardoor was niet meer uit te maken of op de urn een stafband of een versiering aanwezig is geweest. De urn behoort ongetwijfeld tot het type van Hilversum- of Drakensteinurnen, gezien de aard van het materiaal en de vorm van de bodem. De urn was veel dikker van wand en veel grover van samenstelling dan de urnen uit tumulus I en III. Waarschijnlijk is ze ook groter geweest.

De paalkrans. Evenals tumulus II en III was tumulus IV omgeven met een paalkrans van dubbelposten. Ook bij deze heuvel kon geen staketsel van dunne paaltjes buiten de paalkrans worden waargenomen. Ook komen evenals bij tumulus II enige afwijkingen voor omdat op enkele plaatsen geen dubbelpost, maar slechts één enkel paalspoor werd teruggevonden. In het n.o.-kwadrant is duidelijk sprake van vernieuwing waar paalgat 12 wordt doorsneden door de paalgaten 11 en 13. Verder staat in het n.o.-kwadrant een groot aantal palen die wij gedeeltelijk tot latere vernieuwingen kunnen rekenen. Paalkuil 3 staat iets binnen de cirkel van de paalkrans. Mogelijk is dit de eerste geplaatste paal die weer is uitgegraven toen men het besluit nam om de cirkel iets groter te maken. De naar het zuiden gerichte sleuf die op het paalgat aansluit zou op deze uitgraving kunnen wijzen. Paal 22 en 23 werden geplaatst in de toen reeds geheel dichtgespoelde greppel van het primaire heuveltje. De paalsporen waren slechts onduidelijk te zien in de donkere greppelvulling. Een dwarsdoorsnede door greppel en paalgaten toonde echter duidelijk aan dat de palen later door de greppelvulling waren heen gegraven. De paalkrans moest reeds geheel zijn verdwenen toen de houtskool laag boven de paalgaten 30 en 31 ontstond. De laag vormde een gesloten pakket van horizontaal liggende verkoolde takken. De paalgaten werden pas op een iets dieper niveau zichtbaar. Als deze houtskool laag behoort bij graf VII dan is dit aangelegd toen de paalkrans reeds totaal was verdwenen.

Datering

Voor het bepalen van de ouderdom heeft de archeologie tal van hulpmiddelen waaronder vooral het onderzoek van de radioactiviteit van het onder de grafheuvel gevonden houtskool (14 C-methode) en het stuifmeelonderzoek (pollenanalyse). Verder blijft een relatieve datering mogelijk door vergelijking met reeds eerder onderzochte en gedateerde objecten. Voor het 14 C-onderzoek werden onder tumulus IV verscheidene houtskoolmonsters genomen, zowel uit het hoofdgraf als van de latere bijzettingen. Tot nu toe is dit nog niet onderzocht omdat te veel andere objecten voorrang hadden. Wij meenden echter met dit verslag niet te mogen wachten, vooral ook omdat de grafheuvels te Weelde voldoende vergelijkingsmateriaal hebben onder de tientallen grafheuvels die vlak over de grens in de provincie Noord-Brabant werden onderzocht en die wel door 14 C-onderzoek werden gedateerd. Vooral door de pollenanalyse zijn deze heuvels vergelijkbaar. Ook het bijzonder type paalkrans met dubbelposten, die juist over de grens in Noord-Brabant enkele malen werden aangetroffen, maakt een datering door vergelijking mogelijk. Onderling kan ook tussen de grafheuvels en tussen de verschillende soorten van na-bijzettingen een relatieve datering worden gemaakt. Zo is het duidelijk dat het met een greppel omgeven heuveltje onder tumulus IV ouder is dan de uit pluggen opgebouwde paalkransheuvel. Dit blijkt rechtstreeks uit de twee palen (22 en 23) die in de reeds dicht gespoelde greppel zijn geplaatst. Indirect blijkt het ook uit het verschil in podsolering. Daarom ook moeten tumulus I en het primaire heuveltje van tumulus IV ouder zijn dan de paalkransheuvels. Door

vergelijking van een aantal heuvels heeft Modderman aangetoond dat heuvels met een greppel die aan één kant een opening hebben, iets jonger zijn dan de heuvels met een gesloten ringsloot. Deze laatste zouden Neolithisch zijn en de open ringsloot plaatst hij in een iets jonger omgrensde periode. Te Weelde zou tumulus I dan de oudste zijn en spoedig daarop volgend het primaire heuveltje van tumulus IV.

Wat de podsolering betreft lijkt hier een tegenstrijdigheid aanwezig te zijn. Immers onder het primaire heuveltje van tumulus IV was een heidepodsol nog niet aanwezig, terwijl onder tumulus I hier en daar nog een restant van loodzand was waar te nemen. Wij moeten daarbij echter rekening houden met het feit dat tumulus I geheel was vergraven en er van een oudoppervlak niets meer was waar te nemen. Het was in elk geval een zeer laag heuveltje ook voor de egalisatie. Het restant van de podsolering welke tijdens het onderzoek werd waargenomen behoeft dus niet uit de tijd voor het opwerpen van de heuvel te dateren maar kan ook na het opbouwen van dit zeer lage heuveltje van boven af tot op deze diepte zijn doorgedrongen. Alle overige heuvels hadden een schierzandlaag van ongeveer 30 à 40 cm. Als tumulus I voor de egalisatie niet hoger was dan 20 à 30 cm (en anders zou hij wel zijn opgevallen) dan kan de nog aanwezige rest van schierzand en oerbank dus gemakkelijk van boven af zijn gevormd.

De Drakenstein-urn in tumulus I is dan natuurlijk een latere bijzetting. In ouderdom volgen op tumulus I en op het primaire heuveltje onder tumulus IV de drie grafheuvels die met een paalkrans van dubbelposten zijn omgeven. Welk van deze drie het oudste is kan niet meer worden uitgemaakt. De datum van het opwerpen dezer heuvels zal trouwens niet veel uit elkaar liggen. Wat de absolute ouderdom betreft, zijn wij hier voorlopig aangewezen op de pollenanalyse en vergelijking met andere onderzochte heuvels in de omgeving. Voor pollenanalyse kon alleen tumulus IV betrouwbare grondmonsters verschaffen. Het onderzoek gebeurde door Prof.Dr.W.Mullenders te Leuven. Bij zijn bezoek aan de opgraving nam Prof.W.Glasbergen, van de Universiteit van Amsterdam, enige grondmonsters mee die door Mevr.W.Groenman-van Waateringe werden onderzocht. Doordat zij het stuifmeel van de berk niet bij de boompollen-som optelde zijn de resultaten van dit onderzoek gemakkelijk vergelijkbaar met de in Noord-Brabant onderzochte grafheuvels waarvoor Prof.Dr.T.H.Waterbolk de pollenanalyse verrichtte. Het meest overeenkomst heeft het stuifmeelspectrum met dat van tumulus I van de groep grafheuvels bij Toterfout-Halve Mijl, gemeente Oerle. Ook het verschil met tumulus I B en met de Zwartenberg te Hoogeloon is niet groot.

De Zwartenberg te Hoogeloon was reeds lang gedateerd in de vroege Bronstijd door een nog zeer primitieve randbeitel. Pollenanalytisch komt de Zwartenberg weer overeen met tumulus I B van de groep Halve Mijl die een 14 C -datering heeft van 3450 plus minus 100, dus ongeveer 1500 v.Chr. Tumulus I B is overigens gekenmerkt door een aantal na-bijzettingen van Drakenstein urnen die ook te Weelde als na-bijzetting werden aangetroffen en algemeen veel voorkomen in grafheuvels die door een, al dan niet volledige, paalkrans van dubbelposten zijn omgeven. Ook tumulus I B van bovengenoemde groep had twee stel van zulke dubbelposten. Wat het karakter der na-bijzettingen betreft komt tumulus IV te Weelde overigens sterk overeen met de Smausenberg te Hoogeloon en tumulus I van de groep bij Halve Mijl. In deze heuvels zijn een aantal tangentielle graven waar te nemen en tegelijk enige Drakensteinurnen. Een van deze na-bijzettingen in tumulus I van Halve Mijl, een graf met crematieresten in een boomkist, werd volgens 14 C -methode gedateerd op ongeveer 1325 voor Chr. Dit geeft misschien vergelijkingsmateriaal voor enige na-bijzettingen in tumulus IV te Weelde die ook bestaan uit crematieresten in een boomkist en eveneens tangentiaal rond de heuvelvoet zijn aangelegd. De na-bijzettingen van graf VIII en misschien van graf VII in tumulus IV te Weelde moeten iets jonger zijn. Het betreft hier gewone begraving terwijl het hoofdgraf uit lijkbrandresten bestaat. Dit eigenaardig verschijnsel dat gewone begraving in een grafheuvel volgt op een oudere lijkverbranding komt echter meer voor o.a. in een grafheuvel te Vessem.

Modderman maakt aannemelijk dat deze gewone begravingen jonger zijn dan de andere na-bijzettingen met crematieresten. Hij zegt dat de aanleg van tangentielle graven in de rand van een oudere grafheuvel dateert uit de Midden Bronstijd. Bij deze tangentielle graven treft men nu eens crematieresten, dan weer lijkbegraving aan. De lijkbegraving is dan jonger dan de bijzetting van crematieresten. Voor tumulus IV te Weelde volgt hieruit dat graf VIII en misschien graf VII jonger zijn dan graf II, IV, V en VI. Deze zijn natuurlijk weer jonger dan het hoofdgraf I waarvoor de heuvel werd opgebouwd. Een aanwijzing voor de veel latere aanleg van de graven VII en VIII vormt misschien ook de houtskoollaag boven de paalgaten 30 en 31. Als deze laag is ontstaan bij de aanleg van graf VII dan moet de paalkrans toen reeds geheel zijn verdwenen.

De datering van de Drakenstein-urnen zou ik willen stellen vlak na het hoofdgraf, dus kort na de oprichting van de paalkrans van dubbelposten en dus nog voor graf II, IV, V en VI. Drakenstein-urnen gaan in de Kempen immers zeer dikwijls samen met grafheuvels waarrond dubbelpalen, al of niet in een volledige paalkrans staan opgesteld. Reeds in 1954 wees ik op dit samengaan van Drakenstein-urnen en de aanwezigheid van dubbelposten rond een grafheuvel. Modderman heeft deze coïncidentie in een afzonderlijk artikel verwerkt. Ook Glasbergen wees erop dat de Hilversum- en Drakenstein-urnen samenhangen met het verschijnsel van ringwalheuvels en met de invloed van uit Engeland afkomstige immigranten. Inderdaad komen Drakenstein-urnen ook in ringwalheuvels voor maar meestal hebben deze aan de rand dan ook een of meer dubbelposten zoals tumulus I B van de groep Halve Mijl en de ringwalheuvel te Postel terwijl ook de Smausenberg te Hoogeloon door dit verschijnsel gekenmerkt was. Ongetwijfeld hebben de ringwalheuvels, de paalkransen met dubbelposten en de Hilversum- en Drakenstein-urnen een zekere samenhang die dan misschien is toe te schrijven aan de invloed van immigranten uit Zuid-Engeland. Wat de datering betreft van de Drakenstein-urnen in de grafheuvels te Weelde, deze dient daarom gesteld te worden kort na de aanleg van de tumulus als de paalkrans nog ongeveer intact is, dus nog als een grafheuvel met dubbelposten herkenbaar is. Enige herstellingen van de paalkrans in aanmerking nemend kunnen wij de levensduur van een paalkrans toch niet veel hoger stellen dan 10 tot 20 jaar. In deze periode zou ik de bijzetting van Drakenstein-urnen willen plaatsen. Afbeelding 22 geeft de verspreiding in de Kempen van grafheuvels met dubbelposten en ringwalheuvels. De verspreiding van Hilversum- en Drakenstein-urnen in Nederland en België is op afbeelding 23 schematisch aangegeven.

Het complex van grafheuvels in Weelde is geen zeldzaam verschijnsel in de Kempen. Vooral in Noord-Brabant werden reeds ongeveer 100 Bronstijdgrafheuvels op wetenschappelijke wijze onderzocht. Van enige honderden andere grafheuvels is de plaats bekend en meestal door terreinverkenning nauwkeurig vastgelegd. Op afbeelding 24 staan deze groepen van grafheuvels aangegeven, waarbij men er rekening mee moet houden dat elke groep een zeer gevarieerd aantal grafheuvels omvat, dat van een drietal tot 20 à 30 grafheuvels kan oplopen. In Noord-Brabant zijn aldus ongeveer 500 grafheuvels geregistreerd, een aantal dat waarschijnlijk nog lang niet volledig is. In België, waar op archeologisch gebied zeer grote vorderingen zijn gemaakt wat de Romeinse en Merovingische periode betreft, is het onderzoek van de Bronstijdgrafheuvels beperkt gebleven tot dat van de Kluisberg door De Laet en Roosens en verder tot twee grafheuvels bij Postel door De Laet. Met de vier grafheuvels te Weelde is dit nu in totaal 7 grafheuvels. Vergeleken met de 100 onderzochte grafheuvels in Noord-Brabant is dit aantal nog zeer gering. Toch zou een verder onderzoek in de Belgische Kempen zeer interessant vergelijkingsmateriaal kunnen opleveren en waarschijnlijk het beeld dat wij van de Bronstijd hebben nog veel kunnen vervolmaken. Vooral de vraag hoever de Kempische paalkransheuvels zich naar het Zuiden uitstrekken maakt een verder onderzoek gewenst.

Het onderzoek te Weelde heeft nu reeds interessante gegevens verschaft over een bepaalde periode in de Bronstijd en de samenhang met de grafheuvels in Noord-Brabant aangetoond. De verspreiding en het aantal grafheuvels in de Belgische Kempen berust echter hoofdzakelijk op de vroegere publicaties vooral van Dens, Stroobant en Baron de Loë. Dikwijls is bij deze publicaties echter niet uit te maken of het hier een urnenveld dan wel oudere Bronstijd-grafheuvels betreft. De genoemde schrijvers maken hier meestal geen onderscheid in. Toch is uit hun tekeningen soms op te maken dat het grafveld geheel of gedeeltelijk uit Bronstijdgrafheuvels bestaat. Dit is bijvoorbeeld het geval met de door Stroobant in 1901 onderzochte grafheuvels te Weelde, Ravels, Poppel, Turnhout, enz. Ook bij de door Dens onderzochte grafvelden in de Limburgse Kempen zijn waarschijnlijk talrijke Bronstijdgrafheuvels. Zeker is dit het geval met de ringwalheuvels te Wijshagen (de Tuudsheuvel) en te Wijchmaal (de Heksenberg). Van de structuur van de grafheuvels te Eksel, Brogel, Gruitrode, Meeuwen, Peer, Neerpelt en Overpelt, is nog bijna niets bekend omdat vroeger in deze grafheuvels alleen naar urnen werd gezocht, terwijl niet werd gelet op de overige bodemsporen. Een onderzoek van de Kempische grafheuvels voordat deze nog verder worden beschadigd of vernield is dus dringend gewenst. Ook al treft men in deze heuvels zelden urnen aan of andere kostbare museumstukken, een onderzoek levert in elk geval meer belangrijke gegevens over de levenswijze en speciaal het begrafenisritueel der Bronstijdbewoners dan alleen maar door het vinden van een urn.

4. Opgraving van grafheuvels op de Hoogeindse Bergen en de Vlasroot in 1965 en 1966.

Bron: L. Van Impe en G. Beex. Grafheuvels uit de vroege en midden bronstijd te Weelde. In: *Archaeologia Belgica* 193. Brussel, 1977.

Midden het Noordkempens dekzandlandschap strekt zich ten westen van de gemeenten Weelde en Ravels een breed stuifzandlandschap uit. De oostrand van dit landschap wordt begrensd door het gefixeerde duinenkompleks van de Hoogeindse Heide en de zogenaamde Hoogeindse Bergen. Verder naar het oosten toe gaat dit eerder geaccidenteerd landschap over in het zacht glooiende dekzandoppervlak. Naar het noorden en het westen worden de Hoogeindse Bergen omgeven door de lager gelegen duinengebieden van de Litse Heide, Baaten Heide, Eindegoorheide en Wegmeerheide, alle doorsneden door vennen en drassige depressies. De ligging van de Hoogeindse Bergen, waarvan de toppen een hoogte bereiken van 35 tot 36 meter boven Zero D en zich alzo 4 tot 5 meter boven de omgeving verheffen, heeft reeds zeer vroeg een aantrekkingskracht op de prehistorische mens uitgeoefend. Belangrijke vindplaatsen van silexwerktuigen getuigen van menselijke aanwezigheid in die zone sinds het Mesolithicum. Neolithische resten daarentegen lijken zeldzamer. Van de aanwezigheid van de zogenaamde Hilversum-lieden op en rond de Hoogeindse Bergen in de vroege en de midden Bronstijd getuigen een groep van 4 grafheuvels. Het zijn deze laatste die tot het onderwerp van deze studie behoren. De heuvels liggen verspreid in 2 groepjes van 2, op een afstand van ongeveer 250 meter van elkaar verwijderd. Tijdens de maanden juli en augustus van het jaar 1965 onderzochten G.Beex en H.Roosens, bijgestaan door de heren G.Lux en W.Thyssen de 2 meest zuidelijk gelegen heuvels (nrs.I en II). In juli en augustus 1966 werd overgegaan tot de opgraving van de 2 noordelijke tumuli, nrs.III en IV. Het onderzoek werd afgerond met de opgraving van een vijfde grafheuvel, gelegen ten noorden van de gemeente Weelde, bij de Vlasroot. Het onderzoek van deze heuvel drong zich op, daar hij op akkerland gelegen was en gevaar liep volledig geëgaliseerd te worden.

In de onmiddellijke buurt was trouwens reeds in 1962 een andere heuvel volledig afgegraven. In drie van de vier heuvels op de Hoogeindse Bergen (nr.I-III-IV) hadden in april 1927 E.Rahir, J. en L.Stroobant en M.Devadder reeds een onderzoek ingesteld. Hun opgraving had zich ertoe beperkt een zoekseuf doorheen het centrum van de tumuli aan te leggen. Zij zelf konden vaststellen dat de heuvels voor hen door urnzoekers waren doorgraven. L.Stroobant meldt dat men op het Hoogeind reeds in 1880 3 urnen zou uitgegraven hebben. Dat het onderzoek in 1965 en 1966 niet nutteloos geweest is mag blijken uit onderhavig verslag. Voor het onderzoek op de Hoogeindse Bergen, waar de heuvels op gemeentegrond gelegen waren (Kad.Sie.D, nrs.19s,t en f) konden wij rekenen op de meer dan bereidwillige medewerking van het gemeentebestuur. Onze dank gaat vooral naar de toenmalige burgemeester, de heer M.Hendrickx, en naar de heer V.Wijgerde, gemeentesekretaris. Met toelating van de gemeentelijke overheid werden de vier grafheuvels gerestaureerd. Ter voorbereiding van het IIIe Nationaal Oudheidkundig Kongres (Turnhout, 3-5 oktober 1975) ondergingen deze heuvels een grondige schoonmaakbeurt en werden de grotendeels weggerotte paalkransen opnieuw hersteld. Hierbij konden wij rekenen op de medewerking van de heer J.Segers, burgemeester, en van het Schepencollege. Ook naar hen richt zich onze dank. Voor hun toelating voor het onderzoek van de heuvel bij de Vlasroot (Kad.Sie A, nr.672) danken wij de heer J.Van Eindhoven en de gebroeders Van Loon. Dank voor hun onthaal en hun medewerking weze ook betuigd aan wijlen Dr.L.Van Baelen en de heer E.Swaan.

Bij de voorbereiding van dit rapport konden wij een beroep doen op Mevrouw Prof.Dr.Groenman-van Waateringe (Amsterdam), voor de analyse van de pollenmonsters. Wij danken haar voor haar bijdrage over het ekologisch milieu, waarin de tumulusbouwers te Weelde gesitueerd kunnen worden. Dank gaat eveneens uit naar Dr.med.P.Janssens (Antwerpen) voor de analyse van de krematieresten. Prof.Dr.E.Mariën hielp ons in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel bereidwillig bij het zoeken naar mogelijke resterende dokumentatie en archaeologica betreffende de opgravingen van E.Rahir in 1927. Spijtig genoeg leverde dit onderzoek niets nieuws op. Tenslotte danken wij de heer en mevrouw R.Piette-Roloux voor hun medewerking bij het vervaardigen van de tekeningen en de illustraties.

De grafheuvels op de Hoogeindse Bergen

Tumulus I. Heuvel zonder randstructuur, aangelegd op een natuurlijke duinrug. Het heuvellichaam (diameter: ruim 12 meter, hoogte 60 cm) was opgebouwd uit omgekeerd gestapelde heideplaggen. Het was sterk beschadigd door een W.O.II-granaatinslag en was vooral in het centrum doorwoeld. Een centrale of een primaire bijzetting konden wij derhalve niet meer terugvinden. Slechts op de bodem van de westelijke storing stelden wij nog de aanwezigheid vast van een rechthoekige infiltratieverkleuring, die mogelijk de getuige is van een hoger gelegen graf. Iets ten noordoosten van het centrum vonden wij onder de kruising van de profieldammen nog een sekundaire bijzetting. Het

was duidelijk te zien dat een ovaal kuiltje doorheen de plaggenstructuur gegraven was (80 x 45 cm). Op 30 cm diepte stootten wij op de met verbrande beenderen gevulde urn. Ze stond nog voor de helft rechtop, de andere helft was in westelijke richting neergevallen. Het door ijzerkonkretie aaneengekitte pakket werd geheel opgenomen en later gedemonteerd. Het resultaat was eerder verbazend: twee in elkaar geplaatste urnen. Een urn (A), versierd met een stafband en touwindrukken op de schouder, bevond zich in de tweede urn (B), die zelf slechts met een stafband was versierd.

Urn A: afgeknot peervormig (max.diameter: 28 cm, hoogte: geschat op 30 cm, wanddikte: 10 tot 14 mm); bodem vergruisd; geelbruine klei, met kwarts verschraald. De rand is inwendig licht afgeschuind en naar buiten iets verdikt (Glasbergen, type C). Op 4 tot 5,5 cm onder de rand verloopt een stafband, versierd met indrukken met behulp van een stokje aangebracht. Tussen rand en stafband werden met behulp van een linksgedraaid 1,5 mm dik touwtje 9 groepen van telkens 2 naar elkaar overhellende lussen ingedrukt.

Urn B: emmervormig (max.diameter: 26,5 cm, hoogte: geschat op 30 cm, wanddikte: 16 mm); vergruisde bodem, geelbruine klei, met kwartskorrels verschraald. De rand is inwendig licht afgeschuind en uitwendig verdikt (Glasbergen, type C). Op 7 tot 8 cm onder de rand verloopt een stafband, versierd met indrukken die deels met een stokje, deels met de vingernagel werden ingedrukt. Beide urnen behoren tot één en dezelfde bijzetting. De krematieresten bevonden zich in deze tweevoudige urn. Ze hebben behoord aan een vrouw van ongeveer 25 jaar oud. De sterke fragmentatie van de beenderen zou er op wijzen dat het stoffelijk overschot boven op de brandstapel lag toen het werd verast (Identificatie: Dr.P.Janssens). Een tweede klein krematiepakket lag onbeschermd in de noord-westelijke helft van het kuiltje. Twee paalkuilen in het noordwestkwadrant hebben geen uitstaans met de heuvel. Op het oud oppervlak vonden wij tamelijk veel houtskool terug. Doorheen het centrum van deze heuvel hebben E.Rahir en L.Stroobant een 9 meter lange en 2 meter brede zoek sleuf gegraven en dit tot op 10 cm onder het oud oppervlak. Deze lijkt de langwerpige ZW-NO gerichte storting te zijn die in 1965 kon vastgesteld worden. Op het plan is duidelijk te zien dat zij de secundaire bijzetting slechts op een haar na hebben gemist. Zij stelden vast dat de heuvel reeds eerder doorzocht geweest was. In de omgewoelde aarde van de oudere storting vonden zij nog enkele scherven, waaronder een randfragment.

Tumulus II. Tweeperiodenheuvel, eveneens aangelegd op een natuurlijke duinkop:

a. Paalkransheuvel. Het heuvellichaam was opgebouwd uit omgekeerd gestapelde heideplaggen (diameter ruim 10 meter, bewaarde hoogte 40 tot 50 cm). Daar het centrum door een grote ronde tot 3 meter diepe storting vernield was, werd van een centraal primair graf hoegenaamd niets meer teruggevonden. Een enkelvoudige krans van wijdgestelde palen (diameter 12 x 13 meter) omsloot de heuvelvoet. De palen waren telkens op 2 meter van elkaar ingeplant. Het oorspronkelijk aantal bedroeg waarschijnlijk 18.

b. In de flank van het bestaande heuvellichaam heeft men later een ringsloot uitgegraven (diameter ongeveer 8 meter). De ongeveer 60 cm brede sloot, met steile wanden en horizontale bodem, reikte tot 40/50 cm diep onder het oud oppervlak. De aarde uit de greppel had men naar buiten toe over de heuvelvoet uitgestrooid. Van een mogelijke sekundaire ophoging binnen de greppel was niets te merken. Op de rand van deze sekundaire ringsloot lag nog een scherf van een Drakenstein-urn. Aan de oostzijde, halverwege tussen de greppelrand en de primaire paalkrans, was in de heuvelvoet een sekundaire bijzetting ingegraven. In een trapezoidaal kuiltje (60 x 54 cm) lag een ingedrukte urn met de opening naar het westen. Deze urn is van het emmervormige type (max.diameter: 18 cm, hoogte geschat op 20 cm, wanddikte 10 tot 13 mm). Ze is geelbruin van kleur; de klei is verschraald met grove kwartskorrels. Op 4 tot 5 cm onder de afgeronde rand loopt een stafband, versierd met een door een stokje aangebrachte indrukken. De schouder is versierd met 7 groepen van telkens 2 naar elkaar overhellende lussen; zoals op de urne IB zijn deze met behulp van een linksgedraaid 1,5 mm dik touwtje aangebracht. In en op het oud oppervlak onder de primaire heuvel stelden wij enkele houtskoolconcentraties vast. Hoewel E.Rahir en L.Stroobant het bestaan van deze heuvel kenden, lijken zij deze niet onderzocht te hebben.

Tumulus III. Paalkransheuvel. Het uit omgekeerd gestapelde heideplaggen opgebouwde heuvellichaam was in het centrum tot in de schierzandlaag vergraven (diameter 13 meter, bewaarde hoogte 80 tot 90 cm). Doorheen het centrum van deze als nr.1 aangeduide heuvel, hadden E.Rahir en

L.Stroobant in 1927 eveneens een 9 meter lange en 2 meter brede sleuf gegraven. Het centrum was ook reeds eerder doorwoeld geweest. Zelf konden zij nog de aanwezigheid vaststellen van een 3 tot 4 cm dikke houtskool laag in het midden. In 1966 waren geen bijzettingen meer aanwezig. Onder de centrale storting vonden wij nog wel het spoor van een aangepunt houten paaltje, mogelijk een restant van een dodenhuisje. De heuvelvoet was omgeven door een krans van 14 dubbelposten (diameter: 14 meter). Telkens tegenover elk postenpaar vonden wij op het oud oppervlak en onder de plaggen van het heuvellichaam een vlek of hoopje geel zand terug. Dit kan er op wijzen dat de palen reeds geplaatst waren vooraleer de plaggen werden aangebracht. Enkele paalkuilen bevatten wat houtskoolresten. De paalbases zelf waren aangekoold. Houtskoolconcentraties waren er ook op het oud oppervlak en tussen de heuvelplaggen.

Tumulus IV. Ringwalheuvel. De betrekkelijk kleine kernheuvel, zoals steeds opgebouwd uit omgekeerd opeengestapelde heideplaggen, had een diameter van ongeveer 8 meter en was nog 50 cm hoog bewaard. Hij was omgeven door een wal (basisbreedte 2,50 meter), die aan de zuidwestzijde onderbroken was en op die wijze een 1 meter brede toegang vrijliet. Deze wal was op zijn beurt omgeven door een 1,50 brede en 1,40 meter diepe V-vormige ringsloot. Deze laatste bezat eveneens een onderbreking, die korrespondeerde met deze in de wal. De totale diameter van de konstruktie bedroeg 16 meter. In 1927 vonden E.Rahir en L.Stroobant in het centrum van deze tombelle n° 2 op een diepte van 40 cm een dunne houtskoolvlek (diameter 1,60). Op 1,60 meter van het centrum verwijderd vonden zij nog de onderste helft van een grote urn, gevuld met verbrande beenderen. In 1966 waren helemaal geen bijzettingen meer aanwezig. Slechts in het zuidwestkwadrant lag een kleine hoeveelheid krematie in een konijnenpijp. Mogelijk is deze ergens uit het centrale deel van de heuvel afkomstig. De analyse van de beenderen liet geen antropologische diagnose toe (Dr.P.Janssens). Onder de heuvel lag het oud oppervlak overstrooid met houtskool. Tegenover de toegang waren zelfs enkele grotere stukken van verbrande boomstammen te herkennen.

De grafheuvels bij de Vlasroot

Tumulus I. Tweeperiodenheuvel gelegen op de scheiding van twee akkers. Van de noordelijke helft was ongeveer 30 cm afgegraven; het zuidelijk gedeelte was bij de ontginning slechts weinig verlaagd.

a. Ringwalheuvel met wal en uitwendige ringsloot. Een kleine kernheuvel (diameter 6 meter) bedekte een centraal gelegen bijzetting. Deze was door een storting gedeeltelijk vernield. In het restant van de ovale grafkuil tekende zich nog duidelijk een kleine boomkist af. Daar hier noch in de omgewoelde aarde krematieresten konden teruggevonden worden, is het waarschijnlijk dat een lijkbegraving plaatsgevonden heeft. De geringe afmetingen van de kuil, waarvan de breedte slechts 50 cm bedroeg, en van de binnenzijde van de boomkist (breedte: nauwelijks 30 cm) wijzen op een kindergraf. De heuvel zelf was omgeven door een wal, met een basisbreedte van 1,50 tot 2 meter. De buitenrand van de wal werd gestut door 2 op elkaar gelegde heideplaggen. Het zand dat door deze plaggen werd tegengehouden was afkomstig uit de uitwendige ringsloot, die onmiddellijk bij de walvoet aansloot. De afgeronde bodem van deze 1 meter brede sloot reikte tot een diepte van 80 cm onder het oud oppervlak. De totale diameter van de konstruktie bedroeg 12 meter.

b. In een tweede fase werd het bestaande heuvellichaam waarschijnlijk opgehoogd, een nieuwe ringsloot gegraven en ditmaal een uitwendige wal opgeworpen. De tijd die verliep tussen beide konstrukties lijkt relatief kort geweest te zijn. De noordwestelijke helft van de tweede greppel werd immers aangelegd in de nog zichtbare bedding van de eerste sloot. De nieuwe ringsloot was echter groter, waardoor het centrum van het nieuwe monument meer naar het zuidoosten werd verlegd. Aan de oost-, zuidoost- en zuidzijde werd de oudere greppel, waarin zich 10 tot 20 cm zand afgezet had, met plaggen gedempt. In deze tweede fase mat het heuvellichaam 11,50 meter in doormeter. De ringsloot aan de voet van de heuvel was 2 meter breed en de afgeronde bodem ervan reikte tot 1 meter onder het oude maaiveld. Het zand uit de sloot was naar buiten toe tot een lage 3 meter brede wal opgeworpen. De totale diameter van deze konstruktie bedroeg alzo 20 meter. De sekundaire plaggenophoging bedekte eveneens een bijzetting, iets excentrisch gelegen in zuidoostelijke richting, ter hoogte van het oud oppervlak en tussen de primaire wal en heuvel. Twee boomstammen met een dikte van 20 cm en een lengte van 2 meter waren op een afstand van 60 cm parallel aan elkaar neergelegd en 10 cm diep in het oude oppervlak ingegraven. Langs de zuidwestzijde was deze op die wijze afgebakende ruimte afgesloten door een dwarsbalkje. Dit was evenwel niet het geval aan de noordoostkant. Aangezien hier evenmin resten van verbrande beenderen te bespeuren waren,

veronderstellen wij dat er ook hier een lijkbegruwing plaatsgehad heeft. Een lijksilhouet was niet zichtbaar. De afmetingen van dit graf duiden er wel op dat het voor een volwassen persoon bestemd was.

Tumulus II. Ruim 150 meter ten zuiden van heuvel I lag nog een tweede tumulus. Deze mat ongeveer 20 meter in diameter en was ongeveer 1 meter hoog bewaard. Tussen 1962 en 1964 werd deze heuvel volledig vernield.

5. Opgraving van een Mesolithische site op de Paardsdrank te Weelde in 1976 en 1977

Met het einde van de laatste grote ijstijd, de Würm, trad een langzame verbetering van het klimaat in. Zo werden na een schijnbaar lange periode van menselijke afwezigheid onze gewesten opnieuw bevolkt. Verschillende mensengroepen (Hamburg, Tjonger, Ahrensburg, ...) over wier herkomst men het niet eens is, hebben tijdens dit uitdeinen van de ijstijd (of Tardiglaciaal) (12.000 - 8.300 V.C.) de Lage Landen bewoond. Deze lieden, die nog sterk teerden op de verworvenheden van de Oude Steentijd (of het Paleolithicum), leefden in hoofdzaak van rendierjacht. Omwille van hun verwantschap met de paleolithische jagers heeft men deze tardiglaciale culturen vaak onder de noemer Epipaleolithicum samengebracht.

De aanvang van het Holoceen (8.300 V.C.) tot op heden luidde de definitieve klimaatsverbetering in die het rendier voorgoed uit onze streken zou verdrijven. De schaars beboste steppe van het Tardiglaciaal moest langzaam wijken voor een open boslandschap, waarin aanvankelijk berken en dennen het gros van de vegetatie zullen hebben uitgemaakt. We zijn nu in de Midden Steentijd of het Mesolithicum aanbeland. De mens, die zich voor talrijke veranderingen in de planten- en dierenwereld geplaatst zag, was genoodzaakt zijn levenswijze grondig aan te passen. Met het verdwijnen van het rendier, dat in kudden leefde, was hij voor zijn levensonderhoud aangewezen op dieren die verspreid het woud bevolkten, zoals het hert en de ever. Ook de jacht op kleinwild en de visvangst moeten een belangrijke rol in de voedselvoorziening hebben gespeeld. Dit alles had een ingrijpende wijziging van het werktuigenarsenaal tot gevolg. Reeds op het einde van het Paleolithicum (Magdaleniaan) en gedurende het Epipaleolithicum liet zich een zekere tendens naar het steeds kleiner worden van de werktuigen gevoelen. Voor het Mesolithicum zal het gebruik van zeer kleine stenen voorwerpen, de zogenaamde microlithen, het meest opvallende kenmerk zijn. Vele microlithen zullen, gevat als spits of weerhaak in een schacht, het essentiële onderdeel van de pijlbewapening hebben uitgemaakt. Ook het gewone huishoudelijke gereedschap (schrabbers, boren, ...) zal vaak tot microlithische afmetingen worden herleid. Een aantal werktuigen uit de Midden-Steentijd werden in de figuur samengebracht.

Uit deze periode werd te Weelde, op de plaats genaamd Paardsdrank, een nederzetting opgegraven. Ze werd bij oppervlakteprospectie ontdekt door de heer R.Foblets uit Brasschaat. De opgravingen werden in 1976-1977 ondernomen door het Laboratorium voor Prehistorie van de Katholieke Universiteit te Leuven o.l.v. Prof.P.Vermeersch. Het materiaal is momenteel ter studie en wij willen hier dan ook slechts enkele zeer voorlopige resultaten presenteren. De nederzetting, gesitueerd in een duinlandschap, ligt bovenop een paraboolduin, waarvan de beide armen naar het zuiden toe een ven omsluiten. Een dergelijke geomorfologische positie blijkt karakteristiek te zijn voor vele epipaleolithische en mesolithische nederzettingen in zandig Noord-België en Zuid-Nederland. In het duin heeft zich een humus ijzer podzol (een karakteristieke bodem voor zandige gebieden) ontwikkeld. De stratigrafische positie van de door de mens vervaardigde voorwerpen (artefacten) biedt hier echter weinig uitsluitsel voor een datering.

Drie concentraties van artefacten konden worden opgetekend. Twee daarvan zijn eerder uitgerekt en vormloos; de derde is mooi ovaalvormig. De talrijke fragmenten verbrande zandsteen en kwarts mogen als de restanten van haarden worden geïnterpreteerd. Buiten de drie concentraties konden overal op het duin nog verspreide artefacten worden ingezameld. Als grondstoffen heeft de mesolithische mens in hoofdzaak vuursteen en Wommersomkwartsiet benut. Deze laatste, een fijnkorrelig kwartsiet, laat zich gemakkelijk bewerken en was vooral tijdens het Mesolithicum zeer in trek. Er is slechts één ontsluiting van gekend, namelijk te Wommersom bij Tienen. Van daaruit werd het over grote afstanden geëxporteerd. Waar de vuursteen gewonnen werd, is moeilijker uit te maken. De grinden van de Maas en het krijt van Limburg lijken de meest voor de hand liggende oplossingen.

Hoe werden deze grondstoffen nu door de mens verwerkt? Door een directe slag (steen tegen steen) of door een indirecte slag (met behulp van een beitel uit hout of steen) werden van een ruwe knol vuursteen of een andere grondstof stukken afgeslagen, die men, naargelang hun lengte, afslagen of klingen noemt. Het blok grondstof waarop men slaat om afslagen of klingen te bekomen, duidt men aan als kern of nucleus. Door de geproduceerde afslagen en klingen verder te bewerken met slag- of druktechniek (retoucheren) worden karakteristieke werktuigvormen tot stand gebracht. Op de nederzetting van Weelde waren kernen eerder zeldzaam en meestal volledig opgebruikt, wat er op wijst dat de mesolithische mens geen onbegrensde hoeveelheden grondstof ter beschikking stonden. In het werktuigenbestand bekleeden de microlithen uiteraard een voorname plaats. Ze beslaan ca 30% van het totale instrumentarium. Hieronder treffen we allerhande spitsen aan, alsook geometrische vormen: enkele segmenten en driehoeken, talrijke trapezia. Microklingen met afgestompte boord (kleine, langs één boord stomp gemaakte klingen) zijn lang niet zeldzaam. Door het aanwenden van een vlakke bewerkingstechniek op microlithen worden voor onze streken karakteristieke werktuigen verkregen: marebladspitsen en spitsen met afgeronde of schuine basis. De overige werktuigen omvatten schrabbers, zeldzame stekers en boren en talrijke geretoucheerde en gekerfde afslagen en klingen, die voor de meest verscheiden werkzaamheden zullen zijn aangewend.

Men moet er zich wel rekenschap van geven dat al deze stenen voorwerpen slechts een summier aandeel uitmaakten van de materiële cultuur van de mesolithische mens. In de zure zandbodems van de Kempen zal heel wat vergankelijk materiaal verloren zijn gegaan. Gebruiksvoorwerpen uit hout of been worden slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden teruggevonden. In het huidige stadium van het onderzoek is het voorbarig om zich aan een datering te gewagen. Toch willen wij op louter typologische gronden (vergelijkende classificatie van het materiaal) deze industrie tussen 6000 en 4500 V.C. plaatsen. De resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek (C14, sedimentologie, pollenanalyse) zullen hier hopelijk meer klaarheid brengen.

III. Plaatsnamen

Plaatsnamen zijn vaak dragers van boeiende geschiedenis. Vooral zijn ze echter voor geïnteresseerde streekbewoners een bron waaruit die veel kennis kunnen vergaren met betrekking tot de levenswijze van de mens in vroegere eeuwen. Voor onze gemeente hebben wij er een uitgebreide studie aan gewijd die wij in 1958 te Leuven hebben voorgedragen. Ze is dus niet verschenen. Daarom proberen wij er in dit hoofdstuk een goed leesbaar, maar leerzaam verhaal uit samen te stellen. De toponymie of plaatsnaamkunde bestudeert de namen van wegen, straten, gehuchten, waterlopen, huizen, poelen, velden, heiden, bruggen, akkers en noem maar op. Niet alleen de nu nog bestaande namen zijn het voorwerp van de studie, maar ook alle namen die er ooit zijn geweest. Derhalve moet hij die het onderzoek doet, alle archieven van de betrokken streek doorlezen en er alle plaatsnamen uit noteren in hun context (de tekst waarin die voorkomen). Door vergelijking van de opeenvolgende schrijfwijzen valt dan meestal de betekenis wel te achterhalen. Om dat laatste met grotere zekerheid te kunnen doen, moet de toponymist (plaatsnaamkundige of onderzoeker) gebruik maken van verscheidene hulpwetenschappen. Maar daar hoeven wij hier niet over uit te weiden. Voor het gemak van de lezer zullen wij hieronder de namen alfabetisch schikken. Bij elke naam die een element bevat dat ook nog in andere namen voorkomt, zullen wij telkens de hele groep van die namen weergeven. Er is echter een probleem. Tijdens onze studie verzamelden wij meer dan 1800 namen. Het is onmogelijk om al die namen te behandelen, want dat zou een boek op zichzelf gaan betekenen. Daarom kiezen wij er de interessantste uit.

De naam Weelde

Wij hebben natuurlijk ontelbare notities genomen van de naam Weelde, maar vatten hier sterk samen en geven alleen de verschillende schrijfwijzen weer met de oudste vermelding. De jaartallen staan er tussen haakjes bij: Welderen (1260), Welde (1260), Weeldt (1294), Weelde (1307), Weylde (1403), welden (1555), weildt (1633); vanaf dan komen afwisselend Welde en Weelde voor. Slechts één auteur (Prof. Mansion) gelooft, dat Weelde gewoon verwant is met "weelde" dat "rijkdom" betekent. Dan zou de naam staan voor "vette grond", "vruchtbaar land". Dit is niet waarschijnlijk. Dezelfde auteur meent, dat het ook wel "wildernis" zou kunnen zijn. In dit geval zou zich een zeer ongewone taalkundige verschuiving moeten hebben voorgedaan van "wilde" naar "weelde" via "welde". Daar geloven wij niet in. Waar wij wel in geloven is, dat de vormen "Welderen" en "Welde" wat te maken hebben met het middeleeuwse woord "welle" of "wellen". Dat is dan een put of ook wel een bron. Het is duidelijk, dat die bron dan niets anders is dan de oorsprong van de Aa. Iedereen weet namelijk, dat de Aa in Weelde ontspringt. Derhalve nemen wij aan, dat Weelde "een plaats bij de bron" is, ofwel (minder waarschijnlijk voor een Kempens dorp) "vruchtbare streek".

Plaatsnamen te Weelde

Wij zullen als volgt tewerkgaan. Bij elke naam zullen wij eerst enkele schrijfwijzen met hun jaartallen vermelden, daaronder gegevens verstrekken over de ligging en daarna de verklaring geven. Het is geen doenbare zaak om alle citaten te vermelden. Wij beperken ons tot een paar belangrijke.

Aa

aa(1626), d'A (1689), Aa (vanaf 1681).

Dit is dan de echte naam van de rivier die de Weeldenaren doorgaans "stroom" noemen. Ze ontspringt bij de Stenenbrug en vloeit langs Poppel naar Nederland, waar ze in de Maas uitmondt. Aldus neemt ze het water van het oostelijk gedeelte van Weelde op en zorgt voor malse beemden. Zoals hierboven reeds is gezegd, ligt deze rivier waarschijnlijk aan de basis van de naam Weelde zelf. Aa is verwant met het Latijnse "aqua", wat gewoon "water" betekent.

Aalbos, Alenhof

alsboschs (1368), aelbosch (1410).

Een zeer oud toponiem dus, dat evenwel na 1417 niet meer voorkomt en dat wij ook niet hebben kunnen localiseren. Het element "aal" wijst met grote waarschijnlijkheid naar de vissoort. In het Aalbos zal wel een kweekvijver voor paling hebben gelegen. In 1452 komt op het Laar ook nog een Alenhof voor.

Aalst, Aalstakker, Aalstbocht, Aalstbos, Aalstpad, Aalstse Hoeve

alst (1368), aelst (1410), aelsten (1630), aelste (1631) en verder steeds "aelst". Aelstacker (1681), den Aelstbocht (1643), den aelst bosch (1442). Aelst is een gebied tussen het Geeneinde en het Laar. De naam Aalst is een dialectische vorm van "els". Het is dus een plaats waar elzen groeien. De -t komt in plaatsnamen veel voor om te wijzen op een zgn. collectivum: d.i. een verzameling van (in dit geval) veel elzen. Aalstbocht is dan een met elzen omheind stuk land. Het is de akker op de buitenkant van de bocht die de weg maakt ter hoogte van de molen. Alle hierboven geciteerde namen komen voor op het Aalst. Verder komt in de achttiende en negentiende eeuw ook nog de naam "Klein Aalst" voor, evenals "Kleine Aalstakker".

Aard

Aert (1619) in de verbinding "Aertbrief", de Aert (1697). In Weelde is geen gebiedsdeel onder de naam Aard blijven bestaan, zoals dat in vele Kempense gemeenten (vb. Geel) wel het geval is. Weelde bezit evenwel een aardbrief uit 1331, waarin Hertog Jan Weelde en Poppel in het bezit stelt van "vroenten" ofte "gemene gronden". Omdat de brief slecht bewaard was, heeft men er in 1449 een "vidimus" van verleend. Elders in dit boek kunt u er meer over lezen. Wij hebben niet precies kunnen uitmaken waar de in 1697 vermelde aard lag. Oorspronkelijk ging het bij een aard om gemeenschappelijke, braakliggende gronden, dus een soort gemeenschapsland, waarop men vrij zijn vee kon laten grazen. Later evolueerde hij tot een met cijnsen belaste grond en nog later tot weideland en tenslotte tot akkerland. Het woord zelf ontwikkelde zich uit het Germaanse "arthu", wat "landbouw" betekent.

Absolonsbeemd

Absolons beempt (1643,1654). Deze beemd lag langs de Aa ter hoogte van het Schoot. De naam zelf is gewoon afgeleid van de voornaam van Hebreeuwse oorsprong "Absalom", in Weelde "Absolon" uitgesproken.

Achterste bocht

achtersten bucht (1368), acht(er)sten bocht (1387). Een akker in de Meir. In de zeventiende eeuw veranderde de naam in "akkerbocht". Het element "achterste" komt in onze plaatsnamen zeer veel voor. Het wijst natuurlijk op de ligging. Opmerkelijk is hoezeer onze mensen met die soort bijvoeglijke naamwoorden werkten "binnenste, boven, binnen, buiten, hoge, lage, neer, noord, over, voor, zuid, geen, middenste, en tussen" komen alle meermaals voor. Zulke elementen ontstonden door de meer intensieve grondbewerking waardoor de eigendommen sterker verdeeld werden. Voor het element "bocht" verwijzen wij naar hieronder waar wij het woord zelf bespreken.

Achterste dries (zie Dries)

Aderven of Aierven

aderven (1680), d'adervenne (1787). Een ven in het Geeneinde. Het is inmiddels verdwenen. De naam wijst misschien op de langwerpige, smalle vorm.

Afgebroken stedeke

afgebroken stedeke (1453), afgebroken stedeken (1684). Waarschijnlijk hebben de twee vermeldingen betrekking op dezelfde plaats. Bij één (1684) staat duidelijk vermeld, dat het een plaats is in de Koningstraat. De betekenis is natuurlijk meer dan duidelijk: hier werd ooit een huis afgebroken.

Aiervennen, Aiervennen Groes, Kwade Aiervennen

d'Aijervenne (1609), d'ajervennen (1610), int ayervenne (1622), het ayer vennen (17e eeuw), d'ayervennen (1787). Het is duidelijk een ven met een paar omliggende plassen in de Leemputten. Nu is het bouwland geworden. De naam komt nu eens in het enkelvoud, dan weer in het meervoud voor. Toch menen wij, dat het element "aier" slechts op het eigenlijke ven betrekking moet hebben gehad. Het is vrijwel zeker, dat "aier" gewoon de dialectische weergave is van "ader". Zie daarvoor onder Aderven. Hij kan ook iets te maken hebben met eieren. In het dialect is eieren nog "aier". Daar legden de watervogels dan hun eieren. Groes betekent "jeugdige gras". Het is dus een jonge wei bij het Aierven. Zie verder ook onder Groes. Kwade Aiervennen kunnen gewoon maar onvruchtbare velden bij de Aiervennen zijn.

Akkerbocht (zie Bocht)

Akkerdries (zie Dries)

Akkeroord

eckerhaert (1669), ackerhoort (1669), ackerhout (17e eeuw), ackerroet (1724), ackerhort (1729), akkeroord (1956). Dit is een partij akkerland langsheen de Koningstraat. Ze vormt een meer verheven gebied naast het lage Brouwers Goor. De betekenis is nogal duidelijk. "Oord" betekent gewoon "gebied". Het is dus een voor akkerland bijzonder geschikt gebiedsdeel van het Geeneinde.

Alenhof (zie Aalbos)

Amperakker

Amperacker (14e eeuw), amper acker (1638), en verder in deze twee schrijfwijzen nog herhaaldelijk tot in 1796. Deze akker lag in de Meir. Er langsheen lag een Akkerstraatje en een Kerkstraat, zoals blijkt uit de archieven. Ene Elisabeth Goes heeft er in de veertiende eeuw rechten op gehad. De betekenis is een beetje onzeker. Ofwel betekent "amper" zoveel als "scherp, zuur, hard, onaangenaam" en dan is het een moeilijk te bewerken akker, ofwel is het "amper" een akker: dus, een zeer kleine akker. Gezien er wegen langsheen liepen zal hij wel niet zo klein geweest zijn en geloven wij, dat de eerste betekenis het meeste kans maakt.

Ansbocht (zie Bocht)

Averbodes Goed, Mastbos van Averbode

Everbodes goet (1717), mastbos van Averbode (1787). Dit zijn gronden en een bos in het Molenheike, waarop de abdij van Averbode tienden kon heffen.

Baalse beemd (zie Beemd)

Baanse akker, Baanse Dries

baensen acker (1694) en (1698), baensen ofte breynssen dries (1652). Deze twee namen komen voor in het gehucht Brein. Het is wel merkwaardig, dat "baanse" en "breinse" als varianten voor elkaar voorkomen, terwijl de gehuchtnaam Brein voor het eerst in 1625 vermeld wordt. Misschien heeft "baanse" toch iets met Brein te maken.

Baarten Beemd (zie Beemd)

Baies, Baiesstede

't baies (17e eeuw). Het is zeker, dat de naam Baies stond voor een partij akkerland op het Hoogeinde. Wij zijn ervan overtuigd, dat dit gewoon de familienaam Baies (nu: Bayens) is. Het Baies lag achter de hoeve Bayes Stede.

Bakstraat, Baksbosweg, Bakserve, Baksveweg, Bakstraats Heideke

backstraet (1631), bacxstraet (1696), backxstraet (1745), bakstraet (1779), Bakstraat (1981), bacs erve (1417), Bakstraets heiken (1801). Bakstraat was in de zeventiende eeuw de naam voor de weg die van de Singel naar de Leemputten liep. In alle hierboven vermelde namen komt ontegensprekelijk de eigenaam Bax (Back, Backx, enz. in vroegere eeuwen) voor. De familie Back is één van de oudste Weeldse families en genoot de eeuwen door groot aanzien. Zie daarover meer in het historisch gedeelte.

Baetenheide, Baeteneinde, Batenheideveldweg

't baten heijvelt (1773), Baetenhey (1910), Baaten Heide (Kadaster) en tenslotte Batenheide (1981), Baeteneyndt (1631). Uit het archief blijkt, dat het gehele gebied achter het Hummelshoek in de zeventiende eeuw Baeteneinde genoemd werd. Het was een gemengd gebied met bos-, heide- en veengrond. Tussendoor lag er een stukje cultuurland. De naam is wellicht die van de toenmalige eigenaar, Hein Baeten. Dat weten wij, omdat in 1662 een document zegt: "heyn baeten heijvelt gelegen tusschen Bairle ende Weelde ...". Batenheide is dus een gedeelte van het gebied Bateneinde. Vermelden wij nog, dat Baten verwant is met Beatrijs. Baten is dus "zoon van Beatrijs".

Bedden, Korte Bedden

den mep acker ofte bedden (1638), den bedden (1643), de bedden (17e eeuw). Dit is een stuk akkerland en dries in het Geeneinde. Bedden betekende "leger (van dieren), winterleger, plaats waar vissen kuit schieten; bedding, laag stuk land; waterkering, dam, ophoging van een oever". Wellicht gaat het hier gewoon om een in bedden (wij kennen het woord nu nog) gelegd stuk land. Die bedden met de tussenliggende kanaaltjes moesten voor goede afwatering zorgen. Korte Bedden is zeker een naam die met dat verschijnsel te maken had. Het element "mep" laat zich moeilijk verklaren. Het komt ook maar één keer voor.

Beekse rijt (zie Rijt)

Beemd

Dit element komt in Weelde zeer vaak voor. Denk aan namen als: de Beemden, Baalse Beemd, Baarten Beemdeke, Bosbeemd, Keurvorste Beemden, Beerten Beemdeke, Absolonsbeemd, Kopsbeemdeke en tientallen andere. De schrijfwijzen variëren niet zo erg: den beemt (1685), de beemdekens (1638), de bemdekens (1698) enz. Een beemd is een weiland, in principe om gemaaid en gehooïd te worden. Omdat daar de weiden meestal het weligst tieren, geeft men de naam beemd dan ook doorgaans aan die graslanden die bij een rivier liggen. Zo treft men er nogal wat aan bij de Aa. Uit vergelijkende studie kan men de Germaanse oorsprong ervan bepalen: "bami-d-ci", wat "besproeid land" betekent. Voor Absolonsbeemd: zie aldaar.

Bellekens, Belkens Beemdekens, Belleken Voort

het Belleken (1684), de bellecken (17e eeuw), t'belleken (1737, belkens bemdekens (1737), belkenvort (1367), belkenvoert (1442), belkevoirt (1442), belckevoirt (1637), bellekevoort (1680), belleken voort (1787). Belleken en Belleken Voort lagen bij de Aa ten oosten van het Stok. Belleken kan op verscheidene manieren verklaard worden: het Middelnederlandse "belle" betekent "bloemen die belvormig aan de stengel hangen", er is ook "belle" als "afsluiting, omheining". Belle kan ook van Isabelle of Barbel (Barbara) komen; de meeste schrijvers menen echter, dat het "afsluiting" betekent. Dan komt het woord van het Latijnse balinus: een omsloten terrein. Voor het element "Voort" verwijzen wij naar de naam "Voort" verderop.

Berkenvoort, Berkt

bercke voirt (17e eeuw), de berckt (1643). Berkenvoort lag bij de Aa ter hoogte van het Molenheike, terwijl het Berkt ten oosten van de Aa in de Hegge moet hebben gelegen. De boomnaam "berk" komt in de Kempense plaatsnamen zeer veel voor. Dat is te danken aan het feit, dat de berk vaak gebruikt werd als grensboom. In ons geval zal Berkenvoort betekenen een met berken "doorwaadbaar gemaakte plaats in de Aa". Berkt is een plaats waar vele berken groeien (zie voor de t hierboven onder Aalst). Zie ook onder "Voort".

Betten, Bettenakker

den betten (1680), den Betten (1681), den Betten acker (1641). Wellicht gaat het in de twee gevallen om dezelfde akker, want beide lagen in elk geval in de Meir. Alleszins is Betten terug te brengen tot de voornaam Elisabeth. De -en is weer de bezitsvorm voor Bet. Sommigen beweren dat Betten een spotnaam voor vrouwen was.

Biehof (zie Hof)

Blek, Bleksakkerweg, Blekstraatje

In Weelde komt de naam Blek driemaal voor. Wij laten ze hier onder elkaar volgen:

1. opt bleck (1442), int blick (1643), blickt (1664): dit is het nu nog zo genoemde gedeelte van de Meir. Erdoorheen loopt het Blekstraatje.

2. d'Bleck (17e eeuw): uit de Latijnse tekst waarin deze naam voorkomt, blijkt, dat dit Blek in de Hegge lag ter hoogte van de Heibraak.

3. het bleck (1784): dit was tenslotte dan een Blek in het Hoogeinde. Hierbij hoort de naam Bleksakkerweg.

Blek is een zeer oud woord, dat veelvuldig voorkomt in plaatnamen. Het zijn meestal nog onbegroeide, aangespoelde zandgronden die met een laagje klei bedekt waren. Een andere verklaring is te vinden in het werkwoord "blicken", wat "te voorschijn komen" betekent. Dan zou het een plaats zijn die afsteekt tegen de omgeving: vb. een zandachtige plek in kleigrond, een plas in de heide of slib dat 's zomers bloot komt te liggen. Verder kan "bleck" of "blick" ook nog wijzen op een plaats waar bomen ontschorst werden. Tenslotte komt het voor, dat het "een omsloten weide" betekent.

Blok, Bloks Goor, Bloks Moer, Bloksven, Oud Blok

het blocxken (1636), het block (1730), het blocken (1734), het blockens (1736). De andere namen zijn recenter. Alle namen hebben betrekking op een gebied in het Geeneinde ter hoogte van de Koningsstraat. Blok is ontstaan uit "belok", wat op zichzelf afgeleid is van het werkwoord "luiken". Dit betekent dan "sluiten". Een blok is dus een met een gracht of omheining afgesloten veld. Zo'n omheind stuk kon dienen om vee op te laten grazen (Kalverblok, Ossenblok) of om bepaalde vruchten op te winnen (Haverblok). In Weelde zal "Blok" ook wel iets met afsluiting te maken hebben. Voor "Goor" en "Moer": zie onder die resp. namen.

Bocht, Bochtakker, Bochtakkerweg, Bochtje, enz.

Wij hebben bij onze studie over de plaatsnamen te Weelde niet minder dan zeven plaatsen gevonden waaraan men de naam Bocht had gegeven. Het betreft Bochten in het Moleneinde, de Hegge, de Leemputten en de Heibraak. De oudste vonden wij in een document uit 1368. Het betreft hier een Bocht in het Moleneinde: "bij die wijntmoelen". Wij citeren hier slechts een paar vermeldingen: opten bocht bi die wijntmoelen (1368), opten bucht bi die wijntmolen (1410). Het betreft hier dus een akker en weiland in het Moleneinde bij de molen; den Bocht (1622): gelegen in de Hegge; opten bocht te Leemputten en heyhoeve (1387); den Bocht (1663) in de Heibraak; den Bocht (1690) die niet te situeren is; unam peciam terrae, dictam Bocht bi die Hersenbrake (14e eeuw). Verder zijn er te Weelde talrijke namen, waarin het element "Bocht" voorkomt. Hier volgt slechts een greep: Aalstbocht

(vanaf 1643), Achterste Bocht (vanaf 1368), Boutersbocht (vanaf 1682), Akkerbocht (vanaf 1623), Ansbocht (1653), Bochtakker (vanaf 1646), Bochtjesdriesen (1663), Brants Bocht (vanaf 1633), Gansbocht (1631), Goos Bocht (vanaf 1653), Haverbocht (vanaf 1442), Koebocht (vanaf 1643), Kuildersbocht (1674), enz. Op zichzelf kan "bocht" in plaatsnamen heel wat betekenissen hebben. Wij noemen hier de belangrijkste: een afgepaald, omheind veld; een afgesloten plaats voor vee; een gemeentelijk schuthok voor dieren; een kromming in de weg (komt het meest voor!); een afgesloten ruimte voor een varkenshok.

Boeibraak, Boeibraakstraat

die boeibrake (1368), die boyen brake (1368), die bodebrake (1410), boijen brake (1417), boeyen brake (1514), boijbraecken (1631), Boeyenbraeck (1662), de boyebraeck (17e eeuw), boijbraecken (1723), Boybraek (1787), Boeibraeken (1910). Een vrij groot gebied ten noorden van de Meir. De naam bestaat uit twee gedeelten: "boei" en "braak". Wij zijn niet geheel zeker over de betekenis van boei. Als wij teruggaan naar het Middelnederlands, dan vinden wij het woord terug met de betekenis van "boei, keten, band". Er is ook "boi" en dat betekent "bui, dienstbode" of "een klein huisje, kraam, tent, loods". Persoonlijk geloven wij, dat het iets te maken heeft met het Middelnederlandse Boidin. Wij kunnen langs taalkundige weg perfect de ontwikkeling naar Boei verklaren. Dan betekent het "Boudewijn", want Boidin (Baldwin) kwam veel voor. Later is daar de familienaam "Buyens" uit ontwikkeld. Het element "braak" kwam bij ons veel voor. Zie daarvoor onder de naam Braak.

Boog, Boogland, Boogstraat

den boogh (17e eeuw), het booglant (17e eeuw). Wij zijn er haast zeker van, dat de Boog een stuk land was in de Boogstraat en dat ook Boogland er lag. De Boogstraat was een gedeelte van de Winkelstraat (later: Winkelheistraat). Boog zal hier wel een dialectisch woord zijn voor een "kromming".

Boomgaarddries (zie Dries)

Boonhof, Boonland, Boonsbeemd, Boonveldeke

bonen hof (1368), boenhof (1442), boonlant (1621), boenlant (1656), boonlanden (1910), boons beempt (1648), boonveldeken (1630). Van de Boonhof weten wij niet waar die lag. Het Boonland was de plek waar later de brouwerij De Zwaan werd opgericht langs de Koning-Albertstraat. De Boonsbeemd lag bij de grens met Poppel, terwijl wij het Boonveldeke ook niet hebben kunnen localiseren. In de Middeleeuwen speelde de boon een zeer grote rol in het voedsel van de mens. Dientengevolge lag er bij vrijwel elke hoeve een boonhof. Het gebruik om bonen met suiker te eten in de plaats van aardappelen leeft nu hier en daar nog voort. Een hof is een omsloten stuk land bij een huis en waarop men groenten en fruit teelde. Nu nog noemt men in de Kempen een tuin een "hof". Er is een probleempje met Boonsbeemd, omdat een beemd een weiland is bij een rivier. Wij denken, dat "Boon" in dit geval naar een persoon verwijst.

Bosbeemd (zie Beemd)

Boutersbocht (zie Bocht)

Brantsbocht (zie Bocht)

Borcht (Burcht)

Het hoff ofte borcht (1631), de Borcht (1661). Dit is duidelijk het gehele gebied van het kasteel, de omliggende tuinen, de gracht en het neerhof bij de kerk. Nu noemt men alleen nog de gracht "Burcht". Eenen acker genaemt de borcht (1682). Dit is dan een acker in de Hegge bij de Hondstraat (nu: Grootwaterstraat). Hier kan de naam gewoon "waterreservoir voor vissen" betekenen. Als we naar de betekenis gaan zoeken, dan vallen wij toch terug op de engere betekenis van gracht, meestal rond een kasteel. Dat wijst erop, dat onze voorouders met de naam van de gracht (de gracht viel hun het meest op) ook wat erbinnen lag benoemden. Dit noemt men betekenisverruiming.

Braak

Dit is een in Weelde bijzonder veel voorkomend element in plaatsnamen. Wij kunnen hier slechts de meest interessante vermelden: Boeibraak, Brakel (?), Breienbraak, Heibraak, Dorenbraak, Gemene Braak, Ooibraak, Kruisbraak, Hooibraak, Leembraak, Molenbraak, Noelsbraak, Tijdenbraak, Hersenbraak, Loonbraak en Weekbraak. Wij komen op sommige elders terug onder de betrokken namen. Om een schatting te kunnen maken van de ouderdom, geven wij hieronder de oudste schrijfwijzen met hun jaartallen weer:

- Boeibraak: zie hierboven onder deze naam;
- Braeckel (1645): op de grens met Poppel gelegen;
- Breyenbraeck (1679): misschien een foutieve schrijfwijze voor boyenbraeck;
- Heibraak: zie aldaar;
- Dorenbraak: zie onder Doren;
- Gemene Braak: ghemeyn brake (1368): lag in het Geeneinde;
- Ooibraak: zie aldaar;
- Kruisbraak: zie aldaar;
- Hooibraak (1981): een akkerland in het Laar;
- Leembraak: zie aldaar;
- Molenbraak: zie onder Molen;
- Noelsbraak: Noels brake (1368), enz. tot 1417: niet te situeren;
- Tijdenbraak: tudenbrake (1368), tidenbrake (1410), enz. tot tijdenbrake (1442): lag tussen het Laar en het Geeneinde.
- Hersenbraak: die Hersenbrake (14e eeuw): niet te situeren;
- Loonbraak: Loonbraecke (1524): een braak tussen de Brein en de Aa;
- Weekbraak: weebraec (1647): een gedeelte van het Broek bij Ravels-Eel;
- de braeck (1659), de bracken (1783), de bracke (1801): deze braak ligt tussen de Winkels en het Schoot. Het woord zelf is verwant met het werkwoord "breken" en betekent oorspronkelijk "braakliggend land" of ook wel "veeweide". Hoe dan ook, in beide gevallen was een braak een stuk "gemene grond" (d.i. voor de gemeenschap) die niet voor de landbouw bestemd was (zie hierboven de naam Gemene Braak bijvoorbeeld).

Brakkenhuisjes, Brakken kuil, Brakkestraat

De drie namen zijn vrij recent en komen niet in vorige eeuwen voor. Hoewel een brak eigenlijk een soort speurhond is, toch denken wij, dat het woord hier wel zal wijzen op de mieren die oudere mensen in Weelde nog steeds brakken noemen. Tenzij het bijvoeglijk naamwoord "brak" aanleiding heeft gegeven tot een soort zelfstandig naamwoord "brak" met de betekenis "stilstaand water".

Brandewijnsveld

brandewyns velt (1631), brandewyn velt (1753). Een akkerland in het noorden van de Voorheide (Hegge). Omdat aan brandewijn een -s is toegevoegd, is het mogelijk dat deze plaatsnaam van een persoonsnaam is afgeleid. Toch kan in de loop der tijden makkelijk een -s zich hebben opgedrongen om de uitspraak te vergemakkelijken. In elk geval is brandewijn de uit tarwe, rogge, gerst, mais, rijst of andere vruchten gestookte alcohol. Een "veld" is oorspronkelijk een "gemeenschappelijk bebouwd land".

Breienbraak (zie Braak)

Brein

den Breyn (1625), den brijn (1631), den bryn (1631), breijn (1643), enz. De naam van dit nu nog bestaande gehucht is duister. Gebrek aan vergelijkbare gegevens hebben ons belet er een afdoende betekenis voor te vinden.

Breinse dries (zie Dries)

Breukel, Brekel, Brekelshaag, Breukelsgoor, Breukelsgoorke, Breukelsgoorheide, brekels haege (18e eeuw), breugelders goorken (1755), Wreckels goer (1465), Breukels Goor (nu). Een vrij groot gebied langs de rijksgrens met Baarle-Nassau. Er zijn nogal wat varianten voor "Breukels": Breugels, Brogel, Bruul, enz. Deze zijn alle terug te brengen tot het Keltische "briel". Dat betekende oorspronkelijk "omsloten bos" of "warande", later "onbebouwd land" en tenslotte "plein, straat, losplaats voor schepen". Voor het element "Goor" verwijzen wij naar de naam Goor zelf.

Broek

Er liggen heel wat "broeken" te Weelde: het Broek zelf, Meerbroek, Groot Broek en Overbroek. Verder zijn er de afgeleide straatnamen: Broeksakkerweg, Broekskerkpad, Broekstraat. Int Broeck (1612) en verder vele vermeldingen in dezelfde schrijfwijze tot in 1787. Het Broek ligt langs de grens met Ravels-Eel. De naam zelf betekent "moeras, waterlandschap". Het is een erg oud woord, dat in vele namen voorkomt (o.a. Broechem = broek + heem, Brussel = broek + sala).

Brouwers, Brouwersakker, Brouwersdries, Brouwersgoed, Brouwhuis, Brouwersgoor, Brouwersgoorstraat, Klein Brouwersgoor

aent brouwers (1631), het brouwers (1643), het Brauwers (1698); brauwers dries (1680); brouwers goet (1632); Brauwers goor (1697), Brouwers goor (1755), enz. tot Brouwersgoor (1981); brouwhuijs (1673). In het grotere gebied dat eerst "Brouwers Goed" heette en later "Brouwers Goor" lagen twee van elkaar gescheiden delen: Groot Brouwers Goor en Klein Brouwers Goor. Het oostelijke gedeelte heette ook kortweg "Het Brouwers". De Brouwersakker lag op het Molenheike en dan waren er nog de Brouwersakkers, die in de Brusselsestraat lagen. De Brouwersdries was een hoeve naast het Hoogeinde. Deze had in de zeventiende eeuw ook nog de naam "Tigoers hoeve". Het brouwhuis moet een zeventiende-eeuwse brouwerij geweest zijn. Het is duidelijk, dat wij hier te doen hebben met namen, die afgeleid zijn van de ambachtsnaam "brouwer".

Buikse dries (zie Dries)

Bulink

opte buelinc (1368) en die vorm herhaaldelijk tot in 1658 "buelnick" als wellicht verkeerde schrijfwijze opduikt. De laatste vermelding is "buelinck" in 1680. Het was een boerderij met aanstede in Weelde-straat. Er zijn vele verklaringen mogelijk. Wij vermelden de voornaamste: omsloten weide, omheind park, huis met hof, hoogte. Wellicht is het dus gewoon "het huis met de hof".

Dabbelmeer

op Dabbelmere (1368)(1410), dappelmere (1410), d'abel mere (1417), Dobbel mere (1514). Een laaggelegen gebiedsdeel bij de Aa in de Hegge. Wij weten, dat er dichtbij Postels Erve lag. Voor "meer" zie onder Meir. Dabbel moet een foutieve schrijfwijze zijn geweest van "dobbel", wat gewoon "dubbel" betekent.

Deenackers, Deensakker, Deensdries

deyn eckerken (1410), den dijnacker (1643), dijnacker (1684), deynacker (1691), deijnacker (1782), D'een akkers (1910). Akkers op het Rot. De Deensdries was een akker en een weide naast het Leeuwit (Kerkeinde). Het Middelnederlandse "deen" is hetzelfde als "den". Dan zou het gewoon "akkers bij de dennen" of "akkers met dennenbomen op" betekenen. Eén auteur (De Vries) meent dat "deen" (zie ook Denemarken) betekent "hol van een wild dier". Gezien de vorm "Deens" er ook in voorkomt, kan misschien ook de familienaam Deens bedoeld zijn.

Deunen

de dueningh (1643), den Dueninck (1646), deuninghe (1697), de Deuningh (1750), De Deunen (1981). Een beemd bij de Keurvorste Beemden in de Hegge. Deze ligt op de twee oevers van het Straatsloopke vlakbij de plaats waar het in de Aa uitmondt. Ook hier zijn meerdere verklaringen mogelijk: 1. Het Middelnederlandse "duun, duyn" = van de hoogte af (vgl. Engelse "down"); 2. Duin = opgewaaide zandheuvel (hier niet waarschijnlijk); 3. Plaats waar schaarhout gerooid is en die weer werd opgeplant; 4. In Weelde kan het gewoon het dialectische "duningh" zijn voor "doening" = eigendom, gedoe.

Deuring, Deurenbeemd, Deurenakker

deuren acker (1697); den deurenbemt (1692); de Dourinck (1623), de Dourninck (1623), de Deurinck (1629), Duering (1643). De namen "Deurenbeemd" en "Deurenakker" hebben zich niet laten localiseren. De Deuring moet een andere naam zijn geweest voor Deunen. Het woord "deur" betekende "stier". Dat kan dan Deurenbeemd verklaren. Deurenakker moet echter te herleiden zijn tot het Middelnederlandse "durre, dorre", wat "droog" betekent, of (en die kans is veel groter) tot doorn. Dan is het een met doornstruiken omgeven akker. De Deuning tenslotte is zeker een beemd geweest en kan dus ook gewoon "stierenweide" zijn.

Dijk

Wij ontdekten te Weelde in de loop der tijden niet minder dan vier plaatsen met de naam Dijk. De oudst bekende is de huidige Baarledijk. De bewijsplaatsen geven niet veel verschillende schrijfwijzen te zien: den dijck (1465), den Dijcke (1465), de Dyck (1624), aentdycxken (1624). Behalve de hierboven vermelde dijk zijn er nog: één die samenvalt met de Rietschotstraat achter de Heibraak in de Hegge, één die samenvalt met de huidige Lage- en Hooge-Mierdeweg en één die nog bestaat (gedeelte van de Koning-Albertstraat). De betekenis is duidelijk. Het gaat doorgaans om een door de mensen aangelegde dam of verhoogde weg, teneinde aan waterongemakken te ontsnappen. Het element is in Weelde zeer produktief geweest. Wij doen maar een greep uit de talrijke dijk-namen: drie Dijkbeemden, Dijkdries (zie ook Dries), Dijken, Dijkse Akker, Dijkske, Heesdijk (zie ook onder Hees), Hoge Dijk, Nieuwe Dijk, Nieuwe Kerkdijk, enz.

Doelakker, Doelshoeven, Doelstraat, Kruisboog Doelstraat

den dhoelacker (1643), den doolacker (1649), den doelacker (1659); de doelstraet (1641), duelstraet (1665), dhoelstraet (1667), doolstraat (1682), doelstraete (1689), Doelstraetien (1691); doels hoeven (1442), doelshoeven (1787); de cruijsboogh doelstraet (1681) (17e eeuw), Cruysboogh doelstraet (1784) (1793). De Doelakker was in de Groes gelegen. Daarop stond de zgn. Scheutboom (zie aldaar). De Doelstraat was het stukje van de Heggestraat dat het dichtst bij de "Grote Baan" lag. De Doelshoeven lagen op de Groes bij de Doelakker (lange tijd eigendom van de familie Schats). Wij denken, dat de Kruisboog Doelstraat een andere naam was voor Doelstraat. Het is zonder meer duidelijk, dat al deze namen gewoon verwijzen naar de plaats waar de schuttersgilde haar schietveld had. De gilde die erop regeerde, was de Sint-Sebastiaansgilde.

Doren, Dorenakker, Dorenbraak, Kleine Dorenbraak, Dorenbraakstraatje

den Doren (1387), de(n) Dore(n) (1417), dooren (1635), Doeren (1727), Doren (1728); Doorenakker (1910); dorenbraeck (1621), doerenbraeck (17e eeuw), enz. De Dorenbraak lag in het Geeneinde, het Dorenbraakstraatje verbond de Meir met de Dorenbraak en de Kleine Dorenbraak was een gedeelte van de Dorenbraak. Er ligt nog een Dorenakker langs de Tilburgseweg en één op het Groot Water in de Hegge. Er bestaat weinig betwisting over de betekenis van het element "doorn" of "doren". De doornstruik kwam zeer veel voor als grensmaal. Zo moeten wij in elk geval Dorenbraak begrijpen. Het is "de braak bij de doornstruik die de grens aanduidt". In de naam Dorenakker zien wij evenwel gewoon een akker die omgeven was door een soort haag van doornstruiken. Zie ook verder onder Braak.

Dorisdries (zie Dries)

Draaiboom, Draaiboombweg, Rode Draaiboom

draeijboom (1643); rooden drayboom (1631), rooden draijboom (1723), Rooden Dryboom (twintigste eeuw), Rooden Dreyboom (idem). Terwijl de Rode Draaiboom op de grens met Ravels lag, noemde men een stuk grond in het Geeneinde "de Draaiboom". De Draaiboombweg lag langs de Rode Draaiboom. Een draaiboom was een sluitboom, slagboom of balie. Vaak schilderde men die rood om hem te doen opvallen. Vandaar de naam Rode Draaiboom. Zo'n rode draaiboom vormde dan een of andere grens.

Driebos, Driehoek, Drieweg, Drie Vennen, Drie Vekens

driesbosch (1380), driebos (1627), driebossen (1627), driebosch (1645,1668), Drybosschen (1746), Drij Bosschen (?), driesbos (1763); den driehoek (1643), (1746); den Driewech (1452); de drij vennen (1768), Drie Vennen (1910), de Drie Vennen (nu); de drye vekens (1641), dry veeckens (1678) (1694). De naam Driebos heeft betrekking op een partij akkers die deel uitmaakten van de Straatse Akkers. Een andere, meer recente naam ervoor is Wilgakker (s). De Driehoek ligt op dezelfde plaats en grenst aan het Moleneinde. Voor de Drieweg moeten wij naar het Laar. Eigenlijk was het vroeger het Laar zelf. De Drie Vennen liggen nog steeds in de Overheide en de Drie Vekens zijn een gedeelte van het Stok in de Hegge. Wij hebben al deze namen bij elkaar geplaatst, omdat ze alle het element "drie" in zich dragen. Het enige wat schijnbaar wat verstorend werkt is het feit, dat naast Driebos ook Driesbosch (met s) voorkomt. Volgens de bekende naamkundige Lindemans is dat geen enkel probleem: hier is duidelijk de evolutie van het woord "dries" te volgen. Voor de verklaring verwijzen wij dan ook naar het element "Dries". Driehoek verwijst gewoon naar de driehoekige vorm van het betrokken land. Drieweg is een mooie naam voor het Laar, dat zich voorbij de Voorlaar opsplijt in twee wegen: samen drie wegen dus! De Drie Vennen leveren geen probleem op en de Drie Vekens zijn in drievoud wat u onder "Veken" (zie verderop) kunt lezen.

Dries, Achterste Dries, Akkerdries, Boomgaarddries, Breinse Dries, Buikse Dries, Dijkdries, Dorisdries, Drieske, Geerdries, Grote Dries, Haverdries, Hoge Dries, Jorisdries, Kalverdries, Kerkdries, Lage Dries, Maasdries.

Er lagen te Weelde zowat overal driesen. Het is onbegonnen werk om ze alle op te sommen en te situeren. Wij hebben er dus maar een greep uitgehaald. De meest bekende driesen lagen (sommige nu nog) tussen de Koning-Albertstraat en de Straat, in de Hegge (opmerkelijk lage grond), en in de Bakstraat. De oudste vermeldingen vinden wij echter bij Driesbosch (zie hierboven). Voor de andere beperken wij ons tot de oudste schrijfwijze.

- Dries I (1981): een dries in de Hegge;
- Dries II (1981): de verbinding tussen de Koning Albertstraat en de Tilburgseweg;
- Dries III (1981): een akker in de Bakstraat;
- het drieske (1696): een dries in de Heibraak;

- achtersten dries (1680): ligging onbekend;
- ackerdries (1643): een akker in de Leemputten;
- ackerdries (1643): akker in de Straat;
- boomgaerts dries (1643): een dries in de Elzenstraat;
- breynssen dries (1652): een weide in de Brein;
- buycksen dries (1736): een weide tegen het Stapkens (Kerkeinde);
- dijckdries (1643): laag bouwland in Weelde-Straat;
- Doris Dries (1675): is een dries in de Elzenstraat, ook Raapakker genoemd;
- Geerdries: zie onder Geer;
- grooten dries (1657): lag in het Stok;
- grooten Dries (1681): niet te situeren;
- grooten driesch (1787): ook niet te situeren;
- den haverdries (1643): lag in Weelde-Straat;
- haverdries (1643): een dries in de Leemputten;
- Hoge Dries: hoochdries (1699): ten noorden van de Rijt in de Hegge;
- Hoge Dries (1981): een partij land in de Melkerijstraat;
- Jorissen dries (17e eeuw): lag tussen de Molen en de Kapel in het Moleneinde;
- calverdries (1643): ligging onbekend;
- calverdriesken (1708): andere naam voor Kalverbocht (in de Hoek-Hegge);
- Kerckdries (17e eeuw): ligging onbekend;
- den leegen dries (1643): ligging onbekend;
- Maasdries: zie aldaar.

"Dries" betekent oorspronkelijk "rustend land dat een tijdlang in weiland wordt omgeschapen om daarna weer te worden omgeploegd". Verder betekent het ook nog "dorps- of gehuchtsplein". In het Middelnederlands betekende het woord "Dries": braakland, gemene weide, verwaarloosd land. Sommige specialisten menen, dat dries verwant is met "drie" (zie Driebos). Zij menen, dat dit element verwijst naar de gewoonte om een akker slechts om de drie jaar te bebouwen (drieslagstelsel) en dus het hele veld te verdelen in drie gedeelten. Elk gedeelte bleef dus twee jaar braak liggen. Wij moeten evenwel opmerken, dat dit systeem bij ons minder gebruikelijk was dan meer naar het zuiden. Alles samen genomen menen wij, dat Driebos ook wat te maken heeft met de driehoekige vorm van het gebied en het feit, dat toch vaak een akker (dus ontgonnen land) zo wordt genoemd. Vermelden wij tenslotte nog, dat de naam Dries in heel de Kempen veel voorkomt!

Drie Vekens (zie Veken)

Duivelshoek, Duivelsvenneke

den duyvels hoeck (1631)(1723), Duivels Hoek (1981). Een klein gebied tussen het Schoot en de Hegge. Het heet, dat hier 's nachts een dwaallicht rondzwierf. Sommigen beweren echter, dat zo'n verschijnsel zich dichterbij de Overheide zou hebben voorgedaan. Volgens hen liep daar de "brandende scheper" (= hond) rond. Meestal heeft een naam met het element "duivel" erin verband met de slechte faam (legenden) die het betrokken gebied had.

Dweerakker

opte dwerecker (1368), dweeracker (1453), den weeracker (1787). De hierboven vermelde eerste twee schrijfwijzen komen in de loop der eeuwen zeer vaak voor. Het is een zeer oude naam voor een akker in de Hegge. Later werd deze akker omgedoopt tot "Grootvaders Akker". Sommigen kennen nu nog de naam "Grootvaders". "Dweer" is zonder meer hetzelfde als "dwars". In Weelde heeft men in de schrijfwijze duidelijk overdreven nauwkeurig willen schrijven (hypercorrectie genoemd), want de evolutie ging van "dwer" naar "dweer" naar "d'weer" naar "d"weer naar "weer".

Echelkolk

echgelcolc (1368) (1410), echelcolc (1442), eghelcolck (1680), Echel Colckt (1787). Deze "echelkolk" lag op de Leemputten, ten zuiden van Groenendaal. Oorspronkelijk was het ongetwijfeld een kuil, later kwam er een hoeve bij te staan (verdwenen in de 18e eeuw) en daarna werd het hele stuk cultuurgrond. Het eerste lid "echel" betekent een soort bloedzuiger. Men kweekte in de Middeleeuwen bloedzuigers om ze in te schakelen in o.a. de gezondheidszorg. Het Middelnederlandse "colc" was de naam voor een met water gevulde diepte. De vorm met -t wijst gewoon op een verschijnsel dat in de naamgeving veel voorkwam: het zgn. locatief. Dit is dan "plaats waar de put ligt". Conclusie: de poel waarin men echels kweekte.

Elzenstraat

elssche strate (1417), eelsche strate (1442), eelse strate (1470), elsse straet (1618), Eelsche straet (1619), d'elsestraet (1631), Elzenstraat (1981). Al deze vormen komen zeer dikwijls voor. Het eerste element komt te Ravels als afzonderlijke naam voor (Ravels-Eel). De kans is groot dat, zowel te Weelde als te Ravels, Eel verwijst naar "aal", wat "paling" betekent. Dan betekent het "plaats waar alen gekweekt werden". Het kan ook "alengebied" betekenen. Dan is het een laaggelegen gebied waar men alen kon gaan vangen. Het is duidelijk, dat Eelsestraat gewoon de verbindingsweg tussen Weelde-Sint-Michiel en Ravels-Eel geweest is en dus naar "de Eel" genoemd werd. Elzenstraat is dus een onjuiste schrijfwijze.

Eikske

ycxken (1677), eycxken (1677), eijcksken (1677), eycxken (1698), eycken (1736). Dit was de naam van een veld in het Hummelshoek. t'eycksken (1787): deze akker lag in de Hegge. Omdat de eik een boom met een lange levensduur is, kreeg hij in de Middeleeuwen vaak de rol van grensmaal toebedeeld. Een ander voordeel was, dat hij van ver goed zichtbaar was.

Einde

Dit element komt te Weelde vaak voor in namen: Geeneinde, Geereinde, Hoogeinde, Keuneinde en Moleneinde zijn de bekendste.

Gheneynde (14e eeuw), Geneynde (15e eeuw), gene eynde (1540), geneneynde (1576), geneijndt (1598), geenent (1618), Geneynde (1622), tgeneynd (1629), enz. tot Geeneinde (1981);

Geereynd (kadaster). Ligt ten westen van het Aalst;

hoogh-eijnd (1453), hoocheynde (1562), hoocheijnt (1614), enz. tot hoogeynde (17e eeuw) en Hoogeinde (1981);

Ceuneijnt (1674), cuneynt (1680), Cueneijnt (1680), enz. tot Keuneneyndt (1734), Keuneynt (1738), Keuneinde (1981);

molen ende (1469), moleneynt (1629), moleneynde (1638), moleneyndt (1669), moleneynde (1697), Moleneinde (nu). Naast -kant (zie Heikant) en -hoek (zie Hummelshoek) is -einde een gegeerd woord om aan te duiden, dat het gebied waarop het betrekking heeft, wat afgelegen is. Samengevoegd met een ander woord krijg je dan een betekenisvolle naam. Geeneinde betekent dan het uiteinde aan "die" of "gene" zijde van het dorp. Daarbij moet de naamgever wel in de richting Merksplas geweest hebben. Geereinde kan precies dezelfde betekenis hebben gehad, omdat "gene" en "ger" als synoniemen met elkaar voorkwamen. Toch kan het ook betekenen: dat uiteinde dat op een "geer" (= punt) uitloopt. Hoogeinde is gewoon duidelijk en Keuneinde vraagt nog wel diepgaande studie alvorens wij daarvan met zekerheid de betekenis zouden kunnen geven. In het Moleneinde heeft natuurlijk een molen gestaan.

Eindegoor (zie Goor)

Elsakker, Elsbogerd, Elstakker, Elzen

Elsacker (14e eeuw), enz. tot elsacker (1788). Een akker bij het Lijkstraatje (Weelde-Straat). Els Boghert (16e eeuw). Lag in de Elzenstraat. Elstacker (1643): Waarschijnlijk dezelfde akker als Elsakker. Naast "Aals" (zie hierboven Aalst) kwam ook de vorm "els" voor. Beide hebben betrekking op de huidige els. Ook de els kon voorkomen als grensstruik (zie ook Eikske). Dus, hier hebben wij af te rekenen met: Elsakker = akker bij de elzen; Elsbogerd = groep elzen of boomgaard bij de elzen; Elstakker = Elst (verzamelnaam omwille van de -t) + akker of "akker bij het elzenbos".

Engmeir

d'engmeer (1626), engmeerken (1630), Enghmeyrken (1662), d'eenghmeirken (1689), de enghe meir (1690), d'enghmeir (17e eeuw). Een akkerland in de Meir. In feite is het een rug, waarachter een hellend vlak afdaalt naar de grens toe. Het element "eng" kan meerdere betekenissen hebben: allereerst natuurlijk het huidige woord "eng = smal", verder ook "partij land in gemeenschappelijk bezit, waarvan de percelen geheind zijn" en tenslotte "hooggelegen land". Wellicht geldt hier de combinatie van "smal" en "hooggelegen" zodat de betekenis van "rug" helemaal gedekt is.

Eusel

het ousel (1618), het Eeussel (1643), Deussel (1647), het Eenstel (1667), eussel (1694), eusel (1728), Eersels (1910). Dit is een partij heide en akkerland in het Schoot achter de Duivelshoek. Het woord "eusel" gaat terug naar het Middelnederlandse woord "eeuselinc". Dat was een door bossen ingesloten weide. Waarschijnlijk is dat dan afgeleid van het werkwoord "eeuwen", dat "voeren, voederen" betekende. Omdat op vele plaatsen de naam Schaapseusel voorkomt, neemt men aan, dat het meestal om schaapsweiden ging.

Frankenvoort (zie Voort)

Ganzenpoel

ganspoel (1368) (1410) (1417), gansenpoel (1630) enz. tot gaense poel (1740). Een nu nog bestaande naam nabij de Heibraak (Hegge). De gans komt veel voor in plaatsnamen. Aan de soorten namen te zien, moet de gans zelfs een in kudden voorkomende vogel geweest zijn. Deze naam verwijst naar de kleine vijver waarin zo'n "kudde" ganzen leefde. Bovendien kwam te Weelde nog een "Oude Ganzenpoel" voor, alsook een Gansbocht (in de buurt van de grens met Poppel) (zie onder Bocht).

Gasthuis

Komt ook voor in de samenstellingen Gasthuisdries, Gasthuisgoed en Gasthuisland. Eenen acker genaempt het Gasthuys (1641), seecker parcheel driesch genaemt het gasthuys (1709), omtrent het gasthuys (1779). Wij citeren hier ook de aard van de gronden om duidelijk te maken, dat op dat moment er helemaal niet meer de instelling zelf mee bedoeld werd. Alle plaatsnamen hebben betrekking op gronden vooraan in de Meir (Groes), waar eertijds het gasthuis zelf stond. Dat had een sociale rol te vervullen. Je kunt die best vergelijken met de rol van het huidige O.C.M.W.

Geelse hoek, Geelse Laagte, Geelse Heivelden

geelschen hoeck (1723), Gelschen hoeck (1723) (1749); Geelsche Leegd (1910); Gelsche heijvelden (1643). Al deze namen situeren zich in het grensgebied met Ravels. De eerste komt trouwens te Ravels zelf ook voor. Uit de archieven halen wij een tekst die, omgezet in modern Nederlands, ons wat leert over de wijze waarop grenzen vastgelegd werden: "... gingen wij van de voorkant van Geelse Hoek tot aan het goed van de Heren van Tongerlo te Ravels. Die hebben daar neergezet een ruwe stenen paalsteen die Heetendaal heet en die een stuk van een molensteen is en die langs de noordkant nog gescherpt is, maar die nu aan kant ligt bij een zeker ven, genaamd Heetendaal". Het element "Geelse" duidt aan, dat de grond er vruchtbaar is. Het woord "hoek" is net zoals "winkel" een woord dat aanduidt, dat het betrokken stuk land in de greep van twee elkaar kruisende wegen lag (zie ook onder Winkels).

Geeneinde (zie Einde)

Geer, Geerakkerke, Geerakkersweg, Geerdries, Geereinde, Geerhoek

metten geer (1649), geir (1729). Een geer in de Meir. Eene weide genaemt de geer (1773). Deze lag in de Heibraak. Het rutvelt ofte geur (17e eeuw). En deze kwam voor in Weelde-Straat. Het Geerakkerke wordt in de 17e eeuw in het Moleneinde vermeld en de Geerakkersweg is een kleine veldweg ten noorden van de weg Weelde-Merksplas. Den geerdries (1618), geirdries (1696): dit is weer een andere naam voor Rotveld en voor Geer. Het Geereinde komt pas in 1910 voor en is een gebied ten westen van het Aalst. Zie ook onder "Einde". Over de Geerhoek (geerhoeck in 1733) weten wij niets. Net zoals nu nog, betekende "geer" vroeger een spits aanlopend stuk grond.

Geertbladers, Geertbladerweg

gcheerblare(n) (1340), opt ghebelaer (1368), gheebelaer (1368), gheebelair (1410), ghebelair (1410), enz. tot geetbladere (1618); geerblader (1623), de geebladeren (1630), t'geerblat (1643), geerblayers (1667), het gerritblat (1687), geertblat (1688), gerritblaederen (1696), t'geirblat (17e eeuw), de geerblader (1728), enz. tot Geertbladeren (nu). Dit zijn beemden tussen Heggebrug en Poppel op beide oevers van de Aa. Het lijkt erop, dat de -t- later is ingevoegd en wij dus met het element "geer" te maken hebben. Later kan dan door een soort "hypercorrectie" (= overdreven correctie) de naam Geert of Gerrit erin gelegd zijn. Het tweede element is ontwikkeld uit het woord "laar". Zie daarvoor onder Laar.

Gellen rijt

gollen rijt (1442), gellen (1465), gollen rijt (1514), gellen ryt (1680). Een oud maar nu verdwenen toponiem in de Leemputten. Waarschijnlijk is "gelle", resp. "golle" hier hetzelfde als het Nederduitse "galle". Dan betekent het "onvruchtbare plek". Er kan ook wel iemand gewoond hebben die Gelle heette. Zo kwam te Poppel de naam Gellen (van Geldolfus) voor. Een kleine kans bestaat ook, dat gelle hier een soort kabeljauw betekent. Voor het element Rijt verwijzen wij door naar Rijt.

Gemeen Laar (zie Laar)

Gemene Braak (zie Braak)

Goor, Bloksgoor, Eindegoor, Hanenbekgoor, Brouwersgoor

goir (1368), goer (1410)(1417); goer driesken (1643); Het Bloks Goor (nu); Eynde Goor (1910); hanenbeckgore (1693). Zie ook onder Brouwersgoor. In onze streken noemt men een drassige laagte bijna steeds een "goor". De naam komt ook steeds voor in gebieden die ver van bewoonde centra gelegen zijn. "Bloks" wijst op een familienaam, terwijl "einde" weer aan "uiteinde" doet denken. Hanenbek betekent "in de vorm van een bek".

Gooshoeve, Goosbocht

goes hoeve (1368), enz. tot goeshoeve (1787); goeysbocht (1653). De Gooshoeve stond in het Geeneinde en de Goosbocht was een akker bij de molen in het Moleneinde. Goos kan zowel "gans" betekenen als de voornaam "Goos". Dan zouden wij te maken hebben met ofwel de "Ganzenhoeve" (zie ook onder Ganzenpoel) ofwel met "de hoeve van Goos" (zie ook de nu nog bestaande familienaam Goos/Ghoos).

Grebber

het grebber (1623), greubber (1692), greubber (17e eeuw), de grubber (1755). Het een beetje verheven westelijke gedeelte van de Heibraak kreeg deze naam mee. Hij bestaat nu niet meer. Het woord is verwant met "graven". Op bedoelde plaats moeten grensscheidingsgrachten zijn gegraven. Het is evenwel ook mogelijk, dat iemand hier een kuil gegraven had, misschien om water bij de hand te hebben voor het vee.

Groen, Groenendaal, Groenven, Groenendaalse Hoeve, Groenendaals Voorhoofd

het groen (18e eeuw), Groen (kadaster). Akkers en weiden bij de Brein. Groenedael (1748), Groendael (1775), groenendael (1784), Groenendaal (nu). Een gedeelte van de Leemputten. Groenvenne (1749). Niet te situeren. Het woord "groen" in plaatsnamen betekent vaak "begroeid veld", hoewel het ook "braakliggend veld dat wacht op bebouwing" betekent. Groenendaal was de naam van een boerderij op de Leemputten. Later is de naam gebleven voor de akkers en weiden eromheen. Het "voorhoofd" is het tuintje tussen een boerderij en de weg. Later breidde de betekenis zich uit tot "vorste stuk". Groenven is een ven met begroeide oever of met waterplanten in.

Groes, Groesbeek, Groese Akkerstraat, Groesmeirstraat, Groesstraat, Groesstraatje, Kuipers Groes

groes (1453), groese (1597), enz. tot groes (1833) (nu), groesbeeck (1619). Een partij beemden in de Brein; groesche ackerstraat (1672); groesche straat (1686); t'groesestraetken (17e eeuw), groesstraatken (17e eeuw), groesstraatjen (1739), groesstraatien (1787). Dit is het vorste stuk van de Meir, dus het gedeelte in de Groes. Cuuijpers groes (1643). Wij hebben geen idee waar die lag. Groes is jong gras, ook nu nog. Vandaar dan de betekenis van "oppervlakte die met gras bezaaid was". Eigenlijk is deze naam synoniem met dries.

Groot Broek (zie Broek)

Groot Water

groot water (1618), groet water (1641). Verder wisselen "groot water" en "groet waeter" elkaar af. Tot plots "Groote Wouter" (1910) opduikt. Nu is het "Groot Water". De akkers langs de (ook aldus geheten) weg die de Hegge met de Schootseweg verbindt. Hier leefde lange jaren een legende voort. Drie spinsters verschenen daar soms, vooral 's nachts. Zij hadden de opdracht de bestemming van de mannen te spinnen. Cloto zat bij het spoel, terwijl Lorchesis de klos draaide en Atropos met een schaar de draad (symbool van het mensenleven) doorsneed. Een zwarte draad kondigde een kort en noodlottig leven aan, een witte een lang en gelukkig leven. Maar er is meer. Op het Groot Water liep ook een grote zwarte hond rond te dolen. Naar hem is het Hondseinde (en de Hondstraat) geheten. Hij had een keten om de hals. Als men hem ontmoette, moest men vliegenvlug "Jezus, Maria, Jozef en Nicodemus, zijt gebenedijt" zeggen, een vaderons en een weesgegroet en een Glorie-zij-de-Vader bidden. Bovendien was het veilig de benen te kruisen. Die hond was eigenlijk niets anders dan de weerwolf, de zoon van Loki (een godheid) en broer van Hella (ook een godheid). De goden hadden hem een keten aangegeven uit vrees dat hij ongeluk zou brengen.

Gulde

die gulde (1394), int gulden (1643), int gulden (1643), tgulde (1668), enz. tot Het Gulde (1910). Een van de gronden waarop de abdij van Tongerlo tienden kon heffen. De tiendepacht werd in 1365 verkocht. De gulde is een soort van rente die men moest betalen. De uitdrukking "gulde doen" betekende "iemand recht doen". Dat het woord iets te maken zou hebben met het gildeleven, is weinig waarschijnlijk. Daarvoor is het te oud (1394). Volgens Lindemans kon Gulde ook de plaats zijn, waar in de Middeleeuwen de volksvergaderingen plaats hadden. Op andere plaatsen heeft het woord nog andere betekenissen, maar o.i. betekent het in deze naam gewoon "grond waarop tiendeheffing bestond".

Haagakkers

haegh ecker (1368), haechecker (1387), haechacker (1637), haeghacker (1682), Haagakkers (1910), Haagakkers (1981). Reeds vroeg ontgonnen gronden in de Meir. Een "haag" of "heg" wees in de Middeleeuwen niet alleen op een omheining, het was ook wel gewoon "kreupelhout". Maar zo'n kreupelhout werd zeer algemeen juist gebruikt om akkers en weiden te omheinen. Waarschijnlijk ging het wel om akkers die aan dezelfde eigenaar toebehoorden en die om dat duidelijk te maken alle door een haag waren omgeven.

Hanebek, Achterste Hanebek, Grote Hanebek, Hanebekakker, Hanebekgoor, Kleine Hanebek, Voorste Hanebek

hanebeck (1380), hanenbeck (17e eeuw); den achtersten hanebeck; een driehoekig stuk land in de Meir; groote ende cleyne hanebecken (1699), den grooten haenenbecq (1747)(1781); de grootste en de kleinste akker van de Hanebek in de Meir; haenebecken acker (1737), haennebeeck acker (1735). Deze naam komt ook al in de Meir voor; hanebeckgore (1693); zie onder Goor; den vorsten Hanebeck (1643). Ook deze naam komt in de Meir voor. Het is duidelijk, dat iemand in de Meir een paar eigendommen had die een driehoekige vorm hadden. De naam is behouden, hoewel men later niet direkt nog dacht aan de vorm. Daardoor krijg je dan namen als "Achterste Hanebek", "Grote Hanebek", enz. Behalve Hanebek komen in de Kempen ook wel Ganzebek en Eendebek voor. Het element bek betekent dus gewoon "driehoekig, op een punt uitlopend".

Haverbocht (zie Bocht)

Haverdries (zie Dries)

Hazendonk, Hazendonkstraat, Hazenkolk

Hasendunc (1368), aesdonc (1368) (1410), hazedonck (1453), Aesdoncken (1609), Aesdonck (1612), Haessendonck (1624), Aesdonck (1636), asendonck (1682), enz. tot Hasendonck (1910) en Hazendonk (nu). Deze mooie naam werd gegeven aan een streek van lage akkers, weiden en beemden tussen de Aa en de Moerdijk. In die streek lagen ook nog: Hazendonkse Beemd, Hazendonksebeemdweg, Hazendonkstraat. Hasen colck (1404), hasen colcke (1404). Niet te situeren naam. Namen met het element "donk" komen in de hele Kempen veelvuldig voor. Meestal is een donk een wat hoger gedeelte van een moerassig gebied. Donken konden zelfs zo groot zijn, dat er mensen op gingen wonen. Zo kom je ze nog tegen in namen van gemeenten. In onze hazendonk zullen de hazen wel huis gehouden hebben, maar het kan ook zijn, dat "aes" een variant is van "esch", de boomnaam dus. Dan betekent het ofwel "hogergelegen plek, waarop de hazen kuilen" of "een verhevenheid waarop essen groeien". Zie ook onder Echelkolk.

Heerbaan, Heersdrieske, Heerstraat

herbaen (1618), heerbaen (1618), herbane (1631), heerbaene (1646), heijrbaen (1677), heyrbaen (1678), heijrbaen (1680), enz. herbane (1787). Zo noemde men de grote weg Turnhout-Tilburg.

s'heers driescken (1736). Dit is niet verder te situeren. Er zijn niet minder dan zeven Heerstraten gevonden in Weelde. Wij beperken ons hier tot slechts een paar noteringen:

1. s'heeren straet (1669): de weg Weelde-Merksplas.
2. s heren strate (1452), heerstraet (1641): dit blijkt dezelfde weg te zijn als de hierboven behandelde Heerbaan.
3. s Heerenstraet (1681), de Heerestraet (1692): Dit is dan een andere naam voor Hegge, meer bepaald voor de straat zelf dan.
4. s'heerenstraet (1698): en deze is dan een andere naam voor de straat die door de Meir loopt.
5. s heerenstraet (1663): één keer wordt de Brusselsestraat zo genoemd. De overige twee hebben wij niet kunnen localiseren. In al deze gevallen hebben wij duidelijk te maken met een soort hoofdweg. Het element "heer" of "heir" leefde in de Middeleeuwen voort uit de zeer vroege Middeleeuwen en in sommige gevallen zelfs uit de Romeinse tijd. Dan verwijst "heir" naar "leger": dus de weg waarover het leger optrok. Wij menen echter, dat het hier ofwel om een betekenisloze overdracht van een in de overlevering voortlevende naam gaat, ofwel een weg die naar de "Heer (van Weelde)" genoemd was.

Hees

Dit is op zichzelf een naam, maar hij komt ook als samenstellend element voor in namen als de volgende, die wij in Weelde hebben gevonden: Groot Hees, Heesakker, Heesbeemden, Heesbonk, Heesdijk, Heeshoek, Heeske, Heesrijt, Heesvont, Heesweide. Wij zullen ons voor de vindplaatsen beperken tot de naam Hees zelf.

de hese (1340), die heese (1410), de heze (1470), de hees (1643), de heize (1680), de heeze (1680), enz. tot Hees (nu). Een tweede Hees komt te Weelde voor vanaf 1632 (de Hees). De eerste Hees is gelegen tussen de Elzenstraat en de Moleneindse Akkers. De tweede ligt op de grens van Weelde met Poppel. De weg erdoor wordt nu Heesdijk geheten. Sommige van de andere namen met "hees" hebben wij niet kunnen localiseren: nl. Groot Hees, Heesbeemden, Heesbonk, Heeshoek, Heeskant, Heeske, Heesrijt, Heesvont. Er was een Heesakker gelegen in de Hees bij de Elzenstraat en één in de Hegge. Er was een Heesvoort bij de Kruiphollen en een Heesweide in de Hegge (viel samen met Dijkbeemd). Een hees was oorspronkelijk een bos van kreupelhout. Vandaar later ook gewoon maar "struikgewas".

Heesdijk (zie Hees en Dijk)

Hegge

de hegge (1340), hegghen (1368), heghen (1368), heggen (1368), die Hecke (1410), heggen (1453) enz. tot Hegge (1981). De meeste schrijfwijzen komen tientallen keren voor. Wij hebben slechts een beknopt overzicht willen geven. Zoals u ziet, is het een bijzonder oude naam. Iedereen is het erover eens, dat de naam verband houdt met "haag, heg". Het is struikgewas dat als omheining dienst deed. Later is deze naam van een beperkt gebied uitgebreid tot het hele gehucht.

Heibraak

heijbraecken (1453), Heybrake (16e eeuw), heybraken (1638), Heybraecke (1640), heijbraeck (1643), hybraeck (1696), enz. tot heybrak (1910) en Heibraak (1981). Voor de verklaring van de naam verwijzen wij naar Braak. Dit gebied moet oorspronkelijk braakliggende grond met heidekruid erop geweest zijn.

Heikant (zie Kant)

Heilige Geest, Heilige Geestakker, Heilige Geestbochtje, Heilige Geestbos, Heilige Geesterve, Heilige Geestgoed, Heilige Geesthoeve, Heilige Geesthuis, Heilige Geeststede

U ziet hoeveel plaatsnamen doen terugdenken aan de Heilige Geesttafel. Hier zullen wij telkens slechts de oudste vermelding weergeven met de ligging: heylighe Gheest (1417): een goed ter hoogte van het Rot; den H.Geest (1683): een gelijkaardig stuk in het Geeneinde; Heyliche-geest acker (16e eeuw): een akker in Weelde-Straat; H.Geestacker (1699): een akker in het goed bij het Rot; opt heyligheestbochten (1630): niet te situeren; 't h:geest bos (1801): deze naam leeft nog voort in het Rot; Heylige geest erve (1514): een hoeve in de Hazendonk; h Gheestgoet (1665): dit is het geheel van stede en aanliggende percelen die tot de H.Geesttafel behoorden. Het erf lag langs de Elzenstraat, maar de gronden strekten zich uit tot het Rot. Over de H.Geesttafel kunt u elders in dit boek meer vernemen.

Hersenbraak (zie Braak)

Hetendaal

heetendale (1367), Heetendael (1723)(1749). Dit is de naam van een grenspaal van Weelde met Ravels, gelegen in de Geelse Laagte. Het element "daal" (= dal) wijst op een laagte. Een ingewikkelde evolutie van het Westgermaanse *del* (le) via "dale" naar "daal" heeft zich hier voorgedaan. Het element "Heeten" kan geëvolueerd zijn uit "heis,hees". Dan betekent het "kreupelhout". De verbinding staat in dat geval voor "een met kreupelhout begroeide laagte die de grens vormt".

Hof

het hoff ofte borcht (1631), het hof (1765). Alle verdere vermeldingen komen voor in de vorm "hoff". Dit is natuurlijk het "Hof ten Berge", waar eertijds het kasteel stond en nu de pastorie van Sint-Michiel voorkomt. Met "hof" zijn nog een aantal andere namen gevormd te Weelde. Zo komen wij Boonhof tegen met vermeldingen "bonen hof" (1368), (zie hierboven onder Boonhof) enz. tot "boenhof" (1442); Biehof met vermeldingen vanaf 1647 (Biehoff); Ooienhof dat reeds in 1627 vermeld wordt in de vorm "oijenhoff" (zie Ooien). Wij hebben niet kunnen uitmaken waar de Boonhof lag; ook niet waar het Biehof gelegen was. De Ooienhof lag bij de ossenvennen. Boonhof is al eerder verklaard. Een biehof was natuurlijk een soort hoevetje waar bijen gekweekt werden. Ooien waren natuurlijk schapen. Op de namen Hofstad en Savoerhof komen wij apart terug.

Hofstad

hoffstat (1673), hoffstadt (17e eeuw), enz. Deze plaats komt voor op de Noord-Heikant. Hier betekent "hof" een omheinde ruimte en "stad" is een stede. Het geheel was dus een hoeve met een lap grond erbij die omgeven was door een haag. Het merkwaardige is, dat nu nog steeds zo'n stuk grond hof wordt genoemd, terwijl het A.N. daarvoor de term "tuin" heeft en dat men in de Kempen het woord tuin gebruikt voor de haag. Een hofstad was ook wel eens de plaats waar zo'n hoeve had gestaan!

Hoge Dijk (zie Dijk)

Hoge Vonder (zie Vonderbeemd)

Hondstraat, Hondseinde, Hondsborg

honsstraet (1618), hontstraete (1626), hontstraet (1679), enz. tot hondtstraet (1728) en hontstraet (1765). Zoals al eerder gezegd is (zie Groot Water), was dit de oude naam voor de Groot-Waterstraat. Ze liep door het Hondseinde. De Hondsborg hebben wij niet kunnen situeren. De naam komt ongetwijfeld van de legende rond een rondlopende hond (zie onder Groot Water).

Hoogeinde

hoogheijnd (1453), hoocheynde (1562), hoocheijnt (1614), hoogheynd (1631), hoocheynde (1638), hoogheynd (1767), enz. tot Hoogeinde (1981). Hier ligt het hoogste punt van Weelde. Men spreekt er ook van de Hoogeindse Bergen (een paar heuvels). Van hier helt een vlak vrij sterk af naar Het Brouwers Goor. Er ligt ook nog een Hoogeinde langsheen de Bedafse Heide. Het is duidelijk, dat de

naamgeving hier verband houdt met de hoogteligging en de afgelegenheid ten aanzien van de bebouwde kom. Zie ook onder "Einde".

Hooibraak (zie Braak)

Hooirijt (zie Rijt)

Houbraak

houbrake (1368), houbraeck (1600), Haubrake (1614), haubraecke (1622), houbraecken (1623), enz. tot Hou braeck (1681). Een mooi toponiem dat helaas al lang verdwenen is. Deze naam had betrekking op een oppervlakte akkers tussen de Straat en de Grootwaterstraat. De naam bestaat uit twee gedeelten. Het tweede gedeelte behandelden wij hierboven onder Braak (braakliggend land). Het element "Hou" komt van het werkwoord "houwen" wat betekent: "het houwen of hakken van hout". De hele naam betekent dus: een braakliggend stuk land waarop men hout mocht hakken. Wij zouden het nu een schaarbos noemen.

Houtrijt (zie Rijt)

Hummels, Hummelsbeemd, Hummelsheiveld, Hummelshoek

Hummels (1643), enz. tot Hummel (1910); hummels beempt (1626), enz. tot hummels beemt (1670); hummels Heyvelt (1636); hummels hoeck (1618), enz. tot Hummels Hoek (1981). Het Hummels ligt precies op dezelfde plaats als Hummelshoek. De Hummelsbeemd echter schijnt een beemd in de Geertbladeren (Hegge) te zijn geweest. Waar het Hummelsheiveld lag, weten wij niet. Het woord "hummel" komt in het Middelnederlands voor als variant voor "hommel" in de betekenis van het huidige hommel (insect). Daarnaast bestond het woord "hommel" ook voor de hopplant. Het is niet onmogelijk, dat de uitspraak aanleiding heeft gegeven tot de schrijfwijze "hummel" en dat hier bedoeld werd de streek aan te duiden, waar hop geteeld werd, te meer daar niet zover daarvandaan het Brouwers Goor ligt. Brouwen deed men dus in Weelde wel.

Jorisdries (zie Dries)

Kalverbocht (zie Bocht)

Kalverdries (zie Dries)

Kant

Dit element komt in Weelde wel eens voor (vb. in Heikant). Het betekent, net zoals -einde, dat het gebied wat afgelegen was. In Heikant betekent het dan "een met heidekruid begroeid gebied op de buitenkant van het bewoonde centrum".

Kauwert

Daarbij aansluitend heb je dan een reeks namen op dezelfde plaats: Kauwertse Akker, Kauwertse Beemden, Kauwertstraatje, Kauwerweg.

couvoert (1368), cauvoert (1368), coudevoirt (1403), Couvoort (1404), couvoirt (1410), Cauwer (1631), Cauvoirt (1637), Kauwoort (1653), enz. tot Cauwaert (1910) en Kauwert (1981). Een gebied bestaande uit hoger gelegen akkers en een helling met lage beemden vlakbij het Reussel. Erdoorheen loopt het Straatsloopke. Ook hier staan we weer voor een naam met twee samenstellende elementen: kauw + ert. Het eerste element heeft in talrijke plaatsnaamstudies aanleiding gegeven tot allerlei interpretaties. Wij sommen er hier een aantal op: 1. de vogel "kauw" of "ka"; 2. Kuip, vat; 3. Koude; 4. Kooi; 5. Haas = van "cuwaert", waarvan dan afgeleid: "lafaard". Wij menen, dat hiervan slechts de betekenissen: de vogel "ka", de kooi (kevie) en het adjectief "koude" in aanmerking komen. Van al deze betekenissen zijn "kooi" en de vogelnaam het meest verdedigbaar. De -ert is ontwikkeld

uit -voort. Dit komt in zeer vele namen voor en betekent "ondiepte, doorwaadbare plaats". Dit is hier te verdedigen, gezien er een riviertje doorstroomt. Wij geloven dus in: "oversteek bij de kevie".

Kerkdries (zie Dries)

Keuneinde, Keunenbocht

Ceuneijnt (1674), cuneynt (1680), Cueneijnt (1680), Keuneynt (1684), Cuneneijndt (1787), enz. tot Keuneinde (1981); Ceunen boght (1692). Het Keuneinde ligt in de Koningstraat. Hoewel wij hier absoluut niet zeker zijn, denken wij dat de plaatsnaam afgeleid is van een persoonsnaam. Zie ook onder "Einde".

Keurvorste Beemden (zie Beemd)

Keutelberg

cuettelberch (1630), Keutelberg (1910). Deze Keutelberg ligt achter het Geeneinde en staat bekend om zijn legendarische schat. Twee ouderlingen uit Weelde hebben jarenlang gezocht naar een mytische schat die daar in de wildernis verborgen zou hebben gelegen. Het betrof een gouden kalf dat onder het karspoor naar Baarle Nassau zou liggen. Jan van Leliëndaal zou hierover verhaald hebben in zijn "Profetieën". Hij noemt Weelde daarom "een gelukkig landeken". Op te merken valt, dat de heer Misonne, voorzitter van de Rechtbank te Turnhout, hier een silex-bijltje vond. Later werden op enkele meters van bedoelde weg allerlei silexresten gevonden. Tenslotte dient vermeld, dat daar dan weer dichtbij tumuli zijn ontgraven. De naam Keutelberg is natuurlijk een spotnaam. Die berg was maar "een keutel" hoog. Daarbij zal men wel gedacht hebben aan de vlakbij gelegen Hoogeindse Berg, want dat was nog eens "een echte berg".

Kevie

de Kevie (1643), de Keue (1679), enz. tot Kevie (1794). Een van de Poppelse Akkers, die gelegen waren tussen de Meir en het Laar. Het is een mooie naam die wellicht nogal wat historische inhoud in zich bevat. Het gaat hier duidelijk om de bekende vogelkooi of ruimer bedoeld "een knip om vogels te vangen". Wellicht ging het hier om een kooi om eenden te vangen. Jan Goris uit Arendonk vertelt ook, dat valkenjagers kevies op de heide plaatsten om in te kunnen schuilen. Wij zouden dat dan een "vogelhuis" kunnen noemen vergelijkbaar met het nu nog bekende "jachthuis".

Kijfbeemd

Kijffbeempt (1643), Keijfbeempt (1645), Kijffbemt (1696), enz. tot Kyfbempt (1700). Deze beemd lag in de Geertbladers bij de loop aldaar. Wij vinden "kijf" nog terug in het werkwoord "kijven". Dat wijst op het feit, dat over deze beemd eertijds wel wat ruzie is gemaakt. Daarnaast bestonden er ook namen met de elementen "strijd" en "krakeel" (zie hieronder) om hetzelfde aan te duiden.

Klein Brouwersgoor (zie Brouwersgoor)

Koebocht (zie Bocht)

Koningstraat

Coningstraet (1453), conincxstraet (1624), Conixstraet (1631), Koningstraet (1665), enz. tot Koningstraat (1981). Er zijn in de archieven bijzonder veel vermeldingen van deze straat. Je komt er ook alle mogelijke schrijfwijzen voor tegen. Wij vermelden ze hier vooral om aan te tonen, dat de naam niets te maken heeft met ons koningshuis, want hij is veel ouder dan België. Aan zo'n naam komt men ofwel door een persoonsnaam te willen vereeuwigen, ofwel naar aanleiding van een of andere gebeurtenis met een koning. Soms zijn zulke namen ook wel eens spottend bedoeld.

Korte bedden (zie Bedden)

Kopsbeemdeke (zie Beemd)

Krakeelkuil

crakeilcuyl (1631)(1723). Waar hij lag, weten wij niet, maar we vermelden deze "kuil" om even op hetzelfde te kunnen wijzen als hierboven bij Kijffbeemd. Ook hierover zal wel getwist zijn. Of zaten er zoveel kikkers in te krakelen, dat hij daar zijn naam aan dankte? Het kan zelfs, dat hij bekend stond om het samentropen van schreeuwende vogels (kraaien bijvoorbeeld) in zijn buurt, want dat noemde men ook krakelen.

Kruiphollen

het Kruijphol (1618), cruyphol (1631), cruijphol (1643), enz. tot Cruiphol (1910) en Kruiphollen (1981). Opmerkelijk is, dat de naam steeds in het enkelvoud vermeld staat, terwijl wij nu alleen nog "De Kruiphollen" kennen. Het gebied ligt bij de Heesdijkse loop (Hegge). De naam is zeker ontleend aan een vossehol of aan het hol van een ander (groot) dier. Dat komt dan, omdat die bepaalde vos of dat bepaalde dier er steeds terugkwam.

Kruisboogdoelstraat (zie Doelakker)

Kruisbraak, Kruis, Kruisakker, Kruisakkerke, Kruiseik, Kruisstapel

Cruijsbraeck (1643): ligging onbekend;

... tot het cruys toe (1742): ligging onbekend;

het cruys (1784): een kruis op de grens met Poppel;

Cruysacker (16e eeuw): ligging onbekend

cruysackerken (1699) enz. tot cruysackerken (1801): een in het Laar gelegen akker;

Cruyseyc (14e eeuw), enz. tot Cruyseyc (1438): ligging onbekend;

cruijstapel (1651): ligging onbekend. Al deze namen zullen wel iets te maken hebben met een of ander kruis. In het geval Kruisbraak betreft het een braakliggend terrein, dat ook wel gemene grond kon zijn, bij het Kruis.

Kuildersbocht (zie Bocht)

Kuipers groes (zie Groes)

Kwaad Veld, Kwaad veldeke, Kwade Aiervennen, Kwade Dries, Kwade Hoek, Kwade Horst

't quaet velt (1643) (1728) (1747): niet te situeren;

het quaet veldeken (1655): niet te situeren;

quaeij ayervennen (17e eeuw): een van de Aiervennen op de Leemputten;

quayen dries (1641): niet te situeren;

quaden hoeck (17e eeuw): idem;

quaden horst (1643): idem.

Als je "kwaad" leest, voorspelt dit niet veel goeds. Zoals je ziet, was het een gegeerd element om plaatsnamen te vormen. Een Kwaad Veld was een stuk land van slechte kwaliteit voor de gewassen. Een Kwaad Aerven moet een ven geweest zijn, waarin je bij voorkeur niet mocht baden vanwege de bedrieglijke bodem waarin je wegzakte. Een Kwade Horst was een hoge akker waarop je niet veel kon telen.

Laar, Laarhof, Laarlitstraat, Laarstraat, Laarstraatje, Laarweg, Achterlaar, Gemeen Laar, Hoog Laar, Voorlaar, Waterlaar

de Lare (1340), opt lair (1387), laer (1466), enz. tot Laar (1981);

De namen Laarhof, Laarlitstraat, Laarstraat, Laarstraatje zijn vrij recent. Ze komen alle voor in het Laar.

Laerwech (1618): een gedeelte van de Laarlitstraat;

achterste Laer (1692), enz. tot agter Laer (1774): het gedeelte van het Laar dat het verst van het Centrum verwijderd is;

gemeyn laer (1466): een gedeelte van het Laar;

opt hoegh lar(e) (1417): een uitloper van het hoger gelegen gedeelte van het Laar;

voorstel laer (1727), Voorlaar (1981): het voorste gedeelte van het Laar, als je er vanuit het Centrum inrijdt;

den waterlaer (1621) (1647): het is een plaats in de Reien, maar wij zijn er niet in geslaagd de Reien zelf te localiseren. Een laar is een braakliggend land ofwel een sprokkelplaats in het bos. Het gebeurt ook, dat het gewoon maar een open plek in een bos is, een gemene weide of een bosachtig terrein. Het is vrijwel zeker, dat het hier om een sprokkelplaats ging in een gebied waar de gronden nog braak lagen. Meestal waren die begroeid met bossen en kreupelhout. Het gemeen Laar zal zeker wel een openbare sprokkelplaats geweest zijn. Het waterlaar moet dan een soort ven in een bos geweest zijn.

Lazarij

de lazarije (1652), de Lazerye (17e eeuw). Wij hebben geen teksten gevonden waarin wij konden aflezen waar deze lazarij stond. Het is zeker een verblijfplaats geweest voor besmettelijke ziekten.

Leembraak, Leemkuilweg, Leemputten, Leemskuil(en)

leembraken (1453), het leembraeck (1643), enz. tot Leembraecken (1787): dit is een akkerland op de Brein.

aende hoendervangers opte oyens nu Leembraeck (1631): deze Leembraak lag wellicht in de Ooibraak, want uit vergelijking met nog andere teksten uit de 17e eeuw blijkt hoendervangers steeds daar te situeren te zijn.

de leemputte (1340), leemputten (1368), en dan ontelbare vermeldingen door de eeuwen heen, vrijwel allemaal "Leemputten" geschreven. Leemskuil en Leemkuilweg zijn recente namen. Leem is door het veelvuldig gebruik ervan voor het bestrijken van muren, het aanleggen van vloeren en zelfs paden een grondsoort die in talrijke plaatsnamen bleef voortleven. De Leembraak en de Leemputten waren streken (niet zover van elkaar gelegen trouwens) waar men aan leemwinning deed. Voor het element "braak" verwijzen wij naar hierboven onder "Braak". Leembraak is "een braakliggend terrein, waarop leem gestoken werd".

Leeuwerk, Leeuwerkebraak, Leeuwerkenakker, Leeuwerkenhoeve, Leeuwerkweg

Vijf plaatsnamen met het element "leeuwerk" gevormd en die op drie verschillende plaatsen te localiseren zijn. De Leeuwerk lag tegen de grens met Baarle op Batenheide. Leeuwerkbraak en de Leeuwerkenakker zijn daar onderdelen van. De Leeuwerkenhoeve stond eertijds in de Heibraak en de Leeuwerkweg liep over de grens van Weelde met Ravels.

de Leeuwerck (1631), de leeuwerik (1696), de Leuwerck (17e eeuw), leeuwerck (1747);

lew(er)kebrake (1340), lew(erc)ke brake (1387);

den leeuwerkan acker (1452);

lewerken hoeve (1368), lewerke(n) hoeve (1368) enz. tot leeuwerckenhoeve (1680);

De Leeuwerkweg is recent.

De leeuwerik was in de Kempen steeds een van de meest geliefde vogels. Hij liet dan ook in de loop der eeuwen zijn naam in talrijke plaatsnamen achter. In Weelde is dat dan in de vorm waarin die in het dialect voorkomt, nl. "leeuwerk". Waarschijnlijk heeft eerst de Leeuwerkebraak (= onontgonnen, braakliggend land waarop leeuweriken huisden) bestaan om later, wellicht bij een eerste ontginning, plaats te maken voor de kortere naam "Leeuwerk". Voor Leeuwerkebraak verwijzen wij ook naar Braak. De Leeuwerkenakker is dan een akker in de Leeuwerk. De Leeuwerkenhoeve kan zo bewust zijn genoemd door de eigenaar, maar kan ook ontstaan zijn uit de aanwezigheid van leeuweriken aldaar. Leeuwerkweg is een produkt van een meer moderne naamgeving, waarbij vogelnamen en boomnamen zeer gegeerd zijn geweest, eigenlijk al een eeuw lang.

Leeuwit

Lewit (1600), leewet (1624), Leeuwit (1627), leuwit (1639), enz. tot Leeuwit (1782). Deze enig mooie naam bestaat helaas niet meer. Hij had betrekking op het door de "burcht" omsloten gedeelte "hof" bij het kasteel. Leeuw is een verdwenen Gun-woord dat in het Oud-Frankisch "Hleo" luidde. Het betekende "heuvel". Zo vindt men het nog terug in namen als "Denderleeuw", "Zoutleeuw" e.a. Eigenlijk is het woord verwant met het Gotische (een al vele eeuwen niet meer bestaande taal waarin de oudste Germaanse teksten zijn teruggevonden) "hlaiw". Daar betekende het ook "grafheuvel". Het element "wit" is ontwikkeld uit "wide, wijt, wit", wat "afgesloten ruimte" betekent. De afsluiting zou dan bestaan hebben uit teenwilg. Dus, Leeuwit betekent dan "een met teenwilg omsloten, hoger gelegen (heuvel) oppervlakte grond (hof)" of misschien zelfs "omsloten begraafplaats".

Lijkstraat

Wij vermelden voor de geïnteresseerde hier even alle Lijkstraten (-straatjes) die wij vonden:

lijckstraet (1746): een stuk van de huidige Koning-Albertstraat;

lijckstraetjen (1685): de Heikantheideweg;

lyckstraet (1699), lyckstraetje (1699), lyckstraettien (1787): het pad van de Zuid-Heikant naar de Straat;

lyckstraetien (1631), enz. tot lyckstraetien (1787): het Hegsepad.

Lijkweg: is recenter en heet nu de Dreef. Het is duidelijk dat men langs deze paden met de lijkstoet naar de kerk toog.

Liske

Liesken (1643), enz. tot lisken (17e eeuw) en Liske (1956). Dit is de naam van een beemdeke in de hoek gevormd door de Aa, de Schootseweg en een klein bijriviertje op het Schoot. Er zijn twee

mogelijkheden: ofwel is het gewoon de naam van een persoon (eigenares bijvoorbeeld) ofwel is het een stukje verzuurd land, waar biezen groeien, want het middelnederlandse "lies(ch)" betekent gewoon "bies".

Locht, Lochtakkerke, Lochtenberg, Lochtenbergakker, Lochtenbergs Heiveld, Lochtenbergweg. Eerst geven we enige schrijfwijzen:

den locht (1647) (1685): een hooggelegen akker langs de Beekse Rijt in de Hegge;

lochtackerck(en) (1627): ligging onbekend;

lochtenberch (1639), luchtenbergh (1692), lochtenborgh (1737), enz. tot Logten borg (Kadaster): dit is een hogere rug tussen het Stok en het Straatsloopke;

lochtenborgh acker (1702): een akker op de Lochtenberg;

lochtenborghs heyvelt (17e eeuw): lag bij het Molenheike;

Lochtenbergweg is een recente naam voor de vroegere Akkerstraat. Het straatje verbindt de lage Warandestraat met de hoger gelegen velden tussen de Warandestraat en het Straatsloopke. Het gedeelte locht(en) kan twee betekenissen hebben: ofwel een "open plaats, een luchtige plek" ofwel "een omheinde plaats". Dat in Lochtenberg ook de vorm met "u" voorkomt, is niet abnormaal. Naast "berg" bestond het woord "borg": beide betekenen gewoon "verhevenheid".

Lok, Oude Lok, Voorste Lok

opt loc (1368), enz. tot lock (1680);

doude loc (1368) enz. (met vele vermeldingen) tot ou loc (1442);

opt voirst loc (1368), vorst loc (1417), voorste loc (1466). Het Voorste Lok was een gedeelte van het Lok zelf. Wij hebben niet kunnen achterhalen waar het Oude Lok lag. Merkwaardig is wel, dat ze alle drie al in 1368 vermeld worden. Lok betekent "gat, opening". In dat geval zou de naam kunnen betekenen "veld bij het hol". In die zin is het dan een vergelijkbaar toponiem met Kruiphollen. Wij menen echter, dat hier een tweede, belangrijkere betekenis aan verbonden moet worden. Lok was ook het woord voor "afsluiting, heining, heg, haag, zelfs sluisdeuren". Dan is het ontwikkeld uit "loke". Dus, dan zou het een "ingesloten stuk land" betekenen. Nog even zeggen, dat het Lok lag tussen de Grote Baan (nu: Prinsenlaan) en de Heesdijkloop. Dus, het ingesloten karakter blijkt hier eigenlijk al.

Loonbraak (zie Braak)

Maasdries

maesdries (1631), Maesdriesch (1631), Maes Dries (1697), enz. tot Maasdries (1981). Dit is een partij akkers achter de boerderijen van de Hoek in de Hegge. Dries wijst op braakliggend land (zie onder Dries) en Maes kan een familienaam geweest zijn. (Zie ook onder Moesdijk).

Maatjes, Maatjesbeemd, Maatse Heide, Maatse Laagte, Maatsestraat

De Maatjesbeemd was een stuk van de Maatjes en deze lagen ter hoogte van de Bogerd langs de Aa. Het zijn dus beemden. De Maatse Heide (ook: Heikens) en dus ook de ernaar genoemde Maatseheidkendijk lagen en liggen nog op de Leemputten. De Maatse Laagte ligt langs Ravels-Eel en de Maatsestraat loopt langs de Maatse Laagte.

de Maetkens (1677), de Maetiens (17e eeuw), Maetken (1737);

maetkens beempt (1639), maetiens bemt (1702);

Maetsche Heykens (1822);

Maetse leegde (1668). Voor het woord "maat" moeten wij terug naar het Middelnederlandse "mate". Dat betekende "maailand". Wij kunnen hier dus spreken van grasland of hooiland. Het leeft nog voort in "toemaat" (= tweede hooisnede). De elementen -beemd en "laagte" wijzen wel op geschikte liggingen voor een weide. De Maatse Heide zal dan de heide bij de Maatse Laagte geweest zijn.

Meerbroek

meerbroec (1368), merbroec (1368), Meerbroek (1442), meir broeck (1680), enz. tot meerbroeck (1787). Dit is een oude naam voor het laaggelegen weideland ten oosten van de Voorheide (nabij de Hegsebrug). Voor het element "broek" zie onder Broek. Meer heeft precies dezelfde herkomst als Meir. Zie daarvoor dus onder Meir.

Meir, Engmeir, Meirbocht, Meirse Akker, Meerbroek, Mierder Meer, en talrijke andere samenstellingen met "Meir".

de meere (1340), Mere (1347), verder steeds "Mere" tot 1417, Meere (1442), Meer (1570), Meir (1631), enz. steeds dezelfde varianten tot Meir (1981);

meerbocht (1614) tot meirbugtje (1801);

Meeracker (1434), meirschen acker (1638), tot Meerschen akker (1793);

Mirdermere (1331), tot Mierder meir (1749) en middermeer (1818). Bekend zijn nog de volgende namen: Meirseheistraat (recent), Meirse Kerkstraat (vanaf 1699), Meirsepad (vanaf 1621), Meirsestraat (vanaf 1630), Meirs Grote Dries (recent), Meirs- of Zevenpad (recent), Meirs Voorhoofd (vanaf 1822). Meer of Meir komen veel voor in plaatsnamen. Meestal betekenen zij oorspronkelijk een stuk land dat door een gracht of heg omgeven is. Een tweede betekenis is "waterplas" en een derde "grenspaal". In elk geval heeft de naam altijd iets te maken met "grens" of "afbakening". Bij Mierdermeer is het duidelijk "grenspaal". Meerbroek betekent dan een waterplas in een moerassig gebied dat omgeven was met struikgewas. Vele verdere samenstellingen zijn gewoon met de gehuchtnaam gevormd.

Moershoeven, Moervenneke

moers hoeve (1368), moers hoeve (1387), moirs hoeve (1410), moerhoven (1453), morshoeve (16e eeuw), Moershoeve (16e eeuw), enz. tot moersehoeven (17e eeuw) en Moeshoven (1778). In elk geval is (zijn) deze hoeve(n) te situeren in de Leemputten. Hieruit blijkt dus, dat er al in de veertiende eeuw bewoning was in de Leemputten. De talrijke vindplaatsen vermelden nu eens het enkelvoud, dan weer het meervoud, zodat wij niet duidelijk te weten komen of er meerdere huizen mee bedoeld werden. Het woord "moer" had wel wat te maken met lage gronden die drassig van uitzicht waren. Vandaar nog het woord "moeras". Het is ook niet onmogelijk, dat een persoonsnaam aan de basis ligt.

Moedijk, Moedijksbeemdenweg, Moedijkstraat, Moesleer

Behalve Moesleer (ergens een beemd) hebben alle namen met dezelfde Moedijk te maken.

maesdyck (1597), maesdyck (1612), maessdijck (1612), enz. tot maesdijck (1784) en Moedijk (1981). Bossen, heide, weiden en akkers langs de Molenheide. Wij moeten natuurlijk terug naar de vormen met "maes", wat ofwel "modder, slijk" betekent ofwel (en hier bij ons toepasselijk) gewoon "waterloop". Net zoals "Aa" en "Mark" is "Maas" een geliefde naam voor zo'n riviertje. In Moesleer vinden wij wellicht het element "laar" (zie aldaar) terug.

Molen en alle andere samenstellingen

Omdat daarvoor allicht wat belangstelling bestaat, zullen wij hier even opsommen welke namen met "molen" in onze Weeldse plaatsnaamkunde voorkomen. Ze verklaren heeft geen zin. Wij vermelden er alleen maar de oudste schrijfwijze bij.

- Molen: bi die wijntmolen (1368): de molen in het Moleneinde;
- Molenakker: moelenacker (1632): akkers bij dezelfde molen;
- Molenberg (1981): een verhevenheid in de Voort bij de Aa;
- Molenbochten: moelen boecht (1587): de omgeving van de molen;
- Molenbraak: Molenbrake (1442): idem (zie ook Braak), (Molenheide);
- Molendijk: muellen dijccken (1618): weg langs dezelfde molen;
- Molendrieske: molendriesken (17e eeuw): dries bij de molen;
- Moleneinde: molen ende (1469) en vele vermeldingen tot 1981. Zie ook onder "einde";
- Moleneindeheideweg (recent);
- Moleneindse Akkers: Moleneijntse acker (1674): akkers tussen de Tilburgseweg en de Koning-Alberstraat;
- Moleneinds Heike: Moleneyndts Heyken (1653);
- Moleneindse Kerkweg: moleneijntsen kerckwech: pad dat het Moleneinde met de Elzenstraat verbindt naar Sint-Michiel toe;
- Moleneindse Loop: Moleneijndsche Loop (1910);
- Moleneinds Nieuw Erve: Moleneijndsche nieuw Erve (1789);
- Moleneindweg: moleneijndsche straet of nog een andere naam voor Moleneindse Kerkweg, ook nog Molenweg en Kerkweg genoemd;
- Molenheide: muellen heijken (1618);
- Molenheistraatje (recent);
- Molenhuis: Molenhuys (1631);
- Molenhuisweg: recent;
- Molencant: Molencant (1625);
- Molenrijt: molenryt (1368): zie ook onder Rijt;
- Molenstede: Moelstede (14e eeuw): de molen met het huis en toebehoren;
- Molenstede: huidige naam voor de streek waar eertijds de molen stond;
- Molenstraat: molenstraete (1623): een verbindingsweg tussen de kerk en de molen;

- Molenveld: Moleveld (1910): een akker bij de molen;
- Molenven: moleven (1650): een ven achter het Laar;
- Molenweg: molenwech (1452): zie hierboven onder Moleneindweg.

Mordenbrugske

Moerdenbroeck (1438), mordenbruexken (1442), morde(n) bruecske(n) (1442), moirdenbroeck (1452), mordenbruexken (1514) (1633), mordenbrughsken (1787). Hier moet duidelijk betekenisevolutie plaatsgegrepen hebben. Het oorspronkelijke "broek" (zie aldaar) was dus een moerassig stuk land. Daardoorheen liep het Straatsloopke ter hoogte van de Hoek (Hegge). Eroverheen werd een bruggetje gelegd en meteen werd een broek een brug.

Muiteneter

muyten eter (1431), muyten etter (1631), muyteneinder (1697), muyteneerder (17e eeuw), Muuyten eter (1723), muyteneder (1724), tot muyteneerder (1756) en Matteneter (volksmond 1956). Het is een stuk laaggelegen land op de Groes langs de Tilburgseweg. Later is het opgehoogd geworden en gedeeltelijk bebouwd. De betekenis ligt wel wat moeilijk. Het element "muite(n)" moet teruggebracht worden tot het Middelnederlandse woord "mute" waarvoor ook de drie varianten "muyte, muyt" en "muut" voorkwamen. Dat betekende: 1. het ruien (verenwisseling) van vogels; 2. Kooi waarin vogels ruiden of ook gewoonweg: vogelkooi; 3. Hol, gevangenis, kerker, wachthuis. Het woord "etter" bestond als nevenvorm voor "atter", maar ook "eerder" bestond als nevenvorm voor "herder" en "harder". De echte betekenis van "etter" hebben wij niet kunnen achterhalen, maar "herder" en "eerder" betekenden gewoon "wachter, toezichter". Hebben wij hier te doen met het wachthuis van een opzichter? Omdat het toponiem zo dicht bij de H.Geesttafelbezittingen voorkomt, zou het daar wel eens wat mee te maken kunnen hebben.

Nieuwe Dijk (zie Dijk)

Noels Braak (zie Braak)

Nouweleinde, Nouweleindse Hoek

nu leynde (1417), nijeuleijnde (1442), nyenlende (1514), nyeweleynde (1626), nyenlende (1633), nouweijnt (1643), Nouweleijnde (1649);

noulenssen hoek (1618). De hiermee bedoelde gronden lagen op de Leemputten. Waarschijnlijk is dit dan het tegenovergestelde van de Oudelijn. De betekenis is onbetwistbaar "het nieuwe einde" in die zin dat dit pas ontgonnen land moet zijn geweest, dat in het afgelegen Leemputten (einde!) lag.

Ooibraak, Ooibraak Voorhoofd, Ooien, Ooienhof

oeden brake (1387), oyen brake (1453), d'oyenbraecke (1473), oeyenbraeck (1614), oijenbraeck (1614), enz. tot Oybraak (20ste eeuw) en Ooibraak (1981); een streek in het Geeneinde;

d'oeybrak voorhoofd (1822): het voorste stuk van de Ooibraak;

d'oyen (1631), pote oyens (1631), het Oeijen (1683), oyens (1723): blijkens een tekst uit een act is dit een andere naam voor Ooibraak.

oijenhof (1627), oeijen hof (1647): waarschijnlijk een afgesloten stuk grasland bij de Ossenvennen. Een ooi was een vrouwelijk schaap, natuurlijk, maar ook volgens sommigen "een eiland in een rivier" ofwel "weiland bij een rivier". Wij opteren voor de naam oien toch voor deze laatste betekenis. Bij Ooibraak daarentegen gaat het kennelijk om een gemeenschappelijke weide- of grasland voor

schapen. Voor het element braak verwijzen wij naar hierboven onder Braak. Bij Ooienhof denken wij toch behalve aan schaareshoeve ook aan de familienaam Oyen, die bijvoorbeeld in Ravels voorkwam.

Opstal

die opstal (1368), opstal (1410), opstal (1442). De ligging is ons niet bekend. De naam schijnt vrij vroeg verdwenen te zijn, maar leeft nog op vele andere plaatsen voort, ook in persoonsnamen. Het woord "upstal" had vele betekenissen. Wij noemen er een aantal: cijns (pacht) die op een eigendom ruste, onbewerkte grond, open terrein, gemeenteweide, open ruimte bij een water, verzamelplaats voor vee. Omdat wij de naam slechts in de cijnsboeken van het Land van Turnhout tegenkwamen, denken wij, dat het hier gaat om een verzamelplaats voor vee op een stuk onbebouwde gemene grond.

Ossenvennen, Ossenvennenloop

ossenvenne (1368), ossenvennen (1638) enz. tot Ossenvennen (1981). Vroeger waren het vennen, nu zijn het akker- en weidelanden. Wij twijfelen er niet aan, dat u hierin een partij vennen met errondliggend weideland voor "het laten grazen van ossen" herkent. Het is er ons ook om te doen te wijzen op de ouderdom van de naam. Nochtans kan "ossen" komen van "osa" wat "afwatering" betekent.

Oud Blok (zie Blok)

Oudelij, Oudelijne Laagte, Oudelijnslaagte, Oudelijnsloop, Oudelijnsstraat, Oudelijns Voorhoofd

oude leynde (1417), oudenlyn (1631), oudeleyn (1729), Oudelij (Ouwelij uitgesproken) (1981). Alle andere hierboven vermelde namen zijn recenter, want ze komen niet in de archieven voor. De Oudelij ligt bij het Vliegveld. De betekenis is niet moeilijk te raden. Zoals steeds wijst -einde op afgelegenheid. Het element "Oude" betekent ook werkelijk "oude" en staat in tegenstelling tot "nieuw" in Nouweleinde (zie aldaar).

Oude Lok (zie Lok)

Overbroek (zie Broek)

Overheide

d'overheyde (1680), d'ouerhey (17e eeuw), over heyde (1742), overheyken (1910) en Overheide (1981). Het hele gebied "aan de andere kant" (= oever) van de Aa heet zo. Dus, de betekenis is wel duidelijk, want nu nog is het een prachtig natuurgebied met bossen, heide en vennen. Hoewel! Ook hier wordt steeds meer van de natuur afgeknaagd om weilanden en akkers te scheppen. De recente verkaveling door verkopen is daar natuurlijk niet vreemd aan. De geschiedenis ervan kunt u elders in dit boek lezen.

Papegaaiboom

den papegijeboom (1665), by den pap(eg)eyen boom (1675), paepegaeyboom (1682), papegijboom (1765), papegaeijboom (1778). In de Groes moeten twee "schietschieten" gestaan hebben. Ze worden vaak samen vermeld: de ene heet gewoon Scheutboom en de andere Papegaaiboom. Hier moet de schuttersgilde dus haar schietterrein gehad hebben. Uit de teksten blijkt, dat de Scheutboom het dichtst bij de Tilburgseweg stond, maar dat beide langs de Groesstraat stonden links als je van de Tilburgseweg de Meir inrijdt.

Peisbeemd

peysbeempt (1623), peysbemt (17e eeuw), peijsbemt (1708) (1711). Deze beemd was in de Heesdijk nabij de Aa gelegen. De naam bestaat nu niet meer. Hierboven kwamen wij al namen tegen als Kijfbeemd en Krakeelkuil. Die ontstonden duidelijk uit geschillen, meestal over de grenzen met de burenen. Bij Peisbeemd heb je dan precies het tegenovergestelde: hier ontstaat een naam uit het sluiten van vrede, wellicht nadat een tijdlang rond dezelfde beemd een geschil heeft bestaan. Het plezierige is, dat hij vlakbij de Kijfbeemd moet hebben gelegen. Noteer, dat je het woord "peis" nog tegenkomt in de tautologie "in peis en vree". "Peis" betekent namelijk vrede.

Poets

Poets (1643)(1649)(1659)(1708)(1727)(1787). De naam komt in de archieven maar een goede 150 jaar voor. Hij schijnt betrekking te hebben gehad op een gebied, dat lag in de hoek van de Tilburgseweg en het voorste stuk van de Hegge (toen nog Doelstraat genoemd). Vast staat, dat er een boerderij op gestaan heeft met dezelfde naam. Nu kennen wij in het Middelnederlands niet het woord "poets", maar wel "poest". Poest betekende "koestal". Heeft het dialect daar misschien "poets" van gemaakt, zoals dat met "hesp/heps" en "wesp/weps" is gegaan?

Polder, Polderke, Polders, Polderstraat, Polderstraatje

Er komen te Weelde minstens drie Polders voor: een recente in de Hegge, een oudere (vanaf 1631) tussen de Brein en het Moleneinde en één op het Schoot. Het Polderke kent men nog in het Moleneinde en de Polders in de Leemputten en in de Zuid-Heikant. De Polderstraat is iedereen nog bekend en het Polderstraatje liep door het Brouwers Goor. Eigenlijk was en is een polder nog een door gegraven grachten ontwaterd stuk land. Traditioneel geeft men bij ons de naam aan velden van betere kwaliteit.

Postelse Hoeve, Postels Erve

postels hoene (1647), postelse hoene (1647): het is duidelijk dat "hoene" een schrijffout is voor "hoeve". Deze hoeve lag in de Elzenstraat. Postels erve (1514), erve van Postel (1514), postels erve (1647) enz. tot postel erve (1697) en postel erffven (1724): dit was een erf in de Heesdijk tegen Poppel. Beide namen verwijzen naar tiendeplichtige (= schatplichtige) hoeven. Zij moesten dus tienden afdragen aan de abdi van Postel.

Raboutsbocht

Rabboutsbocht (1643), Rabbauts bochtken (1647), Rabbouts buchtken (1671), Rabbouts bocht (1681), Rabbauts bocht (1684), Rabauts bocht (1689), enz. tot Rabeijts boght (1726) en Rabauts bocht (1727). Het is één van de Straatakkers geweest. Het woord bestond, zover wij weten, niet in het Middelnederlands. Wij kennen wel "rabauw" in de betekenis van "landloper". Het is niet onmogelijk, dat men van meetaf een fout schreef en dat die fout in de akten steeds opnieuw werd overgeschreven. Vergeten wij evenwel niet, dat Rabaut ook een Frankische voornaam was.

Rei, Reiakker, Reien, Reienze Akker

de rye (17e eeuw): een laag stuk land langs de Straatseloop tussen het Schoot en de Winkels.

den Rijacker (1452), Reijacker (1643), Rijacker (1679), rijacker (1681), Reyacker (1682) enz. tot Reyacker (1736): één van de Straatakkers langsheen de molenweg.

reyen (1647): de naam komt in 1647 in drie verschillende stukken voor en verder niet meer. Wij denken, dat hij in verband staat met de vorige. Rei is duidelijk een Vlaams woord voor "gracht, waterloop, kanaal". Dank aan de Brugse reien. In de Kempen komen wij het woord ook (zelfs nu nog) tegen met de betekenis van "meetlat". Onder meer in de bouwwereld kent men nog reien. Tenslotte blijkt in de Kempen ook nog het werkwoord "riden/rijden" te bestaan met de betekenis "verwisselen" m.b.t. percelen hooiland. Wij menen evenwel, dat wij te Weelde eerder moeten denken aan waterlopen.

Rietschotten, Nieuwe Rietschotstraat, Oud Rietschot

rijscot (1387), rijsscot (1410), rijsscot (1410), risscot (1442), Riesscot (1643), risschotten (1618), rischot (1627), ryetschot (1629), riesscot (1643), Riesschotten (1643), Rieschot (1650), Rietschotten (1677), rieschot (1687), enz. tot Ritschotte (1910) en Rietschotten (1981). Een eerder laaggelegen terrein ten noorden van de Heibraak in de Hegge. U ziet hoe oud het toponiem al is en hoeveel schrijfwijzen men ervoor had. De meeste komen doorheen de eeuwen nog eens een flink aantal keren voor. Het is deze eeuw nog lang een met kreupelhout omgeven stuk land gebleven. De naam schijnt te wijzen op een rietcultuur, maar wij menen toch dat hier een omheining moet hebben gestaan die gemaakt was uit "rijs", wat takken betekent.

Rijt

Er zijn erg veel namen te Weelde, waarin het element "rijt" voorkomt. Hier volgen er een aantal: Beekse Rijt, Gellen Rijt, Grote Rijt, Hoorrijt, Houtrijt, Kleine Rijt, Lage Rijt, Molenrijt, Oude Rijt, Rijtbraak, Rijten, Rijtseloop, Rijtweg, Teefrijt, Zoete Rijt. Bovendien vonden wij niet minder dan zes plaatsen die gewoon Rijt genoemd werden of worden. Voor de bespreking ervan zullen wij ons voor elk beperken tot de oudste schrijfwijze, de localisering en verder een algemene verklaring van het woord "rijt" zelf.

1. Beekse Rijt: Beeckse Rijth (1643): weiland in de Hegge. Heet nu nog kortweg "Rijt";
2. Gellen Rijt: gollen rijt (1442): een stuk in de Leemputten;
3. Grote Rijt: de groot rijth (1643): ligging onbekend;
4. Hoorrijt: hoyryt (1692): ligging onbekend;
5. Houtrijt: houtreyt (17e eeuw): ligging onbekend;
6. Kleine Rijt: cleijn rijth (1643): ligging onbekend;
7. Lage Rijt: leege rijt (1652): ook in de Hegge gelegen;
8. Molenrijt: molenryt (1368): een rijt bij de Moleneindseloop;
9. Oude Rijt: oude rijt (1645): de huidige Rijt in de Hegge;
10. Rijtbraak: reytenbraeck (1770): een rijt in de Winkels (Hegge);
11. Rijten: komt nu nog voor. Het noordelijk stuk van de Hegge tot de Heesdijkseloop;
12. Rijtseloop: ook een nieuwe naam. Is een andere naam voor de Heesdijkseloop;
13. Rijtweg: ook een recente naam. Het straatje ligt in de Heibraak;
14. Teefrijt: teuerijt (1614): een "kuil" in de Meir. Daar loopt dan nog het Teefrijtstraatje langs;
15. Zoete Rijt: soete reyt (1784): ligging onbekend.

De enkelvoudige naam Rijt komt, zoals wij zegden, zes keer voor.

Rijt 1: Rijt (1365), ryt (1387) enz. tot Reijt (1768): een stuk in het Geeneinde;

Rijt 2: rijth (1643), ryt (1698) enz. tot reydt (1737): een rijt in de Bakstraat;

Rijt 3: de ryt (1624): vruchtbaar akkerland bij de Moleneindseloop;

Rijt 4: rijth (1643): ligging niet bekend;

Rijt 5: ryt (1624), rijd (1668), enz. tot Reijdt (1728): hetzelfde stuk als de Beekse Rijt;

Rijt 6: Rijt (1981): een stuk land op de Leemputten tegen de Groenendaal.

Deze naam kan zowel "sloot" als "waterkruid" betekenen. De talrijke waterlopen die in de teksten te Weelde voorkomen, wijzen erop, dat met "Rijt" eigenlijk oorspronkelijk een waterloop werd bedoeld. Later is er zogenaamde betekenisuitbreiding ontstaan en ging "rijt" steeds meer de naam worden voor het (doorgaans vruchtbaar) land bij de waterloop.

Rode Draaiboom, Rode Koolput

rooden drayboom (1631), rooden draaiboom (1723) enz. tot kortweg Draaiboom (1981);

rooden cool put (1670).

De Rode Draaiboom was een stuk ingesloten land bij de grens met Ravels. De Rode Koolpot (ook Koolput genoemd) lag tussen het Rot en de Leemputten. Een draaiboom was eertijds een soort slagboom die diende om de toegang tot een omheind gebied te verhinderen. Behalve een draaiboom konden ook vekens en valvekens voorkomen. Als men hem rood schilderde, was hij wat opvallender. Dus, ... bij "Rode Koolput" is er geen grote duidelijkheid. Jan Helsen meent, dat "rode" in zo'n combinatie iets te maken zou kunnen hebben met het Waalse "roya", wat een soort grenssteen betekent. Moeten wij hier toch "koolpot" als originele schrijfvorm aanvaarden? Dan is de betekenis duidelijk: een "koolpot" die als grenspunt dienst doet.

Rot, Rotsekerkpad, Rotsepad, Rotseweg, Rotveld, Rotven

Wij concentreren ons alleen op de oude namen: Rot, Rotveld en Rotven.

roet (1442), Rot (1611), Rut (1623), Roth (1627), enz. tot Rot (1981). De naam Rot is verwant met de vrij veel voorkomende Vlaamse naam Rode. Oorspronkelijk is het gebied dat zo genoemd wordt, een met bomen (zelfs vaak bossen) begroeide streek. Om het land bebouwbaar te maken ging men aan het rooien en in dit werkwoord vinden wij de stam terug die tot Rot heeft geleid: een gebied waarop bomen (bossen) gerooid zijn. Alle samenstellingen hierboven verwijzen naar hetzelfde Rot, behalve Rotveld en Rotven, beide in Weelde-Straat gelegen.

Russel, Russelsbeemd, Russelsheide, Russels Heiveld, Voorste Russel

t stroetsel (1368)(1410), froetsel (1410), vrossel (1618), Vroestels (1643), russel (1643), russels (1523), russel (1670), vroessel (1670), rustels (1678), russel (1690), Rustels (1694), vroessel (1702), Roysel (1910), Russel (1981);

Vroeselbeemdt (1452), froessels bemt (1680), vroensels bempt (1787);

vrossel heijken (1618), Vroessels heijken (1655), froessels heyken (1680), vroensels heyken (1787), vroessels heyken (1787);

roostels heijvelt (1650), vroessels heyvelt (17e eeuw);

vorste rustel (1672).

Al deze namen komen in hetzelfde gebied voor bij de Aa, in de nabijheid van het Stok. Opmerkelijk is hoeveel verschillende schrijfwijzen er voorkomen voor dezelfde naam. Uiteraard zijn de oudste

bepalend voor de betekenis. Daarin vinden wij de stam terug van het werkwoord "strooyen, streuen". In onze streek heeft dat de betekenis van "stro of hooi uitstrooien onder de dieren in de stal". Omdat het hier over toch wel wat beemden en een wat hoger gelegen aansluitend akkerland gaat, is het denkbaar, dat hier vooral stro werd gewonnen of ruw hooi.

Savoor, Savoorhof

Savoor (1623), scavoir (1691);

Savoirhoff (1623), scavoir hoff (1630), savoohoff (1681), schauvoirhoff (1692), enz. tot Savoorhof (1910) en Savoorhof (Kadaster). Beide toponiemen hebben betrekking op een boerderij in Weelde-Straat. Er lag een waterplas bij. Dit is een weinig voorkomende naam in de Kempen. Wel komt hij in West-Vlaanderen voor. Hij betekent dan een met wijmen afgebakende ruimte in een vijver om gevangen vis levend te bewaren. Uit een in 1956 gevoerd gesprek met de landbouwer die er toen woonde, bleek, dat deze bij het bouwen van zijn huis grote moeite had om vaste grond te verkrijgen. Hij moest de hele fundering op een betonnen voet laten plaatsen.

Schans (Schrans)

schrans (1631), Schans (1643), enz. tot Schans (1770).

Het is een laaggelegen stuk bij de Braak. Bij Kiliaen komen de twee vormen "schanse" en "schrantse" naast elkaar voor. Daar hebben ze de betekenis "bos, bundel, takkebos". Meestal komt men in de Kempen de zogenaamde "Schansen" tegen in de betekenis van door grachten of aarden wallen omgeven plaatsen die als schuilplaats hadden gediend. Wij menen derhalve, dat de oorspronkelijke betekenis wel zal liggen in de combinatie van de twee, nl. "een met takkebossen omringd stuk waar men zich kon schuilhouden".

Scheutboom

schutsboom (1631), Scutsboom (1661), Schutsboom (1664), scietboom (1684), schuetsboom (1728), Scheutboom (1956). Deze "boom" stond alleszins op de Groes. Hoewel wij geloven dat deze schuttersboom verband houdt met de schuttersgilde (zie ook hierboven onder Papegaaiboom), toch willen wij graag melding maken van een legende die in deze streek bestaan heeft. Ze zegt, dat men op zekere dag een veroordeelde aan de boom wilde ophangen. Hij ging bijzonder erg tekeer, terwijl hij alsmaar riep, dat hij onschuldig was. Daarom stelde men hem voor, dat hij de gerechtigheidspijl zou werpen. Indien hij van de Schutsboom tot het Looi kon werpen, zou zijn onschuld bewezen zijn. Hij wierp en warempel ... de pijl viel pas in het Looi neer, schoot er wortel en werd een boom. Jarenlang werd naar deze boom een bedevaart gehouden. Eigenlijk schijnt die boom de "esydragsil" te zijn, waaronder Odin rechtspraak hield. De esydragsil was dus een gewijde boom. Het volksgeloof wilde, dat hij een bijzondere macht had tegen koorts. Daarom togen de mensen er naartoe op bedevaart. Men ontstak er lichten, zegt de legende. Eigenlijk vinden wij hierin de dwaallichten van moerassige streken terug. Tenslotte kon men er volgens de legende ook een waarzegster raadplegen over de toekomst.

Schijn

Decima in Weelde d(ic)tam de Scine (1394), de Scijne (1644), int Scheijn (1664), de schijne (1670). Dit is een van de Weeldse tiendeverpachtingen van de abdij van Tongerlo. Ze werden in 1365 verkocht. Zie ook onder Gulde.

Schoot en de vele samenstellingen met die naam

scoete (1387), Scoeten (14e eeuw), scote (1410), scoete (1417), Scoet (1540), Schoote (1612), Schoot (1631), enz. tot Schoot (1981). Een bijzonder oud gehucht, waar blijkbaar reeds vele eeuwen mensen hebben gewoond. De naam komt onder een paar vormen veel voor in de Kempen. Een "schut" of "schot" was een houten bouwwerk dat men in een rivier plaatste om het water tegen te houden, teneinde een plas te vormen (zie ook Rietschotten hierboven). Later ging men ook de op die

manier ontstane plas "Schot" noemen. Nog later kreeg de hele streek rond zo'n plas die naam. Maar Schoot kan ook een grensteken aanduiden, of een beboste hoek hoger gelegen grond die in een moeras uitmondt. Sommigen beweren ook, dat het gewoon een onderdak voor varkens of schapen was. Wij denken toch wel eerder aan een "schot" in de Aa.

Schouwbroek, Schouwloop

schaubroeck (1622), scaubroeck (1627), schoubroeck (1680), Schoubroeck (1787);

de scouw oft waterloop (1660), schouloop (1677), schouwloop (1695), schauwloop (17e eeuw), schouloopken (1713), Schouloop (1735). Schouwbroek lag in de Wouwers en met Schouwloop worden wellicht meer dan één riviertje te Weelde aangeduid in de teksten die wij noteerden. Alle hebben evenwel betrekking op hetzelfde grondwoord "schouw/schauw, schouwe/schauwe" wat "inspectie" betekent. Het gaat hier over waterlopen die onderhevig waren aan een regelmatige schouwing of inspectie van een waterschapsbestuur. Het betrof vooral een inspectie op het onderhoud van de dijken.

Sint-Annaveldeke, Sint Antoniusbocht, Sint Sebastiaan, Sint Jan

Sint-Anna veldeken (1631) tot St. Anna veldeken (18e eeuw): een akker die aan de Sint-Annastichting behoorde. Hij lag bij de Steenovens tegenover de Elzenstraat.

Ste Anthonis bocht (1682), tot St. Antonius boght (1801): een aan de Sint-Antoniusstichting behorende akker in de Meir.

Sinte Bastiaan (1739): een huis met toebehoren op de hoek van de Hegge en de Tilburgseweg. Het stond dus tegenover het terrein waar de Sint-Sebastiaansgilde haar schietpartijen hield. St. Jan (1682): een aan de Sint-Janskapel horende hoeve, vlakbij de kapel. Nu staat er de pastorie.

Stapke, Stapkensakker, Stapkensdries, Stapkensrijt, Stapkensweg, Stapkensdrieske, Stapdries

stapken (1641) enz. tot stapken (1787): een stuk land in het Laar;

Stapkes Acker (1687), stapkens acker (1699): deze akker lag in het Stapke;

stapkens dries (1643): ligging onbekend;

Stapkensweg (1981);

Staps driesken (1632): een dries bij de huidige Stapkensweg;

stapdries (17e eeuw) en stap Dries (1774): ligging onbekend.

Het is niet geheel zeker of deze namen betrekking hebben op een persoonsnaam, dan wel of er gewoon het begrip "korte afstand van de woonplaats" inzit.

Steenovens

steenhovens (1631), steenoven (1648) enz. tot Steenovens (1981). Een partij grond langsheen de weg Turnhout-Tilburg tussen het Moleneinde en de Brein. Daarop stond eerder de Blerikse Hoeve (bekend vanaf 1630). Het is duidelijk, dat uit de nabijgelegen Leemputten leem werd aangevoerd voor verwerking in de hier gelegen steenovens. Wij hebben dus te doen met een steenbakkerij.

Stenenbrug

steenebrugskén (1631), steenebrugghskén (1697), stenen brucken (1726), enz. tot Stenenbrug (1981). Oospronkelijk de met stenen gemetste brug over de Stenenbrugseloop. Nu heet de hele streek zo.

Stok(t)

stockt (1627), stock (1631), enz. tot Stok (1981).

De twee vermelde vormen komen zeer veel voor in een haast permanente afwisseling. Het betreft hier een met bossen begroeid gebied tussen de Hoek (Hegge) en de Aa. De naam gaat terug op het Middelnederlandse woord "stoc". Men bedoelde daarmee "stam van een boom". De -t wijst op een verzameling (zie ook onder Aalst) van vele hoogstammige bomen op deze plaats, een bos dus. Vermelden wij tenslotte, dat de jongste 20 jaar de laatste bomen er geroid zijn.

Strijlokken

striloc (1368), strilo (1387), striloe (1410), Striloc (1410), strijloc (1466), stryielocken (1637), strylocken (1717), Streylocke (1739), streylocke (1739), strylocken (1787), strijlocken (1787). Dit zijn enkele akkers in de Molenheide. Deze naam is een verbinding van twee elementen: strij + lokken. Het eerste gedeelte vinden wij terug in talrijke namen in de Kempen en is ontstaan uit een ruziepartij (strijden - een strijdpartij voeren). Wij kunnen het vergelijken met het eerste gedeelte in Kijfbeemd en dat in Krakeelkuil. Het tweede stuk "lok" hebben wij hierboven al besproken. Het betekent "omheining, afsluiting".

Stroom (zie Aa)

Teefrijt (zie Rijt)

Tiende

t goeds huys van tongherloe opte tiende van Welde (1368). Dit is vermoedelijk de naam van één (of alle vier) stuk (ken) waarop de abdij van Tongerlo tienden kon heffen. Die vier waren gelegen in de Leemputten, het Schijn, het Gulde en de Hegge.

Tiendevrij

tiende vry (1695), tiendevry (1697), thiendevry (17e eeuw) enz. tot Tiendevrij (1981). Deze akker ligt in het Laar. Volgens de overlevering is deze naam overgebleven van het feit, dat hierop de tiende vrijgekocht werd.

Tijden Braak (zie Braak)

Tommel

Vreemd genoeg komen wij deze naam slechts zeer recent tegen en niet in vorige eeuwen. Het is een moerassige laagte langs de grens met Ravels. Dit is ook een plaats waar in 1957 vier historische grafheuvels (tumuli) werden opgegraven. Derhalve mogen we wel aannemen, dat de naam zeer oud is en verwijst naar "begraafplaats".

Valvekens (zie Veken)

Veken, Drie Vekens, Vekenakker, Valveken, Vekeland

vekene (1340): de ligging is niet bekend;

drye vekens (1641), dry veeckens (1678): een stuk in het Stok;

Vekenacker (1453): ook bij het Stok gelegen;

valveken (17e eeuw), enz. tot Valveken (1981): dit is een akkerland tegen de Moleneindseloop ten westen van de Hooge- en Lage-Mierdeweg. In de 18e eeuw ging men de hele streek daar zo noemen.

vekeland (1643): ligging onbekend. Een veken is een "hek" of "sluitboom". Zo'n sluitboom moest de toegang beletten. Een valveken is een veken dat vanzelf toevalt of dichtdraait.

Verloren kost

den verloren kost (1453), verloeren cost (1630), verloren cost (1643), enz. Jammer genoeg hebben wij aan de hand van de teksten niet kunnen achterhalen waar dit interessante toponiem precies te situeren valt. Men noemde een stuk land, waarop men amper de boter op zijn brood kon verdienen, wel eens ironisch "verloren kost". Dus, een stuk land van slechte kwaliteit, waarop men de kost niet kon winnen.

Verschot

Verschot (1331)(1619). Dit is een grensmaal tussen de gemene aarden van Poppel, Weelde en Baarle Hertog. Deze moet op de noordelijke uithoek ter hoogte van de Schrieken gelegen zijn. Een verschot was eigenlijk een soort geldelijke belasting, maar ook de inkomst uit zo'n belasting. Een tweede betekenis was "voorraad".

Vlasroot

Deze naam komt pas in de 20e eeuw voor. Hij heeft natuurlijk wat te maken met het "roten" van vlas en was dus de naam van een waterplas. Hier is het een ven op de Nieuwendijkse heide.

Vonderbeemd, Hoge Vonder

vonder beempt (1642), vonderbeempt (1651): een beemd bij de Aa;

Hoogen vonder (1910): ligging onbekend. Naast "vonder" komt ook hier en daar "vondel" voor. Zo kennen wij het woord nog uit de naam van Joost Van Den Vondel. Een Vonder (vondel) was een bruggetje over een rivier. De beemd lag dus bij het bruggetje over de Aa.

Voorhoofd

Dit element komt te Weelde vaak voor. Wij sommen hieronder een aantal namen met Voorhoofd als samenstellend element op:

Koningstraet voor hoofd (Kadaster): het voorste gedeelte van de gemeentegronden in de Koningstraat;

Meyers Voorhoofd (s.d.): hier is het voorste stuk van de Meir bedoeld;

Meirsvoorhoofd (1822) (Kadaster): ook het voorste gedeelte van de Meir;

d'oeybrak voorhoofd (1822), Doey braek voorhoofd (Kadaster): het voorste stuk van de Ooibraak;

Auweleyns Voorhoofd (Kadaster): het voorste gedeelte van de Oudelij;

Paulus Aerts voorhoofd (ook recent): het voorste gedeelte van het goed, genaamd "het Paulus Aerts" (bij de Bakstraat);

Vennekens Voorhoofd (recent): een stuk van de Vennekens bij de Oudelijn. Het is duidelijk, dat "Voorhoofd" gewoon "het voorste stuk, gezien vanuit het Centrum van het dorp" betekent.

Voorlaar (zie Laar)

Voorste Lok (zie Lok)

Voort, Frankenvoort, Hoge Voort, Lage Voort, Bellekenvoort, Berkenvoort, Voortakker, Voortbosvenheide, Voortstraat, Voortstraatspad

de voort (17e eeuw): weide en akkerland bij de Aa;

franckenvoort (1676): een beemdeke in de Molenheide bij Maasdijk;

hooge voort (1631), hooghe voort (1643), enz: ten oosten van de Arendonkseweg gelegen stuk;

leeghe vort (1618): dit lag ten westen van de Arendonkseweg;

Bellekenvoort (zie onder Belleken);

bercke voort (17e eeuw): een plaats in het Molenheike bij de Aa;

voertacker (17e eeuw): een akker in de Voort;

Voordbos ven heide (Kadaster);

voortstraetien (1739), enz. tot voort straet (1739): een veldweg van het Moleneinde naar de Voort;

Voortstraetsepad (recent): waarschijnlijk dezelfde weg als de Voortstraat. Een "voort" was een doorwaadbare plaats in een rivier.

Vorst

de vorst (1340) (1387) (1410) (1417) (1655). Het is niet duidelijk waar deze plaats lag. De naam betekent gewoon "bos" (zie forest = forêt in het Frans).

Vos, Vosholland, Vossenbergen, Vossenhol, Vosstedeke

op huys hof de voss (1442), vossche (1514), vos (1561) enz. tot het vost (17e eeuw): een huis in het Laar;

het voshol lant (1643): ligging onbekend;

den Vossenbergh (1631), enz. tot Vossenbergen (1981);

Voshol (1656), vossenhol (1670), enz. tot 1696: een stuk op de grens met Poppel;

Vosstedeken (1663): een hoeve in de Winkels (Hegge). Al deze namen wijzen nog op het veelvuldig voorkomen van vossen in onze streken in vorige eeuwen.

Waskuil, Waspoel, Wasven

wascuijl (1631) enz. tot wascuyl (1755): een plas in de Groes;

Wascuyl (1697) enz. tot Waskuil (1981): een "kuil" in de Leemputten;

waspoel (1442), enz. tot waspoel (1787): een poel in de Winkels (Hegge);

Wasven (1956): een vennetje op het huidige vliegveld. Al deze namen verwijzen naar vroegere gebruiken. In zo'n poel kunnen vrouwen eertijds de was gespoeld hebben of de boeren de wol van hun schapen.

Waterlaar (zie Laar)

Weekbraak (zie Braak)

Welvaren

Een weide in de Elzenstraat. In tegenstelling tot de "Verloren Kost" (zie aldaar) hebben wij hier met kwaliteitsgrond te maken.

Wijdenhoek, Wijdenhof

weijen hoeck (1631), wyenhoek (1631), weydenhoeck (17e eeuw), wijden hoeck (17e eeuw), weijen hoeck (1735), enz. tot wyen hoek (1801): het stuk dat in de hoek van de Koningstraat en het Geeneinde ligt.

widen hof (1368) (1410) (1387), wijde(n) hof (1442), wijden hof (1466), wijenhoff (1631), wyen hoff (17e eeuw), weyen hoof (1736). We hebben alleen kunnen uitmaken, dat deze boerderij in het Geeneinde stond. Wellicht is er verband tussen Wijdenhoek en Wijdenhof. De woorden "wide, wyde" en "wijde" zijn oudere woorden voor "wijn". Het betreft hier dus een plaats waar teenwilgen stonden. Van de "wissen" die erop groeiden, werden manden gevlochten.

Wildert, Wilders, Wilderstraat

De Wilders liggen bij het vliegveld. De naam is blijkbaar niet zo erg oud.

die wildert (1368) (1410), wiltaert (1410): deze naam kwam voor op het Aalst.

wildert (1368) (1410), wiltaert (1410), en dan voortaan wildert tot (1787): deze wildert lag in de heibraak. Later is men de naam gaan vervangen door Simpels. Wilderstraat is een andere naam voor Baksveweg. Het woord "wildert" is terug te brengen tot een zeer oude stam, die wij al terugvinden in het Latijnse woord "villare". Het komt ook voor in de naam Wilrijk. Wildert bestaat uit wild + ert. Het eerste stuk betekent "wildernis, onbebouwde grond". De ert is hetzelfde als aard/aert in andere namen en betekent gewoon "grond" in tegenstelling tot water. Dus, Wildert is een stuk onbebouwd land.

Winkels, Grote Winkel, Kleine Winkel, Winkelheike, en verdere samenstellingen met "winkel"

groten winkel (1452), grooten winckel (1682): deze heet nu Winkels (in de Hegge);

cleyngen winkel (1452), cleyngen winckel (1682): een gedeelte van de Winkels in de hegge;

winckelheyde (1599), winckel heijken (1618), winckel heyken (1625), Winckelheijken (1631), enz. tot Winkelheike (1981);

Wynkel (1421), winkel (1442), winckel (1540), enz. tot Winkels (1981). Deze naam komt zeer vaak voor in de hierboven weergegeven schrijfwijzen. Het is bovendien een zeer oude naam. Hij dekt een partij akkers in de Hegge bij de Hoek. Noteer dat "winkel" gewoon een oud woord is voor "hoek".

Wouwer, Wouwers, Wouwerakker, Heiwouwer, Kleine Wouwer, Vrouwenwouwer, Wouwerdriesen, Wouwerdrieske, Wouwerhof, Wouwerke.

U merkt het al: "wouwer" is een geliefd woord geweest om namen mee te bedenken. Wij geven u hieronder een idee van de ouderdom en de spreiding van de verschillende wouwers.

opten wouwer (1368), wuwer (1368), enz. tot Wouwer (1749): deze lag in de Meir;

wuwer (1514), enz. tot Wouwer (1623): een wouwer in de Hegge, dichtbij de grens met Poppel;

den wouwersen acker (1623), woueracker (1726): ligging onbekend;

heywauer (1680): volgens het document lag deze "tussen Poppel en de Hegge, alom in de vroente behouwelijk (ten) noorden de Nieuwe Erve";

Kleynen wouwer (1749): ligging onbekend;

opte(n) vrouwe(n) wuwer (1442): komt slechts éénmaal voor zonder situering;

wouwerdriesschen leennigich (1631): een wouwer op het Geeneinde;

Wouwerdriesken (1643): ligging onbekend;

opten wuwerhof (1514), den wuwerhoff (1680), wouwerhof (1787): een hoeve in het Groot Water;

Wouwerken (17e eeuw): ligging onbekend;

wouwer (1643), heijvelt genaempt de wauwers (1650), enz. tot Wouwers (1981): de streek tussen het Lit en het Geeneinde. Een wouwer was een vijver en kwam veel voor in bebouwd land of bij woningen. Daardoor onderscheidde hij zich van vennen. Zo'n wouwer had allerlei functies: wasplaats, dierendrinkplaats, kweekplaats voor vissen, echels, enz.

Zoeakker

den soeacker (1643), Zoeacker (1679), Zooyacker (1680), Zoijacker (1680), Zoacker (1681), Zoeacker (1685), enz. tot Zoeakker (18e eeuw). Deze akker lag in het Moleneinde. Een "soe" was eigenlijk een straatgoot. Het woord kwam ook voor in de schrijfwijzen "zode, zoe, zoo" en betekende dan "een dam met gracht", ook nog "een streep grond tussen twee gebouwen" en "een kleine gracht in een weide". Zo kwam men ertoe om kleine waterloopjes "soe" te gaan noemen. Bij ons moet het een laaggelegen akker met grachtjes erdoor geweest zijn.

Zoete Rijt (zie Rijt)

IV. Wereldlijke geschiedenis tot 1796

Geschiedenis van Weelde

De Vroege Middeleeuwen

Weelde maakte in de Middeleeuwen deel uit van het hertogdom Brabant, dat de huidige provincies Brabant, Antwerpen en Noord-Brabant omvatte. Evenals Poppel behoorde Weelde in de late 13e eeuw tot het hertogelijk domein: d.w.z. dat de hertog zelf er de grondheer was. Uit de grondheerlijkheid (voortgekomen uit het vroegmiddeleeuwse grootgrondbezit) sproten zeer diverse rechten voort t.o.v. de horigen van het domein:

- overheidsrechten: de heer sprak recht in zijn heerlijkheid en inde er de cijnzen;
- banale rechten: de verplichting om te malen in de molen van de heer, te bakken in zijn oven; te brouwen in zijn brouwketel en gebruik te maken van zijn dekhengst;
- het recht op hand- en spandiensten van de horigen;
- het recht op huwelijksgoedkeuring (horigen die buiten het domein huwden, moesten iets betalen);
- het dodehandsrecht: bij het overlijden van een horige mocht de heer een stuk roerend goed voor zich nemen, als een soort erfenisrecht.

De oudst bekende heren van Weelde zijn Arnoldus Steencop en Henricus Werthusen. Zoals blijkt uit een oorkonde van 29 maart 1260 bezat Ridder Arnout het jus patronatus over de kerk van St.-Michiel, die door zijn voorouders was gesticht. Zijn dochter Margaretha huwde met Henricus van Weelde (bijgenaamd Henricus Werthusen of Werchusen, ook genoemd Henricus Prelaer). We lezen in het kerkarchief van de St.-Michielsparochie, dat hij het patronaat gedeeltelijk erfde en kocht. Op 29 maart 1260 stond hij het echter af aan de abdijs van Averbode.

De hertog van Brabant beleende soms trouwe dienaars ter beloning met bepaalde van deze rechten. Zo schonk Hertog Jan II in 1296 het maalrecht op de windmolen van Weelde en op de watermolen van Rovert-Poppel aan Jan de Bie. De afstammelingen van Jan de Bie zien we in de volgende eeuwen optreden als heren van Weelde en Poppel. De zoon van Jan de Bie, Hendrik, liet vermoedelijk geen kinderen na, want na hem werd zijn zuster Katharina vrouwe van Weelde en Poppel. In 1365 verkocht zij twee derden van de tienden van Weelde aan de abt van Tongerlo. Daar zij gehuwd was met Gijsbrecht Bac, kwamen haar heerlijke rechten na haar dood in handen van de familie Bac. In 1472 echter verkocht Laurens Bac een deel van zijn rechten: o.a. het maalrecht op de molen van Rovert. Vanaf 1487 bezat de familie van Wijffliet te Poppel heerlijke rechten, zoals het maalrecht op de Rovertse molen, terwijl de familie Bac tot in de 16e eeuw het maalrecht bezat op de molen van Weelde en er de burcht bewoonde. Ondanks het feit dat de grondheerlijkheid van Ravels aan de abdijs van Tongerlo toebehoorde, strekte het banrecht van de molens van Weelde en Poppel zich volgens de oorkonde van 1296 ook uit over Ravels. In 1404 werden de inwoners van Ravels door de schout van Turnhout beboet, omdat zij weigerden te laten malen op de banmolens.

In het midden van de 14e eeuw werden Weelde en Poppel een onderleen in een nieuw gevormde heerlijkheid, nl. het land van Turnhout. Toen Maria, dochter van Hertog Jan III, in het huwelijk trad met Reinaud III, Hertog van Gelderland, schonk haar vader haar een gebied bestaande uit Turnhout, Oud-Turnhout, Lille, Merksplas, Gierle, Wechelderzande, Vlimmeren, Beerse, Vosselaar, Ravels, Poppel, Weelde, Arendonk en Baarle-Hertog. Bij allerlei gelegenheden, zoals de verkoop van Weeldse tienden door Katharina de Bie in 1365 en de afbakening van de grenzen tussen Turnhout en Ravels in 1367, zien we Maria van Gelderland als landsvorstin van Weelde en andere dorpen uit de omgeving optreden. Uit de domeinrekeningen, bewaard vanaf 1397, blijkt dat in 1397-1399 de inkomsten van de hertogelijke domeinen van het land van Turnhout (o.a. Weelde en Poppel) gebruikt werden om de onkosten van de hofhouding van Maria van Gelderland te dekken. Bij haar dood in 1399 kwam het land van Turnhout terug bij het hertogdom Brabant, maar het bleef binnen het land van Rijen naast de vier meierijen als aparte administratieve entiteit voortbestaan. Het land van Turnhout stond onder het

gezag van een schout (een vertegenwoordiger van de vorst). Van inkomsten en uitgaven bij de uitoefening van zijn ambt hield de schout rekeningen bij. Uit deze schoutrekeningen van het land van Turnhout vernemen we heel wat wetenswaardigheden in verband met Weelde en de omliggende dorpen, vooral wat betreft de criminaliteit.

Zo moest Peter Stoeps uit Weelde in 1418 een boete betalen van 1 lichte crone in plaats van gevonnist te worden. Hij had met een staaf willen slaan "naer des papen zone van Puppele", maar hij had hem niet getroffen. Op 22 februari 1712 werd de 39-jarige Weeldenaar Antony Scheerders, alias Thoon Maey Willeme, door de schepenen van Weelde uit de vrijheid verbannen wegens schelmenstreken en geweld. Wegens allerlei overtredingen werd hij op 19 juni 1727 gezeseld, gebrandmerkt en voor eeuwig verbannen uit het hertogdom Brabant. De Weeldse schelm werd in 1729 te Breda veroordeeld en aldaar op 30 augustus 1729 opgehangen. Interessante anecdoten betreffende de criminaliteit in het midden van de 16e eeuw te Weelde vinden we in een getuigenverslag van de 80-jarige Alphenaar Peeter Everaerts dat geschreven werd in 1620 (Bijlage 1). Nadat in de 16e eeuw o.a. Maria van Hongarije was beleend geworden met de heerlijkheid van het land van Turnhout, schonken de aartshertogen Albrecht en Isabella deze heerlijkheid in 1612 aan Prins Filip-Willem van Oranje. Na diens dood in 1618 kwam het land van Turnhout terug aan de koning als zijnde hertog van Brabant, maar tengevolge van de vrede van Munster in 1648 werd de heerlijkheid terug aan Oranjes vrouw, Amalia van Solms, geschonken. Uit de domeinrekeningen blijkt, dat zij via Aarle in Poppel haar plechtige intocht op het grondgebied van haar heerlijkheid heeft gedaan. Amalia gaf Weelde en Ravels als onderleen aan Jan de Knuyt, maar behield Poppel voor zichzelf.

De Vrijheid Weelde

De regering van Hertog Jan II van Brabant was gekenmerkt door een sterke stadspolitiek. Hij wilde hiermede het gezag van de burgerij vestigen ten overstaan van het overal opkomende gemeen. Daarom ontvingen in die tijd Antwerpen, Leuven, Tienen en vele andere gemeenten hun vrijheidsbrieven. Wanneer Weelde juist tot vrijheid werd verheven is ons jammer genoeg niet bekend, maar waarschijnlijk gebeurde dit in de loop van de 13e eeuw. Een vrijheid was een gebied waarvan de inwoners naar analogie met de in de 11e-13e eeuw door ontginning ontstane "villes neuves" krachtens privileges van de hertog of de heer vrijheid genoten van als hinderlijk ervaren bestanddelen der horigheid: vooral de hand- en spandiensten en de betalingen bij huwelijken en overlijdens. In het kader van het hertogdom Brabant was Weelde dus een vrijheid, volgens Gramaye behorende tot het kwartier van Oisterwijk en het distrikt 's-Hertogenbosch. Vanaf 1477 kwam Weelde volgens laatstgenoemde onder het kwartier Turnhout, distrikt Antwerpen. Dit is waarschijnlijk fout, want Weelde kwam reeds in 1347 met negen omliggende dorpen onder het kwartier Turnhout en het distrikt Antwerpen.

Voor zover wij hebben kunnen nagaan, bezat een vrijheid steeds een schepenbank. Deze schepenen hielden om de 14 dagen rechtszitting. Immers, Henricus Swanen, kapelaan in 1528, fundeerde samen met de gemeenteraad een H.Mis om de 14 dagen in de kapel van St.Jan, waarin de schepenen moesten aanwezig zijn. Waren ze afwezig, dan werden ze beboet (Grammaye). Bisschop Sonnius van Antwerpen zegt in een akte van 12 september 1572 waarbij hij verschillende beneficiés te Weelde verenigt: "Van de drie missen per week in de St.-Janskapel zal er één om de 14 dagen gecelebreerd worden voordat de rechter op de vastgestelde dag rechtszitting houdt". Zo'n schepenbank bestond uit 7 schepenen, gekozen uit de burgers van de vrijheid. In onderscheid met een gewone dorpsbank, het zgn. laathof van het domein of de heerlijkheid, dat alleen lage jurisdictie had (jurisdictie in reële zaken, d.w.z. zaken die onroerende goederen betroffen), had een schepenbank van een vrijheid ook de hoge jurisdictie en kon ze dus recht spreken in personele aangelegenheden, zelfs in halszaken.

Door het bezit van een schepenbank was de vrijheid vrijgemaakt van het territoriale gerechtshof, d.w.z. voor de Kempen de hoofdbank van Zandhoven. De schepenbanken oordeelden niet volgens het horigheidsrecht van de Zandhovense bank, maar volgens het meer progressieve d.w.z. meer aan de nieuwe economische situatie van de heroplevende handel aangepaste recht van één van de Brabantse hoofdsteden, waarvan de schepenbanken dan ook als beroepshoven fungeerden. Het toekennen van het stadsrecht aan een bepaald gebied betekende waarschijnlijk nog meer voor de ontvoogding uit de horigheid dan het afschaffen van hand- en spandiensten. De schepenbank oefende ook de zgn. "vrijwillige rechtspraak" uit. Eigenlijk kwam deze erop neer, dat de schepenbank

een notarisfunctie vervulde. Twee schepenen traden dan op als getuigen bij het vastleggen van verkopen, verhuringen, verpachtingen, afscheidingen, beloften van cijzen, testamenten, enz. Het hertogelijk gezag werd in een vrijheid vertegenwoordigd door een schout. Bij de schepenbank trad de schout op als officier van justitie: hij "maande" de schepenen om recht te spreken, zat het geding voor en zorgde voor de uitvoering van het vonnis. Aan de schepenbank was nog een andere ambtenaar verbonden, nl. de secretaris, die de vonnissen en akten van de schepenbank in de schepenregisters schreef.

Waarschijnlijk is Weelde dus een vrijheid geworden onder de regering van Jan I (1268-1294) of Jan II (1294-1312). In ieder geval was Weelde op het einde van de 13e eeuw een vrijheid. In de oorkonde van Jan II voor Jan de Bie uit 1296 (zie bijlage 1 van Hoofdstuk IX) is nog geen sprake van de vrijheid Weelde. In een andere oorkonde van 1296 stelde Hertog Jan II zijn lieden van Weelde, Poppel en Ravels vrij van alle lasten en diensten ten behoeve van de dijken van de meierij van Den Bosch, "al de mensen van Weelde, Poppel en Ravels, die volgens oude gewoonte tot de vierschaar van Weelde behoren". Uit deze oorkonde, die ook door Grammaye wordt aangehaald en die we hier opnemen in bijlage 2, leren we dat er te Weelde een vierschaar bestond. Dus waren er schepenen en een schepenbank, die samen de vrijheid vormden.

Sabben en Steurs hebben een soort van vrijheidskeure gezien in een oorkonde van Hertog Jan II in verband met dezelfde zaak. In deze oorkonde van Hertog Jan II gedateerd augustus 1307 werden "die (goede luyden) van Weelde, soe wel die binnen der vrijheit wonen als inde gebeurte van Ravels ende Poppel, die gewoonlijk sijn tot Weelde te rade ende te recht te comen" vrijgesteld van werken aan de vestingen van Antwerpen en aan de dijken in de Meierij van Den Bosch en werden hun verplichtingen tegenover de hertog beperkt tot het onderhouden van de Rovertse brug en de krijgsdienst. De interpretatie van dit document als een vrijheidskeure stuit echter op heel wat bedenkingen. Als een vrijheid tot stand kwam door de inwoners van een bepaald gebied vrij te stellen van de lasten van de horigheid, nl. van hand- en spandiensten, dan moet men zeggen dat de oorkonde van 1307 (zie bijlage 3) niet beschouwd kan worden als een vrijheidskeure, die bijdroeg in het wordingsproces van zo'n vrijheid of de typische privileges van die vrijheid bevestigde. Immers, de lasten waarvan de hertog in 1307 vrijstelling gaf, waren geen hand- en spandiensten voor de grondheer, maar veeleer bijdragen in werken van algemeen nut. Bovendien werd het privilege niet alleen geschonken aan de inwoners van de vrijheid Weelde, maar ook aan die van de gebuurten of dorpen Poppel en Ravels. Wat er ook van zij, alleszins blijkt uit de oorkonden van 1296 en 1307 het bestaan van de vrijheid Weelde. Ook wordt de indruk gewekt, dat Poppel en Ravels, die blijkens de oorkonde van 1296 voor Jan de Bie onderworpen waren, aan dezelfde seigneurie bannale (o.a. het maalrecht) als Weelde, ook op een of andere wijze deelden in de privileges van de vrijheid Weelde.

Poppel en Weelde waren bovendien nog inzake rechtspraak met de vrijheid Weelde verbonden. De oudste vermelding van de Weeldse schepenbank vinden we in 1316, maar naar alle waarschijnlijkheid dateert ze uit de tijd dat Weelde de titel van vrijheid kreeg, dus uit de 13e eeuw. We kennen slechts enkele schepenen uit de 14e eeuw: in 1316 worden Petrus Van der Mere en Helyas zoon van Goswinus vernoemd, in 1337 Theodericus dictus Liper en Jacobus Van der Mere. In een akte van 1347 worden de zeven schepenen van de vrijheid Weelde genoemd. Het zijn: Jacobus Van der Mere, Godevart de Deckere, Peter Elyaes, Jan Tiels, Ween Beys, Dideric Van der Mere en Jan Van den Vorst. De Weeldse schepenbank sprak recht volgens de costumen van Antwerpen. Weelde genoot dus o.a. inzake rechtsprocedure (beperking van godsoordelen en foltering) en erfenisrecht (meer gelijkheid tussen man en vrouw en tussen wettige en natuurlijke kinderen) van de voordelen van het stadsrecht en ging ten hoofde en in appel voor de schepenbank van Antwerpen. Het geslacht Van den Nieuwenhuysen heeft in de 15e en 16e eeuw de vrijheid Weelde van schouten voorzien, terwijl vele leden van het geslacht Lemmens in de 17e eeuw de functie van secretaris hebben vervuld.

Onder het ressort van de schepenbank van Weelde hoorden behalve het grondgebied van de vrijheid ook de dorpen Poppel en Ravels. In de oorkonde van 1296 voor Jan de Bie is er sprake van de "ennige van Weelde". Een oorkonde van rond 1600 zegt over deze "ennige" het volgende: "Secundo blijktt uytten voors. brief dat 't voors. gemael is uytgegeven voor de geheele eeninghe van Weelde, dat is voor alle de dorpen, gehuchten oft plaetsen die onder Weelde sijn vereenicht oft daeronder resorteren, te weten in regard van bancke, namentelijck de Vrijheyt van Welde mette dorpen van Ravels en Poppel die van over honderden jaeren altijd in eene bancke, jurisdictie en justicie sijn vereenicht geweest".

En in de zogenaamde vrijheidskeure (Sabbe en Steurs) van 1307 zegt Hertog Jan II: "... Dat is dat voortaan gelijck van ouden tijden die van Weelde, soe wel die binnen der vrijheit wonen als inde gebeurte van Ravels ende Poppel, die gewoonlijk sijn tot Weelde te rade ende te recht te comen". Poppel en Ravels hadden nochtans een volledig verschillende verhouding tegenover de Weeldse schepenenbank. Over Poppel had de schepenenbank van Weelde volledige, lage en hoge jurisdictie en ze oefende er de vrijwillige rechtspraak uit, maar Poppel had dan ook een aandeel in de samenstelling van de schepenenbank: het leverde drie van de zeven schepenen. In Ravels daarentegen, dat een heerlijkheid van de abdij van Tongerlo was, lag de lage jurisdictie (met de vrijwillige rechtspraak) in handen van de grondheer, dus van de abt, en zijn laathof (in 1438 omgezet in een schepenenbank volgens Antwerps recht, maar enkel met lage jurisdictie). Voor de hoge jurisdictie moesten de inwoners van Ravels zich wenden tot de schepenenbank van Weelde, die immers voorgezeten werd door een schout, die de vorst vertegenwoordigde. Poppel was dus veel nauwer dan Ravels met Weelde verbonden. Alhoewel het blijkbaar niet behoorde tot het grondgebied van de vrijheid, zal het praktisch wel dezelfde rechten als Weelde genoten hebben. De inwoners van Ravels daarentegen bleven horigen van de abt van Tongerlo. Immers, hier was de prelaat van Tongerlo grootgrondbezitter en daardoor kreeg hij vanzelfsprekend een groot aandeel in de jurisdictie. Daarnaast was het even onduidelijk sinds wanneer Tongerlo betrekkingen had met de noordelijke grensgebieden. Dr. Milo Koyen onderzocht dit probleem in een grondige studie, die wij in haar grote lijnen samenvatten.

Reeds zeer vroeg had de abdij in onze gebieden goederen en bezittingen verkregen. In 1165 werden door de deken Gerardus van het kapittel van St.-Servaas van Maastricht vier hoeven te Ravels en één hoeve op Eel aan de abdij overgedragen. De abt ontving dus de investituur over de vijf hoeven. Zij vormden een erfleen, waarvoor hij aan bepaalde voorwaarden moest voldoen, ten opzichte van het kapittel van St.-Servaas. Wanneer Tongerlo in het bezit is gekomen van de vroente en de grondheerlijkheid van Ravels staat niet vast. Er schijnt wel een verandering gekomen te zijn op het einde van de dertiende eeuw, of het begin van de 14e eeuw. In 1298 nam Hertog Jan II van Brabant de bezittingen van de abdij onder zijn bescherming. Uit deze brief blijkt, dat de hertog al de goederen, bezittingen en vrijheden der abdij onder zijn bescherming nam, alsook de lagere rechtspraak of jurisdictie die door de schepenen, laten en rechters in de allodiale goederen van de abdij werden beoefend. Mag men uit dit charter besluiten dat de termen "super allodiis" en "super minoribus justiciis per mansionarios habitis" toepasselijk zijn op de grondheerlijke rechten van Tongerlo te Ravels-Eel? Waarschijnlijk wel, gezien uit de aartbrief van Weelde-Poppel, die door Jan III op 23 juni 1331 werd gegeven, blijkt dat toendertijd de aart en de vroente van Ravels reeds aan de abdij toebehoorden.

In deze aartbrief wordt vermeld, dat de hertog verkocht of in cijnsgoed uitgaf de vroenten en wildernissen gelegen binnen de aangeduide palen, uitgezonderd de allodiale goederen van Tongerlo. Wat bewijst dit? Volgens de opvatting van de rechtsgeleerde die in 1752 de "Naerderen inscriptis" opstelde, kunnen de "bonis allodialibus de Tongerlo" niet de betekenis hebben van eniger erven, vermits de erven nooit kunnen vallen in enige transport van vroente en wildernissen, en vermits die erven nooit zijn uitgezonderd of uitgenomen in een dusdanige aartbrief. Bijgevolg moet de term "bona allodialia" hier noodzakelijk verstaan worden in de zin van vroente of wildernisse. En vermits de grens van Tongerlo's goederen, tussen de twee palen van Mierdermeer en 't Gehulte (nu: Gelse Hoek) gelegen, zich ver noordwaarts uitstreckte als een wig in de vroente van Weelde-Poppel, moest in de aartbrief van Weelde-Poppel gezegd worden: "bonis allodialibus infra dictos palos jacentibus exceptis". Dit moest de hertog trouwens ook zeggen, omdat hij niet wilde en ook niet mocht beschikken over de aart van Ravels, die toebehoorde aan de abdij. Indien we nu de traditie in de abdij nagaan, komen wij eveneens tot de vaststelling, dat zij in het begin der veertiende eeuw de vroente bezat en grondheer was te Ravels. Jonker Joris Werner van Ranst stelde op 14 mei 1209 de paalsteden vast tussen Schoot-Weelde en Ravels. De proost van St.-Servaas was in de dertiende eeuw nog steeds grondheer van Ravels en eigenaar van de vroente of de aart. De proost bezat dus nog steeds het generale dominium en de bijbehorende jurisdictie.

Hoever strekten de grenzen van deze grondheerlijkheid zich uit?

In de veertiende eeuw waren er waarschijnlijk reeds moeilijkheden gerezen in verband met de grensscheiding tussen de vrijheid Turnhout en Ravels. Daarom zou Maria van Brabant, hertogin van Gelder en Zutphen, in 1367 de begrenzing tussen Turnhout en Ravels vastleggen. De paalscheiding strekte zich uit van de paal van mierdermeer tot op de Hontsberg, vandaar trok men de lijn tot aan het Wit Keesvenne, verder tussen Wirics Dijck en Stapelvoort door naar het Grondeloze Meer. Van hieruit lijnde men verder af tot bij Machiels hovele aan de Put, vandaar tot Hillekens Putte, geheten die

Zeikenbosch en van hieruit ging dan de grensscheiding verder tot aan het vertrekpunt van Mierdermeer.

Welke waren de rechten van de abt van Tongerlo en Weelde?

De rechten die de abt van Tongerlo in deze grondheerlijkheid genoot, waren deze van een grondheer, of zoals het in latere documenten wordt uitgedrukt, bezat hij hier de fonciere jurisdictie. In 1420 schreef Hertog Jan IV, dat voordien reeds de abt van Tongerlo in de functie van grondheer van Ravels zijn rechten had en uitoefende door een meier en laten aan te stellen. Ravels was bijgevolg een laathof met latenbank, die tot taak had de heerlijkheid en de rechten van de prelaat te bewaren en te handhaven, en die in naam van de prelaat het geding moest houden en boeten heffen tot drie schellingen toe. Deze toestand klimt waarschijnlijk op tot het begin van de veertiende eeuw.

De latenbank had alleen maar jurisdictie voor hetgeen de lagere rechtsspraak aanging: het laatrecht op erven en onterven van laatgoederen en cijnsgoederen. Voor de andere gevallen gingen de inwoners van Ravels te Weelde naar de bank, zoals Hertog Jan II in 1307 schreef. Omdat dus de meier en de latenbank niet over voldoende macht beschikten om recht te laten geschieden, zou de prelaat in 1420 stappen aanwenden bij Hertog Jan IV van Brabant om te Ravels-Eel een meier en 7 schepenen te mogen aanstellen. Dat werd hem toegestaan. De abt mocht als schepenen en meier nemen "die hen nutse en oirbelickste duncken selen" en hij mocht deze "hersetten alsoo dicken als hem genoeg sal". Indien er personen waren, die zonder wettige reden het aangeboden ambt weigerden te aanvaarden, zou de schout van Turnhout hen hiertoe moeten dwingen. Maar ook de schepenbank was niet bevoegd om in alle zaken recht te spreken, "daar zij voor alle zaken niet vroet zijn". Daarom zou de abt van Tongerlo een verzoek richten tot de schepenbank van Antwerpen, opdat die van Ravels zouden mogen komen naar Antwerpen als hun hoofdbank, daar zij elders geen hoofd hadden en omdat de meier en de schepenen dikwijls zware zaken te behandelen hadden, waarvoor zij niet ervaren genoeg waren. De burgemeester en de schepenen en raadslieden van de stad Antwerpen hadden dit verzoek dadelijk ingewilligd, en hun toestemming gegeven op 8 oktober 1438.

Als grondheer van Ravels had de abt de lage jurisdictie. Dit wil zeggen dat hij o.m. rechter was in alle reële zaken met de meier en de schepenen. Onder deze reële zaken vielen: de grond aangaan, het oordelen over deze gronden, het behandelen van scheidingen en delingen van erfgronden, nalatenschappen, enz. Aangaande de hoge heerlijkheid van keuren en breuken, lijf en let, vechtpartijen, enz. stonden de ingezetenen van Ravels onder de bank van Weelde. De lage jurisdictie zou de abt steeds blijven behouden, omdat hij de grondheer was, de vrije warande en de vrijheid van houtschat bezat en in solidum al de cijzen van Ravels had. Dit volgens een attestatie van de schepenen van Ravels van 27 januari 1559. Gedurende een korte tijdspanne genoot de prelaat van Tongerlo ook de hoge en middele jurisdictie te Ravels-Eel, nl. van 1559 tot 1616. In 1558 beleende de prelaat Arnoldus Streyters van de Hertog van Brabant, de eigenlijke rechthebber van de heerlijkheid van Ravels, de hoge en middele jurisdictie voor een vol leen, met de vorsterije, bastaarden goederen, confiscatiën, remisiën, enz. met de houtschat en al hetgeen de hertog competeerde te Ravels. Hij verkreeg dit leen voor de som van 441 gulden. Indien het leen later zou worden afgelost, zou de prelaat echter in het bezit blijven van de lage jurisdictie, grond en bodem met de cijnsen, de vrije warande, de vrijheid van houtschat, het behoud van keuren en breuken, enz. Ook zou hij steeds de meier en de schepenen mogen blijven aanstellen om recht te spreken. In 1615 eindigde de hoge en middele jurisdictie. Door de plaatselijke schepenen, werd de prins van Oranje in 1616 voorlopig als heer van Ravels erkend, met dien verstande dat de prelaat zijn rechten als grondheer zou blijven uitoefenen.

Er is aanvankelijk sprake van geweest om de hoge jurisdictie ook bij de bank van Weelde onder te brengen, maar op verzoek van de bank van Ravels zelfstandig. Daar echter de prelaat grondheer was, bleef hij het recht behouden om een meier en zeven schepenen aan te stellen. Door de gecommiteerden van de prins werd dan voorgesteld dat deze zeven schepenen voor hun beider belangen zouden optreden: in de reële zaken onder het gezag van de meier in naam van de prelaat en in personele zaken onder de schout van de prins. De regeling werd door de schepenen aanvaard. De zelfstandige bank van Ravels, indien deze als zodanig bestaan heeft, heeft voorzeker niet lang geduurd, want enkele jaren later stond zij voor wat de hoge en middele jurisdictie aanging onder de bank van Weelde. Dit blijkt uit een paar brieven van Franciscus Van den Nieuwenhuysen. In het jaar 1619 schreef hij dat hij vreesde zijn secretarisschap te verliezen door de regeling die getroffen was

met de prins van Oranje. Hij verzocht zijn ambt toch te mogen voortzetten voor wat de grondheerlijkheid aanging. "Mijn werk is wel verminderd", getuigt hij, "omdat de hoge en middele jurisdictie onder Weelde zijn gesteld". De verdeeldheid tussen de abdijs en de bezitter der hoge en middele jurisdictie, wat betreft het gezag, was meermalen oorzaak van wrijvingen en misverstanden. Hierover bestaan verschillende getuigenissen. Het zou nog een hele tijd duren vooraleer de onderlinge rechtsverhoudingen werden geregeld.

De toekenning van de heerlijkheid aan de prins van Oranje was slechts voorlopig. Prelaat Stalpaerts, bevreesd dat de belening van Ravels in vreemde handen zou overgaan verzocht om zulks te voorkomen en om alle problemen te vermijden, de Heer Philip Le Roy van Broechem de belening te doen. Deze aanvaardde in 1626 en betaalde hiervoor aan de koning 2000 gulden, die de prelaat hem had gegeven. Aan deze overeenkomst tussen de prelaat en de heer Le Roy waren bepaalde voorwaarden verbonden. Indien Le Roy zou sterven zonder wettige kinderen ofwel indien zijn kinderen niet waren "naer het contement van de prelaat", mocht de prelaat zelf een opvolger aanduiden naar eigen believen. De erfgenamen van Le Roy mochten hiertegen niet protesteren op gevaar dat zij de 2000 gulden prompt zouden moeten teruggeven. Indien de heerlijkheid zou worden afgelost, zouden ook de penningen aan de abdijs terugkomen.

Die verdeeldheid van het gezag tussen de abdijs en de bezitter van de hoge en middele jurisdictie was meermalen oorzaak van wrijvingen en misverstanden. Zo beklagde de secretaris van Ravels zich erover dat de schout van Philips Le Roy zich bemoeide met de verkoop van veldvruchten, wat rechtens toekwam aan de prelaat als grondheer, en die moest gedaan worden onder toezicht van de meier. Dan zijn er nog getuigenissen van verschillende personen, die verklaren dat de meier en de schepenen van Ravels altijd gewend waren in te staan voor de verkoop van rogscharen, met uitsluiting van de mannen van de Hoge Heer. Het openen van een verkoop, wat geschiedde door het aansteken van de kaars, kwam eveneens toe aan de meier. In 1652 getuigden de schepenen van Ravels, dat Jan Buycx, schout van Jan De Knuyt, de meier van de prelaat tegenwerkte in de uitoefening van zijn ambt, nl. in verband met het manen van een goedenis, in het aansteken van de kaars bij een verkoop van erfgronden en in het voorlezen van het keurboek. Hij heeft o.a. ook verboden rechtszitting te houden. Het zou nog een hele tijd duren vooraleer de onderlinge rechtsverhoudingen zouden worden geregeld.

Het latere verloop

Toen na de Vrede van Munster de Hoge Heerlijkheid van Ravels in het bezit kwam van Amalia van Solms, werd ernaar gestreefd goed af te lijnen welke bevoegdheid de beide partijen bezaten. Door de raad van de prins van Oranje werd gevraagd om schriftelijk aan te duiden welke rechten de meier van de prelaat toekwamen. Om hierop met kennis van zaken te kunnen antwoorden, werd een beroep gedaan op het advies van rechtsgeleerden. Advokaat Mallants van Turnhout gaf zijn advies op het volgend "Quaerituur". "Welke zijn de rechten die aan elkeen toekome in die dorpen waar de jurisdictie verdeeld is onder verscheidene Heren?"

In zijn antwoord van 5 september 1663 zei Mallants dat reeds in 1572 op een soortgelijk quaerituur was geantwoord te Brussel. Hij betoogde dan dat de juristen en de costumiers uiteenlopende oplossingen gaven over de verdeling van de jurisdictie. Uit verschillende auteurs besloot hij dat de gewoonten van een plaats moesten worden gevolgd, alsook de plaatselijke interpretatie van de gebruiken. Na de algemene besluiten gaf Mallants zijn advies op de verschillende punten die hem waren voorgelegd en die waarschijnlijk betwist werden door de twee partijen. Uit het oordeel van Mallants blijkt dat al hetgeen de grond raakte toekwam aan de officier van de lage jurisdictie, op voorwaarde dat het niet gebeurde ten gevolge van een gerechtelijke uitspraak of dat de reële zaken niet verwant waren met personele, zoals bv. de belangen van wezen. Nog andere adviezen werden gevraagd, maar de antwoorden waren zeer vaag. Er moest klaarheid komen. Zo ontstond dan eindelijk in 1669 een onderling akkoord tussen Amalia van Solms, douarière van Oranje en barones van Turnhout enerzijds, en tussen de prelaat Hroznata Crils van Tongerlo anderzijds. In een eerste kapittel werd de staat van schout, meier, schepenen en sekretaris behandeld. De permanente officieren: schout, meier en sekretaris behielden hun ambt. Na de dood van deze toen in functie zijnde ambtenaren, zouden de nieuwe officieren beurtelings benoemd worden door de douarière en door de abt. De zeven schepenen zouden aangesteld worden door de beide partijen. De eerste maal zouden er vier door de douarière en drie door de prelaat worden aangesteld, het volgend jaar vier door de abt

en drie door de douarière. En zo telken jare opnieuw. De zeven schepenen moesten de belangen van de beide partijen behartigen. Het ambt van vorster moest ook alternatim toegekend worden door één van de twee partijen, met goedkeuring van de andere officieren. De aangelegenheden die vielen onder de hoge en middele jurisdictie van hare hoogheid de douarière werden in het tweede kapittel behandeld. Zij waren samengebracht in acht nummers, nl. verbeurdverklaring van goederen, de zaken "daar lijf en let" aan hingen, alle keuren en breuken die de grond niet aangingen, enz. In het derde kapittel volgden dan de punten die afhingen van de grondjurisdictie van de prelaat en van zijn middele jurisdictie: nl. het erven en onterven, enz. Tenslotte werden nog enkele punten vernoemd die door de beide partijen afgehandeld moesten worden: nl. het bewaren van de sleutels, enz.

Behoorde Weelde onder Vlaanderen of Brabant?

In de 14e eeuw situeert zich een onduidelijke episode in de geschiedenis van Weelde, Poppel en Ravels. Het is onduidelijk of Weelde in deze tijd behoorde onder Vlaanderen of onder het Hertogdom Brabant. In de zgn. vrijheidskeure (Sabbe en Steurs) van 1307 lezen we, dat er vanuit Weelde een protest is gestuurd naar Jan II aangaande het feit dat zij hun lasten te betalen hadden aan de graaf van Vlaanderen en bijgevolg zich niet verplicht voelden aan Brabant op te brengen: "...dat ende alsoo veel ende menichfuldige twist ende geschil is geweest tussen onse goede lieden van Antwerpen, s'-Hertogenbosch, Turnhouth ende Weelde, door dien dat die van Weelde seggen wilde, dat sy huere Brabantsche schouden nyet te gelden en hadden, maer ongelt aenden grave van Vlaanderen behoorden te betalen ..." Bij dit verzoek hakte Jan II van Brabant de knoop door en bevestigde dat de inwoners van Weelde: "...sullen ende moeten blijven onder den hertoch als lantsheere. Ende oft het quaem datter crijge oft velt geseth worden tegen Vlaenderen, moeten voor den lants heere staen ende den standtdaert van Brabant volgen".

Uit deze oorkonde kunnen we wel afleiden, dat de inwoners van Weelde zich op de een of andere manier verbonden voelden met het graafschap Vlaanderen, maar het is onduidelijk op welke manier zij verbonden waren. In de 14e eeuw vinden we geen document dat op de relatie Weelde-Vlaanderen zinspeelt, tot in 1407 een zeer belangrijke oorkonde opduikt. In deze oorkonde, die we de Ruilingsakte van 2 mei 1407 willen noemen en die wordt opgenomen in bijlage 4, ruilde Jan Zonder Vrees, graaf van Vlaanderen Dendermonde tegen Weelde en ressort met Antoon van Bourgondië, hertog van Brabant. De oorkonde is gedateerd 5 juli 1407. In deze oorkonde zegt Antoon van Bourgondië o.a. het volgende: "...bij accoort van den tweeden mey lestleden, bij mangelinghe tegen Dermonden (te) hebben verkregen de heerschappije van Weelde met sijne toebehoorten ende resorten, welke dus lange aen den graefschappe van Vlaenderen heeft toebehoort". Deze ruilingsakte is zeer curieus. Pater Henri Maes schreef hierover om uitleg aan Gregorius de Clerq, conservator van het stadsmuseum en bestuurslid van de oudheidkundige kring te Dendermonde. Hij antwoordde dat Dendermonde sinds de 11e eeuw altijd Vlaams was geweest en dat Jan Zonder Vrees er op 22 april 1405 de eed aflegde als Heer van Dendermonde. Volgens hem zou het onnatuurlijk zijn, dat een versterkte stad als Dendermonde ooit geruild zou geweest zijn voor enkele dorpen in de Kempen en dat het wellicht gaat over landgoederen in of rond Dendermonde. De documenten van Dendermonde gingen teniet in de brand van het stadhuis in september 1914, zodat daarover niets meer te vinden is. Maar in wat er voordien gepubliceerd werd uit het archief, is er nergens spoor van een ruiling meer te vinden.

Henri Maes ziet het aldus: "Na de dood van Jan III van Brabant in 1355, die opgevolgd werd door zijn dochter Joanna en Wenceslaus van Luxemburg ontketende de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, een opvolgingsoorlog, waarin Brabant verslagen werd. Door de vrede van Aat (4 juni 1357) gingen de heerlijkheid Mechelen en de Stad Antwerpen met afhankelijkheden over aan Vlaanderen. Wellicht is Weelde mede overgegaan met Antwerpen. Slechts in het begin der 15e eeuw kon Brabant, onder de Bourgondiërs, opstaan uit zijn verval van na 1350. En in 1407 ontstond er dan een overeenkomst tussen de gebroeders (verdrag te Quesnois) waardoor Jan Zonder Vrees zijn rechten op Brabant, Limburg en de stad Antwerpen afstond aan zijn broer Antoon. Wellicht houdt de ruiling van Weelde met Dendermonde daarmee verband. Ze valt immers voor in hetzelfde jaar en tussen dezelfde Heren, die er beiden slechts baat konden bij hebben dat Weelde en Dendermonde elk tot hun natuurlijke landsheer behoorden en niet tot het gebied van een verafwonende Heer. Aldus moet Weelde, steunend op deze gegevens, van 1357 tot 1407 van Vlaanderen afgehangen hebben." Tot zover de visie van Henri Maes.

Volgens ons echter is dit alles zeer onwaarschijnlijk. De relatie Vlaanderen-Weelde blijkt reeds uit de oorkonde van 1307, dus lang voor 1357. Bovendien worden Weelde, Poppel en Ravels genoemd in de schout- en domeinrekeningen van het land van Turnhout van het einde van de 14e eeuw en het begin van de 15e eeuw. Ook kan Weelde en zijn resort niet als onderleen binnen het land van Turnhout aan de graaf van Vlaanderen gegeven zijn, want het staat vast, dat in de tweede helft van de 14e eeuw de families de Bie en Bac heerlijke rechten hadden in Weelde en Poppel, terwijl de abt van Tongerlo heer van Ravels was. Voorlopig kunnen we dus het probleem, dat door de oorkonde van 5 juli 1407 wordt gesteld, niet oplossen. Misschien zou een nauwkeuriger onderzoek van de schout- en domeinrekeningen van het land van Turnhout ons wel een verklaring kunnen brengen voor de uitlating van Antoon van Bourgondië dat Weelde en resort "lange aen den graefschappe van Vlaenderen heeft toebehoort".

Scheiding met Ravels en Poppel

In de loop van de Nieuwe Tijd hebben zowel Ravels als Poppel zich losgemaakt uit het resort van de schepenbank van Weelde. De verhouding van Ravels met Tongerlo en met de schepenbank van Weelde hebben we hierboven reeds uiteengezet, maar we willen ze hier voor de duidelijkheid nog even in het kort samenvatten. Toen de vorst in 1559 de abt van Tongerlo mits betaling ook met de hoge jurisdictie beleende, werd Ravels voor de eerste keer volledig gescheiden van Weelde. Doch toen in 1612 de prins van Oranje de heerlijkheid van het land van Turnhout kreeg, moest de abt hem de hoge jurisdictie afstaan. Bij de dood van de prins in 1618 kwam de hoge jurisdictie weer aan de Weeldse schepenbank, maar toen in 1630 het land van Turnhout opnieuw in leen werd gegeven, werd Ravels opnieuw volledig afgescheiden van Weelde en ditmaal definitief. In 1649 stond Filips IV, Koning Van Spanje, het grondgebied van Turnhout af aan Amalia van Solms, weduwe van Frederik Hendrik, prins van Oranje. Zij was dus "vrouw van Turnhout" en meteen van al de onderhorige dorpen, o.a. Weelde, Poppel en Ravels.

Op 29 oktober 1649 gaf Amalia van Solms de vrijheid Weelde gedeeltelijk aan Jan de Knuyt, samen met Ravels. Poppel bleef echter haar bezit. Nu is het duidelijk, dat in deze omstandigheden Poppel hierin het doorslaande argument vond om een aparte schepenbank op te eisen. De ingezetenen van Poppel begonnen bij hun meesteres aan te dringen en brachten verscheidene argumenten naar voren. Het meest bezwarende argument betrof de nalatigheid van de secretaris. Immers, de voormalige secretaris, Mr. Lemmens, had de gewoonte om de veertien dagen of elke week naar Poppel te komen, om daar alles in orde te brengen: rekeningen, akten, verkopen, enz. De opvolger van deze secretaris kwam echter niet meer over, zodat de ingezetenen van Poppel voortdurend naar Weelde moesten gaan om alles te regelen. Daarbij, Poppel en Weelde droegen toch twee afzonderlijke namen, hadden hun respektieve parochiekerken en Heilige-Geesttafels, hun schepenen (Weelde 4, Poppel 3), hun burgemeester en vorsters. Zij werden ook afzonderlijk belast.

De gemene schepenbank kon gescheiden worden zoals het ook te Merksplas en Ravels was gebeurd. De ene dingbank kon moeilijk blijven voortbestaan voor twee dorpen, staande onder verschillende heren. De moeilijkheden van de "gemene aarden" en de gemene vrijheden waren geen beletsel om de wettelijke macht te splitsen. Dit waren de vele argumenten die de Poppelaars indienden. De prinses van Oranje willigde hun verzoek in en op 3 september 1652 werd de scheiding voltrokken. Doch, met de secretaris aan het hoofd protesteerde Weelde en aanstonds stuurden de burgemeester en "Eedslui" afgevaardigden naar de schepenen van Poppel om daar te protesteren. Nadat Poppel nogmaals bij de prinses was gaan aankloppen wendde Weelde zich tot Brussel, waar men betoogde, dat de prinses het recht niet had een bank te verdelen, vermits dit een daad van soevereiniteit was. Daarop werd de scheiding voorlopig opgeschort. De prinses en de onwillige Poppelaars zouden gedaagd worden voor de "Cancelier en die Luyden" van de Raad van Brabant, indien ze onwillig bleven.

Op 15 januari 1653 vroeg de prinses "aggreatie en separatie" van de Raad van Brabant, "separatie bij haer gedaen, den 3 september 1652". Op advies van de souvereine hove "is die aenvraeg gecommuniceerd op 1 februari 1653 aen die Regeerders en gemeyne ingesetenen van Weelde". Daartegen protesteerde Weelde echter opnieuw, tot de zaak voor het Leenhof kwam. De prinses trachtte nog het proces te vermijden, maar slaagde er niet in. Zij meende dat de Raad van Brabant alleen het recht toekwam zich uit te spreken en stuurde een nota naar Weelde. Maar in Weelde antwoordde men weer met dezelfde argumenten. Poppel bezat geen "appaerte regeerders, appaerte

taxes en appaerte vorster" en was enkel "pro commoditate", en er was geen verschil tussen Poppel en de andere gehuchten van Weelde. Op die manier bleef men schrijven en procederen tot in 1655 op 18 februari het vonnis werd geveld. Poppel mocht de toegestane schepbank behouden, want Weelde had niet bewezen dat het een blijvend recht bezat over Poppel, en noch koning, noch burgerij zouden door de scheiding gestoord worden, zo min als vroeger door de scheiding van Ravels.

Verder verloop

Nadat Weelde in 1347 (volgens Grammaye in 1479) was overgegaan van het kwartier van Oisterwijk naar dat van Turnhout, gebeurde het wellicht soms dat de Turnhouters meenden zich te mogen mengen in de aangelegenheden van Weelde. Daarom bevestigde Filips de Schone, vader van Keizer Karel, in 1504 het recht de Weeldenaren zich tot hun eigen schepbank te wenden, die dienst deed als dingbank onder voorzitterschap van de schout. Grammaye schrijft immers: "Van een andere Hertog, eveneens Philippus genoemd, kreeg het dorp in 1504 het verbod dat niemand van de inwoners voor de rechter of de warandemeester van Turnhout, of voor de stadhouder van Brabant mocht gedaagd worden, indien hij verkoos bij de schepbank van Weelde terecht te staan".

De levensomstandigheden in de 16e en 17e eeuw verslechterden door het aanhoudend oorlogvoeren van verschillende grootmachten. In 1542 was Maarten van Rossum in onze gewesten binnengevallen. Na Hilvarenbeek te hebben ingenomen, vertrok hij naar Baarle en verwoestte verder het kasteel van Hoogstraten. Het gespuis der grote steden, aangemoedigd door het verbond der Edelen in 1566, liep in de dorpen rond om te roven. Het bracht grote schade toe aan de inwoners en de eredienst leed er erg onder, daar de plaatselijke priesters meestal gevlucht waren. In deze woelige tijd werden enkele Weeldenaren vermoord in 1573. Grammaye schrijft: "Niet minder waren zij (de Weeldenaren) altijd bereid de armen en de godsdienst te helpen en te verdedigen, zelfs met verlies van bezit en leven. Want het is bekend dat ten jare 1573 Bartholomeus Verhoeven, schout, Johannes Mathijs van Eersel, secretaris met 13 andere gestorven zijn." Van 1572 tot de val van Antwerpen onder Alexander Farnese (1585) en ook later tot Albrecht en Isabella was het een gedurig heen en weer geloop van plunderzieke soldaten uit alle landen: eerst die van Willem de Zwijger, dan de Fransen onder bevel van de graaf de Bossu en dan de Spanjaarden. Dat bracht de mensen alhier in nijpende armoede, want altijd moesten zij voorzien in het onderhoud van de troepen. Ook de gemeente Weelde moest dikwijls bijdragen in de onkosten en ontelbare malen werd er tot ongeveer 1800 toe, geld geleend van de inwoners van Weelde, omdat het gemeentebestuur volledig aan de grond zat. Bij de inval der Geuzen in 1575 vertrokken vele inwoners, en de streek werd fel ontvolkt. Grammaye schrijft: "In Weelde stonden zeer veel huizen, maar met de oorlog is ongeveer de helft vernield, vooral sinds de brandstichting en de plundering ten jare 1590 door de soldaten van Bergen-Op-Zoom begaan".

Weelde was eigenlijk toch uitgegroeid tot een welvarende vrijheid, vooral door de vlasteelt en de bloeiende weverijen. Tot zelfs op de markt van Brugge gingen zij hun waren verhandelen. Zoals hierboven is vermeld, werd in 1590 de helft van de vrijheid Weelde verbrand en geplunderd door de "milites Bergenses", met aan hun hoofd Adriaan van Bergen, die door een krijgslist Breda innam. Het bewind van Albrecht en Isabella wees op betere tijden, hoewel het begin van hun regering werd gekenmerkt door erge troebelen. Maurits van Nassau en Frederik van Oranje wilden nog steeds het zuiden heroveren. In 1602 en 1603 veroorzaakten huurtroepen van Albrecht een erge muiterij, plunderden de Kempen en sloten zich aan bij de Prins van Oranje. Daarna trad er kalmte in, vooral sinds 1625, toen de kastelen van Turnhout en Hoogstraten neutraal werden verklaard, en het krijgsvolk bijgevolg grotendeels uit onze streek verdween. In 1609 was er een proces tussen de ingezetenen en de schepenen van de vrijheid Weelde. De ingezetenen dienden bij de kanselier een verzoekschrift in en kloegen over het te hoge salaris van de schepenen. In verband hiermee vroegen ze om een reglement.

Afschaffing van tollén en lasten in 1515

In de 16e eeuw ontstond er ontevredenheid omtrent de op te brengen tollén, belastingen en ongelden. Tienen, Oisterwijk, Rode, Oosterhout, Os, Avesnes, en Weelde verzochten om afschaffing van alle lasten. Op 5 juli 1515 kwam het antwoord vanuit Brugge. Hierin ging men in op de vraag van deze "ingesetenen van den geseyden Steden, vrijheden ..." en werden de volgende schikkingen getroffen:

1. Vrijstelling van alle toll en lasten in Vlaanderen en Brabant, zowel op het water als op het land: "...dat sy lieden vry bennen van allen thol, comm er en opzet of lastinge, soo voor haer goet als waer, cattel oft coopmanscappe in het landt van Vlaenderen, soo wel als in Brabant te stroom ende te lande".

2. Vrije toegang tot de markten, zonder de toegangs- of verkopingsgelden te betalen: "Item dat sy lieden in vry merckten geleyde hebben gedurich ende mogen voor des lants schulden niet opgehouden worden ..."

3. Recht op een "vrybank": "Item dat sy lieden vrybank ende slaet hebben ende natie in onse Stede ende moeten naer costuym ende Stadtrechte gewesen worden ..."

Deze verordening werd gemaakt in 1515 te Brugge, doch niet onmiddellijk verleend. Ze verscheen in een vidimus van de kastelein, meier en schepenen van Avesnes en werd verleend op 20 juni 1618.

Toelating voor het planten van bomen in 1453

Op 22 oktober 1453 geeft Filips de Goede de toelating om bomen te planten in de vroente en gemeentegronden: "...goede luyden, binnen den palen van hunne vroenten ende gemeynten geseten, binne heure vroenten ende gemeynten tachtig voeten verre ter selver gemeynte wert inne sal mogen setten ende poten alderhande boomen, eycken ende andere, ende die aldaer houden staende ende wassende aff houwen, vertimmeren, breecken, vercoopen ofte andersints inne sijnen oirboir besteden, ende andere wederom setten ende poten, alsoo dicwils ende menich werven als 't hun dat sal gelieve ende goed duncken..." (Bijlage 5). Dit is opnieuw een maatregel, in verband met de gemene gronden en het gebruik ervan.

Het gasthuis van Weelde (1490)

In 1490 werd het gast- of vreemdelingenhuis van Weelde bisschoppelijk goedgekeurd, aldus Gramaye. Wij bezitten echter geen akten die ons verder inlichten over de stichting in de 15e eeuw. Later, in de 17e eeuw zijn er wel belangrijke feiten te noteren. In het testament van Jacob Huybrechts Keteleers van juni 1668 staat een belangrijke gift vermeld tot stichting van het gasthuis. Wij vermoeden dat het vroegere gasthuis ofwel niet meer bestond, ofwel bij gebrek aan onderhoud zijn belang had verloren. Toch scheen niet iedereen in te stemmen met deze beslissing, vermits wij ook een aantal protesten lezen tegen het stichten van het hospitaal. Doch het gasthuis werd gesticht en het bleef bestaan tot op het einde van de 18e eeuw. De rekeningen lopen tot 1784 en in de toponomie treffen wij nog sporen aan van deze stichting (zie onder het hoofdstuk Plaatsnamen).

Herstel van de markten te Weelde in 1612

In een brief gericht tot de aartshertogen Albrecht en Isabella, gaven de schepenen hun wens te kennen de markten van Weelde te herstellen. Het was immers een der noodzakelijke bronnen voor het levensonderhoud voor de bevolking. Zoals Gramaye verhaalt, bestonden er tijdens de Hertogen van Brabant, twee jaarmarkten en een vrijdagse weekmarkt. Doch, ten gevolge van de troebelen en verwoestingen waren deze teloor gegaan. In een akte vermelden Albrecht en Isabella ook de aantekeningen van hun geschiedschrijver en legden zij er de nadruk op, dat zij volgaarne voldeden aan de wens van het gemeentebestuur. Aldus werd de vrijdagse markt terug in ere hersteld en werden de twee jaarmarkten hernieuwd, namelijk één op de eerste dinsdag van april en één op de dinsdag voor St.-Michielsdag. Iedereen mocht er kopen of verkopen. Tevens werd aan vreemde kooplui de toelating verleend om bij elke jaarmarkt 6 dagen vrij in Weelde te vertoeven en met het recht op onaantastbaarheid. Om eventuele misbruiken te voorkomen werd bepaald dat voortvluchtigen van deze voorrechten geen gebruik mochten maken om gebeurlijk asiel te krijgen. Met dat doel ook moest de officiële akte van Albrecht en Isabella bij elke markt afgelezen worden. In 1757 werd een afschrift gemaakt van het dokument en hierop staan de data vermeld samen met de namen van de aflezers. Hieruit blijkt dat de voster hiermede belast was, en, bij ontstentenis daarvan, een schepen (Bijlage 6).

Het vondrecht van Turnhout (1559)

Tijdens Jan II van Brabant, omstreeks 1300, werd te Turnhout een hospitaal opgericht voor arme "passanten" of reizigers, bedelaars en leeglopers. Zij voorzagen in hun onderhoud door de verkoop van verloren dieren, die binnen een omtrek van 3 uur werden opgevangen. Deze begiftiging stamt van Jan II uit het jaar 1311. In de 17e eeuw werd het een geestelijk gasthuis. Het vondrecht werd verpacht. Gezien de vele misbruiken werd in 1559 op 2 april de verpachting opnieuw gepubliceerd, waarvan wij voor Weelde een afschrift bezitten. Hierin wordt bepaald dat alle verloren of dwalende dieren moesten opgevangen worden en drie dagen bij de schutter of voster in een "schot" moesten worden opgesloten. Indien na drie dagen de eigenaar zich niet had aangemeld, werden de dieren eigendom van het gasthuis van Turnhout. Dit beschikkingsrecht gold voor drie mijlen in de omtrek. Wanneer de eigenaar binnen de voorziene tijd kwam opdagen, was hij verplicht de kosten van schutting en voeder te betalen. Wellicht duurde deze bepaling verder tot in de zeventiende eeuw, bij de overgang naar het geestelijk gasthuis. Op 19 mei 1625 werd het vondrecht opnieuw voor 6 gulden verpacht aan Weelde, Poppel en Ravels.

Verkoop van heide ten voordele van de afgebrande kerk van Poppel

Het herstel van de orde ging nog voort tot het midden van de 17e eeuw. De bevolking kwam er stilaan bovenop en de zaken gingen weer goed. Het geboortecijfer steeg: in 1610 waren er dertig doopakten en in 1665 twee meer. Intussen brandde rond 1624 de kerk van Poppel gedeeltelijk uit. De schepenbank van Weelde vroeg dan toelating aan Filips IV om te Poppel grond te verkopen ten voordele van de kerk. Deze gaf toelating om 60 bunder vroente te verkopen. In de akte ervan wordt er ook gewag gemaakt van de troebelen, de pest en plunderingen: "...Is ons verthoont ende te kennen gegeven, hoe dat sy hun grootelijckx vinden beswaert met verscheyde schulden, aen diversche crediteuren die sij hebben moeten maecken alnoch op interest loopende duerende dese troubelen door sware lasten, uyt teringhen, ende bescheedicheijdt van tochten ruytteren, ende knechten te peerde, ende te voet, daer toe sij supplianten, in den jaere 1624 hebben moeten leijden den brandt in den thooren van hunne parochie kercke door den blixem daer inne ghevallen die daer ..."

J.B.Grammaye beschreef Ravels, Weelde en Poppel in 1610

In het werk "Antiquitates Antverpia" beschrijft J.B.Grammaye heel wat dorpen uit het oude Hertogdom Brabant waaronder ook Ravels, Weelde en Poppel. Het is niet de bedoeling hier een oordeel over de waarde van het werk van J.B.Grammaye uit te spreken, doch wel adviseren wij de lezer ervan de bronnen in de gemeentearchieven van Ravels, Weelde en Poppel zelf te raadplegen, alvorens van deze tekst voor eigen studie gebruik te maken.

"Een drietal dorpen zal ik in één enkele verhandeling samenvoegen, omdat zij één zijn in gerechts- en bestuurszaken. Ravelshof, zoals men in de oude tijd zegde, nu met weglating van de uitgang gewoon Ravels, hing af voor geestelijke zaken van de abdij van Tongerlo bij gift van de bisschop en met bijvergunning van de koning; ook voor wereldlijke zaken (tienden) sinds de band van haar vereniging (met de andere dorpen) verbroken werd; reeds in het jaar 1559 had die scheiding plaats. Poppel, dat meer aan de oude gewoonten gehecht was bleef nog afhangen van de schepenbank van Weelde en stond geestelijk onder Tongerlo. Weelde kreeg een zielzorger (pastoor) van de abt van Averbode, die de tienden ontving, die eertijds geind werden door Margaretha, vrouw van de plaats, door Arnoldus Steencop, haar vader, door Henricus Werthusen, zijn zoon in het jaar 1260, de laatste bezitter, en door hun voorouders die de kerk hadden toegewijd aan de Aartsengel Michael, omdat zij geboortig waren van Brussel, waar men dezelfde patroon had. Weelde ontving zijn eerste vrijheidsbrief van Hertog Jan, toen het aantal Baronnen en Vrijheden die op de Raad moesten aangezocht worden, reeds bepaald was. Daarom is het dat men deze Vrijheid (Weelde) de beslissingen niet met de andere ziet tekenen en goedkeuren. Dezelfde Hertog, ten jare 1296, stelde zijn mannen van Weelde, Poppel en Ravels, om reden van de brug van Rovers, vrij van alle last en herstelling aan de wallen van de stad 's-Hertogenbosch. Van 's-Hertogenbosch zegt hij: zij hingen af en wel van het kwartier, zoals men zegt, van Oisterwijk. En eindelijk in het jaar 1479 werd bevolen aan de schout van Oisterwijk in het vervolg geen karweien meer op te leggen aan die van Weelde en Poppel (Ravels bleek toen reeds gescheiden), omdat die met de Turnhouters bij het distrikt Antwerpen gevoegd zouden worden.

Door de plaatselijke weverijen en de beschaafdheid van de inwoners waren deze dorpen (Weelde en Poppel) eertijds zeer beroemd. In het ene (Poppel) werd opgemerkt een hoeve bij naam en in werkelijkheid Hooghuis, geboortehuis en eigendom van Dokter Bartholomeus Wijffliet, zeer beroemd

geneesheer. Door brand werd het dorp echter erg gehavend. Deze brand wordt nog vermeld door de getalletters van het volgende manke vers, dat ik in een oud misboek las: "Poppel is uit de brand, 't kruis valt in dit land". In het andere (Weelde) bewonderde men twee versterkte kastelen, gelegen achter de kerk en toebehorend aan de twee broers Werix en Gerardus. De dubbele gracht bestaat nog en ouderlingen hebben de grondvesten zien opgraven, maar zij werden verwoest met verlies van bijna alle voorrechten, toen de partijtwisten tussen de Hoeksen en de Kabeljauwen zich ook bij de Brabanders begonnen uit te breiden. Door schenking van Hertog Philippus had Weelde een Vrijdagse markt en tweemaal sjaars een jaarmarkt die door de slechte tijden teniet zijn gegaan. In het jaar 1449 werd bevestigd het bezit van gemene gronden (heiden) die door Hertog Jan III eertijds aan de gemeente waren toegekend, in het jaar 1331. Sinds het jaar 1350 bezat het dorp het voorrecht bomen te mogen planten op 80 voet afstand rond een eigendom. Van een andere Hertog, eveneens Philippus genoemd, kregen de inwoners in 1504 het verbod om voor de rechter of de warandemeester van Turnhout of voor de stadhouder van Brabant te verschijnen, indien zij verkozen bij de schepensbank van de gemeente terecht te staan.

Van Maximiliaan bekwam men de goedkeuring van twee schuttersgilden, tot wier lof gezegd moet worden, dat zij altijd, zelfs in de woeligste tijden, hebben deelgenomen aan de processie van het H.-Sacrament. De verering onder andere van Antonius, Catharina en Barbara was beroemd, en het is schoon dat zij gewoon waren de pastoor als hoofdman te nemen, om de godsvrucht te vermeerderen en dat zij als sieraad, witte roeden in hun rechterhand droegen alsof zij zich wilden vertonen als dienaars van de heiligen. Deze gilde werd gesticht door E.H. Walter Stouts, eertijds pastoor te Weelde. Het dorp bezat ook nog een gasthuis waar de vreemdelingen een onderkomen vonden. Het werd bisschoppelijk goedgekeurd ten jare 1490. Behalve de H. Geesttafel door Joannes Cornelius ten voordele van de armen van Weelde voldoende begiftigd, was er nog de kapel van de H. Joannes. Merkwaardig aan deze instelling was dat de daar dienstdoende priester op eender welke dag de diensten mocht verrichten en dat, zo hij in gebreke bleef, hij het bedrag van het beneficium verloor en dat de schepenen, indien zij in de dienst afwezig waren beboet werden. De stichting was van de Heer Henricus Swanen, kapelaan van Heer Joannes van Lommel, en van de raad der gemeente. Men bewaarde ook te Weelde het aandenken van Godeschalk en Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen, de eerste proost van het kapittel te Diest, de andere rector van het gesticht Bruntruit, twee zeer geleerde mannen, die studiebeurzen hadden gesticht. Men heeft er ook nog de studiebeurzen gesticht door Joannes van Lummen, eerst pastoor alhier, en nadien archidiaken te Famenne, in het bisdom Luik, ten voordele van zijn familieleden en de inwoners van het dorp. Deze beurzen werden gesticht voor studies in het opvoedingsgesticht "Het Varken" en het huis Standonk te Leuven, en in dezelfde stad in het Begijnhof ten behoeve van tien jonge meisjes. Ten jare 1529 werden deze zeer hoog geschat. Waren de inboorlingen van Weelde altijd beoefenaars van de wetenschap en altijd geneigd hun zonen te laten studeren, niet minder waren zij altijd bereid de armen en de godsdienst te helpen en te verdedigen, zelfs met verlies van bezit en leven, want het is bekend dat ten jare 1573 Bartholomeus Verhoeven, Schout, Joannes Mathijssen van Eersel, secretaris, met 13 anderen voor het geloof zijn gestorven. In Weelde stonden zeer veel huizen, maar tijdens de oorlog werd ongeveer de helft vernield, vooral sinds de brandstichting en de plundering ten jare 1590 door de soldaten van Bergen-Op-Zoom begaan. Dat de fundamente van de kerktoren ten jare 1529 gelegd werden, hebben lieden die nu in 1609 nog leven, gezien. Sommigen zijn 94, anderen 104 jaren en nog ouder. Dit moet niet verwonderen, want de ligging van het dorp en de oprichting van de woningen waren uiterst gunstig".

De dorps huishouding

Weelde is naar alle waarschijnlijkheid ontstaan uit het domein van een of andere Karolingische grootgrondbezitter (rond 800). In de tijd van de klassieke feodaliteit (die in economisch opzicht die van de domaniale autarkie is), was zo'n villa of domein als een curtis of hof (in technische zin) georganiseerd. Kenmerkend voor een hoforganisatie was de tweedeling tussen het vronnhof van de heer en de tenures van de horigen. Het vronnhof was de hoeve van de grootgrondbezitter met het daarbij behorend land. Naast het vronnhof omvatte een villa ook nog de boerenbedrijven van de horigen, mansus of tenures genoemd. De horigen, van een heer afhankelijke en aan de grond gebonden boeren, waren afstammelingen ofwel van de slaven uit de Romeinse tijd die o.i.v. het christendom vrijgelaten waren en een mansus in cijnspacht hadden toegewezen gekregen, ofwel van vrije boeren (Franken) die, om in de onveilige tijden van de invallen van de Germanen en van de Noormannen bescherming van een grootgrondbezitter te genieten, hem hun hoeve hadden afgestaan, maar als mansus in cijnspacht hadden teruggekregen. De grootgrondbezitter was tegenover zijn

horigen behalve tot bescherming, ook tot het voorschieten van kapitaal en levering van zaaigran verplicht. Behalve tot het betalen van een cijns, waren de horigen van hun kant ook gehouden tot diverse andere verplichtingen, o.a. het verrichten van hand- en spandiensten op het vronhof.

De ontginningen van de 11e tot de 13e eeuw hadden echter een emancipatie uit de horigheid tot gevolg in die zin dat de horigen vrijgesteld werden van allerlei verplichtingen vnl. van de hand- en spandiensten. De grootgrondbezitters of grondheren gaven daarom in deze tijd dikwijls het vronhof in cijnspacht uit en verkochten of verpachtten de woeste gronden als vroenten aan de dorpen. Door dit alles was de horigheid in feite veranderd in een erfpacht, terwijl anderzijds de heren opgehouden hadden bedrijven te exploiteren, om van de renten te leven, die hun heerlijkheid hun opbracht. Het is deze situatie die we, voor wat Weelde aangaat, aantreffen in de tot ons gekomen cijnsboeken, waarvan de oudste uit 1340 dateert. Het gaat hier om een cijnsrol van hertogelijke domeinen uit de streek rond Turnhout. De grondheerlijkheid van Weelde was immers in handen van de hertog van Brabant. De cijnsrol van 1340 is een lijst van tenurehouders met vermelding van de cijns die zij jaarlijks op de eerste zondag na Sint-Maarten (11 november) moesten betalen. Achter de namen met de bedragen vinden we speldeprikken en kruisjes, waardoor aangeduid werd dat de betreffende tenurehouder zijn pacht voldaan had. Aan het aantal prikken en kruisjes achter elke naam kan men merken dat het cijnsboek 27 jaar dienst gedaan heeft, dus van 1341 tot 1367. Inderdaad is er in 1368 een nieuw cijnsboek gemaakt. Ondertussen was echter het Land van Turnhout gevormd. Het cijnsboek van 1368 betreft dan ook de hertogelijke domeinen van deze heerlijkheid, o.a. Poppel en Weelde (Ravels was een domein van Tongerlo en komt dus voor in de cijnsboeken van deze abdi). Voor het Land van Turnhout zijn er zo nog een tiental cijnsboeken voor 1600. Terwijl de cijnsrol van 1340 slechts namen van tenurehouders geeft, vinden we in de cijnsboeken vanaf 1368 ook namen van hoeven en akkers.

De cijnsrol van 1340 is door Dr.Fr.Verbiest integraal uitgegeven. Uit de cijnsboeken zijn door Kanunnik Jansen uittreksels gepubliceerd, in die zin dat het cijnsboek van 1417 volledig is uitgegeven en uit de andere is gepubliceerd wat nieuw is t.o.v. dat van 1417. Een nauwgezette studie van alle bewaarde cijnsboeken (ook van de niet gepubliceerde) met behulp van de toponymie, de genealogie, de metrologie en de historische cartografie en geografie maakt het misschien mogelijk tenures te identificeren en na te gaan welke families er gewoond hebben. Rond het hoofddorp en de gehuchten lagen de woeste gronden, de heiden, die gemeenschappelijk bezit van Poppel en Weelde waren en die gebruikt werden om vee en schapen te laten weiden en om heideplaggen en turf te steken. De 3 solidi die volgens de verkoopakte jaarlijks voor de vroenten betaald moesten worden, vinden we in de cijnsboeken alleen in 1417 terug en wel onder nieuwe cijnsen van Weelde. De akkers werden in Weelde in de late Middeleeuwen en in de Nieuwe Tijd waarschijnlijk bebouwd volgens een of andere vorm van het drieslagstelsel. Men teelde vooral rogge, daarnaast boekweit en sinds het begin van de Nieuwe Tijd ook veevoerders. Sinds de 17e eeuw is de aardappel, die in vergelijking met het roggebread meer voedsel maar van een mindere kwaliteit bezorgde aan de bevolking, in onze streken bekend geworden. De veestapel diende voor de mestproduktie en stond dus in functie van de landbouw. Van de hoeveelheid mest hing af of men de braak kon uitschakelen. Vermoedelijk verdween de braak bij het begin van de Moderne Tijd. Bij het einde van het Ancien Régime was alleszins geen braak meer opgenomen in de bedrijfsstelsels die in de Noordantwerpse Kempen gehanteerd werden.

De tienden op het einde van de 18e eeuw (1772)

De tienden leefden nog steeds voort in de 18e eeuw, en bij verordeningen werd er steeds rekening mede gehouden. Zelfs in de laatste decennia van deze eeuw werden er bij de verkoop van de uitgestrekte braaklanden speciale maatregelen getroffen voor tiendeplichtige stukken. In de 13e en 14e eeuw werden zij ingewonnen door de Heren van Weelde. In de 14e eeuw stond de familie De Bie ze af aan Tongerlo. Deze hebben zeer lang de tienden in handen gehad. Op 18 augustus 1755 werd door Maria-Theresia aan de kerkmeesters en Heilige-Geestmeesters de machtiging verleend om de cijnsen, pachten en tienden op te halen. In 1772 ontstonden er moeilijkheden omtrent het opnemen van nieuwe tienden. Gezien de verordening van 1772 van Maria-Theresia tot het ontginnen van braakgronden moest er rekening gehouden worden met twee belangrijke feiten. Eerst en vooral moesten er schikkingen getroffen worden omtrent de gronden die tiendeplichtig waren en nu verkocht werden. Ten tweede stelde zich het probleem wat er moest gedaan worden met gronden die voortkwamen uit gerooide kanten en "gevolde grachten", en die behoorden bij reeds ontgonnen tiendeplichtige stukken. Hierover werd het advies gevraagd van advocaten. Op 10 oktober 1772

verscheen de uitslag van het onderzoek. De bevoegden terzake maakten uit dat inderdaad ook deze "nieuwe erven" tiendeplichtig waren en onder dezelfde voorwaarden vielen als de bijhorende "oude erven".

Aanvang der ontginning van braakland (1772)

Als wij de kaart van Ferraris (1777) even overschouwen dan blijkt hoe uitgestrekt de braakliggende gronden in onze gemeente toen nog waren. Rond het centrum en op een vijftal gehuchten werden reeds enkele blokken zaai- en weideland aangelegd, terwijl langs de Aa een strook beemden lagen. Verder lag alles nog als eigendom van de gemeente braak. Wij hebben gezien hoe die verloren gebieden het voorwerp werden van twisten, gevolg van de onbekommerde besturen. Toen echter voelde men de nood naar verdere ontginning. De bevolking groeide gestadig aan en er diende expansie gezocht op de vrij geworden hoeven. Doch, het was pas toen de overheid zelf opmerkte hoe voordelig de ontginning zou zijn, dat men door middel van een nieuwe wet het werk zou bespoedigen. Aldus verscheen op 25 juni 1772 een "Ordonnantie" van Maria-Theresia, die voor de Kempen het probleem regelde. Zij maakte gewag van een verslag van de "Staeten van Brabant" dat luidde: "De Staeten van onse Provincie van Brabant ons hebbende verhoogt dat sich soude bevinden binnen de selve Provincie, ende naementlijck in de Kempen, eene merckelijcke quantiteyt van heyden, gemeeyntens ende andere inculte gronden, ende dat het aen 't goetd van de gemeeyne saecke oneyndelijck aengelegen is die te doen opbreken, vergunnende ten dien eynde sekere vrydommen aan die de welcke daer van de opbrekinge souden willen ondernemen, ende hun gemakelijck maeckende den middel om die te vercrygen." Sindsdien is men te Weelde begonnen een groot gedeelte gemeentegronden te ontginnen. Wij kunnen er thans de mooie dennenbossen bewonderen die er sindsdien voortdurend zijn geplaat, vooral op het Geeneinde tot aan Weelde-Statie.

De gemene waterlopen en de verplichtingen der bevolking

Sommige waterlopen waren "gemeen" en stonden onder toezicht van het gemeentebestuur. Dit feit, dat nu nog bestaat, wortelt reeds in een oude traditie. In oude documenten komen voorschriften voor die inderdaad de overheid belasten met het onderhoud van de waterlopen en die verboden in bepaalde rivieren (o.a. de Aa) het vlas te roten. Daarvoor bestonden er vlaskuilen (bv. de Vlasroot). Speciale vennen en kuilen waren voorbehouden voor de kweek van vis (bv. de Savor, de Visvennen, enz). Karakteristiek voor de Kempen is het menigvuldig voorkomen van "echelputten". Het zijn kuilen, waarin de typische bloedzuigertjes werden gekweekt, (te Weelde in de Echelkolk). De landbouw vereiste een goede afvloeiing van het water en ook daarvoor werden voorschriften voorzien. De landbouwers moesten de "gemene" waterlopen reinigen, ieder voor het deel dat langs zijn grondgebied vloeide. Het gemeentebestuur ging op inspectie uit. Een uitvoerig verslag van dergelijke inspectietocht vinden wij in een document van 30 februari 1717. Hierin worden een aantal van de nu nog bestaande waterlopen en de Aa vermeld. Daarbij staan de eigenaars der randgronden vermeld met de bepaling of zij hun plichten vervuld hadden of niet. Op 24 juli 1801 geschiedde een "schouwing" met dezelfde doeleinden.

Jozef II (1780-1790)

De laatste jaren van het Oostenrijks bestuur, vooral onder Keizer-koster Jozef II (1780-1790), verliepen eerder woelig. De patriottenpartij, die zijn willekeur bestreed, was sterk in de Kempen. De kapelaan van de St.-Janskapel Stahl, trok mee op als aalmoezenier. In 1777 was er een proces i.v.m. de baakster. Te Hoogstraten werd op 24 oktober 1789 het manifest van het Brabantse volk afgekondigd en het patriottenleger, hoewel slechts bestaande uit benden ongeoeffende soldaten, verdreef voor een tijdje de Oostenrijkers door de Slag van Turnhout in 1789.

Hervormingen en dwingelandij der Fransen

De Fransen voerden allerlei hervormingen in: zij gaven opnieuw geld uit, de Nederlandse taal werd onderdrukt, zij persten kloosters en kerken uit, legden nieuwe belastingen op, brachten een nieuwe tijdrekening in voege, enz. Daarnaast werden ook grote administratieve veranderingen ingevoerd. Het land werd ingedeeld in departementen: Turnhout behoorde tot het Département des deux Nèthes en werd zelf een arrondissement. Het bevatte Arendonk, Baarle-Hertog, Beerse, Boom, Gierle, Lille, Merksplas, Poppel, Ravels, Rumst, Stabroek, Turnhout, Vlimmeren, Vorselaar, Wechelderzande,

Weelde en Wilmarsdonk. Het waren in 't algemeen de dorpen die vroeger deel uitmaakten van 't land van Turnhout.

Boerenkrijg in 1798

In oktober 1798 werd de wet afgekondigd over de loting voor de jongelingen van 20 tot 25 jaar. Samen met de vele andere hatelijkheden van de Franssen, veroorzaakte dit misnoegdheid in de Kempen. De kerk had het bv. reeds zwaar moeten ontgelden. De wetten werden niet nageleefd en men besloot tot een gewapende opstand. Doch de plannen lekten uit en het stadsbestuur van Turnhout kon de opstand tegenhouden tot half oktober. Op 21 oktober brak de opstand uit te Turnhout. Enkele dagen later kwam het leger der boeren en patriotten naar Turnhout. Pieter Corbeels, Meulemans en Van Dijk stonden aan het hoofd. Weldra moesten ze echter terugtrekken naar Herentals. "Voor Outer en Heerd" klonk het, maar de vrijheid kon niet heroverd worden.

De vroenten of gemene gronden

Poppel was nog op een andere manier met Weelde verbonden, nl. door het bezit van dezelfde vroenten of gemene gronden. Deze band is nog na 1655 blijven bestaan. In 1331 verkocht de grondheer, hertog Jan III, aan Weelde en Poppel de woeste gronden, tussen de palen van het Geheul, Berschot (thans niet meer gekend toponiem; Berschot zou op de grenslijn van het Geheul en Ten Dijke moeten gelegen zijn), Ten Dijke ("inter Baarle et Welde"), Ervisfort (op Steenvoort?), Rovers, Tuldell en Mierdermeer. Hiervan worden uitgezonderd de gronden die behoren tot de heerlijkheid Ravels-Eel, maar nochtans ten noorden van de lijn Mierdermeer-Geheul liggen. Weelde en Poppel liggen temidden van hun gemene gronden die bestaan uit onontgonnen heidegebieden. De verkoopprijs bedroeg 10 Doornikse ponden, vermeerderd met een jaarlijkse cijns van 3 solidi. Deze cijns moest betaald worden op de zondag na Sint-Maarten, zoals de andere cijnsen. De oorkonde van 1331 schijnt de woeste gronden uit te geven aan de dorpen, maar het zou wel kunnen dat ze slechts een bestaande praktijk van gebruik van de woeste gronden door de dorpen bevestigde. De oorkonde van 1331 nemen we op in bijlage 7. Herhaalde malen werden de vroenten opnieuw afgebakend. Hierover zijn vele documenten in het Weeldse archief bewaard, o.a. nog een afbakening der vroenten uit 1404.

Zowel uit Poppel als uit Weelde moesten twee geschikte mannen gekozen worden om de vroenten te beheren. Waarschijnlijk worden hiermee de gezworenen bedoeld, die samen met de burgemeester, die de dorpskas beheerde, en met kerk- en H.-Geestmeesters het dorpsbestuur vormden. Het dorpsbestuur maakte keuren, verordeningen "tenderende tot de welvaart, rust ende vrede" in het dorp en betreffende het gebruik van de gemene gronden. Zo bezitten we nog de "Ordonnantien ende statuten waer naer een ieder sich sal hebben te reguleren int gebruyck van de vruntten, schouwen, sanden, etc." Het dorpsbestuur inde bovendien de rechtstreekse belastingen, verkocht stukken van de gemene gronden en gaf niet-dorpelingen tegen betaling van een cijns het recht gebruik te maken van de vroenten van het dorp. We hebben de indruk dat de gezworenen van Weelde en Poppel tegelijkertijd ook schepenen geweest zijn. Zo komt het dat we de schepenbank van Weelde en Poppel de administratieve bevoegdheden van de dorpsbesturen van Weelde en Poppel zien uitoefenen. Bv. in 1625 vroeg de schepenbank toelating aan Filips IV om een stuk vroente te verkopen ten voordele van de heropbouw van de kerk van Poppel, die in 1624 gedeeltelijk uitgebrand was. De koning gaf toelating om 60 bunder te verkopen. Het toezicht op de gemene gronden was de taak van de vorster of veldwachter. Hij moest er voor zorgen dat niet-gerechtigden geen gebruik maakten van de vroenten, dat er geen ziek of schurftig vee kwam weiden en dat er geen turf gestoken werd op plaatsen en op tijdstippen dat het verboden was door de dorpskeuren. Over de afbakening en het gebruik van de gemene gronden hebben Poppel en Weelde herhaaldelijk geschillen gehad met de omliggende dorpen en gehuchten. Graaf Julien de Pestre, heer van Turnhout van 1768-1774, beschouwde zichzelf (en niet de dorpen) als eigenaar van de woeste gronden. Hij spande processen in tegen een hele reeks dorpen uit het kwartier van Turnhout. Poppel en Weelde bleven hun gemeentegronden in gemeenschappelijk bezit behouden tot na de Franse Revolutie. Slechts in 1822 lieten Poppel en Weelde hun gemeentegronden door een landmeter van het kadaster in twee verdelen en kreeg elk van beide dorpen zijn eigen gemeentegronden. In 1429-1430 was er een geschil met Baarle over het gebruik van de woeste gronden en in 1723 processte de vrijheid Weelde met Arendonk en Turnhout. Reeds in de 16e eeuw was er een geschil met Mierde over de afpalingen

en in 1708 was er opnieuw onenigheid. Tenslotte werden de vroenten tussen Weelde, Poppel en de twee Mierdes opnieuw vastgesteld in 1818-1819.

Betwistingen omtrent de Maatse Laagte (1367)

In de loop van de 14e eeuw rezen geschillen tussen Weelde en Ravels omtrent het vruchtgebruik van de vroenten tussen Ravels en Weelde. Het was zowat de gewoonte geworden, dat de inwoners van Ravels en tegelijkertijd die van Weelde naar de Maatse Laagte togen om er turf te steken en heide te maaien. Wanneer het nu zover kwam, dat men zich niet meer tevreden stelde met de turf die men zelf stak, maar men zich ook reeds gestoken turf van anderen toeëigende, ontstonden er twisten. Deze twisten ontaardden spoedig tot onenigheid tussen de twee dorpen. Men heeft daarom vele getuigen onderhoord om na te speuren op wiens domein die gemene gronden lagen. In een cartularium van Tongerlo staan al de getuigenissen opgetekend. Het perkament van 1367 bracht geen bescheid. Iedereen getuigde dat sinds ouds deze gebieden aan Weelde behoorden en aan Weelde tiendeplichtig waren. Doch daarbij legde men zich niet neer en de herrie duurde voort tot in 1568 werd beslist dat de Maatse laagte werkelijk Ravels gebied was en men daarbij de grenzen aanduidde. Nu echter behoort deze streek aan Weelde. Hoe deze verandering er is gekomen, weten wij niet.

Proces van Weelde en Poppel tegen Bedaf

In 1460 werd er een proces gevoerd tegen de inwoners van Bedaf over de rechten van deze laatsten om hun vee te laten weiden en turf te steken op de woeste gronden tussen Baarle, Weelde en Poppel. In 1622 waren er opnieuw moeilijkheden met Bedaf die in 1660-1671 tot een nieuw proces hebben geleid. Immers, omstreeks 1660 begonnen de inwoners van Bedaf en Baarle opnieuw op de gemeentegronden van Weelde en Poppel turf te steken, heide te maaien en de kudden te laten grazen. Na herhaaldelijk vruchteloos te hebben geprotesteerd zagen Poppel en Weelde zich genoodzaakt een beroep te doen op de Raad van Brabant. In 1663 begon het proces. Verschillende getuigenissen werden afgenomen en steeds klonk het protest: "...datter veele van d'andere omliggende plaetsen uyt de Meyerye van 't-Shertogenbosse, Bedaf, Mierde, Baerle ende andere hun daghelycks verboorden te commen torff stecken, plaggen, graeven ende hunne beesten pastureren op ..." In 1667 werden de inwoners van Bedaf schriftelijk verwittigd en in 1671 kwam de zaak opnieuw voor de Raad van Brabant. Deze deed uitspraak en veroordeelde de overtreders met een straf van 2 gulden en al de onkosten te betalen. Maar, evenals het geval was met Hilvarenbeek, raakte dit geschil niet opgelost en duurde het proces voort tot een heel eind in de 18e eeuw.

De vroenten tussen Weelde, Poppel en Hilvarenbeek

Sinds 200 jaar heerste er volgens een akte uit 1631 een geschil tussen de inwoners van Hilvarenbeek, Poppel en Weelde. Inderdaad, de woeste gronden tussen de vrijheid en Hilvarenbeek waren eeuwenlang het onderwerp van langdurige processen. Reeds in 1563 werd een limietscheiding tussen Weelde, Poppel en Hilvarenbeek vastgesteld. Hiermee was de zaak blijkbaar niet opgelost, gezien het proces van 1631. In dat jaar kwamen de notaris en schepenen van Hilvarenbeek en dezen van Weelde en Poppel bijeen. Opdracht werd gegeven aan "Mr. Adriaen Coomans, licentiaet in beyde de reghten ende schouteth der vrijheydt ende des quaertier van Oosterwijck ende van Rochus Lemmens licentiaet in de selve regten ende rentmr. der baronie van Boxtel" van ieder een "minnelijke determinatie ende uytspreecke te doen waer inne de meeste stemmen sullen verhangen de minste ende sal inde voors uytspreecke gevolght worden, met machte dat deselve hunne arbiteren tot het onderhouden van hun uytspreecke ende verdragh sullen mogen stellen eene pene van 200 guldens bij de partijen te verbeure die daer tegen bij maniere van redutie oft andersins in eeniger manieren souden willen opponeren". Zij namen dan enkele getuigenissen af over de limietscheiding tussen Weelde, Poppel en Hilvarenbeek.

1. Adriaen Tielman Lemmens, landbouwer op Tuldele (62 jaar) verklaarde voor 52 jaar te hebben gewoond op de hoeve van Tuld. Hij had Mr. Jan Lemmens de vorige bewoner dikwijls horen zeggen dat de langs Weelde gelegen zijde van de hoeve Weelds was, en de andere Hilvarenbeeks.

2. Wouter Joos, landbouwer te Ravels op de hoeve van Tongerlo, geboren te Overbroek onder Poppel (73 jaar), beweerde dat de aard van Hilvarenbeek, Poppel en Weelde scheidde op de Haalboom van Tuldele en de watermolen van Rovert. Hij beweerde dat er bovendien drie kuiltjes gegraven waren.

3. Hans Hestels, oud-voster van Poppel (70 jaar), verklaarde dat er tegenover Coolhouters huis te Rovert een "Blauwe Key" stond waar de vrenten scheidden en dat de grens lag vandaar in rechte lijn naar de haalboom op Tuldel

4. Jan Cornelis van Poppel geboren in Hilvarenbeek (70 jaar), getuigde dat de scheiding lag op het huis van Rovert en vandaar naar de haalboom van Tuldel; de inwoners van Hilvarenbeek mochten niet komen over de zandweg om heide te snijden en turf te steken.

5. Willem Stoops uit Poppel (72 jaar) zegde dat de scheiding lag op de hoek van Tuldel naar Esbeek, behalve 2 à 3 roeden in rechte lijn naar Rovert tegen Coolhouters.

Er werd voor de volgende scheiding overeengekomen: "Te weten van de sluyse van Roovaert linie recht, tot op den hoeck van den walle der hoeve van Thulder naer Weelde uytgelegen, ende van daer voort continuerende de selve rechtlinie recht uyt toten Beeckschen Aert ende heyde en naer Miertwaerds aen op sekeren pael ofte paelput uyt crachte deser uytspreeck. Nieuwt te stellen een en twintigh royen twelf voeten van deselve gracht van de Tuldorsche hoof streckende naer Mierd toe aen dat denselven reen sal continueeren linie recht van de sluyse tot op ten ...te stellen pael, wel verstaende dat de voors sluyse sal blijven Poppelschen ende Welschen gront ende dit sonder prejudicie van gerechtigheyt van de heeren ter wederzijden ende sullen de costen ter saecke van dese geresen bij partijen half ende half betaelt ende gedraegen worden, hebbende de partije die welcke dieselve uyt ..." In 1637 verschenen er reeds opnieuw onderrichtingen betreffende het vrontegebruik. De kwestie scheen er nog niet mee opgelost en reeds in 1650 werden nieuwe getuigenissen ingewonnen. Jan Mertens (50 jaar) en Nicolaes Horevoirts (44 jaar), inwoners van Hilvarenbeek (gehucht Rovert) verklaarden dat de sluis en molen van Rovert op grond van Poppel stonden, dat daar de scheiding lag en dat de gronden langs de weg naar Poppel wel degelijk Poppel waren. Zij getuigden dat tot daar het klooster van Averbode grote domeinen hooibeemden had, gelegen tussen de landerijen en heiden van Poppel en Weelde in. Deze laatste aarden waren nog niet gescheiden tussen Weelde en Poppel, vermits Poppel tot 1655 aan Weelde behoorde. De herrie duurde voort en het blijkt dat nieuwe getuigenissen noodzakelijk waren: "... en die getuygen naergenoemt, die eersame Jan Wouter de Wit, out vier ende tzeventich jaeren, Peeter Timmers out omtrent 52, Jan Martens out omtrent 50, Nicolaes Horevoirts out omtrent 44 jaeren ..." In 1661 op 14 juni verschenen dan gemeenschappelijke reglementen betreffende het gebruik van de gemene gronden. Hierbij werd bepaald dat iedereen die uit buitendorpse vrenten nut haalde gestraft werd voor 25 gulden, te verdelen onder de aanklager, de H.-Geest, de armen en de gemeente. Daarnaast stonden er nog een hele reeks bepalingen in betreffende het turf steken, enz. Om de overheid gerust te stellen zwoeren de schepenen van Weelde gezamenlijk te zullen waken op de vronte en heide. Zij beloofden dat zij "... wel ende rechtveerdichlijck sullen gaede slaen, alle neersticheyt ende diligentie doen: om de voorschreven vruntten ende gemeynte te bewaeren ende conserveren". Later werd er nog getwist en af en toe verschenen er nieuwe akten met de afbakening van de grenzen voor alle aangrenzende dorpen, o.m. op 11 juni 1702 en 1765.

Hernieuwing van de grensafbakening in 1723

In 1723 moesten de stenen en limieten opnieuw worden bevestigd. Dit gebeurde in samenwerking van Weelde, Poppel en Baarle-Nassau: "Wij ondergeteekenden schepenen der vrijheyt Weelde, verclaeren bij ende mits de committeren ende te authoriseren de heer J.B.Bols, schouteth deser vrijheyt, om te gaen ende te compareren voor ende ten huysse van Floris van Gilse officier van Baerle-Nassau ende aen voors heere officier uyt den naem ende van onsen twegen vrindelijck te versoecken ten eynde sijn edele benefens de heeren schepene ende regenten van Baerle-Nassau eene dag gelieve te stellen om met ons ondergeschreven regenten benefens die regenten van Poppel als wesende van den selven aert ende vronte gesamenderhant te begaen en te vernieuwen onsen Reen ofte limietscheydingen scheydende u Ed. jurisdictie ende den genen van onse gemeynte en die van Poppel ter andere sijde door dien wij van tijd tot tijd worden gepresseert door de heren hoofd officieren van haere majesteit incomende ende uytgaende rechten ten comptoire tot Turnhout ter oorsaeke dat door de gardes van haere Majesteit onlanghs groote abusen zijn voorgevallen wegens de scheydinge van de limieten mits deselve seer duyster sijn". Op 1 september werden de keien opnieuw gemeenschappelijk geplaatst. Dit was belangrijk, want het gebeurde nog dat inwoners van andere dorpen turf kwamen steken en heide maaiden buiten hun grensgebied. Immers, op 12 mei 1723 was er een verordening gepubliceerd waarin uitdrukkelijk werd verboden aan buitendorpsen (buiten Poppel

en Weelde) om daar in de aard turf te steken of heide te maaien. Dit alles stelde echter geen einde aan de misbruiken, want 20 jaar later verzocht het gemeentebestuur van Weelde de Raad van Brabant om de toelating voor het opmaken van een politiereglement om de misbruiken op aard en vroeente te keer te gaan en de overtreders uit Turnhout en Poppel te mogen arresteren.

Kroniek van enkele geslachten

1. Inleiding

Sinds onheuglijke tijden had Weelde een schepensbank, waaraan meerdere ambtenaren waren verbonden. De eerste functionaris was de schout, het hoofd van de rechtsmacht, en naast hem stond de "villicus" of stadhouder die een bestuursfunctie had. Vaak lieten ze hun familienaam vallen en vervingen die door "Van Weelde". Voor 1400 was een zekere Ywanus er schout en hij noemde zich Weyn van Weelde. Govaert Van den Nieuwenhuysen, schout rond 1490, heette Govaert van Weelde en Jacob Van Wijtvliet, stadhouder rond 1500, werd Jacob van Weelde genoemd. De schepenen hadden het gezag om te verordenen, te vonnissen en te besturen en zij stonden functioneel hoog in aanzien en macht. Daar in de 12e eeuw de grond van erleen en cijnsgrond naar eigendom begon over te gaan, bracht dat voor de schepenen veel werk mee, door verkoop, verhuring, verpanding, erfenis, deling en voogdijschap, want het notariaat behoorde tot de bevoegdheid van de schepenen.

De schepen-president was van Weelde; hij vonniste en werd bijgestaan door drie schepenen van Weelde en drie van Poppel, het buurdorp, dat tot 1655 onder de bank van Weelde ressorteerde. Het schrijfwerk werd bijgehouden door de secretaris en het financieel beheer over leengoederen, leenhoven en hertogelijke domeinen werd waargenomen door de rentmeester van de domeinen (Receptor regis). Hoewel de vierschaar van Weelde de macht had om alle overtredingen te vonnissen, liet ze soms de zware misdrijven elders berechtigen. Op 1 oktober 1561 schreef Maarten van Mechelen, schout van Turnhout: "...Weelde, Poppel en Ravels halen hun hoofvonnis te Antwerpen". De schepensbank van 's-Hertogenbosch had ook rechten over Weelde, Ravels en Poppel, alhoewel deze dorpen buiten de meierij van 's-Hertogenbosch gelegen waren. De schepensbank bezat daar het recht van "ingebod en uitpanding". Voor uitvoering van contracten kon de vierschaar van Den Bosch de plaatselijke rechtbank voorbijgaan en beslag leggen op goederen en een schuldenaar gijzelen. De opbrengst van de dingbank kon door de centrale overheid voor een jaargeld uitgeleend of verpacht worden. Die opbrengst kon zelfs voor een fors bedrag afgekocht worden. Wie door pacht of afkoop in het bezit kwam van de dingbank, werd heer of vrouw van Weelde. Bij de schepensbank waren verder in dienst:

- de vorster of veldwachter;
- twee borgemeesters of bedesetters, die de jaarlijkse fiskale aanslag moesten bepalen;
- de collecteurs, die de belastingen of cijnzen inden;
- de vontmeester, die de boeten inde op het losgebroken vee;
- de ijkmeester of "gesworen eycker", die met de standaarden nazicht deed over de in omloop zijnde maten en gewichten: "... een lopen of vat, een quartier of vierendeel, een blikken pot of biermaat, een koperen pijl wegende twee pond en een ijzeren el". Allen werkten ... tegen redelijke vergoeding!

2. Enkele Weeldse geslachten

a. Het geslacht De Bie

Hertog Jan II van Brabant stelde in 1296 Jan de Bie aan als Heer van Weelde. Hij werd in het bezit gesteld van vele leengoederen en van het maalrecht op de molens. Hendrik de Bie volgde in 1312 zijn vader op te Weelde. Vanaf 1351 was Catharina de Bie, de zuster van Hendrik, vrouw van Weelde.

b. Het geslacht Back of Bax

Omstreeks 1365 werd Gijsbrecht Back vernoemd als echtgenoot van Catharina de Bie. Dit echtpaar bezat vele goederen op het Geeneinde en de Leemputten en bij hun goederen is er sprake van "Woutershof". Is dit misschien het huidige Wouwershof? Gijsbrecht Back volgde in 1395 zijn echtgenote op en bleef heer van Weelde tot 1403. Zijn zoon Laurens Back, was heer van Weelde van 1403 tot 1420. Gertrudis van Emmichoven, echtgenote van Laurens Back, was vrouw van Weelde tot haar sterfdag in 1435. Gijsbrecht Back, de zoon van Nicolaas Back, was heer van Weelde van 1435 tot 1441. Laurens Back, de zoon van voornoemde Gijsbrecht nam op 11 oktober 1441 bezit van Weelde. Hij was minderjarig en had Adriaan Van Eyndhoven tot voogd bij zijn aanstelling en hij bleef dorpsheer tot in 1498. Het geslacht Back heeft naar alle waarschijnlijkheid het omwaterd slot of "De Borch" laten optrekken, een versterking die "Hof ten Bergen" werd geheten. Het geslacht Bax heeft de troebelen van de 16e eeuw moeilijk verwerkt, want de meest vooraanstaanden namen de wijk naar Breda en omgeving en stonden in hoog aanzien bij het huis van Oranje. Zij kleeften het protestantisme aan en werden met hoge posten bekleed. Bij het einde van de 16e eeuw verdwenen hun heerlijke rechten over Weelde. Men hen verbleven in en rond Breda andere Weeldse families: o.a. Van de Kieboom, Buyckx en Piggen. Michiel Piggen was in 1550 griffier van de rekeningen van de prins van Oranje te Breda. Het is best mogelijk dat de huidige generatie te Weelde afstamt van het aanzienlijk geslacht Bax, maar dat werd nog niet aangetoond.

c. Het geslacht Van den Nieuwenhuysen

Ruim tweehonderd jaar, van 1460 tot 1667, heeft deze familie het roer in handen gehad bij de Weeldse dingbank. Als schouten, secretarissen of stadhouders hebben deze geleerden de administratie en de justitie met nauwgezetheid geleid. Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen had rond 1460 het gemaal op de watermolen van Baerschoot onder Diessen en door zijn huwelijk met Hedwig van Weelde deed hij zijn intrede in de Vrijheid. Hij werd te Weelde ook Bartholomeus van Leuven genoemd. Zijn zoon Govaert was meier en secretaris van Ravels en zijn schoonzoon, Jacob Peeters van Wijtvliet, werd stadhouder van Weelde en Poppel. Govaert van Weelde had vier zonen die te Leuven afstudeerden:

- Magister Franciscus: priester en rector te Aarschoot.
- Magister Johannes: priester en kapelaan te Weelde in 1549.
- Magister Dominicus: geboren te Weelde rond 1510, werd secretaris van Weelde en van 1559 tot 1573 was hij meier van Ravels. Toen week hij uit naar 's-Hertogenbosch, waar hij in 1581 overleed.
- Magister Bartholomeus: geboren te Weelde rond 1500, was secretaris van Ravels en ook meier tot 1559. Bartholomeus was ook schepen te Weelde. Deze Bartholomeus was gehuwd met Catharina Janssen en hij had de volgende kinderen:
 - Frans: rechtsgeleerde en secretaris van Ravels van 1578 tot 1622.
 - Govaert: overleden aan de pest te Weelde in 1603.
 - Ida: gehuwd met Jacobus Baelemans.
 - Engel: gehuwd met Jan Bartholomeus Goossens, brouwer en schepen.
 - Bartholomeus: geleerd jezuïet in Duitsland en Zwitserland.
 - Godeschalk: norbertijn te Tongerlo, grondheer van Ravels en deken van Diest tot 1607.

Frans, de oudste zoon van Bartholomeus, was secretaris van Ravels en stadhouder van Weelde. Zijn aanstelling was bij het volk in geen goede aarde gevallen. Ravels wilde hem kwijt, want hij had het dorp omgevormd in twee parochies: Sint-Servaas en Sint-Adriaan, zonder de schepenen te raadplegen en verder had hij hooi en haver doen afleveren te zijnen huize voor het vijandelijke leger. Hij bleef in dienst. Hij was tweemaal gehuwd geweest en zijn tweede vrouw was Margriet Buyckx. Frans overleed te Weelde in 1622. Daniël Van den Nieuwenhuysen, de zoon uit het tweede huwelijk

van Frans, volgde zijn vader op als secretaris van Ravels in 1622. Hij was stadhouder en schepen te Weelde, waar hij op het Achterlaar woonde. Hij huwde in 1627 te Weelde Maria Baelemans uit Ravels. Uit deze echt werden enkel zes dochters geboren: Anna, Maria, Margareta, Cornelia, Johanna en Catharina, zodat met hem de mannelijke tak van dit geslacht te Weelde uitstierf in 1667. De wapenleuze van deze familie luidde: "Non omnia possumus omnes". Dat betekent: Alleman kan niet alles!

d. De geslachten Lemmens en De Roy

Bij het begin van de 16e eeuw woonde Jan Lemmens van Tulden te Weelde en vele leden van zijn nageslacht waren er stadhouder, schepen, schout en secretaris. Ze verlatijnsten hun familienaam in Lemnius. Rond 1550 was Willem Lemmens stadhouder van Weelde, maar hij werd in 1572 door Hollandse soldaten vermoord. Henri Lemmens, de zoon van Willem was meester in de rechten en secretaris van Weelde tot 8 juni 1630. Hij had 7 kinderen van wie er vier meester in de rechten waren: Rochus, Willem, Pieter en Henri. Zoon Jan was norbertijn te Averbode, Elisabeth huwde meester Martinus Van Duysel uit Boxtel en Anna huwde de Weeldse lakenkoopman Petrus Bols. Meester Pieter Lemmens werd omstreeks 1620 schout van Weelde en zijn broer Willem was er secretaris. Secretaris Willem Lemmens was gehuwd met Maria Van Asten, de dochter van de schout van Alphen. Zijn zoon Henri was meester in de rechten en was in de tweede helft van de 17e eeuw schout te Weelde. Willem Lemmens had ook twee dochters: Catharina en Maria. Catharina huwde op 17 november 1661 Jan de Roy, een zoon van schout de Roy uit Tilburg, die secretaris van Weelde en Poppel werd. In dat ambt werd hij opgevolgd door zijn zoon Herman-Josephus. Herman was te Weelde geboren op 23 november 1664 en behaalde het licentiaat in de rechten. Toen deze laatste in 1722 te Weelde overleed, kreeg Weelde Bartholomeus Lemmens van Tulder als secretaris. Adriaan Lemmens van Tulder volgde zijn vader Bartholomeus op. Maria Lemmens huwde Pieter van Steenhuys, schout van Lille en Wechelderzande en drossaard van Poederlee. Alle ambten bleven in handen van dezelfde families en hun verwanten.

Rochus Lemmens was waarschijnlijk de meest eminente vertegenwoordiger van dit Weeldse geslacht. Te Weelde geboren in 1580, studeerde hij te Leuven waar hij de licentie in de beide rechten behaalde. Hij huwde te Tilburg Deliana de Roy op 17 juli 1604 en hij werd aangesteld tot drossaard van Boxtel. Hier had hij het bestuurlijk en rechterlijk gezag in handen en bewoonde er het slot met domein "Ter Stapele". De opvallende verhuizing van Weeldenaren naar Boxtel en omgekeerd, die bij het begin van de 17e eeuw werd vastgesteld, is bijgevolg geen toeval. Rochus Lemmens benoemde de Weeldenaar Cornelis Van Noulant tot zijn secretaris en uit Boxtel kwamen o.a. naar Weelde: Albertus Waermans, koster en schoolmeester, meester Martinus Van Duysel, advocaat; Nicolaas Marinus en Jan Gijsbert Van Asdonk. Op Drievuldigheidszondag van 1648 rustte het H.-Bloeddoek van Boxtel één nacht in de Weeldse Sint-Janskapel, nadat dit doek op transport was gesteld naar Hoogstraten. De grafzerk van Rochus Lemmens bevindt zich in de Sint-Pieterskerk van Boxtel en het opschrift luidt: "Monument van de roemrijke heer Rochus Lemmens, eerder drossaard en kastelein van de baronie Boxtel. Hij overleed op 21 december 1641 en van jonkvrouw Deliana de Roy, zijn echtgenote, overleden op 1 februari 1658."

e. Het geslacht Baelemans

Van deze Weeldse families hebben meerdere leden in de 16e eeuw het ambt van schepen-president bekleed. Deze functie werd van vader op zoon overgedragen. Waren schepen-president:

- Jan Baelemans omstreeks 1515;
- Adriaan Baelemans rond 1550;
- Petrus Baelemans bij het einde van de 16e eeuw;
- Adriaan Baelemans bij het begin van de 17e eeuw.

Die laatste Adriaan Baelemans was ook meier van de dingbank te Ravels en hij werd daar in 1637 opgevolgd door zijn zoon Jan Baelemans, die in functie bleef tot 1690. Zijn zoon Peter Baelemans,

werd in 1673 secretaris van Ravels en hij werd in 1717 opgevolgd door zijn zoon Jan Baptist, die er secretaris was tot in 1744. Een andere Jan Baelemans was te Weelde geboren rond 1580 als zoon van Jacobus Baelemans en Ida Van den Nieuwenhuysen. Hij was licentiaat in de beide rechten en hoogleraar te Leuven. In 1625 werd hij secretaris van de Leuvense universiteit. Hij was heer van Steenweghem, advocaat te Leuven, en hij werd daar in de Sint-Pieterskerk begraven op 15 april 1654. Clemens Baelemans, zijn zoon, was in 1680 raad en rentmeester-generaal van de Staten van Brabant. Hij was steenrijk en bezat grond in Tervuren, Duisburg, Vossem en Heverlee en bovendien had hij nog zeven huizen te Leuven. Peter-Lenaert Baelemans, de kleinzoon van Jan Baelemans, was ook licentiaat in de beide rechten en heer van hetzelfde domein als zijn grootvader. In 1727 werd een zekere Brenaert aangesteld tot burgemeester van Leuven. Baelemans protesteerde tegen die benoeming en de commissarissen van de Raad van Brabant annuleerden de benoeming en Peter-Lenaert werd burgemeester van Leuven in 1727. Hij zou dit ambt bekleden tot 1733, maar hij werd in 1730 benoemd tot ontvanger bij de Staten van Brabant en nam ontslag als burgemeester. De leden van de stam Baelemans, die te Weelde en Ravels nog voortleven, stammen af van Adriaan Baelemans, die in 't midden van de zestiende eeuw schepen-president was van Weelde.

f. Het geslacht Bols

Oorspronkelijk was de naam van dit geslacht Van Aerle of van Ael. De eerst gekende was Jan van Aerle, dan volgden Michiel van Aerle alias Bols in 1560, Laurent Michielsens van Aerle alias Bols in 1600, Adriaan Bols in 1630, Jacobus Bols in 1660 en Laurens Bols in 1690. Norbertus Bols was te Weelde geboren in 1691 als zoon van Jacobus Bols. Hij was geneesheer te Turnhout en hij werd door zijn huwelijk met Isabella Van Laer, dame van Arendonk, in 1733 in de adelstand verheven. Voortaan heette hij Bols d'Arendonck. Laurens Bols, de broer van de geneesheer, had twee zonen: Franciscus, die ook geneesheer was en Jan Baptist Bols die schout was van Weelde en secretaris van Ravels van 1744 tot 1774. Deze laatste is de stamvader van degenen die te Weelde en omgeving de naam Bols nog dragen. Dertig leden van de Bols-stam werden tussen 1650 en 1780 in de kerk van Weelde begraven en dit hoog aantal wijst wel op het aanzien van dit geslacht.

g. Het geslacht Buyckx

Deze familie behoorde van ouds tot de vooraanstaande Weeldse stammen. Antonius Buyckx was hoofd-rekenplichtige van het aartsdiakonaat Kempen van het bisdom Luik van 1505 tot 1535. Daniël Buyckx was notaris te Baarle-Hertog van 1628 tot 1657 en hij was tevens stadhouder van Gilze en Rijen in 1655. Meester Daniël was van 1622 tot 1627 notaris geweest te Weelde. Josuïna Buyckx was de echtgenote van Henricus Eyckberghs, griffier van de baronie Breda en secretaris van Ginneken en Bavel in 1660. Magriet Buyckx was de echtgenote van Frans Van den Nieuwenhuysen, stadhouder van Weelde en secretaris van Ravels van 1578 tot 1622. Peter Buyckx was bij het begin van de 17e eeuw schout van Weelde. Jan Buyckx was in 1590 te Weelde geboren. In 1626 werd hij schout van Ravels, onder Oranje. Hij werd ook Jan Coeymans genoemd en misschien hebben de drie rapen in het wapenschild daarop betrekking. Hij stierf te Ravels en werd in de kerk begraven op 22 september 1669. De huidige generatie behoort, zonder twijfel, tot de alleroudste stammen van Weelde.

h. De geslachten Van der Clusen en Swaan

Jan I Van der Clusen werd op 10 oktober 1543 door keizer Karel V in de adelstand verheven. Hij was heer van Aalst, Waalre, Valkenswaard en Dommelen en verkreeg de titel van Jonker, die later overging naar ridder. Jan I Van der Clusen had als zonen: Henri en Jan II. Henri Clusius huwde te Weelde Maria Van den Nieuwenhuysen, dochter van Dominicus, en was schout te Turnhout (1600-1606). Jan II was de vader van Hubert II die een dochter had met de naam Maria-Elisabeth. Zij was gehuwd met Corstiaan Swaan en hun zoon, Jan Arnold Swaan, overleed te Turnhout in 1767. Jan Pieter Hendrik Swaan, de zoon van voornoemde Jan Arnold, overleed te Turnhout in 1814. Hij bewoonde het huis (Hoek Herentalsstraat) waarin voorheen de geneesheer Norbert Bols uit Weelde was gevestigd. Zijn nageslacht verhuisde naar Weelde in de eerste helft van de 19e eeuw. De oorkonde met het familiewapen werd door keizer Karel V eigenhandig ondertekend. Dit eeuwenoud perkament wordt te Weelde bewaard door Edmond Swaan.

3. Heren van Weelde in de 17e en 18e eeuw

In 1609 werd te Antwerpen het Twaalfjarig Bestand gesloten tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en Spanje. De republiek werd als een onafhankelijke staat erkend. Philips-Willem, een zoon van Willem van Oranje, kocht de heerlijke rechten over de dorpen Ravels en Weelde op 12 februari 1616: "Philips-Willem, prince van Orangien en grave van Nassauwen, door het kwijten en het aflossen van de bepandinge van de dorpen Wechelderzande, Vlimmeren, Weelde en Ravels, de hoge, middele en leege jurisdictie derselve ons toecomende..." Door deze gebeurtenis kwam het huis van Oranje in het bezit van de Vrijheid Weelde. Het huis van Oranje verpandde op haar beurt de rechten over Weelde aan derden en meer dan honderd jaar zouden adellijke Hollandse en Zeeuwse geslachten de plak zwaaien over Weelde.

a. Margareta Van Renesse Van der Aa, Vrouw van Weelde (1630-1636)

Margareta Van Renesse Van der Aa werd in april 1599 geboren als dochter van Gerard Van Renesse Van der Aa en Anna van Assendelft, die beiden tot de hogere Hollandse adel behoorden. Zij huwde in 1622 haar kozijn, Willem Van Renesse, die op 8 februari 1612 zijn vader was opgevolgd als heer van Oostmalle. Willem Van Renesse overleed in februari 1630 en vanaf dat jaar was Margareta Van Renesse Van der Aa, vrouw van Oostmalle. Daarenboven beleende Amalie van Solms haar in 1630 met de vrijheid Weelde en zij zou zes jaar vrouw van Weelde zijn. Margareta overleed in april 1636.

b. Jan De Knuyt, Heer van Weelde (1637-1654)

Jan De Knuyt werd te Middelburg geboren in 1587 en huwde er Carolina Tenijs in 1610. Uit de koninklijke brieven van Frederik-Hendrik van Oranje en van Amalia van Solms is gebleken, dat de vrijheid Weelde op 18 juli 1637 werd verpand aan ridder Jan De Knuyt. Hij was heer van Oud- en Nieuw Vosmeer, burgemeester van Middelburg en eerste edele van Zeeland en hij kocht Weelde van hare koninklijke hoogheid Amalia van Solms op 29 oktober 1649. Hij leende de heerlijkheid Ravels op dezelfde datum. Jan De Knuyt had, als volmachtdrager van de prinses van Oranje, op de Vrede van Munster in 1648 een belangrijke diplomatieke zending voor zijn land, tot een goed einde gebracht. De begunstiging van Weelde en Ravels vond plaats op 10 maart 1650 maar in een verslag van de griffier van het leenhof dd. 4 oktober 1652 werd de verkoop van de vrijheid Weelde ongeldig verklaard. Weelde werd aan Jan De Knuyt niet ontnomen, want toen hij in 1654 te Middelburg overleed erfde zijn dochter Weelde. De intrede van Jan De Knuyt te Weelde, was voor Poppel het signaal om een zelfstandige schepenbank aan te vragen. Daartegen rees heel wat protest en eerst na de dood van deze heer, zou Poppel slagen en op 15 februari 1655 zelfstandig worden.

c. Margaretha De Knuyt, Vrouw van Weelde en Ravels (1654-1661)

Jan De Knuyt had slechts één dochter en zij was de erfgename, die haar vader te Weelde en te Ravels opvolgde. Ze huwde Johan Huyssen, ridder en heer van Kattendijke op Zuid-Beveland. Het huwelijk werd voltrokken te 's-Gravenhage op 15 oktober 1628. Zij was toen ongeveer 17 jaar. Johan Huyssen van Kattendijke was rentmeester-generaal van Zeeland bewesten-Schelde en hij overleed te Middelburg op 24 augustus 1653. Margareta De Knuyt was weduwe toen ze de vrijheid erfde. In 1661 deed ze afstand van haar bezittingen. Ze overleed te Middelburg op 20 juli 1667. Ravels kwam aan haar zoon Frederik en Weelde aan haar zoon Laurent. Frederik Huyssen van Kattendijke was heer van Ravels van 1661 tot 1679. Johannes Huyssen van Kattendijke was daar heer van 1679 tot 1690, Hendrik Huyssen van Kattendijke van 1690 tot 1708 en Willem-Frederik Huyssen van Kattendijke bezat Ravels van 1708 tot 1720. Te Ravels vervielen de heerlijke rechten van dit geslacht in 1720.

d. Laurent Huyssen van Kattendijke, Heer van Weelde (1661-1667)

Deze zoon van Margareta De Knuyt en Johan Huyssen van Kattendijke, was geboren te Middelburg op 26 februari 1634. Ridder Laurent was heer van Kattendijke en raadsheer in de Raad van Vlaanderen te Middelburg. Hij huwde Clara Velters te Middelburg op 10 maart 1666. Op 13 maart 1667 werd in het gezin de dochter Margareta geboren en amper een half jaar later overleed Laurent Huyssen te Middelburg op 23 september 1667. Men noemde hem ook Laurent Huyssen van Weelde.

e. Margareta Huyssen van Kattendijke, Vrouw van Weelde (1667-1683)

Als minderjarige vrouw van Weelde, amper een half jaar oud, volgde zij haar vader Laurent op. Haar oom Frederik Huyssen van Kattendijke overhandigde de geloofsbrieven en bracht in haar naam de leenhulde. Frederik, de broer van haar vader, was heer van Ravels, hoogbaljuw van Zeeland bewesten-Schelde en rentmeester-generaal van Zeeland. Toen Margareta 16 jaar oud was, huwde ze te 's-Gravenhage op 8 oktober 1683, Henry Cornewall, een kapitein in Engelse dienst. In 1688 werd Willem III, die stadhouder was van Holland en Zeeland, koning van Engeland en het wekt bijgevolg geen verwondering, dat er toen vele Engelse legereenheden hun kwartieren hadden in Holland en Zeeland. De wapenspreuk van het geslacht Huyssen van Kattendijke luidde: "Nec timide, nec tumide" en dat betekent: "Noch vrees, noch trots". Op dat familiewapen prijken drie oesterschelpen, immers Kattendijke was toen al bekend om de oesterkweek en het grenst aan Yerseke.

f. Henry Cornewall, Heer van Weelde (1683-1725)

Het gezin Cornewall-Huyssen vertrok vermoedelijk in 1689 naar Londen. Er werden twee zonen geboren: Henry op 12 januari 1685 en William-Henry, op 4 januari 1687, maar deze laatste overleed drie maanden na de geboorte. Cornewall was in Engeland heer van Bredwardine in het graafschap Herefordshire. Kattendijke werd een Engelse baronie en Weelde kreeg een Engelse heer. Margareta Huyssen stierf heel jong en werd begraven op 26 april 1692, onder een mooie grafzerk in de Nederlands-Hervormde Kerk, Austin-Friars, te Londen. Cornewall had hier een vertegenwoordiger van Lutherse gezindte en uit documenten van 1712 is gebleken dat hij Goswinus Bernage de Meliskerck als gevolmachtigde heer van Weelde liet aantreden. Goswinus was de zoon van Adriaan Bernage, drossaard van Tilburg en Goirle, en van Maria van Arkel, vrouw van Meliskercken bij Middelburg. Goswinus was secretaris van Tilburg van 1711 tot 1713 en wegens krankzinnigheid werd hij in 1725 overgebracht naar Geel. Nog datzelfde jaar, gaf Cornewall volmacht aan Pieter van Hove, drossaard van Tilburg en Goirle, om te Weelde zijn belangen te behartigen. Pieter van Hove was Amsterdammer en aan de universiteit van Utrecht in 1707 gepromoveerd. Te Londen werd op 5 november 1725, door notaris Willem de Gols, de Tilburgse drossaard, als waarnemend heer van Weelde bevestigd.

Door deze aanstelling verkreeg Van Hove de autoriteit om schepenen te ontslaan of aan te stellen, de ambtenaren in hun functie te bevestigen of eruit te verwijderen, alle geldmiddelen te beheren, de akten te tekenen, arrestaties te verrichten, m.a.w. hij verkreeg alle recht en macht die tot het gezag van de heer behoren. Misschien voelde Cornewall het einde van zijn heerschappij naderen. Immers, in 1725 werd de Privé-Raad ingesteld door de Oostenrijkse bezetter en deze wilde een absolutistisch regime met onvoorwaardelijke zelfstandigheid. De Privé-Raad werd het hoofdinstrument van het Oostenrijks bewind en droeg veel bij tot de hervorming van het strafrecht. De adelstand werd als besturend element uitgeschakeld en de ambtenarenstand kwam de plaats innemen van de riddersgeslachten. Toen de Fransen in 1744 weer binnenvielen, volgde de Privé-Raad het leger en zetelde achtereenvolgens te Weelde, te Schoten, te Lier en te Hoogstraten. Het blijft een open vraag in hoeverre deze heren en vrouwen zich met het dorp inlieten. Vermoedelijk zijn ze er weinig te zien geweest. Ze zullen zich echter wel verzekerd hebben van betrouwbare schepenen en ambtenaren, want ze moesten een pandsom of koopsom afleggen bij het centrale gezag, en dat bedrag moest ruim invorderbaar zijn. Ook berusten, in de Weeldse en Ravelse archieven, documenten van de eedaflegging van de schouten, waarvoor dezen zich naar Middelburg moesten begeven. Keizer Karel VI van Oostenrijk stelde Eugenius van Savoye aan als landvoogd van onze gewesten en onder zijn bestuur, van 1714 tot 1724 rezen al spoedig conflicten met de adel.

g. Bartholomeus Lemmens van Tulder, Heer van Weelde

Bartholomeus Lemmens was op 31 oktober 1671 te Poppel geboren als zoon van Adriaan Lemmens en Johanna Biemans. Hij was koninklijk ontvanger te Poppel en daar huwde hij op 10 januari 1709 met Elisabeth van Esch. In 1722 werd hij secretaris van Weelde, maar hij bleef te Poppel wonen. Enkele jaren na zijn aanstelling tot secretaris, werd hij heer van Weelde en meteen kon vastgesteld worden, dat het gezag van de adel in handen van de ambtenaar overging. Hij zegelde de gemeentestukken met het wapencachet van Van Tulder. Zijn echtgenote Elisabeth van Esch werd Vrouwe van Weelde genoemd want dat staat te lezen in het parochieregister van Poppel, waar ze op 1 februari 1753 werd begraven. Hun zoon, Adriaan Lemmens van Tulder, werd op 22 juli 1717 te Poppel geboren, studeerde rechten te Leuven vanaf 1735, en hij overleed te Poppel op 10 september 1767. Hij was secretaris van Weelde en Poppel in het midden van de 18e eeuw. Als secretaris van Weelde en Poppel werd hij opgevolgd door Jan Baptist Diels uit Turnhout, die in 1767 zijn

rechtsstudies te Leuven had beëindigd. We weten niet of beide laatste secretarissen ook de functie van heer van Weelde uitoefenden. Na het Ancien Régime, dit is de tijd voor de Franse Revolutie, verdween te Weelde de schepenbank en de rechtspraak werd nu gevoerd door het kantongerecht te Arendonk en door de rechtbank van Turnhout. De gemeente, met aan het hoofd een "maire", behield vanaf toen alleen een bestuurlijke opdracht.

Weeldse universitaires

In 1425 werd de "Hogeschool van Leuven" gesticht en het is vooral deze universiteit die vele Weeldse studenten aantrok. We weten dat de Vrijheid Weelde bij haar vermaarde schepenbank vele notabelen tewerkstelde en deze welgestelde burgers lieten hun kinderen graag hoger onderwijs volgen. Ook stichtte Jan Huybrechts, rector van de St.-Michielskerk van 1505 tot 1532 tien studiebeurzen in Leuven aan de pedagogie "Het Vercken" voor familieleden en minvermogende studenten uit Lommel, Geel en Weelde. Deze studiebeurzen hebben in de loop der eeuwen vele Weeldse jongeren kunnen genieten en dan vooral degenen die zich tot het priesterschap geroepen voelden. Om voor een studiebeurs in aanmerking te komen, moesten de studenten van minvermogende huize zijn. In werkelijkheid werd nogal eens afgeweken van deze grondregel! De eerste beursstudent uit de Vrijheid Weelde was Nicolaus Janssen Poppelius. Hij was geboren te Poppel maar dit vormde geen beletsel, want de beurzen waren eveneens voorzien voor Poppelse studenten, omdat Poppel tot de Vrijheid Weelde behoorde tot het midden van de 17e eeuw (1655). De andere Poppelaars die een beurs genoten waren: Adrianus Antonis Peeters in 1561, Petrus Van de Wijngaert in 1720. Volgende Weeldse studenten studeerden met een beurs van Jan Huybrechts: Henricus Lemmens, Michael Kelders, Antonius Verheyden, Jacobus Dickens, Cornelius Dickens, Joannes Van Eyndhoven, Joannes Kelders, Jan Baptist Dickens, Joannes Claessen, Joannes Verheyden, Jan Van Eyndhoven, Egidius Vermeeren. Van de studenten van Weelde hebben we het jaar van inschrijving en de universiteitsplaats kunnen achterhalen (tussen haakjes), maar niet van allen het ambt dat ze hebben bekleed.

- Godefridus van Weelde (1440 te Leuven)
- Thomas (1451 te Leuven)
- Henricus Wouwerms (1457 te Leuven)
- Joannes Verheyden (1468 te Leuven)
- Joannes Anselmi (1490 te Leuven)
- Walter Anselmi. Werd bachelier in het kerkelijk recht en onderwees later in de abdij van Tongerlo (1490 te Leuven)
- Walter Peeters (1492 te Leuven)
- Antonius Buyckx. Werd gevolmachtigd rentmeester van het aartsdiakonaat Kempenland in het bisdom Luik (1492 te Leuven)
- Walter Post (1494 te Leuven)
- Gerard Geerts (1517 te Leuven)
- Bartel Van den Nieuwenhuysen. Hij werd meester in de rechten en schout van Weelde (1517 te Leuven)
- Joannes Van den Nieuwenhuysen die priester werd (1527 te Leuven)
- Dominicus Van den Nieuwenhuysen; later werd deze schout van Weelde en omstreeks 1550 meier van Ravels (1527 te Leuven)

- Petrus Andree (1527)
- Joannes Sledden (1530 te Bourges)
- Nicolaus Petri Cools. Hij was plaatsvervangend pastoor te Weelde (1532 te Leuven)
- Joannes Danielis Buycx (1533 te Leuven)
- Cornelius Van de Kieboom. Werd kapelaan te Weelde en te Ravels (1544 te Leuven)
- Gualterus Van Beeck (1545 te Leuven)
- Aert Schats. Hij specialiseerde zich in het kerkelijk recht en onderwees daarna in de abdij van Tongerlo. Hij was later kapelaan van Weelde (1561-1568) en pastoor van Sint-Pieters-Lille (1568-1576) (1550 te Leuven)
- Servatius Canters (1550 te Leuven)
- Petrus Van Trier, die priester werd (1552 te Leuven)
- Cornelius Baelemans, die te Weelde pastoor was van 1579 tot 1598 (1553 te Leuven)
- Lambertus Dierckx (1553 te Leuven)
- Adrianus Buycx (1553 te Leuven)
- Adrianus Baelemans. Werd geprofest in 1561 in de abdij van Tongerlo. Adrianus werd eerst onderpastoor te Vissenaken en daarna was hij tijdelijk werkzaam te Luik om er de abdijsbelangen te behartigen. Daar overleed hij in 1573. Hij werd er ook begraven in de St.-Catharinakerk (1559 te Leuven)
- Gerardus Adriaensen (1559 te Leuven)
- Cornelius Claessen (1560 te Leuven)
- Joannes Buycx (1563 te Leuven)
- Frans Van den Nieuwenhuysen. Deze werd meester in de rechten en was later secretaris van Ravels van 1580 tot 1620 (1566 te Leuven)
- Godeschalk Van den Nieuwenhuysen. Hij werd dokter in de beide rechten. Godeschalk was eerst pastoor van Waalwijk en daarna deken van Diest. In Diest stierf hij op 2 oktober 1607 aan de pest (1580 te Parijs)
- Bartel Van den Nieuwenhuysen. Deze Jezuiet studeerde in Beieren en Zwitserland. Hij stierf te Ebersberg bij Munchen in 1627 (1584 te Ingolstadt)
- Rochus Lemmens werd meester in de rechten en hij was drossaard van Boxel van 1604 tot 1641 (1598 te Leuven)
- Jan Lemmens werd norbertijn van Averbode en hij werd priester gewijd op 19 september 1609. Jan was kapelaan te Keizersbos, gemeente Neer bij Roermond in 1614 en hij overleed in 1634 (1611 te Leuven)
- Gerard Goossens. Kapelaan te Weelde van 1614 tot 1621, later kanunnik te Geel (1611 te Leuven)

- Jan Baelemans werd meester in de rechten en advocaat te Leuven. Hij was in 1625 secretaris van deze universiteit en in 1635 notaris-bewaarder van de privileges van deze universiteit (1611 te Leuven)
- Henricus Lemmens was openbaar notaris en secretaris van Weelde. Hij stierf hier op 20 juni 1695 (1643 te Leuven)
- Herman Bols werd te Weelde geboren op 16 februari 1650 als zoon van Michiel Peter Bols en Joanna Nodens (1671 te Leuven)
- Michael Kelders (1678 te Leuven)
- Herman Joseph de Roy werd te Weelde geboren op 23 april 1664 als zoon van Jan de Roy, secretaris van Weelde en Poppel en van Catharina Lemmens. Hij volgde zijn vader op in het ambt en huwde met Anna Van Huyssen (1683 te Leuven)
- Antonius Kelders werd te Weelde geboren op 4 november 1670 als zoon van Daniel Antonius Kelders en Petronella Bols (1687 te Leuven)
- Antonius Verheyden (1689 te Leuven)
- Jacobus Dickens werd te Weelde geboren op 16 december 1670 als zoon van schepen Joost Dickens en Joanna Janssen. Hij werd priester gewijd in 1694 en was kapelaan van Weelde van 1697 tot aan zijn dood op 3 mei 1728 (1690 te Leuven)
- Joannes Deens was priester en beneficiant te Herentals. Hij werd in de kerk van Weelde begraven op 27 januari 1706 (1692 te Leuven)
- Cornelius Dickens werd te Weelde geboren op 30 december 1674 als zoon van schepen Joost Dickens en Joanna Janssen. Hij werd priester gewijd in 1700 (1696 te Leuven)
- Joannes Van Eyndhoven (1696 te Leuven)
- Joannes Kelders werd te Weelde geboren op 11 april 1677 als zoon van Daniel Kelders en Petronella Bols (1697 te Leuven)
- Norbertus Bols werd te Weelde geboren op 14 mei 1691 als zoon van Jacobus Bols en Elisabeth Verbraecken. Hij studeerde geneeskunde en was medicus te Turnhout. Hij werd in de adelstand verheven en droeg de naam: Norbertus Bols d'Arendonck. Norbertus Bols werd in de Sint-Pieterskerk te Turnhout begraven (1712 te Leuven)
- Henricus Franciscus de Roy werd te Weelde geboren op 23 september 1691 als zoon van secretaris Hermannus de Roy (1715 te Leuven)
- Jan Baptist Dickens werd te Weelde geboren op 28 september 1700 als zoon van Walterus Dickens en Maria Willem Lemmens. Hij was de neef van de hogergenoemde priesters. Jan Baptist werd priester gewijd in 1724 en overleed reeds te Weelde op 21 november 1729 (1719 te Leuven)
- Joannes Claessens werd geboren te Weelde op 3 januari 1709 als zoon van Adrianus Claessens en Maria Deens. Onder de naam van frater Gregorius trad hij in te Averbode, werd priester gewijd te Luik in 1733 en overleed te Averbode op 21 september 1762 (1725 te Leuven)
- Joannes Franciscus Verheyen werd te Weelde geboren op 5 november 1711 (1729 te Leuven)
- Antonius Josephus Verheyen werd te Weelde geboren op 11 juli 1718 (1741 te Leuven)

- Franciscus Bols werd te Weelde geboren op 16 februari 1730 als zoon van Laurentius Bols en Anna Van den Bleeck. Hij promoveerde tot doctor in de medicijnen in 1756. Het diploma in perkament wordt nog bewaard door de familie Bols te Weelde (1751 te Leuven)

- Jan Van Eyndhoven, priester (1760 te Leuven)

- Henricus Huygens, priester (1770 te Leuven)

- Egidius Vermeeren, priester (1776 te Leuven)

Het merendeel van deze studenten gingen zich te Leuven voorbereiden tot het priesterschap. Om echter tot de wijding toegelaten te worden, moesten vooral op de Weeldse schepenbank notariële overeenkomsten beschreven worden, waardoor de bisschop van Antwerpen er zeker van kon zijn, dat de nieuwgewijden over ruime inkomsten beschikten, voor het geval zij geen voldoende kerkelijke inkomsten konden verwerven. Als regel werd voor elke wijding de hypotheek gevestigd op een ganse boerderij. Hier volgt de korte inhoud van een notariële akte, omgezet in een hedendaagse schrijfvorm. Joost Dickens laat daarin een hypotheek vestigen op zijn hoeve, opdat zijn zoon Jacobus wereldlijk priester zou kunnen gewijd worden. "... Voor ons, schepenen der Vrijheid Weelde, is gekomen: Joost Jacob Dickens, onze vaste en gegoede ingezetene, die tot pand verstrekt: huis, schuur, stal, schop, weiden, landen, plantages en schaarhout, gelegen op het gehucht de Leemputten. Alle goederen zijn onbelast en hebben een grootte van 3000 roeden en een waarde van 2600 gulden. De vestiging van de hypotheek moet dienen om de wijding van de zoon Jacobus te bekomen. De wijdeling zal het vruchtgebruik bekomen van deze goederen, in geval hij over geen voldoende kerkelijke inkomsten zou beschikken in de toekomst. De hofstede werd tot dat doel in handen gegeven van de bisschop van Antwerpen en de belofte werd ondertekend, dat de hoeve en de gronden in beste staat zouden gehouden worden (22 maart 1694)." In het notarieel archief van Weelde werden geen akten gevonden, waaruit bleek dat de bisschop ooit beslag heeft gelegd op de gehypothekeerde goederen. Wel werden er akten gevonden waarin de priesters later opheffing betekenden en de ouderlijke bezittingen overlieten aan de andere wettelijke erfgenamen van hun familie.

Volk en bodem

Dat Weelde lang voor onze jaartelling bewoond was, werd aangetoond door de opgravingen. Het zou echter nog wel 15 eeuwen duren vooraleer concrete gegevens over de evolutie van de bevolking werden gevonden.

De Brabantse haardtellingen

De oudste gegevens over de bewoning worden ons verschaft door de haardtellingen die in het hertogdom Brabant plaats hadden en waarvan de oudste van 1437 dateert. Men telde de rokende schouwen of schoorstenen en niet het aantal inwoners. Demografen raamden uit deze haardtellingen het inwonersaantal. In Weelde, Poppel en Ravels werd globaal geteld, omdat deze dorpen onder dezelfde dingbank ressorteerden. De drie dorpen zouden samen circa 2400 inwoners geteld hebben in 1437. De tellingen van 1464, 1472 en 1480 gaven weinig opmerkelijke veranderingen te zien. In 1487 trad keizer Maximiliaan van Duitsland hardhandig op tegen de weerbarstige gemeentenaren, die zich van het centrale gezag gedistantieerd hadden. Hij greep in met een sterk leger Duitsers en Zwitsers en ook met horden Henegouwse en Picardische soldeniers. Terreur, verwoesting en uitwijking waren oorzaken van een gevoelige daling van de bevolking. Daarenboven zorgden besmettelijke epidemieën voor een verdere achteruitgang. In 1496 verklaarde Jacob Peeters van Wijtvliet, stadhouder, onder eed, dat er 269 haardsteden waren, waaronder 76 armenhuisjes, één gasthuis, twee priesterwoningen, één huis van Postel en het huis van de heer. Daarenboven waren er nog 24 onbewoonde huizen. In 1526 was de toestand genormaliseerd en waren er andermaal circa 2400 zielen in de drie dorpen. Weelde zou bij benadering 1000, Poppel 800 en Ravels 600 inwoners geteld hebben.

De in- en uitwijking heeft altijd bestaan en heeft de bevolkingsevolutie in enige mate beïnvloed. Men was echter in vroegere eeuwen niet erg tolerant tegenover inwijkelingen en om poorter te kunnen worden van een andere stad of een ander dorp moest men aan hoge eisen voldoen. Vooral in de

zestiende eeuw kende Weelde het probleem van de uitwijking en tijdens de godsdiensttwisten, van 1570 tot 1590, hebben velen elders een bestaan gezocht. De beroering, ontstaan door de reformatie, deed vele Weeldenaren de wijk nemen naar Antwerpen, Breda en Turnhout en niet minder dan 41 gezinshoofden verwierven het poorterschap in één van die drie steden.

De telling onder het Spaans bewind

Op 7 november 1695 werd ingevolge de "coniclijcke Majesteyts Placcaerte" een onderzoek ingesteld naar de vaste inwoners van Weelde. Het ging hier om een volkstelling, waaruit moest blijken hoeveel overschot aan graan de vrijheid kon leveren aan het leger van de bezetter. De telling omvatte mannen, vrouwen, kinderen, knechten en meiden en het eindresultaat bestond uit 497 personen. Enkele steekproeven uit de parochieregisters van die periode wezen uit dat de kinderen beneden 12 jaar niet geteld waren en ook het inwonersaantal werd zeker onder de werkelijkheid gehouden om zo weinig mogelijk leveringen te moeten verrichten. Driehonderd jaar geleden werd de kern van de leefgemeenschap gevormd door volgende families: Baelemans, Bax, Bols, Buycx, de Bont, Dickens, Geerts, Havermans, Hermans, Laureysen, Luyten, Van Dun, Van Eyndhoven, Van Heyst, Van den Heuvel, Van Gestel, Van Loon, Van Beeck, Van Raeck, Verheyen, Vermeeren, Vermeulen, Vloemans, Vromans en Willems. Uit deze opsomming blijkt een tamelijk grote stabiliteit van de autochtone bevolking, want vele van deze namen komen nu nog voor.

De telling onder het Oostenrijks bewind

Een andere volkstelling vond plaats in opdracht van keizerin Maria-Theresia op 27 november 1754. Deze telling is met ernst gebeurd en omvatte alle inwoners, met het eindresultaat van 1008 personen. Uit de nabeschouwing, die bij deze volkstelling werd gevoegd, kon andermaal de hachelijke toestand onderkend worden waarin de bevolking verkeerde. Hier volgt de slotalinea: "... er moet hier worden genoteerd dat 69 keuters zich met één of twee koeien een broodwinning moeten verzekeren en dat 32 landbouwers slechts drie of vier koeien hebben om de kost te verdienen. Ook zijn ze meestendeels huurders en er bevinden zich onder hen geen grote boeren". Uit andere bronnen van fiskale aard, is ons bekend dat het aantal koeien gemakkelijk het dubbele bedroeg van de aangifte en bovendien was het dorp een aanzienlijk getal schaapskudden rijk, zoveel zelfs, dat haast elk vrouwmens van Weelde, bij 't begin van de 19e eeuw, spinster was van beroep. De slotbeschouwing bij de telling van 1754 moeten we nemen voor wat ze waard is: weinig waarheidsgetrouw, al werd ze onder eed gepresenteerd.

Er waren in 1754 buiten die 101 grote en kleine landbouwwinningen, drie spinners, 15 spinsters, zeven wolwevers, één lakenwever, en zes kleermakers. De schapenteelt nam een voorname plaats in. Er waren drie wagenmakers, één timmerman, drie smeden, één kuiper, één gareelmaker, één koperslager, één schoenmaker, drie strodekkers, twee brouwers, en zes herbergiers, één olieslager en één mulder, verder waren er 149 inwonende knechten en meiden. Het dorp had ook nog vier winkeliers, drie geestelijken, één veldwachter en één koster-schoolmeester. Voor geestelijke en stoffelijke behoeften diende men het dorp niet te verlaten!

De tweede telling onder het Oostenrijks bewind

In 1784 werd er te Weelde een volkstelling gehouden die enkele wetenswaardigheden opleverde in verband met de samenstelling van de gezinnen, de verspreiding van die gezinnen over de woonkernen en de leeftijd van de bewoners.

a. Verspreiding van de gezinnen over de woonkernen:

Geeneinde, Hoogeinde en Laar: 63 gezinnen

Breyn: 10 gezinnen

Leemputten: 10 gezinnen

Moleneinde: 11 gezinnen

Straat: 53 gezinnen

Hegge: 32 gezinnen

Schoot: 3 gezinnen

Meir en groes: 26 gezinnen

b. Statistiek van de leeftijd van de inwoners:

De curve van de leeftijdsstatistiek toont ons dat ruim 40% van de inwoners nog geen 20 jaar oud was en dat vanaf de leeftijd van 50 jaar er een sterke daling optreedt. Onder de families die in de 18e eeuw nog sterk vertegenwoordigd waren, noteren we: Antonissen, Boumans, Deens, Hoppenbrouwers, Kaels, Marinus, Miertmans, Piggen, Schats, Schoot, Swolfs en van Leyenborgh. Vele van deze namen komen nu te Weelde niet meer voor. Op last van schout de Fierlant van Turnhout werden in 1785 volkstellingen doorgevoerd, die voor Weelde als resultaat gaven: 2 priesters, 356 mannen, 369 vrouwen, 177 jongens, 125 meisjes, dus een totaal van 1019 personen. Ook de Franse bezetter beval een volkstelling in 1800. Men gaf voor Weelde 1100 inwoners op.

De telling onder het Hollands bewind

De Hollandse bezetter hield een volkstelling op 6 mei 1822 met het volgende resultaat: Geeneinde 318 inwoners, Laar en Meir 240 inwoners, Hegge 190 inwoners, Straat 332 inwoners. Totaal: 1080 inwoners. In deze periode is er nog geen sprake van een woonkern aan Weelde-Statie. Dit gebied was toen nog volkomen woest en onbebouwd. Eerst in 1865, wanneer daar een weg en een spoorlijn werden aangelegd, startte de bebouwing. Hoe Weelde er 200 jaar geleden uitzag, kunnen we bij benadering opmaken uit de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, getekend tussen 1771 en 1778, op initiatief van graaf de Ferraris. Ongeveer 1200 hektaren grond waren in cultuur gebracht en dat was 32% van de ganse oppervlakte. De Leemputten, de Singel, het Geeneinde, het Hoogeinde, het Laar, de Eelse Straat en de Breyn besloegen daarvan circa 400 hektaren. De Meir en de Groes circa 100 hektaren en de Hegge, het Schoot, de Straat en het Moleneinde circa 700 hektaren. Weelde lag aan de weg van Turnhout naar 's-Hertogenbosch. Van Ravels-Dorp liep die weg naar Ravels-Eel en dan via 't Broek en de Polderstraat naar Weelde-Straat. Van hier uit liep de weg door de huidige Melkerijstraat recht naar De Hoek in de Hegge, om zo via de Beekseweg en Rovert in Poppel Hilvarenbeek te bereiken. Weelde-Straat vertoonde in 1775 de lintbebouwing zoals die er vandaag nog uitziet en bleek de bijzonderste woonkern van Weelde te zijn. Het Schoot onderging geen verandering en het Geeneinde, het Laar en de Meir waren, na de Straat, de voornaamste woonkernen. Tussen de kapel van Weelde-Straat en de Sint-Michielskerk stond één enkel huisje, zodat er van ouds tussen de twee kerkgemeenschappen een brede afstandelijke scheiding bestond. De Hegge was het belangrijkste landbouwgebied. Er werd te Weelde vooral rogge verbouwd, ook gerst, haver, boekweit, spurrie, aardappelen en rapen. De helft van de dorpsoppervlakte was begroeid met houtkant en schaarhout, dat om de zes jaar gekapt werd voor de open haardvuren. Er werd aangifte gedaan van 67 werkpaarden, 435 koeien, 667 schapen, 140 varkens en 100 geiten. Boter, kaas en wol waren de handelsprodukten. Buiten de windmolen waren er een haverpelmolen, een gerstpelmolen en een slagmolen om smout te persen uit raapzaad. De laatste drie molens werden aangedreven door een paard in de "manège".

Demografische aspecten in de 19e eeuw

Het is alom bekend dat onze voorouders de eerste 75 jaar van het onafhankelijke België een harde tijd hebben doorworsteld. Deze trend openbaarde zich ook in de bevolkingsevolutie. Een willekeurige greep van 15 jaren, nl. van 1847 tot en met 1861 toont ons, dat de demografische ontwikkeling van Weelde, eerder degressief genoemd kon worden. Op 1160 zielen waren er in die periode 392 geboorten en het aantal geboorten lag met 26,1 per duizend op een vrij hoog peil, maar de kindersterfte bedroeg 25%. Op 308 overledenen waren er 206 volwassenen en 102 kinderen en de kindersterfte bereikte één derde van het totale sterftcijfer. Het geboorteoverschot bedroeg in het midden van de vorige eeuw amper 0.5%. Het aantal huwelijken bedroeg 7 per duizend. De

bevolkingsevolutie van de laatste eeuw werd in grafiek gebracht door Eric Jansen en Willy Remeysen. Ze bekwamen hun gegevens van het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

1. In 1880 telde Weelde 1114 inwoners
2. In 1900 telde Weelde 1189 inwoners
3. In 1920 telde Weelde 1514 inwoners
4. In 1940 telde Weelde 2197 inwoners
5. In 1960 telde Weelde 2745 inwoners
6. In 1970 telde Weelde 3174 inwoners

Bij de fusie met Ravels en Poppel had Weelde 3599 inwoners. Er valt nog aan te stippen dat in het jaar 1900 Ravels voor de eerste keer meer inwoners telde dan Weelde. De snelle bevolkingsaan groei van na 1900 kan deels op rekening gebracht worden van:

- a. de industrialisatie van de Noorderkempen
- b. de grote heideontginningen in de eerste helft van deze eeuw, waardoor te Weelde 1000 hektaren nieuwe landbouwgrond een nieuw verzekerd bestaan brachten voor honderden inwoners
- c. de nieuwe stenen woningen, welke rond 1900 te Weelde mode werden, en die voor een betere hygiëne zorgden en
- d. de medische begeleiding die de kindersterfte gevoelig terugschroefde

Rampen, onlusten en epidemieën

Alhoewel tegenwoordig ook niet alles rozegeur en maneschijn is en we vaak horen klagen en morren, hadden onze voorouders meer reden tot ontevredenheid dan wij. Vaak werden onze streken geteisterd door "boze machten" die veel ellende brachten in de nederige en rustige dorpen. Wat denkt u van de talloze oorlogen die in onze streek woedden? In de 14e eeuw waren de Brabantse Hertogen er op belust hun landhonger oostelijk uit te breiden en ze wilden Gelderland, Limburg en Gullik (West-Duitsland) inpalmen. In de slag van Baesweiler bij Aken werd het Brabantse leger in 1371 totaal verslagen. We weten niet of Weelde soldaten leverde, maar wel is bekend dat de gemeente moest instaan om de Brabantse krijgsgevangenen te helpen vrijkopen. Op 1 november 1374 werd te Leuven een dekreet uitgevaardigd waarbij drie jaar lang, 105 ingezetenen van Poppel, 75 van Weelde en 50 van Ravels, respectievelijk en globaal 735,525 en 285 gouden mottoenen (waardevol Leuvens muntstuk) aan extra-belasting dienden binnen te brengen. Dat was voorzeker een beroerde taxatie! Spaanse, Franse en Hollandse troepen vielen onze voorouders vaak langdurig lastig. Om enkele voorbeelden te noemen: van 1572 tot 1585 plunderden de Spaanse en Hollandse soldaten onze gewesten; in 1590 werd de helft van de huizen in Weelde vernietigd ten gevolge van brandstichting en plundering door de soldaten van Bergen-Op-Zoom; in 1602 en 1603 plunderden de soldaten van prins Maurits de Kempen.

Behalve soldaten waren er de rondtrekkende benden die voor de nodige ellende zorgden, zoals de beruchte bende van Maarten van Rossum uit Gelre die in 1542 in onze gewesten huishield. Deze Maarten van Rossum eiste van de bevolking schatting op dreiging van brandstichting. Het ellendigste tijdstip uit de geschiedenis van de Vrijheid Weelde speelde zich af op 11 juli 1703 en volgende dagen. Weelde kreeg een ontzettende plundering en verwoesting te verduren van de Hollanders en de aangerichte schade werd toen op 80.000 gulden geraamd. Naar hedendaagse maatstaf zou die schade om en bij de 250 miljoen frank bedragen. Op 20 juli 1707 geraakten 64 Hollanders en 22 Fransen slaags bij de kerk. Twee Fransen verloren er het leven en de Hollanders hadden vijf gekwetsten, waaronder de Kapitein, die 's anderendaags te Breda stierf. Een andere keer sloeg de hongersnood genadeloos toe, zoals dat nog in 1847 te Weelde het geval was. Strenge winters, zware onweders vergezeld met hagel en droge zomers brachten grote schade aan de gewassen aan. Het jaar 1723 was buitengewoon droog en heet: de zon verzengde de rogge in de aren; de hitte verschroefde het gras. Op 5 juni 1737 werd Weelde door een geweldige hagelstorm geteisterd. Niet minder dan 16.425 roeden (54 ha en 75a) werden door het ontij vernield. De winter van 1740 was buitengewoon streng. De vorst was in de Kempen zo hevig dat kinderen in de wieg doodvroren. De groenten leden door de vorst grote schade zodat de prijzen de pan uitrezen.

Het meest van al echter waren onze voorouders beducht voor de gevreesde epidemieën zoals rode loop (dysenterie), cholera, difterie, pokken, melaatsheid en de pest. Dergelijke epidemieën werden

gezien als een straf van God of toegeschreven aan de duistere machten van de duivel. Als belangrijkste remedies werden dan ook gehanteerd het gebed en de verering van de heiligen. In onze streken waren de H. Antonius, Sint-Rochus en Sint-Sebastiaan pestheiligen. Voornamen van deze heiligen kwamen dan ook in Weelde in de 16e en 17e eeuw, toen de pest onophoudelijk woedde, veelvuldig voor. Tijdens de pestjaren waren er grote begankenissen naar Sint-Adriaan, de patroonheilige van Ravels-Eel. De auteur Jan van de Velde schreef in 1742: "Ravels heeft Sint-Adriaan tot zijn patroon die aldaar zeer tegen de pestziekte in eere is..." Het is geen wonder dat de voornaam Adrianus in haast elk gezin van Ravels aan een zoon werd gegeven. Ook Weelde en Poppel volgden dit voorbeeld. Behalve tot het gebed nam men ook zijn toevlucht tot allerlei voorbehoed- en geneesmiddelen. Eén recept uit een klooster van Antwerpen willen we u niet onthouden. "Remedy tegen den rooden loop: 4 doyers van Eyers en 2 roomers boomolie en 4 ... Laot beste poeyersuiker en een halve kruyen noot en een halve vles witte wijn en dan door een getimpert en eenighen tijdt kooken en altijd roeren en dan warm in 1 à 2 keeren gebruyken en eerst pregeeren van witte rabarber is wondergoet en dan den bovenstaenden midden gebruyken en warm in huys blijven".

Tegen de pest bevolen geneeskundigen uit de 17e eeuw verzuivering van lucht aan en de onthouding van alle overdaad in eten en drinken. Vanaf de 18e eeuw verdwenen deze rampzalige epidemieën langzaam maar zeker. De belangrijke oorzaken waren: de langzaam, bijna onmerkbare vooruitgang: betere kleding, huizen van duurzamer materiaal, betere verwarming in huis waardoor vochtigheid en ongedierte werden teruggedrongen. Zo zien we in Meerhout de gemiddelde leeftijd in 60 jaar met 9 jaar toenemen. De gemiddelde leeftijd tussen 1776 en 1800 was 34 jaar en 6 maanden. In andere parochies zien we tussen 1660-1669 en 1750-1796 een verlenging van de levensduur met een tiental jaren. De meest vreselijke gesel Gods was ongetwijfeld de pest. De pest werd veroorzaakt door bacteriën, voorkomend bij knaagdieren. De mens zelf werd meestal besmet door de rattevlo, die de bacillen van de rat op de mens overbracht. Na 2 tot 6 dagen traden de eerste ziekteverschijnselen op. De infectie werd van rat tot rat voornamelijk door de rattevlo overgebracht. De rat stierf gewoonlijk aan de ziekte, de vlo zocht voedsel (bloed) bij een andere rat en bracht daarbij de infectie over. Toen er door de pest nog maar weinig ratten waren, vielen de hongerige vlooiën ook de mensen aan. Infectie met de pestbaciil veroorzaakte bij de mens meestal de builenpest. Deze naam dankte de ziekte aan het meest opvallende verschijnsel: de builen. Dat waren zwellingen door hevige ontstekingen van een groep lymfeklieren, meestal in de lies, soms in oksels of hals. De patiënt was zwaar ziek en had hoge koorts. De ogen waren rood doorlopen en dikwijls was hij onrustig of verward. De buil kon veretteren en daarna doorbreken waarbij veel etter vrijkwam. Zonder behandeling stierf de helft tot driekwart van de lijdens na enkele dagen. Behalve de builenpest kende men de longenpest. Deze ontstond door inademing van pestbacillen bevattende druppeltjes waardoor longontsteking ontstond. De patiënt was ernstig ziek, gaf veel slijm op en was erg benauwd. Hij was zeer besmettelijk voor anderen. Zonder behandeling trad in de meeste gevallen na enkele dagen de dood in.

De pest had in vroegere eeuwen alle kans om toe te slaan. De hygiëne liet vaak te wensen over. De huisjes waren klein, vochtig, slecht onderhouden en herbergden mensen en huisdieren. Op straat lag voor de deur de mest- en ashoop. Ongedierte zoals ratten, kreeg dus genoeg kans om welig rond te tieren. In slordigheid en vuiligheid opgegroeid nuttigden onze voorzaten niet zelden ongezond voedsel en drinken. Wanneer de toestand dan nog verslechterde door oorlog, slechte oogsten, werkeloosheid, konden de epidemieën onverbiddeijk toeslaan. In crisistijden immers trokken de mensen vanwege de werkeloosheid uit hun woonplaats weg of in oorlogstijden kwamen soldaten af en aan. De ziektes konden zich door deze zwerfende en trekkende mensen gemakkelijk verspreiden. In Weelde vielen de pestjaren -zoals hieronder zal blijken- samen met jaren van inkwartiering en het weg- en weertrekken van vijandelijke legerkorpsen. In sommige volkssagen wordt de pest voorgesteld als een jonkvrouwe in wit doodsgewaad met loshangende witte mantel, dragende het opschrift: "waar mijn mantel waait, daar worden de gezichten bleek en de woningen ledig". De pest werd beschouwd als een straf, een bezoeking, een "gave" Gods en ze wordt daarom ook wel betiteld met de naam van: "Godsgave" of "Gave Gods". In tegenstelling tot de tering, die men wel "de witte dood" noemde, heette de pest "de zwarte dood", omdat zij gepaard ging met donkere bloedbrakingen en met builen (builenpest). Andere benamingen voor de pest waren "haestige sieckte" of "de gauwe". Was de pestziekte ergens heersende, dan werden "keuren" (= verordeningen) vastgesteld, waarvan de artikelen, op zware boete door de ingezetenen moesten worden nageleefd; door het luiden der "pestclocke" werden ze van tijd tot tijd aan die plicht herinnerd.

Volgens de ordonnantie van keizer Karel van 13 maart 1533 moest voor het huis waar de pest heerste, of waar een lijder was bezweken, een "stroowisch" uitgestoken worden "boven de dorpel van

de deure, dat men die lichtelijcke ende wel sien kan". En waar een huisgenoot van een pestlijder "uyt nootsaeck" zich op straat moest begeven, was hij verplicht "bloot ende onbedeckt een witte roede van een el lang" in de hand te dragen en ieder, die hem "sagh, moest soo veel en soo verre te wijcken, als het mogelijk was". Er werden personen aangesteld, die de besmette huizen moesten vegen en schrobben, de zgn. "schrobbers, schrobsteren en wakers"; zij waren tevens belast met het begraven der doden hetgeen in de schemeravond of in de nacht moest geschieden; het waren doorgaans arme mensen, die zich met deze werkzaamheden belastten; niemand leende zich graag voor dit gevaarlijke werk, al werd het dan ook goed betaald. De pestjaren in Weelde kunnen we slechts achterhalen vanaf 1598. Vanaf dat jaar werden in Weelde de begrafenis in kerkregisters opgetekend. Ook voor 1598 zullen onze voorouders echter ook wel door deze kwaal geteisterd geweest zijn. De grootste pestepidemie geselde Europa immers al halverwege de 14de eeuw. Via de havens van Azië en Frankrijk (Marseille) drong de zwarte dood in 1348 het Europese vasteland binnen en bereikte in 1349 de Lage Landen. Ongeveer 40% van de Europese bevolking zou aan de verschrikkelijke ziekte bezwijken. Het schijnt dat Brabant en dus ook de Vrijheid Weelde, iets minder geteisterd geweest zijn. We kennen uit die periode echter geen bevolkingscijfers van Weelde, evenmin als van bijvoorbeeld Turnhout. Nadien zou de ziekte geregeld de kop opsteken in de Kempen. Turnhout kende in de 15e eeuw pestepidemieën, o.a. in 1430, 1431, 1438, 1480 en 1490. Ook in de 16e eeuw woedde de pest verschillende malen in de Kempen. In de jaren 1518-1520 zo erg dat in Turnhout "menich duysent personen daer ter tijt afgestorven sijn". Turnhout was "ongepeupeleerd ende verwilderd" en zonder "coopluyden". Er werd geen bier gebrouwen, geen brood gebakken. De herbergen waren gesloten. De schout van Turnhout noteerde in 1518 geen inkomsten voor Poppel, Ravels en Weelde ... "waer die haestige siecte had geregneert" en talrijke personen waren overleden. In 1552 kondigde de dorpsheer van Ravels zware sancties aan tegen inwijkelingen van dorpen waar de pest voorkwam. Van 1569-1570 en van 1583-1586 heerste de epidemie zo erg dat Turnhoutenaars de toegang tot Antwerpen was ontzegd. Velen hadden de Vrijheid Turnhout verlaten om hun leven te redden en hadden zich gevestigd in de bossen en heidevelden rondom de stad. Van de achtergebleven gezinnen waren er geen 15 of 16 die niet waren aangetast. Er was in Turnhout nog maar 1 bakker, 1 brouwer en 1 vettewariër. De stad was zo eenzaam dat de straten en mesthopen met gras begroeid waren.

De 17e eeuw liet zich al onmiddellijk aanzien als een pesteeuw. In het begin van de eeuw viel prins Maurits van Nassau vanuit Holland onze Brabantse gewesten binnen om vooral Antwerpen aan de Spanjaarden te onttrekken. In Weelde zien we in die jaren van 1601-1604 de pest toeslaan. In 1602 werd Adriaan Sebastiaensen gestraft, omdat hij mest weggevoerd had uit een hoeve waar de pest heerste. In 1603 stierven Govaert van den Nieuwenhuysen, Cathelijne Michiels zijn vrouw en twee van hun kinderen aan "de gauwe of peste". Volgens een attestatie van de schepenen van Baarle uit 1608 (zie bijlage 8) was Weelde erg getroffen door oorlog en pest. In de jaren 1630 dook opnieuw een pestgolf op. Vanaf 1632 tot 1643 heerste de pest overal in Europa. De Vrijheid Weelde viel ten prooi aan brandschattingen, opeisingen, plunderingen en terreur, teweeggebracht door Hollandse geuzen of tegenstanders van het Spaanse bewind. Wanhopige soldaten richtten bloedbaden aan en troffen vergeldingsmaatregelen tegen de geestelijken van de Roomse godsdienst. De pestjaren te Weelde vielen midden in deze wreedaardige retorsie. De aangetasten werden in een zaal van het gemeentehuis ondergebracht en afgezonderd, waar zij allen samen werden verzorgd. De lijken werden aanstonds begraven. Weelde telde in 1637 een honderdtal lijken. Slechts 11 huishoudens bleven ongedeerd. Op 24 juli 1637 werden door de schepenen onderrichtingen uitgevaardigd om deze ziekte te bestrijden. Niemand die besmet was, mocht onder het volk verschijnen binnen de veertien dagen op straf van 21 gulden. Niemand mocht wanneer zijn huis besmet was, de schrobbers nog buiten laten of laten werken op het veld. Tevens was iedereen gehouden de overheid te verwittigen, wanneer er besmetting in zijn huis was, opdat het huis binnen een vastgestelde tijd zou kunnen worden ontruimd. Het document is jammer genoeg gedeeltelijk vernield en daarom ontbreken ons de verdere voorschriften. Op 21 november 1637 werden de maatregelen veralgemeend en uitgebreid op de dieren. Het was ten strengste verboden nog dieren buiten te brengen op straf van boete. Wanneer men bij dag deze regel overtrad, werd een boete gevraagd van 10 stuivers voor een paard, koe, vaars, rund of veulen, een van 4 stuivers voor een kalf of varken en een van twee stuivers voor schaaap, ooi of lam. Bij nacht verdubbelde de boete.

Pastoor Zebertus van den Dungen had het dorp verlaten en verbleef te Antwerpen. Was het omwille van de pest of omwille van de retorsie? Hierop blijven we het antwoord schuldig. Hij overleed te Antwerpen op 7 mei 1637 maar de uitvaart had te Weelde eerst plaats op 3 september 1637. De pest woedde andermaal in 1668, toen voor de eerste maal Franse soldaten ons dorp binnenvielen in hun strijd tegen Holland. Eén van de slachtoffers die aan de pest overleed, was pastoor Le Pieme. Hij

werd begraven op 10 augustus 1668. In 1676 brak de pest weer uit te Weelde en vier jaar zou de gevreesde kwaal vele slachtoffers eisen. Pastoor Gerard Deyns overleed aan pest op 3 september 1679. In 1677 kwam Franciscus Zataar zich te Weelde vestigen als chirurgijn of heelmeester. De stadhouder van Weelde stelde de wondheler aan en hij moest met forse hand ingrijpen, want een oude spreuk luidde: "zachte heelmeesters maken stinkende wonden". De magistraat vaardigde ook allerhande verordeningen uit om verbreiding van de pest te voorkomen:

- Het lijk van een pestlijder moest men dezelfde dag laten "zinken";

- Zes weken na de begrafenis mocht de uitvaartdienst in de kerk volgen en konden de koopwaren weer afgevoerd worden van de bedrijven;

- De mest moest van de wegen geruimd worden en aangestelde "toortenrapers" vergaarden de dierlijke uitwerpselen. Nog tweemaal is er sprake van pest, namelijk in 1686 en 1705. In 1705 gebeurde dit weer temidden van wapengekletter en doorstoten en wijken van Hollandse en Franse legerhorden. Met recht konden onze voorouders bidden: "Van pest, hongersnood en oorlog, verlos ons, Heer".

Een andere besmettelijke ziekte die onze voorouders bezocht, was de rode loop of de rode melissoen. Deze ziekte werd in de gematigde streken veroorzaakt door bepaalde bacteriën. De ziekte brak vooral uit bij grote hitte en in lage moerassige en vochtige plaatsen. De rode loop werd gekenmerkt door ondraaglijke pijnen van de ingewanden, gepaard gaande met diarree waarbij in de ontlasting etter en bloed voorkwam (rode loop of bloedloop). Slechte voedingsmiddelen prikkelden de ingewanden overmatig. Sommigen gingen zelfs zo ver de rode loop toe te schrijven aan het eten van onrijp fruit, witte kool en witte pruimen. De rode loop kon evenals de pest de bevolking decimeren.

In de Kempische dorpen dook deze ziekte voor de eerste maal op aan het begin van de 18e eeuw, tijdens de Spaanse erfopvolging (1702-1713). In Weelde treffen we de ziekte voor het eerst in de begraafboeken aan van 1702 en 1703 en de epidemie eiste vele slachtoffers. Later zou de rode loop nog driemaal opduiken: in 1736, in 1794 en in 1810. Tussen 20 september en 1 december 1794 werden te Weelde 56 mensen begraven die aan deze ziekte bezweken. In 1810 waren er in 5 maanden nog 41 lijken wegens rode loop. Ons volk bleef aan verpleging toe, want in 1730 stierf te Weelde Melchior Verbeucken, chirurgijn. Na hem werd in 1730 Marcus Sauvé uit Asten als chirurgijn aangesteld, in 1788 oefende Johannes Bols van Weelde dit beroep uit en in 1827 werd Jan Frans Fastré als chirurgijn van Weelde vernoemd. Een besmettelijke ziekte die in vroegere eeuwen ook nog al eens opdook en waar we tegenwoordig nog tegen ingeënt worden, was de pokken. Het is een virusziekte die op de huid etterpuisten veroorzaakt. De huidletsels verschijnen het eerst op de huid en spreiden zich later over romp en ledematen uit. De pokpuisten bestaan aanvankelijk uit een blaasje waarin het virus zich vermenigvuldigt. Dit blaasje droogt later in, waarna een virus bevattend korstje ontstaat dat enkele weken later afvalt waarbij een litteken blijft bestaan. De infectie gaat gepaard met hoge koorts. Na genezing zorgen de littekens voor misvorming in het gelaat.

In Weelde manifesteerden zich de pokken in de jaren 1736, 1737 en 1745 en ook in de Franse tijd heerste deze epidemie. Op de opeisingsbevelen van de meeste Weeldse jongemannen die onder Napoleon werden opgeroepen, staat onder speciale kenmerken aangegeven: littekens van "petite variole" (pokken). Van een vijftal Weeldenaars wordt vermeld dat ze de dood vonden in Napoleons leger, namelijk in Duitsland, maar niet op het slagveld, maar als gevolg van deze ziekte. Tot het einde van de 19e eeuw werd de bevolking geteisterd door epidemische ziektes. Dank zij het werk van vooral Louis Pasteur in de tweede helft van de 19e eeuw konden deze virus- en bacterieziekten voortaan efficiënt bestreden worden. Toch stierven in Weelde aan het einde van de eerste wereldoorlog nog heel wat mensen aan de zgn. "Spaanse griep". Tegenwoordig zijn de epidemische ziektes in onze streken beperkt tot meer onschuldige griepjes en hoeven we gelukkig niet meer te vrezen voor de "boze machten" die onze voorouders vaak meedogenloos in hun greep hadden en die hun leven danig konden verpesten.

V. Wereldlijke geschiedenis na 1796

Bestuurlijke en economische geschiedenis

Ook voor Weelde luidt de Franse Revolutie een nieuw tijdvak in. Door de afschaffing van privileges en feodale rechten groeien de burgerlijke en kerkelijke instellingen op het lokale vlak uit tot de gemeenten en parochies zoals we die tot voor kort (voor de gemeenten: tot voor de fusie; voor de parochies: tot voor de hervormingen van Vaticanum II) kenden. Bij de eerste inval van de Fransen in ons land in 1792 trokken de Franse legers via Weelde van Mol naar Breda. In 1794 bezetten de Fransen definitief het huidige België. In 1795 werd het bezet gebied ingelijfd bij Frankrijk en een gecentraliseerd bestuur werd ingevoerd. Door de afschaffing van de regionale instellingen, zoals de Staten en Raad van Brabant, verloren de oude provinciën of vorstendommen van de Zuidelijke Nederlanden hun autonomie. Ze werden ingedeeld in departementen, die bestuurd werden door een prefekt. Weelde kwam te behoren tot het "département des deux Nèthes". Ook op het lokale vlak uniformiseerden de Fransen het bestuur: overal richtte men een op dezelfde manier gestructureerde gemeenteraad in, met een "maire" of burgemeester aan het hoofd. De taak van de armentafel of tafel van de Heilige-Geest werd overgenomen door een Bureau de Bienfaisance, de voorloper van de C.O.O. In 1798 werd hier de Franse constitutie voorgelezen. Aanvankelijk hadden de Fransen het echter moeilijk ambtenaren te vinden die met hen wilden samenwerken. Vooral de wet van 1798 over de legerdienst van jonge mannen van 20 tot 25 jaar stuitte op verzet, dat zich in de Kempen uitte in de Boerenkrijg "voor Outer en Heerd". Doch nadat Napoleon een concordaat met de paus had gesloten, gaf de geestelijkheid haar tegenstand op. Zij werd daarin door de bevolking gevolgd en de Fransen vonden loyale ambtenaren, hoewel het regime natuurlijk nooit populair werd. Verschillende Weeldenaars streken mee in Napoleons leger, een vijftal vonden er de dood, zij het niet op het slagveld, maar wel als gevolg van ziekte. Bij het begin van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) zat de gemeente Weelde diep in de schuld tengevolge van de opeisingen zowel door de Fransen als door de geallieerden.

Op 21 juni 1825 kwam de gemeenteraad in algemene zitting bijeen. De toestand van de kas werd onderzocht en men sloot af met een schuld van 22312,11 gulden, waarvoor een intrest moest worden opgebracht van 700,45 gulden. De inkomsten van de gemeente bedroegen in het afgelopen jaar 2275 gulden. Aangezien de granen zeer goedkoop waren, konden de inwoners niet meer opbrengen dan ze tot dan toe hadden gedaan en was het voor de gemeente onmogelijk ooit de schulden af te lossen. Nochtans bezat de gemeente een grote oppervlakte heide die niets opbracht en waarvoor zij grondbelasting zou moeten betalen. Het werd noodzakelijk gronden te verkopen. Daarom stelde het gemeentebestuur voor in een verzoekschrift te vragen om 113 bunderen 54 roeden grond te verkopen. Intussen werd het voorstel bekend gemaakt aan de bevolking. Niemand opperde bezwaren, zodat bij toelating van de overheid verscheidene hektaren werden verkocht. Wij vinden dan ook verscheidene verkoopakten van grote stukken land tussen 1825-1828. Uit deze tijd moet ook een merkwaardig voorval worden vermeld. Op 17 maart 1824 was er een buitengewone zitting van de gemeenteraad van Weelde en Ravels, omdat Poppel eiste dat alle inwoners van de vroegere Vrijheid Weelde zouden bijdragen tot het onderhoud van de brug van Rovers over de Aa. De verenigde gemeenteraadsleden van Weelde en Ravels lieten echter weten aan de koninklijke commissaris voor de omtrek van Turnhout, dat voortaan, de Poppelaren de brug maar moesten onderhouden, omdat de gemeenten Weelde, Ravels en Poppel ondertussen van elkaar gescheiden waren en aangezien de privileges verbonden aan het gezamenlijk onderhoud van de Roversse brug niet meer golden (Bijlage 1). Hiermee was de zaak echter nog niet opgelost. Tot ongeveer 1860 bleven de strubbelingen tussen Weelde en Poppel voortduren. Weelde had gedurende die tijd toch nog enkele betalingen gedaan voor de Roversse brug.

Laatste regelingen inzake de vroenten

Na de lange geschiedenis van de gemene gronden van Weelde, Poppel, Ravels, Hilvarenbeek, Mierde en Baarle kwam er in de 19e eeuw een einde aan de onderlinge geschillen. Op 5 december 1818 verscheen een gemeenschappelijke verklaring van Weelde, Poppel en twee Mierdes ten behoeve van notaris Hooseman. Hierin werd een overzicht gegeven van de scheiding, zoals deze werd vastgelegd in het schepenenregister van 1644. Tegelijkertijd werd de "Aertbrief" van Jan III uit 1331 opnieuw onderzocht. Men kwam tot de definitieve afbakening door palen:

- de eerste paal bleef zoals hij door Hertog Jan III werd aangeduid;
- de tweede paal kwam op Tuldel naast de weg;
- de derde paal stond in de archieven van Mierde opgetekend en heette daar de Katreyt;
- vandaar ging het recht naar de schatputte, zoals hij te Mierde in het archief stond opgetekend. Hij werd uitgediept op de plaats waar allen hem herkenden op 8 september 1633;
- tenslotte paalde men op het Mierdermeer, waar nog de 10 hopen zichtbaar waren. Deze hopen werden opnieuw opgeworpen. Tevens werden de twee palen vernieuwd. Op 24 juli 1820 kwam eindelijk de landmeter van het kadaster van Arendonk naar Weelde om de schepenen het proces-verbaal der afbakening te laten bezegelen. Deze afbakening werd erkend in juli 1819. De officiële goedkeuring van de grenzen kwam in 1830. Deze officiële akt werd in vier exemplaren opgemaakt, doch het jaartal konden wij enkel vinden op het zegel.

Oorlogsprikelen in 1830-1831

In september 1830 had België zich van Holland afgescheurd om voortaan een onafhankelijk Koninkrijk uit te maken. Weelde hoorde toen bij de provincie Antwerpen, arrondissementeel, rechterlijk en bestuurlijk bij Turnhout en bij het kanton Arendonk. Alhoewel bevrijd van de Fransen in 1815, stond de Nederlandse "Bezetter" niet in hoog aanzien. In 1820 onttrok Willem Schoofs zich aan de militaire dienst. Een collecte in Weelde gehouden in 1829 "ter aanmoediging en ondersteuning van de gewapenden dienst in de Nederlanden" had geen opbrengst. Om allerlei redenen scheurde België zich dus in september 1830 van Nederland af. Het Nationaal Congres nam het voorlopig bestuur in handen. Enige notabelen van de stad en het arrondissement Turnhout werden naar het Congres afgevaardigd. In 1831 werd prins Leopold van Saksen-Coburg in Duitsland tot koning der Belgen uitgeroepen, onder de naam Leopold I. Na 1830 kwamen 36 Nederlanders zich te Weelde vestigen om zich te onttrekken aan de militaire dienst. Leopold I was nauwelijks 12 dagen ingehuldigd of de misnoegde Hollanders staken het hoofd op en grepen naar de wapens. Men wilde ons pasgeboren vaderland gewapenderhand heroveren. Op 4 augustus 1831 riep Leopold I zijn soldaten op, maar reeds twee dagen daarvoor waagden de Hollanders een inval in België. Aldus dacht men de Belgen te verrassen en weldra onder de knie te krijgen, vermits het samengeraapte Belgisch leger nog niet slagvaardig was. Het Hollands leger, zo luidt de overlevering, viel binnen langs de weg die van Alphen naar de grens loopt en die ter hoogte van de Lei de grens volgt naar Weelde-Dorp toe.

Een landbouwer die in het veld op de Schrieken werkzaam was zag het leger afkomen en reed te paard in dolle vaart naar Weelde. Met de roep "De Hollanders, de Hollanders!" werd de bevolking wakker geschud. Het nieuws belandde te Ravels, waar de boeren de eerste posten van het Belgisch leger verwittigden, een 150-tal schutters onder leiding van generaal Niellon. Het Hollands leger is verder langs de grens voortgetrokken tot op de Kievit waar het naar het Hoogeinde afzakte, om langs het Kanonnenstraatje naar het Ravels-Kamp op te rukken. Het Kanonnenstraatje zou daar de oorsprong van zijn naam aan te danken hebben. In het Ravels-Kamp werden tijdens het Hollands bewind wapenoefeningen gehouden. Enkele jaren geleden stonden er nog acht stenen waterputten die daaraan herinnerden. De Paardsdrank en de Drank te Weelde herinneren nog aan die tijd. Ondertussen waren de mannen van Niellon op verkenning uitgetrokken naar Ravels, en konden er vuren op de eerste posten van het Hollands leger. Deze laatsten trokken zich terug, waardoor Niellon de gelegenheid kreeg 850 jagers te voet te verzamelen. Doch Willem van Oranje, die dicht bij de grens opgesteld lag, voegde zich bij de Hertog van Saksen-Weimar. Zo werd het leger sterker, zodat amper 1000 Belgen tegenover duizenden Nederlanders stonden. Gedurende twee uur werd er hard gevochten te Ravels, tot Generaal Niellon moest begeven en zich terugtrekken naar de Scheldetroepen.

Ongetwijfeld hebben vele Weeldenaren meegevochten met het Belgische leger. Jammer genoeg kennen we enkel twee soldaten met naam: het waren Henricus Van Dun, geboren te Weelde op 24 december 1811 die op 30 november 1831 in het militair hospitaal van Mechelen overleed en Andreas Maes, zoon van Cornelis Maes en Bellona Faes, soldaat bij het 9e regiment, 2e bataillon, 2e compagnie, die op 17 december 1831 te Duffel in het hospitaal overleed. Daar de oorlogstoestand tot 1839 voortduurde had het dorp in de eerste jaren van België's onafhankelijkheid nog heel wat te lijden

van oorlogsgeweld en plunderingen. Op 2 en 3 augustus 1831 plunderden en vernielden de Hollanders voor een bedrag van 3375 gulden. Daarbij leverde men 4 tonnen bier, 12 mud haver, 600 pond hooi en 1 paard in. Tussen 18 en 19 augustus logeerden er te Weelde 650 Hollandse soldaten. Tien soldaten die bij C.Jonkers logeerden stalen voor 60 gulden kleding, bij de weduwe Josephus Moonen werd voor 40 gulden textiel meegenomen. De totale kosten voor de maand augustus 1831 bedroegen 3686 gulden. In december 1831 kreeg de gemeente een vergoeding van 1630 gulden voor de inkwartiering. Na de troebelen van 1831 werden volgende personen voor geleden schade vergoed: Petrus De Jongh, Jan Cornelis Bax, Michiel Verheyen, Jan Baptist Verheyen, Jan Baptist Verreet, Cornelius Van De Laer, Arnold Van der Moeren, Peter Jozef Boumans, Nicolaes Piggen, Marijn Schoot, Jan Hubert Van Hees, Kinderen Martien Van Gestel, Antonius De Zwart, Jacobus Van Eyndhoven, Anna Maria Wouters, Jacobus Baelemans, weduwe Jan Baptist Van Doren, Henricus Janssen, Jan Baptist Schats, Wilbort Janssen, Sebastiaan Janssen, Jan Frans Cabanier, Joannes de Bont, Adriaen Pelkmans, Theodorus Diels.

Verder verloop in de 19e en 20e eeuw

In de periode van het onafhankelijke België deden zich te Weelde verder geen belangrijke wijzigingen in bestuurlijk opzicht meer voor. De bestuurlijke indeling zoals die reeds was ingevoerd door de Fransen, werd in het onafhankelijke België grotendeels behouden, hoewel onder andere benamingen: bv.: het Departement van de Twee Nethen werd de Provincie Antwerpen. In de periode 1830-1844 weken 64 Weeldenaren uit naar Nederland en 2 naar Amerika. Als gevolg van de gemeentewet van 30 maart 1836 werd een politiereglement uitgevaardigd aangaande:

- Afspanningen, herbergen en andere openbare plaatsen;
- Vreemdelingen;
- Openbare verlustigingen, danspartijen, schouwspelen en omreizende muzikanten;
- Algemene gezondheid, zuiverheid der straten, voorzorgen ter voorkoming van besmettelijke ziekten, verkoop van drogerijen;
- Veiligheid en gemak van doorgang der straten en openbare wegen;
- Middelen om brand te voorkomen;
- Verscheidene zaken;
- Straffen wegens overtredingen.

Dit politiereglement werd op 29 september 1853 uitgevaardigd en regelde definitief de openbare zeden, de hygiëne en de openbare orde. Onder de oorlog van 1914-1918 had Weelde niet zo heel veel te lijden. Gewoonlijk lagen er 30 à 40 Duitse soldaten die de bevolking met rust lieten. Aan de grens werd een spion gefusilleerd. Het dorp leverde 28 strijders van wie er een tiental tijdens de oorlog gesneuveld zijn. In de oorlog van 1940-1945 sneuvelden 4 Weeldse soldaten. Er vielen ook slachtoffers te betreuren onder de burgerlijke bevolking, o.a. door het neerstorten van een vliegtuig op de bakkerij van Van Tigchelt. Ingrijpende hervormingen in de pas voorbijjare jaren op lokaal, regionaal en nationaal niveau wezen erop, dat we weer in een overgangperiode zaten die een nieuw tijdvak inleidde. Op 1 april 1977 werd de C.O.O. omgevormd tot het O.C.M.W. Bracht de langzame aftakeling van de middeleeuwse instellingen de scheiding mee van Weelde, Ravels en Poppel, die eertijds samen de Vrijheid Weelde uitmaakten, door één van de hervormingen van onze huidige overgangperiode zijn deze drie dorpen sinds 1 januari 1977 weer met elkaar verenigd in de fusiegemeente Ravels

Sociaal-economisch

Betekenden de jaren rond 1800 ook voor Weelde op bestuurlijk gebied een grondige wijziging, op sociaal-economisch gebied bleef hier zoals elders in de Kempen het Ancien Régime in menig opzicht

nog duren tot lang na de Franse Revolutie. De industriële revolutie, elders in België toch reeds, zoals trouwens elders in Europa, volop aan de gang sinds het einde van de XVIIIde eeuw, ging aan Weelde en de meeste Kempische dorpen voorlopig voorbij. Klep is van oordeel dat de Baronie van Breda en de Noorderkempen waartoe dus ook Weelde behoorde, in de XIXde eeuw leden onder een te eenzijdig agrarisch gerichte activiteit. Inderdaad, de landbouw was voor de meeste Weeldenaren in de XIXe eeuw de enige bron van inkomsten. Ook de schapenteelt en alles wat erbij hoorde moet voor Weelde erg belangrijk zijn geweest. In 1829 waren er 868 schapen (23 kudde), maar dit aantal verminderde wegens de oorlog in 1831 tot 443 (15 kudde). Het feit dat er te Weelde zoveel schapen waren kan worden verklaard door de enorme onontgonnen heidevlakten die Weelde bezat en waar men de schapen kon laten grazen. We zien dat rond 1900 toen de heidevlakten stelselmatig werden ontgonnen, ook de schapenteelt bijna geheel verdween. In 1867 telde de gemeente Weelde nog 1900 hektaren onontgonnen heide, heel wat meer dan de toen reeds bebouwde oppervlakte. In 1832 telde het dorp 379 koeien, een getal dat in de loop der jaren langzaam maar zeker zou toenemen. Rond 1866 waren er 452 koeien, 21 ossen, 1 stier, 79 vaarzen, 149 kalveren en 83 paarden.

Veeziekten kwamen herhaaldelijk voor. In 1865 bv. stierven 2 runderen aan de runderpest. De kadavers werden met kalk bestrooid en op een diepte van 2 meter begraven. Om ziekten te vermijden werden de stallen ontsmet en gezuiverd met phenikzuur. Dit alles kon niet verhinderen dat in 1891 nog 13 koeien van de kalkkoorts bezweken. In dat jaar telde Weelde 3 stieren: 1 bij Petrus Pijpers in de Straat, 1 bij Cornelis Van Riel in de Meer en 1 bij Joannes Verhoeven op de Leemputten. Elk jaar werden vrijwel dezelfde gewassen verbouwd. In 1868 won het dorp 22 hl. 77 kg wintertarwe, 24 hl 73 kg rogge, 20 hl 68 kg winterkoolzaad, 10 ton peen, 15 ton rode klaver, 6 ton aardappelen, 3 ton hooi en 3 ton toemaat. Uit de beroepsstructuur van de bevolking blijkt zeer duidelijk dat Weelde tot ver in de XXe eeuw een haast exclusief landbouwdorp blijft. In 1810 waren er 50% landbouwers, 35% landarbeiders en 15% ambachtslieden, handelaars en renteniers.

De vlasteelt moet haar belang hebben gehad, want dat er reeds honderden jaren geleden vlas werd bewerkt in Weelde staat vrijwel vast. Verschillende toponiemen wijzen in die richting: o.a. vlasdries (reeds vermeld in 1630), vlasroot, vlasrootheide en vlasrootweg. Pas in de 19e eeuw krijgen we wat meer concrete gegevens over deze tak van nijverheid. We weten dat in 1843 84 personen leefden van de vlasnijverheid. Het waren 10 wevers, 72 spinsters en 2 koopmannen. Een jaar later verdienden reeds 44 huisgezinnen hun brood met de vlasteelt, er waren toen 12 weefgetouwen en 68 spinnewielen. Met een vlasgetouw kon per maand 70 tot 80 meter linnen worden vervaardigd. Dit werd dan te Turnhout of in het binnenland verkocht, maar toen ook de vlasindustrie werd gemoderniseerd is deze nijverheid helemaal uit ons dorp verdwenen. In 1850 telde Weelde nog 9 linnenwevers, dit waren: Josephus Peeters, Dionysius Teeuws, Joseph Van Heyst, Petrus Van Heyst, J.B. Van Heyst, Henricus Van de Wetering, J.B. Van De Pas, Adriaen Verdonk en de weduwe van Jan Van den Heuvel. In 1900 schreef pastoor Jacobs dat de bevolking zich uitsluitend op de landbouw toeleegde. Hij telde toen meer dan 100 boerensteden of pachthoeven. De Weeldse boeren deden praktisch uitsluitend aan veeteelt. In 1900 telde men gemiddeld 6 à 7 koeien per stal. 70 à 80 boeren hadden hun koeien laten verzekeren. Er waren 440 verzekerde dieren. Op de akkers teelde men vooral rogge en veevoerders. Men zaaide geen tarwe. Niettegenstaande de Weeldse economie dus volledig op de landbouw was gericht, werden ook op agrarisch gebied vele kansen tot ontwikkeling naar meer welstand gemist. De ontginning van de woeste gronden werd namelijk slechts laattijdig ter hand genomen. Reeds in de tweede helft van de 18e eeuw had de regering van de zuidelijke Nederlanden door vrijstelling van lasten en tienden, door interessante koop- en pachtvoorwaarden en door de verplichting voor de eigenaars hun grond ofwel in cultuur te brengen ofwel te verkopen, gepoogd de ontginning van de hei te stimuleren en zodoende de agrarische produktie op te drijven. De bevolking van Weelde bv. had immers maar juist iets meer dan het bestaansminimum, zodat een slechte oogst hongersnood kon veroorzaken. En die oogst mislukte maar al te dikwijls. Dat weten we uit talloze getuigenverklaringen. Vooral de hagelslag was hiervan de oorzaak.

Op 4 juni 1737 werd het dorp Weelde door een geweldige hagelslag geteisterd. Niet minder dan 16425 roeden (54 ha 75 a) werden door het ontij vernield. Op verzoek van de geteisterden attesteerden de wethouders van Weelde: "Wy, schepenen ende regeerders der Vrijheijdt Weelde, quartiere van Turnhout, resort Antwerpen, verclaren ende attesteren waer ende waerachtigh te wesen als dat wij alhier in onsen dorpe opden 5en deser maent junij 1737 hebben gehadt eenen grooten hagelslagh omtrent den middag, beginnende inden gehuchte de Meere ende alsoo langhts den gehuchte den Groesse als den gehuchte den Schuetboom, over de buyte bochten naer den gehuchte den Hoenstraet ende neffens den gehuchte den Winckel, alsoo den gehuchte de Heeghen waerts

inne. Door welcken hagelslag de graenen, haver, boeckweij, speurie als baere hoofvruchten tenemaal sijn vaneen geslagen ende vernielt, lamentabel om te sien". De gemeente werd daarna geteisterd door hevige hagelslag op 21 augustus 1841, 7 augustus 1846, 5 juni 1852, 13 juni 1864, 3 juni 1886, 11 april 1887, 26 mei 1889. In Weelde maakte men echter bezwaren tegen het in cultuur brengen van de gemene heidegronden. Toegegeven moet worden, dat deze bezwaren (gedeeltelijk althans) van sociale aard waren (men wilde keuters en dagloners het gebruik van de gemene gronden niet doen verliezen), maar ze remden alleszins de produktiviteit. De vereniging van België met Nederland, eerst onder Frankrijk, later onder Willem I, bood Weelde een ruimer afzetgebied (Breda), maar ook toen kregen de ontginningen nog te weinig aandacht. De scheiding van Nederland en België bracht mee, dat het handelsverkeer over de grens werd lamgelegd en dat Weelde zich slechts naar één markt kon richten, nl. Turnhout. Door het herhaaldelijk mislukken van de aardappeloogsten kwam er rond 1845 geweldige armoede. De mensen hadden geen eten, geen werk en waren overgeleverd aan de openbare onderstand van de gemeente. In 1846 gingen velen werken aan de vaart te Ravels, die toen werd gegraven. Toen ook dat werk geklaard was, besloten de gemeenteraadsleden om met de ontginning van de heide te beginnen. Op die manier zou men werk verschaffen aan de verpauperde bevolking. De broodprijs steeg voortdurend en het is zeker dat de Weeldse bevolking zeer droevige jaren heeft beleefd. Na deze hongersnood van de jaren 1845-1847 werden in België wetten van kracht die toelieten eigenaars die hun woeste gronden zelf niet ontgonnen, te onteigenen, en de gemeenten te verplichten tegen zeer lage prijzen gemeentegronden ter ontginning af te staan. In de jaren daarna werden ook in Weelde veel heidegronden ontgonnen. Hoe het met de landbouw was gesteld kunnen we lezen in een verslag van 25 september 1851. De ontginning van de heide was nodig, want de produktiviteit moest stijgen om de in de 19de eeuw nog steeds dreigende hongersnood te voorkomen, en enige welstand te verzekeren. Klep brengt Weelde voor wat betreft de periode 1750-1850, samen met Ravels, Poppel e.a., onder in de categorie van de arme heidedorpen, waarin de economische ontwikkeling geremd werd door de slechte bodemgesteldheid en de afwezigheid van verbindingen en industrie en waar voor 1850 ook geen resultaat van ontginningen te bespeuren viel. In Weelde waren bovendien de zaaigoedopbrengsten lager dan in Ravels of Poppel, niettegenstaande de grond er beter was. Waarschijnlijk zijn deze lagere opbrengsten te verklaren doordat de investering aan kapitaal en arbeid hier nog lager of slechter was dan in beide genoemde buurdorpen. Ook de verhouding ossen-paarden leert ons iets over de welstand of armoede van een dorp: met ongeveer 70% paarden behoorde Weelde samen met Ravels tot de middelmaat, terwijl in dit opzicht Poppel met 50% tot de laagste categorie behoorde.

De economische armoede van Weelde weerspiegelde zich in de lage bevolkingsgroei. Weelde had 1080 inwoners in 1825, 1121 in 1837 en 1189 rond de eeuwwisseling. In de periode 1762-1840 kenden de heidedorpen waar Weelde toe behoorde, slechts een gemiddelde bevolkingsgroei van 21%, tegenover 108% in de streek Kalmthout-Essen-Wuustwezel, die deze aangroei dankt aan ontginningen voor 1850. De bevolkingsdichtheid was ook betrekkelijk laag in Weelde: 26 inwoners per vierkante kilometer in 1762 en 31 in 1840. In de 19e eeuw werd de bevolking nog dikwijls zwaar geteisterd door epidemische ziekten. Dit valt niet te verwonderen, want de hygiëne was zeer slecht. Op de opeisingsbevelen van de meeste Weeldse jongemannen die onder Napoleon werden opgeroepen staat onder de speciale kenmerken aangegeven: littekens van "petite variole", dit zijn pokken. Op het einde van de Eerste Wereldoorlog stierven er in Weelde nog heel wat mensen aan de zgn. "Spaanse griep", naar het getuigenis van oudere mensen die ze meemaakten, een echte epidemie. In 1850 bouwde de familie Verheyen de molen bij de St.-Michielskerk. Zo telde Weelde op het einde van de 19e eeuw twee molens. De molen van het Moleneinde werd eerst verplaatst naar het begin van de Meir en tijdens de oorlog van 1940-1945 afgebroken. In 1900 bouwden de boeren de stoommelkerij "De Verbroedering". Daarin werden toen dagelijks 3000 liter melk ontroomd. Er waren in 1900 enkele winkeliers in de Straat en aan de kerk. In 1908 werd de brouwerij "De Zwaan" gebouwd. In de jaren 1922-1923 kreeg Weelde een publieke telefoon, alhoewel in primitieve toestand. Men had namelijk geen lokaal en daarom besloot Modest Van der Voort (Destje) gratis een hoekje van zijn werkhuis af te staan. Hier werd een houten hokje getimmerd en zo konden de Weeldenaren opnieuw telefoneren. Rond 1928 hadden al enkele mensen in het dorp een radio en een auto. Toch onderging het uitzicht van Weelde ondanks deze vernieuwingen van de twintiger jaren, in de jaren 30 gevolgd door crisis en werkloosheid, in 1939 door de mobilisatie en in mei 1940 door de oorlog, geen grondige veranderingen. In 1954 kon Pater Henri Maes nog schrijven dat Weelde gebleven was wat het altijd geweest was: een rustig landbouwersdorpje. Een ingrijpende wijziging kwam er in Weelde slechts de laatste 10 tot 15 jaar, door de inwijking van mensen die in Turnhout of zelfs in Tilburg en Breda werkten: een nieuwe wijk ontstond achter de Hof-ten-Bergenlaan en achter het gemeentehuis.

Toen we wezen op het ontbreken van diepgaande veranderingen in Weelde tot voor kort, hebben we wel abstractie gemaakt van het westelijk grensgebied van de gemeente Weelde, dat sinds een eeuw in evolutie is geweest. De treinverbinding Turnhout-Tilburg, aangelegd in 1867, gaf daar het ontstaan aan een nieuwe wijk: Weelde-Statie. Op het einde van de 19e eeuw stonden daar slechts enkele woningen, maar toen er in 1904-1906 een nieuw station voor internationaal goederen- en reizigersverkeer werd gebouwd, kwamen er heel wat bij. Ook werden er quarantainestallen gebouwd om het in en uit te voeren vee te keuren. In 1934 werd het reizigersvervoer echter stopgezet en in de jaren daarna werden de spoorgebouwen geleidelijk afgebroken. Maar dit belette niet dat in 1974 toen ook het goederenverkeer werd stopgezet, Weelde-Statie, dank zij de vestiging van enkele fabrieken, uitgegroeid was tot een woonwijk van ongeveer 1000 inwoners, met als annex een industriezone. Na de oorlog werd het geïnterallieerd militair vliegveld aangelegd en werd Weelde-Straat via de dorpskom rond de St.-Michielskerk met Weelde-Statie verbonden door een betonweg. De wijk van Weelde-Statie kreeg wereldpubliciteit toen één van haar inwoners, Sooi Van den Eynde, in 1959 in een proces voor het internationaal Gerechtshof aantoonde dat een stuk grond waarop de Nederlandse spoorwegen enkele woningen hadden gezet en dat hij in 1953 had aangekocht, geen Nederlands maar Belgisch grondgebied was. Al is de lijn Turnhout-Tilburg thans opgeheven, toch rijdt er naar de grensbuurt van Weelde-Statie sinds 1974 opnieuw een trein: de toeristische Museum-trein Tilburg-Baarle-Schaluienen.

Notarissen van Weelde

Het notariaat is één van de oudste instellingen van ons land. Zijn oorsprong dateert van 25 ventose jaar XI. Het werd in 1531 op rationele wijze door Karel V gereorganiseerd. De notaris was een openbaar ambtenaar belast met het opstellen van bepaalde authentieke akten van overdrachten van onroerende goederen, het opmaken van huwelijkskontrakten, testamenten en van schenkingen onder levenden. De notarissen worden benoemd door de Koning. Het notariaat van Weelde bestaat sinds 1833 en het heeft tot op heden de volgende notarissen gekend:

- Van 1833 tot 1873 notaris Theodoor Mattheus Wouters
- van 1874 tot 1892 notaris Edmondus Eduardus Franciscus Hubertus Swaan
- van 1893 tot 1908 notaris Stanislas Gilles
- van 1908 tot 1936 notaris Emiel Frans Jozef De Bounge
- van 1937 tot 1962 notaris Alfred Van Hove
- vanaf 1963 notaris Jozef Segers.

De minuten (akten) van notaris Wouters zijn sinds 1969 in bewaring bij het Rijksarchief te Antwerpen. Alle akten vanaf 1874 zijn op heden nog in bezit van notaris Segers.

Burgemeesters van Weelde

- 1797: Cornelis Van Loon
- 1800: Gijsbert Jozef Marinus
- 1831: Henricus De Bondt
- 1848: Jan Baptist Bax (dienstdoend burgemeester)
- 1849: Theodorus Matheus Wouters
- 1873: Cornelius Jonkers
- 1879: Laurentius Bols
- 1896: Adriaan Kolen
- 1916: Corneel Van Dommelen
- 1925: Charles Bols (dienstdoend burgemeester)
- 1926: Jan August Dries
- 1939: Jan Van Loon
- 1942: Guillaume Swaan
- 1944: Jaak Mertens (dienstdoend burgemeester)

1947: Raymond Hesters
1958: Karel Segers (dienstdoend burgemeester)
1959: Guillaume Swaan
1960: Modest Hendrixx
1970: Jozef Segers
1977: Francis Tanghe

Secretarissen van Weelde

1818: Maximiliaan Donnez
1836: Jan Antoon De Bondt
1878: Joannes Ludovicus De Bondt
1905: Karel Antoon Vloemans
1917: Edmond Corneel Vloemans
1950: Vital Wijgerde
1977: Henri Van Dun

Veldwachters van Weelde

Adriaen Marinus
Cornelius Segers
J.B.Dickens (1820-1828)
Petrus Embrechts (1828-1866)
Frans Martinus Van Heertum (1866-1876)
Norbertus Van Gils (1876-1905)
August Sels
Henri Cornelissen

1. Wereldoorlog I

Op de lege bladzijden van zijn kladschrift over de Geschiedenis der parochie van Weelde heeft pastoor Jacobs ook het klad neergeschreven van een verslag over de oorlogsgebeurtenissen in zijn parochie, dat hem door de aartsbisschop gevraagd was. Het "net" zou opgestuurd zijn naar het bisdom, maar we kunnen er in het kathedraalarchief niets van terugvinden. Wel berusten er in het kathedraalarchief van Antwerpen, onder nr.V5 (Varia): "Rapporten van pastoors over de oorlogsgebeurtenissen 1940-1945 in 71 parochies". Hier publiceren we Jacobs' rapport over '14-'18.

Verslag over den Toestand der parochie van Weelde tijdens den oorlog 1914-1918 (opgezonden naar 't Bisdom in 1919). Dees verslag werd opgemaakt volgens den gevraagden lijst van Z.Eminentie den Kardinaal Mercier, aartsbisschop van Mechelen.

Weelde ligt oostwaarts in het noordelijk deel der provincie Antwerpen en paalt aan Holland langs Oost en, een klein deel, langs noordzijde der gemeente. Weelde hoort in de provincie Antwerpen aan 't arrondissement Turnhout, aan 't kanton Arendonck en valt onder de Dekenij van Turnhout. Bij de inval der Duitschers werd het dorp door de plaatselijke burgerwacht bewaakt; de steenwegen door het afkappen der aanpalende eikenboomen voor alle verkeer versperd en de inwoners verborgen hunne schatten in de akkers en in de bosschen, met schrik afwachtende wat de vijand hun zou hier doen. Het bevel der algemeene mobilisatie werd aangekondigd en alle dienstplichtigen der gemeente vertrokken naar 't leger. Weelde schonk alzoo 28 moedige strijders aan 't Vaderland. De dagbladen brachten hier de zegepraal aan van Halen en het moedig strijden onzer belgische troepen te Luik. Toen heerschte er geestdrift onder de bevolking. Doch welhaast hoorde men zeggen dat ons leger moest ten onder doen voor een machtigen vijand en dat de Duitsch met rassche schreden door Leuven naar Brussel zou oprukken. Men hoorde hier ook de plunderingen, schelmerijen en moorderijen van den vijand verhalen en de bevolking kreeg schrik. Waar hulp en troost en opbeuring zoeken, tenzij in hunnen H.Godsdienst. Iederen dag kwamen de parochianen in groote menigte de H.Mis bijwonen en deelnemen aan de publieke gebeden door Z.Em. den Kardinaal voorgeschreven. Bijzonder 's avonds was de toeloop van volk overgroot, wanneer de E.H.Pastoor, voor het uitgesteld Sacrament luidop de bescherming van God voor het dorp afsmeekte.

En zie! de Ulhanen komen de Kempen in tot Rethy, Casterlé en verder tot Turnhout. De bevolking vlucht naar 't noorden en zoekt onderkomen in de huizen, schuren, schobben, hun getal is overgroot, wij schatten dat er in Weelde minstens 4000 menschen van Turnhout en van uit het zuiden der provincie en zelfs van uit Brabant, verbleven. Onze medeburgers hebben met de grootste liefdadigheid alle onderkomen aan de vluchtelingen bezorgd en zoveel mogelijk hun voedsel en deksel gegeven. Verschillende dagen heeft die toestand geduurd en middenwijl hebben de godsvrucht oefeningen in de kerk in getal toegenomen. Duizenden communiën werden uitgedeeld. Doch de vijand scheen niet te vorderen in de Kempen; men hoorde zeggen dat hij minder bloeddorstig en zachter scheen geworden te zijn, en onze vluchtelingen verlieten stillekens aan de gemeente.

Turnhout werd door de Duitschers bezocht; zij namen bezit van de stad en zouden dan ook in de Noorderdorpen het Deutsche vlag gaan planten. Op zekeren voormiddag in September kwamen Deutsche cyclisten het dorp rustig ingereden, zonder iemand te spreken of eenig geweld te doen en reden door tot Poppel. In den namiddag kwamen ze terug door de Weeldsche straat, en keerden naar Turnhout terug. Eenige dagen daarna las men in de Deutsche gazetten deze krijgsmelding: "De forten van Weelde en Ravels ingenomen". Na het vertrek der cyclisten begon weldra de bezetting door de Deutsche "Landsturmmänner". Deze inkwartiering heeft ongeveer drij jaren geduurd. In 't begin moest de gemeente zorgen voor logist en voeding der Duitschen, doch sedert België ten laste wierd gelegd elke maand millioenen franken voor 't leger te betalen, was de gemeente van de voeding ontlast. Doch helaas! Wat last voor de menschen! Immer die Moffen op den haerd! Zij eischten de schoonste vertrekken der woning en schaemden zich niet de beste meubelen te beschadigen, nagels in eiken kasten te slagen, soms kruisbeelden en godsdienstige voorwerpen te doen ontruimen, nachtlawijt en slamperijen te houden, zonder de minste achting voor den eigenaar des huizes. De E.Heer pastoor heeft ook altijd zijne inkwartiering gehad; zelfs heeft hij de pastorij moeten afstaan voor de ontvangst van den hertog van Saxe Cobourg Gotha, die een bezoek bracht aan de afdeeling Husards, welke alsdan in het dorp verbleef. Die ontvangst was plechtig in de zaal der pastorij, want de overrijke Ritmeister Von Boiuneburg, samen met eenige typen van den grooten adel van Deutschland, hadden hunnen grooten meester, Hertog van Saxe Cobourg Gotha alle eer willen geven.

Tijdens de bezetting hebben de Duitschers toch geene bijzondere schade aan het dorp toegebracht, uitgezonderd de vernieling en plundering van den gendarmerie en van het gemeentehuis. Een der eerste verordeningen was het verbod van te rijden per tram, per rijwiel, per rijuig. Ik weet niet waarom zij dien pijnlijken maatregel hebben genomen. De goddelijke diensten voor de Katholieke Deutsche soldaten geschieden in de kerk door eenen Katholieken aalmoezenier van 't duitsche leger. Deze diensten werden echter slecht bijgewoond, en de aalmoezenier heeft mij meermaals over de officieren geklaagd, daar zij verzuimden de soldaten van de aankomst van den priester te verwittigen. Het is gebeurd dat geen enkele soldaat aanwezig was, wanneer de aalmoezenier voor den dienst zich in de kerk aanbod. De jongeren kwamen nog al tamelijk veel tot de H.H.Sacramenten, maar de ouden van den Landsturm lieten veel te wenschen. "De Evangelische Gottesdienst" was beter bijgewoond. Op dringend bevel van den Hauptman moesten deze vergaderingen plaats hebben in het lokaal der Boerengilde en men verplichtte den E.Heer pastoor, den harmonium der kerk daartoe te laten gebruiken. Tweemaal hebben de "Evangelischen" in onzen boerenbond het "Abendmahl" genomen en de algemeine Beichte gedaan! Aan het uitoefenen van den parochialen Katholieken eeredienst, heeft de vijand geen beletsel gebracht, tenzij dat het verboden was, zonder toestemming, processie buiten de kerk te doen.

Wie heeft er niet hooren spreken van den versperringsdraad die de eenige noorderlijke gemeente van het Binnenland afsneed? Hoevelen hebben aan dien geëlectriseerden draad de dood gevonden? Neen! om geene redenen mochten de menschen achter den draad met België in betrekking komen! Niemand kon er door, tenzij met een bijzonder paspoort van den Gouverneur Generaal van België, al de brieven en correspondentieën werden aan 't Pas bureau aan Ravelsbrug onderzocht! Verbod om bisschoppelijk brieven door te geven, zodat wij hier achter den draad niet de minste betrekking met het Bisdom konden genieten, zonder speciale toelating van de Deutsche Overheid. Ellendige toestand voor onze geestelijkheid, alzoo afgezonderd! Zelfs had men ons verboden de hostiën te laten invoeren en wij hebben verplicht geweest de hostiën, eerst te doen smokkelen, en later met cement te doen invoeren uit Holland. Gedurende de bezettingsjaren hebben onze kerkelijke diensten niet afgebroken geweest en de Duitschen hebben geene stoornis aan 't uitoefenen van den Eeredienst gebracht. De godsvrucht der parochianen heeft onder den oorlog grooten vooruitgang gemaakt en als bewijs kan ik aanhalen dat in 't jaar 1918 toen de parochie 1350 inwoners telde, er ongeveer 75000 communiën

uitsluitelijk aan de parochianen werden uitgedeeld. In 1913 hadden wij 31 plechtige communiën der kinderen; in 1914, 32; in 1915, 34; in 1916, 34; in 1917, 38 en in 1918, 37.

De lijkdiensten der gesneuvelden soldaten werden met de grootste plechtigheid en luister gecelebreerd onder een grooten toeloop van volk. Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Mgr. Hopmann, bisschop van Breda heeft in 1918 het H. Vormsel toegediend aan onze kinderen te beginnen van 7 jaren ouderdom, in de parochiale kerk van Poppel. In 't jaar 1916 was er geen enkel huwelijk in de parochie. Gedurende de bezetting geene verandering in de vrije scholen, enkel hebben de Duitschers de schoolplicht toegepast. De vrije school der zusters franciscanessen aan de Weeldsche Statie, gelegen nabij den versperringsdraad werd gesloten, en de huisgezinnen ten talle van 13, tusschen den draad en de hollandsche grens verblijvende, moesten ontruimen, de eeredienst in de Kapel aldaar werd dan ook stopgezet.

Slechts met toelating van de Duitschers mochten de verschillende gilden vergaderen en zoo is het dan gebeurd dat die sociale instellingen tijdens de bezetting geen werk verricht hebben. Ons Nationaal Comité van voeding en hulp heeft goed werk verricht, alhoewel soms de eene of de andere lastige burger tegen het bestuur moest uitvallen. Wij zaten achter den draad, en zoo werden de burgers en voornamelijk de boeren versperd in den handel en verkoop van vee en allerlei opbrengsten. Willekeurig stelden de Duitschers markten van vee; de boeren waren genoodzaakt de overproductie op de markt te brengen en dan kwamen Deutsche kooplieden vaste prijzen stellen. Naar men ons verzekerd heeft, stonden hier de prijzen van 't vee soms 2/3 onder den prijs van 't Binnenland. En wat zeggen van de prijzen van eieren, boter, honig, was enz. De Feldweibel, kommandant van de grenszone, verblijvende te Ravels, dwong de boeren deze waren aan hem te leveren aan vaste, door hem gestelde prijzen, en indien de voortbrenger weigerde de waren te leveren, stonden hem bedreigingen, huiszoekingen en allerlei dwangmiddelen te wachten. Verdachte personen van onverschilligheid jegens de Duitschers werden maar vlak af over de brug gezet en in bepaalde gemeenten onder Duitsch toezicht geplaatst. Hier noem ik Feldweber Lang, die de laatste maanden in Ravels als Keizer over onze grensstrook heeft geregeerd. Gelijk in geheel het land werd de caoutchou de wol en het koper opgeëischt, doch het was lust om zien hoe na den wapenstilstand de velobanden, koperen ketels en wollen matrassen uit den grond, uit de kuilen, uit de schuren en looze plaatsen verrezen!

Er valt hier op te merken dat Weelde, ingezien zijne ligging na aan de Hollandsche grens een nest van spionnen moest zijn. In 't begin van den oorlog heeft die dienst prachtig gewerkt en menig goed nieuws aan 't Belgisch leger kunnen melden. Doch de Duitscher was weldra op 't spoor, en verscheidene burgers van Weelde werden om enkele reden van verdachte of gevaarlijke personen over den draad gezet. Anderen hebben de plaat gepoetst en zijn naar Holland gevlucht. Den 26 September 1917 werd onze onderwijzer, Mijnheer Jos Steenackers door de Deutsche soldaten aangehouden, en den 25 mei 1918 tot 2 1/2 jaar dwangarbeid veroordeeld omdat hij verdacht was van Krijgsverraad. De veroordeelde welke zooveel goed werk voor zijn vaderland verrichte verbleef 6 maanden in voorlopige hechtenis te Turnhout, 2 maanden in de gevangenis van Antwerpen en 5 maanden in Vilvoorde, waaruit hij bij den wapenstilstand, verlost wierd.

Een priester van Weelde, de Z.E. Heer L. Vloemans, student aan de Gregorienne te Rome, dokter in de wijsbegeerte en godgeleerdheid, heeft in 't Belgisch leger, onder den oorlog, van 1916 tot 1918 dienst gedaan, eerst als brancardier en verder als aalmoezenier. Ziehier de namen der soldaten vrijwilligers van Weelde: Guill. Swaan, Frans Rieberghs, Frans Mertens, Frans Bols, de 3 broeders Janssens René, Jacobus en Jan, Leon Nuyts, Jacobus Mertens, August Jacqmin, en Frans Geerts. De volgende soldaten van Weelde zijn op 't veld van eer gevallen: Karel Poppeliers, Jan Verhoeven, en Jozef Meuris. Behalve zijn nog gesneuveld Henri Vaes, gendarme bij 't begin van den oorlog hier verblijvende en Emile Van de Laer, tolbeambte alhier. Frans Rieberghs, zwaar gekwetst in Vlaanderen, droeg een houten been. Zijn over den versperringsdraad gezet: Van Eynde Edmond, Jan Woostenburg, Jacqmin, Leon Bols en huisgezin, Karel Van de Pol en Frans en Hubertine Wijgerde.

Bij de algemeene ontruiming na den wapenstilstand werden de huizen der smokkelaars en van dezen verdacht met den vijand geheuld te hebben, bestormd door de bevolking en deels vernield. Velen van deze plundersaars zijn door den Tribunaal van Turnhout in hechtenis genomen en wachten op dezen oogenblik hun vonnis in de gevangenis af. Van den kant der deutsche soldaten geene. Bij het blijde nieuws der ontruiming werd het nationaal vlag op den kerktoren gehesen en onder overgrooten

toeloop van volk een plechtig Te Deum in de kerk aangeheven den Heer bedankende dat Hij onze parochie, alles goed ingezien, toch op bevoorrechte wijze heeft behoord.

Weelde 3 maart 1918

Laus Deo.

Gesneuvelden 1914-1918

P.J.M.Meuris
W.C.Mertens
J.A.Nuyts
K.E.Poppeliers
A.Van De Laer
J.A.Van Hees
L.Van Loon
J.J.Vaes
J.C.Vaes
J.C.Verhoeven
J.C.V.M.Wijgerde

2. Wereldoorlog II

In het boek "Wel en Wee in Weelde" dat in 1978 door de Heemkundekring werd uitgegeven schreef Josepha Van der Voort, een trouw lid van de kring die ons in 1981 ontviel, een bijdrage over de tweede wereldoorlog. De overname van dat artikel in dit boek weze een dankbare herinnering aan haar, die zoveel voor de kring presteerde.

10 mei 1940

De Franse soldaten reden het dorp binnen. Meteen gaf men alle inwoners die langsheen de Grote Baan (Weelde-Straat), de Dijk (Koning Albertstraat) en in het Singeltje woonden, de raad hun huizen te verlaten en naar de afgelegen gehuchten te trekken. Voor het eerst cirkelden vliegtuigen boven het dorp. Midden in het Singeltje, vlakbij het kapelletje, sloeg een bom een grote krater. Algehele consternatie en schrik!

13 mei 1940

De families Huysmans en Brosens uit het Moleneinde waren in een stalletje in een wei gevlucht. Even liet een kind van Brosens zich buiten zien. Vliegtuigen begonnen te schieten en het kind werd gedood. Een kind van de familie Huysmans werd gewond. Ook dat overleefde later zijn verwondingen niet, ondanks het feit, dat een Duitse arts het verzorgde. Aan de Weimeer (langs de weg naar Weelde-Station) werden drie Franse soldaten gedood. Door hun plichtsgevoel gedreven, begroeven de oudstrijders van 1914-18 hen te Weelde (St.-Michiel). Twee van hen zijn later ontgraven en overgeplaatst naar een militair kerkhof. De derde, Vladimir Medvedeff, bleef te Weelde begraven, omdat diens moeder het zo wilde. Deze vrouw trad later in een Frans klooster en werd Mère Elisabeth. Zij was een Wit-russin. Vaak heeft deze vrome dame later het graf bezocht, en er een bloementuil op neergelegd. Deze dame werd als kloosterzuster tolk in de Sacré-coeur te Parijs, maar ze werd het slachtoffer van een auto-ongeluk en stierf.

13-14 mei 1940

De burgerbevolking keerde terug naar haar woonsten, want de Duitsers waren al in 't dorp. Dan begon het opeisen van schuren, stallen en ook wel woningen. Daarin "kwartierden" de Duitsers in. Zelfs de scholen werden militaire gebouwen, zodat de kinderen moesten uitwijken naar woningen en stallen om les te krijgen. Die vorm van belegering duurde negen maanden.

Begin 1941

Iedereen bekwam een rantsoeneringskaart en haast alles moest voort met bonnen bekomen worden. Men kreeg rantsoenen toebedeeld die in grootte varieerden, naargelang men een volwassene of een kind was, of naargelang de zwaarte van de arbeid die men moest verrichten. Een paar voorbeelden van rantsoenen: 225 gram brood, 4 tot 10 gram boter, 20 à 30 gram vlees per dag en 150 kg kolen per gezin van vier personen per maand. Men zocht naar allerlei gelegenheden om aan extra rantsoenen te geraken: men begon zelf weer te bakken, men liet in 't geheim koren malen, haver pletten (havermoutse tuf-pap), aardappelen raspen voor "patatbloem", en van raapzaad maakten de mensen smout. Men ging ook weer aan 't boteren, koffie was er niet meer en men gebruikte gebrande gerst als ersatz-koffie. Men plantte zelf tabaksplanten, die ter plaatse gedroogd en gesaust werden.

Tallose mensen togen naar de stortplaats te Weelde-Station. Daar had men voorheen grote ladingen assen naartoe gevoerd. De mensen zeefden er de half verbrande kolen uit. Het lukte sommigen daarbij waardevolle voorwerpen te vinden. Dat deed al vlug de ronde, zodat een leger "goudzoekers" naar Weelde-Station trok. Een zekere Lex deed er een schepje op en nam sluiks moeders trouwring mede, zeefde onvertogen en riep plots: "Een gouden ring!" Dat werd luidruchtig gevierd. Toen werd het zo druk op het stort, dat men voortaan 5 frank toegangsgeld moest betalen.

Januari 1941

Alle huizen moesten verduisterd worden om te beletten, dat men vanuit vliegtuigen centra zou ontdekken. Overtreders werden gestraft met het afsnijden van de electriciteit. De winter was zo streng, dat er geschaatst werd van Driekoningen tot 1 maart. Vooral de Schrieken en 't Speeksel hadden aantrek. Men trok er van alle kanten van 't dorp te voet naartoe. Op 't Speeksel was er zelfs een "schaatsleraar", de oude Hypoliet Vermeulen.

13 mei 1943

Zeer vroeg in de morgen werd een viermotorige Engelse bommenwerper door kanongeschut van de Duitse soldaten geraakt. Het toestel verloor alsmaar hoogte en raasde recht op de Koning Albertstraat af. Op dat ogenblik maakte bakker Corneel Van Tigchelt de oven in zijn achter het huis gelegen bakkerij aan. Het vliegtuig ramde de schuur van Jan Ooms, scheerde a.h.w. over het hoofd van de bakker en maaide diens huis weg. Meteen schoot het huis in lichterlaaie. Vele bewoners van de omgeving waanden zich in het "Laatste Oordeel" en renden de straat op. De ontsteltenis was groot toen bleek, dat Theresa Van Gils, de vrouw van de bakker, het niet overleefd had, evenmin als het dochtertje Annie. Jos Dickens was toch de brand ingerend en kwam met een klein meisje in de armen buitengelopen. Dat bleek Treesje Van Gils te zijn, een nichtje dat toevallig die nacht daar was komen slapen. De vier inzittenden van het vliegtuig waren met de parachute nog tijdig gesprongen, maar drie van hen vielen in de handen van de Feldwebel. De vierde werd door de familie Adriaan Buyckx gered.

22 juli 1943

De Feldkommandatur van Antwerpen eiste de klokken op. De jongen mannen van Weelde togen naar de kerk om duchtig de klokken te luiden, want dat mocht nog gedurende één uur. Omdat zij niet ophielden, sneden de Duitse soldaten de touwen door. Twee klokken werden meegenomen. Het was een sensatie toen die met zware kabels neergelaten werden.

15 augustus 1944

Het vliegveld van Gilze-Rijen werd gebombardeerd door tientallen vliegtuigen van de geallieerden. Iedereen in Weelde moest de schuilkelders induiken. Met man en macht werden grote putten in de grond gegraven en toegedekt met mutsaard, balken en planken. Daarover werd aarde gelegd en tenslotte plantte men daarop takkebossen.

1 september 1944

Geallieerde vliegtuigen beschoten allerlei vervoermiddelen op de grote wegen, nadat men de bevolking had aangemaand die wegen te vermijden. Boven Weelde-Station begonnen de duikvluchten.

Aldus werd het station en enkele huizen flink toegetakeld. Zelfs een autobus van Jan Peeters werd tot een soort zeef geschoten!

4 september 1944

Er werd geen post meer bedeed. Het gevolg was grote paniek in 't dorp. Men begon paarden en karren op te eisen om de Duitse soldaten transportmiddelen te verschaffen. Het Rode Kruis legerde zich in te Weelde en de jongensschool werd een "veldhospitaal".

8 september 1944

Grote drukte op het kerkhof van St.-Jan. Onder veel ceremonie werd een Duitse soldaat begraven. Een Duitse priester leidde de plechtigheid.

1 en 2 oktober 1944

Een zwaar gevecht werd geleverd aan Weelde-Statie. Huizen brandden af onder de bombardementen op de stand houdende Duitsers. Poolse tanks kwamen vanuit Merksplas aanrollen en geraakten slaags met de Duitsers. Balans: 18 Poolse soldaten sneuvelden en 3 kinderen van het Jongenstehuis van E.H.Cornelis verloren het leven. Een aantal soldaten van het Duits leger wilden deserteren.

3 oktober 1944

Om 10.15 uur kwamen de eerste bevrijders Weelde binnenrijden: 5 Poolse pantserwagens. In het Singeltje werden de "Tommies" verwelkomd. Hun eten werd rondgedeeld bij de bevolking die al lange tijd zo'n heerlijke dingen niet meer gezien had: wit brood, rijst met rozijnen, enz. Het was de Poly-Bear (Poolse Beer) Company die ons bevrijdde. Zij kwam uit IJsland en had als lijflied:

Overthere, overthere
with my little Poly-Bear
When I go back to England
And wouldn't the girls all stair
To my little Poly-Bear.

Het verslag van de gemeente over de bevrijding luidde als volgt: "Weelde werd bevrijd den dinsdag 3 oktober 1944 omstreeks 15 uur door binnenrukkende Engelsche troepen van uit Ravels en Turnhout (Station Weelde-Staat). Op maandag 2 oktober werden de Duitsche troepen ter streke Weelde-Staat aan een geweldig luchtbombardement onderworpen rond 19 uur, waarna in den daaropvolgenden nacht de aftocht der aanwezige troepen werd voltrokken om te eindigen bij de intrede der bevrijdingslegers. Uitgezonderd de gevechten aan de grens Weelde-Turnhout-Baarle Nassau vond er te Weelde geen oorlogsgeweld plaats.

12 oktober 1944

Minister Gutt eist alle oorlogsgeld op en gaf iedereen nieuwe bankbriefjes. Per gezinlid bekwam men ongeveer 2000 frank nieuw geld.

17 november 1944

Na een paar maanden wordt de post weer uitgedragen.

Gesneuvelden en oorlogsslachtoffers 1940-1945

Ida Maria Brosens
Dominicus Huysmans
Frans Van Loon
Frans Van de Pol

Alfons Willems
Theresia Van Gils
Annie Van Tigchelt
Henri Willems
Albert Lenaerts

Het spoor van Weelde-Statie

Inleiding

Troosteloos en verlaten... Dat lijken de juiste woorden die je gevoel vertalen wanneer je het terrein in ogenschouw neemt waar vroeger Station Baarle-Grens/Weelde-Statie lag. Het Nederlandse gedeelte ziet er nog netjes uit: het overgebleven noordelijk kopstuk van het oude station, dat nu dienst doet als opslagplaats heeft pas geverfde deuren en de rails zijn wel flink roestig, maar schoongehouden. Maar op Belgisch grondgebied is het droevig gesteld: het Belgische, zuidelijke kopstuk van het oude station ("verboden toegang, privaat") is een trieste bouwval, overrijp voor de sloop. De rails zijn compleet overwoekerd met gras en onkruid tot knie-hoogte. Nog verder naar Turnhout, voorbij de steenweg op Zondereigen, raak je in de meest letterlijke zin het spoor bijster...Wanneer je dan vraagt aan bewoners langs de spoorlijn: "Is dit vroeger wel echt iets geweest, heeft het wel gefunctioneerd?", dan gebeurt er iets vreemds: ze gaan er even voor staan, hun ogen glanzen, hun toon klinkt wat verongelijkt en het spreken wordt veel enthousiaster en sneller: "Jawel, jawel mijnheer, oh ...tot zal ik zeggen ...1930 mijnheer, was het hier een drukte van belang ... oh...wel 30 sporen naast mekaar, er was hier veel te doen, jazeker ... Internationale treinen passeerden hier, treinen volgeladen met auto's, honderden wagons aan de grens, mijnheer, ja..." Die ongelooflijke tegenstelling vraagt om nader onderzoek. Vandaar dat we voor U uit de doeken doen de ontstaansgeschiedenis, de bloei, de stagnatie, nieuwe impulsen en uiteindelijk het definitief verval van de spoorlijn Tilburg-Turnhout, in het bijzonder met betrekking tot Weelde. Weelde heeft overigens maar zo'n 600 meter spoor binnen zijn grenzen, nl. het stuk tussen de Steenweg op Zondereigen en de grens. Wel een belangrijk stuk zal trouwens blijven. Er is overigens in België nooit veel uitgezocht en gepubliceerd over "ons" spoor, in tegenstelling tot in Nederland waar met name in de laatste 15 jaar nogal wat verscheen over zijn historie. Het feit dat van de 30 km spoorweg Tilburg-Turnhout er 22 op Nederlands gebied, en slechts 8 km op Belgisch grondgebied ligt, kan dit al voor een groot deel verklaren.

Voorspel

Het begon allemaal al rond 1850, in de Kempen tenminste. Want nadat in 1825 de eerste stoomlocomotief ter wereld, in Engeland ten doop was gehouden door Stephenson, en België als eerste land van het vasteland van Europa in mei 1835 de spoorlijn Brussel-Mechelen opende, breidde het spoorwegnet zich ras uit. De zeer jonge staat die België was, wilde voorop lopen in communicatiemogelijkheden. Het was dan ook het eerste land ter wereld dat een grensoverschrijdende spoorweg kreeg: in 1843 Luik-Keulen. In 1846 volgde de verbinding Antwerpen-Brussel-Parijs. Daarna kwam de verbinding met Nederland ter sprake, tegen 1850. Nederland streefde naar een verbinding Antwerpen-Breda-Rotterdam, maar België wilde persé Antwerpen-Rosendaal. Er was nog wel een Antwerpse combinatie, Coomans en Matthijssen, die plannen beijverden voor een spoorweg Antwerpen-Lier-Turnhout-Tilburg, maar zij moesten voorlopig bakzijl halen. De machtige Belgische concessionaris en grootgrondbezitter Gihoul drukte door dat het Antwerpen-Rosendaal werd, uiteindelijk voltooid in 1854. Dat was de eerste kans ...In 1852 is er nog een keer sprake geweest van een concessie-aanvraag voor Tilburg-Turnhout door een zekere Belgische onderneming Lijsen & Co, die eveneens werd afgewezen. De Hollands-Belgische Spoorwegmij speelde in 1858 met de gedachte aan een spoorlijn Breda-Turnhout, en Bredius, een Hollandse concessionaris uit Dordrecht, dacht aan Tilburg-Herentals, maar het bleef allemaal wat rommelig aan ons Kempisch front. In de officiële geschiedschrijving heet het, dat militaire belangen van de beide Ministeries van Defensie en concurrentie-belangen van Antwerpen-Rosendaal de schuld zijn geweest van vertraging van de verbinding Tilburg-Turnhout. Hoe dan ook, zeker vanaf 1862 werd er harder aan gewerkt. Vanuit Turnhout werd de druk om voortgang ook steeds groter. Immers, al vanaf 1855 kon men van Antwerpen over Lier naar Turnhout stomen, maar niet verder! Het grootste probleem was het touwtrekken in Nederland tussen de steden Breda en Tilburg, beide aan het spoorwegnet verbonden sinds resp. 1855 en 1863. Uiteindelijk werd de strijd gewonnen door Tilburg, vooral dankzij de steun van de Kamers van Koophandel van Tilburg, 's-Hertogenbosch en Amsterdam, die alle betoogden, dat

een verbinding met België over Utrecht, 's-Hertogenbosch en Tilburg veel efficiënter zou zijn, omdat de bruggen over de Maas en over de Rijn daar al gepland waren (de grote Moerdijkbrug naar Rotterdam kwam er pas in 1872).

De beslissing werd in 1863 genomen: het hart van België en dat van Nederland zouden met elkaar verbonden worden middels de spoorlijn Turnhout-Tilburg. In Nederland was men het nog niet eens wie nu de lijn mocht aanleggen. Een concessie-aanvraag van de Bossche aannemer Van de Griendt, eind 1863, blijft in het duister hangen. Vanuit Turnhout schrijft de commissie van handelaren en industriëlen aan de Tilburgse commissie, dat concessie is aangevraagd en bekomen voor een lijn, uitgaande van Turnhout naar de Nederlandse grens richting Tilburg. Turnhout vraagt om spoed... En jawel, in 1864 is het echt zover: op 4 november van dat jaar verleende de Nederlandse Minister van Binnenlandse Zaken vergunning voor de spoorlijn Tilburg-Turnhout aan de Belgische Maatschappij "Société Anonyme des Chemins de Fer de Nord de la Belgique". Het tracé moest nog gepreciseerd en goedgekeurd worden, zowel door de Minister van Binnenlandse Zaken als door die van Oorlog, maar men kon de plannen gaan uitwerken. En dat gebeurde. Precies een jaar later, in november 1865, had de maatschappij die zetelde in Lier de plannen uitgewerkt, en zond ze ter goedkeuring naar 's-Gravenhage, alwaar ze op 28 september 1866 definitief werden goedgekeurd. Intussen hadden ook in alle aanliggende gemeenten de plannen ter inzage gelegen, in Baarle-Nassau bijv. in april-mei 1866. Behalve wat bezwaren van algemene aard van ene Jac van de Heyning, had vooral de Antwerpse handelaar in tabaksartikelen Hubert de Poorter bezwaren tegen doorsnijding van zijn percelen ter hoogte van Schaluinen, vanwege de mogelijk onvoldoende waterlozing en de ontoegankelijkheid, maar de Burgemeester van Baarle-Nassau vond de waterlozing voldoende door de aanleg van duikers en sloten en vond voor De Poorter de schuif over de weg van Weelde naar Zondereigen voldoende, omdat er tot dan toe over zijn percelen ook geen openbare wegen liepen. Ook in Weelde zullen de plannen wel opschudding hebben verwekt, hoewel in de archieven van Weelde daarover niet veel concreets is terug te vinden. Maar het ligt voor de hand, dat ook hier dezelfde angsten leefden als in Tielen in 1854: angst om landbouwgrond en wegen kwijt te raken. Maar de vooruitgang was niet te stuiten. In 1866 verkocht de gemeente Weelde "den grond voor den eizerenweg van Turnhout na Tilburg" aan de Société Anonyme. Voor 434 Francs kreeg J.J.Liebrechts namens die maatschappij van de gemeente 1 ha 31 a 76 ca Weeldse grond, zowaar 330 F per ha! De gemeente trachtte nog de voorwaarde te bedingen, dat de maatschappij gehouden zou zijn een schuif te plaatsen tussen de percelen van de gemeente en die van J.B.Verheyen. Gesuggereerd is ook wel eens, dat de gemeente Weelde het gedaan heeft weten te krijgen, dat het station ver van het dorp af kwam te liggen wegens het vermeende zedenbederf dat een spoorlijn met zich zou meebrengen, maar dat lijkt zeker een illusie. De spoorlijnen werden kaarsrecht op de landkaarten geprojecteerd, vlak langs de grootste dorpen dat wel, maar van plaatselijke invloed moet men zich niet veel voorstellen. Zo werd hier de potloodlijn op de landkaart getrokken van Turnhout recht naar boven, om zo kort mogelijk op Belgisch grondgebied te blijven, langs Baarle-Hertog-Nassau dan met een knik naar het noord-oosten alweer kaarsrecht langs Alphen en langs Riel naar Tilburg toe. Midden door de hei, zelfs midden door de vennen op Belgisch gebied. Nu was onze grensstreek wel reeds een paar jaar "ontsloten", d.w.z. verbonden met de rest van de wereld middels steenwegen, ook wel "kunstwegen" genoemd destijds, want de verbindingsweg Turnhout-Breda was al verhard, zij het nog niet lang. Na voltooiing van Breda-Chaam-Baarle-Hertog in 1858 duurde het nog tot 1863 eer Baarle-Grens was bereikt, en in België werd Turnhout-Weelde-grens tegelijkertijd verhard: van 1862 tot 1865. Deze steenweg was trouwens niet dezelfde als de tot dan gangbare verbinding Baarle-Turnhout, die westelijker liep, over de buurtschap Schaluinen en dwars over de Hoge Heide, het huidige vliegveld, naar Turnhout, volgens een stafkaart van 1845 tenminste. Ondanks die verharde weg in de nabijheid is het hard werken geweest om de spoorlijn aan te leggen. Tussen Tilburg, Riel, Alphen en Baarle-Grens moesten grote stukken woeste heide worden doorkruist. Graven, ophogen, egaliseren, bielzen leggen, 9-meter spoorstaven van zo'n 320 kilo plaatsen met grote ijzeren haken, en dat alles met louter spierkracht! Daar heeft zweet en bloed gevloeid, dat geeft te raden! Het Belgische baanvak is wellicht nog het moeilijkste geweest: behalve door grote stukken hei, moest ook een hoge en brede dam worden aangelegd op de Zandven-heide ter hoogte van het Zwart Water dwars door twee vennen, de Kleine Klotteraard en het Zwart- of Haverven, zoals nu nog goed te zien is ter plaatse. Bovendien moest er ook nog een brug komen over het kanaal nabij Turnhout.

Stations

Vier stations werden aan de lijn Turnhout-Tilburg toegevoegd: Alphen en Riel kregen ieder een identiek hoogbouw-stationnetje (2 verdiepingen met een zadeldak). Baarle-dorp kreeg een

laagbouwstation en precies eenzelfde station werd in de verlatenheid van de grens geprojecteerd bij de kruising van spoorlijn en de zandweg Weelde-Zondereigen/Merksplas. Het laatste station kreeg de naam "Weelde-Merxplas". Het lag dan ook midden tussen beide dorpen in, maar nota bene op Turnhouts grondgebied! Van de reeds bestaande stations te Turnhout en te Tilburg werd het medegebruik geregeld in uitvoerige overeenkomsten. Behalve stations werden ook nog wacht- en seinhuizen gebouwd langs de spoorlijn, alleen al 27 op Nederlands gebied. Erg treffend heten die huisjes in de volksmond "roethuisjes"!

De opening op 1 oktober 1867 en de cholera

Tegen de tijd dat de lijn zijn voltooiing naderde, begon men zich op te maken om dat feit eens goed te vieren. Er was immers genoeg aan voorafgegaan! Op 14 augustus 1867 schreven Burgemeester en Schepenen van Turnhout aan Burgemeester en Wethouders van Tilburg: "...Het overgroot nut, dat er voor Holland en België en bijzonder voor onze beide steden, uit de nieuwe spoorlijn Turnhout-Tilburg moet voortspuiten, heeft bij onze gemeenteraad het voornemen doen geboren worden deze heuglijke gebeurtenis door internationale feesten te vereeuwigen..." In beide steden werden feestkomitees benoemd, die echter lang in het ongewisse werden gelaten over de preciese openingsdatum. En dat gebeurde met opzet, kunnen we aannemen. In Zwolle gebeurde nl. in oktober 1867 precies hetzelfde: ook daar heerste geheimzinnigheid over de openingsdatum. Waarom? Wel, er heerste cholera in onze landen, en vanwege de besmettelijkheid waren massa-bijeenkomsten en feesten niet op hun plaats, tot ongenoegen van gemeentebesturen, die best wel eens in de publiciteit wilden komen. Overigens was er toen, september-oktober 1867, in onze grensstreek geen cholera. De epidemie heerste hier vooral in 1866, en dan vrij matig: er stierven bijv. in Tilburg 42 mensen aan in 1866, en in 1867 nog maar één. Maar wat was het geval?

In september 1867 waren er volgens de krant weer nieuwe choleragevallen gesignaleerd, met name in Rotterdam en in Maastricht, en men was als de dood dat de cholera weer eens toe zou slaan, hetgeen trouwens nooit meer als epidemie is gebeurd, met name door een betere drinkwater-hygiëne. En zo gebeurde het, dat op 1 oktober 1867 zonder feest of officieel tintje, "geruisloos" bijna, de eerste trein van Turnhout naar Tilburg tufte. De exploitatie was in handen van de Belgische maatschappij de "Grand Central Belge" (G.C.B.), ontstaan in 1864 door een fusie van 3 grote spoorwegmaatschappijen, en die nu beschikte over zo'n 550 km spoor van Noord-Frankrijk tot aan Tilburg toe! Omdat zowel aanleg als exploitatie in Belgische handen waren, kreeg de lijn Turnhout-Tilburg in Nederland in de volksmond de naam "het Bels lijntje" tot heden toe zelfs. Er was in november 1867 ook een grens-regeling tot stand gekomen: als douanestation fungeerde het eerste station na grensoverschrijding, d.w.z. reisde men van Turnhout naar Tilburg dan was Baarle Nassau (dorp) het douane-station, maar op een reis andersom, van Tilburg naar Turnhout was dat Weelde-Merksplas. De trein stopte op het douane-station 5 tot 8 minuten. Dat varieerde, om aan alle douane-formaliteiten te kunnen voldoen. Vooral voor de Tilburgse textiel-fabrikanten was het spoor belangrijk: zo konden immers rechtstreeks kolen uit de Belgische mijnen worden betrokken voor de talrijke fabrieken in de wolstad, die een waterweg-verbinding node miste i.t.t. Turnhout. Ook onze grensdorpen waren nu middels het spoor aangesloten op de grote wereld van Antwerpen en Rotterdam (denk bijv. aan het belang voor onze leder-industrie). Al snel is gebruik gemaakt van de nieuwe spoorverbinding: zo meldde het dagblad "De Tijd" op 9 december 1867: "Nu de invoer van rundvee in België sedert 1 dezer toegestaan is, begint de veehandel in deze streken (= Tilburg) weder te herleven. In den loop dezer week zijn reeds meer dan 400 stuks rundvee van hier per spoor over Turnhout naar Mechelen en Brussel verzonden. Voor vette ossen, welke schaarsch zijn, worden zeer hoge prijzen besteed..." Ook het personenvervoer was bevredigend: aanvankelijk reden er 3 treinen per dag heen en terug. Men hoopte echter op de toekomst, wanneer de lijn zou worden doorgetrokken tot 's-Hertogenbosch: "...daar de lijn niet verder dan tot Tilburg loopende, op den duur weinig zou renderen, doch te 's-Hertogenbosch aan de lijn op Utrecht aansluitende het kortste trajekt tusschen Amsterdam en Parijs zou worden"!! (dagblad "De Tijd", 4 december 1867)

Het was te optimistisch gedacht, zo zou al spoedig blijken. Want Tilburg-Turnhout bloeide niet op; al rond 1875 ging de exploitatie bergafwaarts. Geen wonder, want verder dan Tilburg kon je eigenlijk niet. Alleen nog naar Breda of naar Boxtel-Eindhoven. Maar niet naar Holland, want de noodzakelijke schakel Tilburg-'s-Hertogenbosch (en dan Utrecht of Nijmegen) kwam pas in 1882 klaar. Trouwens, aan de Belgische kant was het ook mager geworden: de oorspronkelijk doorgaande verbinding Tilburg-Aarschot was in 1875 ook vervallen en men moest voortaan in Turnhout overstappen. De Grand Central Belge deed ook al niet veel moeite meer om nog iets van de lijn te

maken, omdat in België al hard over nationalisatie van de spoorwegen werd gesproken. De Belgische Staat wilde al vanaf 1870 langzamerhand alle lijnen in één hand brengen: zo kocht zij in 1882 Lier-Turnhout (38 km) op. Voor de G.C.B. duurde dat nog even, maar intussen bleven haar activiteiten op een laag pitje staan. Uiteindelijk werd de G.C.B. pas genaast in 1897 en voor die tijd waren de meeste belangrijke lijnen in Nederland al dubbelspoor (Breda-Roosendaal in 1883 en Roosendaal-grens 1881), maar niet Tilburg-Turnhout! Een gemiste kans van de G.C.B.? Behalve nog een concessieaanvraag in 1881 van de Noordbrabants-Duitse Spoorwegmij, die Boxtel-Gennep-Goch (D) exploiteerde, om Boxtel-Baarle-Nassau te mogen leggen, wat ook een droom is gebleven, valt er uit het laatste kwart van de 19 eeuw niet veel nieuws te vertellen.

1898: Turnhout-Tilburg wordt staatsspoor

Maar dan wordt er weer druk gespeculeerd. Het is 1897-1898. In het sudderend bestaan van Turnhout-Tilburg zou wel eens verandering kunnen komen, want de lijn veranderde van eigenaar. Immers in 1897 kwam de Grand Central Belge aan de beurt om genaast te worden (628 km spoor). Dan moest natuurlijk Nederland wel meewerken en de G.C.B.-lijnen op Nederlands grondgebied (101 km spoor) weer van de Belgische Staat overnemen. Behalve Tilburg-Baarle-grens ging het hier ook nog om 2 andere lijnen, nl. Lanaeken-Simpelveld en Budel-Vlodrop, beiden in Nederlands Limburg. Men kwam tot overeenstemming en België nam voor 265 miljoen francs de G.C.B.-lijnen over en verkocht de Nederlandse lijnen voor 13 miljoen francs door. Ze werden door de Nederlandse Staat in exploitatie gegeven aan de Staatsspoorwegen (S.S.) per 1 juli 1898. Daar was heel wat touwtrekken aan vooraf gegaan tussen de twee spoorwegexploitanten, de Hollandsche IJzeren SpoorwegMij (HIJSM) en de Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen (SS). Het resulteerde uiteindelijk in het compromis tussen deze beide en de Belgische Spoorwegadministratie "dat voor het verkeer van de stations naar België, waarvoor de kortste route leidt via Weelde-Merxplas, niet die route uitsluitend de route via Esschen in het tarief zal worden opgenomen". Dus als vervoer over Tilburg-Turnhout korter was, dan moest terwille van de concurrentie voor de HIJSM (die alleen over Roosendaal-Antwerpen mocht vervoeren) toch het tarief van Roosendaal-Antwerpen worden berekend!

Dat lijkt bepaald geen stimulans voor onze sudderende grenslijn. Maar er waren meer plannen, en welke! Ook in 1897-1898 was tussen Nederland en België afgesproken dat er een groot grensstation zou komen aan de lijn Tilburg-Turnhout. Vooral voor het goederenvervoer tussen beide landen werd zoveel toename verwacht dat dit baanvak een grote toekomst zou wachten, mede ter ontlasting van de drukke lijn Antwerpen-Roosendaal. De bestaande kleine stationnetjes van Baarle-dorp en Weelde-Merksplas zouden die drukte niet kunnen verwerken. Daarom besloten Nederland en België tot de bouw van een "ideaal" gemeenschappelijk grensstation, precies midden op de grens, zodat overgave van personen en goederen via de douane daar kon geschieden waar de scheiding tussen de twee landen liep. En het was niet zo maar een plannetje, nee het was een ontzettend groot project. In 1903 waren de plannen op papier klaar, in 1904 kon de bouw beginnen. Nederland en België zorgden elk zelf voor de grondwerken, de aanvoerlijnen, rangeerlijnen, douaneloodsen, etc. Het grote station zelf zou in zijn geheel door de Nederlandse Mij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen worden gebouwd, waarvan dan de Belgische helft door de Belgische Staat zou worden gehuurd. En zo verscheen daar op de hei aan de grens een gigantisch complex: een hoofdgebouw -het eigenlijke station- van 164 meter lang met aan beide kanten nog 22 meter overspanning. Kosten: 1 1/2 miljoen gulden (in 1906)! De architect, de ingenieur bij de SS, Ir.G.W. Van Heukelom omschreef het als "eenvoudig, stil en laag gehouden", maar het was wel ongeveer het grootste gebouw dat in onze kontreien ooit is verschenen! Zeker samen met het geweldige emplacement van 3 km lengte met daarop 23 km rails met meer dan 100 wissels, een douaneloods van 150 meter met ijzeren dwarsspanten van 24 meter spanwijdte en verder geheel uit baksteen opgetrokken, een veelhoekige lokomotievenloods met daarvoor een enorme draaischijf van 67000 kg en 18 meter doorsnede, zodat lokomotieven op 6 sporen binnen konden rijden, verder een "takkenbosschenloods en kolenpark", een serie dienstwoningen zowel op Hollands als Belgisch gebied, seinhuizen, private gebouwtjes, etc. Werkelijk alles erop en eraan. Dit alles kunnen we nu nog bewonderen (op papier tenminste!) dankzij uitgebreide artikelen die de architect daarover zelf schreef in september 1906 in de vakbladen "Bouwkundig Weekblad" en "De Ingenieur", met een grote plattegrond en een 7-tal uitstekende "photographische opnamen". Als een oase in de woestijn moet het eruit gezien hebben. Lees wat de architect daarover schreef ter gelegenheid van een excursie naar "de Grens" in september 1906: "Midden in de mooie, lage hei -naar den horizont stijgende en omzoomd door donkere banden van jong masthout- op de kruising van de smalle, dikwijls waterrijke grensbeek tusschen Holland en België en de bescheiden enkele spoorlijn van Tilburg naar Turnhout, daar werd het gebouwd, het nieuwe station met de lange bundels sporen

neven elkaar met tal van groote en kleine gebouwen noodig voor een zwaren dienst -tot verbazing van een ieder, die voorbij spoorde- omdat het was midden in de hei, en in de verte slechts twee, drie kleine torenspitsen verrieden, dat er ook nog menschen woonden".Tijdens die excursie merkte men overigens minzaam op dat, waar op Nederlands gebied grind was gebruikt, "...de Belgische Staat zuiniger is geweest en het terrein heeft opgehoogd, tot aan de grens, dus ook tot in de nabijheid van het station met kolenasch en andere ongerechtigheid. De grens tusschen België en Nederland zoowel als tusschen onooglijkheid en netheid, is dus duidelijk waar te nemen."!! Op 1 oktober 1906 werd het station al geopend, wederom schijnbaar zonder feestelijkheden. Hoewel er, zoals iedereen wel weet, hier ter plekke geen officiële landsgrens werd vastgesteld, het was eigenlijk alleen de grens van 2 percelen, het ene Belgisch en het andere het verst gelegen Nederlands, werd hier de toldienst ingericht. Terzelfdertijd werd ook de douanepsot op de steenweg Baarle-Turnhout verhuisd van Baarle-dorp naar de grens, waar de douane nu nog zit (of slaapt!). Toen ontstonden eigenlijk pas de buurtschappen Weelde-Statie en Baarle-Grens, want voor 1906 was er niet veel meer dan aan weerskanten van de grens een café, resp. café-rest. "De Nederlander" (later "De Grens") op Weelde's gebied en café Frijters aan de Baarlese kant.

Een grensstation met allure, maar zonder drukte

Goed, er stond dus een groot, zeer groot station. Passagiers kwamen aan de ene kant van het station binnen, gingen via visitatie-zalen, toldienst, etc. naar de hal, waar midden doorheen de officieuze grenslijn met gekleurde tegels was aangegeven, vormende de woorden "Belgisch-Nederlandsche grens", en verlieten via de andere kant het gebouw om over te stappen op een andere trein. Het was allemaal perfect georganiseerd, maar ... er veranderde in feite weinig. Het aantal treinen van vier in beide richtingen bleef gelijk. Plannen om in 1912 drie sneltreinen Amsterdam-Brussel in te zetten, die alleen in Baarle-Grens/Weelde-Statie zouden stoppen, werden vertraagd en door de Eerste Wereldoorlog helemaal vergeten. Het enige wat veranderde, was dat de toldienst voortaan hier geschiedde, wat in de praktijk een enorme trammelant en veel vertraging gaf. Het is er dus allemaal niet van gekomen. Die grote plannen hebben geen succes opgeleverd. Waarom niet? Er lijken een heleboel redenen voor te zijn, zonder dat er eigenlijk één duidelijke reden is, die daar alleen verantwoordelijk voor gesteld kan worden. Welnu, de factoren die er voor gezorgd hebben dat Turnhout-Tilburg niet die internationale spoorwegverbinding is geworden, die men in 1906 had verwacht, zijn mijns inziens:

1. De blijvende concurrentie van de lijn Roosendaal-Antwerpen door de macht der gewoonte, door het winst-oogmerk van de SS die, later volgens kilometerprijs werkend, meer geld ving voor een omweg over Roosendaal, en doordat het station Roosendaal in 1907 werd vernieuwd en aangepast aan druk grensoverschrijdend spoorvervoer. De plannen waren van ... dezelfde architect Van Heukelom!
2. Politieke factoren, zeggen sommige historie-schrijvers, hebben de grootste rol gespeeld. Of daarmee dan handelspolitiek ten gunste van Antwerpen of Rotterdam wordt bedoeld, of landspolitiek van België en Nederland die niet met elkaar rijmde, wordt er helaas niet bijgezegd. In ieder geval is het wel bekend, dat België bijv. rond 1910 de invoering van sneltreinen Amsterdam-Brussel een paar jaar tegenhield, hetgeen ze trouwens in 1898 ook al had gedaan, met als argument de slechte toestand van de ijzeren weg op het Belgische deel. Een argument overigens dat anno 1982 nog gebruikt wordt bij de weigering van de toeristentrein.
3. Een overduidelijk remmende invloed op de ontwikkeling van Tilburg-Turnhout heeft in ieder geval de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918 gespeeld. Er was plots geen grensoverschrijdend treinverkeer meer door de Duitse bezetting van België. Het stationscomplex werd door de Duitsers met grote rollen prikkeldraad in tweeën gescheurd. Voor de zekerheid zetten ze er ook nog stroom op, wat de dood van menig mens en dier heeft veroorzaakt tussen 1915 en 1918.
4. Het traject was niet aangepast aan groot vervoer. Nog steeds was Turnhout-Tilburg enkelspoor, terwijl alle belangrijke lijnen al in de periode 1870-1890 dubbelspoor kregen. Elektrificatie speelt hierin overigens nog geen rol: dat komt pas na 1930. Maar behalve het enkelspoor, waren ook de aan- en afvoerende stations niet op hun taak berekend: het station van Tilburg van 1863 niet, maar ook het nieuwe station van Turnhout uit 1896 met overdekte spoorhal zou groot internationaal goederenvervoer niet hebben kunnen verwerken, omdat het te smal opgezet was, zeggen kenners.

5. Concurrentie van alternatief grensvervoer speelde ook een, zij het bescheiden regionale rol. Het gaat hier over de in 1909 geopende tramlijn Tilburg-Goirle-Hilvarenbeek-Esbeek-Poppel-Weelde-Ravels-Turnhout. De concurrentie gold hier vooral het personenvervoer: "huis-aan-huis-service" en lagere tarieven stonden hier tegenover een geringere snelheid van zo'n 35 km per uur. Deze tramlijn was ontstaan uit de stukken Turnhout-Poppel (1906) en Tilburg-Esbeek (1907). Het verbindingsstuk Poppel-Esbeek kwam in 1909 gereed. Er reden dagelijks 2 of 3 trams heen en weer. Aan de verlaten grens (waar tegenwoordig het exportstation van de Ned.Gasunie staat) moest men overstappen, omdat de trams de grens niet overschreden. Na 1921 zou dat ook niet meer gekund hebben, omdat België overschakelde op spoorversmalling (van 1,06 meter naar 1 meter). Ondanks het overstappen waren de aansluitingen uitstekend met een wachttijd van maar 5 tot 10 minuten. Op 15 september 1935 werd Tilburg-Esbeek gesloten. Op Turnhout-Poppel kon men trammen tot 16 juni 1948.

Was belangrijkheid voor Turnhout-Tilburg niet weggelegd, er gebeurde natuurlijk toch wel het nodige. Daarvan getuigen de diverse families, die dankzij het spoor in Weelde-Station en Baarle-Grens zijn blijven hangen, en daarvan getuigen de verhalen van mensen die het allemaal hebben zien gebeuren. Ook voor onze regio is er door het spoor veel aangevoerd en weggevoerd. Een belangrijk voorbeeld is de aanvoer van (kunst)meststoffen, voor de talrijke ontginningen in de woeste grensstreek onontbeerlijk. Zowel de "guano", Perugano = versteende vogelmest + gemalen schelpen, in zakken van 100 kilo, als de stadsgier uit Utrecht kwam per spoorwagon in tenminste de Nederlandse spoordorpen als Alphen en Riel tot zo ongeveer 1915.

Definitief verval in zicht

Intussen zijn we de Eerste Wereldoorlog gepasseerd. Het lijntje leidt een sluimerend bestaan. Er rijden nog steeds 4 treinen per dag op en neer. Het aantal reizigers schijnt matig geweest te zijn, zeker nog niet slecht. Zo vertrokken er bijvoorbeeld in 1922 uit resp. Baarle-Nassau-dorp en uit Baarle-Grens 19.709 en 9378 reizigers, tegenover een aankomst-cijfer van 12.381 resp. 10.249. Toch liep het vervoer langzamerhand terug. Waarom? De belangrijkste reden is ongetwijfeld de opkomst van de rubberen luchtband! Want zowel het personenvervoer per autobus in de twintiger jaren (denk aan de bekende bus van Peeters die vanaf 1925 van Turnhout over Poppel en Goirle naar Tilburg reed) alsook het vrachtvervoer per vrachtwagen kwam in die tijd op gang. Welnu, tegen het gemotoriseerde vervoer per luchtband was door de spoorwegen niet op te concurreren, niet alleen vanwege de grotere snelheid en service, maar waarschijnlijk vooral, omdat de spoorwegen alle kosten moeten doorberekenen zoals aanleg, onderhoud, toezicht, etc. van de spoorlijnen, terwijl het wegevervoer deze onkosten-post slechts gedeeltelijk krijgt doorberekend. Er kwam nog een kleine opleving rond 1930. Voor het eerste sinds 1872 reed er weer een sneltrein over ons spoor, nl. die van Eindhoven-Brussel en terug. Toch was de achteruitgang niet te stuiten. Het personenvervoer liep hard terug: in 1932 vertrokken er resp. uit Baarle-Nassau-dorp en uit Baarle-Grens nog maar 6311 en 4024 reizigers, slechts ongeveer 1/3 van de aantallen van 10 jaar eerder. Per 7 oktober 1934 was het al half gebeurd: het personenvervoer op de lijn Tilburg-Turnhout werd stopgezet. Deze sluiting voor het personenvervoer paste geheel in het landelijk spoor-beleid. Tenminste in Nederland, waar in de dertiger jaren een soort marktverdeling tot stand kwam tussen bus- en treinvervoer: de bus voor regionaal vervoer en de trein moest zich reserveren voor de langere afstand. Daarom sloten ook heel wat kleine dorpsstationnetjes zoals Alphen, Riel en Baarle-dorp. Hun aantal werd zelfs teruggebracht van ongeveer 900 tot 560. In België, dat in verhouding tot zijn oppervlakte het dichtste spoorwegnet ter wereld heeft, verloor de in 1926 opgerichte NMBS ook in de dertiger jaren het monopolie op de vervoermarkt, maar de terugloop en de sluiting van kleine stationnetjes is daar toch minder uitgesproken: België lijkt meer "spoorminded". Nog slechts sporadisch reden hier vanaf 1934 persontreinen, bijv. de speciale Lourdes-treinen of voor de voetbalwedstrijden België-Nederland in de "hel van Deurne", of de Koninklijke Trein met de Nederlandse Koningin Wilhelmina die in 1935 op het stationsemplacement van Riel de nacht doorbracht.

Via verval naar sloop

Het bleef echter achteruitgaan met de spoorlijn Turnhout-Tilburg. In 1937 werd hij gedegradeerd van hoofdspoorweg tot lokaalspoorweg, zodat de overwegbeveiliging (spoorbomen en bezetting van de wachthuisjes) kon verdwijnen. Het grote spoorwegemplacement van Baarle-Grens/Weelde-Station was in 1929 al vereenvoudigd en in 1933 werden nog 6 sporen opgebroken. Tussen 1940 en 1950 verdwenen loodsen, seinhuizen en vele sporen. Het grote station was nergens meer voor nodig,

tenminste niet meer voor het doel waarvoor het was neergezet! Wel werd het af en toe gebruikt voor andere zaken, zoals in de Tweede Wereldoorlog toen het circus Strassburger in een van de loodsen neerstreek en de Duitsers elders een olieraffinaderij hadden ondergebracht. Na de oorlog werd het emplacement nog volgezet met kapotgeschoten lokomotieven. Maar er kwam toch een definitief einde aan het eens zo bewonderde station van Baarle-Grens/Weelde-Station. Nadat in 1948 de grote douaneloods met zijn ijzeren spanten van 24 meter naar Hengelo was overgebracht, verdween het station in 1959 onder de slopershamer. Slechts 2 stompers aan de uiteinden van het voormalig complex, elk nog met hun historische opschriften, resp. "BELG = STAATSSPOORWEGEN" en "Mij tot EXPL. van SS", en de ladingmal over het spoor herinneren nog aan het immense complex, het grootste wellicht dat ooit in de verre omtrek verscheen.

Ook van de dorpsstationnetjes van Riel, Alphen en Baarle-dorp werden in 1938-39 de tweede sporen opgebroken, maar weer herlegd door de Duitsers in 1943, in verband met de aan het lijntje toegekende strategische waarde. In 1947 werden die tweede sporen weer opgebroken. Met de kleine zijlijn Riel-Goirle, die in 1900 voor de Goirlese textiel fabrieken was aangelegd, ging men drastischer tewerk. Eind 1942 werd de dienst op die lijn gestaakt en werd hij ook meteen opgebroken. De hoofdlijn Tilburg-Turnhout zelf was nog een langer leven beschoren, want het goederenvervoer ging hier voorlopig gewoon door. Twee keer per dag kwam de trein langs, en dat heeft nog een heel tijdje geduurd. Aanvankelijk waren het nog steeds stoomlokomotieven, maar vanaf ongeveer 1958 werden het de meniekleurige diesellocomotieven. Ook in 1958 werd het stuk Riel-Tilburg om de stad heen gelegd. Een grote verandering kwam helaas op het eind der zestiger jaren, want in 1966 verdween het station van Riel voorgoed, en in 1968 dat van Alphen, na resp. 99 en 101 jaar dienst te hebben gedaan. Ook aan het goederenvervoer kwam echter een einde. Het was niet rendabel meer, en daarom reden hier op vrijdag 1 juni 1973 de laatste officiële treinen: de gewone dagelijkse goederentrein en een Lourdestrein. Vanaf die dag is het voorbij: geen treinen meer door Riel, Alphen, Baarle en Weelde-Station, geen lorries meer over het spoor, geen geraas van vallende suikerbieten meer aan het station. Het gras tussen de rails zou zijn kans krijgen om te groeien ... En dat is dan ook te zien op het Belgische baanvak! Zo heel af en toe komt er nog eens een trein, zoals vorig jaar eens een keer om bielzen op te slaan aan de grens en ze later weer te komen halen voor Herentals, maar anders gebeurt er niets ... dan roesten en rotten ... behalve het oude stationnetje "Weelde-Merxplas" dat netjes wordt bewoond, evenals de eerste Belgische uitbreiding ten noorden van de Steenweg op Zondereigen. Op Nederlands gebied wordt nog wel gespoord, als hobby en toeristische attractie. Want de "Stichting Stoomtreinmaatschappij Tilburg-Turnhout" (SSTT) opgericht al in 1974, laat er in het zomerseizoen elke zondag een echte oude stoomtrekker puffen van Tilburg naar Schalvinnen en terug. Omdat de Belgische autoriteiten nog steeds geen toestemming hebben gegeven om op Belgisch grondgebied te rijden met een Nederlandse trein van een particuliere onderneming, moet de lokomotief zich bij Schalvinnen weer voor de ouderwetse wagons rangeren op de plaats waar eens 32 km rangeer-rails lag! Sic transit gloria mundi, zullen de reizigers dan wel denken!

Het "Bels Lijntje" heeft altijd bekend gestaan om zijn gemoedelijkheid. Het was een spoorlijntje waar alles niet zo nauw kwam, tenminste wat betreft de rijtijden bijv. De trein kon best ergens pardoes stoppen, vroeger naar het schijnt om wat hout te kappen, omdat de stookvoorraad op was, later ook om ons, kwajongens, weg te jagen als we binnendoor naar Baarle fietsten. Het mooiste verhaal vind ik nog steeds de volgende story: De trein stond stil op het kleine stationnetje van Riel en de vertrekbel was al enkele malen gegaan, maar ... geen beweging in de trein! Toen een reiziger eens ging kijken, trof hij de lokomotief onbemand aan. Hij kende de streken van het Belgische personeel echter wel en ging het café bij de statie eens binnen en jawel hoor, de conducteur, machinist, stoker en wagensmid waren onder het genot van een pint bier gezellig aan het biljarten! Op zijn voorzichtige vraag of de heren misschien bereid waren te vertrekken, antwoordde Peer de conducteur: "Awel, meneer, tis carambool zulle, as de partaai oit ies, dan bolle me"!! Haast even gemoedelijk tuft nu 's zondags de toeristische stoomtrein van Tilburg naar de grens, compleet met pikzwarte rook en een stoomfluit. Sommigen blijven hopen dat ze nog ooit kunnen sporen langs Weelde-Station, Weelde-Merxplas, dwars door de prachtige vennen op de Zandven-heide en over het bruggetje van het kanaal naar Turnhout toe. Sommigen zeggen me: "... Geen treinen meer ... het is mar goed ok zo, zut nie meneer?"... De benzine-prijs brengt me toch even aan het twijfelen...

Emmaus

Het grensgebied Weelde-Poppel, omgeving "De Schrieken" was in het midden van de vorige eeuw een woeste, onontgonnen heidevlakte met hier en daar een ven of moeras. Na de ontginning en bebossing van deze streek die in 1889 in handen kwam van Aimé Misonne, ontstond hier een prachtig bosrijk landgoed dat nog steeds eenieders bewondering verdient. Honderd meter voor de grens met Poppel bemerkt men aan zijn linkerkant in de achtergrond een enorm grijs gebouw, omgeven door schilderachtige vijvers. Velen zullen zich afvragen wanneer en waarom dit alles werd aangelegd. Het landgoed Emmaus werd gesticht door Juffrouw Cecile Misonne, een dochter van Aimé Misonne in de jaren 1936-1939. Zij had deze gronden in bezit gekregen van haar vader en het huis Emmaus was bedoeld als ontmoetingspunt van allerlei werken voor de Vrouwelijke Jeugd der Katholieke Actie van ons land. Immers, na de expositie te Brussel in 1935 constateerde men overal een opkomst van allerlei jeugdwerken, het was als het ware de triomfantelijke tijd van de kerk. Omdat Juffrouw Cecile Misonne Franssprekend was, werden vooral mensen uit Brussel en Wallonië aangetrokken. Dit bleef zo voortduren tot ongeveer 10 jaar geleden. Emmaus werd dus tussen 1936-1939 gebouwd en omdat Kardinaal Van Roey een persoonlijke vriend van de familie Misonne was, kwam hij in 1936 naar Weelde en was hij aanwezig bij de eerste steenlegging. In 1939 kwam hij het gebouw persoonlijk inwijden. Tijdens deze wijdingsplechtigheid waren heel wat prominenten bij elkaar gekomen. We citeren enkele fragmenten uit de redevoering die werd gehouden door Pastoor Misonne:

"België is altijd een der landen geweest, waar de stem van onzen Heiligen Vader den Paus het meest weerklinkt heeft gevonden; en als er één land is, waar de gehechtheid aan den Heiligen Stoel diep ingeankerd is gebleven in de bevolking, dan is het wel het onze. Om maar een enkel voorbeeld daarvan aan te halen, kunnen we zonder aarzelen wijzen op het feit dat de Katholieke Actie, door de Pausen ingesteld, in België zijn schoonste verwezenlijkingen beleeft. Dit rusthuis, ontworpen en opgevat met de hoge goedkeuring en de aanmoediging van Uwe Eminentie, is dan tot stand gekomen en heeft zijn voltooiing bereikt in volledige aanpassing met de eischen van onzen tijd. En het mocht zoo even, met den zegen van Uwe Eminentie, den waarborg ontvangen van Gods eigen zegen. Zijn bestuur heeft gewild dat het op de eerste plaats een rusthuis en een huis voor gezondheidsverzorging zijn zou. En alles werd ook daarop ingericht. Maar toch is het niet enkel bestemd om aan de lichamen sterkte en gezondheid weer te geven; ook de zielen zullen er speciaal verzorgd worden: die zullen er kracht, sterkte, vreugde en geestdrift weervinden, den waren geest van de Katholieke Actie. Daarenboven wordt hier aan de jeugd een vakantiecentrum, een retraitehuis, een studiehuis, een gebedshuis aangeboden. Me dunkt dat de Katholieke Actie, met zulk een inrichting begiftigd, zijn ondernemingskrachten merkkelijk moet zien aangroeien en onbevreesd nieuwe initiatieven zal aandurven. Emmaus - zoo heet deze nieuwe instelling - is ons immers uit het Evangelie bekend als het gasthof, waar de Meester ontvangen wordt die den gloed van het apostolische vuur moet vernieuwen in de hem toegewijde harten.

Eminentie, van heden af staat Emmaus open voor al de jonge meisjes uit Vlaanderen en Wallonië, zonder onderscheid van taal noch maatschappelijken stand: de gastvrijheid is er op zuiver kristelijken en katholieken geest geschoeid. Gelegen in de Kempen, wil het voor de Vlaamsche Jeugd een echt tehuis zijn, waar deze, naar eigen aard, een eigen Vlaamsch familieleven zal vinden. Gelegen in België, zal het voor heel de Belgische vrouwelijke Jeugd zijn deuren wijd openzetten. Arbeidende Jeugd, boerinnenjeugd, burgers- en middenstandsjeugd, studeerende jeugd, heel de katholieke vrouwelijke jeugd van ons land zal men er zien verbreederen. Emmaus is uitsluitend een jeugdhuis. Onder stoffelijk en physisch oogpunt vindt de jeugd er alle moderne geriefelijkheid; onder godsdienstig en zedelijk oogpunt: den steun van de zalige en verkwikkende eenzaamheid; het natuurschoon, het gebed, de gezonde ontspanning, de H.Mis met het Breken van het Brood en de aanwezigheid van den Goddelijken Meester en Gastheer."

Zoals uit de redevoeringen blijkt, was Emmaus onmisbaar geworden voor de Katholieke Actie, en inderdaad functioneerde het huis van meetaf bijzonder goed. Onmiddellijk na de stichting van het huis kwam Emmaus in handen van de Ancillae Ecclesiae, onder leiding van de algemene overste Juffrouw Van Der Vorst. Lange tijd bleef het gebouw functioneren als een rustoord voor vrouwelijke jeugd. Later evolueerde het tot een bezinnings- en hersteloord voor dames en nog later kwamen vooral vakantiegangers er naartoe om van de rust en kalmte van de mooie omgeving te genieten. Nu is het ten dele een verblijf voor ouderen en een huis waar gelegenheid is om retraites te houden. Voor deze retraites worden voornamelijk groepen uit het bisdom Antwerpen aangetrokken. Tijdens de tweede wereldoorlog waren in Emmaus Duitse soldaten ingekwartierd, maar er werden tevens kinderen van

krijgsgevangenen opgenomen, waaronder ook Joodse. Na de bevrijding logeerden Canadese soldaten in het huis die het niet onbeschadigd achterlieten. In 1958 maakte Juffrouw Cecile Misonne bij testament Emmaus over aan de kerk van België. De bedoeling hiervan was dat het huis altijd zou blijven openstaan voor allerlei groepen. Het bisdom mag er dus bijvoorbeeld geen parochiecentrum van maken. De laatste jaren werd gezocht naar vernieuwing en daarom werd er een beroep gedaan op een groep leken. De Heer Lievens is momenteel directeur van het huis dat de laatste tijd opnieuw helemaal in orde werd gebracht en in een frisse kleur werd herschilderd.

Velen hebben ongetwijfeld reeds horen spreken over Emmaus, maar bij een bezoek ter plaatse is alles veel mooier en grootser dan verwacht. Het prachtige gebouw in Engelse Renaissance-stijl werd naar de plannen van architect Vaes uit Antwerpen opgetrokken. Het is erg mooi gelegen, omzoomd door prachtige sparrenbossen. Op een paar grote vijvers dromen waterlelies, vliegen eenden op en wachten dobberende bootjes op spelevaarders. We vernemen van Pater De Kort dat dit eigendom 22 hectaren groot is. We wagen ons niet aan een beschrijving wanneer we de gebouwen binnengaan, want onze woorden zouden een te klein beeld oproepen van dit immense bolwerk. We vernoemen nochtans de kapel, zo harmonieus van lijn, zo stemmig van kleur dat men er vroom wordt zonder het te weten. Er zijn eetzaal, speelzaal, baden en niet minder dan 50 kamers, alles even comfortabel en tevens smaakvol ingericht. Zoals reeds gezegd werd Emmaus bestuurd door de Ancillae Ecclesiae, in het Nederlands "Dienaressen van de Kerk". Veel geschiedenis over deze kleine instelling kunnen we niet vertellen, want ze is nauwelijks een halve eeuw oud. Zij begonnen rond 1932 een eerste schamele stichting te Weelde onder het leiderschap van E.H.J. Fierens, pastoor-deken te Ukkel. Vanaf het begin werden zij gesteund door Kardinaal Van Roey en daarom vertrouwde hij deze jonge stichting in 1939 het bestuur toe van het rustoord en retraitenhuis Emmaus, dat vanaf dit ogenblik het centraal huis werd van de stichting. De dienaressen van de Kerk vormen een instelling van leken die hun leven toewijden aan God. Om tot de instelling te worden toegelaten zijn er geen buitengewone eisen gesteld wat betreft ontwikkeling, gezondheid en fortuin. Rond 1950 bezaten de Dienaressen van de Kerk drie huizen:

- Emmaus te Weelde. In dit rustoord en retraitenhuis hadden het hele jaar door studieweken plaats en kwamen honderden kinderen om weer op kracht te komen.

- De pedagogie St.-Catharina te Leuven. Op verzoek van de rector der Leuvense universiteit hadden de Dienaressen van de Kerk in 1949 deze pedagogie opgericht, dat bedoeld was als retraitenhuis voor jeugdgroepen, als verenigingslokaal voor de verpleegsters en als Home voor juffrouwen die studeerden aan de universiteit. Het huis liet eveneens toe aan de leden van de instelling hogere en zelfs universitaire studies te doen.

- Het "Kluizeke" te Merksplas, diende als vormingshuis en het was een oord voor geestelijke verdieping van de eigen leden. Gelegen in een stille, afgelegen streek der Kempen, aan de zoom van eeuwig groene bossen, was het een oase van rust en innerlijke bezieling. Hier kregen de Dienaressen van de Kerk hun fundamentele vorming en hier keerden zij terug, als zij behoefte voelden aan geestelijke heropbeuring.

Niettegenstaande de Ancillae Ecclesiae in het begin met 12 waren en het te verwachten was dat dit aantal zou aangroeien, is de instelling momenteel nog maar met twee personen te Emmaus vertegenwoordigd.

Brandweer

Niemand zal er zich over verwonderen, dat er in het archief van de aloude Vrijheid Weelde heel wat gegevens te vinden zijn over branden. De huizen waren van hout, de daken met stro bedekt en men had geen bliksemafleiders. Dit alles was niet bevorderlijk voor de brandpreventie. Het dorp had dikwijls met branden af te rekenen en dit beterde slechts rond de eeuwwisseling. Dit kwam niet alleen door het bouwen van meer en betere stenen huizen, maar het vond ook zijn oorsprong in het in 1907 opgerichte brandweerkorps dat kleine brandjes dadelijk in de kiem kon smoren. Nochtans werd er reeds voor 1907 ernstig nagedacht over de brandbestrijding in ons dorp. Wij bezitten een brandreglement uit 1823 dat bepaalde richtlijnen geeft waaraan iedereen zich had te houden (Bijlage 4). Na de eeuwwisseling besloot men om zich beter te organiseren en dankzij de bijzondere inspanningen van Edmond Swaan werd er in 1907 een gewapend pompierskorps opgericht, dat in

1908 officieel werd erkend. Leden waren: Edmond Swaan bevelhebber, luitenant Louis Van der Voort, luitenant Edmond Vloemans, sergeant-majoor Jan Van der Voort, sergeant Louis Dickens, sergeant Adriaan Hermans, korporaal Jan Slegers, korporaal Jan Van Loon, korporaal Louis Bols en brandweermannen Bernard Geerts, Jan Ooms, Hubertus Huybrechts, Constant Van Hees, Adriaan Woestenburg, Guill. Swaan, Corneel Verheyen, Willebrordus Huybrechts, Jos Van Gils, Frans Smolders, Louis Hermans, Henri Geerts, Jan Woestenburg en Corneel Diels.

Vier aangestelde klaroenblazers bliezen brandalarm op de gehuchten. Louis Bols blies alarm in de Straat, Jan Van Loon op de Leemputten, Stan Van Hees aan de kerk en Adriaan Woestenburg in de Hegge. Bij brand werd er heel snel met de kleine klok geklept en wie met het paard eerst aankwam, kon dit voor het brandweerwagentje spannen en daarmee goed wat verdienen. Soms kwamen meerdere voerlui aanrukken als de eerstkomende voerman al ingespannen was. Bakker Geerts spande in de Straat zijn paard uit, liet zelfs zijn volle broodkar in de steek, om toch maar als eerste te arriveren. Blijkbaar functioneerde het korps uitstekend, want in 1910 werd er reeds blijk gegeven van buitengewone moed. Het gemeenteraadsverslag van 7 april 1910 luidt immers als volgt: "Het jaar 1910, den 7/4 wij Burgemeester der gemeente Weelde, onderricht dat de Heer Edmond Guilielmus Maria Hubertus Swaan, oud 28 jaren, Luitenant Bevelhebber bij het vrijwillig gewapend pompierskorps, woonende in deze gemeente, zich door eene schitterende daad van moed en zelfopoffering onderscheiden had, hebben ons onmiddellijk beieverd om nopens het gebeurde alle mogelijke inlichtingen te verzamelen. Uit ons onderzoek blijkt het volgende: Den 29 maart ll. ongeveer 10 1/2 uur 's avonds barste eenen geweldigen brand uit die de woning van den H.Karel Segers-Van Riel, herbergier en slachter in asch heeft gelegd. Voornoemde Heer Edmond Swaan was de eerste op de plaats der ramp, stampde de deur in, drong tweemaal in de brandende huizing, en redde de drie kinderen, waarvan het jongste slechts 6 maanden oud is, die anders onverwijd in de vlammen zouden zijn omgekomen. In zijne woning wierden deze kleinen de liefderijkste zorgen toegediend. De brand was zoo hevig dat de ouders uit hun bed moesten vluchten zonder eenige kledingstukken mede te kunnen nemen. Uit dit alles blijkt dat de Heer Edmond Swaan bewijzen heeft gegeven van eenen zeldzamen moed, dat hij zijn leven in gevaar heeft gesteld, en volkomen recht heeft op de burgerlijke decoratie medalie 1e klas".

Ook het jaar daarop kon de brandweer van Weelde haar degelijkheid bewijzen, want ze hielp de grootste bos- en heidebrand blussen die tot dan toe ooit de Kempen teisterde. Hiervan een korte samenvatting uit het Aankondigingsblad van 19 augustus 1911: "De grootste bos- en heidebrand, die ooit de Kempen teisterde, woedde op zaterdag 12 en zondag 13 augustus 1911. De brand breidde zich uit over drie gemeenten: Turnhout, Weelde en Merksplas. Omstreeks acht uur in de morgen, toen de trein van Tilburg naar Turnhout reed, passeerde hij de weg van Turnhout naar Breda ter hoogte van kilometerpaal 7 en onmiddellijk daarna ontstond er een brand, die zich aan Weeldse zijde uitbreidde naar het huidige vliegveld. Aan de andere zijde liep het vuur over de Bieheide en bereikte al vlug de Steenweg op Merksplas, waar nu Regina Pacis is gelegen. Pompiers uit Turnhout, Weelde, Merksplas, Zondereigen en Baarle-Hertog snelden naar het rampgebied. De brandweerlui van Merksplas stonden onder leiding van Commandant De Vrij, die van Weelde onder die van Commandant Swaan en directeur Stroobant was met vijftig gedetineerden (toen kolons geheten) van de kolonie van Merksplas ook ter hulp gekomen. Ook de rijkswachtkommandant van Merksplas was met twee wachtmeesters op post in het rampgebied. Er werd duchtig met mastetakken geslagen, vooral op plaatsen waar huizen beveiligd moesten worden. Rond één uur in de middag bereikte de brand het gehucht Gel. De kolons van Merksplas konden omstreeks die tijd het vuur bedwingen. De Bieheide, het Bloxgoor, de Baarleheide en de Zandvenheide boden een troosteloze aanblik. In de namiddag liep de brand nog verder uit in de richting van het Geheul en het Lipseinde. Soms bereikte de brand zelfs een front van één kilometer. Toen de Turnhoutse pompiers, uitgeput van honger en vermoeienis de vlammen op Turnhouts grondgebied hadden gedoofd, meenden ze dat hun taak volbracht was en reden ze naar huis tot groot ongenoegen van de brandweerkorpsen van Weelde en Merksplas.

Weelde en Merksplas bestreden de vuurhaarden tot 9 uur 's avonds. Zondagmorgen om 9 uur laaide het vuur andermaal op en met meer kracht dan tevoren. Het vuur snelde voort met een front van 3 km en het gehucht Koekhoven werd benaderd. Het leger werd opgeroepen en een trein met 277 manschappen van de Genie en het 6e Linierement was 's middags ter plaatse. Om 11 uur 's avonds was alle gevaar voor nieuwe brandhaarden vergeten, maar in totaal waren er 1000 ha heiden in de as gelegd. Vooral heide en vliegdennen vielen ten prooi. Grote dennenbossen bleven echter overeind. De schade werd op 100 frank per ha geschat en de Belgische Staat zou verantwoordelijk worden

gesteld, omdat het onderzoek uitwees dat gensters uit de treinlocomotief de brand veroorzaakt hadden. Als anecdote hoorden we dat in deze periode een Weeldenaar zijn huis had aangestoken om geld te trekken van de brandverzekering en kwaad werd toen de brandweerlui ter hulp snelden om te blussen. Zoiets herhaalde zich jaren later toen de eigenares van een brandende woning de spuitgasten uitnodigde om in het nabijgelegen kroegje een borreltje jenever te gaan drinken en de woning maar te laten branden. Het is begrijpelijk dat op zulke zaken niet verder werd ingegaan, want de plicht riep en de brand zou worden geblust, ten koste van wat dan ook. Het pompierkorps van Weelde was in het begin gewapend en wij kunnen ons voorstellen dat de brandweerlui van het dorp stoeten en feestelijkheden met hun aanwezigheid vereerden, uitgedost in de mooiste uniformen en de koperen knopen en wapens keurig opgepoetst.

In het begin had het korps de gewoonte om na het blussen een borreltje te gaan drinken in een of andere clandestiene herberg, waar alles en nog wat te verkrijgen was. Tijdens één van die bijeenkomsten toonde de waardin in kwestie zich bijzonder stoutmoedig, want toen een collega eens van het glaasje proefde en tegen de bazin zei: "T'is maar slappe", antwoordde de waardin daarop spontaan: "dan ben ik vergeten er jenever bij te doen!" Veel van deze leuke anecdoten leven nog steeds voort in de herinnering van de Weeldse bevolking. In 1953 werd het oude korps ontbonden onder brandweercommandant Corneel Diels (Corneel van de Smid). De 18 nieuwe leden waren: Koenraad Van der Voort, commandant, Henri Hermans, Jan Huybrechts, Jan Leemans, Jos Luyten, Louis Luyten, Carolus Mertens, Frans Porto-Carrero, Jan Segers, Leopold Van Gompel, Jozef Van Herck, Jan Van Loon, Marcel Van Loon, René Van Loon, Robert Vaernewijck, Joannes Verbeek, René Verhoeven en Constant Vermeulen. Van het oude ontbonden korps waren drie leden bereid om in een nieuw korps verder te doen. Het ledenaantal bleef tot de fusie rond de 20 zweven, maar na de fusie met Ravels en Poppel telde men ongeveer 36 vrijwilligers. Vanaf 1977 bestreek het korps een gebied van rond de 10.000 hectaren waar even zoveel mensen woonden. Bij ons bezoek aan brandweercommandant Koenraad Van der Voort op 19 augustus 1981 telde het korps 27 leden. Hieronder bevinden zich 2 officieren die minstens het diploma van hoger middelbaar onderwijs moeten bezitten, verder 1 sergeant-majoor, 2 sergeanten, 7 korporaa's en 15 brandweermannen. Wie wil worden bevorderd kan cursussen volgen, o.a. een cursus voor het A-brevet en een cursus van brandpreventie. Brandweercommandant Van der Voort vertelde ons dat hij van plan was het korps te verlaten wegens zijn leeftijd en dat waarschijnlijk Luc Verdonck zijn plaats zou innemen.

In het begin hadden de brandweermannen slecht materiaal, bestaande uit enkele ladders, emmers, brandhaken en een spuitwagen. Dit werd verholpen in 1954 toen een degelijke wagen werd aangekocht, waarop in 1956 een hogedrukpomp volgde. Deze modernisering was noodzakelijk, want de nieuwe installaties werden aangekocht deels door de staat en deels door de gemeente, omdat men rekening hield met het grote brandgevaar omwille van de militaire basis. Tevens voorzag men over een groot gebied der gemeente kunstmatige putten op regelmatige afstanden aangebracht, zodat voor elk huis een put binnen het bereik was. Een groot aantal van deze putten zijn de laatste jaren weer gedempt. Maandelijks wordt er geoefend en iedere dinsdag wordt het materiaal nagezien. Hiervoor is het korps ingedeeld in vier secties, die voor deze onderhoudsbeurt om de week wisselen. Uit het jaarverslag blijkt dat er veel wordt gewerkt achter de schermen waar de bevolking niets van merkt. Dikwijls wordt men opgeroepen om verkeersslachtoffers uit hun netelige positie te bevrijden en ook om het wegdek te zuiveren van vette producten welke ongevallen zouden kunnen veroorzaken. Ook biedt men soms hulp aan in nood verkerende zweefvliegers. Bijstand is verleend op motorcrossen en twee dagen heeft men gezocht naar een vermiste persoon.

De Overheide

Geschiedenis

In het begin van de 20e eeuw bestond het oostelijk gedeelte van Weelde uitsluitend uit braakgrond, heide en watervennen. Begrensd door Nederland, Ravels en de Aa (stroom) omvat de Overheide ongeveer één vijfde van de totale oppervlakte van Weelde. Omdat de Overheide oorspronkelijk gemeentebesit was, besliste de gemeenteraad van Weelde in zitting van 24 november 1910 om over te gaan tot de openbare verkoop van 665 ha 87 a 33 ca heide en watervennen. Bij proces-verbaal van schatting dat vooraf door beëdigde schatters was opgemaakt, werden de te verkopen gronden geschat op 101.012,37 frank of op 150 frank per hectare. Dit was de minimumprijs waartegen verkocht

mocht worden. Bij koninklijk besluit van 11 april 1912 werd het gemeentebestuur gemachtigd om tot voormelde verkoop over te gaan. Dit besluit bepaalde ondermeer het volgende:

- dat het vierde deel van de opbrengst van de verkoop, met een minimum van 25.000 frank, gebruikt moest worden voor de bebossing van de braakgronden;
- dat verschillende kleine percelen binnen de twee jaar dienden ontgonnen te worden. Voor de overige percelen werd voorzien dat bij verkoop in massa de termijn voor ontginning op 12 jaar zou worden bepaald;
- dat indien aan voormelde voorwaarde van ontginning niet zou worden voldaan binnen de gestelde voorwaarden, die gronden die niet winstgevend gemaakt waren, aan de gemeente zouden worden overgedragen zonder dat de koopsom daarvoor geheel of gedeeltelijk diende terugbetaald te worden.

Bij openbare verkoop voor notaris Emile De Boungne te Weelde op 16 juli 1912 werden alle kopen in massa toegewezen aan de heer Georges Karel Maria Clement Raphaël Ridder van Havre te Wijnegem mits de prijs van 187.000 frank voor de totale oppervlakte van 665 ha 87a 33 ca of 280 frank per hectare. Vrij kort na de voormelde aankoop werd van particulieren nog 21 hectaren uit de hand bij aangekocht genaamd "den bogerd" waardoor de totale oppervlakte van de Overheide kwam op 687 ha 36 a en 15 ca. Bij de volledige opmeting door landmeter Vouwé te Kapellen op 12 februari 1964 bleek het ganse domein een oppervlakte te hebben van 694 ha 60a en 49ca. Onmiddellijk na de aankoop in 1912 werd met de ontginning begonnen. Willem Otten uit Arendonk is op verzoek van de heer Georges van Havre met het ploegen begonnen. Hij gebruikte daarvoor een vierspan (dit is een ploeg getrokken door vier paarden). Tot aan de eerste wereldoorlog heeft hij daar twee jaar aan ontginning gedaan. Na de oorlog 14/18 trachtte men de heide en braakgrond te bewerken met een zeer grote vierschaar-stoomploeg. Dat was een zelfrijdende ploeg die werd aangedreven als een locomotief. Met dit zwaar materieel werden echter geen goede resultaten behaald, zodat hiermee dan ook niet lang gewerkt is. De Belgische Heidemaatschappij heeft nadien verder de ontginning op zich genomen. In 1913 werd ook de boerderij gebouwd die later door de huidige bewoner Louis Willems de naam "Boshoeve" heeft gekregen. De eerste bewoner van deze boerderij was Toon Bartels (bijgenaamd Verdonk). Vanaf 1919 tot heden is de Boshoeve altijd bewoond door Nand Willems en familie.

De bodem

De bodem bestaat voornamelijk uit vochtige zandgronden met verschillende moerassen en watervennen waarvan vele nog steeds in hun oorspronkelijke toestand zijn behouden. Zij worden door vele vogelsoorten en waterwild bewoond. Als voornaamste moerassen zijn er:

- den bogerd: links van de Schootseweg en niet ver van de Aa met een oppervlakte van ongeveer 8 hectaren;
- de oude vaart: eveneens links van de Schootseweg ter hoogte van de boswachterswoning. Deze naam zou ontleend zijn uit een ontwerp voor het graven van een vaart vanuit Turnhout naar Nederland door de Overheide en er zouden daar nog palen die de richting aangaven, teruggevonden zijn;
- de half-maan: palende aan het Staatsdomein;

De belangrijkste watervennen zijn:

- het standaardtsven: voorbij Clé rechts van de Schootseweg;
- de lei: rechts van de Schootseweg tegen de Utrecht;
- Krombusseltje en Krombusseltjes zuster: links van de Schootseweg ter hoogte van de boerderij Van Meir;

- de Kooise Leegd, thans genoemd het Groot Water, in de omgeving van Distrigaz;
- het bed: eveneens in de omgeving van Distrigaz;
- het peerdsven: achter Louis Willems.

Het ganse gebied van de Overheide moet zijn water afgeven aan de Aa. Vanaf de grens tot aan de Aa heeft het een verval van twee meter. Nand Willems is als eerste begonnen aan de afwateringsgracht door het gebied.

Verdeling

De overheide wordt in twee gedeelten verdeeld door de Schootseweg die van west naar oost over een breedte van 25 meter aan de Gemeente is voorbehouden bij de openbare verkoop. Alle eventuele andere bestaande gemeentewegenissen in het ganse gebied van de Overheide werden afgeschafte bij de verkoop. Enkel door de goederen die uit de hand werden aangekocht, loopt nog een gemeenteweg. Na het overlijden van de heer Georges Karel Maria Clément Raphaël Ridder van Havre op 1 juni 1934, werden alle goederen onder Weelde toebedeeld aan zijn echtgenote Mevrouw Nathalie Valentina Maria Josèphe du Bois de Vroylande. Mevrouw van Havre is overleden te Wijnegem op 11 januari 1961, waarna het ganse goed in 1964 verdeeld werd in negen loten en toebedeeld aan de negen kinderen van Havre:

- Eerwaarde Zuster Marguerite Albertine Leocadie Marie van Havre;
- de heer Roger Charles Marie Ubald Ignace Ridder van Havre;
- mevrouw Marie Charlotte Josèphe van Havre, echtgenote van de heer Charles Joseph Jean Marie Ghislain Baron van Pottelsberghe de la Potterie;
- mejuffrouw Alice Bathilde Alberte Marie van Havre;
- de heer Andreas Charles Marie Albert Joseph Ridder van Havre;
- de heer Joseph Charles Marie Henri Raphaël Ridder van Havre;
- mevrouw Marcelle Charlotte Nathalie Marie van Havre, echtgenote van de heer André Anatole Gérard Marie Georges de Cock de Rameyen;
- de heer Hubert Charles Marie Fredegand Joseph Ridder van Havre;
- mejuffrouw Christine Louise Caroline Marie Josèphe van Havre.

Omstreeks dezelfde tijd is er door de N.V. Distrigaz te Brussel een perceel van 8 ha 67 a 15ca aangekocht voor het oprichten van een persstation en enkele woningen aan de Kastanjedreef. Hoofdzakelijk omwille van de hoge successierechten die verschuldigd waren bij het overlijden van enkele familieleden zijn er gedurende de laatste vier jaar ongeveer 125 hectaren verkocht aan particulieren.

Jacht

De jacht is vanaf het begin altijd een van de voornaamste bekommernissen geweest voor de familie van Havre. Vandaar dat er tot op heden op geregelde tijdstippen klopjachten worden gehouden waaraan verschillende mensen uit de gemeente deelnamen. Het is dan ook begrijpelijk dat bij de recente verkopen de familie van Havre zoveel mogelijk het nodige heeft gedaan om geen andere jachten in hun gebied te laten komen. De Overheide is een gebied waar steeds heel wat wild heeft geleefd, voornamelijk: konijn, haas, fazant en ree. Vanaf 1919 is er steeds een regelmatige en strenge bewaking geweest van de jacht en de bossen. Als opeenvolgende boswachters waren er werkzaam:

- Nand Willems vanaf 1919 tot 1930;
- Hein Willems vanaf 1930 tot 1944;
- Jef Willems vanaf 1945 tot 1976;
- Jos Hendrickx vanaf 1976 tot 1979;
- Cyriel Primus vanaf 1979.

Bebouwing

Van de bijna 700 hectaren zal er op dit ogenblik ongeveer de helft als landbouwgrond in gebruik zijn. Het overige bestaat hoofdzakelijk uit bossen en moerassen. De meest voorkomende houtsoorten zijn dennen en voornamelijk: silvester, epicia, douglas en zeeden. Proke Verschueren van Ravels was de eerste huurder van landbouwgronden in de Overheide. Pas sinds 5 januari 1950 zijn de woningen in de heide voorzien van electriciteit. Volgens het huidige gewestplan zijn de Oude Vaart en de Lei geklasseerd als natuurgebieden met wetenschappelijke waarde of natuurreservaten, de landbouwgronden hebben als bestemming agrarisch landschappelijk waardevol gebied en het overige is geklasseerd als bosgebied.

VI. Kerkelijke Geschiedenis

A. De parochie van St.-Michiel

Een volledige kerkgeschiedenis werd tot dusver nog niet geschreven. Dit artikel is het evenmin, maar beoogt slechts een beknopt en onvolledig overzicht te zijn van het toch wel rijke verleden van Weeldes kerkelijke geschiedenis. Het kathedraalarchief van Antwerpen, het archief van de abdijen van Averbode en Tongerlo werd nauwelijks of niet geraadpleegd, en daarom zal dit artikel in de toekomst gemakkelijk kunnen worden aangevuld. Dit overzicht is gedeeltelijk gebaseerd op een artikel van M.Gielis in "Wel en wee in Weelde" en op de artikels van dezelfde schrijver in het Berichtenblad van 12 en 19 oktober 1978. Verder gebruikten we het artikel van Pater De Meyer over de St.-Janskapel dat verscheen in het tijdschrift Taxandria. Tenslotte zitten er belangrijke delen in uit de studie van L.Woestenburg "De Toponymie van Weelde". Vele uittreksels uit het kerkarchief en gemeentearchief van Weelde vervulden het geheel.

Stichting van de parochie

In de Middeleeuwen lag Weelde in het zeer uitgestrekte prinsbisdom Luik dat onder het aartsbisdom van Keulen ressorteerde. Het bisdom Luik bestond uit acht aartsdiakonaten. Weelde behoorde tot het dekenaat Hilvarenbeek, dat het deel van de huidige provincie Noord-Brabant ten westen van Den Bosch omvatte en dat samen met zes andere dekenaten het aartsdiakonaat Kempenland vormde. Een aartsdiaken van toen kan men zowat vergelijken met een hulpbisschop van nu. Wanneer de kerk van Weelde werd gesticht is ons niet bekend. We vermoeden dat dit is gebeurd in de Karolingische tijd (8e-10e eeuw) door een of andere feodale heer. Volledigheidshalve moeten we hier vermelden dat door sommige oudere auteurs een verband wordt gelegd tussen het testament van Willibrordus uit de 8e eeuw en de kerk van Weelde. In het jaar 726 worden namelijk te Bacwaldus verschillende goederen geschonken aan deze geloofsprediker en omdat men niet weet welke plaats met Bacwaldus wordt bedoeld, werd vroeger soms gesuggereerd dat hiermee Weelde werd bedoeld. Dit is onmogelijk, er is immers geen enkel bewijs dat dit zo is en van een latere Willibrordusverering is helemaal niets meer terug te vinden.

Grammaye, de geschiedschrijver van de aartshertogen Albrecht en Isabella, beweert dat de kerk van Weelde werd gesticht door de voorouders van Arnoldus, Ridder van Weelde, die van Brussel afkomstig waren en daarom de kerk toewijdden aan Sint-Michiel, de patroonheilige van Brussel. Deze Heer Arnoldus, Ridder van Weelde wordt het eerst vermeld in 1236 (Bijlage 1). Het patronaat hoorde dus oorspronkelijk toe aan Heer Arnoldus, Ridder van Weelde, en na hem aan zijn dochter Margaretha, die gehuwd was met Hendrik van Weelde, bijgenaamd Steencop. Deze laatste wordt in de archiefstukken ook Hendrik van Werthusen of Werchusen en Hendrik van Prelaer genoemd. Hij had het patronaat gedeeltelijk geërfd en gedeeltelijk gekocht van Heer Arnout, Ridder van Weelde. In het oudste document betreffende de parochie zien we de kerk in het bezit van deze Hendrik van Weelde of Hendrik Steencop en zijn vrouw Margaretha. Zij schenken op 29 maart 1260 het ius patronatus (het patronaatsrecht is het recht om de pastoor aan te stellen, wat een recht was van de Heer die de kerk op zijn domein had laten bouwen) aan de abdij van Averbode (Bijlage 2). Het jaar daarop schenken zij de tienden (deze waren naast de renten uit de kerkelijke goederen en de offergaven bronnen van inkomsten van de kerk) aan dezelfde abdij (Bijlage 3). Wat er ook van zij, de kerk van Weelde moet reeds lang voor 1260 bestaan hebben vermits ze toen al over voldoende middelen beschikte om het voorwerp van een schenking uit te maken. Hoewel de tiendeverdeling aanvankelijk goed geregeld scheen, toch ontstond er in 1292 een geschil tussen de abdij van Averbode en Hendrik van Prelaer en zijn vrouw Margaretha. Hierover deden de abt van Sint-Michiels te Antwerpen, ridder Jan Bere en Everderus, schout te Antwerpen, een scheidsrechterlijke uitspraak. Zij beslisten dat Henricus en Margaretha een derde zouden bekomen, terwijl Averbode en de pastoor ook ieder een derde kregen. De novale tiende zou worden verdeeld door de deken van Hilvarenbeek. Deze wees aan de pastoor van Weelde een derde hiervan toe (Bijlage 4).

Volgens een aloud gebruik was één derde van de tienden bestemd voor het onderhoud van de kerk en voor de eredienst, één derde voor de armen en één derde voor het levensonderhoud van de pastoor, doch de tweederden bestemd voor kerk en eredienst en voor de armen kwamen doorgaans in de Xe-XIe eeuw in de handen van wereldlijke heren. Deze schenkingen moeten gezien worden in het kader van een hervormingsbeweging die begonnen was met de Gregoriaanse hervorming in de

XIe eeuw. Daardoor wilde men kerkelijke goederen en inkomsten die op onrechtmatige wijze door wereldlijke heren verworven waren, terug aan de kerk doen toekomen. Spijtig genoeg werden die goederen (de gronden die bij de kerk hoorden en het daarmee verbonden patronaatsrecht) en die inkomsten (de tienden) doorgaans niet teruggegeven aan de kerkfabriek aan wie ze rechtens toekwamen, maar wel aan een abdij of kapittel geschonken. In een akte van 1294 (Bijlage 5) werd de abdij van Averbode door Jacobus, deken van het Concilie van Beek in het bezit gesteld van al haar toebehorende goederen en gunsten. Dat was eertijds door paus Bonifatius VIII reeds goedgekeurd. Meteen schonk dezelfde deken het patronaat van de "capella de Weeldt" met de macht een vicarius voor deze capella aan te stellen aan Jan van Rotselaer, abt van voornoemde abdij.

Aan deze kapelaan werd een derde van al de tienden en opbrengsten van de kapel voorbehouden, onder de voorwaarde dat hij zijn bediening goed zou vervullen. De overige twee derden van de tienden kwamen aan de abdij ten goede. In 1296 incorporeerde de prinsbisschop van Luik de kerk van Weelde definitief in de abdij van Averbode, waardoor de abdij alle pastorale inkomsten kreeg, maar ook de plicht had in het levensonderhoud te voorzien van de vicarius perpetuus (dit is hij die te Weelde de pastorale taken waarnam). Daarnaast had de abdij van Tongerlo in Weelde op vier plaatsen tiendeverpachtingen: nl. in de Hegge, de Leemputten, het Gulde en het Schijn. Catharina de Bie verkocht deze tienden in 1365 aan de abdij van Tongerlo. De tienden gingen, gedeeltelijk en op niet geheel duidelijke wijze over naar de abdij van Tongerlo. In een los stuk dat na 1772 geschreven moet zijn lezen we: "...de twee derde deelen van de thiende worden genoten door de abdije van Tongerlo, het resterende derde deel is door de abdije van Averbode die jus patronatus heeft van beginne geabondonneert geweest voor competentie aen de pastoors". Naast de abdiën van Averbode en Tongerlo speelde ook de abdij van Korsendonk te Weelde een rol. Dit bewijzen de menigvuldige giften aan deze abdij: een gift van de familie Leest in 1403, een gift van viertele rogs op 18 september 1403, een gift in 1447 (vermeld door de schepenen van Weelde en de latèn aan het hof van Laureys Bax), een gift van Frans Snellants te Zondereigen, Baarle, Chaam en Weelde in 1445, een schenking van Willem Maes, enz. Anderzijds werden ook regelmatig bezittingen van Korsendonk vermeld te Weelde: vb. in een schepenbrief van 5 juli 1551, in één van 1452, en in een andere van 1452 (aanzienlijke goederen, o.m. een hoeve in de Hegge). Ook in een brief van 1470 worden goederen vermeld van procurator broeder Michael van Keer (o.a. bezittingen aan de Hees), enz. Willem en Weyn Van der Bruggen, de zonen van Jan Van der Bruggen en Suzanna Yweyns Leest (dochter van schout Ywanus van Weelde) waren priester in het konvent van Korsendonk anno 1403.

Parochielevèn

In de eerste helft van de XIVe eeuw was de pastoor (in de zin van vicarius perpetuus) van Weelde dan ook een regulier van Averbode, maar vanaf 1348 betaalde de abdij seculiere priesters om te Weelde de pastorale taken te vervullen. In de loop der jaren ging deze vergoeding weer een beneficie op zich vormen, waarvan bepaalde personen de materiële voordelen opstrekten zonder de verplichtingen die eraan verbonden waren, waar te nemen. Zo zien we dat in 1399 J.Creyt, die waarschijnlijk aan het pauselijk hof verbleef, en in het begin van de XVIe eeuw Joannes Huberti van Lommel, aartsdiaken van de Famenne in het prinsbisdom Luik, "pastoors" van Weelde genoemd worden. Doch de taak van pastoor lieten zij vervullen door gehuurde priesters: sacerdotès mercenarii of deservitores.

Deze plattelandspriesters die over het algemeen ofwel bezitters waren van niet zo rijk begiftigde beneficies, ofwel als deservitoren niet erg hoog bezoldigd werden, en die, omdat de seminaries nog niet bestonden, praktisch geen vorming hadden genoten, vormden een soort van clericaal proletariaat van betrekkelijk laag intellectueel, spiritueel en moreel peil. Zelfs van de vijf bezitters van het pastoraal beneficie die ons uit de XVe eeuw bekend zijn, overtraden er twee de celibaatswet. Vijf deservitores zijn ons uit dezelfde periode bekend. Daarvan leefden er drie in concubinaat. Antonius Block bv. wordt tussen 1436 en 1446 minstens zesmaal door de aartsdiaken beboet wegens concubinaat met zijn meid Katharina. Ook een beneficiant van het altaar van de H.Maagd, Lucas Udonis, wordt in het begin van de XVe eeuw beboet wegens het niet onderhouden van het celibaat. Het bronnenmateriaal zegt ons weinig over het godsdienstig leven van de mensen van Weelde uit de late Middeleeuwen, maar men kan welonderstellen dat het niet zoveel diepgang gehad zal hebben. Van de priesters die we zojuist beschreven, kan immers niet erg veel geestelijke leiding uitgegaan zijn. Van de priesters die in Weelde verbleven, was alleen de deservitor van de kerk belast met de zielzorg en zijn pastoraal behelsde waarschijnlijk alleen het toedienen van sacramenten, zodat de gelovigen weinig geestelijke vorming kregen. De andere priesters waren altaristen: hun enige taak bestond in het lezen van (ziele)-

missen. Aldus kan men vermoeden hoeveel christelijk leven het gewone, ongeletterde volk opdeed uit deze onvoltoegen pastorale ambtsvervulling.

Dood en hiernamaals stonden centraal in hun geloofsbeleving en zij vatten de godsdienstpraktijken (missen, sacramenten, getijden, gebeden, aflaten, processies en bedevaarten) voornamelijk op als een waarborg voor het eeuwig leven. Vandaar dat ook steeds nieuwe jaargetijden gesticht werden. Uit Weelde is een uniek document bewaard, begonnen in de XIVe eeuw en besloten in de XVIe eeuw: nl. een obituarium waarin jaar na jaar de jaargetijden en gedachtenissen staan opgetekend. Het werd integraal uitgegeven door Pater De Meyer. Niet alleen reageerde de protestantse hervorming die uitging van Luther en de andere reformatoren tegen de magische godsdienstbeleving van de late Middeleeuwen. Ook de katholieke hervorming was een reactie. In de Nederlanden werd ze niet alleen ingeleid door de doorvoering van de besluiten van het Concilie van Trente (1545-1563), maar ook door de oprichting van nieuwe bisdommen (1559). Weelde kwam aldus te behoren tot het bisdom Antwerpen. Aanvankelijk ressorteerde het onder de dekenij Breda, maar toen bij het begin van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) de dekenij Breda werd beperkt tot het staatsgebied en de nieuwe dekenij Hoogstraten werd opgericht, kwam het onder deze laatste. Tijdens het dekenaat van Hoogstraten werden nieuwe reglementen betreffende het offeren uitgeschreven. Het schijnt wel dat oude tradities aan het verdwijnen waren, vermits op 2 juni 1767 E.H. De Vos, landdeken van Hoogstraten en pastoor van Meer, verklaarde dat, naar oud gebruik, de parochianen op allerzielendag hun offer op het altaar legden en dat elke parochiaan in de paastijd een stuiver moest offeren. Na Trente werd de pastoraal veel krachtadiger ter hand genomen. De bevolking werd veel sterker dan tevoren doordrongen van de christelijke leer en moraal. Zoals elders was het ook in Weelde de taak van de pastoor in de hoogmis te preken, terwijl de kapelaan in de vroegmis catechismusonderricht moest geven. Vermoedelijk gaf ook de kapelaan het catechismusonderricht aan de jeugd, 's zondags na het ontbijt of voor of na het lof. Daar bovendien vanaf de XVIIe eeuw de kinderen steeds regelmatig schoolliepen, werd de godsdienstige vorming van de leken nu veel beter verzekerd dan in de eeuwen daarvoor. De priesters voerden ook een felle aktie voor de zedelijke verheffing van het volk. Bijvoorbeeld probeerden zij gemengde bijeenkomsten van de jeugd te verhinderen, maar deken Hieronymus Van Diependael zag zich bij zijn jaarlijks bezoek aan de parochie op 1 mei 1694 (hij was speciaal op deze dag gekomen, omdat 1 mei een volksfeest was) verplicht een felle preek af te steken tegen deze zogenaamde "labbayen", gemengde benden jongeren. In 1756-1760 moest deken De Vos het grote schandaal aanklagen dat er op het kerkhof twee taveernen stonden (wel degelijk op het kerkhof, want er was geen haag of muur)! Deze klachten getuigen echter eerder van de hoge eisen van de clerus na het Concilie van Trente dan van eigenlijk zedelijk verval van de bevolking.

De inspanningen van de clerus hebben alleszins geresulteerd in een beter geordend kerkelijk leven van de leken. Op zon- en feestdagen waren er in Weelde twee gelegenheden tot mishoren: de vroegmis van de kapelaan (waarschijnlijk in de kapel, hoewel er op bepaalde ogenblikken daarover moeilijkheden zijn geweest) en de hoogmis van de pastoor. Praktisch iedereen hield zijn pasen (ongeveer 650 op het einde van de XVIIe eeuw wat neerkomt op de ganse bevolking boven de eerste communie-leeftijd). Behalve in de verplichte godsdienstoefeningen (mishoren, paascommunie, jaarlijkse biecht) zocht de vroomheid van het volk vooral uiting in broederschappen en heiligenverering. Zo werd in 1652 de Broederschap van de H. Rozenkrans te Weelde gesticht. De pastoor noteerde: "Item anno 1652 heeft Cornelia Van den Nieuwenhuysen met Maria Van Haessenbergh van Montfort omgegaan om te maecken een Roosenkrans voor Ons Lieve Vrouwe ende heeft mij overgelevert het gelt". En: "Anno 1652 op den feestdach onser Liever Vrouwen Visitatie is alhier in onse kercke ingestelt het H. Roosenkransens. Dus om te besorghen een behoerlijcke vaen tselve broederschap ben ick gegaen naer Antwerpen ende mits ick aldaer geen kennis en hadde heeft mij den Eerwaerdighe Heer Pastoor van Baerle geadresseert aen Jouffr. Sweerts, de welcke met mij is gegaen naer den vaenmaecker Verschuieren genaemt ende sijn met hem geaccordeert over de vaen die in onse kercke is ende alle feestdaghen gebruycken te maecken te schilderen ende te vergulden voor XXXX gl."

St.-Christoffel werd in Weelde bijzonder vereerd: er zouden in 1657, 1667, 1681 en 1691 aan hem genezingen te danken zijn geweest van zieken en gebrekkigen die van elders naar Weelde op bedevaart kwamen. Aldus in een akte van 3 december 1681, waarin de genezing van Adriaen Franssen van Wechelderzande wordt aangehaald. Hij legde voor schout en schepenen onder eed de verklaring af van zijn wonderbare genezing van kreupelheid door Sint-Christoffel, na de belofte van een bedevaart naar Weelde. Op 16 augustus 1657 genas Michiel Verdonck van Geel (wonende te Beerse) van kreupelheid. Om dit te bewijzen klom hij op de toren. Op 12 augustus 1691 werd een kind

uit Retie genezen van kreupelheid. Een attest van genezing door Sint-Christoffel vinden wij van 12 september 1667 op naam van Cathelijn Goedelen, vrouw van Dierck Vastelavont uit Retie. De paus verbond in 1692, 1699, 1730 en 1753 aflaten aan de verering van St.-Christoffel in de kerk of de kapel van Weelde. St.-Jan-de-Doper trok ook veel volk naar de hem toegewijde kapel. De paus verleende in 1718, 1728 en 1761 aflaten aan de gelovigen die St.-Jan op zijn feestdag in de kapel kwamen groeten. Aanzienlijke stichtingen gebeurden nog regelmatig tot in de eerste helft van de XVIIIe eeuw. De bekendste was de fundatie van Jacob Hubert Ketelaars of het "Hospitaal". Deze stichting dateert uit 1668 en de kerk van Weelde heeft er tot op de dag van vandaag inkomsten van, terwijl er tot tussen de twee wereldoorlogen missen werden opgedragen tot lakenis van de ziel van de stichter. Jacobus Hubertus Ketelaars, hoefsmid, overleed te Weelde op 19 juni 1668. Bij testament van 17 mei 1668 liet hij een gedeelte van zijn goederen achter voor een eeuwigdurende fondatie, waarvan de opbrengst zou dienen voor godsdienstige werken en aalmoezen "aan zijne arme vrienden" (afstammelingen). De voornaamste inkomsten van de fundatie "Het Hospitaal" bestonden uit renten en uit de huur van een huis, genaamd "Het Hospitaal", gelegen in het Laar. In 1900 werd dit gebouw afgebroken en werd op dezelfde plaats een nieuw huis gebouwd, dat toen door slager Carolus Cabanier werd gehuurd. De fondatie werd bestuurd door een aangestelde rentmeester of door de pastoor en onderpastoor van Weelde. Er werd dikwijls getwist over de keuze van de rentmeester. Op 1 januari 1885 werd Cornelius Van Dommelen, later burgemeester van Weelde, rentmeester van de fondatie. Hij nam toen deze functie over van pastoor Beerten. Het gebouw kwam in 1926 in handen van het kerkfabriek die het enkele jaren geleden heeft verkocht.

Vele bezittingen werden bij testament aan de kerk geschonken. Zo staan belangrijke legaten vermeld in de testamenten van o.a. Margareta, natuurlijke dochter van Jan Wouter van Eel in 1459, van Gertrudis Reinsens in 1478, van Jan Hendrik Tielmanssoen en Margaretha in 1506, van Ludovicus van Moere, kapelaan van St.-Walburgis te Antwerpen in 1553, van Jan Buycx, priester in 1554, van Jan Goswini, kanunnik van Hilvarenbeek in 1583, van Jacob Deens, kapelaan van O.L.Vrouw te Antwerpen in 1589 en van Maeyken van Paeschen, begijn te Turnhout in 1598. In bange tijden nam ook de Maria-verering een hoge vlucht bij onze bevolking. Aan mirakuleuze Maria-beelden bleek er te Weelde geen tekort te bestaan, Pastoor Jan Le Pieme verkocht bijvoorbeeld in 1660 zo'n Mariabeeld aan Jan Van Laer, kapelmeester van de St.-Theobalduskapel te Turnhout. Het beeld ging voor 15 gulden van de hand en het werd voor de Turnhoutenaars een echte Lieve-Vrouw-Van-Bijstand, want ze vereerden de Madonna in tijden van krijgsgeweld. Turnhoutenaars beweren dat op de voorspraak van deze Hemelmoeder de stad op wonderbare wijze van verwoesting gespaard bleef in de oorlogen van 1789, van 1914-1918 en van 1940-1944.

De invloed van de Franse Revolutie begon zich uit te strekken over ons land toen het anticlericalisme van de Conventie op zijn hoogtepunt was. Na aanvankelijk gematigdheid betracht te hebben, voerde het Directoire na de staatsgreep van 1797 een felle anti-kerkelijke politiek, die evolueerde tot een regelrechte kerkvervolging, toen een verpletterende meerderheid van priesters weigerde de vereiste eed af te leggen. De kerken van de niet-beëdigde priesters werden gesloten ("besloten tijd"). Naar alle waarschijnlijkheid dook ook pastoor Huysmans van Weelde onder. Waren in de vorige eeuwen dikwijls inwoners van Noord-Brabant naar Weelde gekomen om zich te laten vormen, nu trokken Weeldenaren naar Baarle en andere dorpen op Nederlands grondgebied om hun kinderen te laten dopen. Door toedoen van assistent Valentinus van Postel en onderpastoor Gerebernus Verstappen (de latere pastoor van Weelde), werden later de doopakten overgeschreven in de parochieregisters van Weelde. De toestand werd opnieuw min of meer genormaliseerd door Napoleon, die sinds 1799 aan de macht was en die in 1801 een concordaat met de H.Stoel sloot. Dit concordaat wijzigde de kerkelijke indelingen. Het bisdom Antwerpen werd opgeheven en het Belgisch gedeelte van zijn gebied, dus ook Weelde, kwam onder de aartsbisschop van Mechelen. Na tamelijk veelvuldige veranderingen in de indeling van het bisdom in het begin van de XIXe eeuw, werd in 1837 een regeling ingevoerd die praktisch ongewijzigd tot Vaticanum II zou behouden blijven. Deze regeling bracht Weelde onder het dekenaat Turnhout. Tegelijkertijd met de standenprivileges van adel en geestelijkheid (abdijen) waren door de Franse Revolutie ook de tienden afgeschaft, waardoor de parochiepriesters hun belangrijkste bron van inkomsten kwijtraakten. In het concordaat van 1801 werd bepaald dat de staat aan de zielzorgers een wedde zou uitbetalen. Deze regel is nu nog van kracht. Verloor de pastoor zijn tienden, de St.-Michielskerk kon ook na de Franse Revolutie nog bepaalde renten en cijzen behouden. Sommige renten op de Vrijheid en oude gemeenten werden door de nieuwe bezetter overgenomen. In 1834 werd in Weelde een staat opgemaakt van de personen die cijzen of renten aan de kerk verschuldigd waren. Cijzen konden worden afgekocht voor een bedrag van 25 maal de jaarlijkse cijns.

Nadat gedurende twee eeuwen steeds een norbertijn van Averbode pastoor van Weelde was geweest, werd in 1833 opnieuw een seculier priester, G.Adriaensen, pastoor. Het volgend jaar werd hij reeds opgevolgd door pastoor Schoenmakers, die na de brand in 1841 de kerk herbouwde en die op zijn beurt in 1863 werd opgevolgd door pastoor Beerten. In 1893 vierde Beerten hier zijn gouden priesterjubileum en in 1896 ging hij op rust. Na hem werd Sylvain Jacobs, die sinds 1887 te Weelde onderpastoor was geweest, pastoor van St.-Michiel. Pastoor Jacobs heeft in Weelde heel wat sporen nagelaten: hij stichtte het klooster, de Parochiale Boerengilde en de fanfare, richtte het kapelletje in de Hegge op en liet het park met het H.Hartbeeld aanleggen. Naast de typisch 19e-eeuwse devoties zoals de kruisweg, ingericht te Weelde op 14 juli 1846, en de verering van O.L.Vrouw van Scherpenheuvel en van Lourdes, ontstond in de parochie van Weelde een bijzondere devotie tot Nicolaas Poppelius toen deze door Pius IX heilig werd verklaard. Een altaar ter ere van de H.Nicolaas Poppelius werd opgericht in de rechter kruisbeuk van de kerk. Kardinaal Sterckx kwam op 16 september 1867 naar Weelde om het beeld van de heilige te wijden. In 1897 werd een kapelletje gebouwd in de Hegge. Op deze plaats bevond zich vroeger een driehoekige kuil die aan de gemeente toebehoorde. De geburen uit de Hegge hebben deze kuil opgevuld, er een hofje aangelegd en het kapelletje gebouwd. Het in 1867 gewijde beeld van de heilige werd daarheen overgebracht, aangezien de kerk ondertussen een nieuw beeld, gemaakt door beeldhouwer Daems van Turnhout, had verworven. Sinds het einde van de vorige eeuw wordt de feestdag van de H.Nicolaus Poppelius met een plechtig octaaf gevierd. Op de zondag onder het octaaf maakte de processie een kleine omloop in de dorpskom. Behalve de sacramentsprocessie en de processie met het feest van de kerk had Weelde dus nog een derde processie, hoewel die niet officieel toegestaan was, maar volgens pastoor Jacobs, "door de gewoonte wettiglijk ingesteld". In het kapelletje in de Hegge kwamen en komen nu nog de geburen onder het octaaf 's avonds om halfnegen samen om een rozenkrans te bidden en een loflied te zingen.

Op het einde van de vorige eeuw bestond in Weelde een kerkkoor, dat enige vermaardheid verwierf in de omstreken. Het stond onder leiding van koster Matheus Maas, die zelf missen, lofgezangen en zelfs motetten zou gecomponeerd hebben. Op 30 juli 1905 stichtte pastoor Jacobs de fanfare Sint-Nicolauskring. Momenteel kent het kerkkoor weer een heropleving en het jeugdkoor dat er onlangs werd opgericht telde eind 1981 al ruim 60 leden. Tussen de twee wereldoorlogen kwamen er in Weelde twee nieuwe parochies bij. In de Sint-Janskapel deed de onderpastoor rond de eeuwwisseling iedere week drie missen om te voldoen aan de lasten van de oude beneficiés, maar de parochiediensten gingen ook voor de inwoners van de Straat nog steeds in St.-Michiel door. Wel werd het feest van St.-Jan-de-Doper (24 juni) gevierd met een hoogmis en een lof op zondag in het octaaf. Bovendien werd op Drievuldigheidszondag een hoogmis opgedragen ter herinnering aan het feit dat in 1648 het doek van het H.Bloed van Boxtel één nacht in de St.-Janskapel zou gerust hebben. Op Drievuldigheidszondag viel de Kapellekenskermiss. In 1927 nu werd de kapelanie van St.-Jan afgescheiden van St.-Michiel en werd ze een zelfstandige parochie met het voorrecht erin te kunnen dopen, trouwen en begraven. Onmiddellijk liet de eerste pastoor E.H.Tubbax, de kapel vergroten. Ze werd opnieuw ingezegend op 4 september 1928. Niettegenstaande Weelde-Statie canoniek gezien afhankelijk bleef van Turnhout, kon men de wijk als parochie beschouwen sinds de benoeming van E.H.Kolen aldaar in 1928. Reeds op 16 juni 1912 was te Weelde-Statie een kerkje ingezegend waar een rustend priester iedere zon- en feestdag de mis zou komen lezen en biecht horen. Op 1 oktober 1912 werd er ook een school opgericht. In 1932 werd het kerkje vervangen door de huidige kerk van O.L.Vrouw van de Rozenkrans, die op 19 juni 1932 ingewijd werd. In 1977 werd O.L.Vrouw van de Rozenkrans van Weelde-Statie een autonome parochie.

Alles wijst erop, dat de tijd van Vaticanum II een keerpunt in de kerkelijke geschiedenis en het begin van een nieuwe periode betekent. Zoals steeds in een overgangstijd zijn ook nu weer de kerkelijke circumscriptions gewijzigd. Toen paus Johannes de XXIII met de bulle Christi Ecclesia van 8 december 1961 het bisdom Antwerpen heroprachtte, kwam Weelde opnieuw onder dit bisdom. In 1978 werd dan nog een wijziging aangebracht in de verdeling van het bisdom in dekenaten: voortaan zouden de drie parochies van Weelde tot het dekenaat Arendonk behoren. In de postconcliaire vernieuwingsbeweging is een sterke tendens merkbaar die het wezen van het christendom eerder meent te vinden in ethisch, eventueel politiek engagement dan in liturgische of cultische praktijken. Deze tendens houdt een bedreiging in voor de volksdevotie. Zo verdween op het einde der zestiger jaren de processie ter ere van de H.Nicolaas Poppelius, maar in het jaar van het dorp 1978 is ze opnieuw uitgegaan.

Twisten tussen de pastoor en het wereldlijk gezag

De verhouding tussen de pastoor en de regeerders (schout en schepenen) schijnt in het verleden vaak niet erg goed geweest te zijn, want om allerlei redenen ontstonden soms lang aanslepende moeilijkheden. Eén van de belangrijkste problemen betrof de traditionele panes praebentales (dit zijn de giften in broden aan de kerk en aan de pastoor). De gemeente had namelijk omstreeks 1627 een verbod uitgevaardigd tegen de panes. In een brief drong de provisor van Averbode aan op de schriftelijke verbreking van het verbod. De moeilijkheden werden niet opgelost, zodat rond 1661 de mensen zelf voortaan weigerden aan de panes praebentales te voldoen. De pastoor scheen er echter tijdelijk mee akkoord te gaan tot op 16 november 1685 de pastoor Severinus Otgeri een overeenkomst wenste met de gemeente. De gekozenen waren Ambrosius Van den Bosch en Frans van der Schrieck. Daar er nog geen onmiddellijke overeenkomst bereikt werd, richtte de pastoor in 1686 een verzoekschrift tot de Raad van Brabant om het verbod van hogerhand te doen intrekken, waarop het in 1687 eindelijk werd ingetrokken. Op 1 juli 1687 immers maakte de gemeenteraad bekend, dat het verbod werd ingetrokken, maar met behoud van ieders rechten. Nochtans was de weerstand nog niet geheel overwonnen. Zo zou Cornelius Backx, behorende tot de bekende adellijke familie, nog weigeren te voldoen. Een aantal documenten bevestigen later echter dat iedereen, ook Cornelius Backx, voldeed aan de panes praebentales. Op 28 juli 1717 werden Hendrik Backers en Anna Van Loon gesommeerd om de panes praebentales te betalen en op 3 december 1737 was er nog een geding tussen de Weeldenaar Thieleman de Bont en de pastoor over de panes. In 1751 flakkerde de twist tussen Cornelius Backx en de pastoor weer op. Een geding werd op touw gezet en beslecht ten voordele van de pastoor, terwijl Cornelius Backx alle gerechtskosten moest betalen. De deurwaarder kreeg het bevel de uitvoering van het vonnis te bewerken. Men moest immers een dertigtal jaren achterstand inlopen.

Pastoor Huysmans schreef nog: "Dese panes prebentales volcomentlijk betaelt wordende, souden jaerlijks renderen salvo justo dertigh gulden, maer de gemeeyntenaers hebben van over vele jaren een groote ongewilligheid getoont om dit recht te voldoen, soo dat den tegenwoordigen pastoor om peys en vrede te hebben met hun, ten tijde van negen jaeren, op de welke hij nu pastoor is, dit sijn recht niet heeft bestaen te achtervolgen, ende alsoo van daer niets en heeft genoten". Ondertussen rees een nieuwe kwestie met de schout en de schepenen. De pastoor brak in 1684 het H. Sakramentshuisje af op het koor. Dadelijk rees er protest bij het gemeentebestuur en in een brief van 7 juni klaagde men de houding van de pastoor aan. Zonder iemand te raadplegen had hij dit zeer schone sierstuk, dat door de voorouders van zijn parochianen was betaald, weggenomen. Daarom vielen zelfs de naburen de schout lastig. Zij waren dus wel verplicht te protesteren en verboden de pastoor nog iets af te breken zonder hun toelating. Wij citeren uit een brief van 7 juni 1684: "Wij schouteth ende schepenen deser Vrijheyte Weelde met droefheyte bevindende dat onsen eerweerdighen Heere pastoor uyt sijne eyghe faut alsoe sonder voorighe weete van ons ofte oock consent van de keerckmr. heeft aff laeten breecken het H. Sacraments huysken in de Choor alhier, dat seer churieus ende schoon was, ende met veel gelt van onse voorouders becosticht en waerover de meeste naerbueren oock droevich sijn ende ons daegelijcx clachtich sijn vallende, daer van wij eeth halven sijn protesterende ende omme geene voerdere clachten te onderstaen door voorders affbreeckinge van eenighe andere wercken, soo vinden wij ons genootdruct voor soo veele in ons cas, te interdiceren ende verbieden aenden selven Heere pastoor van iets voorders aff te breecken ofte te maecken sonder onse voorweete ofte consent op dat wij niet gepraemt en moghe worden daer over te doleren aen hoogher handt".

Deze inmenging deed zich in verschillende voorvallen gevoelen. Zo kwam op 31 maart 1716 tegen de pastoor een protestbrief binnen. Hij had namelijk op de preekstoel afgeroepen wie tot kapel- en armenmeesters gekozen waren. De schepenen herinnerden eraan, dat die proclamatie voorheen steeds door de voster werd gedaan van op de vosterpui. Deze verandering deed afbreuk aan het gezag der magistraten. Het was niet de eerste maal dat hiertegen een protestmotie werd ingediend. Inderdaad, reeds op 4 mei 1667 en in 1684 waren er brieven binnengebracht. De schepenen dreven de zaak zover dat zij de pastoor beschuldigden van minachting voor 't gezag van Henri Cornewall, de Heer van de gemeente. Wij citeren uit een brief: "Alsoo men verstaet dat den heere pastoor deser Vrijheyte Weelde sich vervoordert heeft op sondagh lestleden ... kercke alhier van den predickstoel de ... wettelijcke gecosen kercke ende cappelmeesters deser voors. gemeynt, sulcx noyt geplogen en is, als sijnde al immemorale tempore sjaerelijcx altijt wettelijck ter puyen aff gepubliceert door den voster alhier, gelijk de selve proclamatie evenwel op sondagh lestleden door den vorster voors. more solito sijn geschiet ende sullen blijven continueren niet anders de voorschreve pastoreele binne kerckelijcke proclamatie streckende, als om noch voorders te crencken d'authoriteyt ende gesagh der magistrate alhier, en omme wijders in te wortelen in administratie der kercke, arme ende cappel goederen, gelijk

sijne voorsaeten oock al gedaen hebben tegens d'oude ... van de stoeltiens sijn blijckende, bijde respective protesten door wethouderen alhier aenden tegenwoordigen heere pastoors voorsaeten geschiet, d'eene van 4 may 1667 ende d'andere van date den 7 juny 1684 alles tot misachtinge der autoriteyt van den Ed. hooggebooren heere Henri Cornuval als heere deser gemeynte gepresenteert wordende door sijn Edts magistrature, ende ..."

In 1688 en 1712 lag de pastoor in proces met de gemeente inzake het beheer van kerk-, kapel- en H.Geestgoederen. Een andere twist ontstond omtrent het vergroten en vernieuwen van de kerkvensters in 1759. Zelfs met het onderhoud van het torenuurwerk bemoeiden de schepenen zich. De pastoor had een aanklacht ingediend bij de bisschop van Antwerpen, omdat zij het onderhoud van het uurwerk op de beneficiant Stobbelaer wilden dringen. De sekretaris van de bisschop antwoordde op 9 februari 1733 dat hij de akten van de stichting moest nazien om te kunnen oordelen. Op 3 maart van hetzelfde jaar schreef De Quickelberge, sekretaris van het bisdom opnieuw en zegde dat de bisschop aan de schepenen geschreven had nopens het uurwerk. Hij vroeg aan de pastoor welke redenen de schepenen deden gelden en verzocht hem te zoeken in de boeken of daarin iets over het onderhoud te vinden was. De pastoor antwoordde dat in de boeken niets geschreven stond, maar dat mondelinge getuigenissen luidden dat de burgemeesters steeds aan 2 personen, de ene 14 gulden en de andere 15 gulden betaald hadden voor het onderhoud van het uurwerk. De getuigen hadden dit gelezen in de burgemeestersboeken en waren bereid het onder eed te verklaren. De schepenen echter beweerden dat dit vals was. Zij haalden daarvoor voorbeelden aan. Pastoor Waermans, de kapelaan en de koster betaalden de onkosten. De tegenwoordige koster had een contract gesloten met de schepenen, waardoor hij zich verplicht had voor het uurwerk te zorgen. Doch dit werd weer beantwoord met de bewering dat hier een list (dolo) gebruikt werd. De president zegde in 't bijzijn van getuigen: "Wij hebben 't kosterken stillekens het net over het hoofd getrocken". Zij dreigden immers om de koster het "koster koren" te ontnemen als hij niet wilde betalen. Het besluit was: "...vendant, vel cum suo horlogia ambulare vadant". (Dat ze het uurwerk verkopen of er mede wandelen gaan).

Regelmatig werd er ook een beroep gedaan op het Hof van Brabant voor allerlei gevallen. Aldus bijvoorbeeld het protest van de schepenen van Weelde tegen pastoor Huysmans op 18 oktober 1793. Er stond namelijk een put op het kerkhof en ernaast de school en twee herbergen. Nu gebeurde het regelmatig dat dronkaards deze put afbraken of hem beschadigden. De pastoor wilde er een einde aan maken door de put te dempen. De schepenen verboden dit aan de pastoor, vermits hij ten dienste stond van de gemeenschap. Daarop werd weer een beroep gedaan op het Hof van Brabant. De gemeente argumenteerde in een brief van 18 oktober 1793: "Alsoo aen den steenen put staende op het kerckhof binnen dese vrijheyd Weelde eenighe noodige reparatie moet worden gedaen, welckers reparatie ende onderhoud van over immemoriale tijden altijd is geschiet door de kercke alhier ende dat wethouderen als mede proviseurs der gemelde kerck den heere pastoor van alhier hebben aensocht om gesamentlijck tot het doen van die reparatie te overcomen ende alsoo den gemelden heer pastoor in plaetse van in soo noodighe ende cleyne reparatie mede toe te stemmen sigh venteert ende drijght denselven put te doen afbreken".

De pastoor bracht volgende argumenten naar voor: "De kerk van Weelde is gelegen in 't midden van den kerkhof, heeft op den zelve kerkhof eenen bornput, aen den kerkhof is vast aengesteld de gemeynts schole, item zijn aen het kerk vast aengesteld twee huizen aen den zelve kant, alwaer den put is, deze huysen hebben ider ook eenen put. Aen den anderen kant een wijng van het kerkhof is alnoch een huys hebbende eensgelijck eenen put. Item eene erve, omtrent groot 300 roeden, omringt van eenen breeden visch gragt paelt aen het kerkhof. Het is nu alzoo dat dezen put gedurig word beschadigt, de kuyp die van steen is afgebroken en vernietigt word, eensdeels door de schoolkinderen die daer niet van te keeren zijn en die den tegenwoordigen pastoor door den schoolmeester meer als twintigmael straffelijck heeft doen vermaenen, anders deels ook bij nachten en ontijden door sattericken oft andere moedwillige die de voorzeyde huizen frequenteren die alle drij herbergen zijn, want men heeft aen den put dusdanige beschadigen gezien, bij nachten geschiet, dat zij door geene kinderen schenen gedaen te kunnen zijn. Dezen put was als nu wederom zoo beschadigt, de steene kuyp zoo vernietigt, de steenen daer van in den put geworpen, zelfs eenige steenen die over de honderd pond swaer wegen, dat den zelve was gevaerlijck geworden datter kinderen oft andere zouden hebben kunnen invallen. De reparatie en kan ook niet geschieden zonder merckelijke onkosten te veroorzaeken aen de kerk, waer van de jaerlijksche inkomsten ende accidentalia ... niettegenstaende dat de reparatien van dack, muragie, tooren ende loffelijck gedaen worden door de abdije van Tongerlo als thiendehefster. Den tegenwoordigen pastoor, ..., en die nu al 3-maal de meergezeyden put met merckelijke onkosten voor de kerk heeft laeten repareren, ziende

dat de moedwilligheid niet op en hiel van dien put te beschaedigen, als ook in aendacht nemende dat den put aen de kerk niet dienstig is, had voorgenomen den zelve uyt te breken ende te vullen, ende had dit zijn voornemen bekent gemaect aen den officier der plaets, den welken daer mede content was, maer als men nu den hand aen het werck had beginnen te stellen, opgerockt sijnde door twee van die herbergiers komt hij met eenige schepenen en stelt zich tegen de uytbrekinge van den put, zij worden gevraegt waer toe den put aen de kerk dienstig is, en antwoorden niet anders als dat het ook mannen waeren geweest die den put hadden doen maeken. Men doet hun zien dat het water van dien put onbetaemelijk was door de rottigheid van de lichaemen die daer omtrent begraven worden, eene walg veroorzaekt en onbetaemelijk is tot gebruyck in den goddelijken dienst, dat men zoo wijng water, als daer toe noodig is, zal haelen op de pastorije, dat, alser brand zoude kunnen ontstaen aen de kerk, den visch gragt duyzent mael meer water kan leveren als dien put die op den tijd van een quartier uurs wel zoude uytgeput zijn, met een woord dat tot allen ander gebruyck voor de kerk, in dien gragt water is in overvloedigheid..."

De tijden waren moeilijk en het is begrijpelijk dat zulke incidenten zich voordeden in de 18e eeuw. Te Weelde had men ook af te rekenen met de politiek en meermaals blijkt uit dokumenten hoe partijdig de officiële instanties konden zijn. Wij lezen dit herhaaldelijk voor wat betreft de sekretaris van Weelde in de tweede helft der 18e eeuw. Hij wordt voortdurend als een "paapenhater" bestempeld. Enkele jaren ging het echter weer wat beter tussen de gemeente en de pastoor, maar onder het pastoraat van Judocus Arnaerts (1810-1825) laaide de ruzie weer hoog op. Wij citeren uit een brief van de gemeente, gedateerd 14 januari 1822: "...dat wij dikwils hebben komen beklaegen over de beledigende uytdrukkingen tegen het bestuur waer van den heer Arnouts, onzen pastoor zig in zijne sermoenen plichtig maekt, hij is zeer wijng meer omzigtig, ende hout niet op met gespletentheyd te misnoegen de gene der parochianen, die zig tot het onnoozel vermaek van den dans durven leveren, zelfs de aanschouwers, hij legt de straffe tot op de ouders der kinderen die 't zig hebben gedooft, uyt hunne eyge beweging of buyten hunne weet, hier mede nog niet tevreden zoekt hij de onderpastoor, die hij niet kan beheerschen te verwijderen. Indien de openbare vraek in haer zeggen regtveerdig is, hetgene wij gelooven, is 't onmogelijk dat eenen geestelijken, al was hij eenen engel, met hem woont, van eenen vrolijken ende milden onderpastoor, zonder verkwisting, hij is grammoedig, kijfagtig ende van eene onmaetige gierigheyd geworden, beheerscht door eene kwaedaerdige ende valsche dienstmeyt de welke het water in d'eene hand ende het vuer in de andere draegt. Den pastoor gaet om 4 uren slaepen in den winter ende staat omtrent middernagt op, men vermijnt dat hij eenen klijnen schat verzamelt heeft, sedert dat hij pastoor is ende dat hij hem bewaekt uyt vreeze dat de dieven inbraeken om hem hiervan te berooven".

Het gedrag van pastoor Arnaerts beterde blijkbaar niet, want het verslag van de gemeenteraadszitting van 22 mei 1822 luidt als volgt:

1e Het onverwagt vertrek van de Heer Petrus Francus Lenaerts onderpastoor dezer gemeente, 2e zijnde nog niet vervanging ende de stilzwijgentheyd van de heer Pastor den dezen opzigte, 3e het overdadig misnoegen der inwoonders tegen den Pastor den welken door openbaere maer word aangewezen als den daeder of uyteysscher te zijn der agtereenvolgende verwijdering van veele onderpastoors binnen eene zoo korte ruymte tijds. Hij verklaert, dat iedereen genogsaem den inborst, de proposten, de daden van de Heer Arnouts kent ende eyndelijk de omstandigheden de welke in eene beraming niet kunnen ingebracht worden, maer dat eyndelings den staet van onrust, waer in hij sedert verscheyde jaeren de goede ende vreedsaeme inwoonders van Weelde ophout, openbaeren ende eerbiedige moeytens bij de bevoegde burgerlijke ende geestelijke gezaghebbers, om eenen onderpastoor te bekomen den welken niet verplicht word van bij den Pastor te wonen maer den welken zig in een huys vestigt het welk men ten deze eynde in het midden der gemeente zal bereyden naest de capelle, waer betaeme zoude dat het hoogweerdig berust ende dat den vicaris gemagtigt wierd daer in de eerste misse op zon ende feestdaegen met onderwijzing te lezen, ende dat de Heer Arnouts vicaris zijnde ook afgeschijde in een huys wonden, alzoo voorgesteld word. Hij doet opmerken dat de gemeente van eene aenmerkelijke uytgestrektheyd is, dat 2/3 ten minsten der inwoonders veele digter aen de capelle zijn als bij de kerk, dat eyndelings den genoemden Dionies Schaependonk overwijn overleden is zonder de laeste vertroostingten onzer religie te hebben kunnen ontfangen, bij oorzaak der vertraeging door de afgelegentheyd der pastorij van de kerk veroorzaekt in der vertoevens, altijd onafscheydelijk van hier ende daer te moeten loopen alvorens zig aen het voornemen toe te draegen, waer op hij de vergaeding aen zoekt te raedplegen. Verscheyde leden schreeuwen over de handelwijze van de heer Arnouts, op de onrust, de welke hij verwekt met de inwoonders ontbloot te stellen van op de voors. daegen geene missen meer te komen hooren ende

verklaeren wel eenpaeriglijk dat eene behoorelijke wooning gratis aen den vicaris zal gegeve worden, als het aen de bevoegde autorietijt te wille komt, de voorstelling van de heer voorzitter aen te nemen de welke strekt tot het gemeen welzijn der religie, tot het handhaven der rust der gemeentenaren, ende om het altijd weder ontstaen vertrek der onderpastoors voor te komen alzo het gebleken is bij die der heeren Verstappen, Heylen, Verhulst ende Lenaerts". Het werd echter nog erger met Arnaerts en de secretaris schreef op 16 juni 1827:"...dat de heer Petrus Joannes Emmanuel Arnaerts, voorheen pastoor dezer gemeente ende aldaer thans nog woonende, sederd ruym 2 jaren is aengedaen van eene volkome krankzinnighijd, dus daniglijk dat hij niet alleen teenemael onbekwaam is zijnen persoon ende zaken te beheeren uyt welke hoofde hij ook is ontzet geworden van zijn ampt als pastor, waar dat hij ook voor zig zelven ende voor andere gevaarlijk geworden zijnde wel diend bewaard ende geobserveert te worden, zoo dat het welzijn van zijn persoon als het geen van de zamenleving vorderd dat hij van zijnen vrijdom wordt berooft, ende onder goede bewarenisse word gesteld".

Het inkomen van de pastoor

Wij kunnen hier niet ingaan op al de bezittingen, schenkingen en lasten die ten voordele van de parochiekerk en de pastoor vermeld worden in de onderscheiden kerkrekeningen, manuales en dokumenten. Toch lijkt het ons interessant even na te gaan wat bv. in 1770 het inkomen was van de pastoor wat betreft het regulier beneficie. Wij vonden in een verslag desbetreffende de volgende gegevens. Het regulier beneficie behoorde aan de abdiij van Averbode. De voordelen waren:

1. De pastoor bekwam een derde van de oude of grote tiende van heel het dorp Weelde. Opbrengst: 200 viertelen rogge per jaar.
2. Hij genoot de gehele novale tiende
3. Een derde van de vlastiende was voor hem, indien het vlas gewonnen werd op oude erven. Op de nieuwe erven had hij de hele tiende.
4. Een derde van de lammertiende kon hij ontvangen op oude erven, maar de gehele tiende op nieuwe erven
5. De panes praebentales brachten hem steeds 14 pond brood op per 380 roeden zaailand. Diegenen die zoveel grond niet bezaten doch er zelfstandig woonden, gaven 7 pond. Nochtans, vermits de inwoners niet wilden voldoen aan de panes en de pastoor ermee akkoord ging, had dit in negen jaren niets meer opgebracht
6. Daarbij bezat de kerk nog gronden waarvan de pastoor de huur mocht opstrijken:
 - a) een boerderij met hof en aanstede in het Laar: 1400 roeden oppervlakte
 - b) de weideakker tegenover de hoeve: 300 roeden
 - c) een drieske van 51 roeden
 - d) de Poppelse akker: 300 roeden

Als bijkomende bezittingen geeft men in 1755 nog op:

1. De Ossenvennen: 150 roeden
2. Een heideveld: 200 roeden
3. Een perceel genoemd de Borch met weide en een klein hofke: 270 roeden.

Naast dit regulier beneficie waren er blijkbaar nog andere schenkingen, legaten, gunsten, gewoonten en beneficiën. Doch ook dit inkomen was niet standvastig en men kon er niet altijd even grote onkosten mee dekken. In de armoedige toestand bij het begin der zeventiende eeuw was er reeds een verzoek ingediend door de "regeerders" van Weelde bij de prelaat van Averbode. Zij opperden dat de bevolking erg "gedepaupereert" was door de pestilentie. De prelaat beloofde dan de pastoor te helpen en schreef hun dat die ziekte (pest) een genade was van de Heer almachtig. Nog kwam er echter geen werkelijke welstand. De bevolking was niet bij machte sterk te steunen en de inkomsten waren te klein om alles te onderhouden (kerk, pastorij, kerkelijke goederen, enz). Hierover werden vele brieven geschreven om steun en hulp van de abt. Wij weiden er elders uitvoerig over uit.

Op 21 februari 1686 deed de pastoor zijn beklag over de daling van de prijs van het graan. Hij vreesde niet te kunnen bijdragen in de onkosten, vermits hij ook de onderpastoor moest onderhouden. Deze laatste moest ter plaatse resideren, omdat er 500 communicanten waren en 100 scholieren. Op 19 mei 1700 kwam er echter een ordonnantie vanwege het Hof van Brabant. Van nu af moesten de pastoors met minder dan 300 gulden inkomen geen 20e penning meer betalen. Die met een inkomen tussen 300 en 450 gulden betaalden 20e penning van hetgeen ze bezaten. Pastoor Otgeri betaalde 37 stuivers. Nochtans werd het leven duurder en in 1772 lezen wij in het handboek van een pastoor een en ander over zijn toestand. Wij hebben hierboven reeds gezien welke inkomsten hij in die tijd had en laten hier nu een en ander volgen inzake zijn uitgaven en onkosten. Hij klaagt erover dat het bier zeer slecht was en hij gedwongen was steeds wijn te schenken aan de "hospites en de paters stationarissen en anderen van eenig tracteer". Elders konden de pastoors meer doen met een gulden dan de pastoor te Weelde met 4 of 5 schellingen. De pastoor moest aalmoezen geven, "bezwaart met de bestiering van den armen". Hij moest paters stationarissen logeren, maar ook anderen die kwamen bedelen voor hun kloosters met de permissie van de bisschop. Hij moest de "landtdeken bij visitatie tracteren en logeren". Reeds drie "reysen" had hij de bisschop bij het vormsel moeten logeren en trakteren. De hele tiende van Weelde, overgebracht in het cahier van 1686, bedroeg 1253 gulden. Het was nog juist de waarde van toen ze verpacht was. Dit was de schuld van de sekretaris, die een "papenvijandt" was. Honderden jaren was de tiende minder verpacht geworden. De pastoors hadden verschillende jaren geen "genoegzame competentie" gehad. De tiende was merkkelijk beginnen te "augmenteren" in 1748 of 1749. Aldus kunnen wij vaststellen dat de pastoor voortdurend te klagen had over zijn inkomen en blijkbaar moest onderdoen voor zijn kapelaan, die zich zelfs kon verheugen in een zekere overvloed en die aan de kerk heel wat kon voorschieten. Anderzijds zien wij zelfs, dat de schout en de schepenen een beroep doen op E.H. Van Lummen, gewezen kapelaan, om hun van de middelen van de kapelanie een lening af te staan van 200 gulden tegen 3% om te gebruiken tot betaling der "Fransche contributie zo in de groote magazijnen als andersinds", alsmede tot betaling van de leveringen van de Keizerlijke troepen.

Moelijkheden met de prelaat van Tongerlo

In de 18e eeuw kwam het herhaaldelijk tot botsingen met de abdij van Tongerlo. Immers, de pastoor kon niet de nodige gelden bijeenbrengen voor het onderhoud van zijn kerk en pastorij. Meermaals verzocht hij om steun van Tongerlo, die de tienden in Weelde opstreek. Wij komen verder terug op de feiten die zich daarrond voordeden. De toestand werd tamelijk ernstig in de tweede helft van de 18e eeuw, toen een pastoor in zijn dagboek enkele "Reflectien" neerschreef: "Het leven is hier duur", zo schrijft hij, "en wij kunnen de stad niet bereiken omwille van de grote afstand. Wij leven hier zeer eenzaam aan de grenzen van Holland. De kerk heeft te weinig inkomsten en de uitgaven zijn te groot: miswijn, kosterloon, schuren, wassen, H.Olie halen, enz..." De "Regeerders" hadden over honderden jaren reeds rekwesten ingediend om de kerk te repareren. De prelaat beloofde tussenkomst en wat geld, toegewezen op de tienden, maar het waren slechts kleine giften. De kerk kon derhalve slechts onderhouden worden door de kollekten en offers. Sedert tweehonderd jaar had Tongerlo geen contributie meer betaald. Aldus had Tongerlo meer dan 200.000 gulden ingetrokken, zonder de minste last te dragen. De pastoor zelf had daarentegen de herstelling betaald tot 1753. De grote klok had 2 à 3 jaren niet meer kunnen luiden, omdat "het bellefort" versleten was. In het jaar 1765 waren 3 grote vensters bijna helemaal uitgewaaid. Het dak was zodanig versleten dat het water overal doorsijpelde zelfs tot in het tabernakel. En als de pastoor zulks liet weten en verzocht om herstel dan werd hij niet aanhoord. Op bevel van de prelaat kwamen dan de provisors Hermans en Jacobs bij pastoor Smeesters, maar zij ondernamen niets.

Enige weken later kwam 's morgens de provisor Hermans opnieuw. Hij zou mee naar de kerk gaan kijken, want hij had glazenmakers meegebracht op de ramen te maken. De provisor beschuldigde de

pastoor dan van te groot vertrouwen en weigerde het werk te beginnen, tenzij de pastoor zelf bijdroeg. De pastoor zegde zijn aandeel toe, ingeval Tongerlo ook zou bijdragen in de herstelling der pastorij. Dit alles bleef weer zonder gevolg. Drie jaar later op 30 september kwamen de pastoor van Poppel en de provisor Hermans terug en die moesten vaststellen dat, in geval de kerk niet hersteld werd, de goddelijke diensten er niet meer konden geschieden. De pastoor moest dan zeggen wat hij kon geven. Men kwam overeen voor een bijdrage van een negende, wat zij later herleidden tot een achtste deel. Aldus werden de ramen wel hersteld. Maar ook de muren, het dak en de toren waren in zeer "ruineuse" toestand. Daarbij was de pastorij vervallen en had de onderpastoor geen voldoende "competentie". Met de "Camerlinck" van Averbode ging de pastoor dan bij de prelaat van Tongerlo. Op voorstel van deze laatste om de zaak te laten afhandelen door advocaten uit Brussel, met name de advocaten De Swerte en Baeten, kwamen de partijen overeen die heren om advies te vragen. Zij getuigden dat de pastoor moest bijdragen in "merkelijke reparatiën" aan de kerk en pastorij, indien hij meer inkomen had dan zijn uitgaven. Dit laatste werd vastgesteld op 800 gulden. Ondertussen echter scheen een persoonlijke vete ontstaan te zijn tussen de pastoor en de prelaat. Waarschijnlijk is deze het gevolg geweest van de financiële moeilijkheden. Op 20 februari 1760 immers schreef pastoor Smeesters naar de prelaat van Tongerlo een brief waarin hij getuigde dat hij begin oktober 1759 naar Tongerlo had willen komen, maar dat de 5e van die maand de provisor van Weirt te Weelde op de pastorij was komen aankloppen en er 2 uur bleef. Deze laatste beloofde binnen de veertien dagen terug te komen om de hangende zaken der novalia en kerk te regelen. Hij kwam echter niet opdagen. Op 12 februari was hij te Ravels geweest, maar niet te Weelde. Ondertussen had de pastoor vernomen dat de provisor in oktober in Weelde-Straat geweest was en dat hij overnacht had bij het vee. Daar had hij van de gelegenheid gebruik gemaakt om argumenten in te zamelen tegen de pastoor, maar hem niets gezegd omtrent het bezoek. De pastoor gaat dan verder: "Ik heb nu al zolang gewacht: regel toch de zaken van de novalia en de kerk, want in mei komt de bisschop". Hij schrijft dan hoe ze hem beschuldigd hebben van nutteloze onkosten aan de kerk. "Dit is niet waar", schrijft hij, "alles was nodig. Het geld kwam van de kapel, rondhalingen te Weelde en Antwerpen (300 gulden), het toegestuurd geld en de "ornamenten" heb ik gebedeld. Ze moeten mij loven in plaats van af te breken", meent hij. En zijn besluit: "Is 't wonder dat mijn gal in beweging komt?"

Morele toestand en levenspeil

In het begin van de 18e eeuw kondigde zich een geleidelijke verzwakking aan van het morele en godsdienstige leven. Waar vroeger de nauwe samenwerking tussen het wereldlijk gezag en pastorij symbool was van een kleine "res publica christiana", werd deze eeuw gekenmerkt door een voortdurende strijd om redenen van financiële aard. Deze verhouding bracht ook een gestadige verwijdering mee van de godsdienstige tradities onder de bevolking. Aldus zien wij regelmatig protesten indienen bij de pastoor over minder aangename toestanden. De jeugd vooral leefde lossers... In een niet gedateerd stuk uit de zeventiende eeuw, klaagt een onbekende pastoor van Weelde over het misbruik van de jeugd bij het afsterven van een "jonkman" of een "jonge dochter". Zij hadden namelijk de gewoonte aangenomen bij deze gelegenheden kransjes te houden, wat niet paste bij de ongelukkige gebeurtenis. De pastoor ging zover dat hij het bisschoppelijk gezag erbij wilde inroepen. Blijkens een akte van 1793 geraakte het tot een dispuut tussen de pastoor en het gemeentebestuur, omdat dronkaards 's nachts op het kerkhof kwamen en er de put en andere zaken schonden. Hij besluit dan de put maar af te breken. Hier insinueert de pastoor op de drankmisbruiken.

Maar de gemeente was ook niet vrij te pleiten van loomheid en slecht beheer. In de jaren 1750 immers kloeg de pastoor de schout en de schepenen aan wegens hun wanbeheer en slechte wil. De sekretaris was een "paepenvijandt". Wij stellen inderdaad vast hoe gebruiken veranderden. Karakteristiek voor de nieuwe mentaliteit is het feit dat in de statuten van de Sint-Antoniusgilde het vijfde artikel werd geschrapt. Daarin stond dat wanneer een gildelid stierf, de familieleden 16 stuivers moesten betalen aan de oudste deken om het lezen van een mis voor de afgestorvenen te bekostigen. Rond 1700 werd deze bepaling geschrapt en een nieuwe ingelast die voorschreef dat men voortaan een halve ton bier moest geven voor de Confrerie. Het is dan ook vanaf de 18e eeuw dat in de handboeken van de gilden de rekeningen aandikken wat betreft het verbruik van bier. Het was natuurlijk niet steeds mogelijk dat de pastoor over voldoende gezag beschikte om dergelijke gewoonten te voorkomen. Het geestelijk gezag speelde daarin echter een grote rol. Wij hebben het bewijs voor de hand dat er in die tijd wel eens een onderpastoor kwam die er zelfs geen beroep op kon doen. Op 10 augustus 1696 schreef de pastoor Severinus Otgeri naar de sekretaris van de bisschop van Antwerpen en kloeg over zijn onderpastoor, die volstrekt onbekwaam was voor zijn ambt. Hij had geen stem, kende geen noot muziek en kon niet fatsoenlijk de mis zingen. Deze

gebreken verwekten steeds een zekere hilariteit, zodat er een nieuwe moest komen. Over dezelfde kapelaan Dickens werd in 1713 fel geklaagd door de deken, omdat hij zich te buiten ging aan brandewijn. Hij werd dan ook door het bisdom op de vingers getikt. Nog in de 18e eeuw was de matricularius Stobbelaer in Weelde berucht wegens zijn veelvuldige dronkenschap. In de 19e eeuw is er dikwijls sprake van onderpastoors die hun plichten niet nakomen. Pastoor Schoenmakers schreef op 12 juli 1855 nog een brief aan de bisschop waaruit we volgend fragment ontlenu: "Ik kan niet nalaeten zijne Eminentie te berigten dat er te Weelde eene capel bestaet 20 minuten van de pastorie, waerin volgens een ouw gebruik den onderpastoor drijmael per week, maendags, woensdags en vrijdags ging mis lezen, alhoewel hij daer voor niets trok. Ik heb dat gebruyck over mijn 33 jaer gevonden en altijd onderhouden zoo lang ik onderpastoor geweest ben, te meer om dat er zoo veel de mis altijd bijwoonden. Ik heb het ook zien onderhouden van mijne opvolgers, maer desen tegenwoordigen onderpastoor, die bijna twee jaer te Weelde is, doet dat, om zoo te zeggen, nooyt, waer over de borgers die daer omtrend in groot getal woenen, murmureren omdat zij geen mis meer hebben, waerdoor ik als pastoor ook mede kom te lijden".

Ook op het begrafenisritueel was te Weelde in het begin van de 19e eeuw wel wat aan te merken. De burgemeester was misnoegd, omdat de uitvaarten gepaard gingen met enorme eet- en zuippartijen door de familie en de geburen van de overledene. Op die manier ontstond er regelmatig ruzie wat "tegen het respect van den doden strekt" en "ook groote onkosten voor de erfgenamen veroorzaakt zoodanig dat er somtijds om die kosten te betalen verpligt zijn hun in de schulden te steken, die zij als dan niet konnen betalen ende somtijds hun geheel leven niet meer uitgeraken". Daarom werd voortaan verboden dat de binnendorpse familieleden nog zouden eten of drinken op de uitvaart. De buitendorpse familieleden kregen nog wel eten en drank (Gemeenteraadsverslag van 14 april 1826). Te Weelde bestond ook het gebruik de overledenen die ver van de kerk woonden, tot bij de kerk te brengen met karren, waarop de familieleden dan ook plaatsnamen, naast het lijk. Dit werd in de gemeenteraadszitting van 30 november 1827 verboden en de boete voor eventuele overtreders van deze ordonnantie werd bepaald op 3 tot 5 gulden. De burgemeester argumenteerde: "uit gewoonte de welke de inwoonders hebben om de lijken van de overledene personen die ver van de kerk afwoonen, ende met karren tot aan de kerken worden vervoerd, op de zelve karren rondom deze lijken gezeten gedurende den ganschen vervoer te vergezellen. De heer burgemeester uit het gevoelen dat zoodanig gebruik dient tegengegaan te worden uit hoofde van de nadeelige gevolgen welke voor de publieke gezondheid uit konnen vortslougen. Wel bijzonder in het warm jaargetij, als wanneer het lijk door den zelfs ongezonde stinkende uitwasseming tot eene besmettelijke ziekte aanleiding zoude konnen geven".

Nu hier toch sprake is van uitvaarten en de wijze van begraven willen we de geïnteresseerde lezer volgende anecdote die we vonden in de parochieregisters van Weelde niet onthouden: Anno 1741 op 21 februari "De uytvaert gehouden voor den keyser Carolus VI gestorven 20 october door geheel ons bisdom. Op de choor heeft gestaen het baer, daerop een keyserscroon, szepter en sweird, rondom 42 keerssen en 4 flambeuwen, noch 6 kleine flambeuwen. De baer is gedraegen door 4 borgemeesters gevolght door de magistraet alle met swarte mantels, de guldens en broederschappe met hun trommels en vendels. Alle de schoolkinderen en ontallijke gemeyntenaers hebben allen ten offer geweest, welke geweest is voor de kerk seer groot. De magistraet heeft d'heeren comen bedancken en ons vriendelijck versocht op een glas goet diesters bier, alles is seer ordentelijck gesciet. R.I.P."

Weeldse Rome pelgrims in het heilig jaar 1500

Als de kerk telkens met een tussenruimte van 25 jaar, met grote plechtigheid te Rome het Heilig Jaar vierde, trok deze belangrijke gebeurtenis de pelgrims aan. Velen ondernamen de lange en lastige tocht, meestal te voet, in een geest van gebed en boete. Dat onder deze pelgrimsschaar de Weeldenaren niet afzijdig bleven, bewijst een dokument uit het Turnhoutse schepenregister van 1501-1503. Uit het stuk kennen we de namen van vier Kempische pelgrims. De eerste is Heer Jan van Gheel, priester van Herentals, die op de terugweg dysenterie kreeg. Langs dezelfde weg toog eveneens Wouter Vander Heyen, een ingezetene van Weelde, die de zieke hulp bood. Hij hielp hem ook begraven in het dorp Mals alias "Sevenkercke". Dit plaatsje is gelegen op 1051 meter hoogte in de buurt van de Zwitserse en Oostenrijkse grens. Het is thans nog een voornaam verkeerscentrum, en het was dit ook al reeds in 1500, als pleisterplaats op de weg die over Oostenrijk naar de streek van Augsburg voerde. Zo weten we meteen dat de Kempenaars de voorkeur gaven aan de kortste weg die voor hen over Duitsland voerde. Heer Jan van Gheel had aan zijn verpleger Wouter Vander Heyen

uit Weelde als vergoeding, een bedrag van 10 Rijns gulden toegezegd, te nemen op zijn goederen te Herentals. Dit werd bevestigd door het getuigschrift van twee andere Romegangers, die dezelfde weg gingen, namelijk Jan van Beeme, stadhouder van Lille en Gierle en Claus Vanden Wouwer, stadhouder van Weelde.

Beneficiën

Beneficiën zijn stichtingen waardoor op bepaalde dagen en aan bepaalde altaren missen gelezen of gezongen worden, volgens het verlangen en mits een vergoeding van de stichters. In de late Middeleeuwen kwamen er in de parochie van Weelde behalve het pastoreel beneficie waaraan de zielzorg verbonden was, nog andere beneficies tot stand. Aan zo'n beneficie verbonden de stichters een bepaald inkomen (uit grond of kapitaal) en de verplichting om tot lafenis van hun ziel missen, gebeden of goede werken te laten opdragen. Zo bestond sinds onheuglijke tijd (in elk geval van voor 1400) het beneficie van de H.Maagd in de kerk van St.-Michiel. In 1453 werd het beneficie van de H.Antonius en de H.H.Maagden Catharina en Barbara opgericht: "Alzo anno 1453 21 meert is een geestelijk-weirelijk beneficie opgereggt onder de bescherminge van den H.Geest ende aenroepinge oft voorspraecke van den H.Antonius, belijder ende H.H.Maeghden Catharina en Barbara, door zekeren Joannes, bisschop van Luik". Aan dit beneficie was een jaarlijks inkomen van 6 mudde rogge verbonden. Dit kwam ten goede aan de pastoor van Weelde mits de last om twee missen per week te celebreren. Jan Buycx legateerde op 3 december 1498 belangrijke bezittingen aan dit beneficie. In 1524 werd het St.-Joris beneficie opgericht. "Anno 1524 15 januari is in de kerk van Weelde opgereggt een geestelijk-weirelijk beneficie tot lof ende eer van de almogenden Godt ende onder de voorspraecke van de H.H.Georgius, martelaer, den Aertsengel Michael, Nicolaus (van Mira) ende Hubertus, door Erardus a Marka (Van Merken), Cardinael bisschop van Luyk".

De inkomsten van dit beneficie zijn 's jaarlijks gepreleveerd op de goederen van verscheidene eigenaars. "Den last van dit beneficie is de Zondagh ende geboden Hijlighdagen 's morgens de vroegmisse te celebreren. Item nog 's wekelijks een misse". Verder zal de beneficiant ter plaatse resideren: "Item personele residentie onder voorwaarde zoo dikwijls als den beneficiant niet wettelijk belet zijnde, zal veronachtzamen die misse te celebreeren, hij alsdan zal gehouden zijn te betaelen twee en halve stuyver te verkeereren tot profijt van het fabriek ende van de Arme-Tafel. "Ende in geval van gene personale residentie dat alsdan de kerk ende arme-Tafelmeesters desselfs emolumenten zullen trekken, mits de conditie dat zij voor den geannecteerden last zullen gehouden zijn te zorgen. Daar zijn zeven stichters en het patronaat wordt door de bisschop erkend en gegeven aan wie het recht toekomt. "Rekening gehouden met het feit dat sommige beneficianten niet altijd ter plaatse resideerden, maar zich mits betaling door een andere beneficiant lieten vervangen, kan men zeggen dat er in het midden van de XVIe eeuw buiten de deservitor van de parochiekerk en de kapelaan nog een drietal priesters verbleven in Weelde.

Vereniging van verschillende beneficiën

In de St.-Michielskerk waren dus opgericht:

- in 1453, het beneficie van de H.Geest, H.Antonius, abt, H.Katharina en H.Barbara
- in 1524, het beneficie van de H.Georgius, H.Michael, H.Niklaas en H.Hubertus

In de St.-Janskapel:

- in 1473 het beneficie van O.L.Vrouw en St.Jan Baptist. Dit beneficie werd door een presbyter of kapelaan bediend.

Wellicht was het celebreren van al die bepaalde missen aan die verschillende altaren niet gemakkelijk uit te voeren. Daarom werden sommige beneficiën in 1572 verenigd. Jan Laurentius (Lauriën) pastoor van Weelde, zond een verzoekschrift naar Frans Sonnius, bisschop van Antwerpen, om enige beneficiën te verenigen. Bij brief van 12 september 1572 verenigde de bisschop het beneficie van de H.Georgius, waaraan een vroegmis op Zon- en feestdagen verbonden was, met het beneficie van St.-Jan in de kapel van de Straat, waaraan drie missen per week waren verbonden. Verder werden

verenigd: de beneficiën van de H.Geest, van de H.Antonius, van de H.Katharina en van de H.Barbara, waaraan drie missen naar liefste en één mis iedere dinsdag verbonden waren, met het beneficie van O.L.Vrouw in de St.-Janskapel, dat één mis oplegde.

Terwille van deze vereniging werd aan de Rectoren van Weelde en aan de bezitters van de beneficiën de strenge plicht opgelegd op zon- en feestdagen de missen te celebreren en andere goddelijke diensten te verrichten. De pastoor moest daarenboven zijn eigen parochie besturen (dus, het niet door een betaalde andere priester laten doen), en in de parochie blijven. Bij dit besluit van de bisschop legden de abt van Averbode en de pastoor van Weelde, Korneel Kiebooms, bezitter van het beneficie van de H.Georgius en St.Jan Baptist zich gewillig neer. Voor de gelovigen en voor de kapelaan bracht het vele voordelen mee. Aan de kapelaan van de Straat werd toen tevens de strenge plicht opgelegd, als bezitter van het beneficie, in Weelde te verblijven. Zoniet zou hem het beneficie ontnomen worden. Om de kapelaans nog beter te kunnen voorzien in hun levensbestaan verenigde Miraeus, bisschop van Antwerpen, op 3 april 1609, met toestemming van de abt van Averbode en op verzoek van de pastoor en van de gemeente Weelde, de altaren van de H.Antonius, H.Barbara en H.Georgius met de altaren van St.Jan en van O.L.Vrouw in de kapel van de Straat. Daarvoor moest de kapelaan de vroegmissen op zon- en feestdagen lezen. In Weelde bestond ook nog steeds het middeleeuws beneficie van de matricularia of kosterij, waarvan de beneficiant een priester kon zijn. Doch naast deze "koster-beneficiant" kon er tegelijkertijd ook een koster in de hedendaagse zin van het woord zijn. Rond het midden van de XVIIe eeuw was de vader van kapelaan Jacobus Waermans vele jaren lang koster-schoolmeester-organist. Na de dood van zijn vader nam kapelaan Waermans diens taken over. Bij de dood van deze ijverige priester in 1682 werd Michiel Van der Heyden schoolmeester-koster-organist. In een briefje uit het kerkarchief van Weelde lezen we de taken van de koster: "Ten eersten moet den coster alle weken drij zingende missen zingen, smaendags, vrijdags en zaterdags. Ten tweeden hij moet zondags zes keeren luyen voor den dienst. Ten derden hij moet alle dagen van de week vier mael luyen. Ten vierden hij moet gratis de mis zingen van venerabel octaef. Ten vijfden hij moet de vier cruysdagen de mis gratis zingen. Ten zesde hij moet de horologie op den thoren alle dagen opwinden. Ten zevenden hij moet alle weken de kerk keiren en ook zuiver houden. Ten achtsten, hij moet de autieren veranderen en versieren naer dat de feestdagen mede brengen. Ten 9sten hij moet den Eerw. Heer pastoor in de kerk dienen, als ook den Eerw. Heer onderpastoor".

Pastors van St.-Michiel

De investituur was het recht om bedienaars van de eredienst aan te stellen. Oorspronkelijk had te Weelde de bisschop van Luik het benoemingsrecht in handen, maar van de 12e tot de 17e eeuw hebben wereldlijke machthebbers en hogere geestelijken hun invloed aangewend om bedienaars van de eredienst in de parochies te doen benoemen. In de eerste eeuwen na de kerstening heette de parochieherder "investitus" of "investiet" en hij bekwam bij zijn aanstelling het derde deel van de tienden of de belastingen die de inwoners jaarlijks moesten betalen. Vanaf de 16e eeuw kwam de naam "cureyt" of pastoor meer in zwang.

Joannes Hamerstein

De eerste gekende investiet of pastoor van Weelde was frater Joannes Hamerstein, die op 1 januari 1295 te Weelde overleed. In zijn "Album pastorum" haalt Floris Prims als oudste bekende pastoor van Weelde, Henricus de Longstede aan in 1355. Deze persoon is ons echter onbekend.

Joannes de Beylaer

Frater Joannes de Beylaer overleed als pastoor op 11 februari 1342.

Henricus de Weynsesele

Frater Henricus de Weynsesele was pastoor tot 1347. Onder zijn bestuur begon de onderhandeling met Engelbert, bisschop van Luik, over de oprichting van een kapel in Weelde-Straat. Deze kapel zou toegewijd worden aan de H.Joannes-de-Doper.

Walter de Hoevis

In 1348 werd Walter de Hoevis pastoor van Weelde, maar hij overleed reeds op 28 september 1348. De abt van Averbode had nu al vier witheren van de abdij als pastoor aangesteld, maar aan dit voorrecht zou vanaf 1348 een voorlopig einde worden gesteld.

Joannes van Wiekevorst

De deken van Hilvarenbeek besloot in oktober 1348, na ruggespraak met de abt van Averbode, Joannes van Wiekevorst aan te stellen als pastoor van Weelde. Hij was een geestelijke uit het bisdom Kamerijk, maar zijn verblijf te Weelde was slechts van korte duur.

Henricus van Gierle

In 1350 werd Henricus van Gierle tot pastoor benoemd. Om echter benoemd te kunnen worden moest hij in Weelde-Straat een kapel oprichten. De kapel van Sint-Jan mocht vanwege het bisdom Luik niet bediend worden door geestelijken die tot de abdij van Averbode behoorden. Later zou nog herhaaldelijk blijken dat de betrekkingen tussen de abdij en de ingezetenen van Weelde niet al te hartelijk waren. Vanaf 1348 betaalde de abdij seculiere priesters om te Weelde de pastorale taken te vervullen. Op dat ogenblik waren de opflakkingen van de investituurstrijd nog niet geblust. Deze strijd ontspan zich enerzijds de hogere geestelijkheid die vrienden aan één of meerdere banen wilde helpen, ten laste van de kerkelijke ruif en anderzijds de abt van Averbode. Het obituarium van de St.-Michielsparochie (1377-1581) vermeldt nog 2 pastoors van Weelde die geleefd moeten hebben in de 14e eeuw, namelijk Henricus Pietter, herdacht op 2 november, en Walterus Oeden, herdacht op 17 november.

Joannes Baetenzoen

Van 1396 tot 1419 werd er dan toch nog een prior van de abdij van Averbode als pastoor van Weelde aangesteld. Dat was geen toeval, want hij was van Hilvarenbeek afkomstig en heette Joannes Baetenzoen. Dat de abdij haar invloed te Weelde voelde verzwakken, bewees een bulle van paus Joannes XXIII, want in 1413 herbekrachtigde deze paus de rechten van Averbode te Weelde. Vanaf 1419 werden de voorstellen van de abt van Averbode, om te Weelde pastoors aan te stellen, gedwarsboomd door de deken van Hilvarenbeek. Omstreeks 1420 brak een tijd aan van geestelijk en moreel verval. Aangestelde priesters verbleven niet ter plaatse, bekwamen wel de kerkelijke inkomsten en lieten tegen betaling de pastorale taken over aan derden. Deze vervangers of deservitoren verzuimden soms de missen te lezen, waarvoor de gelovigen betaald hadden en onder hen waren er ook die het celibaat niet onderhielden. Er volgde een ontreddering van het godsdienstig leven en weldra traden Luther en Calvijn op om herstel en orde te brengen in de kerkelijke aangelegenheden.

Joannes Thomas

In 1419 was Joannes Thomas pastoor te Weelde

Joannes Van Leyenborgh

Vanaf 1421 was de Weeldenaar Joannes van Leyenborgh pastoor van Weelde. Hij bleef dit waarschijnlijk tot 1445, maar hij liet zich vervangen door Joannes Hillen en Antonius Bloc.

Henricus Moriën

Van 1459 tot 1464 was Henricus Moriën pastoor. Ook hij had plaatsvervangers, nl. Walter Eemsen en Walter Stouts.

Henricus Meus

Van 1469 tot 1502 wordt Henricus Meus of Van Eyck of van Bergheyck als pastoor genoemd. Zijn vervangers waren Walter Stouts en van 1496 tot 1502 de Weeldenaar Antonius Buycx. In 1485 was Walter Ancelmi zijn plaatsvervanger (1475-1485).

Joannes Huybrechts van Lommel

Voor hem verwijzen wij naar het hoofdstuk "Jan Huybrechts Loemelanus, 1465-1532, bouwer van de Sint-Michielskerk".

Joannes Van der Blockerije

Joannes Van der Blockerijen werd in 1532 tot pastoor benoemd. Hij was licentiaat in de beide rechten, maar Henricus Swaenen bleef deservitor tot 1539. Deze laatste overleed op 10 februari 1541.

Henricus Persoons

Van 1536 tot 1550 trad Henricus Persoons op als pastoor, maar hij werd vervangen door de Weeldenaar Nicolaus Coels en door Henricus Swaenen.

Nicolaus Goessens

Voor deze periode wordt Nicolaus Goessens als pastoor vermeld. Hij was geboortig van Hakendover. Nicolaus was pastoor van ongeveer 1551 tot 1556. Hij stierf op 26 juli 1559. Nicolaus Coels, een Weeldenaar, was co-adjutor.

Peter Uten

Van 1556 tot 1566 was Peter Uten pastoor.

Joannes Laurentius Kreyt

Van 1566 tot 1579 was Joannes Laurentius Kreyt uit Olmen, kanunnik van Turnhout, pastoor te Weelde. Arnold Schats en Cornelius Van de Kieboom, twee Weeldenaren, waren de plaatsvervangers onder de laatste twee pastoors. Hij bewoonde met zijn broer Lucas, een mooi huis in de Herentalsstraat te Turnhout, waar boven de poort stond: "Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum". Lucas Laurentius Kreyt stichtte een jaargetijde te Weelde, eveneens stichtte hij vier studiebeurzen voor studenten uit zijn familie, uit Turnhout, uit Weelde, uit Vessem of uit Bladel. Pastoor Jan Creyt had op 11 augustus 1569 de baard uitgerukt van Mgr. Joannes Mathei "clericus conjugatus", die hem een kroes naar het hoofd had gegooid als antwoord op verwijten aan de pastoor. Als straf moest pastoor Creyt driemaal een heilige mis opdragen aan het altaar van O.L.Vrouw te Vosselaar.

Cornelius Baelemans

Waarschijnlijk stelde de bisschop van Antwerpen orde op zaken, want de Weeldenaar Cornelius Baelemans was pastoor van 1579 tot 1598 en onder zijn pastoraat is er geen sprake meer van plaatsvervangers. Baelemans verbleef te Weelde en overleed er op 6 september 1598.

Zebertus Van den Dungen alias Van Westerlaeken

Zebertus Van den Dungen alias Van Westerlaeken werd op 8 september 1598 tot pastoor van Weelde benoemd. Hij was licentiaat in de beide rechten, stierf te Antwerpen op 7 mei 1637 en werd in de kerk van Weelde begraven. Hij was cantor van St.-Pieter te Turnhout. Bij het begin van de 17e eeuw kreeg de abdij van Averbode opnieuw vat op de investituur. Van toen af kon ze opnieuw pastoors aanstellen. Van dan af zouden geestelijken uit de abdij onafgebroken tweehonderd jaar lang, de parochie besturen.

Gaspar Schillemans

Gaspar Schillemans uit Balen-Neet was licentiaat in de Godgeleerdheid en pastoor van Weelde van 1637 tot aan zijn dood op 6 september 1648. Als novice trad hij uit te Averbode en studeerde elders verder. Hij diende als lector in de abdij van Sinte Geertruy te Leuven. In deze stad stierf hij ook.

Johannes Le Pieme

De Tienaar, frater Johannes Le Pieme, was van 1648 tot aan zijn dood op 10 augustus 1668 pastoor van Weelde. De vorige pastoor was een broer van zijn moeder. Le Pieme was eerder pastoor geweest te Brustem. Bekend is dat hij voor zijn gezondheid naar de baden in Spa is geweest.

Gerard Deyns

Gerard Deyns werd in 1618 geboren en op 21 mei 1644 te Brussel tot priester gewijd. Hij werd op 27 november 1653 onderpastoor te Veerle en in 1666 cellier te Averbode. De cellier moest zorgen voor de abtelijke tafel. In augustus 1668 werd hij tot pastoor benoemd te Weelde. Hij stierf aan een kwaadaardige koorts op 3 september 1679. Hij was heel werkzaam en streng op zichzelf om de tuchtmaatregelen van de orde te onderhouden.

Severinus Otgeri

Frater Severinus Otgeri of van Hoef uit Blerick bij Venlo was pastoor te Weelde van 14 september 1679 tot 5 december 1709 toen hij ontslag nam. Otgeri werd geboren op 25 juli 1638 en stierf op 30 januari 1713. Hij was eerder onderpastoor geweest te Balen.

Gregorius Van den Idzert

Frater Gregorius Van den Idzert uit Amsterdam was pastoor van 1709 tot aan zijn sterfdag op 22 oktober 1727. Hij was Bachelier in de Godgeleerdheid, en voorheen onderpastoor te Balen.

Gabriël Vaes

Op 6 november 1727 werd Gabriël Vaes uit Bree pastoor. Voordien was hij onderpastoor in verschillende dorpen en provisor in Averbode. De provisor was hij die de abtelijke goederen samen met de prelaat beheerde. Hij kwam te Weelde toe in maart 1728 en stierf aan een kwaadaardige koorts op 7 augustus 1748.

Arnold Smeesters

Frater Arnold Smeesters uit Tessenderlo werd pastoor te Weelde op 6 september 1748 en overleed op 16 mei 1778. Voorheen was hij onderpastoor geweest te Venlo.

Gereon Huysmans

Frater Gereon Huysmans uit Olen was van 5 juni 1778 tot aan zijn dood pastoor. Hij werd te Weelde begraven op 24 mei 1810. Voorheen was Huysmans onderpastoor te Keyserbosch geweest.

Judocus Arnaerts

Frater Judocus Arnaerts werd te Leuven geboren op 28 december 1757, werd ingekleed op 25 juni 1780 en geprofest op 2 februari 1782. Hij werd priester gewijd op 21 december 1782. Arnaerts werd onderpastoor te Weelde op 26 april 1802 en pastoor van deze parochie op 26 mei 1810. Judocus Arnaerts werd op 5 juni als pastoor ingehaald. Hij had veel moeilijkheden met het gemeentebestuur en moest in 1825 ter verpleging worden overgebracht naar Geel. Te Geel overleed hij in het ziekenhuis voor geesteskranken op 23 september 1829.

Emmanuel Verstappen

Hij werd geboren te Geel op 1 september 1771, ingetreden in Averbode op 25 mei 1793, ingekleed 23 juni 1793 met de kloosternaam Gerebernus, geprofest 24 juni 1795, kleine ordes te Keulen op 30 september 1795, subdiaken op 21 oktober 1795, priester op 22 mei 1796, assistens te Batsheers 24 februari 1797, assistens te Weelde 27 juni 1802, onderpastoor te Weelde 7 mei 1810, onderpastoor te Rummen 29 mei 1816, pastoor Hooge Mierde 18 december 1818, pastoor te Weelde 28 juni 1825, rector van het H.Graf te Turnhout 17 september 1832, pastoor te Vorst 3 april 1835, pastoor te Wezemaal 3 januari 1837 en daar overleden 26 januari 1842

Godfried Adriaensen

Frater Godfried Adriaensen werd te Retie op 5 april 1799 geboren. Was student in het huis van Pieter De Nef te Turnhout, en vertrok in 1819 naar het Klein Seminarie te Mechelen. Hij werd rector te Diest in 1820 en onderpastoor te Turnhout in 1823. Hij werd pastoor te Weelde in 1833, maar niet voor lang. Door ziekte uitgeput stierf hij te Turnhout op 21 november 1834.

Adriaan Schoenmakers

In 1822 vroeg pastoor Arnaerts aan de bisschop van Antwerpen een onderpastoor en omdat hij niet spoedig werd verhoord, richtte hij zich tot het bisdom Breda en verkreeg Adriaan Schoenmakers. Adriaan Schoenmakers was onderpastoor van Weelde van 5 februari 1822 tot 27 december 1833. Daarna werd hij pastoor te Dessel. Hij werd op 31 december 1834 pastoor te Weelde en overleed hier op 15 juni 1863. Adrianus Schoenmakers werd te Oosterhout geboren op 13 januari 1795 en hij werd op 18 december 1820 te Mechelen tot priester gewijd.

Franciscus Theodoor Beerten

Franciscus Theodoor Beerten werd op 16 juli 1813 te Turnhout geboren. Hij werd priester gewijd op 23 september 1843 en werd kort daarna op 13 oktober 1843 onderpastoor van St.-Andries te Antwerpen. Daarna werd hij pastoor te Weelde op 18 september 1863 tot aan zijn ontslag op 28 augustus 1896. Hij stierf op 11 juli 1903.

Pieter Louis Sylvain Jacobs

Hij werd te Nieuwrode geboren op 28 juni 1861, werd priester gewijd te Mechelen op 30 mei 1885 en onderpastoor benoemd te Weelde van 1886 tot 1896. Hij werd er pastoor van 28 augustus 1896 tot 23 september 1926. Pieter Louis Sylvain Jacobs overleed te Sint-Pieters-Rode op 26 december 1947.

Jan Alexander Janssens

Hij werd geboren te Zoersel op 27 maart 1876, priester gewijd op 1 juni 1901 en tot onderpastoor van Ruisbroek benoemd op 7 februari 1902. Jan Alexander Janssens werd onderpastoor te Retie op 26 september 1904, en pastoor te Weelde op 13 oktober 1926. Hij diende zijn ontslag in en ging op rust te Turnhout op 28 februari 1933. Hij overleed te Grimbergen op 31 december 1957.

Leopold Bouwen

Leopold Bouwen werd te Morkhoven geboren op 23 januari 1881 en priester gewijd te Mechelen op 15 juni 1908. Hij werd onderpastoor te Koekelberg op 16 juli 1908, onderpastoor te Mol op 15 maart 1911 en pastoor te Zuurbemde op 28 juni 1928. Bouwen werd pastoor te Weelde op 6 april 1933 en overleed er op 18 juni 1947.

Ludovicus Heymans

Ludovicus Heymans werd te Kapellen geboren op 9 mei 1901. Hij werd gewijd op 2 juni 1928, onderpastoor te Hoeilaart op 7 juni 1928, onderpastoor te Merksem St.-Bartholomeus op 12 augustus 1935. Heymans werd pastoor te Weelde op 14 juli 1947. Hij stierf er op 4 juli 1966.

Lode Cornelis

Lode Cornelis werd te Mol geboren op 20 april 1916. Hij volgde de humaniora aan het St.-Jan Berchmanscollege te Mol. In 1935 ging hij filosofie en theologie studeren te Mechelen. Lode werd te Mechelen in juli 1941 priester gewijd. Hij werd onderpastoor te Kalfort-Puurs in januari 1942, onderpastoor te Putte (Mechelen) in 1948, onderpastoor te Kapellen-Op-Den-Bos van 1948 tot 1952 en onderpastoor te Sint-Pieters-Lille van 1952 tot 1966. Pastoor Cornelis kwam te Weelde in september 1966 en nam hier ontslag op 1 juni 1981.

Gustaaf Lambrechts

Gustaaf Lambrechts werd in 1938 geboren te Rijkevorsel. Hij trad in bij de Paters Scheutisten en werd na zijn priesterwijding door zijn oversten met een opdracht in Zuid-Amerika belast voor anderhalf jaar. Bij zijn terugkeer vervulde hij 9 jaar pastoraal werk als medepastoor in Geel-Holven. Een zending naar de Filippijnen was zijn derde taak en daar bleef hij 5 jaar. Gustaaf Lambrechts werd als pastoor van de St.-Michielsparochie ingehaald op 8 november 1981.

Historiek van de kerk en haar kunstschaten

Van de vroegere kerk is ons helemaal niets bekend. Waarschijnlijk was het wel een stenen gebouw dat misschien was opgericht in de 13e eeuw en dat de Karolingische lemen kapel verving. Wat er ook van zij, de huidige kerk dateert van 1529. Ze bezit een prachtige toren die vergeleken kan worden met de torens van Hoogstraten, Sint-Lenaarts en Rijkevorsel. Voor de torenbrand in 1841 was de toren hoger en had vier hoektorentjes. De kosten voor de bouw in 1529 werden (gedeeltelijk) gedragen door de toenmalige "persoon" (bezitter van het beneficie van de kerk), de aartsdiaken Joannes Huberti. Daarom moest de kerkfabriek ieder jaar tien rijnguldens rente betalen aan de rentmeester van de beurzen die Huberti te Leuven had gesticht voor arme studenten uit Lommel, Weelde en Geel. Bij de restauratie van de kerk waren de tiendeheffers verplicht een gedeelte van de kosten te dragen, krachtens de oorspronkelijke bedoeling van de tienden, die in de loop van de XVIIe-XVIIIe eeuw steeds beter werden begrepen. De regeerders van Weelde moesten bij de restauratie onder Albrecht en Isabella en pastoor Smeesters bij de restauratie in de XVIIIe eeuw een jarenlange strijd voeren tegen de abdij van Tongerlo, aan wie op niet geheel duidelijke wijze de tienden van Weelde, althans gedeeltelijk, waren overgegaan.

Reeds in de zeventiende eeuw waren herstellingen noodzakelijk en de pastoor liet dan ook niet na in een brief van 15 mei 1605 de abt van Tongerlo om zijn steun te verzoeken voor het herstel van de kerk. Hierbij herinnert hij aan een vroeger ingediende vraag (september 1604), om hem in ruil voor de grote tiende, een redelijke subsidie te willen toekennen. In 1605 werd het verzoek ingewilligd en de pastoor mocht dan een som in ontvangst nemen. Helaas, in 1609 werd de pastoor opnieuw verplicht zich tot Tongerlo te wenden voor steun, want dit jaar was de kerk geteisterd door een onweder. De toelage werd niet zo gemakkelijk verleend, want volgens het getuigenis van pastoor Arnaerts moest de kerk wel eens beroep doen op de steun van de kapel: "Ecclesia multum debet Capelle" schrijft hij in een Manuale. Bij deze laatste aanvraag beloofde Symon van Zon in een apostille eerst een officier te sturen om een verslag op te maken en de rekeningen na te zien, waarna dan het nodige gedaan zou worden. In het midden van de 17e eeuw kon men gaan denken aan de verfraaiing van het interieur, waar o.a. Artus Quellin aan meegewerkt heeft. Catharina Lemmens, de dochter van de secretaris, maakte zich toen zeer verdienstelijk door geldinzamelingen. Fr. Verbiest schreef een waardevolle bijdrage hierover in Taxandria die we met zijn toestemming hier gedeeltelijk overnemen:

"Copije van Schedallen geschreven door Catharina Lemmens van omgehaelt gelt om op te richten ende op te maecken den Altaer van S.S.Anthonii, Barbare et Catharine: Inden eersten de dochters des secretaris alhier gegeven het beelt van S.Catharina... Anno 1657 den 22 april heeft Peeter Bols mij gegeven uyt pure devotie om S.Christoffels beeldt te vernieuwen daer toe niet vermaent sijnde maer goedtsmoedts ...Item anno 1655 van Claes de Bie weduwe voor een venster ende schilderije der droevige mysterien gegeven XII gl. Item Margriet van Roye voor een schilderye VI gl. VI st. Adriaen

Geyssels weduwe voor een schilderye VI gl. Neelken Merten Goris voor een schilderye V gl. Item Janneken Bols voor een schilderye V gl. Item alsoo ick hadde een stuck van d'eycke waer ingestaen heeft het miraculeus beeldt van Onser L.Vrouwe van den Cortenbosch ende van intentie was, daer af te laeten maecken een tabernakel om tselve beeldt daer mede om te draeghen in onse processien van 't h.roosekranken: soe heeft de Eerbaere dochter Catharina Francoijssen van Gilse in het jaer 1659 mij daer toe gegeven eenighe stucken goudts bedragende XXIX gl. IIII st. Item anno 1659, Huybrecht Verheyden verstaen hebbende datter eenen authaer soude gemaect worden ter ere der Heijligen Anthonis, Catharina ende Barbara heeft mij daer toe gegeven een stuck van 28 st. met eenen halven ducaton maeckende tsamen II gl. XIX 1/2 st. Voor t'glas van Niclaes de Bie III gl. XVIII st. Item anno 1657 voor de 5 schilderyen van de 5 droevighe mysterien aan Nieuwlandt betaelt XXVII gl. VIII st. Item anno 1659 heb ick door den Pater Procurator der Predickheeren tot Mechelen doen snijden een O.L.Vrouwen van een stuck des eijckenbooms van den Cortenbosch waer in het beelt van Onze Lieve Vrouwen staende veel treffelycke mirakelen aldaer geschiedt sijn ende noch geschieden. Item doen snijden de beelden van S.Dominici ende S.Alanus ende daer voor aen Rombout van der Velde beeldtsnijder tot Mechelen betaelt XVI gl. II st. Item aen den selven voor een paer silveren blompottekens betaelt 1 gl. Item aen den selven voor een paer blompottekens XIII st. Item aen den selven van het tabernakel ende Ons L.Vrouwenbeelt met den voet daer 't op staet te stofferen XXXII gl. Aenden selven voor vier coppen oft pluymen op t'selve tabernakel staende betaelt XXIII gl. Item den selven geleverd een paer vergulde blompotten III gl. X st. Item den selven versilvert 6 candelaeren met 2 engelen XXIII gl. De voorschr. vergulde blompotten met de 6 candelaeren ende 2 engelen comen in de Rekeninghe van Jacob Peeter Luyten de anno 1660 ergo hier nihil.

Item aen den selven voort beelt van S.Catharina betaelt XXXVI gl. Item aen den selven voort beeldt van St.Barbara betaelt XXXVI gl. Aen den selven om te vernieuwen het beeldt van S.Adriaen betaelt X gl. Aen den selven om te vernieuwen het beeldt van S.Sebastiaen betaelt V gl. Item aen francoijs Saman beeldtsnijder tot Mechelen van het tabernakel te maecken met den voet daer Onser L.Vrouwen beeldt opstaet betaelt XXIII gl. Item van de roosen te maecken des Roosenkrans betaelt 1/2 gl. II st. Item aen den smit voort yserwerck daertoe XXXIII st. Item van de strael te maecken ende te vergulden IIII gl. Item aen peeter beckers ... ingerekent den schilder ... Anno 1659 is gemaect den Authaer ... ende den maeckloon is betaelt aen Michiel Staes nae luyt synder Rekeninghe ... 1659. Item aen Adriaen Schoenmaeckers van 14 dagen ... aen ten tert van den voorschreven authaer ende tabernackelen in t'midden van de kercke staende ... Item aen Nieuwlandt van t'tabernakel voorsch. met de 4 Schilderyen daer in staende met de beelden van St.Christoffel, S.Michiels, S.Ambrosius, S.Chenovewa, S.Rochus, S.Hubertus, getelt op rekeninghe lii gl. Jacob Peeter Luyten heeft opgeleijt xxvi gl. xiii st. anno 1660 ende Nieuwlandt is alsoo voldaan. Item anno 1659 23 oktobris heeft Schuermans voorsch. ons noch geleverd vii delen met een ... anno 1660 den 9 junij noch geleverd ... Item anno 1661, 18 April door Schuermans voorsch. noch geleverd 13 delen ende xl latten tot tortssen daer voor betaelt ix. gl. vii st. Item aen Mr.Artus Quellinus beeldtsnyder tot Antwerpen voor S.Magrieten Beeldt betaelt xviii gl. Aen denselven voor S.Lucien beelt xviii gl. Aen denselven voort beeldt van S.Niclaes xx gl. Aan den selven vant lammeken Godts staende boven St.Anthonis Autaer x gl."

In 1650 bestelde Robert Lomberti, Rector der kerk van Cortenbosch, het altaar (ws. dat van O.L.Vrouw) bij Jan Berlande, schrijnwerker te Sint-Truiden, voor 593 gulden 15 stuivers. Clanti van Sint-Truiden maakte het ijzerwerk voor 12 gulden 19 st. Het schilderen van het motief "Rosa Mystica" kostte 2 gl. 10 st. en dat van het O.L.Vrouwebeeld 37 gl. 10 st. Dit alles werd te Sint-Truiden uitgevoerd. De prelaat van Averbode deed het altaar tot in Averbode brengen op zijn kosten. Een aantal landbouwers gingen het daar afhalen en kregen een verteer te Kasterlee, Geel, Averbode en Turnhout. Het schilderij "Hemelse Vader" boven het altaar werd door Jacques Nieuwlandt gemaakt voor 6 gl. 6st.

In 1657 werden de zijbeuken van de kerk verbreed. Vroeger stonden er op de toren vier torentjes, waarvan één zo erg in verval geraakte dat in 1662 een kollekte werd gehouden en een lening werd aangegaan voor het herstel. In 1663 schilderde Jacques Nieuwlands uit Hoogstraten voor de kerk. Een kerkrekening van 16 september 1663 zegt o.a.: "Inden eersten geschildert ende vergult het groot cruys met Onse Lieve Vrouwe beelt ende het beelt van Sint Jan met drij blecke schijven daer voor 58 gl. Item alnoch vergult de ocsael beneden tusschen de ijsere colommen ende de colommen geswert, ende het boven ocsael met de tweelf apostelen gewit, mede geschildert met gulde letteren, den balck daer het cruys op staet voor 25 gl. Den selven alnoch geschreven 6 beeldekens vol gulde letteren onder aende ocsael ende de vijf stuckxkens van de passie schoon gemaect daer voor 18 gl. Den

selven alnoch geschildert ende vergult het beelt van onse Lieve Vrouwe ende het beelt van Sinte Anna daer voor 14 gl. In 1664 plaatste men beelden en een groot kruis boven het orgel en in 1671 werd een nieuwe sacristij gebouwd. Peter Dillen maakte in 1680 een nieuw altaar. Soms gebeurde het wel dat de pastoor veranderingen deed aan de kerk zonder het advies te vragen van de schout en de schepenen en dan kwam het tot niet aangename verhoudingen, zoals al eerder uiteengezet.

Tijdens de nacht van 16 op 17 april 1681 werd de kerk van Weelde geplunderd. Het is echter niet geweten of hier vreemde legerbenden of vandalen uit de streek aan het werk zijn geweest. Op 9 november 1692 werd tussen de pastoor en Arnoldus Quellinus een overeenkomst gesloten voor het maken van de afsluiting rond de doopvont, voor de prijs van 400 gulden. In 1714 werd het uurwerk hersteld door Arnoldus de Roy "horologiemaecker woonende binnen der vrijheyt Oirschot". In 1728 werd de nieuwe remonstrans gemaakt door Jacob Smits, zilversmid te 's-Hertogenbosch: "In het begin van september 1728 hebbe ick Th.G.Vaes, pastoor tot Weelde doen maecken met overstaen van Adriaen de Bont en Jan Vaerten kerckmeesters alhier, een schoone nieuwe remonstrantie, door Jacobus Smits, silversmit tot s Hertogenbosch, en is alhier gebrocht op sinxen Avont en op sinxen dagh voor de eerste reyse gebruyckt in onse kerck. Weeght in silver 150 oncen".

In 1749 werd de laatste afbetaling gedaan voor de nieuwe kandelaren, vervaardigd door Alexander Fermans. In 1754 werd een nieuw wierookvat aangekocht en hierover vinden we volgende anecdote in het kerkarchief: "Hierbij gaet per voerman Biemans het wierookvat, schaeltje ende het lepeltje, oock een haexken om het coperpotje daer uyt te nemen, ende wederom in 't wierookvat te setten, als het moet gebruyckt worden, want ander als het vier daer in blijft staen, soo verbrant het silver maer, daer bij door het geduerigh wieroocken, so versleydt de keetingh, dan konnen de jonghens met het haexken altijd het pootje daer uyt nemen ende gemakkelijker het vier connen blijven houden, twijfele niet ofte alles sal naer u Ed. genoegen wesen, hier is mede gaende de specificatie, de jouffr. hadde mij geseydt dat U.E. soude geseydt hebben van de lepels ende forcetten in gereedtheydt te maecken de welke nu gereedt sijn, ende mijnde de selve mede te senden, waerop ick haer geantwoordt hebbe dat ick U.E. eerst daerover soude schrijven, vermidts U.E. mij daer geen orders toe gegeven en heeft, maer dat ick wel gehoordt hebbe dat mijn heer pastoor gevraeght heeft, hoewel soo een dosijn servies wel soude kosten, waer op U.E. antwoorde dat U.E. en sien soude ofte den boeckweydt wel luckte, ingevalle U.E. die belieft te hebben, komt ordonneeren, sal ick de selve besorghen, bij soo verre U.E. die noch niet begeert daer is niets aengelegen. Antwerpen, 15/9/1754".

In 1759 werden nieuwe glasramen besteld, doch hiervoor had de pastoor nogmaals verzuimd de toelating te vragen aan de schout en de schepenen met het gevolg dat er protest opging, waarop de pastoor in een antwoord verwees naar de overeenkomst van 20 april 1684, waarbij zulks toegelaten was. In 1763 vond de landdeken van Hoogstraten na zijn jaarlijkse kerkvisitatie dat er wel het een en ander mocht veranderen te Weelde en daarom vaardigde hij volgende ordonnantie uit: "Ick onderschreven lantdeken van het district van Hooghstraten oordeele grootelijck noodig te zijn dat d'eysere tralien mede de choore van de kercke afgescheyden wort afgedaen wort en verandert soodanig datter in die plaetse gestelt wort een communicabancke tot beter gemack en geniet der gemeynte, want dese choor seer cleyn is. Item oordeele dat den lindenboom, die voor de thoren deure staet, te dicht naer de schole, waer door het licht benomen wordt dat lanckx de thorevenster soude moeten doorschijnen en oock grootelijck niet alleen de thoren comt te leyden, maer oock de schole, oordeele ja moet uytgehouden worden en gebruyckt worden ten beste profijte van de kercke. Item ordonere dat den Heer Pastoor aen den schoolmeester niet en sal betalen de ses guldens voor al eer dat den Heere pastoor herkent sal sijn in 't aenstellen van den selven meester, nota dese 6 voornoemde guldens worden betaelt aen den schoolmeester voor het leeren der arme kinderen. Item ordoneert den boven geteekende dat de boomen staende voor de capelle voor den muer noodig sijn uytgekapt te worden. Item dat de vensters sullen vergroot worden van de capelle om beter sicht te hebben, want sekerlijck de capelle te duyster is".

In 1770 werd een nazicht van de kerk noodzakelijk en de pastoor schreef een bedelbrief naar Tongerlo: "versoecke ootmoedighlijck van te peysen op onse kerck, t'is een schande dat de vensters soo lanck blijven gebroocken staen, ... heeft bij naer den geheelen winter geen misse konnen celebreren, ... wat aengaet het dack dat is oock ruineus, de vensters lijden geenen uytstel, ick offerere U.E. noghmaels van te examineren ofte te laeten examineren de incompsten van onse kerck, ende U.E. sal bevinden dat ze niet in staet en is om die reparatie te doen, wensche ick dat U.E. soo haest alst mogelijk is, selfs in persoon geliefde over te comen ende van alles inspectie te nemen". Deze twist werd opgelost door het advies van de advokaten De Swerte en Baeten die bepaalden welke

bijdrage de pastoor zelf moest leveren voor het herstel van genoemde gebouwen en voor het onderhoud van de onderpastoor. Toch werd nog ruimschoots aandacht geschonken aan de verfraaiing van het interieur, want we lezen: "Op 25 oktober 1774 geleverd aen den E.H.pastor in Welde eenen silveren geheel vergulden kelk met patenne en lepelken dat weght samen in zilver 21 onsen", en "Anno 1775 den 4 mey hebbe ick ondergeschreven pastoor van Welde accoordt gemaect met Jacobus Visschers meester smit woonende tot Antwerpen in de Keyserstraet om te maecken het ijser voor een communiebanck, volgens modelle ende teeckeninge aen hem verthoort". Na de troebelen voor de kerk tijdens de Franse Revolutie werd de 19e eeuw rustig ingezet. In de nacht van 13 op 14 mei 1840 werd er echter weer ingebroken in de kerk: "Heden omtrent 6 uren van den morgen alhier naer de kerk gegaen zijnde om misse te hooren hebben mij aldaer bevonden dat in den afgeloopen nacht de deuren der schuer van J.B.Verheyen, schepen en landbouwer aen de kerk waeren opengebroken en daer uytgehaeld was, eene leere met een kartouw. Waer mede de dieven naer de kerk waeren gegaen en bij de vensterraem geklommen, een schildglas uytgebroken, die touw van buyten aen de leere vastgemaect, en alzo van binnen mede ingeschoven. En hebben in de kerk een kasken opengebroken, waer den offer of opbrengst der schael in was, beloopende omtrent vijf francs medegenomen, en de leere met de touw ter plaets gelaeten tegen de vensterraem, welke daeders aen ons nog onbekend zijn".

Alles verliep toch min of meer normaal tot in 1841 de kerk door een verschrikkelijke ramp werd getroffen. In de herberg van kerkmeester J.B.Verheyen nabij de kerk ontstond een twist tussen de herbergier en een bezoeker. Deze laatste had reeds een hele rekening te betalen, zodat de herbergier niet meer wilde inschenken. De verbruiker stak kwaadwillig de schuur achter de herberg in brand, zodat de vonken opstegen en de kerk binnendrongen. De brand begon in het klein torentje boven het kruiskoor. De spits vatte vuur en een groot gedeelte van de kerk werd vernield. Tijdens deze brand ging een groot deel van het kerk- en gemeentearchief dat in de toren was opgeborgen, verloren. Het gemeenteraadsverslag van 23 augustus 1841 vermeldt o.a. het volgende: "...dat alhier op gisterenavond 22 augustus om 10 uren is beginnen te branden, een huys, stal en schuer van den landbouwer en schepenen J.B.Verheyen, door welken brand onze kerk ook teenemaal in asschen is gelegd en tot heden toe nog aen het blusschen zijn om de aenpaelende gebouwen van dezen ramp te bevrijden". Op 1 december 1842 werd de kerk terug in gebruik genomen en op 6 december 1842 werd ze opnieuw gewijd door J.H.Vander Meren, landdeken van Turnhout. In 1842 werden reeds voorbereidselen getroffen voor het herstel. De plans lagen hetzelfde jaar klaar en het lastencohier kon reeds neergelegd worden. Na veel geschrijf kon in 1844 met de heropbouw begonnen worden. Het werk werd in 1846 besloten met de nieuwe vloer. De mooie torenspits werd dan vervangen door het huidige stompe torentje.

Nauwelijks enkele jaren later werd de kerk opnieuw zwaar getroffen door een hevige blikseminslag. Over deze ramp op 7 juli 1850 getuigde J.B.Bax het volgende: "Wij Jan Baptist Bax, in de deur van het huys van Adriaen Pelkmans herbergier bij de kerk alhier, staende, zoo komt daer eenen zwaeren donderslag die den toren der kerk alhier trof, en seffens een groote partij schalien van het spit deden neder storten. En den rook of damp uyt de gaten van den toren uytwaesemde zoo zijn ik, met nog verscheyde andere menschen uyt die er naest gelegene herberg, nae boven op den toren geloopt om te zien wat er gebeurt was. Daer zijnde hebben bevonden dat den balk boven het belfort, boven de groote klok, van onderen van te langs was opengeslaegen en gesplonstert. Dat van buyten de schalien van het spit van het kruys tot aen het steenwerk, een baen van omtrent eenen meter breed, waeren afgeslaegen, maer dat het nergens vuer had gevat, noch brand verwekt". In 1857 werd het uurwerk van de toren hersteld door Waegemans van Turnhout voor 245 frank. De toren bleef bouwvallig, want in een verslag van de gemeenteraad van 29 september 1857 lezen we: "...dat den gemeententoren aen de kerk alhier op verschillige plaetsen bouwvallig is, dat hij de schaliedekkers heeft moeten ontbieden om de losse steenen en arduyne waterlijsten af te werpen om alle ongelukken te voorkomen, dat de leydekkers ons verzekeren dat er groote reparatien aen zijn, door den brand van 1841, regen en wind veroorzaekt, dat die herstelling eene groote som zal beloopende, en dat dit niet lang mag worden uytgesteld". Het noodlot sloeg opnieuw toe in 1862, want de kerk werd opnieuw getroffen door de bliksem: "...dat op gisteren 20 mei 1862 omtrent 9 uren 's avonds, het hemelsvuer is gevallen en den toren der kerk dezer gemeente heeft getroffen aen den oostenkant. Dat dit boven aen het kruis schijnt aenvang te hebben genomen, en alzo benedenwaerts is afgedaeld eenen reep schalien of leyen heeft weg genomen tot aen het vaengat, daer den bliksem schijnt binnen in den toren te zijn gekomen, en heeft aen het belfort, daer de klokken hangen, eenen balk beschadigd, daer schijnt hij den ijzerendraed gevolgd te hebben die van den klokkenslag boven tot beneden den binnenslag in de kerk, op de kas van het orgel was gesteld, daar heeft hij den hamer en de bel

verbrijzeld, de cas van de orgelkas gerukt, eenige orgelpijpen krom gezet, en den blaesbalk met eenige binnen deuren van de kerk beschadigd". In 1887 werd de aanbesteding voor de oprichting van een kruisweg opgemaakt, terwijl Zijn Eminentie Kardinaal Sterckx, aartsbisschop van Mechelen, in 1867 het nieuw beeld van Weeldes Heilige Nicolaus Poppelius, plechtig had gewijd. In 1884 werd er weer ingebroken in de kerk: "...dat heden nacht tusschen 8 en 9 juni alhier dieven in de kerk gebroken zijn, zij zijn bij middel eener ladder door eene raam binnen gebroken, en men heeft bevonden dat zij eene kist hebben opengebroken, waarin de kleederen van O.L.Vrouw geborgen waren. Doch tot heden niet bevonden dat zij daarvan iets hebben medegenomen. Dan hebben zij eenen offerblok medegenomen en den inhoud van eenen anderen offerblok, als ook een paar gouden oorbellen van O.L.Vrouw geroofd".

De 19e eeuw had de kerk dus niet gespaard. De drie altaren, dat van St.-Michiel, dat van O.L.Vrouw en dat van St.-Antonius werden praktisch volledig vernield in de torenbrand van 1841. Het St.-Antoniusaltaar dat dateerde uit het midden van de XVIIe eeuw, was rijkelijk voorzien van beeldhouwwerken. Alleen de H.Lucia en de H.Margaretha werden gered. De biechtstoelen, het oksaal en het orgel gingen verloren. De nieuwe preekstoel van 1837 kon worden gered. Omstreeks het midden van de XIXe eeuw werden nieuwe beelden aangekocht. In 1844 werd het schilderij "Jezus op het kruis" van de Turnhoutse schilder Loeyens in de kerk gehangen. Het nieuwe orgel werd geplaatst door orgelbouwer Vermeulen uit Weert. Pastoor Jacobs noteerde in 1901: "Op een kareelsteen van den evangeliekant (contrefort) aan de zijbeuk langs de toren, staat ingegrift IM71". Bewuste inscriptie hebben we echter niet kunnen terugvinden, het is trouwens onduidelijk wat dit wel mag betekenen. Op 10 september 1909 had in de kerk nog een smartelijk ongeval plaats. Het gemeenteraadsverslag van 11 september 1909 luidt als volgt: "...een smartelijk en verschrikkelijk ongeluk heeft hier gisteren voormiddag ongeveer om kwart na elf uren plaats gehad. De mecanicien Emiel Kin was bezig een toestel tot verlichting door acetyleen in de oude sakristij der kerk te plaatsen. Door eene onbegrijpelijke onvoorzichtigheid moet hij een gloeiende soldeerbout bij eene opening gebracht hebben, langs dewelke hij vermoede dat geen gas kon ontsnappen. Eene ontploffing volgde, de ongelukkige was op den slag dood. Het parket is gisteren namiddag ter plaatse geweest om een onderzoek in te stellen". Bij het beëindigen van dit artikel werden de restauratiewerken aan de kerk aangevat. Het is te hopen dat deze broodnodige restauratie, waar de kerk in feite al 350 jaar op heeft gewacht, onze oude parochiekerk haar oude luister zal teruggeven. Het kerkhof werd vroeger (voor 1860) in het oosten door een hekken van hout gesloten voor het vee en rijuigen en het was met een haag omgeven. In 1860 werd een kerkhofmuur gebouwd.

Jan Huybrechts Loemelanus, bouwer van de Sint-Michielskerk (1465-1532)

Jan Huybrechts was pastoor te Weelde van 1503 tot 1532. Omstreeks 1465 zag hij te Lommel het levenslicht als zoon van Huybrecht van Lommel en Margareta van Kersip. In 1489 promoveerde hij te Leuven tot doctor in de beide rechten. Hij werd hoogleraar te Leuven en doceerde de rechten vanaf 1505. Midden in de periode van de Lutherse kerkhervorming publiceerde hij werken om de katholieke leer te verdedigen. In 1510 was hij aartsdiaken van Famenne en in 1516 werd hij aangesteld tot raadsheer bij de Hoge Raad van Brabant. Hij was kanunnik van Sint-Rombout te Mechelen, van Sint-Lambertus te Luik en van O.L.Vrouw te Antwerpen. Paus Leo X benoemde hem tot apostolisch nuntius en speciaal commissaris voor de Nederlanden. Tevens was hij te Mechelen vicaris van Kardinaal Willem Lombaerts of van Enckevoirt en tenslotte werd hij aartsdiaken van Antwerpen met toezicht op de landsdekenijen.

Hij overleed te Antwerpen op 17 oktober 1532 en werd begraven in de kathedraal onder een grafsteen, die hijzelf nog tijdens zijn leven had doen plaatsen in het koor van de Besnijdenis. Niet alleen te Weelde, maar ook te Geel had hij het personaat van de Sint-Amandskerk, maar hij verbleef waarschijnlijk heel weinig op deze plaatsen. Te Weelde had hij eerst de Weeldenaar Antonius Buycx als vervanger en nadien was Hendrik Swaenen daar bedienaar van de eredienst. Jan Huybrechts begon rond 1520 met de bouwwerken van de huidige Sint-Michielskerk. Ze was in 1529 voltooid. In zijn testament, dat hij in 1529 liet maken, stichtte hij tien studiebeurzen aan de Leuvense universiteit, bestemd voor bloedverwanten en minder begoeden uit Lommel, Weelde en Geel. Ook gedacht hij de kerkfabriek van Weelde om daar een plechtige uitvaartdienst te laten celebreren benevens een gesticht jaargetijde omdat zijn aandenken daar in ere zou worden bewaard. Meer bijzonderheden over het testament van Jan Huybrechts vindt men in een studie van A. Van der Does de Willebois die hierover uitgebreid publiceerde. De door pastoor Huybrechts gebouwde Sint-Michielskerk is nu nog

één van de merkwaardigste monumenten van de Kempen. Jammer genoeg verwoestte de torenbrand van 1841 de spits. Deze is later door de nu nog bestaande stompe piramide vervangen.

Orgels in de St.-Michielskerk

In de 17e eeuw had de parochie reeds een orgel, want de pastoor betaalde een zekere Marten Poppelius voor de herstellingen die hij aan het orgel had gedaan. Dit orgel heeft de XVIIe eeuw waarschijnlijk niet overleefd. Fr.Verbiest schreef in het tijdschrift Taxandria een uitstekende bijdrage over de orgels in de St.-Michielskerk, die we hier met zijn toestemming bijna volledig overnemen.

Ten jare 1711 doet Gregorius Van den Idzert, pastoor te Weelde, een verzoek aan de ZZ.EE.Heren Vicarissen van het Bisdom Antwerpen om 1. "een orgel te doen maken ende stellen in de voorgescreve kercke op die bequaemste plaetse gelijk de landdeken van Hoogstraten zal oordelen" en 2. om "een behoorlijk altaer" te mogen plaatsen in de kapel van Sint-Jan, gelegen in dezelfde parochie. Daartoe zou hij "die oude ikenboomen staende op die Cappel-hof" wenssen te verkopen om met de opbrengst daarvan te kunnen voorzien in de betaling van het nieuwe altaar. Het verzoek werd niet gedateerd, maar de 9e juli 1711 komt daarop reeds een gunstig advies vanwege de ZZ.EE.Heren vicarissen van het "openstaende bisdom van Antwerpen". Zij "staen toe aen den Hr. Suppliant alle beyde sijn versoecken ... mits doende rekeninge van den uytgeef aen den Heer Landtdeken". De 27e april 1712 is de Z.E.Heer Landdeken ter plaatse geweest om te oordelen over de plaats, waar het orgel zou kunnen gesteld worden. Hij bevestigt dat het orgel mag geplaatst worden onder de grote toren van de kerk, in deze woorden: "omnibus consideratis ad maiorem ornatum ecclesie, et decorem divini officii judico locum competentiorem erigendi et intuendi organum in ecclesia parochiali esse sub turri maiore, actum in welde in visitatione". Intussen heeft pastoor Gregorius Van den Idzert reeds gedacht aan de aanbesteding van het nieuwe orgel. Op 8 augustus 1711 vaardigt hij de Eerw. Heer Prosper Timmermans, pater van de abdij van Averbode af bij de openbare notaris van de Souvereine Raad van Brabant "gheadmitteert tot Loven", om in zijn naam op te treden voor een contract tot het maken van het nieuwe orgel. Met Timmermans verschijnt de contractant-orgelmaker, Christiaan Penceler. Zij verklaren zich akkoord voor de notaris over de volgende condities.

"Ierst den prestant acht voeten; tweede holpijpe acht voeten; octave vier voeten; fluijtte vier voeten; ten vijffde quintefluijt gesneden; superoctave twee voeten; ten sevensten sex qui alter twee dobbel gesneden; ten 8e siffelet, superius; ten 9e mixture drij dubbel; ten 10e cimbal twee dobbel; ten elfsten tiersse superius; ten 12e trompette acht voeten gesneden; ten 13e cornette vier pijpen tremblante, nachtegael ventiel, en secreet met vijfen, het clauwier van gelijcken met vijfen, twee nieuwe blaesbalcken, naer proportie van het werck (:casse met sijne toebehoorten gelijk alle andere hant wercken, noodigh sijnde om het voors. werck te becleeden ende rusten, oft op te liggen, sullen sijn tot lasten vanden voors. pastoir ende kercke gelijk oock het eijser werck, het welck moeten dienen soo wel voor ende tot de blaesbacken als voor d'orgele, voor welke orgel belooft den voors. heere Timmermans aenden tweeden comparant (= Penceler) te betaelen de somme van twelff hondert guldens loopende gelt den schellinck à seven stuijvers den pattacon à twee guldens sesthienstuijvers ende soo voorts d'ander specien van gelt naeradvenant".

Met dat alles ziet het eruit dat de E.H.Pastoor instaat voor hout- en ijzerwerk voor de buitenkant van het orgel, terwijl de eigenlijke materialien of ingrediënten voor het instrument ten laste zijn van de orgelmaker. De E.Pater Timmermans, contractant, belooft reeds binnen de 14 dagen een som van 400 gulden te betalen; de resterende som zal betaald worden zodra het orgel gesteld is. De E.Pater Timmermans zal er voor instaan het orgel uit Leuven te doen aanvoeren. De Heer Penceler van Leuven zal met zijn helpers het orgel moeten stellen. Zij ontvingen van de Heer pastoor van Weelde "montkosten ende dranck". Volgens contract zal het werk moeten klaar zijn achttien maanden na de achtste augustus 1711. Contract hiervan wordt gepasseerd voor Heer Henrion, notaris publicus, in bijzijn van getuigen: E.Heer Hubertus Rallen, "licentiaet inde h. goidtsgeleertheit, pastoir van St.Quintens prochie tot Loven, ende sr.Petrus de Pape." Blijkens dit contract zal het orgel worden gemaakt en gesteld voor een bedrag van 1200 gulden. Hiervoor echter was waarschijnlijk nog gunstig advies nodig van de Heer van Weelde, C.Bernage de Meliskerck, die op 7 januari 1712 adviseert in volgende termen van een brief, geschreven te Tilburg.

"Eerwaerdigh Heer,

verstaen hebbende dat de sake van Ued. kerck in soo een favorable staedt sijn dat Ued. soo veel penningen bij den andre hebt dat Ued. tot stichtinge en devotie van Ued. gemeente, daarvoor een orgel soudt konnen doen opreghen t'geene oock een groot ciraet sal bij brengen ende daer door het musiecq in perfectie sal konnen gesongen werden, t'geene een heerlijcke werck is, soo ist dat bij dese niet heb konnen manqueren Ued. te adviseren dattic met soo een pieus werck voorgaet ende voor soo veel Ued. in dese een approbatie van den Heer van Weelde soudt noodigh hebbe ist dat dese dient omme Ued. daar volkomentlijck van te versekeren ende dat het selve in sijn Hoogh Ed. Name ben doende bij dese ende volkomentlijck approberende, Ued. sal mij veel plasier geve als Ued. mij sult adviseren wanneer alles in staedt sal wesen ende soo het op andere platsche gebruyckelijck is sagh ic wel gaerne den naem ende wapen vanden Heere op den voet vanden Orgel, eijndigende hiere mede blijve

Ued.oodmoedige dienaar

C.Bernage de Meliskerck

Tilburgh 7 januari 1712"

Het ziet ernaar uit dat de Heer van Weelde erg geveleid is met het vragen om zijn advies, hij is ook erg enthousiast over het plaatsen van een nieuw orgel en vraagt of zijn naam en wapen zouden worden aangebracht op de voet van het orgel, zoals dat elders de gewoonte zou zijn. Hoelang het aangelopen heeft eer het orgel geplaatst was, weten wij niet. Feit is dat de 28e mei 1723, dat is 12 jaar na akkoord over contract, de heer Christianus Penceler tekent op afrekening voor voldaan:" Den ondergeschreven bekent ontfangen te hebben uyt handen van den Heer Pastoor van Weelde de somme van 1400 guldens en daer mede voldaan voor het maken van het orgel in de St.Mighiel kerck tot Weelde desen 28 mei 1723". Blijkens rekeningnota van 20 december 1729 wordt het "secreet van onse orgel" hersteld door Jacobus Verbuecken, orgelmaker. In de rekening is mede vereffend de aankoop door de Heer Verbuecken van "het out orgeltien ter weerde van 7 gl". De reparatie loopt op tot de som van 24 gulden 10 stuivers, d.i. 3 pistolen min 7 gulden. In 1781 gaat de Heer Tits uit Hoogstraten een contract aan met de gemeente, waarbij hij zich verbindt om gedurende 12 jaar, tweemaal sjaars het orgel te komen nazien. Hiervoor kreeg hij 5 gulden en 12 stuivers per jaar. De 16e augustus 1844 worden conditien opgesteld voor het maken van een nieuw orgel voor de kerk van Weelde. De contractant-orgelmaker, F.Smet van Duffel, zal het werk op zich nemen voor een bedrag van 1300 gulden Brabants courant geld. Hij staat meteen in voor het vervoeren van het orgel van Duffel naar Weelde, voor kost en drank voor hen die het orgel stellen en voor de betaling van "eenen blaeser ten tyde van het stellen".

De voorwaarden gesteld voor het instrument zijn de volgende: "een nieuw secreet van beste eyke waegenschot, inhoudende 54 totszen beginnend in den Bas met ut en eyndigende in den superius met fa waar de volgende registers zullen op geplaatst worden, te weeten cornet van 4 pypen sterk-prestant 4 voet, Bourdon 8 voet bas, en Bourdon 8 voet super; prestant 8 voet tot de tweede ut in den Bas, violla de gamba super, fluyt 4 voet, nasart 3 voet, Doublet 2 voet, fournilaer van 8 pypen sterck, trompet Bas, en trompet super uytmaekende twee registers. Daer zal insgelijks gemaect worden een nieuw clavier inhoudende 54 totszen waer van de platte totszen zullen belegt worden met yvoir en de verhevene totszen met swert ebben houdt. Het bovenstaende werk zal alle gemaect worden van een beste kwaeleteyd van mengel stof bestaende in tin en loot, de regeerwerken en blaesbalcken zal alles gemaect worden van beste eyke schrijnhout". De orgelkas wordt gemaakt uit beste "eyke schrijnhoudt", zoals gebruikt werd voor het orgel van Wechelderzande. De vijf stuks snijwerk, te voorzien aan de voorste pijpen "moeten achterstaen bij begrepen sijn". Het werk moet zodanig zijn dat het orgel "een melodieus geluyt" geeft, in "fluyt en tong". Andere kwaliteiten die worden verwacht zijn: "een vive aenspraeck en verders al wat het bovengemeld orgel tot voordeel zal konnen dienen".

Reeds de elfde juli 1845 tekent orgelmaker F.Smet een rekening af voor voldaan "voor het maken van een geheel nieuw orgel met nieuwe orgelkas voor een bedrag van 1340 gulden. De drij consolen onder de torens en de orgelkas vallen buiten de rekening, zoals dat was voorzien in de staat van voorwaarden. Wel zijn in de rekening begrepen "twintig gedekte pijpen ... cornet als mede ..." Jaren later wordt voorzien in een vergroting van het orgel, blijkens rekening van 8 april 1876 "Den ondergeteekende bekend ontfangen te hebben van den Weledel. Heer Fr.Beerten, Pastoor te Weelde, de somen (sic) van 1450 frank wegens het vergroten van het orgel". Getekend

P.J.Vermeulen! De 6e december van hetzelfde jaar ontvangt dezelfde orgelmaker, P.Vermeulen van Weert, de som van 315 frank vanwege de heer pastoor voor "vernieuwing van de trompet der orgel. Voor levering van twee nieuwe Registers (milophone en Piccolo) en voor verdere reparatie". En dezelfde orgelfabrikant, P.J.Vermeulen, ontvangt de 23e augustus 1885 nog van de Kerkfabriek van Weelde de som van 300 frank voor "herstelling werken der orgel, reparatie der blaasbalgen en gandsch nieuwe intonatie". Een andere grondige reparatie of verandering wordt toegepast op het orgel de 7e juni 1892. De rekening van P.J.Vermeulen, betaald door pastoor F.Beerten, vermeldt de levering van: een nieuw front met frontpijpen, 3 koppel secretleden met nieuwe mechaniek en toebehooren, benevens 7 nieuwe registers met name:

1. Montre 8 voet
2. Sousbasse 16 voet
3. Violen basse 16 voet
4. Bombarde 16 voet
5. Voix céleste 8 voet
6. Basson 8 voet
7. Hautbois 8 voet
8. Mixture 4 sterk

met een nieuwe blaasbalg van twee nieuwe klavieren. Voor de somme van 2550 frank. Uit al deze gegevens moge gewis blijken dat de pastoors van Weelde veel belang hebben gesteld in de muzikale opulstering van de kerkelijke diensten. Hadden zij interesse voor opsiering en vermooing van hun kerkgebouw, zij konden het orgel niet vergeten. Is het niet één van de voornaamste meubels in de katholieke kerken? Twee, bijna drie nieuwe orgels, herhaalde aanpassingen en verbeteringen daarvan binnen een tijdsverloop van 180 jaar, van 1711 af tot 1892, zijn daarvoor wel een degelijk bewijs.

Begraven in de kerk van Weelde

Het begraven in de kerk van Weelde was een mode, die vooral tussen 1650 en 1750 haar hoogtepunt bereikte. Voornamelijk de leden van de lagere adel, de hogere burgerij, geestelijken, schouten en schepenen werden in de Sint-Michielskerk onder een zerk begraven. Vermoedelijk waren er pastoors die dit gebruik stimuleerden, want onder het pastoraat van Le Pieme, Otgeri en Vaes werden er gemiddeld meer dan 2 begrafenis per jaar in de kerk verricht. De begraafboeken van Weelde vermelden 217 begrafenis in de kerk, tussen 1630 en 1780 en in dit aantal waren 55 kinderen begrepen. Bij dekreet van 12 juni 1804 werd door de Franse overheersers het begraven in de kerk afgeschaft, omdat deze bewindsliden gelijkberechtiging opdrongen en al wat daar niet mee strookte verboden of deden verwijderen.

Door de kerkbrand van 1841 moest de kerkvloer vernieuwd worden en bleven er van de indrukwekkende zerkenbevloering die de kerk ooit gekend had, enkel 14 zerken bij de ingang van de kerk over. De secretaris van Weelde attesteerde nog op 27 oktober 1852: "dat de geschriften der grafsteen in de kerk alhier door den brand der kerk op 22 augustus 1841 teenemael vernield en gesprongen zijn". Volgende grafschriften bij de ingang van de kerk zijn nog leesbaar in 1982:

1. D.O.M. Sepulture van den Eersam Franchois Van Gilse, gewesene schepen der Vreyheyte Weelde sterft 4 januari 1674 ende Adriana Rommens sijn huysvrouw sterft 1696.
2. ... Bols gest... ende Anna Lemnius sijne hu... storven den 12 januari 16.. sijnde 87 jaren.
3. D.O.M. D'eer ...re Maria Van ... huysvrouw van Gi... Van den Gehuchten sterft 8 september A°1681.
 1. 6/9/1598 Cornelius Baelemans, pastoor
 2. 1/11/1612 Katelijne Jan Sebrechts Van den Dungen
 3. 8/6/1630 Meester Hendrik Lemmens, secretaris
 4. 7/5/1637 Pastoor Zebertus Van Dungen
 5. 3/2/1646 Jacobus Jan Buyckx
 6. 28/7/1644 Albertus Brants, kapelaan
 7. 6/9/1648 Gaspar Schillemans, pastoor

8. 10/11/1650 Jacobus Deens
9. 5/8/1652 Adrianus Schats
10. 24/4/1652 Henricus Martinus Van Duysel
11. 13/1/1655 Joanna Jacob Deens
12. 28/1/1655 Petrus Bols
13. 11/3/1655 Een dochter van Petrus Bols
14. 2/12/1657 Jacoba, dochter van Guilielmus Van Duysel
15. 7/10/1657 Een kind van Michael Bols
16. 12/2/1659 Elias Hubert Van Gorop
17. 12/11/1660 Meester Henri Van Duysel
18. 8/12/1660 Cornelius Bols
19. 1/12/1660 Een kind van Sebastiaan Hermans, molenaar
20. 12/12/1662 Dymphna Albert Jacobi Waermans, echtgenote van Hendrik Lemmens
21. 14/5/1664 Joannes Willem Van Liempt
22. 19/12/1664 Een kind van Willem Van Duysel
23. 17/12/1664 Joannes Mathias Elens
24. 3/3/1664 Cornelius Schilders
25. 21/4/1664 Elisabeth, kind van meester Henri Lemmens
26. 14/5/1665 Joannes Willem Van Liempt
27. 22/6/1666 Elisabeth dochter van meester Henri Lemmens onder het praalgraf met haar echtgenoot Martinus Van Duysel
28. 16/8/1666 Meester Albert Waermans, 44 jaren koster en schoolmeester
29. 2/4/1667 Daniël Van den Nieuwenhuysen, secretaris van Ravels
30. 18/6/1668 Jacobus Keteleers, smid
31. 10/8/1668 Joannes Le Pieme, pastoor
32. 1/4/1670 Anna Geerts
33. 18/12/1670 Heer Willem Lemmens
34. 28/8/1671 Catharina, echtgenote van Joannes Petrus Van Dungen
35. 3/12/1671 Maria Hermans, weduwe Petrus Vromans
36. 14/1/1672 Anna Lemmens, weduwe Petrus Bols
37. 26/2/1672 Maria Van den Bergh, echtgenote van Petrus Buyckx
38. 5/9/1672 Cornelius Martinus Deens
39. 10/11/1672 Petrus, zoon van Joannes Petrus Vromans
40. 4/2/1673 Clara Gaspar Joachim Verhiel
41. 7/1/1674 Franciscus Van Ghilse schepen
42. 21/3/1674 Maria Joannes Van Eyndhoven alias Mols
43. 18/4/1675 Joanna Van den Bergh, echtgenote van Adrianus Laurentius Bols
44. 29/11/1675 Gualterus Van den Bergh, schepen
45. 12/9/1676 Guilielmus Van Duysel
46. 22/9/1676 Thielmannus Michael de Bont
47. 5/2/1678 Cornelius Antoon Scheerders
48. 18/12/1676 Heer Willem Lemmens, schepenpresident
49. 5/8/1678 Gualterus Jan Lemmens
50. 11/10/1678 Petrus Jacobus Buyckx
51. 30/11/1678 Maria Gaspar Adriaensen
52. 2/1/1679 Maria Toten, echtgenote van Philippus Buyckx
53. 3/1/1679 Een dochter van Maria Buyckx met de moeder
54. 24/2/1680 Michael Willem Lemmens
55. 1/3/1680 Adrianus Bols
56. 1/3/1680 Maria, weduwe van Cornelius Schilders
57. 4/8/1680 Franciscus, zoon van Adrianus Franciscus Van Gilse
58. 4/11/1680 Godefridus Petrus Bols
59. 11/9/1681 Maria Van Leyenbergh
60. 14/11/1681 Elisabeth, echtgenote van Antonius Jan Scheerders
61. 2/8/1682 Joanna, weduwe van Thieleman de Bont
62. 27/1/1683 Joannes Van Hoorn
63. 3/6/1683 Joanna Willem Deens
64. 6/6/1685 Franciscus Adrianus Van Gilse
65. 12/6/1685 Barbara meester Verheyden
66. 24/7/1685 Henricus de Roy

67. 16/5/1686 Daneel Kelders
68. 5/8/1686 Een kind van Augustinus Verheyden
69. 25/8/1686 Catharina, echtgenote van Willem Vromans
70. 25/6/1686 Een kind van Niklaas de Bont
71. 18/1/1688 Antonius Scheerders
72. 31/1/1688 Gertrudis Deens, echtgenote van Joannes de Bie
73. 19/12/1686 Joanna Claes Van Leyenbergh
74. 27/1/1687 Henricus Michiel Bols
75. 24/8/1690 Een kind van Adriaan Van Gilse
76. 2/5/1691 Walterus Van Eyndhoven
77. 18/10/1691 Cornelia Miertmans, echtgenote van Joannes Mertens
78. 12/8/1684 Cornelia Van den Nieuwenhuysen
79. 28/11/1692 Catharina Van Duysel
80. 24/12/1692 Maria Van den Nieuwenhuysen
81. 23/1/1694 Antonius Keteleers
82. 3/4/1694 Kind van Adrianus Van den Heuvel
83. 4/6/1694 Henricus Schuermans
84. 15/6/1694 Kind van Jacobus Bols
85. 4/10/1694 Adrianus Molemans
86. 5/5/1695 Joannes Merten Goossens, schepen en keizer van de Sint Jorisdigilde
87. 20/6/1695 Henricus Lemmens, schout
88. 17/7/1695 Jacobus Bols
89. 28/8/1695 Judocus Dickens, schepen
90. 15/9/1695 Carolus Adolphus Croonenboom
91. 13/3/1696 Een kind van Adrianus Van Gilse
92. 9/11/1696 Adriana Rommens, weduwe Franciscus Van Gilse
93. 22/3/1697 Maria, dochter van Merten Goossens
94. 27/3/1697 Joannes Van Blader
95. 10/9/1698 Cornelia Van Eyndhoven
96. 15/9/1698 Anna Adriaan Luyten, kwezel
97. 4/2/1699 Martinus Deens, schepen
98. 24/6/1699 Catharina Van Leyenbergh, weduwe van Heyliger Verheyden
99. 10/12/1699 Kind van Adrianus Van den Heuvel
100. 4/5/1700 Jacobus Van den Broeck
101. 13/10/1703 Kind van Adrianus Van der Borst
102. 24/10/1703 Petrus Martinus Deens
103. 1/10/1704 Joannes de Bie, schepenpresident en voorheen onderschout
104. 27/3/1705 Adrianus Van der Borst
105. 4/7/1705 Cornelius Goossens
106. 17/11/1705 Anna Van Huysen, echtgenote van secretaris Herman de Roy
107. 27/1/1706 Eerwaarde Heer Joannes Deens, priester
108. 26/11/1706 Dymphna, weduwe van Martinus Deens
109. 26/11/1706 Michael Bols
110. 28/12/1707 Ida Bastiaens, weduwe van Cornelius Goossens
111. 12/1/1708 Angela Jan Goossens, echtgenote van Petrus de Bont
112. 27/2/1708 Joanna Vanden Nieuwenhuysen
113. 11/9/1708 Anna Michael Bols
114. 26/1/1710 Nicolaa Van den Kieboom
115. 28/8/1710 Catharina Bols
116. 9/11/1710 Joanna Janssen, echtgenote van schepen Joos Dickens
117. 1/1/1713 Joseph Bols
118. 5/4/1718 Cornelia Hermans, echtgenote van Tieleman Van Eyndhoven
119. 23/4/1718 Walterus Willeborts
120. 17/2/1719 Franciscus Goedens
121. 7/6/1719 Petrus Moonen
122. 7/9/1719 Joanna Van Limpt
123. 13/10/1722 Herman Joseph de Roy, secretaris
124. 9/3/1725 Anna Philippen
125. 1/7/1725 Kind van Laurentius Bols
126. 22/4/1727 Tieleman Jan Aerts

127. 6/10/1727 Adrianus Bols
128. 9/10/1727 Wilhelmina Bols
129. 22/10/1727 Gregorius Van den Idzert
130. 14/11/1727 Elisabeth Verbraecken, echtgenote van Jacobus Bols
131. 24/2/1728 Mechtildis Verheyden
132. 27/2/1728 Gerardus Verheyden
133. 3/5/1728 Eerwaarde Heer Jacobus Dickens, kapelaan
134. 26/10/1728 Juffrouw Catharina de Roy
135. 18/1/1729 Adriaan Servaessen
136. 22/2/1729 Kind van Gaspar Berbiers
137. 3/3/1729 Kind van Meester Boex
138. 19/2/1730 Meester Verbuecken, chirurgijn
139. 19/3/1731 Margaretha Dickens, de weduwe van Adrianus Van Gestel
140. 15/4/1731 Joanna Verheyden
141. 2/5/1731 Adrianus Sledden, schepen
142. 3/3/1732 Kind uit Antwerpen
143. 13/2/1733 Adrianus Claessen
144. 29/12/1734 Gaspar Berbiers
145. 15/8/1736 Maria Theresia Verheyden
146. 22/3/1737 Maria Deens, weduwe van Adrianus Claessen
147. 15/11/1737 Franciscus Berbiers
148. 29/11/1737 Theresia Joanna Catharina, dochter van Jan Baptist Bols
149. 7/12/1737 Jacobus Deens
150. 2/12/1737 Kind van Joannes Luyten en Catharina Bols
151. 1/1/1738 Kind van dezelfde ouders
152. 8/1/1738 Kind van dezelfde ouders
153. 16/1/1738 Maria Aerts, de weduwe van Petrus de Bont
154. 3/2/1738 Vierde kind van Joannes Luyten en Catharina Bols
155. 31/7/1738 Kind van de schout
156. 23/6/1739 Kind van de schout
157. 30/8/1739 Adrianus Bols
158. 3/9/1739 Judocus Wouters
159. 5/3/1741 Elisabeth Havermans, weduwe van Servaes Moelans
160. 30/5/1741 Kind van Petrus van Arendonk en Martina Claessen
161. 2/6/1741 Guilliam Bols
162. 4/2/1742 Cornelius Goossens
163. 12/4/1742 Een kind uit Tilburg
164. 10/7/1742 Adrianus, kind van Petrus van Arendonk
165. 27/7/1742 Een ander kind van Petrus van Arendonk
166. 23/11/1742 Jenneken Huysmans
167. 22/12/1742 Norbert Verheyden
168. 14/2/1742 Laurentius Bols
169. 4/10/1743 Christianus Schrieks, molenaar
170. 25/3/1744 Kind van Joannes Luyten
171. 7/11/1744 Adriana Maes, weduwe van de molenaar
172. 10/11/1745 Maria Schrieks
173. 29/11/1745 Wilhelmus Berbiers, een kind
174. 11/2/1746 Marie Vromans
175. 24/3/1746 Kind van Franciscus Verheyden
176. 15/8/1746 Elisabeth Wouters, echtgenote van schout Bols
177. 23/8/1746 Joannes Verheyden, schepenpresident
178. 13/1/1747 Piero Berbiers
179. 29/1/1747 Kind van Anna Henrix
180. 1/2/1747 Kind van Joannes Luyten
181. 15/7/1747 Tieleman Van Eyndhoven
182. 29/8/1747 Marie Van Eyndhoven
183. 7/8/1748 Gabriël Vaes, pastoor
184. 24/12/1748 Nicolaus Schats, stadhouder
185. 11/3/1749 Joannes Berbiers
186. 4/5/1749 Kind van Joannes Luyten

187. 28/8/1749 Joanna Catharina Vloemans, echtgenote van Laurentius Van Riel
 188. 23/10/1750 Maria Joosten, echtgenote van de molenaar met kind
 189. 22/11/1751 Jongen van molenaar Adrianus Huygens
 190. 16/11/1751 Nicolaus Van Leyenborgh, schoolmeester
 191. 25/6/1752 Petrus Piggen
 192. 4/4/1752 Hermanus Boex, schoolmeester
 193. 20/7/1753 Kind van Jozef Van Hees
 194. 4/2/1754 Kind van Jan Baptist Bols
 195. 18/3/1754 Kind van Christiaan Van Heyst
 196. 14/5/1754 Kind van Gisbert Marinus
 197. 20/8/1754 Gertrudis Van den Oever, echtgenote van Christ. Van Heyst
 198. 18/5/1756 Catharina Van Limpt
 199. 10/6/1758 Kind van Joannes Luyten
 200. 12/2/1764 Kind van Adriaan Huygens
 201. 13/3/1764 Kind van Franciscus Boex
 202. 25/1/1765 Catharina Bols
 203. 10/8/1766 Kind van Franciscus Boex
 204. 19/11/1767 Cornelius Beyens
 205. 27/1/1769 Martina Van de Borst
 206. 7/2/1769 Maria de Bont, weduwe Piggen
 207. 28/8/1770 Theresia Verheyden
 208. 3/1/1771 Martinus Nieuwlaet
 209. 31/1/1771 Petrus van Arendonk
 210. 9/4/1772 Augustinus Verheyden
 211. 3/9/1772 Maria de Bont, echtgenote van Martinus Claessens
 212. 24/2/1774 Joanna van Steenhuysen, 100 jaar
 213. 1/8/1774 Jan Baptist Bols, schout
 214. 12/10/1774 Nicolaes Piggen
 215. 19/1/1775 Cornelius Van Eyndhoven
 216. 22/3/1775 Kind van Petrus Van Hove
 217. 1/12/1779 Kind van J.B.Diels, secretaris en van M.C.Van Ballaert
 218. 11/6/1780 Eerwaarde Heer Sebastianus Verhulst, kapelaan en beneficiant

De heer Houtman, Rijksarchivaris te Antwerpen maakte ons opmerkzaam dat er een fonds grafschriften op het rijksarchief bestond. Dit fonds bestaat uit een aantal volgeschreven notaboekjes uit de 19e eeuw, gevuld met grafschriften uit de provincie Antwerpen. Voor Weelde wordt o.a. het volgende vermeld:

1. Hier leet begraven
 Heer Cornelis Baelmans
 Pastoor van Weldt
 sterf den 6 septemb. 1598
2. D.O.M.
 R.D.Gaspari Schillemans S.T.
 Licentiato ac rectori in
 abatia S.Gertrudis ex pastori
 ejusdem parochus M.Begiscasii
 pastor in Welde
3. G.Van der Idzert P.
 obiit 1727
 G.Vaes P.
 obiit 1748
4. Hier leet begraven M.Henric
 Lemnius, secretaris der
 Vrijheyte van Weelde, Poppel
 ende Ravels, sterft den
5. Hier leet begraven heer
 Henrick Jan Swanen die sterf
 A XVe ende XLI den X dach febru
 en Lijsbet

6. Hier ligt begraven Caetelijn Jans Sebrechts dochter
van den Dungen sterft den eersten november A°1612
bidt voor de ziel

7. D.O.M.

Sepulture van den eersamen

Franchois van Gilse

gewesene schepene der

Vrijheyd Welde sterft

den 4 january 1674

ende

Adriana Rommens sijne

huysvrouw sterft den

1 november 1696

ende Mr. Joannes Verheyden Stadthouder

alhier sterft den ...

ende juffrouw Fransoosa van Gilse sijne

huysvrouw sterft den

Bidt voor de siele

8. Hier leyt begraven den

eersamen Jacop Huybrecht

Keteleers out 80 jaren

sterft den 19 mey 1668

Bidt voor de siele

9. Hier light begraven den

eersamen meester Wouter

Cornelis Vanden Berghe

gewesene Rentmeester

van het clooster den

Uylenbergh binnen Sertogen

bosche oudt borgemeester

en schepene der heerlijkheyd

en vrijheydt Welde

Sterf den 27 novemb. 1675

en Jacobus Bols

sterft den

ende Elisabeth Verhaghen sterf 17..

ende Gilmina Bols

hunne dochter sterft den 20 augustus

1710 ende Joseph Bols hunnen soon sterft

den 1 january 1713

Bidt voor de siele

10. Hier leyt begraven den eersamen

Peeter Bols, gestorven den 25

januarij 1655, oudt sijnde 88 jaren

ende Anna Lemnius sijn huysvrouw

gestorven den 12 january 1672 out

sijnde 87 jaren

Bidt voor de zielen

11. D.O.M.

sepulture van

D'Heer Hermanus

Josephus De Roy

kerkmeester ende

secretaris deser

Heerlijckeyt Weelde

sterft den 15 october 1722

ende Joanna van Huysen

sijne huysvrouw

sterft den

12. D.O.M.

In quam memoriam
 honorabilium
 Gerardi Verheyden
 et Joannae Verspreeuwen
 conjugum
 et Huberti Verheyden patris
 Maria Theresia Verheyden
 hic sepulta 17 aug. 1750
 posuerunt D.Jacobus
 et Franciscus Verheyden
 Fratres
 R.I.P.
 13. D.O.M.
 D'eerbare Maria
 Leyenborgh huysvrouw
 van Giliam vander
 gehucten sterft
 den 8 september A°1681
 ende Catharina van Leyenborch
 sterft den 2
 juny 1699 ende Adriana Leyenborch
 sterft den
 Bidt voor de siele
 14. Peeter Vroemans +23 meert 1670
 Maria Anna Hermans vrouw +1 dec. 1671
 15. Jan ... schepene + 3 mey 1695
 16. Den arduyn vloer
 deser kercke van Welde
 is geleyt 1684 onder Heer
 Severijn persoon pastoor
 en Adriaen Van Gilse Kerckmr.
 door 1300 gld.

Klokken in de St.-Michielskerk

De oudste gegevens over de klokken van de parochiekerk dateren van 1458. Toen werd door Jan Zeelstman van Mechelen een St.-Michielsklok gegoten. Het opschrift luidde: "Mychiel is mijn naem en mijn gheluyt zij Gode bequaeme. Jan Zeelstman maekte mij in jaer MIIII LVIII". Ze had een diameter van 127 cm, woog 1300 kilo en was 97 cm hoog. Deze klok werd hergoten in 1901 en tijdens de tweede wereldoorlog door de Duitsers weggehaald. Nadat ze in 1901 was hergoten luidde het opschrift: "Mychiel was ick te Mechelen ghegoten bi van Zeelstman het jaar ons Heren MCCCCLVIII Marcel Michiels hermaecte mi te Doornicke int jaer MCMI toen S.Jacobs pastor was". Waarschijnlijk had de kerk in de XVIe eeuw meerdere klokken, want tijdens de troebelen in de XVIe eeuw werden de grote klok van de kerk, alsook de kelken en "croesen" verkocht om de uitgehongerde bevolking te onderhouden.

Hendrik Lemmens vertelt ons in 1626 dat hij 50 gulden aan de H.Geesttafel heeft gelegateert om "wederom te coopen een ander groote clocke, in plaetse van de eerste grote klok, die verkocht werd vele jaren voor 1626 tot profyt van de gemeynte". In 1649 liet men 2 klokken gieten op de Hoogeindse Bergen. De klokspijs, het ijzerwerk en het maakloon bedroegen 626 gulden, 19 stuivers en 1 oort. Deze grote som werd betaald door omhalingen, alsook door gelden van de St.Janskapel, van de H.Geesttafel en van de kerk zelf. Ook het legaat van 50 Rijnguldens dat Hendrik Lemmens in 1626 schonk werd aangesproken. Men had toen in de kerk vier klokken: de grote (St.Michielsklok), de O.L.Vrouweklok, het St.Jozefklokje en de kleine klok. De O.L.Vrouweklok werd tijdens de Franse Revolutie aan diggelen geslagen. Het St.Jozefklokje dat toch niet meer behoorlijk functioneerde werd samen met de stukken van de O.L.Vrouweklok gesmolten. Van deze spijs goot Gaulart uit Romaine aan de Maas te Dessel in 1824 een nieuwe O.L.Vrouweklok van 1000 pond. Deze klok werd gewijd door de landdeken van Geel. Peter was J.Antoon Boex, geboren te Weelde en schoolmeester te Eindhoven. Meter was M.Elisabeth Goossens. Deze O.L.Vrouweklok brak tijdens de brand van 1841 en de kleine klok smolt tijdens dezelfde brand. Na de torenbrand van 1841 werd een O.L.Vrouweklok

gegoten met volgend opschrift: "ALJ Van Aerschodt successor AL Van den Gheyn me fudit Lovanii 1850 Peter: Theodorus Mathaeus Wouters, Borgemeester. Meter: Joanna Maria Pigger Pro Dno Adrianus Schoenmakers". De diameter van deze klok was 99 cm en ze woog 625 kilo. In 1950 werden twee klokken gegoten met de volgende opschriften: "Anno 1950 sancto me fudit Michiels Jr Tornaci

Maria nominor sancta Maria Regina Pacis Tu nos ab hoste protege unctioe sacra cultui dedicata anno sancto 1950 parochus Ludovicus Heymans. Patrini: Franciscus Bax et Elisa Vloemans". En:

"Anno 1950 sancto me fudit Michiels Jr Tornaci

Anno 1943 temer ab hoste ablati numen vicesque assumo et serenae auctorem pacis deprecor ut lacrimosa inorcum bella releget unctioe sacra cultui dedicata anno sancto 1950.

Parochus: Ludovicus Heymans

Patrini: H.Hesters et Tr.Van Hees".

Klok van Sint-Jan

Het klokje van St.-Jan draagt volgend opschrift:

"Ghegoten ter eere van den H.Johannes Baptista. Ora pro nobis. A^o1775. Jan Baptist en Fransus Wierinck hebben mij ghegoten tot Overmeire".

De pastorie

De eerste pastorie lag op het Geeneinde, op de plaats waar tot voor enkele jaren de gendarmerie stond en waar nu de bejaardenwoningen werden gebouwd, en dit reeds minstens sedert de zeventiende eeuw. Waarschijnlijk was ze niet erg comfortabel ingericht, want eeuwenlang wordt over het gebouw geklaagd. Omstreeks 1772 lezen we in een dagboek van een der pastoors dat het pastoraal huis gebouwd was en onderhouden werd door de pastoors. Het was daarom, zo schreef hij, dat het zo slecht en in 't eerst maar "quasi rustica casa" was. Ene of andere pastoor had wat bijgebouwd, doch het gebouw was nog met stro gedekt. Ondanks het feit dat de toenmalige pastoor gedurende de 26 jaar van zijn bediening, jaarlijks gemiddeld 200 gulden uitgaf aan reparaties van kerk en pastorie, toch bleef de pastorie nog in zeer slechte staat en, gezien de hoge ouderdom (meer dan 100 jaar) waren voorzeker 2000 gulden nodig voor het herstel. Hij meende dat de grote tiendeheffers dat moesten bekostigen. Wij citeren: "Item bewoont den pastoor een oud versleten ende redelijk groot pastoreel huys, onderworpen aen vele onkosten van reparatie ende onderhoud, groot met den hof daer aengelegen salvo justo 100 roeden, dit huys is gelegen in den gehuchte genaemt het Geeneynde, niet verre van de kerck van Weelde" (1750) en "de bekostinge van onderhoud ende reparatie van het pastoreel huys, het welk eenen ouden, voor het grootsten deel met stroey gedekt, oude grooten bouw is, sal lichtelijk belooopen ter somme van 100 gulden sjaers. Ja, als men wilde nemen een gemeyn jaer van de leste 10 verloopende jaeren soude dese bekostinge wel maeken 200 gulden jaerlijks, maer om dat in die jaeren merkelijke restauratien sijn gedaen die men hoopt in eenige jaeren niet meer te sullen moeten doen, soo hoopt men ook dat den onderhoud en reparatie sal kunnen geschieden met eene somme van 100 gulden".

Verscheidene verzoekschriften werden aan de prelaten van Tongerlo en Averbode overgemaakt met het oog op het bekomen van steun voor het onderhoud van de kerk en de pastorie. De metser en de timmerman stelden op 10 april 1774 een attest op waarin stond dat de pastorie aan pastoor Smeesters in 20 jaar tijd meer dan 4000 gulden had gekost aan reparatiën. Dit werd als bezwarend feit voorgelegd, doch in feite kwam er van verbetering niet veel in huis. In het kerkarchief lezen we nog: "Niemant moet sijn verwonderen over de groote reparatien ende restauratien geschiet aen het slecht gebouwt pastoreel huys van Welde dat over de 100 jaeren out is, als men considereert dat aen het pastoreel huys van Ravels dat maer sedert 30 jaeren of te daer omtrent nieuw is en sterck gebouwt is, wel voor eenighe dusende guldens reparatie ende restauratie geschiet is. Item aen het pastoreel huys van Poppel sijn onder den heer pastoor Rijckevorsel ende onder den tegenwoordigen pastoor oock van veele dusende reparatien ende restauratien geschiet", en "Den pastoor heeft tot den

dienst van de pastorij noodig twee domestiquen, ende dese sijn als nu twee mijssens, den taux van hun onderhoud in spijs ende dranck en huer kan niet minder geschat worden als 160 gulden voor ider, daer en boven heeft hij voor swaerderen arbeyd noch noodig in den hof en andersins bij naer de helft van het jaer den dienst van eenen werckman den welcken hem in kost en dranck en daghgeden komt te staen 70 gulden sjaers".

We vermoeden dat de pastorij tijdens de Franse Revolutie door de bezetters werd aangeslagen en op die manier in handen kwam van de gemeente. In 1821 werd immers in een overeenkomst met de pastoor bepaald dat de gemeente de pastorij moest onderhouden. Tijdens de Franse bezetting fungeerde de pastorij tevens als gendarmerie. Over deze gendarmerie zijn verschillende stukken bewaard in het provinciearchief en in nr.15 van het modern gemeentearchief. De bekendste gendarmen rond 1800 waren Defflaux, Cabanier, Tartarin en Millard. In de nacht van 16 op 17 juli 1824 werd er in de pastorij ingebroken: enkel een paar beddelakens en 2 hoofdfluwijnen van onderpastoor Schoenmakers en een varkenshosp van pastoor Arnaerts werden meegenomen. De burgemeester vertelde: "Ten 9 uren heb mijn op de pastorij begeven en bevonden eene lange leer aan het strooyen dak, was gezet, alwaar een gat was gesneden de groote dat er maar eenen kleinen persoon door konde passeren ende vervolgens bevindende dat het dakvenster van binnen was in stuk gebroken met eenige glaze ruiten daar boven ook gebroken ..." "Heeft d'Heer pastor mijn verklaard dat hij des nagts omtrent half twalf ontwakende eenig gewag hoorende op den zolder is opgestaen ende de deuren van de kamers als de die de welke op de plaats uitkomt hard heeft opengedaan ende niets meer gehoord of gezien dan smorgens".

Op 11 november 1865 werden veranderingswerken voor de pastorij door de gemeenteraad goedgekeurd. De herstellingswerken waren echter reeds op 26 oktober 1865 te Antwerpen aanbesteed voor 5000 frank. Vermoedelijk werden de werken eind 1867 voltooid. In 1897 werd de pastorij nog voor 845 frank hersteld. Rond 1900 was er gelegenheid om de pastorij te verkopen, want er zou een "gendarmerie" in opgericht worden. Onderhandelingen werden gevoerd, maar volgens de overheid vroeg de gemeente wel wat te veel voor het oude gebouw. De gemeente argumenteerde echter: "...dat den gestelden prijs van 12000 frank voor de schoone en groote gebouwen der pastorij met alle de bijbouwen en schoonen en grooten hof zeker niet te veel is. En dat dit alles zeer goeden koop is, en verders den goeden en schoonen stand, en dat den gemeenten Raad dus het advies heeft uitgedrukt, dat hij zich aan de som van 12000 frank houden, en als dit niet moest dienen voor het inrichten ener gendarmerie, dan zoude de gemeente Raad zeker daarvoor wel 3 tot 4000 franks meer gevraagd hebben, en de gemeente zal zeker eene groote som moeten bijdragen om den benooodigten grond aan te kopen voor eene nieuwe pastorij te bouwen en die bouwing te doen. Maar de gemeentenraad zoude zich dit sacrifice getroosten, vermits men alhier vuriglijk en zoohaast mogelijk de inrichting eener gendarmerie verlangt, zoo voor de inwendige rust, als voor de openbaren veiligheid" (29 oktober 1901). In november 1901 kwam men tenslotte toch tot een akkoord, men stelde echter wel als voorwaarde dat de gemeente in het bezit zou blijven van de pastorij tot 1 november 1902 "vermits men den grond voor een nieuwe pastorij te bouwen nog moet aankopen, en daarvoor nog alle de noodige formaliteiten moet verrichten tot aankoop en bouwing". De huidige pastorij werd dus gebouwd in 1902 op de plaats genaamd "De Borch" waar vroeger het kasteel van de Heren van Weelde had gestaan, naast de plaats waar vroeger de pastorele hoeve stond.

Hof ten Bergen

In 1608 schreef Grammaye dat er te Weelde twee burchten werden verwoest, toen de twisten tussen de Hoeken en de Kabeljauwen ook bij de Brabanders opdoken. De Hoeken en de Kabeljauwen waren twee tegenover elkaar staande sociale partijen: de eersten waren streekgebonden en wilden door interlokale handel van landbouwprodukten de dorpsbewoners een bestaan verzekeren. De Kabeljauwen waren de kapitaalkrachtigen die een vrijhandelspolitiek nastreefden en ze werden daarin gesteund door het centrale gezag, waardoor de economische ontwikkeling van het dorp werd ontzien. De dorpsheren of leenmannen waren in beide kampen te vinden, maar toen in 1486 keizer Maximiliaan I van Duitsland aan de macht kwam, trad hij krachtig op tegen de dorpsheren die de Hoekse strekking aankleefden en die waren talrijk in de Kempen. In het hertogdom Brabant werden de weerbarstigen gestraft in 1488, omdat zij een te grote zelfstandigheid hadden verworven t.o.v. het centrale gezag en de drastische ingreep van keizer Maximiliaan ging gepaard met een gevoelige volksvermindering van ruim 20%. Dit was te wijten aan terreur en uitwijking. Misschien werden de burchten niet in 1488 verwoest, maar dan gebeurde dat in 1542, toen Maarten van Rossum, bendevoofd van de Geldersen, het platteland van Brabant ruïneerde. De burchten werden niet

herbouwd, althans niet tot oorspronkelijke versterkingen, want Jan Fransz. Back, de neef van Christiaan Huygens, vader van Constantijn Huygens schreef in 1581: "Christiaan Jan Backx, mijn grootvader, zijn huysvrouw was jonkvrouw Lucia Back, woonende op een omwatert huys ofte slot tot Weelde int lant van Turnhout, kort bij de kercke aldaer, de edificien ende borchtgracht er noch jegenwoordich leggende". In 1982 zijn er inmiddels meer dan vierhonderd jaar voorbijgegaan en de burchtgrachten zijn er meestendeels nog. Ze moeten zeker zeshonderd jaar oud zijn. Binnen de burchtwateren werden later nog gebouwen opgericht. Meer geschiedkundige aantekeningen worden hierover in dit boek verstrekt onder het kapittel "De pastorale hoeve".

De pastorale hoeve

De pastorale hoeve, die hoorde bij de bezittingen der pastorie, stond op "Het hof ten Bergen", naast de plaats waar het kasteel van de Heren van Weelde had gestaan. Vroeger hoorde deze hoeve echter niet bij de bezittingen van de pastorie, want we zien dat ze in het midden van de XVIe eeuw in het bezit is van Mr. Dominicus Van den Nieuwenhuysen, secretaris van Weelde en meier van Ravels, "seecker erffenisse mette binnen ende buyten waeteren den bogaert met het hoff ende neerhoff etc. genaempt het hoff ofte Borcht". "Het hoff ofte borcht" kwam vermoedelijk in handen van zijn dochter Ida Van den Nieuwenhuysen, die gehuwd was met Jonker Pauwels vanden Leemputte. Op 13 juni 1627 kocht de pastoor van Weelde Zebrecht Van Dungen het goed (ook genaamd "De Motte"): "seecker erffenisse mette watere daeromme, bogaert, etc. genaempt thooff ofte Borch". Dezelfde pastoor van Dungen verkocht op 21 maart 1628 aan Dierk van Kessel voor de erfgenamen van Juffrouw Ida Van den Nieuwenhuysen, weduwe in eerste echt van Jonker Pauwels vanden Leemputte, en in tweede echt van Jonker Godefridus D'Absolons, een cijns van 15 gulden sjaars (te betalen in 's-Hertogenbosch) op de hofstede "genoempt het Hoff, daer op een casteel gestaen heeft, gelegen aen de kerck". Op 3 februari 1631 werd het erf genaamd "Het hof of borcht" verkocht aan Mr. Wibrand Andriess, zangmeester der stad Antwerpen en Maria Van Westerlaecken Van den Dungen, zijn vrouw. Hoe dan ook, deze pastorale hoeve "Het hoff ofte Borcht" was in 1694 in handen van Petrus Verbuecken, man van Maria Magdalena van Turnhout. Adriaen van den Heuvel was er toen huurder van. In 1694 werd "Het hoff ofte Borcht" door Laurentia Otgeri zuster van de pastoor van Weelde, die in Venlo woonde voor 3025 gulden gekocht. Zij schonk in 1694 het goed aan de kerk. Het bleef in handen van de pastoor tot tijdens de Franse Revolutie. Toen werd ze door de overheid aangeslagen, maar door de pastoor weer ingekocht in het begin van de 19e eeuw. De pastoor verkocht ze dan opnieuw aan de familie Van Eyndhoven, die ze afstond aan de familie Verheyen.

In de 18e eeuw werd de hoeve regelmatig verhuurd. Op het einde van de 17e eeuw was Adrianus Van den Heuvel huurder. In 1733 werd de hoeve verhuurd aan Claes Schats, man van Jacomijn Van den Heuvel, in 1749 aan Jan Havermans, de man van Clara Gielen, in 1752 aan Jan Van Gorp, man van Anna Maria Kivits en in 1785 aan Joannes Van Eyndhoven, man van Anna de Bont. De pastoor behield echter het recht de Borcht (gracht) zelf te gebruiken en elk jaar 6 karren mest te mogen ontvangen voor zijn eigen tuin. De pastorale hoeve is thans verdwenen. Op dezelfde plaats staat een nieuw gebouw, maar als privaat bezit. De omgeving van "Het hoff ofte Borcht", het huidige Hof ten Bergen, heeft een zeer rustiek karakter. Op deze plaats stond dus vroeger het kasteel van de Heren van Weelde. Dit werd waarschijnlijk in het begin van de XVIe eeuw afgebroken, maar het is niet duidelijk hoe het goed in handen kwam van secretaris Dominicus Van den Nieuwenhuysen (1550).

De Heilige Geesttafel

Onder de talrijke stichtingen speelt deze voorzeker een grote rol tot aan de Franse Revolutie. Enige tijd bestond zij naast de armentafel waarin zij later de voortzetting vond. Deze bestaat thans nog als "armenbestuur", nu O.C.M.W. Grammaye verhaalt dat zij door een zekere Joannes Cornelius en ten voordele van de armen voldoende begiftigd was. Waarschijnlijk moet zij reeds bestaan hebben vanaf 1453, vermits dat jaar "een geestelijk-weirelijk beneficie wordt opgerecht onder de bescherming van den H.Geest", hetzelfde beneficie als dat van Sint-Antonius. De rekeningen van de Heilige Geesttafel beginnen rond 1561 en lopen tot 1755. Het geld kwam bijeen door stichtingen en werd vooral geschonken door testament. Bijna in ieder testament staat een legaat vermeld ten voordele van deze tafel.

Aldus moet haar werking zeer intens geweest zijn. Dit blijkt nog uit de talrijke plaatsnamen die op die instelling wijzen. Daarnaast werden door landbouwers renten gesticht op goederen ten voordele van

de Heilige Geesttafel. Op 30 januari 1528 stichtte Mathijs Peter Sijmons, genaamd Smekens, verschillende renten op zijn goederen ten voordele van de tafel. Op 30 september 1551 stichtte een zekere Sijmons verschillende renten op zijn goederen ten laste van "Jannen Mierdmans, die men heyt van Aeri". Dit alles ten voordele van de Heilige-Geesttafel, de kerk en de pastoor. Een soort boete kon ook wel eens in het voordeel van de tafel uitvallen. Zo lezen wij op 15 januari 1524 dat, als de beneficiant van de Sint-Jorisgilde niet aan zijn residentieplicht voldeed en "niet wettelijk belet zijnde zal veronachtzamen die misse te celebreren, hij alsdan zal gehouden zijn te betalen twee en halve stuiver te verkeerren tot profijt van het fabriek ende van de Arme-Tafel. Ende ingeval van gene personale residentie dat alsdan de kerk en de Arme-Tafel meester desselfs emolumenten zullen trekken mits de conditie dat zij voor den geannecteerden last zullen gehouden zijn te zorgen". In 1649 wordt vermeld dat haar geld naast dat van de kerk en de Sint-Janskapel gebruikt werd voor het gieten van vier klokken te Weelde. Haar aanzien blijkt uit het feit dat de Heilige-Geestmeesters steeds worden genoemd bij de aanhef van de supplieken, die Weelde tot zijn Heren richt.

De parochie van St.-Jan

De stichting

De St.-Janskapel werd gesticht in de veertiende eeuw. Waarschijnlijk had zich de Straat in de eeuwen daarvoor, een periode van grote bevolkingstoename in gans West-Europa en derhalve ook van ontginningen, ontwikkeld tot een gehucht dat de kern rond de parochiekerk in belangrijkheid nabijkwam. Toen speelde zich in Weelde hetzelfde scenario af als in vele andere parochies waarin tijdens deze periode van agrarische expansie (11e tot begin 14e eeuw) op enige afstand van de parochiekerk een nieuwe wijk tot ontwikkeling was gekomen. De inwoners van de Straat kloegen bij de bisschop en de deken dat het voor hen vooral in de winter praktisch onmogelijk was de goddelijke diensten bij te wonen, gezien de grote afstand tot de parochiekerk. Zij stelden aan de bisschop voor in de Straat een kapel te stichten, waarin zij mis zouden kunnen horen. Aan deze kapel zou een kerkhof verbonden zijn maar geen zielzorg.

De bisschop van Luik, Engelbertus, kwam aan de wensen van de inwoners van Weelde-Straat tegemoet. Met het oog op de verbreiding van de goddelijke diensten en ter bevordering van het heil van de gelovigen, gaf hij op 25 maart 1347 de toelating een kapel op te richten in de Straat. Voorlopig moesten de inwoners van de Straat op eigen kosten in het levensonderhoud voorzien van de Mercenarius, de priester die de kapel zou bedienen en die telkens maar voor een jaar benoemd zou worden. Wanneer iemand bereid gevonden zou worden om de kapel te doteren (bv. door er een stuk land aan te schenken) zou er een priester vast aan verbonden worden. Het recht om een priester ter benoeming tot kapelaan in de Straat aan de bisschop voor te dragen werd toegekend aan de pastoor van St.-Michiel. De pastoors van de parochies waarin kapellen met zondagsmis opgericht werden, waren dikwijls bevreesd dat zij een gedeelte van hun parochianen (en de inkomsten die ze oprachten) aan die kapel zouden kwijtspelen. In de akte van 1347 werden de rechten van de pastoor van St.-Michiel gegarandeerd. De bepaling dat de kapelaan alleen mis zou lezen, geen sacramenten zou toedienen en geen zielelast zou dragen, had als doel de pastorale activiteiten waar iets extra's aan verdiend was voor de pastoor van St.-Michiel te reserveren: nl. doopsel, huwelijk en begrafenissen, zelfs het H.Oliesel en de biecht. Voor dit alles moesten de gelovigen de zgn. Jura Stolae betalen. In de akte van 1347 was uitdrukkelijk gestipuleerd dat op het kerkhof van de kapel niet begraven mocht worden zonder de toelating van de pastoor van St.-Michiel. De oprichting van de Kapel in de Straat gebeurde onder voorwaarde dat Jan Van Leuven, abt van Averbode en bezitter van het pastoraal beneficium van St.-Michiel, en Walter de Hoevis, de norbertijn van Averbode die op dat ogenblik de St.-Michielskerk bediende, hun instemming gaven. In de abdij van Averbode is samen met de stichtingsakte van 1347 nog een brief bewaard van enkele jaren later, nl. van 1350. Hierin bevestigt Hendrik van Gierle, een seculier priester die op kosten van Averbode de St.-Michielskerk bediende, ook namens zijn opvolgers dat hij het bestaan van de St.-Janskapel ten eeuwigen dage zou erkennen.

De gotische kapel

Of er nu na de oprichting van de kapel in de Straat regelmatig mis werd gelezen, zodat de inwoners van het gehucht de kans hadden korter bij huis hun zondagsplicht te vervullen, weten we niet. Het duurde meer dan een eeuw voor er in de bewaarde documenten nog eens sprake is van de kapel in de Straat. Ze duikt terug op in de 15e en 16e eeuwse administratieve registers van het prinsbisdom

Luik onder de naam van Capelle Sancte Marie et Joannis Baptiste. Op dat ogenblik is de kapel als een volwaardig beneficie gedoteerd. De eerste gekende kapelaans zijn: in 1443 Johannes Danielis en in 1475 Herman de Eldren. Allebei waren zij afwezig, maar zij waren ontslagen van de boete die daarop stond, de eerste omdat hij een bloedverwant was van de kanselier van het prinsbisdom Luik en de tweede omdat hij aartsdiaken van de Famenne was. Omdat er in de registers niet gesproken wordt van deservitores, priesters, die bij afwezigheid van de bezitter van een beneficie mits een bepaalde vergoeding diens taken moest vervullen, kan men betwijfelen of er op het einde der middeleeuwen nog wel voldaan werd aan de intentie van de stichters van de St.-Janskapel, nl. een regelmatige zondagsmis voor de bewoners van de Straat.

Op 9 februari 1473 werd in de St.-Janskapel een tweede altaar opgericht, nl. dat van O.L.Vrouw. De inkomsten werden getrokken uit de goederen van 9 of 10 stichters, van wie er verschillende behoorden tot de familie Everdijs. "Anno 1473, 9 februari is in de capelle van den H.Joannes Bapt. tot Welde opgeregt een geestelijk-weirelijk beneficie onder de voorspraecke van de glorieuse ende alderh. maghet Maria, door Ludovicus van Bourbon, bisschop van Luik". Ook de "oobraak" op het Geeneinde die het jaar daarvoor onder de voorwaarde van een jaarlijkse rente voor de nieuwe fundatie in de kapel verkocht was, moest ieder jaar 8 lopen rogge opbrengen voor het altaar van O.L.Vrouw in de kapel. De last was één mis per week. De bisschop benoemde onmiddellijk een zekere Walterus tot rector van het altaar. In 1471 gebeurde er ook een fundatie ten voordele van de kapel. De last van deze fundatie was niet het opdragen van missen, maar het luiden van de Mariaklok, elke avond. Op de vooravond van Reformatie en Contrareformatie (16e eeuw) bestonden er in de kapel van St.-Jan twee beneficies: dat van St.-Jan zelf, met in principe als last een zondagsmis en dat van de H.Maagd met last één mis per week. Doch hoogstwaarschijnlijk werden deze missen niet opgedragen wegens afwezigheid van de priesters die de beneficies bezaten. De inwoners van de Straat verloren dus op dat ogenblik wat zij in de 14e eeuw dankzij edelmoedige inspanningen hadden weten te bekomen: een zondagsmis dicht bij huis.

Men zou kunnen zeggen dat de kapelanie van St.Jan zodoende een beneficie geworden was zoals er nog wel een vijftal andere bestonden in Weelde. Dat het niet in de parochiekerk, maar in een apart gebouw was opgericht, maakte niet zoveel uit, want ook de priesters die verbonden waren aan een altaar in een kapittel- of parochiekerk (dat dan dikwijls in een "zijkapel" van die kerk stond) konden in de late middeleeuwen tot kapelaan benoemd worden. Doch in Weelde werd de term kapelaan gereserveerd voor de priester die verbonden was aan het hoofdaltaar van de kapel: dus, aan het beneficie van St.-Jan. Dit wijst erop dat de mensen van Weelde er toch enig besef van hadden dat het St.-Jansbeneficie door de oprichters bestemd was om toch iets meer te zijn dan andere beneficies. En wanneer na het proces dat we hieronder gaan beschrijven het St.-Jansbeneficie met andere beneficies versmolten werd, zag men in de bezitter van de verenigde beneficies steeds de kapelaan van St.-Jan. Het St.-Jansbeneficie werd dus ondanks zijn geringe dotatie beschouwd als het belangrijkste en de mensen zagen het zo dat de andere beneficies als het ware in de St.-Janskapelanie geincorporeerd werden.

De kapelaan werd onderpastoor

In de 16e en 17e eeuw zien we in vele parochies bij de gelovigen de wens opkomen behalve de pastoor nog een andere parochiepriester met een pastorale taak te hebben. Deze tweede priester zou dan de pastoor helpen in de zielzorg en zou kunnen instaan voor een tweede mis 's zondags, zodat de gelovigen faciliteiten kregen om hun zondagsplicht te vervullen. Zo werd in 1524 te Weelde (maar in St.-Michiel!) door de kerkfabriek en door de St.-Jorisgilde een beneficie gesticht waaraan uitdrukkelijk de last van een vroegmis 's zondags verbonden was. De hervorming die uitging van het Concilie van Trente (1545-1563) kwam tegemoet aan het verlangen van de gelovigen naar een tweede priester-zielzorger in hun parochie. In de decennia na Trente verschenen er in de parochies Vicarii, in de zin van onderpastoors. Het grote probleem was hoe te voorzien in het levensonderhoud van die tweede priester per parochie. Gewoonlijk werden de inkomsten van de tweede priester getrokken uit de beneficies die op een parochie bestonden, vermeerderd met een toelage van de gemeente, die er immers op uit was een tweede priester te krijgen. Omdat door de teloorgang van sommige akkers die met vrome renten belast waren en door de devaluatie van het geld, de meeste beneficies niet veel meer oprachten, moesten meerdere beneficies verenigd worden om een behoorlijk inkomen te verkrijgen. Te Weelde werd het altaar van St.-Joris door bisschop Sonnius in 1572 verenigd met het hoofdaltaar van de kapel, terwijl dat van St.-Antonius verenigd werd met het O.L.Vrouw-altaar in de kapel. Sonnius bepaalde tegelijk dat de beneficianten ter plaatse moesten

resideren. Bovendien waren zij er niet alleen toe gehouden de missenlast van de beneficies te volbrengen, maar kregen zij ook de opdracht de pastoor bij te staan in zijn pastorale activiteiten en bij de bediening van de sacramenten.

Overigens valt te betwijfelen of deze bepalingen nageleefd werden. De eerste bezitter van de geünieerde beneficies van St.Jan Baptist en St.Joris was Cornelis Kiebooms (vermeld in 1572), de tweede Hendrik van Gorp. In 1594 was deze laatste afwezig en er was geen deservitor. Als bezitter van de geünieerde beneficies van O.L.Vrouw (in de kapel) en St.Antonius wordt in het visitatieverslag van 1594 Paulus Everaerts genoemd. Everaerts bezat ook in Ravels nog een beneficie. Dit alles laat vermoeden dat ook de opbrengst van twee geünieerde beneficies niet voldoende was opdat een priester er meer in zou zien dan een bijkomend inkomen. Daarom verenigde bisschop Miraeus in 1609 de twee paren geünieerde beneficies nog eens met elkaar en bestemde ze voor het onderhoud van één onderpastoor. Paulus Everaerts werd de eerste bezitter van de vier verenigde beneficies (waaronder de kapelaan van St.Jan). Hij was tevens de eerste die te Weelde de functie van onderpastoor uitoefende, min of meer zoals deze functie nog heden ten dage op vele parochies uitgeoefend wordt. Door de vereniging van de beneficies van O.L.Vrouw in de kapel, St.-Joris en St.-Antonius met het beneficie of kapelanie van St.-Jan en door de beneficiant een pastorale taak te geven, was de kapelaan van St.-Jan de onderpastoor van de St.-Michielsparochie geworden.

Pastoor en onderpastoor

Zoals de twee bezitters van de geünieerde beneficies in de periode 1572-1609, moest de onderpastoor van Weelde in de 17e en 18e eeuw voldoen aan de missenlast van de beneficies waarvan hij de opbrengsten had. De missen verbonden aan elk beneficie moesten gedaan worden aan het eigen altaar van dit beneficie. De onderpastoor las dus enkele dagen per week mis in de St.-Michielskerk (voor St.-Antonius- en St.-Jorisbeneficies) en ook eens in de kapel (voor de beneficies van St.-Jan en van O.L.Vrouw). Iedere dinsdag werd er in de kapel mis gelezen, voor de zitting van de schepensbank, die dus blijkbaar in de Straat haar zetel had. Zoals het ook in andere parochies de gewoonte was, moest ook de onderpastoor van Weelde op zon- en feestdagen de vroegmis doen. Bisschop Miraeus had dit nog eens uitdrukkelijk bepaald in de akte van 1609. Deze vroegmis behoorde eigenlijk tot de last van het St.-Jorisbeneficie, gesticht in de parochiekerk. Derhalve werd de vroegmis in St.-Michiel opgedragen. De bewoners van de Straat kregen dus noch door de unie van beneficies in 1572 noch door die van in 1609 hun zondagsmis in de kapel terug!

In de periode tussen Trente en de Franse Revolutie werd nochtans op menige parochie in een ietwat van de parochiekerk verwijderde wijk een kapel met zondagsmis opgericht of in eer hersteld. Doch te Weelde is dit met de St.-Janskapel niet gelukt. Voor zover wij kunnen opmaken uit de fragmentarisch overgeleverde bronnen heeft kapelaan-onderpastoor Jacobus Dickens rond 1700 nog een poging gedaan om de zondagsmis in de kapel te herstellen. Doch pastoor Severinus Otgeri kwam daar tegenin en de poging liep op niets uit. De onderpastoor woonde niet op de pastorij. Hij had een eigen huis "het kapellanieke" in de huidige Koning Albertstraat, ongeveer ter hoogte van de St.-Michielskerk (mededeling door E.Swaan). De verstandhouding tussen de pastoor en de onderpastoor was ronduit slecht te noemen. Het was over het algemeen gebruikelijk dat de onderpastoor 's zondags catechismusles aan de jeugd gaf. In Weelde echter is het herhaaldelijk voorgekomen dat de onderpastoor (o.a. Jacobus Waermans in 1680) dit weigerde, omdat hij uit hoofde van zijn beneficies niet moest. Bij het jaarlijks bezoek van de deken kloeg de pastoor dikwijls nog in andere opzichten over de onderpastoor. Albertus Brants, onderpastoor van 1640 tot 1644, werd beschuldigd van verwaarlozing van missenlast en van veelvuldige dronkenschap. Ook Jacobus Dickens, gedurende vele jaren op het einde van de 17e en bij het begin van de 18e eeuw onderpastoor te Weelde, ging zich volgens de dekenale visitatieverslagen te buiten aan brandewijn. Hij zou bovendien niet opgewassen geweest zijn tegen zijn taak. In hoeverre deze klachten op waarheid berusten is moeilijk te achterhalen, maar het feit dat de pastoor zijn onderpastoor bij de deken aankloeg, wijst erop, dat het niet goed ging tussen beide parochiepriesters. Deze moeilijkheden zijn te verklaren doordat de onderpastoor zich nog beschouwde als een middeleeuwse kapelaan zonder pastorale taak of misschien ook wel doordat de inwoners van de Straat streefden naar een herwaardering van de St.-Janskapel, die dan toch door de onderpastoor bediend werd, zij het dan waarschijnlijk maar voor een misje in de week.

Ongedoopte kinderen en foetus abortivi

Kon de kapel zich voorlopig niet affirmeren als bedeplaats met zondagsmis, er zijn wel sporen gevonden van een merkwaardige devotie die bestond in de St.-Janskapel. In zijn artikel over de kapelanie van St.-Jan schreef pater De Meyer dat men bij de vergrotingswerken in 1928 resten van graven gevonden heeft op de Kapelakker en dat het vroeger gebeurde dat ongedoopte kinderen en foetus abortivi daar in het geheim begraven werden. De Franse historicus F. Lebrun vermeldt in zijn boek over het huwelijksleven tijdens het Ancien Régime een gebruik dat de aanwezigheid van deze resten van baby's en foetussen rond de kapel kan verklaren. Vroeger hechtten de mensen een absoluut belang aan het doopsel, omdat zij geloofden dat de kinderen die zonder doopsel stierven niet in de hemel konden komen. Het werd dan ook als zeer tragisch ervaren, wanneer een kind dood op de wereld kwam of stierf voor men het had kunnen dopen. Zulk kind mocht niet in de gewijde grond van het kerkhof begraven worden. Doch er bestonden zogenaamde "kapellen van respijt", gewoonlijk toegewijd aan O.L.Vrouw. Men vertelde dat in deze kapellen God het mirakel bewerkte kinderen die zonder doopsel gestorven waren, op te wekken en gedurende één uur te laten leven zodat men het kon dopen. Daarna werden die kinderen dikwijls ter plaatse begraven. De aanwezigheid van graven van pasgeboren kindjes en van foetussen doet ons vermoeden dat ook in de St.-Janskapel, waar ook O.L.Vrouw blijkens het bestaan van een haar toegewijde beneficie veel vereerd werd, gedurende bepaalde perioden als een dergelijke "kapel van respijt" heeft gefungeerd.

De St.-Janskapel

Tot op heden vinden we nergens wanneer de eerste kapel ter ere van St.-Jan in de Straat is opgericht. Pater De Meyer zegt in zijn artikel over de St.-Jansparochie dat er waarschijnlijk op het einde van de 12e eeuw en zeker in het begin van de 13e eeuw een kapel werd opgericht. Dit is echter onzeker omdat het oudste archiefstuk over de St.-Janskapel maar dateert van 1347, zoals hierboven reeds uitvoerig werd uiteengezet. Wat er ook van zij, die eerste kapel was waarschijnlijk opgetrokken uit hout en leem met een strodakje. De kapel voor haar vergroting in 1928 dagtekent wellicht van uit de 15e of 16e eeuw. Ze was 19,5 meter lang en 6 meter breed. Ze was vervallen, vochtig en klam. In de enige beuk stond één altaar dat aan St.-Jan-Baptist was toegewijd. In 1729 plaatste men een schilderij boven dit altaar dat te Brussel was vervaardigd door Grangé voor de som van 50 gulden. Ze stelt het Doopsel van Jezus door St.-Jan voor. De sakristij bevond zich achter het altaar. De kleine oorspronkelijke kapel, nu het koor, bezit zuiver gotische vensters. Later bracht men aan de kapel een verlengstuk met verhoogd dak aan. Wellicht had dit stuk eveneens kleine gotische vensters, maar in 1763 "ordonneert Hendrik Gabriël, bisschop van Antwerpen, de vensters van de capelle te vergroten", omdat het er te duister was. De lindebomen, die rond de kapel bloeiden, werden terzelfdertijd uitgeroeid. Boven de ingang van de kapel werd in 1831 het venster toegemetsd. In het torentje boven het hoogzaal prijkte een klokje en een horlogie. Deze staan er nu opnieuw. Op 13 augustus 1858 werd de St.-Janskapel door de bliksem getroffen. In 1884 werd het torentje vernieuwd, maar jammer genoeg deed zich hierbij een tragisch ongeval voor: "...dat op gisteren 28 juli 1884 omstreeks 4 uren namiddags, bij het richten van het houtwerk van de vernieuwing van het torentje der kapel alhier, de genaamde Van der Voort Eduardus Franciscus, oud 32 jaren, timmermansbaas, woonende in deze gemeente, daarvan is gevallen, ten welken gevolgen hij omtrent drij kwartier nadien is overleden. Hij was een braven en oppassend werkman, die van iedereen geacht en bemind werd. Hij laat eene weduwe met 4 minderjarige kinderen achter".

Op 2 januari 1928 werd de noodkerk in de schuur van Hofkens in gebruik genomen. De nieuwe kapel werd op 4 september 1928 plechtig ingezegend door Mgr. Jansen, vicaris-generaal. In 1958 werd de kapelanie van St.-Jan verheven tot volwaardige zelfstandige parochie. Bij het aanbouwen van de twee zijbeuken in 1928, spaarde men het oudste gedeelte van de kapel, dat nu het koor vormt. De heilige Birgitta, bijzonder aanroepen tegen allerhande veeziekten werd wel op een vurige wijze te Weelde in de St.-Janskapel vereerd. Gedurende vele honderden jaren kwamen de kempische landbouwers de H. Birgitta te Weelde-Straat in de St.-Janskapel vereren, waar haar beeld werd bewaard. Dit beeld stelt de Heilige voor als abdis, in haar zwart ordeklee, de staf in haar linker-, de orderegel in haar rechterhand. Aan haar zijde knielt een ziek rund, verkwikking zoekend in de schaduw van haar patroonschap. De H. Joannes de Doper werd sinds eeuwen in de St.-Janskapel te Weelde vereerd als de patroonheilige tegen hoofdpijn, vallende ziekte en allerlei zenuwziekten.

Het Wit-beneficie van Wouter Van den Bergh

Weelde had dus sinds de Contrareformatie twee priesters, nl. de pastoor die sinds het midden van de XVIIe eeuw weer steeds een norbertijn van Averbode was en de onderpastoor-kapelaan, een seculier priester, hoogstwaarschijnlijk doorgaans afgeleverd door het in 1605 gestichte seminarie van Antwerpen. Doch in 1667/68 stichtte Wouter Van den Bergh een beneficie ter ere van de HH.Norbertus en Brigitta en van O.L.Vrouw, te bedienen door een norbertijn, met het doel te Weelde nog een derde priester te hebben. Daarom was uitdrukkelijk bepaald dat het nieuwe beneficie nooit mocht versmolten worden met de pastorij of de kapelanie. De heren van Averbode werden "witten" genoemd (naar hun wit habijt), de seculiere priesters "zwarten" (naar hun zwarte toog). En zo gebeurde het dat bij gebrek aan "witheren" of door onwil van de abt, de bisschop seculiere priesters benoemde om de beneficiën en zelfs de parochie te bedienen. De kapelanie van St.-Jan, alhoewel afhankelijk van de abdiij, werd ook door wereldlijke beneficianten bediend.

Wanneer zekere Wouter Van den Bergh, oud-burgemeester van Weelde, op 12 november 1667 in de St.-Janskapel stichtingen van gelezen missen deed ter ere van de H.Norbertus en de H.Brigitta en één ter ere van O.L.Vrouw in de parochiekerk, eiste hij uitdrukkelijk als beneficiant altijd een "kloosterling van Everbode". Hij voegde er aan toe dat deze fondatie niet met de pastorij noch met de kapelanie mocht verenigd worden, "om alsoo continuelijck te hebben een derden heere". Wouter Van den Bergh was 74 jaar oud toen hij een eerste legaat van 1000 florijnen voor de fondatie schonk en dit voor de drie afzonderlijke gevraagde missen: op maandag één ter ere van de H.Norbertus, op woensdag ter ere van de H.Brigitta (alle twee in de St.-Janskapel) en op zaterdag een gezongen mis ter ere van O.L.Vrouw in de St.-Michielskerk. Zijn beneficie werd opgedragen aan "den eerw. heere Ambrosius Van den Bosch, naer het welbehaegen van den Eerw. Heere prelaat van Everbode".

Dit (eerste) testament werd opgesteld in tegenwoordigheid van Willem Dens en Michiel Leyens, schepenen van Weelde, en ondertekend door Wouter Van den Bergh en door sekretaris Lemmens op 12 november 1667. Benevens het legaat van 1000 florijnen schonk Wouter Van den Bergh op 17 september 1668, een tweede legaat (tweede testament) van 1000 florijnen voor de stichting door een "witten" bediend. Op 17 mei 1668 voegde Hubertus Keteleers de som van 200 florijnen toe aan het door Wouter Van den Bergh en diens huisvrouw Magdalena Van den Bosch opgerichte beneficie. Dikwijls rezen moeilijkheden op tussen de gemeente Weelde, de pastoor en de twee beneficianten ("witten en zwarten"). Op een los stuk papier in het kerkarchief van de St.-Michielsparochie lezen we o.a. het volgende:

"1. Den 11 juni 1780 de eerw. Heer Verhulst, seculiere beneficiant tot Weelde overleden zijnde, is eenige tijd daarna, uit commissie van Zijne Hoogw. d'Heere Wellens, Bisschop van Antwerpen, de bediening van hetzelfde beneficie zonder eenige uitneming gegeven aan den eerw. Heer Luyckx, Regulieren onderpastoor tot Weelde, zoo lang tot dat er eenen seculieren beneficiant zoude wezen".

De secretaris schreef het volgende: "...hoe dat door overleyden van den Eerw. Heer Sebastianus Verhulst, swerten ofte weirljcken priester, de capellanie alhier sedert den jaere 1780 is comen te vaceren. Dat de wethouderen van alhier alle mogelijcke devoiren hebben aengewent ten eynde dese gemeynthe door eenen bequamen swerten ofte weirljcken priester om door hem de voors. cappellanie te connen worden bedient ... Dan alsoo de door hem de voors. cappellanie te te connen worden bedient ... Dan alsoo de regeerders hetgene voors niet hebben connen effectueren om redenen dat de revenuen ende innecomen van de voors. capellanie al te clijn ende te wijgh schijnen te wesen om voor alsulcke heer te connen bestaen ende subsisteren als bedraeghende boven het huys aen de capellanie annex maer omtrent eene somme van 140 guldens waer omme soo ist dat den convocant aen resolentie is vraegende wat in dese gesteltenisse van saecke dient te worden verricht, tzij de voors. capellanie te laeten blijven bedienen door den heere beneficiant ofte andere witte heeren der abdiye van Averbode, gelijk de selve nu alreede over de twee jaeren is bedient ofte wel requeste te presenteren ten eynde tot het bedienen der gemelde cappellanie te nomineren eenen bequaemen swerten ende weirljcken priester".

2. In September 1782 is "gesuccedeert den eerw: Heer De Boeck, item regulieren onderpastoor tot Weelde, welke bediening gehad heeft tot 19 Januari 1785, als wanneer hem is gesuccedeert D'Heer Stahl, regulieren onderpastoor tot Weelde, den welken den 27 Januari 1785 van het examen van Antwerpen, 't huys comende, en hoorende dat de wethouderen van Weelde niet en wilden dat hetzelfde seculier beneficie door een Regulier zoude bediend worden (om alle moeilijkheden te

voorkomen) de bediening van hetzelfde "simpliciter" achtergelaten heeft, totdat de wethouders ("quamvis ex superabundantia") daarin zouden consenteren".

Er kwamen veel klachten binnen vanwege de inwoners van Weelde-Straat totdat eindelijk de "Scouteth Van Dael" op de pastorie ging zeggen, dat "D'Heer Stahl" het seculier beneficie wederom volgens gewoonte "conde bedienen". Vanaf 1780 af werd, alhoewel er in 1786 tot 25 februari 1787 nog geschillen geweest waren tussen de gemeente en de beneficiant, de kapelanie te Weelde maar door een "witten" Heer uit de Abdij van Averbode bediend (in feite dus de beneficiant van Wouter Van den Bergh) tot aan Schoenmakers, seculier onderpastoor in 1822. De ambten van onderpastoor van Weelde en beneficiant van de fondatie van Wouter Van den Bergh waren dus vanaf 1780 in één persoon verenigd. In de periode 1780-1822 was de onderpastoor van Weelde een reguliere "Wittheer" van de abdij van Averbode, maar voor en na die tijd is de kapelaan steeds een seculier priester geweest. Enkele beneficianten van de fondatie van Wouter Van den Bergh waren: Ambrosius Van den Bosch, Mathias Salma, Clemens Van Hulshout, Damianus Verhagen, Hermans, Ludovicus Cosijns, F.H. Van Balder, Adriaen Huysmans, Dominicus Cornaerts, Dominicus Gommarus, Van Campenhout, Gabriël Meus, Eustachius Mommeger en Martinus Milis.

Onderpastoors van St.-Michiel of kapelaans van St.-Jan

1443: Joannes Daniëlis

1475: Hermanus de Eldren

1485: Martinus de Pascuis. Hij werd vervangen door Walterus Godefridi en hij wordt nog genoemd in 1487

1510: Henricus Hoze. Hij werd vervangen door Walterus Weels

1524: Henricus Zwanen

1541: Adrianus Van der Scaeft. Hij werd vervangen door Jan Daems

1549: Joannes Van den Nieuwenhuysen

1550: Joannes Wery. Wordt nog genoemd in 1551

1556: Cornelius Kiebooms

1561: Aert Schats

..... : Cornelius Kiebooms

..... : Hendrik Van Gorp

1609: Paulus Everaerts

.....: Jan Anthonius

1618: Gerard Goossens

.....: Peter Brekelmans

1623: Hendrik Andriessen van Baelen

.....: Albrecht Brants

1636: Walter Bersmans

1648: Jacobus Waermans

1683: Walter Meus

1696: Jacobus Dickens

1730: Leppens

1740: Arnoldus Van Lummen

1753: Sebastiaan Verhulst

1776: Joannes Franciscus Luyckx. Hij werd geboren te Turnhout op 20 april 1738, trad in te Averbode op 15 februari 1759 en ontving het habijt op 1 april 1759. Zijn kloosternaam was Damasus. Gefroest op 2 februari 1761, subdiaken te Luik op 14 februari 1761, diaken te Luik op 19 september 1761, priester te Luik op 5 juni 1762, onderpastoor te Brustem op 28 februari 1766, onderpastoor te Tessengerlo op 15 december 1766, onderpastoor te Balen-Neet op 29 december 1774, onderpastoor te Weelde op 28 oktober 1776, onderpastoor te Veerle op 8 oktober 1782, pastoor te Brustem op 24 januari 1783. Hij overleed aldaar op de pastorie op 24 augustus 1793 om half twee 's nachts.

1782: Joannes Franciscus De Boeck. Hij werd geboren te Halle op 4 oktober 1745 en trad in te Averbode op 25 november 1764. Ingekleed op 8 december 1764 en gefroest op 26 oktober 1766. Zijn kloosternaam was Thomas van Kantelberg. Subdiaken te Luik op 20 december 1766 door de prinsbisschop Charles d'Oultremont, diaken te Luik 8 november 1767, priester te Luik in 1768, vicarius te Veerle op 24 januari 1777, vicarius te Weelde op 8 oktober 1782, vicarius te Wezemaal op 16 januari 1785. Hij keerde in juni 1786 naar de abdij terug wegens ziekte. Op 30 oktober 1786 werd hij biechtvader te Kortenbos, op 7 mei 1789 vicarius te Vorst, op 24 februari 1790 bedienaar van de kapel te Vorst-Meerlaar, op 7 mei 1793 biechtvader te Kortenbos, op 15 mei 1795 pastoor te Rotselaar en aldaar overleden op 16 december 1817.

1785: Joannes Georgius Stahl. Hij werd geboren te Roermond op 16 februari 1745 en trad in te Averbode op 3 januari 1764. Ingekleed op 2 februari 1764 onder de kloosternaam Christophorus. Gefroest op 2 februari 1766, subdiaken te Luik op 22 februari 1766 en diaken te Luik op 14 maart 1767. Priester te Luik op 18 februari 1769, onderpastoor te Tessengerlo in september 1776. Hij keerde in 1781 op 30 februari terug naar de abdij, werd op 27 september 1781 onderpastoor te Wezemaal, op 16 januari 1785 onderpastoor te Weelde. Hij werd pastoor te Brustem op 30 april 1795 en overleed op 26 januari 1807.

1801: Norbertus Bertrandus Van Postel werd te Koersel geboren op 16 oktober 1769 en hij trad in te Averbode op 2 januari 1791. Ingekleed op 27 februari 1791 onder de kloosternaam Valentinus. Gefroest op 3 maart 1793, diaken te Keulen op 14 juni 1794, priester te Keulen op 18 oktober 1795, onderpastoor te Weelde op 7 september 1801 en aldaar overleden op 27 juni 1802.

1802: Judocus Arnaerts. Zie onder pastoors van Weelde St.-Michiel.

1810: Emmanuel Verstappen. Zie onder pastoors van Weelde St.-Michiel.

1816: Petrus Dionysius Heylen werd te Diest geboren op 3 februari 1770 en trad in te Averbode op 22 december 1793. Hij werd ingekleed op 6 januari 1794 en kreeg de kloosternaam Mauritius. Gefroest 6 januari 1796, priester te Mechelen op 25 september 1796, onderpastoor te Averbode in juni 1807, onderpastoor te Weelde op 28 juni 1816, assistens te Messelbroek op 24 oktober 1817, verbleef bij zijn moeder te Diest in 1820 en overleed plotseling te Engsbergen op 26 augustus 1825.

1817: Joannes Baptista Arnoldus Verhulst werd te Meerhout geboren op 9 augustus 1771 en trad in te Averbode op 25 mei 1793. Hij werd ingekleed op 23 juni 1793 en kreeg de kloosternaam Willebrordus.

Geprofest 24 juni 1795, priester 10 juni 1797, assistens te Messelbroek 2 januari 1803, vicarius te Rotselaar 15 mei 1805, assistens te Messelbroek 6 maart 1807, vicarius te Koersel op 6 juni 1816, vicarius te Weelde op 3 november 1817, assistens te Vorst-Meerlaar op 22/10/1821, pastoor te Klein-Vorst op 7 augustus 1822. Om de heroprichting van Averbode mogelijk te maken, keerde hij naar de abdij terug op 30 december 1835. Hij werd supprior en ziekenmeester en overleed op 16 augustus 1844.

1821: Petrus Franciscus Lenaerts. Hij werd geboren te Olen op 26 november 1795. Kwam te Weelde aan op 24 oktober 1821 en werd er benoemd op 13 november 1821. Hij vertrok naar Breendonk op 8 januari 1822.

1822: Adriaan Schoenmakers. Zie onder pastoors van Weelde St.-Michiel.

1834: Ignatius Van Weelde, vernoemd op 31 januari 1834. Waarschijnlijk bleef hij niet lang te Weelde, want onderpastoor Verbeek uit Poppel moest te Weelde bijspringen wanneer pastoor Schoenmakers het werk niet alleen aankon. In een brief van 13 maart 1840 eist pastoor Schoenmakers 70 frank van de gemeente "wegens tien maanden kost en logement van den Eerw. Heer Verbeek in 1839 die des zondagsch den dienst verricht bij gebrek aan onderpastoor alhier".

1842: Van Oorschot. Benoemd te Weelde op 16 februari 1842, aangekomen te Weelde op 30 januari 1842.

1846: Onderpastoor Verreyt werd te Weelde benoemd op 30 januari 1846.

1853: Josephus Van Houdt werd te Geel geboren op 21 oktober 1827, werd priester gewijd in 1852, werd onderpastoor te Weelde op 9 oktober 1853 en werd proost te Poederlee op 22 december 1877.

1856: Joannes Carolus Verwilt werd op 30 april 1832 te Turnhout geboren. Hij werd gewijd op 22 december 1855, en werd onderpastoor van Weelde op 11 februari 1856. Hij werd onderpastoor te Dieghem op 7 februari 1862, onderpastoor te Leuven St.-Jozef op 16 januari 1871 en pastoor te Grobbendonk op 19 december 1879. Hij ging op rust in het begijnhof van Turnhout op 6 december 1900 en overleed daar op 7 juni 1923.

1862: Willems

1867: Joannes Franciscus Smits werd te Meerle geboren op 4 december 1841. Hij werd priester gewijd op 18 januari 1867 en werd onderpastoor van Weelde op 25 januari 1867. Hij nam ontslag in oktober 1886 en ging op rust in het gasthuis van Brecht op 17 april 1892. Daar stierf hij op 9 februari 1895.

1886: Constantinus Lucianus Vermalen werd te Aarschot geboren op 25 december 1857. Hij werd priester gewijd op 19 juni 1886 en werd onderpastoor van Weelde op 1 oktober 1886. Hij diende zijn ontslag in op 12 april 1887 en stierf te Veerle op 10 augustus 1887.

1887: S.Jacobs. Zie onder pastoors van Weelde St.-Michiel.

1896: Dionysius Thielemans werd te Arendonk geboren op 2 maart 1873. Hij ging naar het Groot Seminarie op 30 september 1893 en werd priester gewijd op 19 september 1896. Hij werd onderpastoor te Weelde op 26 september 1896. Niet voor lang, want op 9 april 1897 werd hij onderpastoor van de parochie van St.-Jacobus te Leuven.

1897: Augustinus Van Eyndhoven werd te Weelde geboren op 7 mei 1862. Hij werd apotheker te Hasselt en te Tongeren gedurende 6 jaar en hij werd priester gewijd op 27 augustus 1893. Hij werd onderpastoor van Puurs op 10 februari 1894 en onderpastoor van Weelde op 6 mei 1897. Hij diende in 1910 zijn ontslag in en stierf in het Augustinusgesticht te Berlaar op 3 april 1926.

1910: Jozef Frans Tubbax werd te Booischot geboren op 26 mei 1881. Hij werd subregent in het Klein Seminarie te Hoogstraten op 5 november 1907 en werd onderpastoor te Weelde op 31 maart 1910. Hij diende zijn ontslag in wegens ziekte in december 1918. Hij stierf te Booischot op 20 juli 1921.

1918: Lodewijk Tubbax. Zie onder pastoors van Weelde St.-Jan

Pastoors van de St.-Jansparochie

Louis Tubbax

Louis Jozef Maria Tubbax werd op 28 maart 1890 te Turnhout geboren. Hij werd op 31 mei 1914 priester gewijd en was daarna brancardier in de eerste wereldoorlog. Tubbax werd coadjutor te Baarle-Hertog op 28 oktober 1915 en onderpastoor van de St.-Michielsparochie op 8 januari 1919. Hij was de eerste pastoor van de St.-Jansparochie in 1927 en bleef dit tot 30 november 1951. Hij werd rector te Vosselaar op 28 juni 1953, waar hij op 27 mei 1963 overleed.

Jan Baptist Jozef Oerlemans

Jan Baptist Jozef Oerlemans werd op 17 maart 1896 te Herentals geboren. Hij werd op 2 januari 1921 priester gewijd en werd leraar aan het Klein Seminarie van Hoogstraten op 21 september 1920. Oerlemans werd onderpastoor te Arendonk op 29 augustus 1924, onderpastoor te Deurne St.-Fredegandus op 7 februari 1930 en onderpastoor te Herenthout op 22 februari 1935. Jan Baptist werd pastoor te Weelde St.-Jan op 31 december 1951 en bleef dit tot 20 november 1955. Hij overleed op 5 december 1955.

Jan Baptist Bluekens

Jan Baptist Bluekens werd op 6 januari 1909 te Merksplas geboren. Hij werd op 26 mei 1934 priester gewijd en werd leraar aan het Klein Seminarie te Hoogstraten op 30 mei 1934. Bluekens werd pastoor te Weelde St.-Jan op 20 november 1955 en overleed op 27 september 1973.

André Cornelissen

André Cornelissen werd te Vosselaar geboren op 13 april 1924 en hij werd op 14 april 1948 priester gewijd. Hij was een tweetal jaren onderpastoor te Etterbeek en hij werd op 5 september 1950 aangesteld tot onderpastoor te Ravels. Op 18 december 1966 volgde zijn benoeming als pastoor van de parochie van O.L.Vrouw van de H.Rozenkrans en op 24 november 1973 werd hij benoemd tot pastoor van Weelde St.-Jan. Wegens ziekte is pastoor Cornelissen niet lang te Weelde kunnen blijven; hij ging op rust in het voorjaar van 1974 te Turnhout.

Joannes Franciscus Verheyen

Joannes Franciscus Verheyen werd op 21 november 1906 te Poppel geboren. Hij trad in op 15 september 1926 in de abdij van Tongerlo en legde daar zijn plechtige geloften af op 15 oktober 1931. Hij werd priester gewijd op 4 september 1932. Dadelijk werd hij belast met de ziekenzorg in de abdij en hij vervulde deze taak van 6 oktober 1933 tot 4 juni 1937. Joannes Franciscus was assistent van de broedermeester en novicenmeester van de broeders op 19 oktober 1945. Als broedermeester was hij verantwoordelijk voor de begeleiding van de broeders van 21 november 1947 tot 1966. Hij was assistent van de econoom in 1949 op 15 september. Proost van de Zusters Norbertinessen van St.-Catharinadal in Oosterhout van 22 februari 1966 tot 20 mei 1968. Jan Verheyen was tenslotte dienstdoende pastoor tijdens de ziekte van pastoor Cornelissen van 9 mei 1974 tot 19 juli 1981.

Laurent Van de Leur

Laurent Van de Leur werd op 29 augustus 1926 te Oudenbosch in Nederland geboren. Hij koos op 22-jarige leeftijd voor het pastorale werk en in 1948 ging hij studeren bij de Norbertijnen te Postel waar hij in 1954 tot priester werd gewijd. Na deze wijding trok hij naar Zaire tot 1974. In 1975 werd hij

aangesteld tot onderpastoor te Balen-Neet en in 1978 te St. Antonius Brecht bij pastoor E. Van De Poel. Vandaar uit werd hij tot pastoor benoemd in de St.-Jansparochie te Weelde-Straat. Pastoor Van de Leur werd er ingehaald op zondag 4 oktober 1981.

De parochie van O.L.Vrouw van de Rozenkrans

In het midden van de vorige eeuw was dit gebied tussen Merksplas en Weelde een onafzienbare heidevlakte die slechts werd onderbroken door enkele vennen en een paar vliegdennen. Slechts met de aanleg van een spoorlijn en een geweldig gebouwencomplex, hetgeen later bekend is gebleven als Weelde-Station, kreeg de streek meer bewoning. Over het station kunt u meer lezen in een boeiende bijdrage elders in dit boek. Het station was wel gebouwd maar twee belangrijke zaken waren vergeten: een kerk en een school. In 1938 schreef de gepensioneerde stationschef Loffeld: "Aan alles had men gedacht. Het voornaamste echter had men niet overwogen. Waar moeten de mensen, meestal katholieken (80 gezinnen) hun godsdienstplichten vervullen? De parochiekerk van de Hollanders lag vijftig minuten ver. Voor de Belgen nog verder". Onder zijn inspiratie en die van chef Wolters ontstond aan de Nederlandse kant een streven om een eigen religieus centrum te krijgen. Gelijktijdig kwam ook van Belgische zijde een beweging op gang, belichaamd in een "Comiteit" onder leiding van Deken Adams van Turnhout.

Vroeger hadden een achttal families aan het bestuur van de "ijzeren weg" gevraagd om een lokaal te willen afstaan in het oude station (Steenweg op Zondereigen). Dit werd gelukkig toegestaan en er werd tevens gezorgd voor een dienstdoende priester, de oud-aalmoezenier A. Verschuieren. Nu hij voortaan de H. Mis elke zondag zou opdragen waren de bewoners meer dan tevreden. Al dadelijk ontstond bij de mensen het verlangen om een ruimer, mooier en waardiger gebouw te bekomen voor de godsdienstbeleving. Men zocht en vond een klein stukje grond waarop een kapel werd gebouwd die op 16 juni 1912 plechtig werd ingewijd. Deze kapel werd in 1952 omgebouwd tot twee klaslokalen. Op zondag 16 juni 1912 kwam de menigte opdagen, te voet, per kar of treintje. Het evenement had plaats in de namiddag, bij een stromende regen. Over een lang Nederlands-Belgisch parcours waren dubbele rijen mastboompjes geplaatst, "fraai versierd met vlaggetjes, papieren strikken en festoenen": vanaf het station via de grensweg een eind de weg naar Baarle op, en vanaf de Grensovergang langs de weg naar Turnhout en de zijweg naar de "oude statie" van 1867.

Het Aankondigingsblad van 22 juni 1912 weidt verder uit over de feeststoet: een erewacht te paard, de fanfare St.-Nicolauskring van Weelde, de geestelijkheid, het Comiteit, een praalwagen met lieve maagdekens, de fanfare St.-Remigius van Baarle-Hertog, een praalwagen met knapen, een Turnhoutse harmonie, publiek uit Turnhout, Ravels, Weelde, Poppel, "de beide Baarlen", Merksplas, Zondereigen, enz. In de kapel werd gesproken door deken Adams en pastoor Verschuieren. Er werd gezongen door de studenten van het Broedersjuvenaat uit Baarle-Hertog. Vanwege het slechte weer waren drie beelden rechtstreeks naar de kapel gebracht: men vond blijkbaar dat ze minder bestand waren tegen het overvloedige nat dan het jonge grut op de praalwagens. Het waren de afbeeldingen die zich nu nog in de kapel bevinden: O.L.Vrouw van de Rozenkrans met Jezuskind en H. Dominicus, het H. Hart en de Engelbewaarder. De kapel werd toegewijd aan O.L.Vrouw van de H. Rozenkrans. In het Aankondigingsblad van 22 juni 1912 werd dit bedehuis ook aangeduid als "de kapel van Vredenburg". Zo werd blijkbaar destijds deze Weeldse buurt ook genoemd, naar een daar gelegen rusthuis.

Het kerkje van Weelde-Station is nog in het bezit van twee grote foto's uit 1912. Op de interieur-opname ziet men de beelden en verder, rond de nieuwe pastoor A. Verschuieren (een rijzig man): Chef Wolters en zijn beide zoons Jo en Bernard, de Nederlandse stationsrestaurateur Hub Goossens met zijn dochters Dora, Angeliën en Jopie en een paar misdienaars. De exterieur-foto vertoont het kapelgebouw met klokketorentje in de gevel (thans school) en de grijze Verschuieren te midden van een menigte grensbewoners, compleet met moeder Van Den Eynde (vrouw van "De Witte") en haar zoontjes Sooy (De Sooy van de Enclave-Grens!) en Désiré. Op de achterzijde van beide foto's staat de stempel van de Turnhoutse fotograaf Paul Van Hal, 6 aout (aug.) 1912. Dit moet de datum van de aflevering zijn. Deze foto's zijn waarschijnlijk gemaakt op zondag 4 augustus, feest van de H. Dominicus, groot bevorderaar van het rozenkransgebed. De opname kan niet zijn van de inwijdingsdag 16 juni: verschillende toen aanwezige personen o.a. het Comiteit met de Deken, komen er niet op voor. De regen maakte toen trouwens een buitenfoto onmogelijk. Het parochieleven kon beginnen. De gezangen werden in de kapel op een kleine verhoging verzorgd door dames en heren

van de Belgische en Nederlandse grensbuurt. Ook de misdienaars werden gerecruteerd aan weerszijden van de grenslijn. De eerste kerkmeesters waren: Jacobus Frijters, Wolters en Lefèvre, Christiaan Aelbrechts, Remi Mercelis, Adriaan Wouters en Jan Wouters. Er werd al gauw uitgekeken naar een vaster gefundeerde bediening van deze kapel. Pastoor Verschueren was eigenlijk rustend en had bovendien een wankelende gezondheid. Omdat er een klooster der Congregatie van de Paters van de H.Geest zou worden gebouwd op de Belgisch-Nederlandse grens, zou van hieruit voortaan een Pater gaan assisteren. Verschillende Paters van de Congregatie van de H.Geest hebben tot 1928 de kapel bediend (o.a. Pater Haëzaert en Pater Steynen). Kort na het begin van de oorlog 1914-1918 werd de grens door een zeventvoudige elektrische bedrading afgegrensd. De Nederlandse grensbewoners waren toen niet alleen aangewezen op een pater van het klooster, maar ook op de kloosterkapel zelf. Alleen de katholieken van de Belgische kant konden nog naar de Rozenkranskerk gaan. Wegens de enorme aangroei van de bevolking was de bouw van een nieuwe kerk en pastorie noodzakelijk geworden. De gemeente bouwde in 1928 een pastorie en voortaan had de kapel hierdoor een vaste bedienaar. Immers de Weeldenaar Karel Kolen kwam vanaf 23 december 1928 te Weelde-Statie wonen.

De plannen voor de nieuwe kerk werden opgemaakt door bouwmeester Ritsen en nadat de nodige fondsen ter beschikking werden gesteld kon men met de bouw van de nieuwe kerk beginnen. De eerste steenlegging vond plaats op 27 oktober 1931. De nieuwe kerk viel in eenieders smaak en het gebouw werd op zondag 19 juni 1932 plechtig ingewijd. Het kerkje werd gebouwd onder architectuur van de Nederlandse architect Jos Ritsen woonachtig te Antwerpen en de aannemers waren J.Koks uit Baarle-Hertog en Versmissen uit Zondereigen. Het glas in loodramen was afkomstig van een Antwerpse kunstenaar en het machtige kruisbeeld boven het altaar werd gebeeldhouwd door de Heer Vermeulen uit Antwerpen. Het is uitstekend van uitdrukking en het geeft het lijden en de overgave heel goed weer. Het parochieleven bloeide en groeide en dit was voornamelijk te danken aan de stuwende leiding van pastoor Kolen. Hij verongelukte jammerlijk op 1 oktober 1940 door een Duitse auto nabij Meersel-Dreef en toen M.Stroobant 's avonds om 8 uur het droevige nieuws kwam melden was de hele parochie in diepe rouw gedompeld. De plechtige lijkdienst ging door in de kerk van O.L.Vrouw van de H.Rozenkrans en de pastoors Brouwers en Tubbax kwamen de dag ervoor meehelpen om de kerk in rouw te zetten. Vanaf 1 oktober tot 26 oktober 1940 deed Pater Troch van het jongenstehuis dienst in de parochie. Pastoor Jansen werd benoemd op 26 oktober 1940.

Bij de beschieting op het einde van de tweede wereldoorlog werd de kerk op 1 en 2 oktober 1944 zwaar beschadigd. Langs de noord en zuidkant kwam een obus op het dak terecht, een andere vloog door de muur langs het groot raam en een vierde maakte een gat in de zijgevel van de sacristie langs het zuiden. Pastoor Jansen vluchtte toen naar Turnhout en voorlopig konden er in de kerk geen diensten opgedragen worden. Tijdens deze moeilijke periode gingen vele mensen van Weelde-Statie mis horen bij de Paters van de H.Geest die van hun eetzaal een kapel hadden gemaakt. Op 6 oktober 1944 werd begonnen met de opruiming van het puin, zodat de herstellingswerken spoedig zouden kunnen beginnen. Bij een boer in Baarle Hertog die nog wat overschot had liggen van dakpannen, konden de mensen pannen gaan halen om het dak van de kerk dicht te leggen. Dank zij aannemer J.Koks die wat materiaal ter beschikking stelde, was dit werk spoedig in orde. Men had echter enkel blauwe cementpannen kunnen krijgen in plaats van rode, en dit verschil is nu nog te zien. De gebroken glasramen werden vervangen door gewoon wit glas. Weelde-Statie was fel geteisterd, want slechts enkele huizen bleven ongeschonden. Op 8 oktober 1944 droeg men in de geteisterde kerk een mis op voor de Poolse soldaten, die Weelde-Statie hadden bevrijd. De kerk werd tenslotte weer heropend op 19 november 1944. Pastoor Jansen vroeg ontslag op 10 februari 1946 en vijf dagen later verhuisde hij naar de Merodelei in Turnhout. De Paters van de H.Geest deden toen dienst tot 10 maart 1946, de dag waarop pastoor Verbiest werd ingehaald.

Omdat er nood was aan een degelijk kerkhof stond de gemeente Weelde voor dit doel een lapje grond af en samen met Turnhout bekostigde de gemeente de beplanting, palen en afwerking. Het nieuwe kerkhof werd plechtig ingewijd op 23 november 1947. Deze wijdingsplechtigheid werd niet licht vergeten, want ze ging gepaard met grote feestelijkheden. Een andere plechtigheid ging door op zondag 17 mei 1948. Die dag werd de grot gewijd die geschonken was door R.Mercelis-Hofkens uit dankbaarheid voor O.L.Vrouw. Op 30 april 1954 vertrok pastoor Verbiest naar Turnhout en ging op rust in de parochie van het H.Hart. Pater Aerts van de paters van de H.Geest deed toen een tijdje dienst, maar toen hij op 5 september 1954 werd benoemd tot onderpastoor te Alphen werd hij vervangen door pater Joachim. Na diens vertrek naar Leuven op 4 oktober 1954 werd deze opgevolgd door pater Hilarinus die hier bleef tot 23 januari 1955. Pater Hilarinus hield met Kerstmis 1954 de

eerste maal een middernachtmis waarbij pater Adiel een gelegenheidssermoen hield. De kerk was eivol. Karel Luytens werd tot pastoor benoemd op 30 december 1954 en hij werd te Weelde-Statie plechtig ingehaald op 13 mei 1955. Hij werd geboren te Rijmenam op 2 april 1925, werd priester gewijd te Mechelen op 22 juli 1951 en onderpastoor benoemd te Humbeek op 30 juli 1951. Na een smartelijk ongeval te Somme-Leuze overleed hij op 19 september 1966. Onder zijn pastoraat werd de kerk van Weelde-Statie op 25 september 1956 als bijkerk van de St.-Pieterskerk erkend, en de kerk werd bij Koninklijk Besluit van 21 december 1956 als kapelanie aangenomen.

Inderdaad, op 13 september 1966 werd de parochie in grote rouw gedompeld. Pastoor Luytens was met drie actieve leden van het plaatselijk Marialegioen Jozef Vinckx, Eduard Buyckx en Christina Willems (echtgenote van Adriaan Sommen) op bedevaart geweest naar het Maria-oord te Beauraing en hadden daar een ernstig verkeersongeval dat de dood tot gevolg had voor alle inzittenden. Zaterdag 17 september om 10 uur had de begrafenisplechtigheid plaats van Eduard Buyckx, Christina Willems en Jozef Vinckx op de speelplaats van de zustersschool waar een altaar was opgericht onder de overdekte gaanderij. Het stoffelijk overschot van pastoor Luytens die op 19 september was overleden werd op vrijdag 23 september naar Weelde overgebracht en daar opgebaard. De begrafenisplechtigheid had nogmaals plaats op de speelplaats van de zustersschool op 24 september 1966. Van 14 september tot 18 december 1966 werd Pater De Winter, econoom bij de Paters van de H.Geest door het bisdom aangeduid als dienstdoende pastoor. Het stoffelijk overschot van pastoor Luytens werd in Hofstade in het familiegraf bijgezet en talrijke parochianen hebben hem begeleid naar zijn laatste rustplaats. Op zondag 18 december 1966 werd de nieuwe pastoor André Cornelissen ingehaald.

André Cornelissen werd te Vosselaar geboren op 13 april 1924 en hij werd op 14 april 1948 priester gewijd. Hij was een tweetal jaren onderpastoor te Etterbeek en werd op 5 september 1950 aangesteld tot onderpastoor te Ravels. Op 18 december 1966 volgde zijn benoeming als pastoor van de parochie van O.L.Vrouw van de H.Rozenkrans en op 24 november 1973 werd hij benoemd tot pastoor van Weelde St.Jan. Wegens ziekte is pastoor Cornelissen niet lang te Weelde kunnen blijven. Hij ging op rust te Turnhout. Van 24 november 1973 tot 11 januari 1974 verzorgde pastoor August Bax, rustend priester te Weelde-Statie de goddelijke diensten. Pastoor Bernus Frans Peeraer werd te Weelde-Statie benoemd op 29 december 1973. Hij werd geboren te Turnhout op 18 januari 1909, trad in bij de minderbroeders op 8 september 1926 en werd priester gewijd op 14 augustus 1934. Peeraer was missionaris in Zaire van 1935 tot 1971. Voor pastoor Peeraer was geen lang herderschap te Weelde-Statie weggelegd, want hij overleed op 30 december 1976.

Pastoor Peeraer was opgevolgd door Karel Gijs die op 26 februari 1977 werd ingehaald. Ook hij bleef niet lang, want in het voorjaar van 1981 werd Karel Gijs pastoor te Baarle Hertog en hij werd te Weelde-Statie opgevolgd door de huidige pastoor Gregoor Dirven. Onder het pastoraat van Karel Gijs werd de parochie op 16 maart 1979 als zelfstandig erkend en dit werd op 24 juni 1979 uitbundig gevierd. Gregoor Dirven werd geboren te Baarle-Hertog, trad in bij de Paters der Heilige Harten, de paters Picpussen, en werd op 27-jarige leeftijd priester gewijd. Hij was actief als missionaris in Zaire en Brazilië en werd daarna onderpastoor te Maasmechelen en te Retie. Pastoor Dirven werd pastoor van de parochie van O.L.Vrouw van de Rozenkrans in het voorjaar van 1981.

Weeldse geestelijken

Bij het samenstellen van dit artikel moest eerst worden overwogen wie zou worden vermeld. Voor de periode 1500-1800 bespreken we enkele Weeldenaren die belangrijk waren in cultureel, sociaal en godsdienstig opzicht. Voor de periode na 1800 was het de bedoeling alle geestelijken te vermelden die Weelde heeft voortgebracht. Dit opzet bleek achteraf niet uitvoerbaar, want vrij vlug was het duidelijk dat velen zouden vergeten worden. Om volledigheid na te streven werd dan ook een oproep gedaan in het Berichtenblad aan alle Weeldenaren om eventuele religieusen uit hun familie aan ons kenbaar te maken. De reacties op deze oproep bepaalden de norm voor wel of niet-opname.

1. Drie geestelijken met naam

Walter Anselmi of Walter Eemssen

Hij voltooide zijn studies in 1490 aan de universiteit van Leuven. Hij werd ook Walter van Weelde genoemd. Kort na de beëindiging van zijn universitaire studies werd hij tot hoogleraar aangesteld. Hij doceerde in de pedagogie "Het Varken". Hij was gespecialiseerd in het kerkelijk recht en als dusdanig viel het oog van de prelaat van Tongerlo op de schrandere geest van Walter Anselmi. Hij leraarde in de abdij van Tongerlo en werd geroemd om de uitmuntende gave waarmee hij zijn leerstoel eer aandeed. Hij overleed in de abdij op 8 mei 1538 en hij vermaakte aan de abdij een gouden schild en tien rijns gulden om zijn begrafenis te regelen en hieruit bleek dat hij niet tot de Norbertijnerorde behoorde. Hij kreeg in de abdijkerk een grafsteen met de inscriptie: "Sepulchrum Walteri Anselmi de Weeld, qui obiit anno MDXXXVIII". Dit betekent: "Grafsteen van Walter Eemssen uit Weelde, overleden in het jaar 1538."

Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen

Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen werd in 1558 te Weelde geboren. Zijn vader heette ook Bartholomeus en zijn moeder was Catharina Janssen. Vader Bartel was schout van de schepenvanbank van Weelde, een ambt dat ook door zijn grootvader werd waargenomen. De jonge Bartholomeus groeide op in een periode van woelige militaire acties die West-Europa in de greep hielden. De oorzaak van deze revolutie was de twist tussen de Katholieken en protestanten. In Duitsland en Zwitserland, waar Luther en Calvijn de katholieke kerk op haar grondvesten deden beven, waren de acties ongenadig hard. De jezuïeten waren de pioniers om het katholieke herstel te verwezenlijken.

We kunnen veronderstellen dat de kapittelschool van de dekenij Hilvarenbeek een campagne heeft gevoerd voor de Jezuïetenorde in Duitsland. Vermoedelijk heeft Bartholomeus zijn eerste studies genoten aan deze kapittelschool. Immers, Weelde lag op een goed uur gaans van deze school. Op 3 mei 1580 trad Bartholomeus in de jezuïetenorde en begon zijn noviciaat in Landsberg bij Munchen in Beieren. Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen komt in de Duitse archieven voor met zijn verlatijnste familienaam: "De Nova Domo", ook met de naam van Bartholomeus Weldensis en kortweg met de naam Bartholomeus Welde. Die archieven vermelden dat hij in Welde, bisdom Antwerpen werd geboren, zodat we ongetwijfeld met de Weeldenaar Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen geconfronteerd worden. Nadat Bartholomeus zijn noviciaat had beëindigd, trok hij naar de universiteit van Ingolstadt die door de jezuïeten werd beheerd. Hier deed hij zijn theologische studies, maar terzelfdertijd was hij daar leraar van de syntax-klas in het college dat aan die universiteit verbonden was. In 1587 bevond hij zich in Munchen als leraar aan de humaniora, waarna zijn priesterwijding plaatsvond in 1589. Vijf jaar verbleef hij in het college van Munchen met de taken van bestuurder, leraar, biechtvader en ziekenpater. Daarna kwam zijn voornaamste levensopdracht: rector worden van het nieuwopgerichte jezuïetencollege Bruntrut of Pruntrut, gelegen in Porrentruy, een stadje in de uiterste Noord-Westhoek van Zwitserland. De bisschop van Bazel, Jacobus Christophorus Blarer hield verblijf in Porrentruy, waar ook een bisschoppelijk seminarie bestond. Deze bisschop gaf de jezuïeten opdracht om in 1592 met de bouw van een nieuw jezuïetencollege te beginnen. Onder het rectoraat van de Weeldenaar werd in 1597 aan de nieuwe collegekerk begonnen, die zes jaar later, op 21 december 1603, in gebruik werd genomen en door de bisschop van Bazel op 12 november 1604 werd gewijd. Bartholomeus bouwde niet alleen de nieuwe kerk, ook bouwde hij een gymnasium met 6 klaslokalen en een ruime aula, waarin de studenten dagelijks de mis bijwoonden. Onder zijn rectoraat waren er acht leraars werkzaam: vijf in het gymnasium, één leraar Logica, één leraar Controverse en één leraar Moraal. Vierhonderd leerlingen studeerden toen in Bruntrut. De meesten waren Elzassers, Fransen en Duitsers en ze waren hoofdzakelijk van adellijke afkomst. De bevolking van Porrentruy was Franstalig, maar het Duits was er ook in trek. Na zijn tienjarig rectoraat verbleef Bartholomeus nog twee jaar als procureur in hetzelfde college.

Van 1608 tot 1613 verbleef hij in Freiburg (Zwitserland) en was er werkzaam in de zielzorg. Door zijn predikaties was hij hier bekend als de vurige verdediger van het voortbestaan van de menselijke ziel in het eeuwige leven. In Freiburg was hij nog vice-rector van het jezuïetencollege in 1613 en 1614. Daarna keerde hij weer naar Duitsland waar hij zich in Munchen, van 1615 tot 1625, uitsluitend met de pastoraal bezighield. Hij ging op rust in het college van Ebersberg bij Munchen, waar hij na een rijkgevulde loopbaan, nog twee jaar leefde. Uit de annalen van Ebersberg weten we dat hij een leven van ascese leidde. Dagelijks deed hij met geselslagen aan zelfkastijding en wanneer de kok hem tijdens een ziekte een lekkere toespis voorzette, liet hij die terug naar de keuken dragen. Het aanvaarden van die toespis zou hij als een niet geoorloofd voorrecht aanzien hebben. Na een driedaagse doodstrijd, waarin hij onafgebroken het kruisbeeld omklemd hield, overleed hij in Ebersberg op 9 november 1627. Het college te Ebersberg is nu omgebouwd tot bejaardentehuis.

Wanneer Bartholomeus Welde rector was in het Bruntrut-college heeft hij gecorrespondeerd met de Heilige Petrus Canisius de grote kerkleraar. Deze Nederlandse jezuïet verbleef op het einde van zijn leven in het ordehuis van de jezuïeten in Freiburg. Een eerste brief werd door Petrus Canisius eigenhandig geschreven uit Freiburg op 10 november 1596. Hij drukte de wens uit dat Bartholomeus Welde een vruchtbaar rectoraat zou kennen in Bruntrut. Hij wenste veel goeds voor het komende jaar en vroeg aan de paters hem te gedenken in hun gebeden en offers, opdat hij, op zijn hoge ouderdom zijn kruis grootmoedig zou kunnen dragen. Hij gaf ook te kennen dat hij de onzekere komst van de Heer waakzaam afwachtte.

Een tweede brief van Petrus Canisius aan Bartholomeus Welde werd eigenhandig van uit Freiburg geschreven op 19 februari 1597, het jaar waarin Canisius stierf. Canisius dankt Bartholomeus voor de brief die hij in januari van hem ontving. Hij wenst hem veel moed bij de opbouw van het nieuwe college dat hij zou willen zien, maar zijn zieke voeten beletten hem mis te lezen, in het openbaar op te treden en buiten te lopen. Hij verheugt zich over de grote bloei van Bruntrut en over het aanzienlijk getal leerlingen dat de school bezoekt. Hij is vol over de strijd die de kerk te leveren heeft tegen de vijanden van het geloof en hij smeekt de Heer dat de Roomse vorsten voorspoedige resultaten zouden boeken, te land en te water, in hun strijd tegen de goddelozen. Canisius besluit zijn brief: "Ik ben moegestreden! Niets is mij meer aangenaam, doorluchtige medebroeder, dan dat gij mij zoudt steunen met uw gebeden en die van gans uw college". Wanneer de grote kerkleraar, de Heilige Petrus Canisius, deze Weeldenaar een illustere medebroeder noemt, zijn we ervan overtuigd dat Bartholomeus Van den Nieuwenhuysen, een heel voorname rol heeft vervuld in het kerkelijk leven van de 16e en 17e eeuw. Het is vrij zeker dat beiden ooit confraters waren in een Duits jezuïeten convent. In menig Duits en Zwitsers werk over kerkgeschiedenis wordt een opmerkelijke plaats ingeruimd om de verdiensten van deze Weeldenaar in een bijzonder daglicht te stellen.

Godeschalk Van den Nieuwenhuysen

Een van de markantste figuren uit de Weeldse geschiedenis was voorzeker Godeschalk Van den Nieuwenhuysen, licentiaat in de beide rechten. Omstreeks 1550 werd hij te Weelde geboren als zoon van Bartholomeus en Catharina Janssens, alias Smeyers. Vader Bartel was in 1517 ingeschreven aan de universiteit van Leuven en verlatijnste zijn familienaam in "De Nova Domo", een gebruik in die tijd. Godeschalk trad in bij de Norbertijnen van Tongerlo op een moment dat de abdij een rampspoedige periode doorworstelde. Aanvankelijk was hij er cellier, maar in 1580 werd hij door de prelaat naar de hogeschool van Parijs gezonden, waar hij in 1583 promoveerde.

Philips II, koning van Spanje en heerser over de Nederlanden, richtte in 1559 nieuwe bisdommen op in de Nederlanden, o.a. Mechelen, Antwerpen en 's-Hertogenbosch. Om de oprichting te bekostigen moesten rijke abdijen hun bezit en zelfstandigheid prijsgeven. De abdij van Affligem moest opdraaien voor Mechelen, en Tongerlo voor 's-Hertogenbosch. De abdij van Tongerlo werd zelfs geïncorporeerd of ingelijfd bij de bisschopstafel, zodat de bisschop van 's-Hertogenbosch terzelfdertijd abt van Tongerlo werd en over rijke inkomsten beschikte. Niet alle Witheren van Tongerlo berustten evenwel in deze toestand. Vanzelfsprekend stonden de Norbertijnen in twee kampen: de onverschilligen, de voorstanders van de incorporatie en de tegenstanders, bij wie Godeschalk Van den Nieuwenhuysen behoorde. Hij trad op als een groot diplomaat en het is mede dank aan zijn menigvuldige relaties, interventies en reizen dat na 30 jaar incorporatie, Tongerlo zijn zelfstandigheid heroverde. Een eerste smeekschrift dat aan Alexander Farnese werd overhandigd, om door te zenden naar het Spaanse Hof en waarin de scheiding werd aangevraagd tussen Tongerlo en 's-Hertogenbosch, kende geen succes. Daarom begaf Godeschalk Van den Nieuwenhuysen zich naar Rome en verbleef daar in 1584/1585. Hij bepleitte de scheiding met Kardinaal Boncompagni en met kardinaal Montalto, die beiden veel begrip wisten op te brengen voor de zending van de Weeldenaar. Dit blijkt uit bewaarde briefwisseling. Godeschalk vroeg ook bijstand en bemiddeling aan J.Despruets, de abt-generaal van de orde in Prémontré. De abt-generaal wendde zijn invloed aan om de pogingen van Godeschalk naar een resultaat te leiden.

Met Mgr.Mirto Frangipani, de pauselijke nuntius die in Keulen verbleef, had Godeschalk duurzame contacten en de nuntius was ook gewonnen voor zijn doelstellingen. Uit een brief van 26 augustus 1588 bleek zijn grote genegenheid voor deze Norbertijn en procurator van zijn abdij. Van den Nieuwenhuysen is zeker één van de vurigste pioniers geweest voor de ontvoogding van de abdij. Hij leidde de abdij naar een nieuw leven en wist ze van de algehele ontreddeering te vrijwaren in

december 1589. Wanneer in 1590 een nieuwe abt gekozen moest worden werd de Weeldenaar als een woelmaker betiteld die niet in aanmerking mocht komen voor de waardigheid van abt. Hij werd op 9 juni 1593 pastoor van de parochie Waalwijk in Nederland. Op 21 mei 1599 werd hij benoemd tot proost van de Sint-Sulpitiuskerk van Diest. Een proost was de geestelijke bestuurder van een kapittel dat doorgaans meerdere priesters telde. De heilige Joannes Berchmans sleet zijn eerste levensjaren onder het herderschap van Godeschalk, want Joannes Berchmans werd in de Sint-Sulpitiuskerk gedoopt op 14 maart 1599. In de zomer van 1604 was in Diest de pest uitgebroken en op 8 september van datzelfde jaar sloegen Hollandse ruiters hun tenten op voor de muren van de stad Diest. Een tijdje later nestelden zich 2000 Spaanse ruiters, die geen soldij meer ontvingen, binnen de stad. Deze troepen wilden Diest overrompelen en plunderen en Proost Van den Nieuwenhuysen liet de gewapende gilden en ambachten zich verschansen in de Sint-Sulpitiuskerk. Door zijn toedoen bleef de gevreesde botsing uit. In september 1607 woedde de pest zo vreselijk in Diest dat de Spaanse ruiters op de vlucht sloegen. Godeschalk werd ook door deze ziekte besmet en in afzondering gebracht. In die afzondering stierf hij te Diest in 1607 op 2 oktober, om acht uur 's avonds. Andere geestelijken uit de periode 1400-1800, kan je vinden in de bijdrage "Weeldse universitaires van de 15e tot en met de 18e eeuw".

2. Bekende geestelijken uit de 19e en 20e eeuw

A. Overledenen

Jacobus Bax

Deze roemrijke zoon van de kerk werd te Weelde geboren op 26 juni 1824 als zoon van Joannes Petrus Bax en Maria Christina Oomen. Aanvankelijk was hij werkzaam op de boerderij van zijn ouders tot hij op twintigjarige leeftijd aan zijn latijnse studies begon. Na zijn priesterwijding te Mechelen op 17 december 1853 werd hij op 12 augustus 1854 tot onderpastoor van Scherpenheuvel aangesteld. In 1860 werd door het verdrag van Peking China opengesteld voor de Europeanen en vele Europese missionarissen vertrokken naar China. In 1862 werd in Scheut een missiecongregatie opgericht en Jacobus Bax was één van de eerste leden van die congregatie.

Met toestemming van de aartsbisschop trad hij in het noviciaat op 6 juli 1863 en op 25 augustus 1865 werd hij overste van het missiehuis van Scheut. Op 13 augustus 1871 verliet hij familie en vaderland om zich op te offeren voor de bekering van de heidenen in Mongolië, want hij was op 21 mei 1871 tot apostolisch provicaris van Mongolië benoemd. Door paus Pius IX werd hij tot bisschop gekozen (28 oktober 1874: bisschop van Adras) en als eerste zendeling van Scheut tot bisschop gewijd op 6 juni 1875 in Si-Wan-Dze. Op zijn aanvraag werd het bisdom Mongolië in drie vikariaten gesplitst en in 1883 kreeg Monseigneur Bax Midden-Mongolië toegewezen. Op 9 september 1893 werd Mgr. Bax officier in de orde van Leopold. Zijn devies was: "Cor meum vigilat". (Mijn hart waakt). Eenvoud en liefde tot de armen waren trouwens zijn grootste deugden. Op 4 januari 1895 overleed hij te Si-Ying-Dze tengevolge van een hersenvliesontsteking. Zijn laatste woorden waren: "vaarwel, ik ga waarheen God mij roept". Per testament besliste Monseigneur Bax, dat heel zijn bezit zou toekomen aan zijn broer Mathijs Bax. Het missiehuis van Scheut waarvan Mgr. Bax de eerste overste en eigenaar was, werd geërfd door zijn broer. Mathijs betaalde hiervoor de successierechten, maar enkele jaren later schonk hij aan Scheut het eigendom terug. Scheut betaalde de successierechten weer aan Mathijs Bax. Een uitgebreide studie over Mgr. Bax verscheen reeds in 1911.

Jan Bax

De oudste broer van Monseigneur Bax, Jan Bax, was Redemptorist. Hij werd te Weelde geboren op 14 januari 1817 en hij studeerde in Amerika. Er is weinig over hem bekend, enkel drie brieven, die hij aan bekenden schreef, worden nog in het kerkarchief van Poppel bewaard. Hij stierf, zoals zijn neef J. Bax aan de pastoor van Weelde getuigde: "...onder de missie der Indianen te St.-Louis in Amerika". Hij verdween er tijdens een missietocht en men dacht dat hij door beren werd verslonden.

Willem Pelkmans

Willem Pelkmans werd te Weelde geboren op 26 januari 1844. Hij trad in de orde van de Minderbroeders op 30 oktober 1871 en werd geprofest op 31 oktober 1872. Willem werd priester gewijd op 7 juni 1879 en overleed in het klooster te Turnhout op 17 juli 1919.

Carolus de Bont

Carolus de Bont werd geboren te Weelde op 10 juni 1846. Te Mechelen werd hij priester gewijd op 23 december 1871. Hij werd onderpastoor te Sint-Job op 25 januari 1872 en onderpastoor te Ukkel op 10 maart 1878. Carolus werd pastoor te Strijtem op 26 juli 1884 en overleed daar op 30 januari 1898.

Henricus Petrus Van Eyndhoven

Henricus Petrus Van Eyndhoven werd te Weelde geboren op 7 april 1849. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 23 december 1876 en werd op 19 januari 1877 onderpastoor te Pamel. Daar werd hij ook pastoor op 20 juni 1890. In deze parochie overleed Henricus op 3 januari 1926.

Ludovicus Bols

Ludovicus Bols werd te Weelde geboren op 17 februari 1852. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 18 september 1875 en werd enkele weken later, op 10 oktober 1875, co-adjutor te Deurne. Ludovicus werd pastoor van deze parochie op 20 september 1883, echter niet voor lang, want ondermijnd door ziekte stierf hij er op 5 februari 1884.

Augustinus Van Eyndhoven

Augustinus Van Eyndhoven werd te Weelde geboren op 7 mei 1862 en hij overleed te Berlaar op 3 april 1926. Zie voor hem bij: onderpastoors van Weelde

Petrus Wijgerde

Petrus Wijgerde werd te Weelde geboren op 3 juli 1863. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 22 september 1888 en hij werd co-adjutor te Houwaart op 28 september 1888. Vervolgens werd hij onderpastoor te Vollezele, Lillo en Meerhout en op 14 oktober 1909 werd Petrus Wijgerde pastoor te Schoonbroek. Hier gaf hij zijn ontslag op 31 juli 1928, waarna hij aalmoezenier werd van het preventorium te Ravels. Te Ravels overleed hij op 1 juni 1943.

Jacobus Van Loon

Jacobus Van Loon werd te Weelde geboren op 6 maart 1866. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 4 januari 1891 en op 30 januari 1891 werd hij onderpastoor van Sint Lambertus. Jacobus was nog onderpastoor van Sint-Amandus vanaf 28 januari 1896. Op 9 mei 1900 werd hij pastoor van het H.Hart. Hij overleed te Antwerpen op 26 april 1931.

Jan Baptist Schats

Jan Baptist Schats werd te Weelde geboren op 20 augustus 1870 als zoon van Norbert Schats en Josephina Marinus. Hij trad in de orde van de paters van de H.Harten (Picpus). Hij werd ingekleed op 19 maart 1893 en geprofest te Leuven op 5 oktober 1894. Hier begon hij aan zijn filosofische studies. Van 1896 tot 1898 was hij leraar aan het Damiaancollege te Aarschot. Jan Baptist werd op 23 december 1899 te Mechelen tot priester gewijd. Na zijn priesterwijding was hij twee jaar directeur van het Damien-Instituut te Birmingham in Engeland. Op 10 oktober 1903 vertrok hij met de "Kroonland" vanuit Antwerpen naar Hawaï. Pater Schats had als kloosternaam: Edmond. Zijn eerste post was Waiohinu op het groot eiland en daarna verbleef hij te Wailuku op het eiland Maui. In 1908 volgde hij pater Clemens Evrard op als pastoor van de Portugese nederzetting: "Our Lady of the Mount". Pater Schats had geen pastorie en verbleef in het weeshuis van Kalihi op Honolulu. Na 27 jaar pastoraat was zijn gezondheid geknakt en in 1934 werd hij kapelaan van het "Sint-Antoniushome" te Honolulu.

In dit weeshuis verbleef hij nog 17 jaar en hij overleed daar op 23 april 1951. Pater Schats heeft een vruchtbaar leven geleid ten bate van de minderbedeelde evenmens!

Henri Verheyen

Henri Verheyen werd te Weelde geboren op 28 december 1872. Hij werd priester gewijd te Mechelen in 1901; werd onderpastoor van Sint-Jacobus op de Caudenberg te Brussel en ging op rust te Etterbeek. Hier overleed hij op 22 april 1952.

Jozef Van Rillaer

Jozef Van Rillaer werd te Weelde geboren op 15 oktober 1874. Hij werd ingekleed bij de orde van de Minderbroeders-Capucijnen op 16 september 1893 en werd eenvoudig geprofest op 17 september 1894. Hij werd plechtig geprofest op 17 september 1897 en priester gewijd op 26 augustus 1900. Pater Faustinus overleed, nadat hij zijn diamanten kloosterjubileum had mogen vieren, te Herentals op 9 juni 1958.

Jan Baptist Verheyen

Jan Baptist Verheyen werd te Weelde geboren op 29 september 1875. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 24 september 1898. Hij behaalde in juli 1900 het bachalaureaat in de Godgeleerdheid en werd op 17 september 1900 tot onderpastoor van de Rijke Claren benoemd te Brussel. Jan Baptist werd pastoor-deken van Zoutleeuw op 4 juli 1913. Hij overleed op 2 juni 1920.

Theodoor Swaan

Theodoor Swaan werd te Weelde geboren op 28 juli 1876. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 1 juni 1901 en werd co-adjutor te Hofstade op 21 oktober 1901. Daarna werd hij onderpastoor te Mechelen Sint-Pieters op 20 december 1901 en pastoor te Merksplas op 31 januari 1927. Hier nam hij ontslag op 8 december 1944 en overleed te Turnhout op 18 maart 1946.

Karel Kolen

Karel Kolen werd te Weelde geboren op 22 december 1878. Hij werd priester gewijd op 19 april 1903 en hij werd op 22 april tot leraar benoemd aan het Sint-Gummaruscollege te Lier. Karel werd op 14 september 1907 leraar aan het Klein Seminarie te Hoogstraten. Hij was verder pastoor van Weelde-Statie van 23 december 1928 tot aan zijn sterfdag op 1 oktober 1940.

Theodorus Franciscus Verheyen

Theodorus Verheyen werd te Weelde geboren op 10 juni 1878. Hij werd priester gewijd op 6 juni 1903 en hij werd op 30 juni 1904 tot onderpastoor te Buizingen benoemd. Te Meer werd Theodoor onderpastoor op 27 februari 1907 en pastoor te Zammel-Geel op 9 januari 1930. Hier overleed hij op 19 juli 1934.

Jozef Segers

Jozef Segers werd te Weelde geboren op 1 januari 1879. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 28 mei 1904. Op 20 oktober van 't zelfde jaar werd hij leraar aan het Sint-Norbertuscollege te Antwerpen. Op 1 augustus 1909 werd hij onderpastoor in de Sint-Paulusparochie van Antwerpen. Jozef Segers werd pastoor van Wilrijk Sint-Bavo op 9 september 1928. Hij overleed te Veerle op 13 juli 1962.

Hubert Jozef Verschueren

Jozef werd te Weelde geboren op 3 november 1886. Hij deed zijn intrede bij de paters van de Heilige Harten (Picpus). Hij werd geprofest te Kortrijk op 21 april 1907 en priester gewijd op 30 juli 1911. Jozef

vertrok naar Hawaï op 27 februari 1923 en hij was daar pastoor van de Sacramentskerk van Pauda op Honolulu. Hij overleed daar op 1 maart 1939.

Louis Vloemans

Louis Vloemans werd te Weelde geboren op 10 oktober 1890. Hij werd priester gewijd te Mechelen op 20 september 1913. Hij werd vervolgens aalmoezenier bij het Belgisch leger, leraar aan het klein seminarie te Mechelen en op 15 september 1919 leraar aan het Sint-Jan-Berchmanscollege te Antwerpen. Hij overleed te Weelde op 14 januari 1920. Louis Vloemans was dokter in de Wijsbegeerte en de Godgeleerdheid.

Henri Bax

Henri Bax werd te Weelde geboren op 18 juni 1898. Hij legde zijn eerste geloften af te Scheut op 8 september 1920. Hij werd priester gewijd op 23 september 1923 en vertrok naar de missies van Leopoldstad op 3 september 1924. Pater Henri Bax overleed te Kinshasa op 25 juni 1972.

Henri Cornelius Heyns

Henri Cornelius "Salesiaan van Don Bosco" werd te Weelde geboren op 5 mei 1910. Hij trad in te Groot-Bijgaarden op 24 augustus 1943, werd er geprofest op 2 september 1944 en was assistent te Hechtel van 1946 tot 1948. Henri werd priester gewijd te Oud-Heverlee op 29 juni 1951. Hij was econoom, sacrista en ziekenverzorger te Sint-Pieters-Woluwe van 1952 tot 1958 en aalmoezenier te Wijnegem van 1968 tot 1969. Te Sint-Pieters-Woluwe was hij andermaal sacrista en ziekenverzorger van 1969 tot 1972. Pater Heyns overleed te Turnhout op 20 augustus 1972.

Jan Segers

Jan Segers werd te Weelde geboren op 29 april 1932. Hij werd priester gewijd op 23 september 1956. Van 1956 tot 1968 was hij leraar aan het Sint-Jan-Berchmanscollege te Antwerpen en hij overleed daar op 20 februari 1968.

Jacobus Brosens

Jacobus Brosens werd op 28 juli 1889 geboren en trad in bij de Congregatie van de H.Geest onder de kloosternaam van Broeder Michel. Hij werd geprofest te Weelde-Statie op 9 juni 1919 en hij legde daar zijn eeuwige geloften af op 16 januari 1923. Acht jaar was hij missionaris in Oost-Afrika en hij sprak vloeiend zeven talen. Graag studeerde hij op bijbelse teksten in Hebreeuws geschrift en hij vertaalde "De Witte" van Ernest Claes in het Hebreeuws. Hij overleed te Lier op 14 augustus 1953 en hij werd begraven op 18 augustus te Weelde-Statie.

Frans Janssen

Frans Janssen werd te Weelde geboren op 24 juli 1887. Hij trad in bij de Minderbroeders te Turnhout op 3 april 1912. Zijn kloosternaam was broeder Simon. Vijftig jaar lang was hij te Leuven portier en bedelbroeder. De laatste 2 jaren verbleef hij te Mechelen, waar hij op 23 augustus 1973 overleed. Frans Janssen was klein van gestalte en hij schertste: "Als het waar is dat de deur van de hemel laag is, is ze naar mijn maat!"

Maria Catharina Hendrickx

M.C.Hendrickx werd te Weelde geboren op 9 oktober 1835. Ze werd geprofest bij de Zusters Franciscanessen te Arendonk op 30 april 1863. Haar kloosternaam was: Zuster Maria Josephine. Ze overleed te Arendonk op 28 maart 1925.

Maria Dymphna Hendrickx

Maria Dymphna Hendrickx werd op 22 oktober 1837 te Weelde geboren. Ze werd geprofest bij de Franciscanessen te Arendonk op 2 juli 1860. Haar kloosternaam was Zuster Maria Antonia. Ze overleed te Arendonk op 23 november 1929.

Dymphna Pelkmans

Dymphna Pelkmans werd op 4 april 1839 te Weelde geboren. Ze werd geprofest bij de Franciscanessen te Arendonk op 9 april 1861. Haar kloosternaam was Zuster Maria Elisabeth. Dymphna overleed te Arendonk op 21 mei 1919.

Joanna Catharina Hoppenbrouwers

Joanna Catharina Hoppenbrouwers werd te Weelde geboren op 16 februari 1839 en ze werd geprofest op het Begijnhof te Turnhout op 26 februari 1878 en ze overleed daar op 21 februari 1919.

Maria Pelkmans

Maria Pelkmans werd te Weelde geboren op 14 september 1841. Ze werd geprofest bij de Franciscanessen te Arendonk op 12 september 1861. Haar kloosternaam was Zuster Agnes en ze was ruim dertig jaar novicenmeesteres. Maria overleed te Arendonk op 4 april 1921.

Josephina Bols

Josephina Bols werd te Weelde geboren op 15 december 1841. Ze trad in het klooster op 22 september 1863 onder de naam van Zuster Lucia. Ze werd geprofest op 10 januari 1866 en overleed te Herentals in het O.L.Vrouw Gasthuis op 26 juli 1883.

Philomena de Bont

Philomena de Bont werd te Weelde geboren op 6 juli 1843 en ze werd geprofest in het Begijnhof te Turnhout op 21 september 1909. Ze overleed daar op 1 mei 1919.

Maria Catharina Van Loon

Maria Catharina Van Loon werd op 20 november 1847 te Weelde geboren. Ze werd geprofest bij de Franciscanessen te Arendonk op 7 januari 1868. Haar kloosternaam was: Zuster Clara. Maria Catharina Van Loon overleed na twee jaar kloosterleven te Arendonk op 2 november 1869.

Martina Huybs

Zuster Martina Huybs werd te Weelde geboren op 11 september 1854. Ze werd geprofest in het begijnhof te Turnhout op 21 februari 1881 en ze overleed daar op 15 november 1927.

Anna Maria Martina Schats

Anna Maria Martina Schats werd op 27 december 1862 te Weelde geboren. Zij trad in bij de Zusters Apostelinnen te Antwerpen op 15 augustus 1892 met de kloosternaam Zuster Augustina. Ze werd geprofest op 2 april 1895 en overleed te Sint-Pieters-Lille op 3 februari 1924.

Joanna Bols

Joanna Bols werd te Weelde geboren op 11 september 1866. Ze werd geprofest in het Gasthuis te Diest op 4 oktober 1895 en zij nam de kloosternaam aan van Zuster Anna. Ze overleed te Diest op 26 december 1936.

Adriana Cornelia Van Hees

Adriana Cornelia Van Hees werd op 17 oktober 1868 te Weelde geboren. Ze trad in bij de Zusters van Sint Vincentius à Paulo te Deftinge met de kloosternaam Moeder Maria Catharina. Zij werd geprofest op 17 december 1891 en overleed in het Godshuis te Grobbendonk op 16 maart 1930.

Joanna Verbeek

Joanna Verbeek werd op 9 augustus 1868 te Weelde geboren. Ze trad in als Zuster Francisca bij het Gasthuis te Herentals op 15 april 1896. Ze werd er geprofest op 19 juli 1897 en overleed er op 20 april 1930.

Cornelia de Bont

Cornelia de Bont werd te Weelde geboren op 19 juli 1871 en ze trad in bij de Zusters van Huldenberg op 18 juni 1892. Ze werd geprofest op 1 september 1894 en ze overleed op 23 december 1957. Haar kloosternaam was Zuster Silvina.

Eugenia Cornelia Peeters

Eugenia Cornelia Peeters werd te Weelde geboren op 13 augustus 1872. Ze trad in bij de Zusters van de H.Drievuldigheid en had de kloosternaam Zuster Clara. Ze overleed te Bastenaken op 8 maart 1919.

Anna Verbeek

Anna Verbeek werd te Weelde geboren op 1 oktober 1874. Ze werd ingekleed bij de Zusters Franciscanessen te Herentals op 8 december 1896 en ze werd er geprofest op 4 januari 1898. Haar kloosternaam was Zuster Maria Hubertina. Anna overleed te Herentals op 14 november 1951.

Maria Josephina Bols

Maria Josephina Bols werd te Weelde geboren op 5 mei 1877. Zij werd aangenomen in het O.L.Vrouwe Gasthuis te Mechelen op 4 november 1902 en nam de kloosternaam aan van Zuster Odrada. Ze werd geprofest op 7 juni 1904 en overleed er op 30 september 1916.

Maria Catharina Van Gils

Maria Catharina Van Gils werd te Weelde geboren op 17 november 1878. Ze trad in bij de Zusters van Vorselaar op 21 september 1903 en nam de kloosternaam aan van Zuster Agatha. Ze werd geprofest op 10 oktober 1904 en ze overleed te Westmalle op 13 november 1959.

Angelina Petronella Van der Voort

Angelina Petronella Van der Voort werd te Weelde geboren op 25 augustus 1878. Ze werd geprofest in het klooster van de Ursulinen te O.L.Vrouw-Waver op 29 december 1903. Haar kloosternaam was Zuster Maria Cornelia der Heilige Harten. Ze overleed op 26 april 1929.

Maria Cornelia Noyens

Maria Cornelia Noyens werd te Weelde geboren op 10 oktober 1879. Ze trad in bij de Zusters van de H.Harten te Berlaar op 3 september 1894. Ze deed haar eeuwige beloften op 10 september 1901 en ze overleed op 25 november 1925.

Anna Swaan

Anna Swaan werd te Weelde geboren op 25 oktober 1879. In 1901 trad zij in het klooster van de Witte Zusters van Afrika, de congregatie van Kardinaal Lavignerie en ze nam de kloosternaam van Zuster

Edmonda aan. Zij werd vereerd met de Herinneringsmedaille en het Overwinningskruis 1914-1918 en met het Gedenkteken van het Rood Kruis van Koningin Elisabeth. Ze overleed te Brugge op 17 september 1965.

Maria Theresia Van de Wouwer

Maria Theresia Van de Wouwer werd te Weelde geboren op 27 mei 1885. Ze trad in bij de Zusters Franciscanessen Missionarissen van Maria en had als kloosternaam Zuster Maria Bernardina. Ze overleed te Brugge op 31 oktober 1959.

Louisa Van de Pol

Louisa Van de Pol werd te Weelde geboren op 25 december 1886 en ze trad binnen bij de Zusters Franciscanessen te Herentals. Ze verbleef vele jaren in de missies van Zaire en ze overleed te Herentals op 30 december 1968. Haar kloosternaam was Zuster Livina.

Maria Josephina Vloemans

Maria Josephina Vloemans werd op 4 november 1888 te Weelde geboren. Ze werd geprofest op 20 april 1914 en heette Zuster Odrada. Zij overleed in 't gesticht van de H.Ludovicus te St.-Niklaas op 14 oktober 1918.

Theresia Dickens

Theresia Dickens werd op 6 december 1890 te Weelde geboren. Ze werd geprofest bij de Zusters Franciscanessen te Arendonk op 13 maart 1932. Haar kloosternaam was Zuster Clara. Ze overleed te Arendonk op 8 mei 1980.

Theresia Van Loon

Theresia Van Loon werd op 1 oktober 1890 te Weelde geboren. Zij trad in bij de Zusters van Liefde van Jezus en Maria met de kloosternaam Zuster Maria Malachie. Ze werd geprofest op 15 januari 1920 en overleed op 1 juli 1952.

Maria Ludovica Van Rillaer

Maria Ludovica Van Rillaer werd te Weelde geboren op 18 december 1892. Ze werd geprofest bij de Zwartzusters van Mechelen op 10 mei 1921 en overleed op 23 februari 1960. De kloosternaam was Zuster Maria Theresia.

Ida Heyns

Ida Heyns werd op 3 mei 1892 te Weelde geboren. Ze trad in bij de Liefdezusters van de Verrezen Zaligmaker en had als kloosternaam Zuster Genoveva. Ida werd geprofest op 1 februari 1915 en overleed in het Sint Vincentiusgesticht te Sint Niklaas op 20 mei 1933.

Maria Van de Laar

Maria Van de Laar werd te Weelde geboren op 24 september 1893 en ze trad in bij de Zusters van Berlaar op 2 februari 1916. Hier werd ze geprofest op 17 september 1918. Ze overleed te Wolfsdonk-Langdorp op 14 juni 1978. Haar kloosternaam was Zuster Bibiana.

Antoinette Kolen

Antoinette Kolen werd te Weelde geboren op 29 mei 1893 en zij trad in bij de Gasthuiszusters Augustinessen te Mechelen op 3 april 1913. Daar overleed zij op 2 december 1968. Haar kloosternaam was Zuster Agatha.

Wilhelmina De Rijck

Ze werd geboren te Diessen op 23 augustus 1898. Wilhelmina trad binnen bij de Gasthuiszusters Augustinessen te Mechelen op 9 mei 1922. Ze werd geprofest in 1927 en ze overleed te Mechelen op 6 maart 1978. Haar kloosternaam was Zuster Dominica.

Maria Christina Van Hees

Maria Christina Van Hees werd te Weelde geboren op 16 februari 1902. Als jonge religieuze vertrok ze in 1929 naar China, waar ze te Shangai werd geprofest op 14 maart 1930. Ze werkte 46 jaar in het verre Oosten, ten dienste van de zieke en noodlijdende mens en dit in vaak moeilijke omstandigheden. Zij was de laatste religieuze die missiearbeid verrichtte in China. De kracht daarvoor putte ze in het gebed en in een innig verbonden leven met de Heer. Ze overleed te Gooreind-Wuustwezel op 23 oktober 1980.

Leonie Geerts

Leonie Geerts werd te Weelde geboren op 5 juni 1917 en ze trad in bij de Zwartzusters van Overijse-Mechelen op 8 september 1942. Zij verbond zich door professie aan die gemeenschap op 8 augustus 1944. Zuster Geerts overleed op 26 augustus 1977.

B. Weeldse geestelijken nog in leven

1. Aloïs Vloemans Paters van de H.Geest
2. Jan Sels Paters van de H.Geest
3. Louis Broeckx Paters van de H.Geest
4. Henri Maes Paters Passionisten
5. August Sels Paters Minderbroeders-Capucijnen
6. Marijn Geerts Paters Minderbroeders-Capucijnen
7. Jos Van Hees Witte Paters van Afrika
8. Karel Clé Missionarissen van Scheut
9. Adriaan Hendrikx Paters van de Heilige Harten, Picpus
10. Jozef Slegers Paters van de Heilige Harten, Picpus
11. August Bax Priester van het bisdom
12. André Denijs Priester van het bisdom
13. Jos Van Beek Priester van het bisdom
14. Roger Vaernewijck Priester van het bisdom
15. Jos Fransen Priester van het bisdom
16. Clementine Maes Zusters Missionarissen De Jacht, Heverlee
17. Carolina Boermans Zusters Missionarissen De Jacht, Heverlee
18. Maria Vloemans Zusters Missionarissen De Jacht, Heverlee
19. Elisa Van Loon Zusters Missionarissen De Jacht, Heverlee
20. Louise Mertens Zusters Missionarissen De Jacht Heverlee
21. Irma Verheyen Zusters Missionarissen De Jacht Heverlee
22. Josephine Huysmans Zusters van het Convent van Bethlehem, Duffel
23. Catharina Van de Pol Zusters van het Convent van Bethlehem, Duffel
24. Jeanne Vloemans Zusters van het Convent van Bethlehem, Duffel
25. Emma Bax Zusters Franciscanessen, Herentals
26. Julia Van Beek Zusters Franciscanessen, Herentals
27. Elisa Sommen Zusters van Vorselaar
28. Maria Abbeel Zusters van Vorselaar
29. Theresia Abbeel Zusters van Vorselaar
30. Jeanne Geerts Zusters van Vorselaar
31. Mathilde Boeren Zusters van Vorselaar
32. Leonie Slegers Zusters van Vorselaar

33. Josephine Van der Moeren Zusters van Vorselaar
34. Elisa Pelkmans Zusters van het Heilig Graf, Turnhout
35. Aline Boeren Zusters van het Heilig Graf, Turnhout
36. Maria Verheyen Zusters van het Heilig Hart van Maria, 's-Gravenwezel
37. Philomena Hendrickx Zusters Apostelinnen, Antwerpen
38. Maria-Christina Tackx Zusters Maria Stella, Oostmalle
39. Jeanne de Bont Zusters van Liefde, Gent
40. Pauline Van Beurden Zusters Annonciaden van Huldenberg
41. Louisa Laureyssen Zusters Franciscanessen, Borchtlombeek
42. Julia Van den Eynde Soeurs de la charité maternelle, Metz

Nicolaus Poppelius, een Weeldse heilige?

Bij het einde van de vorige eeuw kwam er heel wat beroering over de naam en herkomst van Nicolaus Poppelius, martelaar van Gorkum, overleden op 9 juli 1572 te Den Briel in Nederland. Jarenlang hebben Weelde en Poppel geredetwist om de eer de H.Nicolaus Poppelius, als inboorling te mogen begroeten. De heiligverklaring van de martelaren van Gorkum had te Rome plaats in 1867 en in de bulle van heiligverklaring was te lezen: "Nicolaus Poppelius, Welda Campinae Vico ortus", wat betekent "uit Weelde". Voor de heiligverklaring in 1867 hadden de gelovigen van Weelde en Poppel nooit geredetwist over de afkomst van de heilige. Onder impuls van de geestelijkheid van Weelde, ontstond daar toen een stormachtige campagne om het bezit van de H.Nicolaus Poppelius. De verering van een heilige bracht heel wat baat bij. We denken aan missen, broederschappen, novenen, processies, bedevaarten, offergaven, relikwieverering en allerhande godvruchtige activiteiten.

Het invoeren van de voorspraak van de heilige had zeker zijn stempel gedrukt op de volksdevotie en alle godsdienstige handelingen, met veel overtuiging door de gelovigen aan de dag gelegd, zullen we geenszins bekribbelen. Om het protest van Poppel te vergoelijken of weg te wuiven, werd er bij het bouwen van de Nicolauskapel in de Hegge, rekening gehouden met het feit dat Poppel toch niet op een zijspoor kon geschoven worden. Poppel had Weelde ook luidkeels op de korrel genomen met "de gestolen heilige". Wanneer de graafwerken voor de kapel in de Hegge waren voltooid, werd uit Poppel de zavel aangevoerd, die men in de groeven stortte. Zo bouwde men te Weelde de kapel ... op Poppelse grond! In het jaar van de heiligverklaring werden te Weelde grote festiviteiten op het getouw gezet. De heiligverklaring onder Paus Pius IX had plaats op 29 juni 1867. Na de dood van zouaaf Pater Cornelis Van den Akkerveken uit Poppel stuurde Jan Baptist Paaps op 27 februari 1868 een brief naar pastoor Cools van Poppel waaruit wij volgend fragment citeren: "... en daarom verzoek ik u goed aan te tekenen dat hij van Poppel is, want anders zou men binnen honderden jaren te Raevens het feest zijner heiligverklaring wel eens kunnen vieren, zoo als men verleden jaar dit van Poppelius te Weelde gevierd heeft".

Er bleef discussie over zijn afkomst en rond de eeuwwisseling raketten de Weeldse onderpastoor, E.H. August Van Eyndhoven het vuur op. Van zijn hand verscheen in 1900 de bijdrage: "De H.Nicolaas Jansen van Weelde, bijgenaamd Poppelius". In 1906 verscheen te Diest van de Poppelse geestelijke Corneel Ruts een brochure en deze bijdrage was een repliek op de stelling van Van Eyndhoven. De tekst van Corneel Ruts was niet zo exclusief pro Poppel als de stelling van Van Eyndhoven pro Weelde gericht was. De eenzijdige bewijsvoering van Van Eyndhoven botste op zware kritiek van geschiedkundigen, die de zaak onpartijdig bekeken. In 1917 schreef August Van Eyndhoven andermaal een antwoord van vijftien bladzijden op de publikatie van Corneel Ruts. Dit handschrift wordt te Weelde bewaard door Edmond Swaan. Eindelijk op 6 oktober 1921 schreef August Van Eyndhoven vanuit Berlaar, waar hij rector was van het Sint-Augustinusgesticht een brief aan kanunnik Janssen te Turnhout. Hij liet hem weten, dat hij er eindelijk in geslaagd was, de studie over "den heilige" naar zijn goesting te voltooien. De publikatie is er niet meer gekomen en op de Weeldse bewijsvoering werd in 1922 de domper gezet. Op dat moment was er te Weelde een Nicolaus-verering ingeplant en zodanig uitgebouwd, dat de "heilige" daar een volksbezit was geworden. Van Eyndhoven argumenteerde naar eigen ingeving en minder op basis van de historisch-betrouwbare documenten, die de laatste jaren onder ogen werden genomen en nieuwe aspecten aan het licht brachten. Wij menen, dat de passies geluwd zijn en hebben geoordeeld een onbevengene visie van het probleem weer te moeten geven. Dit artikel is echter geen volledige studie over de Heilige Nicolaus Poppelius maar enkel een samenvatting van de belangrijkste elementen. We hebben bronnen nagekeken die door Ruts en Van Eyndhoven onvoldoende werden onderzocht, o.a. het kerkachief van Poppel, het

archief van de universiteit van Leuven en het testament van pastoor Joannes Hubertus Loemelanus uit 1529.

1. Korte levensschets

De H.Nicolaus Jansen, bijgenaamd Poppelius, werd geboren rond 1530. Zijn bijnaam Poppelius wijst er alleszins op, dat hij gedoopt werd in de Poppelse kerk. Misschien zorgde de pastoor van Poppel of Weelde voor zijn eerste opleiding. Wie weet bestond er een school te Weelde, gesticht door pastoor Joannes Hubertus Loemelanus. Deze immers stichtte ook een beurs te Leuven voor toekomstige priesters. De leerling die later in onze kerken zal prijken met de palmtak der martelie, studeerde te Leuven en in 1556 behaalde hij de 35e plaats onder 180 kandidaten. Leonardus Vechel had hem te Leuven leren kennen en pas was hij pastoor te Gorkum of hij vroeg Nicolaus als kapelaan en een weinig later werd Nicolaus zelfs medepastoor. Was hij al niet zo welsprekend als zijn pastoor, in ijver voor de zielen stond hij bij hem niet achter. Hij werkte zo hard, dat de parochianen hem het slaafke noemden, waarop Nicolaus glimlachend antwoordde: "Hij slaaft wel, die voor God slaaft".

Op 25 juni 1572 kwamen de Watergeuzen binnenvallen. Priesters en katholieken die het meest in aanzien stonden trokken zich terug in een versterkt kasteel. Na een dag en 2 nachten gaf men de burcht over, omdat de aanvoerder der Geuzen, Marinus Brant, beloofde en zwoer allen het leven te sparen. De burgers werden vrijgelaten maar de geestelijken werden opgesloten en aan de moedwil der soldaten overgeleverd. Nicolaus, die moedig zijn geloof beleed, sloegen ze een touw om de hals, wierpen die over de deur, trokken hem enkele malen op en af en lieten hem dan voor dood liggen. Zijn einde was echter nog niet gekomen. Op zondag 6 juli werden zij naar Den Briel overgebracht en vandaar werden zij op 8 juli door Willem Van Der Marck, graaf van Lummen, overgebracht naar het verwoeste klooster "Ten Rugghe". Omstreeks 4 uur 's morgens op 9 juli 1572 werden zij daar opgehangen.

2. Nicolaus te Leuven

Te Leuven studeerde Nicolaus van 28 augustus 1553 tot 1557, het jaar van zijn priesterwijding. Hij liet zich inschrijven als "Nicolaus Joannis Weldensis". Hij studeerde wijsbegeerte in de pedagogie "Het Vercken" en verbleef er onder de mindergegoeden in het huis van Standonck. In een rekenboek van het Standonckkollege te Leuven vonden we nog een vermelding in verband met Nicolaus. Onder een lijst van inwonenden, opgesteld door president Vincentius Clerici lezen we: "Familia Standonica distincta secundum mensas anno 1555, 19 octobris sub Vincentio Clerico Zuylieno: ...Metaphysici pauperes ... Nicolaus Weldensis ..."

Op 26 maart 1556 behaalde Nicolaus het licentiaat in de wijsbegeerte en in dat register staat hij opgetekend "Nicolaus Joannis ex Welda". In 1557 werd hij tot priester gewijd van het bisdom Kamerijk. Na zijn priesterwijding verbleef Nicolaus nog twee jaar in het huis van Standonck, immers beursstudenten moesten als tegenprestatie zich nog twee jaar inzetten tot heil van het instituut. In deze pedagogie waren twee bestuursambten: regent van het huis en magister pauperum of meester van de beursstudenten. Deze betrekkingen moesten volgens art.45 van het testament van Pastoor Loemelanus, toegewezen worden aan afgestudeerde studenten van de beursenstichting en wel uit de plaatsen Lommel, Geel of Weelde. Wanneer Nicolaus op 11 juni 1559 het huis van Standonck verliet, stond hij daar opgetekend als "Magister Nicolaus Weldensis". Was hij magister van het huis van Standonck of behaalde hij de titel van magister in de wijsbegeerte? Een antwoord hebben we hier niet voor.

We hebben nu gezien dat Nicolaus viermaal te Leuven staat opgetekend als zijnde van Weelde. Hoe is dat te verklaren? Nicolaus genoot te Leuven van een studiebeurs uit de stichting van Joannes Hubertus Loemelanus, pastoor van Weelde van 1503 tot 1532. Loemelanus stichtte daar in 1529 tien studiebeurzen voor familieleden en studenten uit Lommel, Geel en Weelde. In zijn testament maakte Pastoor Loemelanus geen onderscheid tussen Weelde en Poppel, die onder één schepensbank ressorteerden en dat kan men zelf lezen in artikel 29 van dat testament. Over alle verordeningen, vervat in het testament van pastoor Huybrechts, en vooral over de toekenning van de studiebeurzen moesten de Heilige Geestmeesters van Weelde waken, afgezien die studenten te Poppel of te Weelde geboren waren. Het staat vast dat Nicolaus te Leuven dus een bescheid heeft voorgelegd dat verstrekt werd door de Heilige Geestmeesters van Weelde en daarom staat hij te Leuven opgetekend

als afkomstig zijnde van Weelde. We weten dat andere Poppelse studenten ook van deze beurs van pastoor Loemelanus hebben genoten, o.a. Adriaen Peeters in 1561 en Petrus Van den Wijngaerden in 1720. In 1553 lieten zich, buiten Nicolaus, nog drie Weeldenaren als "divites" of rijken inschrijven aan de universiteit van Leuven. Zij studeerden zonder beurs: Lambertus Dierckx, Adrianus Baelemans en Adrianus Buyckx

3. De geschiedschrijvers

Na de marteldood in 1572, verscheen te Keulen hetzelfde jaar reeds, een werkje over de tragedie van Den Briel. Het werk was opgesteld door Willem Estius, volgens het verslag van een ooggetuige. Dit werkje "Novorum in Hollandia Martyrum passionis historia" werd buiten weet van de schrijver Willem Estius in Keulen uitgegeven. In deze uitgave heet onze heilige: Nicolaus Joannis Poppelius. De andere martelaars werden daarin genoemd naar de kerk waarin ze werden gedoopt en hun familienaam werd al dan niet achterwege gelaten. In 1625 verscheen van P.Opmeer: "Historia Martyrum Batavicornum". Dit werk dateert van vroeger, want Petrus Opmeer is gestorven in 1595. Uit de nimmer gedrukte aantekeningen van Rutger Estius, de broer van Willem Estius en uit een Vlaams gedicht van Pontus Heuterus heeft hij de historie opgemaakt. In deze uitgaven heet onze heilige: "Nicolaus Poppelius". Dus een tweede schrijver-tijdgenoot die niet over Weelde spreekt!

Andere tijdgenoten, zoals de reeds genoemde P.Heuterus, Wynckius, Bouchier, steunen op het eerste werkje van Willem Estius of schrijven volgens de lopende geruchten, maar zij noemen weinig of geen namen ...In 1603 liet Willem Estius zijn eigenlijke geschiedenis der martelaren van Gorcum verschijnen: "Historia Martyrum Gorcomiensium". In 1604 zag een Vlaamse vertaling door W.Spoelbergh het licht. Van 1572 tot 1603 had Rutger Estius, de broer van Willem Estius alles wat hij kon vinden over de martelaren, bijeengezocht en naar zijn broer Willem gestuurd. Deze controleerde de gegevens, deed zelf ook nog opzoekingen en in dit werk, lezen wij meer over Nicolaus, o.a.: "Nicolaus Joannis filius, cognomento Poppelius, Welda vico Campaniae ortus". (Nicolaus Jansen, bijgenaamd Poppelius, te Weelde, een dorp in de Kempen geboren). Het is zeker dat Willem Estius inlichtingen had genomen te Leuven en vandaar dat hij als geboorteplaats Weelde heeft vermeld. De inhoud van dit werk werd in 1619 aangewend door de Minderbroeders om het proces tot zaligverklaring op te stellen. De overige levensbeschrijvingen waarin over Nicolaus gesproken wordt en dat zijn er meer dan honderd (!) brengen niets nieuws. Het zijn meestal werken die steunen op Estius.

4. Wat zeggen de archiefstukken uit de 17de eeuw?

Twintig jaar voor de zaligverklaring, namelijk in 1655, werd door pastoor Laurentius Mutsaerts van Poppel een schilderij besteld bij Jacques Nieuwelants te Hoogstraten. Deze kunstenaar was geboren te Brecht in 1613, verbleef vanaf 1647 in Hoogstraten waar hij in de kerk begraven werd in 1670. Nieuwelant werkte in en voor vele Kempense kerken. De rekening van dit schilderij voor de Poppelse kerk is bewaard gebleven en hierin lezen we: "Item uytgegeven aen Jacques Nieuwelants, schilder voor een schilderie van Nicolaus Poppelius 8 gulden". Tien jaar na de zaligverklaring stonden de Minderbroeders-Recolletten van Nederland andermaal in de bres om het proces van de heiligverklaring te Rome aanhangig te maken. De meesten van de martelaren van Gorkum behoorden tot de orde van de Minderbroeders. De kosten van de zaligverklaring beliepen over de 30.000 Brabantse gulden en de heiligverklaring zou nog duurder uitvallen.

Daarom dachten de Minderbroeders eraan, de steden en dorpen, waaruit de martelaren afkomstig waren, te verzoeken, om financiële bijdragen te leveren in de kostendekking van het proces. Poppel werd ook verzocht zijn duit in het zakje te doen. De bedelbrief is nog bewaard en we laten hier de aanspreektitel en de voornaamste passus volgen: "Aen de wijse voorsieninghe Regeerders ende catholijke inwoonders tot Poppel. Soo ist dat de supplianten gedwonghen worden tot alle steeden ende principaele plaetsen hunnen toevlucht te nemen op alle godtvruchtighe herten van dese catholijcke gemeynthe, uyt de welcke eenen van dese Saelighe martelaers, den Saelighen Nicolaus Poppelius, tot groote eer ende voordeel der selve, sijne geboorte heeft bekoomen..." Kort na de zaligverklaring, in 1680, had de Poppelse pastoor Marcus Antonius Bigato gezorgd voor de gedachtenis aan de roemrijke dorpsgenoot. De kerkrekening vermeldt: "Uytgegeven aen Jacob den smidt voor een ijseren cruysken dat gestelt is tot memorie op de plaetse daer den martelaer van Gorkum, Nicolaes Poppelius, alhier geboren is op Peeter Jan Wijnants erve ... 14 stuyvers". Deze

boerderij kan volgens de archiefstukken gestaan hebben in het centrum van Poppel, tegenover het huidige gemeentehuis. Dit is echter nog niet helemaal zeker. Deze drie archiefstukken spreken dus duidelijk in het voordeel van Poppel. Dat ook te Poppel het aandenken van Nicolaus Poppelius in de 19e eeuw was afgezwakt, lijkt geen twijfel, want tussen de zaligverklaring en de heiligverklaring verliepen twee eeuwen.

5. De legende

- Sommigen beweren dat Nicolaus in de Hegge is geboren. Hoever kunnen we nu met dit gezegde terugklimmen om de ouderdom ervan te bepalen? E.H.Verwilt, onderpastoor te Weelde van 1856 tot 1862 getuigde dat de overlevering toen reeds bestond. E.H.Beerten, pastoor te Weelde van 1863 tot 1896 beweerde ooit eens in een vergadering te Poppel dat er voor de heiligverklaring (1867) in Weelde van geen heilige sprake was.

- In Poppel bestond er een overlevering die de voorgaande tegenspreekt. Volgens sommigen zou hij geboren zijn schuin tegenover de pastorie, waar de melkerij heeft gestaan. E.H.Cools, onderpastoor en pastoor te Poppel van 1835 tot 1887, getuigde dit dikwijls gehoord te hebben. Anna Maria Hendrickx, gestorven in 1858 in de ouderdom van 84 jaar, verklaarde dat zij dit van haar ouders had vernomen.

- Anderen beweren, "den heilige" is in de Hegge geboren, maar die was toen onder Poppel.

- Monseigneur Jan Baptist Paaps beweerde dat er een kruis tegen het geboortehuis van "den Heilige" zou gestaan hebben en dat later in het huis van de familie Paaps werd ingemetseld (nu huis familie Moonen in de Dorpsstraat). Zou er verband bestaan tussen deze bewering en de aankoop van een ijzeren kruis in 1680 door de Poppelse pastoor? Wellicht zullen we de waarheid nooit achterhalen.

6. Besluit

Wie heeft nu gelijk? Weelde of Poppel? Waarschijnlijk kunnen geen van beiden met volle zekerheid spreken. De registers van Leuven met al de schrijvers die er op steunen zijn een bewijs voor Weelde. De archiefstukken uit de 17e eeuw, het werk van W.Estius in 1572 en de bijnaam Poppelius zijn een bewijs voor Poppel. De overlevering te Poppel is trouwens ook ouder en sterker dan die van Weelde. Misschien ligt de waarheid tussenin. Het staat vast dat Nicolaus in de Poppelse kerk werd gedoopt (Poppelius), waarschijnlijk werd hij ook te Poppel geboren en mogelijk verbleef hij na zijn geboorte te Weelde. Deze veronderstelling zou verklaren waarom Nicolaus te Leuven staat opgetekend als "van Weelde" en waarom hij de bijnaam Poppelius kreeg. Bovendien verklaart deze veronderstelling waarom er in de archieven van de 17de eeuw driemaal sprake is van Nicolaus, zijnde geboortig van Poppel. Verdere opzoekingen kunnen deze veronderstelling doen vallen, maar ze kunnen ze ook komen ondersteunen. Graag zouden we definitieve klaarheid willen brengen en de waarheid huldigen.

VII.Het schoolwezen te Weelde

Voor 1900

1. De dorpsschool van 1500 tot 1873

Wanneer men te Weelde met onderwijs is begonnen, is ons niet bekend. Waarschijnlijk werd reeds voor 1500 sporadisch onderricht aan de kinderen gegeven. Na 1500 moet dit onderricht enige vorm hebben gekregen, want in 1529 begunstigt Joannes Huybrechts van Lommel, rector van de kerk van Weelde (1503-1532) in zijn testament de rector van de school en de koster. Ook moet er rond die tijd reeds een gebouw hebben bestaan dat tot school diende want in 1562 betaalden de kermeesters een rekening "van de school te decken" en in 1564 betaalden de Heilige Geestmeesters 15 stuivers voor het herstellen van de school. Dat de schoolmeesters die ons tot 1850 bekend zijn, ook koster waren kan niet toevallig zijn. Doch dit alles is niet duidelijk. Te Weelde bestond het middeleeuws beneficie van de matricularia of kosterij waarvan de beneficiant een priester kon zijn. Misschien moest deze beneficiant uit hoofde van zijn beneficie onderricht geven aan de Weeldse jeugd. Gezien beneficianten dikwijls niet ter plaatse resideerden, benoemden zij iemand die hun plichten mits betaling tegenover het beneficie vervulde (zie hoofdstuk kerkgeschiedenis).

In 1686 kon heer Mattijs van Dijck te Ravels niet van het kosterskoren genieten dat geunieert was met zijn beneficie van Onze Lieve Vrouw daar de gemeente Jespar Pauwels Schroevers tot schoolmeester-koster had benoemd en alzo recht had op het kosterskoren. In 1733 nog was er een conflict tussen de clerus en de wereldlijke overheid te Weelde over de vraag wie de torenklok moest onderhouden: de matricularius Stobbelaer uit hoofde van zijn beneficie, dan wel de schoolmeester (Herman Boeckx) uit hoofde van een contract met de schepenen en mits betaling. De eerste met zekerheid gekende schoolmeester was Hendrick Wangius. We zien tevens dat hij ook koster was (vermeld in 1606). Hij was waarschijnlijk benoemd in 1601 daar hij op 13 juni 1600 te Rijkevorsel tot schoolmeester werd benoemd, voor één jaar beginnende van 24 juni 1600. In 1614 werd Albertus Jacob Waermans benoemd als schoolmeester-koster. Meester Aelbrechts zou ongeveer 50 jaar zijn ambt uitoefenen. Hij werd op 16 augustus 1666 in de St.-Michielskerk begraven. Meester Albrecht Jacobs van Boxel was gehuwd met Barbara Buycx, een dochter van de schout van Weelde Peter Buycx (ca 1608), en tijdgenoot van Frans Van den Nieuwenhuysen, stadhouder. Peter en Frans waren op 6 april 1606 met nog meer ingezetenen naar Baarle gegaan waar ze in het huis van Gerrit Joosten van Gilze een troep soldaten aantreffen onder leiding van Cornelis van Turnhout. Deze laatste werd door Adriaan Buycx, waarschijnlijk een broer van Peter, met een handbijltje dermate toegetakeld dat hij aan de verwondingen stierf.

Hij werd als schoolmeester opgevolgd door de Weeldenaar Michiel Verheyden. Michiel Verheyden was rond 1672 weduwnaar geworden van Cornelia Peeter Deens. Hij was een zoon van Jan Verheyden en Magriet Jan Huybrechts. Het kostersambt werd waargenomen door Jacob Waermans, de zoon van de vorige schoolmeester die tevens ook kapelaan was van St.Jan Baptist. Hij was vanaf 1648 onderpastoor van St.Jan en volgens Pater de Meyer toen ook reeds koster (custos per 34 annos et vice-pastor) en zou dit blijven tot aan zijn dood in 1682. Op 3 september 1682 werd meester Michiel Verheyden klokopwinder en orgelspeler. Hieraan was wel de voorwaarde verbonden, dat hijzelf voor de toekomstige kapelaan een suite moest geven. Hij bleef werkzaam tot aan zijn dood en hij werd in de St.Michielskerk begraven op 17 april 1704. Nicolaes Van Leyenbergh volgde Verheyden op. Hij was te Weelde geboren op 23 juli 1674. Hij was gehuwd met Juffrouw Johanna van Steenhuys, dochter van Peeter, schout van Lille, Vlimmeren en Wechelderzande en drossaard van Poederlee en van juffrouw Maria Lemmens, stammend uit de voornamige Weeldse familie Lemmens.

Hij nam het niet zo nauw met zijn functie want bij resolutie van 17 september 1720 kreeg hij op staande voet ontslag: "alsoo aen ons stadhouder ende schepenen deser vrijheyte Weelde diversche clachten den ingesetene alhier aengaende de duytsche schole datten tegenwoordigen provisionele schoolmeester veeltijts van de schole sich selven is absenterende, in volgen de kinderen niet genochsaem avanceren in hunne leeringhe, klagende de lieden der kinderen, dat bij soo verre daer inne bijde wethouderen niet en wort versien dat sijn hunne kinderen van den eenen kant van onse gemeynte sullen genoodsaek sij te seynden naer de schole vanden dorpe van Poppel, ende van den anderen kant naer die van den dorpe van Ravels omme alsoo hunne kinderen geleert te worden waer door merckelijcke inconvenientien staen te gerijsen, soo hebben wij stadhouder en schepenen bij

desen geresolvert sulcx wij resolveren mits desen den voors schoolmeester Nicolaes van Leyenborgh over het houden der kinderschole te bedancken, met aensegginge van geen voordere gasie dienaengaende te sullen betalen, sullende daer van door den voster behoorlijke wete laeten doen aenden selven".

Op 2 november 1720 werd Hermannus Boeckx aangesteld voor de schepensbank van Weelde tot nieuwe schoolmeester-koster. Hij ontving van de gemeente volgens een contract dat geldig was voor 6 jaar een jaarwedde van 144 gulden. Van de H.Geesttafel ontving hij 6 gulden per jaar voor het geven van kosteloos onderricht aan de arme kinderen. Hermannus Boeckx werd te Poppel gedoopt op 28 april 1695 als enig kind van Gerardus Boex en Maria Luyten. Hij huwde te Weelde op 10 november 1725 met Maghtildis Verheyen waarvan hij op 24 februari 1728 reeds weduwnaar zou zijn. Zijn tweede huwelijk ging hij op 11 juni 1737 te Weelde aan met Elisabeth Huybs uit Ravels, dit na heel wat moeilijkheden. Hij had namelijk een onwettig kind verwekt bij Nicolaa Verheyden. Alhoewel hij op het kerkhof wenste begraven te worden, besliste de gemeente dat hij om zijn ijver en verdiensten binnen de kerk moest begraven worden. Dit gebeurde op 4 april 1752.

Op 16 oktober 1753 werd Franciscus Boeckx, de zoon van de vorige schoolmeester door de wethouders aangesteld voor een termijn van 6 jaar. De contracten tussen beide partijen konden verlengd worden. In 1756 richtte hij zich tot de Weeldse magistraat om te protesteren tegen zijn laag salaris, waarvan hij ook nog zijn moeder moest onderhouden. Hij verkreeg een verhoging van zijn salaris vermits hij anders ontslag had genomen. De pastoor protesteerde tegen dit kontrakt en weigerde Franciscus Boeckx als schoolmeester te erkennen omdat de gemeente hem niet betrokken had bij de aanstelling. Soms moet hij toch voor ongewoon zware opdrachten hebben gestaan: immers uit de volkstelling van 1754 bleek, dat er toen 110 Hollandse leerlingen bij Weeldse gezinnen ingekwartierd waren om zich voor te bereiden op communie en vormsel. In Holland kende de Roomse godsdienst de "Besloten Tijd" en deze leerlingen waren voor één, twee of drie maanden op kosthuis te Weelde. Franciscus Boex bleef in dienst tot 1791 en overleed te Weelde op 15 februari 1793. Twee van zijn zonen volgden zijn voetspoor.

Jan Hubert, de jongste zoon, was enige tijd, na de dood van zijn vader, schoolmeester-koster te Weelde, maar hij week in 1797 uit naar Breda en werd daar directeur van de stedelijke Franse kostschool. Herman-Antonijs week in 1791 uit naar Eindhoven, om er organist te worden en in 1795 werd hij daar directeur van de stedelijke Franse kostschool. Hij was van Weelde niet vervreemd, want in 1824 was hij er peter van een nieuwe klok, welke achteraf bij de kerkbrand van 1841 vernield werd. Bij zijn dood in 1845, bezat hij 12 huizen en 77 hectare grond en behoorde hij bij de tien rijkste inwoners van Eindhoven. Na Herman-Antonijs Boex was Franciscus Huygens een tijd schoolmeester-koster en op 27 juli 1809 werd hij opgevolgd door Jan De Jongh. Op 1 maart 1813 werd Jan Baptist Verreet als onderwijzer benoemd. Deze werd geboren te Wechelderzande op 15 juli 1788. Buiten koster en organist was hij ook nog "wasschen keersmaker ten dienst der kerk". Vanaf die tijd krijgen we de eerste gegevens over het schoolbezoek. Dit was sterk afhankelijk van het seizoen. In de winter lag het schoolbezoek hoog, terwijl het in de zomer terugviel op de helft. Dit kwam omdat de kinderen in de zomer meer op het veld moesten werken om de oogst binnen te halen. In 1845 verklaarde men zelfs, "dat het volstreks noodzaakelijk is dat de school vacantie in den oogst voor het laeger onderwijs alhier behouden word". Schoolbezoek in 1827:

winter jongens: -14: 45 en + 14:7
winter meisjes: -14:40 en +14: 5
zomer jongens: -14:30 en +14:0
zomer meisjes: -14:20 en +14:0

Er werd onderwijs gegeven in "nederduitsche taal, lezen, schrijven en rekenkunde" (23 november 1830). Op 24 augustus 1837 werd het volgende in het gemeenteraadsverslag beschreven: "met genoegen zien wij dat het lager onderwijs alle jaeren meer en meer toenemd, en dat de zugt tot het leeren meer uytspreyd, niets word er verzuymd om hetzelve zoo veel doenlijk tot den gewenschten trap van verbetering te brengen: het lezen, schrijven, cijferen word er met iever voortgezet". Schoolmeester Verreet had het kennelijk druk (in 1840 waren er reeds 141 leerlingen), want op 24 juni 1850 werd Jacobus Wouters (°Oud-Turnhout), kwekeling van de normaalschool te Lier, tot ondermeester van de lagere school benoemd. Zijn salaris werd gedeeltelijk door het gouvernement betaald, maar de rest moest worden bijgebracht door hoofdonderwijzer Jan Baptist Verreet, want de

gemeente betaalde niets. Jacobus Wouters zou maar korte tijd te Weelde blijven, want op 11 april 1854 vertrok hij naar Ravels waar hij werd benoemd tot hoofdonderwijzer.

Jan Baptist Verreet nam ontslag op 30 januari 1857. Hij stierf te Weelde op 30 januari 1867. Zijn weduwe, Anna Catharina Notelteirs, ontving voortaan de helft van het onderwijzerspensioentje. Zij stierf te Weelde op 13 februari 1868. Na zijn ontslag werd Verreet opgevolgd door Guilielmus Stephanus Nelissen die benoemd werd op 4 maart 1857. Nelissen was voor zijn benoeming te Weelde in Loenhout hulponderwijzer geweest. Hij was geboren te 's-Heeren-Elderen op 4 maart 1835 en behaalde als kwekeling van de normaalschool te St.-Truiden zijn diploma "met groote vrugt" op 29 juli 1853. In 1858 waren er 50 arme kinderen die kosteloos onderwijs volgden. De voorwaarden voor het volgen van kosteloos onderwijs waren op 31 mei 1880 de volgende:

- de kinderen der personen door de weldadigheidsburelen bijgestaan;
- de kinderen der werk liede die alleenlijk den opbrengst van hun dagloon tot inkomst hebben;
- alle kinderen de gemeente bewoonde, opzichtsens dewelke het zal erkend zijn gelijkvormig aen de hierna volgende schikkingen, dat de personen welke er mede gelast zijn niet in eenen welgestelden toestand zijn;
- op dat het kostloos onderwijs als een recht kunnen geveergd worden, behoeft het kind zich in de volgende voorwaarden te bevinden:
 1. dat het ten minste 6 jaar en ten hoogste 14 jaar oud zij, op het tijdstip van 1 oktober, welke den inschrijving volgt.
 2. dat het de koepokken gehad hebben of de koepokstof ingeënt zij.
 3. dat de persoone met zijn onderhoud gelast de gemeente bewoone."

Van deze 50 arme kinderen in 1858 waren er 26 jongens en 20 meisjes. Vier kinderen woonden "eene kentschool bij een naburige gemeente opgerigt" bij. Gemiddeld 7 van hen verlieten per jaar het school waarvan er 1 op 7 niet kon cijferen. De inkomsten van de onderwijzer in 1859 waren als volgt:

1. jaarwedde 300 fr.
2. schadeloosstelling huishuur 100 fr.
3. schoolgeld betalende kinderen 345,60 fr.
4. schadeloosstelling kosteloos onderwijs 276 fr.
5. warmgeld der armkinderen 25 fr.
6. jaarwedde koster 25,67 fr.
7. voor de lijkdiensten 39 fr.
8. voor de zingende missen 25 fr.
9. voor de dopen 12,5 fr.
10. voor de kerkgangen 6,5 fr.
11. voor de huwelijken 6 fr.
12. voor de bedieningen 2 fr.
13. als waskeersmaker 61 fr.

De uitgaven van de onderwijzer waren in datzelfde jaar:

1. voor het zuiveren der kerk 26 fr.
2. voor het luiden van de klokken 24 fr.

In 20 jaar tijd was er een gevoelige evolutie in de inkomsten der onderwijzers te Weelde vast te stellen.

Jaarwedde Bijverdienste

1843 417 fr. 356,88 fr.

1853 417 fr. 458,32 fr.

1863 300 fr. 721,60 fr.

1866 400 fr. 880 fr.

Op 15 juli 1866 liet Stephanus Nelissen aan de gemeente weten dat hij gezien zijn ziekelijke toestand in de onmogelijkheid was om het lager onderwijs in de school voort te zetten. Hij verlangde dat er tijdelijk een vervanger op zijn kosten zou ontboden worden. Dit gebeurde en de hulponderwijzer van Retie deed te Weelde school voor 45 frank per maand. Schoolmeester Nelissen overleed te Weelde op 19 september 1866 om 3 uur 's morgens. Maria Theresia Pelkmans, zijn weduwe verdiende als kosteres in de kerk en "waschkeersmaekster" 120 frank per jaar. Met hem werd dan ook het tijdperk van de schoolmeesters-kosters afgesloten. Antonius Evers werd op 16 oktober 1866 tot hoofdonderwijzer benoemd te Weelde. Antonius Evers werd benoemd te Hamont op 14 november 1838 en huwde te Weelde op 16 februari 1867 met Joanna Cornelia Paaps, een zuster van Monseigneur Jan Baptist Paaps uit Poppel. In tegenstelling met zijn voorganger was hij geen koster meer, maar hij was wel een tijdje organist. Hij ontving hiervoor 100 frank per jaar. Evers was voorheen hulponderwijzer geweest te Ekeren (6 november 1858) en te Antwerpen St.Willebrords (4 oktober 1863). Evers was blijkbaar niet tevreden met zijn onderwijzersloontje, want hij was tevens winkelier, herbergier en schenker van sterke dranken. Andere inwoners kloegen dat hij hun broodwinning afnam en in de briefwisseling van 4 mei 1874 lezen we hierover het volgende: "Antonius Evers schoolonderwijzer van het lager onderwijzer voor den tijd van drij maanden met berooving van zijne jaarwedde in zijne bediening heeft opgeschorst voor ongehoorzaamheid, in het blijven uitoefenen van verschillende beroepen, door hem of zijn huisgezin gedreven en zonder de noodige machtiging verboden worden". Zijn bijberoepen leverden hem waarschijnlijk meer op dan zijn onderwijzersambt, want op 5 maart 1877 werd zijn ontslag aanvaard en in mei van hetzelfde jaar treffen we hem aan als winkelier te Lier.

2. In 1873 werd de dorpschool gesplitst in een jongens- en meisjesschool

Met de bouw van een nieuwe school in 1873 werd het onderwijs tussen jongens en meisjes gesplitst. Op 26 december 1873 werd juffrouw Julia Slaets, gediplomeerde normaliste te Beerse, tot onderwijzeres benoemd. Zij was van 24 januari 1874 in functie. Antonius Evers die les gaf tot 1 april 1877 werd opgevolgd door Victor Naulaerts. Deze werd geboren te Herenthout op 12 januari 1847 en werd te Weelde benoemd op 30 april 1877. Voorheen was Naulaerts hulponderwijzer te Wiekevorst geweest. Toen in 1879 de liberalen aan het bewind kwamen, verboden zij het godsdienstonderwijs. De kerk nam dit niet en een geweldige schoolstrijd barstte in gans België los en zorgde ook te Weelde voor de nodige onrust. Voortaan zag de toestand er als volgt uit:

- het onderwijs werd gegeven volgens de voorschriften van de nieuwe wet op het lager onderwijs;

- de geestelijke overheid weigerde voor en na de schooluren godsdienstonderwijs te geven. De onderwijzer en de onderwijzeres werden hiermee gelast en dit ieder voor 50 frank per jaar.

Doch de geestelijke overheid liet het hier niet bij zitten. Zij richtte een schoolcomiteit op bestaande uit Cornelius Marinus, Jan Baptist Hoppenbrouwers en Adrianus Peeters. Er werd een katholieke school voor lager onderwijs gesticht in oktober 1879 met als onderwijzer Joannes Mathijs Maas en als onderwijzeres Julia Nelissen. Deze laatste echter niet voor lang, want zij stierf te Weelde op 14 december 1883. Daar werd regelmatig een register van aanwezigheid en vordering bijgehouden hetgeen in de gemeenteschool niet gebeurde. De gemeenteschool had in deze tijd waarschijnlijk nog maar enkele leerlingen. In 1880 waren er nog 5 betalende leerlingen, vier jongens en een meisje. De onderwijzers volgden elkaar met de regelmaat van een klok op. Hun inkomen was natuurlijk sterk gedaald doordat er bijna geen betalende leerlingen meer waren.

Op 23 oktober 1879 nam Victor Naulaerts ontslag. Hij werd hoofdonderwijzer in de gemeenteschool te Putte. Hij werd op 7 november 1879 door August Wijns, geboren te Itegem op 19 juni 1859 en

hulponderwijzer te Herenthout opgevolgd. Deze gaf ook Franse les na de schooluren. Hoewel hij voor het godsdienstonderricht 100 frank per jaar ontving, nam hij op 12 februari 1881 de benen om benoemd te worden in Pulderbos. Vijf maanden later werd op 1 augustus 1881 Jan Henri Van Oirbeek benoemd. Hij was geboren te Lommel op 28 januari 1856. Dit alles is niet verwonderlijk, want omdat er maar enkele leerlingen in de gemeenteschool waren, kon de onderwijzeres de leerlingen makkelijk aan. De afwezigheid van een onderwijzer in de gemeenteschool was dus geen belemmering voor het onderwijs in de gemeenteschool. Van Oirbeek was vanaf 13 februari 1880 te Vorst-Centrum onderwijzer geweest, en te Weelde genoot hij een jaarwedde van 700 frank. Op 16 november 1882 werd hij te Ravels geplaatst. Hij werd opgevolgd door Petrus Josephus van Roey. Deze was geboren te Rijkevorsel op 16 mei 1858, werd onderwijzer te Hoboken (1/10/1877-10/7/1878) en te Rijkevorsel (11/7/1878-14/11/1882), en werd op 13 oktober 1882 van ambtswege te Weelde benoemd. Buiten zijn jaarwedde van 700 frank had hij nog 500 frank bijverdiensten. Van Roey werd te Merksplas benoemd op 29 juni 1883. De Weeldenaar J.A.Meulendijks die hier geboren was op 24 mei 1861 volgde hem op.

Voor zijn indiensttreding op 23 juli 1883 was hij onderwijzer te Zondereigen (1/6/1880) en hulponderwijzer te Hamont (9/10/1879). Hij huwde te Baarle Hertog op 1 september 1882 met Sophia Catharina Baeten. Wegens haar huwelijk diende juffrouw Julia Slaets haar ontslag in op 25 augustus 1879 en zij werd benoemd te Borgerhout. Juffrouw C. Van den Bosch die geboren was te Ranst op 12 maart 1857 volgde haar op (27 september 1879) maar nam reeds ontslag op 29 maart 1881 waarna ze werd benoemd te Herenthout. De liberale politiek zorgde voor een gespannen toestand tussen de officiële gemeenteschool die nauwelijks nog leerlingen telde en de opgerichte vrije katholieke school. Toen de liberalen in 1884 de meerderheid verloren, werd de toestand opnieuw min of meer normaal. In de gemeenteraadszitting van 23 december 1884 werd besloten de gemeenteschool te behouden en de meisjesschool, die sedert het ontslag van Juffrouw C. Van den Bosch gesloten was, te heropenen. De katholieke school werd opgeheven. Men benoemde Joannes Matheus Maas, die te Neeroeteren op 16 januari 1846 was geboren en die gedurende 5 jaar de vrije school had bestuurd, tot hulponderwijzer. Dit werd echter door het Hoger Bestuur niet goedgekeurd. Maas had wel twee jaar de leergangen gevolgd in de Normaalschool te St.-Truiden, maar hij bezat geen diploma. Tot onderwijzeres werd benoemd Juffrouw Victoria Wijgerde, te Weelde geboren op 8 februari 1851, gediplomeerde leerlinge der staatsnormaalschool van Herentals en bestuurster van de vroegere vrije meisjesschool. Voordien was zij onderwijzeres in de aangenomen school van Berthem geweest van 1/3/1872 tot 1/9/1879. Te Weelde had zij een jaarwedde van 400 frank en ze verdiende nog 600 frank bij. We stellen vast dat in 1886 63 meisjes en 102 jongens het lager onderwijs volgden. Het aantal leerlingen steeg dus gestadig. Op 11 januari 1887 vroeg men om gemachtigd te worden om een gemengde gemeenteschool voor jongens en meisjes te mogen openen voor de twee laagste klassen. Men zou de turnzaal daarvoor als schoollokaal kunnen gebruiken. Dit werd toegestaan en H. De Lausnay, geboren te Turnhout en gediplomeerd Normalist van de Rijksnormaalschool te Lier, werd op 1 maart 1887 tot hulponderwijzer benoemd. Hij had ongeveer 50 leerlingen onder zijn hoede. De situatie zag er voortaan uit als volgt:

- Meulendijks: twee hoogste klassen jongens
- Wijgerde: twee hoogste klassen meisjes
- De Lausnay: twee laagste klassen jongens en meisjes

In 1889 ontstond een conflict tussen de gemeente en de hoofdonderwijzer. Zijn zuster woonde bij hem in het schoolhuis en daar zij zwakzinnig was, zorgde zij voor de nodige storingen. Op 30 oktober 1889 werd Anna Maria Philomena Meulendijks in het gesticht te Geel geplaatst op aandringen van de gemeente. Het had wel even geduurd vooraleer ze daar geplaatst werd, want hoofdonderwijzer Meulendijks wilde zijn zuster te Weelde houden. In een verslag van 23 september 1889 lezen we hierover het volgende: "Betrekkelijk de inwooning van de zuster van den onderwijzer Meulendijks in het schoolhuis alhier. Hebben wij de eer u Ed. te laten weten, dat den gemeenteraad onmiddellijk na des zelfs ontvangst, den onderwijzer heeft aangemaend en uitgenoodigd zijne zuster bij zijne andere familie of elders te plaatsen ter oorzaken haren herhaalde onbetamelijkheden en stoornis der klassen van den hulponderwijzer. De onderwijzer had dat beloofd daarvoor eerstdaags te zullen zorgen, doch later zegde hij dat dit voor hem een moeyelijke zaak was, en dat zijne andere familie niet genegen was haar bij hun in te nemen, en vroeg dan nog eenige dagen uitstel. Doch het schijnt dat de onderwijzer die zaak zoo maar stillekens laat hangen, dus heeft de gemeenteraad in zitting van gisteren 22 dezer maand, het besluit genomen den onderwijzer dringend te gebieden dat hij moet

zorgen dat zijne zuster het schoolhuis voor den 1e oktober aanstaande heeft verlaten, en daarin om de boven aangehaalde redenen, niet meer mag blijven wonen".

Regelmatig werden ook kantonale wedstrijden tussen leerlingen van de lagere scholen gehouden. Zo werd op 15 juli 1886 het lokaal der gemeentelijke jongensschool daarvoor ter beschikking gesteld. In 1889 waren bij deze wedstrijd elf laureaten te Weelde. Zij ontvingen van de gemeente een boek als beloning. Vanaf nieuwjaar 1892 wisselden De Lausnay en Victoria Wijgerde op eigen verzoek en zonder verhoging van jaarwedde hun klassen. De Lausnay deed de twee hoogste klassen meisjes en Victoria Wijgerde de twee laagste klassen der meisjes en jongens. Het hand- en naaldwerk in de hoogste klassen hield De Lausnay echter aan.

3. De gemeentelijke jongens- en meisjesschool werden in 1892 weer verenigd tot een gemengde dorpsschool

Enkele maanden later (16 februari 1892) vroeg men om afschaffing van de gemeentelijke meisjesschool en de lessen voor hand- en naaldwerk. Men wilde één gemengde school en dit gebeurde. Toen Juffrouw Victoria Wijgerde op 5 februari 1893 ontslag nam, nam de hulponderwijzer de drie laagste klassen op zich en Meulendijks de drie hoogste. Juffrouw Wijgerde werd op wachtgeld gesteld. De gemeente betaalde hiervoor per kwartaal 86,67 frank. Juffrouw Odrada Knaeps werd op 11 mei 1893 benoemd om naaldwerk te geven in de gemeentescholen. De avondschool voor volwassen jongelingen werd in 1892 geopend en hulponderwijzer De Lausnay gaf er les. Toen de onderwijzers in 1894 om verhoging van hun jaarwedde vroegen, had de gemeente wel enkele bedenkingen. Meulendijks werd verweten dat zijn klas niet op tijd begon en eindigde. Hij moest meer orde en toezicht over de kinderen houden die onderweg dikwijls de graangewassen en vruchten beschadigden en er werd hem opgedragen om de schuldigen streng te straffen. Hij spande zich wel in voor de leerlingen die meededen in de kantonale wedstrijden, maar hierdoor werden de andere, minder begaafde leerlingen benadeeld. Ook De Lausnay moest beter op tijd met de lessen beginnen en hij moest zich ervoor hoeden niet te lang achter elkaar les te geven. In 1895 had hoofdonderwijzer Meulendijks een jaarwedde van 1350 frank en de hulponderwijzer had 1200 frank. Hoofdonderwijzer Meulendijks overleed te Weelde op 8 april 1901.

4. In 1899 werd de gemengde dorpsschool weer gesplitst in een gemeentelijke jongensschool en een aangenomen meisjesschool

In 1899 werd door de Zusters der Kristelijke Scholen een bewaarschool opgericht. Zij namen ook de meisjesschool aan. Jongens en meisjes werden dus weer gescheiden: de jongensschool werd een gemeenteschool en de meisjesschool een aangenomen school. Pastoor Jacobs beschreef het onderwijs rond 1900 als volgt: "Het onderwijs der meisjes der kinderen in de bewaarschool wordt hier gegeven door de Religieuzen van den H. Josephus Calasanctius van Vorselaer, genaemd "Zusters der Kristelijke Scholen". Deze zusters hangen af van het moederhuis van Vorselaer. De Heer pastoor is de bestierder der school en der zusters. Het klooster is in 1899 gesticht door den pastoor Jacobs. De school is van de gemeente aangenomen. In de bewaarschool wordt de methode "Frebel" toegepast. In 1901 waren er drie zusters. Moeder Amata van Mechelen, gediplomeerde onderwijzeres en overste van het Klooster, Zuster Honorina van Antwerpen, onderwijzeres in de Bewaarschool, en zuster Amalia van Deurne geeft les in de 2e afdeling der meisjesschool. Sedert het bestaan van 't klooster heeft de gemeenteschool maar eene hoogere afdeling voor de jongens alleen en Mijnheer J. Meulendijks onderwijzer te Weelde geboren, heeft 35 à 45 kinderen in zijne school".

5. Het gebouw

Zoals we reeds aanhaalden moet er reeds in de 16e eeuw een gebouw geweest zijn waar men school deed. Dit gebouw stond toen ook waarschijnlijk reeds op het kerkhof onder de toren. Rond 1800 lagen er reeds pannen op het gebouw. In het jaar IX van de Franse Republiek betaalde men Anth. Swanet voor "reparatie aan de glazen en de verleggen van pannen op de school". In 1824 weten we dat het schooltje bemeubeld was met zitbanken, drie schrijftafels, 1 kachel en twee zwarte borden. In 1826 werd de school bijna geheel opnieuw opgebouwd. Het gebouw had 5 grote vensterramen langs de zuidoostzijde, bevatte drie klassen en was 12 meter lang, 6 meter breed en 6 meter hoog. De onderwijzer had een verblijf dat niet aan het schoollokaal grensde. Hieraan was een tuin verbonden, waarin de onderwijzer mocht werken. In het midden der 19e eeuw wilde men een nieuwe school

bouwen. Volgens de gemeente was het echter noodzakelijk om eerst een degelijk nieuw gemeentehuis te bouwen. Zij vonden het schoolgebouw niet zo slecht als werd beweerd.

Ze zagen echter wel in, dat het gebouw gezien de aangroeiende bevolking binnen enige jaren te klein zou zijn. Daarbij belemmerde het gebouw dat op kleine afstand van de kerk stond, bijna helemaal de grote ingang van de kerk. In 1851 werden nog twee nieuwe ramen geplaatst en het plafond verhoogd, en in 1853 bouwde men een portaal aan de school waardoor de ingang van de school tegen de noordenwind werd beschermd. In de gemeenteraadszitting van 6 maart 1868 nam men het besluit om een nieuwe gemeenteschool met onderwijzerswoning te bouwen. Om dit te kunnen verwezenlijken kocht men in 1870, 33 aren grond van Arnoldus Haagen en zijn vrouw Isabella Franken. Tien aren zouden dienen als tuin voor de onderwijzer, Arnoldus van Liempt uit Turnhout nam op 29 december 1870 de school voor 25.800 frank aan. In 1873 was de school geheel ingericht maar het duurde nog vrij lang vooraleer men ze in gebruik kon nemen. Hierover lezen we het volgende: "De gemeenteraad heeft de verwondering uitgedrukt, dat het zoolang vertraagd, voor alleer de kinderen in de nieuwe gebouwde gemeenteschool kunnen gaan, die reeds eenigen tijd van hare nieuwe schoolmeubelen is voorzien. Dat den onderwijzer sedert meer als een jaar de wooning daaraan gebouwd, heeft betrokken en door hem bewoond wordt. Dat het oud gebouw door verval onbruikbaar is, zoo verre dat de kinderen, door de mueren kunnen binnen en uitkruipen, en de ramen grootendeels van het glas ontbloot". In februari 1874 werden de oude bouwstoffen van het oud schoollokaal publiek verkocht. In 1879 waren er reeds grote herstellingen aan de nieuwe school. Het is mogelijk dat een en ander vernield was tijdens de schoolstrijd. In ieder geval weten we, dat in 1879 voor 1472,77 frank en in 1880 voor 5150 frank herstellingswerken werden uitgevoerd. In deze periode werd de weg tussen de Straat en het Kerkeneind gelegd. De weg zou langs de school lopen en dit bracht grote voordelen met zich mee. De wegen waren immers dikwijls zo slecht dat men nauwelijks met droge voeten tot aan de school kon geraken. De kinderen die in vele gevallen viermaal per dag deze weg moesten afleggen, moesten dan de hele dag met natte voeten in de school zitten en dit was helemaal niet bevorderlijk voor de gezondheid. Vandaar de grote prioriteit die aan deze weg werd gegeven.

Na 1900

1. De aangenomen meisjesschool

a. Stichting

Weelde-Centrum

Zoals we in vorige paragraaf schreven, werd vanaf 1899 de dorpsschool opgedeeld in een jongens- en een meisjesschool. Pastoor Jacobs was er immers in geslaagd enkele Zusters van Vorselaar te bekomen om hier les te komen geven. Er was nog wel geen huis voor deze Zusters beschikbaar, maar dat werd voorzien door hen een huis in de Singel ter beschikking te stellen. Hier moesten ze niet lang verblijven, want Pastoor Jacobs liet onmiddellijk een prachtig klooster bouwen naast de bestaande gemeentjongensschool. De meisjesschool was trouwens gevestigd in enkele lokalen van de gemeentjongensschool. Deze toestand bleef voortduren tot in de zestiger jaren. Om allerlei redenen werd er een nieuwe gemeentjongensschool gebouwd elders in de Koning-Albertstraat. De oude gemeentjongensschool met onderwijzerswoning werd afgebroken en niet lang daarna kochten de Zusters van Vorselaar de grond waarop deze gebouwen hadden gestaan. Nu had men grootse plannen gekregen! Men besloot om de meisjesschool af te breken en dan een nieuwe meisjesschool te laten bouwen. Zo gebeurde het. De Zusters lieten een prachtige school bouwen, gerieflijk en ruim en met de noodzakelijke voorzieningen. Het hoeft niet gezegd, dat dit alles een geweldige verbetering was. Nadat de laatste Zusters van Vorselaar in 1970 uit Weelde vertrokken waren, werd het klooster ook afgebroken.

Weelde-Straat

Omdat de afstand van Weelde-Straat tot Weelde-Centrum voor de kleine kinderen tamelijk groot was, verlangden de inwoners van de Straat een eigen school. In een vervallen huis werd in 1928 in de Straat een eerste bewaarklas geopend. Dit viel goed mee en daarom besloot men in 1948 om met een klas van de lagere school te beginnen. Zo gezegd, zo gedaan. Alfons Vansant stelde een kamer ter beschikking in zijn huis in de Koning Albertstraat en er kon les gegeven worden. Het aantal klassen

groeide, een nieuwe moderne meisjesschool voor de Straat werd noodzakelijk en daarom werd in het begin van de jaren 60 de huidige meisjesschool aan het Eykantpad gebouwd. Het was werkelijk een hele verbetering voor de Weeldse bevolking! Tot 1970 had deze school een afzonderlijk bestuur, maar vanaf 1970 staat Weelde-Straat weer onder het bestuur van Weelde-Centrum. Belangrijke Zusters in de meisjesschool van Weelde-Straat waren: Zuster Clementissima, Zuster Tarcisia en Zuster Firmina.

b. Enkele directrices

Moeder Amata opende op 18 april 1898 twee klassen. Zij nam de hoogste klas voor haar rekening die toen 54 leerlingen telde, de laagste klas telde 76 leerlingen. Er bestond nog geen leerplicht en dus waren de afwezigen in de zomer erg talrijk. Dit was dan vooral te wijten aan het vele werk op de boerderijen. Nadat de bewaarschoolklas werd geopend, verminderde het aantal leerlingen in de andere twee klassen. Moeder Hyppolite begon haar taak in onze gemeente op 26 september 1907. We hebben geen bijzondere feiten te vermelden onder haar bestuur. Zij werd opgevolgd door Moeder Walburgis die twee klaslokalen liet bijbouwen en in 1914 de derde klas inrichtte. De lagere school telde toen 150 leerlingen en de bewaarschool 65. Moeder Walburgis verbleef te Weelde van 1911 tot 1923. De vierde graad, een nieuwtje in het Belgisch onderwijs volgens inzichten van pedagoog Leo De Pauw werd ingericht in 1924, noodgedwongen in de achterbouw van de zaal der Boerenbond naast de school. Moeder Gerarda verbleef slechts twee jaar te Weelde en er deden zich geen noemenswaardige feiten voor onder haar bestuur. Haar opvolgster Moeder Eudoxia richtte een bewaarschool in in Weelde-Straat en zij zorgde er tevens voor dat de leerlingen van de vierde graad aangepaste meubelen kregen. Onder het bestuur van Moeder René kreeg de school in 1934 nieuwe WC's, een prachtig geplaveide speelplaats en een gerieflijke opslagplaats voor kolen en hout. Onder het bestuur van Moeder Egina trachtte men in Weelde twee schoolcomplexen op te richten: één in het Centrum en één in de Straat. Moeder Fulberta bestuurde de school van 1942 tot 1943, maar we vinden geen belangrijke feiten vermeld onder haar bestuur.

Moeder Robertine was directrice van 1943 tot 1948. Onder haar bestuur beleefde de school de laatste oorlogsjaren, de bevrijding en de eerste naoorlogse jaren. Grote moeilijkheden drongen zich op. De lokalen werden ingenomen door de bezetter en de vliegende bommen verontrustten de hele bevolking. Toch trachtte men zo goed en zo kwaad als het ging les te geven in herbergen, stallen en woonkamers. Tenslotte ging men over tot het halfdagstelsel tot men uiteindelijk besliste om in de gehuchten zelf les te gaan geven, omdat het te gevaarlijk werd voor de kinderen om naar school te komen. Het was dan ook een grote opluchting toen eindelijk de lokalen weer ter beschikking kwamen van het onderwijzend personeel. Het groot aantal kinderen echter was oorzaak dat men weer in noodlokalen moest trekken. Moeder Maria-Jozefa was directrice van 1948 tot 1951. In september 1949 werd zij bestuurster zonder klas, en daarom werd een bergplaats veranderd in een klein kantoortje. De school werd ruimer, omdat de pastoor toelating gaf om de lokalen achter de parochiezaal in gebruik te nemen. Moeder Theophile beseftte dat het overvloedig leer materiaal dat de school door de jaren heen verwierf een bijzondere zorg vereiste, wilde men tot een praktisch gebruik ervan komen. Zij zorgde dan ook voor een geschikt lokaal en voor de schikking van het materiaal. Moeder Maria arriveerde te Weelde op 2 januari 1953. Zij bevorderde vooral de devotie tot Onze Lieve Vrouw en door haar toedoen kwam aan een notenboom een veldkapelletje te hangen. Elke morgen in mei kwamen de kinderen hier bidden en zingen ter ere van Maria. Op 7 december 1953, op de vooravond van het mariaal jaar, werd door de ganse school een grootse hulde gebracht aan Onze Lieve Vrouw.

Rond deze tijd kwam er ook een lokaal vrij in de jongensschool, omdat de jongens gedeeltelijk onderwijs kregen in de Straat. De vierde graad vestigde zich in de oude Gendarmerie en kreeg een bijzondere leermeesteres confectie. Moeder Maria-Cherubine verbleef niet lang te Weelde, want zij werd reeds na twee maanden vervangen door Moeder Elvira. Deze was directrice van 1962 tot 1964. Zij spande zich vooral in voor de schoolfeesten en voor het verbeteren van het onderwijs. Zij werd opgevolgd door Moeder Marie-Rosalie die directrice was van 1964 tot 1970. Onder haar bestuur werd de oude meisjesschool afgebroken en werd de huidige school gebouwd. In de parochiezaal en het klooster werden noodlokalen ingericht. In 1970 verlieten de Zusters het dorp, maar er kwamen dagelijks nog drie Zusters uit Oosthoven lesgeven. Zuster Clothilde Seymus werd directrice van 1970 tot 1976. Zij werd opgevolgd door Zuster Mauritia die directrice met klas was van 1976 tot 1978. Vanaf 1978 is Zuster Mauritia directrice zonder klas.

2. De Gemeentjongensschool

a. Stichting

Weelde-Centrum

In 1899 was de dorpsschool opgesplitst in een aangenomen meisjesschool en een gemeentjongensschool. Jongens van 6 tot 12 jaar bezochten de jongensschool, maar van regelmatig schoolbezoek was nog helemaal geen sprake. De gezinnen waren groot, er bestond geen leerplicht en op het veld en in de stal was veel werk. Omdat het schoolbezoek dikwijls heel wat te wensen overliet, werd aanvullend onderricht gegeven voor de jongens boven de 12 jaar in de avondschoon, ook adultenschool genoemd, die ook wel eens 's zondags in de voormiddag open was en daarom ook wel eens zondagschool werd genoemd. Later werden de avondscholen met algemeen onderricht vervangen door landbouwscholen. Hierover verneemt u meer in een volgende paragraaf. Het lager onderwijs was maar voorzien voor de kinderen tot 12 jaar. In veel gevallen echter bleven de jongens en meisjes naar school gaan tot 14 jaar. Deze laatste twee jaar werd dan echter nog maar weinig nieuwe leerstof gegeven.

In 1914 kwam er een nieuwe schoolwet en startte de vierde graad. Die ving de kinderen van 12 tot 14 jaar op voor een ander programma. Het was een leerplan dat op praktische dingen was gericht. Zo leerde men handenarbeid, hout-, papier- en ijzerbewerking aan de jongens en vrouwelijke handwerken zoals naaien, breien, koken en huishoudkunde aan de meisjes. De vierde graad bleef te Weelde voortbestaan tot in de jaren 70. Vanaf toen gingen de kinderen na hun 12 jaar meer en meer een of andere vorm van middelbaar onderwijs volgen. De jongensschool bevond zich met de onderwijzerswoning naast de aangenomen meisjesschool met het klooster. Door aangroei van de schoolbevolking en door allerlei andere omstandigheden werd in de jaren 60 besloten om de oude jongensschool af te breken en nieuwe gebouwen te laten oprichten, elders in de Koning Albertstraat. Zo gebeurde het ook: de oude school werd afgebroken en de nieuwe school werd in gebruik genomen.

Weelde-Straat

De rivaliteit tussen Weelde-Straat en Weelde-Centrum bestond sinds eeuwen. Dit bleef zo voortduren tot in deze eeuw. Weelde-Straat, ongeveer even talrijk bevolkt als Weelde-Centrum, had zich helemaal naar het Centrum te schikken. Hieraan kwam een einde onder het pastoraat van Tubbax. Hij zou zich helemaal voor deze zaak inspannen en er zijn levenswerk van maken. Hij streefde vanzelfsprekend naar eigen scholen in zijn parochie en hierin is hij ook geslaagd. Enkele inwoners van de parochie hadden er zich voor ingespannen en bekwamen, dat de gemeenteraad in zitting van 24 augustus 1954 het besluit trof om de scheiding door te voeren. Een degelijke school was reeds gebouwd in het begin van de Hegge. Voortaan zag de indeling van het lerarenkorps er zo uit:

- Weelde-Centrum: Hoofd: Louis Van Beek
 - 7de en 8ste jaar: Louis Van Beek
 - 5de en 6de jaar: Jos Gouwy
 - 3de en 4de jaar: Jos Verhaeren
 - 1ste en 2de jaar: Een interimaris
-
- Weelde-Straat: Hoofd: Alfons Raaymakers
 - 5de en 6de jaar: Alfons Raaymakers
 - 3de en 4de jaar: Koen Van der Voort
 - 1ste en 2de jaar: Willy Vansant

De gewestelijke Land- en Tuinbouwschool

De gewestelijke Land- en Tuinbouwschool ging in november 1959 van start. Gedurende de wintermaanden onderrichtte men er de jeugd die zich wilde bekwamen in de tuinbouw. De heer Mertens van Turnhout had de leiding van deze school op zich genomen. Reeds tijdens de vierde graad (12-14 jaar) werden de jongens voorbereid op het volgen van de lessen in de Land- en

Tuinbouwschool. Daarom stelde men einde 1958 een speciale leermeester aan, nl. de heer Theofiel Steenackers. Op die manier kon men in november 1959 met de goed voorbereide vierde graad de Land- en Tuinbouwschool beginnen. Er werd les gegeven in het gemeentehuis te Weelde. Het lerarenkorps was samengesteld als volgt:

1. J.Mertens, Directie en scheikunde
2. Ruts, plantkunde
3. Van den Blicck, wetgeving
4. Devolder, handvaardigheid
5. De Paepe, bijzondere Veeteelt

In 1965 zag het gemeentebestuur zich verplicht de school te sluiten, omdat het aantal geïnteresseerden verminderde. Geleidelijkaan verminderde immers het aantal landbouwers in de Kempen en vele kinderen van landbouwers kozen een andere studierichting.

b. Personeelslijst der vastbenoemde leerkrachten in de gemeentescholen van Weelde

Naam Geboren In dienst Uit dienst

Frans Berghmans Antwerpen 16/6/1881 1/3/1901 2/10/1934

Jos Steenackers Dessel 28/9/1890 12/9/1912 1/3/1954

Louis Van Beek Weelde 19/8/1896 1/1/1919 29/4/1955

Alfons Raaymakers Merksplas 14/2/1905 1/10/1924 1/1/1964

Jozef Gouwy Oostkerke 24/3/1910 1/11/1934 1/9/1968

Jos Verhaeren Poppel 12/11/1920 1/4/1945 1/2/1976

Koen Van der Voort Weelde 17/9/1916 30/1/1939 1/9/1976

Karel Van Hees Weelde 18/3/1934 1/3/1955

Frans Caymax Dessel 6/4/1934 31/5/1955

Jan Dries Weelde 9/3/1942 1/1/1964

Willy Vansant Weelde 18/1/1934 1/5/1954

3. De school van Weelde-Statie

a. Stichting

Na het aanleggen van de spoorlijn Tilburg-Turnhout en de bouw van het stationnetje Weelde-Merksplas (nu de oude statie geheten), vestigde zich hier een hele buurt. Vroeger was hier een uitgestrekte heide van Baarle tot Turnhout, waar de huizen uiterst dun gezaaid waren. Spoorwerklieden en enkele douaneambtenaren vestigden zich hier omwille van hun werk. Het geheel strekte zich uit over verscheidene gemeenten, nl. Weelde, Turnhout, Merksplas, Baarle Hertog en Baarle Nassau. Na de opening van het nieuwe station in 1906 groeide de bevolking nog meer, en de noodzaak om eigen onderwijs bij huis te hebben deed zich voelen. Dit zou er dan ook komen. In De Kempenaar van 17 juni 1911 lezen we: "Kinderkens van zeven tot acht jaar moeten door weer en wind, dagelijks de verre reis doen, om te Turnhout eenig onderwijs te kunnen genieten". In dit artikel werden de kinderen van Weelde-Statie bedoeld.

De deken van Turnhout nam het initiatief. Hij zou een parochieschool oprichten gehecht aan de St.-Pietersparochie van Turnhout. Meteen had hij ook gezorgd voor zijn parochianen uit de omgeving van het Zwart Water. Hij verzocht de Franciscanessen van Herentals om dit in de praktijk te brengen. Parochieel was de school afhankelijk van St.-Pieter te Turnhout. Zij was echter gevestigd op het grondgebied van Weelde en daarom moest de gemeente Weelde ze aannemen. Reeds op 1 oktober 1912 werd er te Weelde-Station door de Zusters Franciscanessen van Herentals, met name door Zuster Leonie en Zuster Albertine een school begonnen. Omdat de klassen nog moesten gebouwd worden, werd voorlopig les gegeven in de kapel. In deze periode woonden de Zusters bij L. Van den Eynde. Ze sliepen bij de Zusters in Baarle Hertog. Later arriveerden de Zusters Emmanuelle en Hubertine en voortaan trokken de kinderen van de Station naar deze school, de kleuters (jongens en meisjes) naar de bewaarschool en de meisjes naar de lagere school. In 1913 kon men de kapel verlaten, want twee klaslokalen, een W.C., een bergplaats en een gaanderij waren ondertussen klaargekomen. Vanaf toen sliepen de Zusters een tijdlang in de bergplaats totdat het klooster af was. Trouwens, aan dit klooster werd in 1933 nog een voorste gedeelte bijgebouwd. De schoolbevolking bleef steeds maar aangroeien en daarom was men genoodzaakt om in 1930 nog een klas bij te bouwen. Trouwens, dit volstond nog niet, want in 1952 werd de vroegere kapel verbouwd in 2 klassen en bovendien werd er nog een klaslokaal bijgebouwd dat voor de kookschool in gebruik werd genomen in september 1952. Einde januari 1965 tenslotte werd er een geprefabriceerde klas bijgebouwd voor een tweede kleuterklas.

b. Lijst van de bijzonderste leerkrachten

- 1912: Zuster Leonie en Zuster Albertine
- 1913: Zuster Emmanuelle en Zuster Hubertine
- 1928: Zuster Timottine, Zuster Benigna en Zuster Majella
- 1929: Zuster Lutgart en Zuster Ludwine
- 1935: Zuster Josepha
- 1940: Zuster Francisca
- 1941: Zuster Anna
- 1942: Zuster Liberta en Zuster Ernestine
- 1945: Zuster Valeriana
- 1948: Zuster Marceline
- 1952: Zuster Raphaelle
- 1953: Zuster Julia
- 1954: Zuster Berchmans
- 1962: Zuster Rosa en Zuster Odilia
- 1963: Zuster Carola
- 1965: Zuster Gabriëlle
- 1966: Zuster Lutgart

Schema van de dorpsschool

1. Op 26/12/1873 werd de dorpsschool opgedeeld in een meisjes- en een jongensschool

Jongens

1. - Antoon Evers (26/12/1873-1/4/1877)
2. - Victor Naulaerts (30/4/1877-23/10/1879)
3. - August Wijns (7/11/1879-12/2/1881)
4. - Jan Henri Van Oirbeek (1/8/1881-16/11/1882)
5. - Petrus Josephus Van Roey (16/11/1882-29/6/1883)
6. - J.A.Meulendijks (23/7/1883-16/2/1892) + H.De Lausnay (1/3/1887-1/1/1892)
7. - J.A.Meulendijks + Victoria Wijgerde (1/1/1892-16/2/1892)

Meisjes

1. - Julia Slaets (26/12/1873-25/8/1879)
2. - C.Van den Bosch (27/9/1879-29/3/1881)

3. - Victoria Wijgerde (1884-1/1/1892)
4. - H.De Lausnay (1/1/1892-16/2/1892)

2. Op 16/2/1892 werd de meisjesschool en de jongensschool weer bijeengevoegd

1. - Victoria Wijgerde (16/2/1892-5/2/1893)
2. - H.De Lausnay (16/2/1892-18/4/1899)
3. - J.A.Meulendijks (16/2/1892-18/4/1899)

3. Op 18/4/1899 werd de dorpsschool weer opgedeeld in een meisjes- en een jongensschool

Onderwijzers die wij niet vergeten...

Meester Frans Berghmans

De naam Berghmans is onverbreekelijk verbonden met de geschiedenis van de jongensschool te Weelde. Hij heeft door zijn schranderheid en vooral zijn bewustzijn een belangrijke functie te bekleden, in de ontvoogding van Weeldes dorpsgemeenschap een zeer grote verdienste gehad. Dat uitte zich niet alleen in zijn onderwijs, maar ook in wat hij tijdens zijn vrije tijd deed. Inderdaad, ook zijn avonden en weekends stonden in dienst van de bevolking. Zijn hobby lag namelijk in het verlengde van het onderwijs. Dagenlang kon hij in zijn geïmproviseerd laboratorium allerlei proeven zitten doen. Met alle plezier ontleedde hij de diverse stalen die de landbouwers hem aanbrachten. Vooral betrof het stalen van de nieuwsoortige chemische meststoffen. Meester Berghmans probeerde steeds voor de boeren de beste oplossing te vinden voor hun problemen en hun efficiënte raad te geven. Vele van onze oudere mensen denken nog steeds met eerbied terug aan deze man.

Meester Jozef Steenackers

Bij het eerste contact een beetje stug, maar na verloop van tijd steeds meer wegsmeltend in een goedwillige glimlach en een heel aparte soort van charme, kon meester Steenackers je steeds in zijn greep krijgen. Toch bewaarde hij altijd nog dat laatste stukje eigen persoonlijkheid, dat hem een hoog aanzien gaf. In de klas dwong hij de bewondering af van al zijn leerlingen, want er was niemand die zoveel wist als die meester. Je kon niet anders dan je erg tuchtvol gedragen, want bij ontij was zijn opmerking vlijmscherp. Je was zowaar meer beducht voor zijn uitspraken dan voor zijn strenge hand. Jawel, een strenge hand had hij ook. Het mooiste evenwel was zijn niet aflatende belangstelling voor de geestelijke ontwikkeling van zijn leerlingen, maar ook -en in zeer sterke mate- voor zijn oud-leerlingen. Hij kon het niet laten om ouders ertoe aan te sporen hun beter studerende kinderen naar de middelbare school te laten gaan. Hoevelen zijn er niet in het Seminarie van Hoogstraten terecht gekomen, nadat Meester Steenackers hun ouders met een goelijke glimlach had aangezet om toch die enkele duizenden frank per jaar erop te riskeren. Eens je dan in de grote school Latijn en Grieks zat te blokken, informeerde Meester Steenackers discreet bij de ouders naar de gang van zaken. Het moet gezegd, dat dit door de vaders en moeders erg op prijs werd gesteld.

Tijdens de eerste wereldoorlog zette de jonge onderwijzer die Jozef Steenackers toen nog was, zich in als informatie-aandragers voor de spionagedienst van het Belgisch leger. Hij moest berichten overbrengen naar de draadloze telegraafpost te Baarle-Hertog. Van daaruit stuurde men die door naar de Belgische regering in Le Havre. Zijn vaste route was via de Kievit naar Baarle. Dat gebeurde uiteraard per fiets of zelfs te voet. Op een gegeven ogenblik had hij echter pech. De Duitse soldaten wisten hem te pakken te krijgen en voerden hem naar het kasteel te Turnhout. Hij werd er veroordeeld en men transporteerde hem naar Vilvoorde. Daar moest hij blijven tot het einde van de oorlog. De Belgische staat heeft hem hiervoor beloond, want in een brief van 24 februari 1919 deelde de gouverneur van de provincie Antwerpen aan het gemeentebestuur van Weelde mede, dat de Minister van Openbaar Onderwijs beslist had hem zijn salaris voor de duur van zijn gevangenschap door te betalen. Zijn belangrijkste verdienste lag echter in de vastberadenheid waarmee hij zijn functie van onderwijzer gewetensvol en enthousiast wist te vervullen. Hij was zowaar de gentleman-onderwijzer van het dorp.

Meester Louis Van Beek

Ook meester Van Beek had een aparte stijl om les te geven. Die stijl werd vooral geïnspireerd door zijn begaafdheden op diverse vlakken. Niet alleen was hij muzikaal erg bedreven, maar bovendien was hij een vlot schrijver. Zijn muzikaliteit uitte zich uiteraard op school, als hij er zijn lessen mee doorspekte, maar ook in de kerk. Jarenlang was hij trouw elke dag op zijn post om de mis te spelen en te zingen in zijn parochiekerk, Sint-Jan. Zijn wat gedempte stem was als het ware vergroeid met de Requiemmis. Zijn schrijverstalent vierde hij bot in allerlei stukjes in Averbodes Zonneland en Lenteweelde. Hij stond ook bekend als versjesschrijver. Zijn kinderversjes kon je overal horen: tijdens feesten, bij prijsuitdelingen, in de huiskamer, enz. Als leerlingen moesten wij er behoorlijk wat van kunnen voordragen. Ze waren ook pretentieloos, maar leuk, die versjes. De meeste hadden betrekking op de natuur of het dagelijkse leven. Maar, net zoals La Fontaine met zijn fabeltjes deed, legde meester Van Beek aan het einde van zijn gedichtjes vaak een lesje voor de gewone mens. En dat kenmerkte hem bijzonder, ook als onderwijzer trouwens.

De mens Van Beek zit helemaal verscholen in zijn versjes. Wij drukken er hiernaast een paar interessante af, om u duidelijk te maken op welke speelse wijze hij het dagelijkse doen en laten in de huiskamer of in de natuur kon observeren. Hij kon dit echter niet zonder er zijn eigen commentaartje aan toe te voegen. En dat typeerde Meester Van Beek nog het meest. Die commentaartjes waren ingegeven door zijn verlangen om de gewone (meestal boeren)-mensen van Weelde wat te verheffen. Dat ging natuurlijk niet altijd zo vlot en dan gebeurde het wel eens, dat hij in zijn ontmoediging daarover zich in de klas iets liet ontvallen, waarover hij daarna weer spijt kreeg. Meester Van Beek was een diepgevoelig man, die een beetje apart kon gaan staan, om vanuit een speciaal hoekje naar de mensen te kijken, er zijn gedachten over te laten gaan en dan vliegensvlug een stukje te schrijven of naar die mensen te gaan en te zeggen wat hij ervan dacht. Ooit gebeurde het wel eens, dat men dat niet apprecieerde, maar meestal ervaarde men dat als een daadwerkelijke hulp. In de klas was hij, zoals dat bij onderwijzers van die generatie paste, erg streng. Hij was bijzonder gevoelig voor de graad van oplettendheid die men wist op te brengen. Ging het goed, dan kreeg je dat ook meteen te horen, maar - o weel!- als het niet zo best ging. Dan kwamen de meestal aan de situatie goed aangepaste straffen te voorschijn. Wij hebben een paar moeilijke klanten in nogal wat houdingen vertwijfeld lange minuten weten doorbrengen. En toch nam je hem dat niet kwalijk. Ten eerste, omdat dit er nu eenmaal bijhoorde in die tijd, maar ten tweede ook omdat je verdraaid goed wist, waarom de meester je die straf oplegde: hij wilde zo graag aan het einde van het schooljaar laten zien aan vader en moeder hoe braaf en welvoeglijk hij zoonlief wel had gemaakt. Zijn drang naar volksverheffing uitte zich in de klas door op de elementaire aspecten van de beleefdheid te hameren en te blijven hameren. Dat stond een beetje in tegenstelling tot de omkleeding die hij aan vakken als geschiedenis, aardrijkskunde, en zelfs rekenen wist te geven.

Van buiten leren was goed, maar lang niet alles, want hij eiste dat je die stof ook wist terug te plaatsen in de bredere context van het dagelijkse leven. Zo was hij de onderwijzer, voor wie je wel een beetje beducht was, maar van wie je ten allen tijde kon zeggen, dat hij een ideaal nastreefde. Dat ideaal was geïnspireerd door zijn artistieke begaafdheid, maar ook door zijn omgeving: de mens zoals hij was. Het uitte zich in veel dienstbaarheid op het culturele vlak. Eén van die vormen van dienstbaarheid was zijn jarenlange trouwe dienst in de Openbare Bibliotheek. De indrukwekkende kasten achteraan in zijn klas verborgen voor ons een wereld van wonderbare geschiedenissen, spannende verhalen en poëtische sprookjes, allemaal netjes voorzien van een I tot en met VI, al naargelang de graad van zedelijke rijpheid die je de meester wist aan te praten. Dat aanpraten lukte niet steeds zo goed, want meestal wist meester Van Beek wel heel goed welk niveau je kon verteren. Hoe dan ook, bibliothecaris spelen was voor de meester niet alleen maar boeken meegeven, het betekende ook een stuk opvoeding en begeleiding voor hem. Vermelden we tenslotte nog, dat van de hand van Louis Van Beek een bundeltje gedichten verscheen bij de "Drukkerij Lombaert te Schoten onder de titel: Gedichten voor de Jeugd".

Meester Alfons Raeymakers

Alfons Raeymakers was de enthousiaste onderwijzer die zijn lessen met veel bezieling gaf. Nauwlettend hield hij bovendien ook nog al zijn leerlingen in het oog. Niets ontsnapte aan zijn aandacht. Die bezieling maakte hem tot een zeer geliefd man. Met grote nauwgezetheid wist hij de onderwijsdidactiek en -methodiek in een levend lesuur om te toveren. Op die manier kon er in zijn klas steeds een sfeer hangen van activiteit en vitaliteit. Ook hij hield de strenge hand over de tucht, maar je aanvaardde van hem een straf, omdat hij zelf zoveel inspanning deed om de inhoud van de verkreukelde schoolboekjes over te brengen. Wat ons bij hem steeds opviel en wat zelfs onze

bewondering afdwong was zijn mooi geschrift. Het begon met zijn handtekening. Wij vonden, dat niemand een mooiere had. Die was ingegeven door de dubbele betrachting er een kunstzinning stuk van te maken en tevens ze toch leesbaar te houden. Diezelfde zorg vonden wij terug op elk door hem volgeschreven bord. Hij kon het krijtje hanteren met een sierlijkheid, dat het een lust was om te zien. Dat vermengde zich enigszins met zijn uitgesproken voorkeur voor muziek. Dit laatste plantte zich ook over op zijn privéleven, waarvan een stuk werd geofferd aan de fanfare Sint-Nicolauskring.

Inderdaad, met veel enthousiasme ijverde hij voor de fanfare. Steeds ook was hij op post, als de fanfare erop uit moest trekken. En bij elke gelegenheid hield hij een gloedvolle toespraak, want op dat gebied was Alfons Raeymakers erg begaafd. Dat uitte zich trouwens ook in het feit, dat men hem vaak als gastspreker vroeg. Wat moeilijker ging het hem om het Davidsfonds in leven te houden. Dat hing samen met de opkomende ontspanningsvormen van na de tweede wereldoorlog. Jarenlang heeft hij zich echter ingespannen om de trouwe leden te laten delen in de vervolking van de cultuur die het Davidsfonds nastreefde. Met steeds een goed gestoffeerde commentaar hielp hij je bij het kiezen van de boeken. Diezelfde drang om de culturele verheffing van zijn mensen te stimuleren uitte zich bij Meester Raeymakers ook in zijn hulp bij toneelvoorstellingen. Wat dat betreft, was hij van alle markten thuis. Hij wist elk probleempje op te lossen en rondde steeds af met een goed sluitend geheel. Eens op rust bleef hij nog steeds bedrijvig in de gemeenschap en wijdde hij zijn krachten aan de Bond der Gepensioneerden. Zo bleef Alfons Raeymakers steeds de pretentieloze, maar kundige begeleider en stimulator van zovele culturele manifestaties.

Meester Jozef Gouwy

In Jozef Gouwy ontmoetten wij de stille werker, die helemaal bevangen was door de dienst aan de gemeenschap. Zijn sociale bewogenheid uitte zich in heel zijn leven. In de klas kon zijn toon plots overslaan van die van de belerende onderwijzer naar die van een gevoelvolle vader of naar die van een strijdvaardige voorman. In de grond was ook hij zeer gevoelig en dat voelden wij, hoe jong we ook waren, sterk aan. Als onderwijzer had hij misschien wel de grootste begaafdheid in zijn tekenvaardige hand liggen. Hij kon prachtige taferelen in vele mooie kleuren uit een doos krijtjes op het bord toveren. Heel zijn klas zat dan met veel overgave te proberen dit na te bootsen, maar het lukte lang niet allen. En toch wist de meester dan nog pogingen aan te wenden om je op een behoorlijk resultaat af te sturen. Die toewijding en overgave was kenmerkend voor hem.

Dat zijn sociaal gevoel met zijn leven vergroeid was, kunnen wij getuigen uit eigen ervaring. Ondanks zijn eigen groot en zwaar gezin, toch mochten wij (de talrijke schoolgangers uit de verafgelegen Hegge en het Schoot) tijdens de armtierige oorlogswintermaanden bij hem in huis om 's middags onze boterhammen op te eten. Hij wilde niet, dat wij dat in de koude klaslokalen moesten doen. De meester en zijn even sociale vrouw waren dan een en al bezorgdheid voor die troep kornuiten. Maar het gaf ons allen een gevoel van grote waardering mee en nu nog denken wij met piëteit aan deze doorgoede man terug. Dat in de arbeidersbeweging van de vijftiger en zestiger jaren een man met die bewogenheid een plaats moest vinden, is nogal logisch. Maar hij deed het ook en met veel inzet en overgave. Het A.C.W. vond in hem een houvast en geleider. Ook de toenmalige C.O.O. (nu O.C.M.W.), was een dankbaar werkterrein voor de meester. Hij kon zich er volledig aan overgeven, vooral bij de mensen die nog armoede leden. Ook de zieken lagen hem nauw aan het hart. Toen hij zelf al door ziekte ondermijnd was, kon hij het toch nog niet laten om zijn zieken bezoeken te brengen. Dit alles maakte hem tot een onvergetelijke figuur in zijn parochie. Het is onbegonnen werk om hier een opsomming te geven van alle organisaties waarvoor Meester Gouwy gewerkt heeft. Eén aspect mogen wij echter niet vergeten: zijn Vlaams reflex. Hij was een overtuigd Vlaming, in hart en nieren. Dat schreeuwde hij niet van de daken, want hij respecteerte ieders overtuiging. Bij hem paste evenwel de leuze: "Alles voor Vlaanderen en Vlaanderen voor Kristus" zeer goed. Hij stond in de bres voor de ontvoogding van een christelijk Vlaanderen en daartoe probeerde hij talloze mensen over te halen. Getuigen daarvan de ontelbare autobusreizen die hij vanuit Weelde inrichtte naar de jaarlijkse IJzerbedevaart. Hijzelf heeft stipt elk jaar deelgenomen tot hij niet meer kon. Vlaanderen was hem lief en daarin waren dat vooral de zeer eenvoudige mensen. Zo is Jozef Gouwy voor Weelde een boegbeeld geworden van de emancipatie van de eenvoudige arbeidersstand naar een sociaal, cultureel en politiek (want Vlaams) meer verheven levensniveau.

VIII. Verenigingsleven

Landbouwverenigingen

Vertellen dat het verenigingsleven in Weelde een hoog peil haalt, is een open deur instampen. Wie zich immers de moeite getroost de evenementen in onze gemeente zij het dan maar van op een afstand, te volgen, stelt al spoedig vast dat er te Weelde heel wat beweging heerst. We mogen gerust stellen dat in verband hiermede nergens zoveel initiatieven worden genomen. Hoe dan ook, een opsomming willen maken van hoe en waar Weelde verenigd is, zou een haast onbegonnen werk zijn. Aanvankelijk was het ook de bedoeling om de jeugdverenigingen en sportverenigingen in dit hoofdstuk op te nemen. Plaats- en tijdgebrek verhinderen ons om over de jeugdverenigingen iets te schrijven en om dezelfde reden werd van de sportverenigingen enkel het voetbal behandeld. Dit wil helemaal niet zeggen dat de overige sportverenigingen en de jeugdverenigingen niet belangrijk zouden zijn. Integendeel, zij zijn voor de Weeldse bevolking van groot nut en het is te hopen dat aan deze niet behandelde verenigingen ooit nog eens een grondige studie zal worden gewijd. Wij beperken ons.

1. Boerengilde en onderafdelingen

Pas was de Algemene Belgische Boerenbond van Leuven gesticht, of iedereen begreep welk groot nut, op stoffelijk, maatschappelijk en zedelijk gebied, die instelling aan de boerenstand ging verschaffen. Pastoor Beerten van Weelde die het voordeel van een algemene boerenvereniging inzag, deed onmiddellijk een oproep tot de boeren van Weelde en op zondag 9 september 1894 werd de eerste vergadering belegd. Alle boeren van Weelde waren op deze belangrijke vergadering uitgenodigd. Pastoor Kruyfhooft van Oosthoven en Adrianus Goelen, deken van de Boerengilde van Turnhout, moedigden onze landbouwers aan om in Weelde een Boerengilde te stichten. Zij wezen op de noodzakelijkheid van de vereniging en het grote voordeel dat deze voor iedere landbouwer zou meebrengen.

Hierdoor gestimuleerd kon men op dezelfde dag reeds 36 leden inschrijven. In dezelfde vergadering werd onderpastoor Jacobs aangesteld als proost der gilde en bij geheime stemming werd de Heer Charel Van Hees gekozen tot deken of voorzitter, de Heer Louis De Bondt werd secretaris en de Heer Charel Vloemans schatbewaarder. De secretaris van deze gilde, Louis De Bondt, was nauwelijks 15 jaar oud en hij was ook koster en orgelist van de St.-Michielsparochie. In een tweede vergadering die werd gehouden op 30 september 1894, noteerde men reeds 57 leden. Er werden 7 wijkmeesters aangesteld en de statuten werden eenparig goedgekeurd en aangenomen. De eerste vergaderingen werden gehouden in de turnzaal van de school die door burgemeester L. Bols welwillend ter beschikking was gesteld. Om de zaal wat te verfraaien werd 140 frank besteed, een behoorlijke som in die tijd.

Op 17 mei 1895 werd de eerste feestvergadering gehouden. Het was de feestdag van St.-Isidorus die men als patroon van de gilde had genomen. Toen reeds gaf de secretaris een overzicht van de werking, die gezien de korte tijd dat de gilde bestond, beperkt bleef tot het voorlezen van het kasverslag. De ontvangsten bestonden voornamelijk uit het lidgeld en de bierverkoop tijdens vergaderingen. Als uitgave voor die periode noteerde men de aankoop van bierglazen. Alles bij elkaar genomen had de kas een tegoed van 84 frank. Op 13 augustus 1895 bracht Kardinaal Goossens, die de kinderen in de parochie kwam vormen, een bezoek aan de jonge Boerengilde. Hij zou een algemene vergadering bijwonen en daarom werden geen kosten en moeite gespaard. De leden wilden de Kardinaal een plechtige ontvangst schenken en daarom werden spreuken aangebracht en hielp iedereen mee aan de versiering van de vergaderzaal. Een kleine tentoonstelling van landbouwwerktuigen verfraaide het geheel. Op 15 december 1895 werd er een *Vrije onderlinge Veeverzekering* opgericht, genaamd "St.-Isidorus". Deze verzekering had tot doel door onderlinge bijstand vergoedingen te geven voor sterfte en gedwongen afmaking der dieren en voor de kosten van de dierenarts. De vergoeding zou, na aan zekere voorwaarden te zijn voldaan, gelijk zijn aan 3/5 van het afgestorven dier. De Kempenaar, een krant uit die tijd schreef het volgende over deze Veeverzekering: "Het reglement van de veeverzekering werd met zoveel zakenkennis en praktische geest opgesteld, dat men verstomd staat bij de bestuurlijke kennis van de boerenstand". De Veeverzekering Sint-Isidorus werd bij Koninklijk Besluit van 14 december 1896 wettelijk erkend. In 1911 telde de verzekering 75 werkende leden. De waarde van de 465 verzekerde dieren bedroeg toen

ongeveer 250.000 franks. Dat was ontgensprekelijk een geweldig bedrag in die tijd. In 1912 werden er 17 gevallen vergoed en de rekening sloot met een bonus van 430,11 frank. Het bezit van de verzekering beliep in 1912 de som van 3422,21 frank. De St.-Isidorus-veeverzekering was aangesloten bij de vrije Herverzekering van de provincie Antwerpen. In het begin van deze eeuw was Jozef Van Hees voorzitter, Karel Vloemans penningmeester en de overige bestuursleden waren de wijkmeesters. Op 14 mei 1896 was het volop feest te Weelde. De deken van Turnhout wijdde met veel plechtigheid het beeld van de H.-Isidorus, schutspatroom der landbouwers. Dit ging gepaard met een verbroederingsfeest met andere Boerengilden. Het beeld werd gemaakt door beeldhouwer Daems en het werd geschonken door pastoor Beerten van Weelde. Een week later werd een feestvergadering gehouden. De spijskaart van toen vermeldde: stoofvlees met puree, frikandellen en kalfsrol. Toen E.H.Jacobs in september 1896 tot pastoor van Weelde werd benoemd, schonk hij aan de gilde een avondfeest. Diezelfde maand noteerde men op de ledenlijst het 100e lid.

De vereniging groeide en dankzij de bloeiende werking en een vrij gunstige financiële toestand werd overgegaan tot de aankoop van een trieur. Er werd besloten om later ook een zaaimachine aan te kopen. De gilde ging ook regelmatig op reis. Zo bracht men in 1897 een bezoek aan de kolonie van Merksplas en aan de steenbakkerij aldaar. In 1899 schonk pastoor Jacobs een vaandel aan de gilde. Het was gemaakt door de Heer Blanquaert-Crols van Turnhout. Deze vlag werd op 11 juni 1899 door de deken van Turnhout plechtig gezegend. In 1899 werd de pensioenkas "St.-Michielsgilde" gesticht en dit onder stimulans van Notaris Gillis, die de Boerengilde een warm hart toedroeg. In 1900 waren reeds 63 leden in de pensioenkas genoteerd en rond 1912 was dat aantal reeds gestegen tot 350. In 1911 hadden de leden 1841 frank gestort. De Pensioenkas Sint-Michielsgilde ontving in 1911 als toelagen:

1. - 1288 frank van de staat;
2. - 546 frank voor de boekjes;
3. - 111,45 frank van de provincie;
4. - 50 frank van de gemeente;
5. - 572 frank van gelden der maatschappij

Samen dus een bedrag van 2268,45 frank. Niettegenstaande de uitgekeerde som onder de leden werd verdeeld, had de gilde nog 523,25 frank in kas in 1912. De persoonlijke stortingen bedroegen van 1899 tot 1912: 18635 frank en tijdens diezelfde periode werd 17443 frank uitgekeerd.

De erevoorzitter van de Pensioenkas Sint-Michielsgilde was in 1912 pastoor Jacobs, voorzitter was Karel Vloemans, schrijver-schatbewaarder J.Tubbax en leden Adriaan Kolen, Jozef Jonkers en Jan Van Loon. In 1900 werd het Verbruikgenootschap "De Ploeg" opgericht. Deze afdeling had tot doel een vennootschap in het leven te roepen voor aankoop van meststoffen, veevoeders, zaaigran en landbouwwerktuigen. Door middel van voordrachten werd het landbouwenderricht verbeterd en het vennootschap gaf ook goede raadgevingen voor het doelmatig gebruik van meststoffen en veevoeders. Louis De Bondt werd zaakvoerder en de bestuursleden waren: Jozef Van Hees, J.Bax en C.Van Dommelen. Het Verbruikgenootschap "De Ploeg" kocht in 1911 306686 kg meststoffen en veevoeders voor de prijs van 39260,91 frank. Zoals de aandachtige lezer bemerkt, bloeide en groeide de Boerengilde als nooit tevoren. In 1900 werd in de schoot van de Boerengilde de Biebond "St.-Ambrosiusgilde" gesticht. Deze gilde had tot doel de bijenteelt te bevorderen, samen honing en was te verkopen en samen de benodigdheden aan te schaffen. De Biebond telde in 1912, 33 leden. Erevoorzitter was pastoor Jacobs, voorzitter Antoon Moeskops, ondervoorzitters Jan Havermans en Jan Van Loon en schrijver-schatbewaarder Jozef Tubbax. De leden in 1912 waren: Lodewijk De Bont, Cornelius Brosens, Jan Van Rillaer, Karel Van de Pol, Cornelius Van Beek, Frans Van Hees, Arnold Cabanier, Karel Cabanier, Karel Van der Paelen, Jacobus Mertens, Jozef Jonkers, Karel Clasen, Jan Hoppenbrouwers, Lodewijk Clasen, Frans Haagen, Frans Van Loon, Karel Verhoeven, Adriaan Jansen, Willem Van Heyst, Frans Heyns, Lodewijk Verheyen, Jacobus Van Eyndhoven, Lodewijk Bols, Adriaan Van Heyst, Petrus Jacobs, Karel Van Loon, Karel Pelkmans en Emile De Boungne.

In 1905 schonk pastoor Jacobs een nieuw lokaal aan de Boerengilde dat in 1906 werd ingehuldigd. Alhoewel de werking van de Boerengilde in het begin nogal zakelijk was, dacht men ook aan het vermakelijke. Zo ontstond in de schoot van de Boerengilde in 1905, de fanfaremaatschappij St.-Nicolauskring, in 1906 de St.-Aloysiuskring die als doel had de aankomende leden op te voeden en eveneens in 1906 de "Vlaamsche volksboekering" die in 1912 reeds 600 boeken bezat. Er ontstond

zelfs een turnkring. De grote bezieler van dit alles was pastoor Jacobs die met nooit aflatende ijver verder wilde doen. Door ondervinding in de Boerengilde meer en meer tot de overtuiging gekomen dat de samenwerking noodzakelijk was om het voordeel der landbouwers te bevorderen, richtten enige leden van de Boerengilde op 24 september 1899 een samenwerkende stoommelkerij op, onder de naam van "De Verbroedering". Voorzitter werd Corneel Van Beek, volgens het verslag van de vergadering omwille van zijn vlugge en radde tong. De melkerij begon op volle toeren te draaien rond het jaar 1900. De grond waarop de melkerij werd gebouwd werd geschonken door Karel Bols. De bouw van de Melkerij "De Verbroedering" kostte 4315,83 frank, dit voor cement, bakstenen en houtwerk. De gebouwen werden opgetrokken door Jerome Vermeulen die daarvoor 104000 stenen gebruikte die samen 1030 frank zouden kosten. De toen nodige machines werden aangekocht voor de prijs van 6684,85 frank. De melkerij "De Verbroedering" was de eerste in het land die werd uitgerust met een stoommachine. In de loop van deze eeuw groeide de melkerij uit tot de modernste van de streek.

Vroeger hadden ook Poppel en Weelde hun eigen melkerij, doch door diverse omstandigheden werden deze gesloten, waardoor de meeste landbouwers van deze twee melkerijen overkwamen naar Weelde. Vijftig jaar lang was Frans Swaan zaakvoerder van de melkerij, tot hij in 1950 werd opgevolgd door zijn zoon Theo. De melkerij "De Verbroedering" telde in 1912, 92 leden. Pastoor Jacobs was toen ere-voorzitter, Emile De Boungne voorzitter, Karel Bols ondervoorzitter, August Kolen, Jos Van Loon en E.H.Tubbax commissarissen. Bestuursleden waren in 1912: J.Heyns, J.Kolen, L.Verheyen, Fr.Timmermans en Jos Mertens. Zaakvoerder was Frans Swaan. In het jaar 1911 werd 47367 kilo boter verkocht en aan de leden uitbetaald tegen de gemiddelde prijs van 3,25 frank de kilo. De omzet van de melkerij steeg voortdurend en momenteel bedraagt de jaarlijkse omzet 16.000.000 liter melk met daarnaast een boterproductie van 500.000 kg. De laatste jaren kon er een coöperatieve bijslag van 35.000.000 frank aan de leveranciers worden terugbetaald, dit onder de vorm van een jaarlijkse bijslag.

Eveneens in de schoot van de Boerengilde werd de Geitenbond "Sint-Jansbond" opgericht. De vereniging had tot doel de leden te vergoeden in geval van sterfte der geiten. Ze trachtte ook het geitenras van de streek te verbeteren door jaarlijkse prijskampen in te richten. De Geitenbond "St.-Jansbond" werd wettelijk erkend op 21 april 1907. In 1912 telde de maatschappij 150 verzekerde geiten en ze was aangesloten bij de vrije Herverzekering van de provincie Antwerpen. Het bestuur bestond in 1912 uit Frans Haagen als voorzitter en Jan Govers als schrijver. Op 28 september 1911 werd met eenparigheid van stemmen het voorzitterschap van de gilde overgedragen aan Jozef Van Hees, zoon van wijlen Christ Van Hees, die het voorzitterschap had waargenomen sinds 1894. Het bestuur zag er toen uit als volgt: proost E.H.Jacobs, voorzitter Jozef Van Hees, schrijver Louis De Bont, schatbewaarder Karel Vloemans en wijkmeesters J.Bax-Van Gils, J.Havermans, L.Van Oerle, Ph.Clé, J.Bax-Van Hees, C.Brosens, C.Van Loon, M.Maas, J.Kolen en F.Timmermans.

Ondertussen was weeral een onderafdeling van de Boerengilde gesticht. Dat was in 1910 en ze heette Ziekenbeurs Sint-Jozefsgilde. Ze werd op 16 december 1911 door koninklijk besluit goedgekeurd. De doelstellingen van deze instelling waren de volgende: "1. De zorgen van de geneesheer en de geneesmiddelen te verschaffen aan haar zieken of bij ongeval gekwetste, werkende leden, alsook aan hun huisgezinnen. 2. Een dagelijkse schadeloosstelling te betalen gedurende de tijd van onbekwaamheid tot de arbeid. 3. Buitengewone en tijdelijke onderstand te verlenen aan de leden die ongeneesbaar of gebrekkig verklaard werden. 4. Tussen te komen in de begrafenis-kosten". De instelling was zeer sociaal gericht en ze was een weldaad voor de gewone dorping. De ziekenbeurs had in 1911, 144 frank uitbetaald en had in 1912 nog 287,75 frank in kas. Het bestuur bestond in 1912 uit erevoorzitter pastoor Jacobs, voorzitter Emile De Boungne, schrijver-schatbewaarder J.Tubbax en bestuursleden A.Kolen, K.Vloemans en Ed.Van der Voort. Niet lang daarna, namelijk op 10 maart 1912 werd de Matigheidsbond Sint-Paulusgilde opgericht, die vanaf de stichting reeds 50 leden telde. De St.Paulusgilde had tot doel het alcoholisme in de parochie te bestrijden. Alle mannen en jongelingen boven de 15 jaar mochten lid worden, maar zij moesten dan beloven nooit alcoholische dranken te drinken. Het bestuur was in 1912 als volgt samengesteld: erevoorzitter pastoor Jacobs, voorzitter Frans Berghmans, ondervoorzitter Louis De Bont, schrijver Remi Schijvers, bestuursleden: Edm.Vloemans, Jan Verheyen, Jacobus Van Loon en August Brosens.

Rond die tijd werd ook de studiekering Sint-Lutgardis opgericht. Deze instelling die ook weer in de schoot van de Boerengilde was opgericht, had tot doel de leden door studie en voordrachten verder te

ontwikkelen. Men vergaderde om de 14 dagen gedurende de wintermaanden in het lokaal van de Boerengilde op een uur en dag door de voorzitter bepaald. De kring bestond in 1912 uit 12 werkende leden. Het bestuur was in 1912 samengesteld als volgt: voorzitter pastoor Jacobs, schrijver Frans Berghmans, schatbewaarder C. Van Dommelen. De leden waren J. Tubbax, onderpastoor, Emile De Boungne, notaris, Amandus Van Baelen, geneesheer, Karel Vloemans, gemeentesecretaris, Louis De Bont, muziekmeester, August Dries, landbouwer, Ed. Van der Voort, meesterschrijnwerker, Edmond Vloemans, brouwer, Laurent Swaan, tuinbouwkundige, L. Van der Voort, timmerman-aannemer.

De oorlogsjaren remden in zekere mate de efficiënte werking van de Boerengilde en haar vele onderafdelingen, wat zeker niet wegnam, dat zij dynamisch bleef voortwerken. In 1921 ging men over tot de stichting van een veebond, een prachtig initiatief voor die tijd. Op 24 augustus werd een spaar- en leengilde gesticht, die later de raiffeisenkas is geworden. In de bestuursraad van deze spaar- en leengilde bevonden zich Jozef Van Hees, als voorzitter, en Jan Bax-Van Gils en Adriaan Schellekens als leden. Pastoor Tubbax werd aangeduid als kassier. De toezichtraad bestond uit Adriaan Jansens, Adriaan Kolen en Pastoor Jacobs. Ondertussen groeide de Boerengilde met haar onderafdelingen uit en bijna iedereen van het dorp was lid van de gilde of van één der onderafdelingen. Na het voorzitterschap van Jozef Van Hees, werd Corneel Van Beek tot voorzitter en Adriaan Jansens tot ondervoorzitter van de Boerengilde gekozen. Beiden hadden zich gedurende lange jaren verdienstelijk gemaakt als bestuurslid van de Boerengilde. Onder dit voorzitterschap werden enkele prachtige initiatieven verwezenlijkt, o.a. het inrichten van familieavonden en het in leven roepen van een Boerenstandsraad, die een nieuwe samenwerking tussen de K.L.J.-Jongens, de K.L.J.-meisjes en de Boerinnengilden nastreefde. Een initiatief van de laatste jaren was ook de onderlinge bedrijfshulp die zijn noodzakelijkheid reeds voldoende heeft laten blijken.

Op 76-jarige leeftijd werd Corneel Van Beek als ere-voorzitter benoemd, en werd Frans Van Loon als voorzitter gekozen. Ere-ondervoorzitter Adriaan Jansens werd vervangen door Karel Brosens. Het ledenaantal bedroeg in 1980 ongeveer 170 en het bestuur was toen samengesteld als volgt: Frans Van Loon, voorzitter, Karel Brosens, ondervoorzitter, Gust Brosens secretaris-penningmeester. Gewone bestuursleden waren: André Bax, Jan Bax-Sels, Jan Hereygers, Rik Heyns, Jos Leemans, Louis Mercelis, Corneel Moonen, Leo Van der Moeren, Louis Van der Veken, Alfons Van Tilburg en Jos Verhoeven. Deze korte geschiedenis van de Boerengilde en haar onderafdelingen is onvolledig. Voor de duidelijkheid zetten we hier nog even deze onderafdelingen op een rijtje:

1. - Paardenverzekering;
2. - Vrije Onderlinge Veeverzekering St.-Isidorus;
3. - Pensioenkas St.-Michielsgilde;
4. - Verbruikgenootschap De Ploeg;
5. - Biebond St.-Ambrosiusgilde;
6. - Fanfaremaatschappij St.-Nicolauskring;
7. - St.-Aloysiuskring;
8. - Vlaamsche volksboekery;
9. - Turnkring;
10. - Samenwerkende stoommelkerij De Verbroedering;
11. - Geitenbond St.-Jansbond;
12. - Ziekenbeurs St.-Jozefsgilde;
13. - Matigheidsbond St.-Paulusgilde;
14. - Studiekring St.-Lutgardis;
15. - Veebond;
16. - Spaar en Leengilde (Raiffeisenkas);
17. - Boerenstandsraad;
18. - Varkensbond Weelde;
19. - Tuinbouw Weelde;
20. - Onderlinge Bedrijfshulp;
21. - B.J.B.-jongens.

Misschien is deze lijst nog niet eens volledig, maar het is in ieder geval een onbegonnen werk om voor al deze onderafdelingen (waarvan er vele niet meer bestaan) de volledige geschiedenis neer te schrijven. In dit artikel poogden wij een korte geschiedenis te schetsen van de Boerengilde en het ontstaan van de onderafdelingen even te vermelden. Het is ongetwijfeld een dankbare taak om ooit de

volledige geschiedenis van de Boerengilde Weelde samen te stellen. Wie voelt zich daartoe geroepen?

2. Boerinnengilde en onderafdelingen

Nadat in 1894 de Boerengilde van Weelde was gesticht en nadat talrijke onderafdelingen waren opgericht, werd de noodzaak gevoeld om ook de vrouwen van de landbouwers te verenigen. Daarom werd te Weelde in 1911 de Boerinnengilde "Mariakrans" opgericht, voornamelijk door toedoen van de grote bezieler van het verenigingsleven te Weelde, pastoor Sylvain Jacobs. De Boerinnengilde werd gesticht op 25 januari 1911 en ze was één der eerste van de streek. Dadelijk werd een reglement opgesteld (zie bijlage 1). Niet lang na de stichting telde de gilde reeds 66 leden en 4 ereleden. Vanaf het begin werden tijdens de algemene vergaderingen interessante lezingen gehouden over de meest uiteenlopende onderwerpen. In 1911 hield onderpastoor Tubbax een lezing over maatschappelijk werk en sprak Dokter Amandus Van Baelen over de verzorging van kleine kinderen. Begin maart 1912 werd het bestuur gekozen. Dit zag er uit als volgt: voorzitter: Vrouw Emile De Bounge; schrijfster: Vrouw Amandus Van Baelen; bestuursleden: Vrouw Karel Vloemans, Josephina Kolen, Vrouw Jan Vloemans, Vrouw Antoon Abbeel, Vrouw August Dries en Katharina Kolen. Proost van de vereniging was pastoor Jacobs. Om te weten te komen hoe een werkjaar was samengesteld geven we hier de werking van de gilde in 1913:

- Vergadering 13/1/1913: Er werd besloten dat in iedere vergadering een verslag zou worden opgemaakt van elke bijeenkomst der boerinnengilde, dat dan in de eerstkomende vergadering zou worden afgelezen.

- Vergadering 24/4/1913: Lezing door de proost over de liefthalligheid van de vrouw in het huisgezin. Tevens sprak hij over het bidden voor de arbeid en de reinheid van de kleine kinderen. "Verders richtte hij het woord aan de moeders en moedigde ze aan de kinderkens 's morgens naar de mis te zenden en alzoo die lieve kleinen van jongs af tot godsvrucht op te wekken". Vervolgens sprak onderpastoor Tubbax over het bestrijden van het drankmisbruik en over het bouwen van een landbouwerswoning met stal.

- Teerfeest 5/6/1913: Het programma van het teerfeest was samengesteld als volgt: 's morgens bijwonen van de H.Mis, daarna ontbijt in het gildelokaal waarna iedereen weer naar huis terugkeerde. Om drie uur was er een eetmaal in het gildelokaal met een lezing door proost Jacobs over de plichten van de moeders t.o.v. hun kinderen. Hierna werd er een lekker glaasje gesuikerd bier gedronken en werd er geluisterd naar de lezing van de onderpastoor: "Wat moeten de boeren doen om vooruit te komen?" De namiddag werd dan besloten met kaartspel, babbelen en liedjes zingen.

- Vergadering 21/8/1913: Proost Jacobs sprak over het doel van de boerinnengilde en E.H.Segers, onderpastoor te Antwerpen, sprak over de gevaren waaraan onze buitenmeisjes in de stad zijn blootgesteld. E.H.Kolen, leraar aan het Klein Seminarie te Hoogstraten sprak over het lezen en het nut ervan.

- Vergadering 24/9/1913: Een afgevaardigde van het hoofdbestuur van Leuven inspecteerde de werkzaamheden van de gilde en gaf enige richtlijnen. Op 23/11/1913 kreeg de gilde 9 boeken van het hoofdbestuur om in de boekerij te plaatsen.

- Vergadering 10/12/1913: Utdelen van het propagandaschrift "Raadgevingen aan de moeders over kinderopvoeding door den E.H.Simon". "Proost Jacobs gaf les over de grondstoffen eener doelmatige bemesting en over de eerste begrippen eener goede veevoeding. Hoe dikwijls wordt er aan onze hedendaagsche boerinnenkens niet gezegd dat zij het landbouwwerk nog onkundig zijn?"

Bij het overlopen van een werkjaar, zien we, dat lezingen wel de grootste brok vormden van het jaarprogramma. Dit zou zo blijven voortduren. Gedurende de eerste wereldoorlog (1914-1918) werd het gildeleven geschorst en in het gildeboek lezen we: "In de jaren 1916 en 1917 zijn de vergaderingen der gilde opgeschorst geweest omdat de duitsche bezetting alle verenigingen verboden had. Door den versperringsdraad van het binnenland afgesloten waren wij van alle betrekkingen met den belgischen Boerinnenbond van Leuven beroofd". Gelukkig kwam er een einde

aan deze gruwelijke oorlog en op 15 augustus 1918 kon men weer rustig vergaderen. "De vergadering heeft plaats in de kerk na de vroegmis, daar het gewoon lokaal der Gilde door de Duitse soldaten onbruikbaar werd gemaakt". Ondertussen bloeide en groeide de Boerinnengilde van Weelde en werden de vergaderingen telkens door veel leden bijgewoond. In de bestuursvergadering van 22 april 1923 besloot men een toneelafdeling op te richten die op de teerdag van 8 juni haar eerste stukje "Juffrouw en Boerin" presenteerde. Deze toneelafdeling was leefbaar, want in de vergadering van 15 januari 1924 werd het tweede stuk opgevoerd "Bij Sint-Pieter". Onbegrijpelijk is dat de toneelafdeling een inzinking niet te boven kwam. Zo noteerde men in de bestuursvergadering van 11 mei 1926: "Vermits de toneelafdeling sedert maanden niet meer optreedt, wordt zij door het bestuur als geheel opgeschorst aanschouwd". In 1922 werden er ook cursussen voor de leden ingericht. Op de dagorde stonden naai- en kniplessen, het inmaken van groenten en fruit, kooklessen, melkprijskampen, moeder- en kinderverzorging, ziekenverzorging, enz. Wanneer precies de Jeugd-B.J.B. werd gesticht, is niet geheel duidelijk. In de bestuursvergadering van 2 maart 1926 werd beslist dat "op voorstel van den proost wordt den eersten steen gelegd van eene jeugdorganisatie waaraan deelnemen al die mee naar Deurne geweest zijn". En in het verslag van de vergadering van 21 maart 1926 lezen we: "Kenniss wordt gegeven van de voorloopige inrichting der jeugdorganisatie waarvan Juf. Ida Verheyen in afgezonderde bijeenkomst door de leden tot voorzitter werd gekozen. Deze inrichting behaalde de volledige goedkeuring van den raad en zal onder leiding der Boerinnengilde hare werking beginnen. Zie hier de namen van de ingeschreven leden der jeugdorganisatie: Ida Verheyen, Elisa Dries, Maria Hendrickx, Josephina Kolen, Anna Mertens, Therese Dickens, Jeanne Van Loon, Josephina Van Loon, Jeanette Verheyen en Josephina Van de Laer". Wat er van deze jeugdorganisatie is geworden is ons onbekend, maar in 1933 werd er een Boerinnenjeugdafdeling gesticht onder leiding van Juf. Van Pelt. In 1935 werd Catharina Vloemans leidster van deze B.J.B.

Zeer interessant is het jaarverslag van 1934-1935 waaruit we volgend fragment halen: "Overall heerscht tans crisis zegt men, wij zijn gelukkig te kunnen vaststellen dat zulk in onze Gilde tot nu toe niet het geval is, als wij ten minsten op uiterlijke teekenen mogen voortgaan. Het jaar 1934-1935 is voor onze Gilde geweest een jaar van vooruitgang en geestdriftige werking. De Jeugdafdeling in 34 gesticht heeft het Gildeleven jonge krachten bijgezet. Niet min dan 6 vergaderingen staan er geboekt, maar we zouden er moeten bijschrijven dat ze veel talrijker zouden bijgewoond moeten worden, en, wij merken op de algemene vergaderingen dat de jongere leden beter opkomen dan de oudere". 19 mei 1936 was een belangrijke dag voor de Gilde, want die dag werd het 25-jarig bestaan van de vereniging gevierd. Hetzelfde jaar werd het eerste kerstfeest gehouden, dat men had ingericht voor de kinderen van de leden. Toneelstukjes die door de Eerwaarde Zusters waren aangeleerd, werden opgevoerd. Er werd een tombola gehouden en de kleinen werden bedacht met snoepgoed. In 1937 ging de eerste afgevaardigde van de Gilde naar Lourdes. Aanvankelijk ging slechts één afgevaardigde om de twee jaar, maar thans gaan er ieder jaar twee afgevaardigden van de Gilde. De nodige som werd bijeengebracht door de verkoop van loten aan de leden. Het jaarverslag van 1939-1940 getuigt niet van optimisme. Zo lezen wij o.a.: "De internationale gebeurtenissen hebben ons verplicht af te zien van ons feest. Onze Boerinnenbond moet zich immers weten aan te passen aan de tijdsomstandigheden. De mannen en de jongens zijn weg, het bedrijf draait slecht, de vooruitzichten zijn niet schoon ... en wat nog?" Inderdaad, droeve tijden waren aangebroken. Op 21 november 1941 noteerde men: "... vergaderde onze Boerinnengilde voor de eerste maal in deze droeven oorlogstijd in een noodlokaal der school, die onze Eerwaarde Zusters goed verwarmd ter beschikking stelden. Niettegenstaande den oorlogstoestand waren er 60 leden aanwezig".

Na de oorlog kende de Gilde weer een opleving. Een nieuwe belangrijke activiteit kwam er in 1948, nl. de stichting van de Jonge-gezinnenactie. Voor de jonge moeders zouden er ieder jaar drie lessenreeksen worden gegeven. Deze cursus werd dan besloten met een slotvergadering met feest waaraan ook de jonge vaders deelnamen. Een heuglijke gebeurtenis had plaats in 1954 toen de Gilde het 200e lid mocht noteren. De feestvergadering van 24 juni 1954 werd ingezet met een plechtige H.-Mis in de St.-Michielskerk, die door bijna alle leden werd bijgewoond. Omwille van het speciaal karakter van de feestvergadering mocht de Gilde zich verheugen in de vererende aanwezigheid van E.H. Kanunnik Ansay, algemeen proost van de verschillende Boeren- en Boerinnengilden en van Juffrouw Van Herck, provinciale opzienster. Een prachtig verslag van deze heuglijke dag werd in het verslagboek van de Gilde opgetekend. De eerste reeks lessen voor de moeders met groter wordende kinderen werd in 1959 gegeven. Ook hier was het slot een vergadering met feest tezamen met de vaders. 1961 werd een bijzonder jaar, want nu vierde de Boerinnengilde het 50-jarig bestaan. Dit mocht niet onopgemerkt voorbijgaan en daarom werd alles van tevoren zeer goed voorbereid. Een mooie feestviering op 4 oktober was hiervan het resultaat. 's Middags om 12 uur werd in de St.-

Michielskerk een plechtige jubelmis opgedragen. E.H.Heymans, pastoor en proost van de gilde, dankte de Heer voor dit heuglijk feit. Z.E.H.Kanunnik Ansay, ere-nationaal proost van de Boerinnengilde, sprak een treffende kanselrede uit over de offergave, in geld en natura, geofferd door elk lid der jubilerende gilde.

Na de mis gingen de meer dan 200 feestvierende leden naar de parochiezaal St.-Michiel, waar ze werden vergast op een feestmaal. Voorzitster, Mevrouw Willems-Van Dun, deed het welkomwoord waarna de secretaresse het verslag der vorige jaren las. Burgemeester Modest Hendrickx feliciteerde de Boerinnengilde namens de gemeente, waarbij de B.J.B.-meisjes en -jongens zich aansloten. De twee oudste leden, tevens medestichteressen, mevrouw Van Baelen-Swaan en Mevrouw Verheyen-Jansens werden thuis met bloemen bedacht. Mevrouw Van Beek-Van Loon werd om haar 35-jarig bestuurslidmaatschap in de bloemen gezet. Kinderen brachten een bloemenhulde aan O.L.Vrouw en aan alle moeders. De B.J.B.-meisjes van Weelde voerden "50 jaar Boerinnenbond" op. Met een grote tombola werd deze heuglijke dag besloten. Op 10 februari 1971 werd het 60-jarig bestaan gevierd en in het najaar van 1981 vierde de gilde haar 70-jarig bestaan. In de jaren 70 kreeg de gilde door toedoen van proost Cornelis een nieuwe vergaderzaal. In 1980 huldigde de gilde haar leidsters. Marieke Van Dun was 25 jaar voorzitster en Fientje Verheyen was 15 jaar schrijfster. Dit feit ging niet ongemerkt voorbij, maar het werd met veel luister gevierd. Door de steeds sterkere evolutie van de landelijke gemeenten telden de plaatselijke gilden, naast de agrarische leden, meer en meer leden die tot een ander beroep of een andere stand behoorden. Daarom werd de naam van de organisatie aan de huidige samenstelling van de gilden aangepast: Katholiek Vormingswerk voor Landelijke Vrouwen, afgekort K.V.L.V. Wat de Boerinnengilde, nu K.V.L.V. van Weelde, voor Weelde heeft betekent en nog betekent is niet in enkele zinnen weer te geven. We denken aan de vele bestuursvergaderingen, de talrijke algemene vergaderingen met lezingen, de kerstfeestjes voor de kinderen der leden, de technische studiedagen, de retraites, de reizen naar Lourdes, de actie voor jonge gezinnen, de lesavonden voor ouders van Eerste- en Plechtige-communicanten, de geschenken bij de geboorte van een kindje bij een lid, de kook- en nailessen, de cursus "Beter bewegen", de bezinningsdagen, de ontmoetingsdagen voor boerinnen en tuindersvrouwen, de uitstappen met de kinderen, de leerrijke en ontspannende uitstapjes, de geldinzamelingen voor familiezorg, enz. Het is er in de loop der jaren allemaal gekomen, en het vele, vele werk dat dit allemaal met zich meebracht, is nog steeds vol toewijding door al de bestuursleden gedaan. In de eerste plaats was dit te danken aan de talrijke werkzame voorzitsters en schrijfsters. Hier volgen hun namen:

Voorzitsters

1. Mevrouw Emile De Boungne
2. Mevrouw Swaan-Van der Voort
3. Mevrouw Vloemans-De Bont
4. Mevrouw Van Opstal-Luyten
5. Mevrouw Willems-Van Dun

Schrijfsters

1. Mevrouw Amandus Van Baelen-Swaan
2. Juffrouw Nelly Hendrickx
3. Juffrouw Maria Verheyen
4. Mevrouw Bax-Vloemans
5. Mevrouw Willems-Van Dun
6. Juffrouw Fientje Verheyen
7. Mevrouw Verhoeven-Van Hees

De Boerinnengilde Weelde is een waardige vereniging, daarom willen we hier besluiten met een citaat uit het verslag van het 60-jarig bestaan in 1971 dat werd geschreven door Fientje Verheyen: "We overschouwden daareven het verleden, 't was schoon, 't was goed, nu vooruit de toekomst tegemoet. Onze leuze is: samen één schone liefdesgemeenschap uitbouwen! Hand in Hand, want eendracht maakt macht. Goed Heil Katholieke Landelijke Vrouwen.

A.C.W.-verenigingen

1. A.C.W.

Algemeen

Het algemeen Christelijk Werkersverbond is het overkoepelend orgaan waarvan volgende takken afhangen:

A.C.V.: Algemeen Christelijk Vakverbond

K.W.B.: Katholieke Werknemers Beweging

C.M.: Christelijke Mutualiteiten (ziekenkas)

K.A.V.: Katholieke Arbeiders Vrouwengilde

K.A.J.: Katholieke Arbeiders Jeugdbeweging

K.B.G.: Katholieke Bond der Gepensioneerden

Van deze bewegingen in enkel de K.A.J. niet actief in Weelde. Buiten deze levende takken bestaan er ook de coöperatieve instellingen en diensten afhangende van het A.C.W.: zoals B.A.C. (spaarkas der Belgische Arbeiders Coöperatieven), D.V.V. (De Volksverzekering), de coöperatieve winkels "Welvaart" en "Prico", Vakantiegenoegens, Ultra Montes (reisorganisator), dagblad "Het Volk", enz. Misschien niet te geloven en toch waar is dat deze verenigingen en diensten van onder uit groeiden, vanuit de arbeiders en hun behoeften en noden. De arbeiders verenigden zich om zich uit hun netelige positie te verheffen en zochten steun bij hun medemakers-in-nood. Waartoe heeft dit geleid? Inderdaad, tot de huidige welvaart van de arbeider, bediende en werknemer. Door samen één richting uit te kijken is A.C.W. geworden wat het nu is: een beweging die de sociaal-economische, sociaal-culturele, de religieuze en morele noden en behoeften met een christelijke inspiratie lenigt of althans probeert te lenigen. Dit zowel voor de actiefwerkende als voor de passieve zieke, gehandicapte of gepensioneerde werknemer en diens huisgezin onder het motto "a struggle for live". Ter illustrering van de groei van deze beweging toch enkele feiten:

1921: stichting A.C.W. dat A.C.V. (gesticht in 1912) en K.A.V. (in 1920 gesticht) verenigde;

1923: C.M. (ontstaan in 1903) sluit aan bij het A.C.W.

1924: oprichting B.A.C. nationaal en ontstaan van "Welvaart",

1925: stichting en aansluiting van K.A.J.,

1928: oprichting van C.L.T. (Christelijke Landsbond voor Teringbestrijding) en D.V.B. (dienst der Verpleegsters-Bezoeksters);

1931: stichting van Centrale voor Volksontwikkeling, voorloper van de K.W.B.

1932: De Centrale Volksverzekeringen, gesticht in 1929, wordt "De Volksverzekering"

1935: De Belgische Arbeiderscoöperatie wordt de centrale van de spaarinstellingen onder de benaming "B.A.C.-Centrale Depositokas"

1935: uitbreiding van de gezondheidsdiensten van de C.M. tot de speciale genees- en heelkunde

1938: oprichting van Vakantiegenoegens

Tot na wereldoorlog I werkten alle organisaties zelfstandig, maar stilaan groeide daarna de noodzaak om zich als standsorganisaties te verenigen. Zo werden:

- de programma's samengebundeld en acties opgezet;

- politieke eisen kenbaar gemaakt en kwam geleidelijkaan een politieke vertegenwoordiging in de verschillende plaatselijke, regionale en nationale besturen;

- eigen diensten gecreëerd voor de arbeiders, volgens hun behoeften en noden. Alle voornoemde takken (organisaties) hebben ieder hun eigen bestuursorgaan en hun eigen specifiek domein met als raakvlak de werknemer en zijn gezin. Aldus zijn ze zelfstandig en toch afgestemd op samenwerken. Het A.C.W. streeft de eenheid en samenhang na binnen deze organen en de plaatselijke afdeling is er als dusdanig de democratische basis van.

Plaatselijk

Met de industrialisering van de Kempen groeide ook de behoefte om zich te verenigen om alzo de materiële en morele noden te lenigen. Slaaf als de werknemer was, streefde hij naar een menswaardig bestaan, zowel voor hemzelf als voor zijn gezin. Juiste data van ontstaan en werking zijn niet op papier terug te vinden, doch volgens mondelinge overlevering zou reeds voor en onmiddellijk na de tweede wereldoorlog het A.C.W. een actieve werking hebben gekend met de volgende medewerkers en stimulators: Piet Bogaerts, Frans Mollen, Stan Sommen, Frans Van den Heuvel, Meester Gouwy, Sooike Fransen, Jos Lenaerts, Jan Kusters, Adriaan Van Loon, Corneel Havermans en Jan Sommen. In de werking van het A.C.W. is een onderbreking geweest tot 1975-1976. Op een A.C.W.-kontaktvergadering op 13 december 1976 werd besloten de kar opnieuw aan het rollen te brengen, waarop 19 man aanwezig was, voornamelijk voorzitters en ondervoorzitters van de takken.

In de volgende vergadering werden de taken verdeeld (1 februari 1977). Voorzitter werd K.Mertens, ondervoorzitter: Tienne Couwenberg; schatbewaarder-secretaris Jef Jonkers, proost pastoor August Bax en leden: Nelly Van Beurden, Stan Vermeiren, allen leden van het dagelijks bestuur. Verder hoorden tot het hoofdbestuur: Maria Schellekens, Magda Vermeiren, Jan Sommen, Jeanne Verheyen en Anna Luyckx. Sedert 1979 staat A.C.W. Weelde onder de leiding van Walter Luyten en zijn ploeg met Karel Mertens, Tienne Couwenberg, Jan Sommen, André Sels, Nelly Van Beurden, Lisa Paulussen, Rik Franken, Stan Vermeiren, Harry Krijnen, Fons Franck, Vic Dillen en August Bax. Het voornaamste doel blijft ook nu coördinerend op te treden tussen de takken en om de band levendig te houden en de afhankelijkheid en samenhang te bevorderen.

2. K.W.B.

a. K.W.B.-Weelde

Dit is een beweging voor sociaal-cultureel werk bij volwassen werknemers voor de ontplooiing van hun menselijke persoon. Het doel is te streven naar menswaardige samenleving door vorming op allerlei gebied: arbeidersleven, onderwijs, opvoeding, gezin, grondbeleid, leefmilieu, cultuur, wereldsolidariteit, sport en ontspanning: kortom alles wat leeft en beweegt in, om en rond de mens.

K.W.B.St.-Jan

Op initiatief van pastoor Bluekens van St.-Jan, broer van de gewestleider van toendertijd werd de mogelijkheid onderzocht om een K.W.B. op te richten. Pastoor Bluekens pakte enkele leden van het Maria-legioen onder de arm (o.a. Willy Vansant en Alex Jansens) om samen met de gewestleider Vic Hannes in februari 1959 van wal te steken. In april van datzelfde jaar werd de eerste wijkmeestersvergadering gehouden met 8 aanwezigen, die na deze vergadering op ledenwerving trokken om op 24 april 1959 reeds een algemene vergadering te houden. In mei werd dan gestart met het inschrijven der leden. Tot voorzitter werd Jos Lenaerts aangesteld en secretaris werd Godfried Boeren. De proost was pastoor Jan Bluekens. In juli waren er reeds 30 leden. In 1960 hoorden tot het bestuur naast de voornoemden: Hendrik Jansens, Alex Jansens, Jozef Leuse, Alois Van Rooy,

Laurent Verbeek, Gaby Vloemans, Fer Willems en Louis Aerts. De K.W.B. hield zich bezig met allerlei activiteiten: zoals bezinningsdagen, gespreksavonden over problemen in grote gezinnen met kleine en grote kinderen, vormingsdagen, ontspanning, reizen, wandelen, kaarten en meewerken aan parochiale activiteiten met als hoofdbrok de Vlaamse Kermis ten voordele van de nieuwe parochiezaal St.-Jan. De K.W.B. kende haar hoogtepunt in 1966-1967 met 120 leden. Zoals blijkt richtte de K.W.B. zich voornamelijk tot de parochianen van St.-Jan, hoewel bij de stichting toch werd overwogen om open te staan voor de beide parochiegemeenschappen. In 1972 werd de K.W.B.St.-Jan dan opgeheven bij gebrek aan wijkmeesters en aan entoesiasme en binding binnen de wijkmeestersgroep.

K.W.B.Weelde start opnieuw

Begin 1979 werden -via het gewest in de persoon van Gust Verheyen- opnieuw enkele mannen aangezet en warm gemaakt om in Weelde opnieuw met een K.W.B. te starten. Onder impuls van Karel Mertens met enkele vrienden waaronder Walter Luyten, Tienne Couwenberg, Ivo Joos, Eddy Hannes, Nand Willems, Jos Hendrickx en Cis Vissers werd in juni van datzelfde jaar besloten definitief van start te gaan. Enthoesiast werd van wal gestoken en dadelijk volgden initiatieven: voetballen (intussen een gevreesde en veel gevraagde sparringpartner), wandelen, zwemmen, dropping. Bovendien werden gespreks- en vormingsavonden ingelegd. Al dadelijk gaf de K.W.B. blijk van een gewaardeerd initiatief, nl. de crochet-wedstrijd. In 1980 gestart met een grote belangstelling groeide deze in 1981 zo mogelijk nog verder. De wijkmeesters gingen hun leden zoeken in de beide parochies en zelfs in Weelde-Statie waar intussen ook werd gestart (januari 1981). Als eerste werkelijke voorzitter werd Eddy Hannes verkozen, en de ploeg wijkmeesters is thans reeds uitgegroeid tot 17 man en het ledenaantal groeide in een mum van tijd naar 120 man over de twee parochies. Van een explosie gesproken! Immers, reeds op de feestvergadering van 29 februari 1981 werd het 100e lid gevierd!!!

Het huidige bestuur is samengesteld als volgt: Eddy Hannes voorzitter, Jan Leppens ondervoorzitter, Nand Willems secretaris, Cis Vissers schatbewaarder, Ivo Joos sportverantwoordelijke, Laurent Van de Leur en Staf Lambrechts, pastoors van St.-Jan en St.-Michiel zijn de proosten. Wijkmeesters zijn: Tienne Couwenberg, Karel Dhondt, Jos Hendrickx, Jac Kustermans, Rob Leuse, Walter Luyten, Roger Caymax, Paul Van Breda, André Sels, Jan Aerts, Johan Jansens en Karel Mertens. Elke maand wordt een "K.W.B.-frontje" met nieuws uit de afdeling bij het maandblad "Raak" gevoegd en aan de leden bezorgd. Daarin worden het wel en wee in de afdeling besproken en activiteiten aangekondigd. De jeugdige ploeg werkt kameraadschappelijk en vol ijver aan de uitbouw van de K.W.B. in Weelde. En de strijd gaat verder!

Overzicht ledenbeweging 1959-1971

Augustus 1959: 32 leden

Januari 1960: 59 leden

Januari 1961: 70 leden

Januari 1962: 75 leden

Januari 1963: 82 leden

Januari 1964: 97 leden

Januari 1965: 118 leden

Januari 1966: 120 leden

Januari 1967: 120 leden

Januari 1968: 114 leden

Januari 1969: 112 leden

Januari 1970: 101 leden

Januari 1971: 103 leden

Juni 1972: afdeling geschorst

b. K.W.B.Weelde-Station

De K.W.B.Weelde-Station heeft ongeveer twee jaar achter de rug. Voorheen zijn er verschillende pogingen geweest om ze op te richten. Eerst werden door pastoor Karel Gijs enige mannen aangesproken van de toen bestaande zwemafdeling, doch de K.W.B. kwam niet van de grond. Later werden er nog plannen hieromtrent gemaakt door pastoor Gijs, Eddy Hannes (K.W.B.Weelde) en August Verheyen (A.C.W.T.), samen met Constant Vermeiren. Een vergadering zou plaats hebben op 4 december 1980 om 20.00 uur waarop iedereen (mannen) van Weelde-Station uitgenodigd werd. Op deze vergadering was 22 man aanwezig en daar men nog niet op de helft had gehoopt, was dit al een groot succes. De vergadering werd voorgezeten door de pastoor. Ook August Verheyen van A.C.W.T. was aanwezig en enkele mannen van K.W.B.Weelde. August Verheyen legde uit wat K.W.B. eigenlijk betekent en wat voor doel de K.W.B. heeft. De eerste vergadering werd omstreeks 10.00 uur besloten en iedereen kon dan thuis nog eens nadenken, zonder zich door iets verplicht te voelen. De tweede vergadering, op 29 december, bracht nog 15 man op de been en met deze 15 zou men dan proberen een K.W.B. op te richten en een bestuur te kiezen. De droom van de pastoor zou dan toch werkelijkheid worden en Constant Vermeiren, die ook een echte doorzetter is, werd eenstemmig tot voorzitter verkozen. Verder werden er nog 10 wijkmeesters gekozen onder wie Harry Gijsen (ondervoorzitter), René Remeysen (schatbewaarder), Luc Nooyens (sekretaris), André Vermeiren, Kees de Jongh, Herman Sommers, Karel Vermeiren en Harry Krijnen (wijkmeesters). Verslaggever werd Alfons Franck. Zo kwam de K.W.B.Weelde-Station tot stand en einde 1981 telde de bloeiende vereniging reeds 193 leden.

3. K.B.G.

a. K.B.G.-Weelde

De katholieke bond van de gepensioneerden-Weelde ontstond eigenlijk in 1965 en de oprichter ervan was Jan Kolen. Er was immers reeds sedert lange tijd behoefte om de gepensioneerden wat ontspanning en afleiding te bezorgen, en hiervoor zou de bond kunnen zorgen. De eerste taak van de nieuwe vereniging was een bestuur te kiezen. Jan Kolen werd voorzitter, Fil Van Hees schatbewaarder en Melanie Van der Voort secretaresse. Deze houden iedere maand bestuursvergadering. Het bestuur wordt bijgestaan door een kring van 16 wijkmeesters en samen vormen zij het groot bestuur dat vier keer per jaar samenkomt. Gewoonlijk zijn er zes vergaderingen in een jaar en dan wordt alles en nog wat gedaan. Men kijkt dia's en films, luistert naar voordrachten, enz. Eenmaal per jaar gaat men op bedevaart met de vereniging. Men bezocht reeds o.a. Scherpenheuvel, Kevelaar, Kortenbosch en Meerseldreef. De jaarlijkse reis ging reeds naar de bloemententoonstelling te Gent, een forellenkwekerij, de zee, Keulen, Mechelen, de haven van Antwerpen en Brussel.

Het belangrijkste voor de leden zijn echter wel de ontelbare verbroederingsfeesten die de leden amusement en ontspanning bezorgen. De onderafdelingen in de bond bloeien als nooit tevoren. De dansclub, de kegelclub, de wielertoeristen, de zwemclub, de kaartclub, de zangclub en de turnclub maken er deel van uit. De vereniging legt sociale contacten en is ontegensprekelijk van groot belang voor de Weeldse bevolking. Al deze onderafdelingen werden niet van het begin af opgericht, maar ze zijn geleidelijk gegroeid en verder uitgebouwd onder de voorzitters Jan Kolen, Fons Raeymaekers, Clement Van den Borne en de huidige voorzitter E.H. August Bax. De vereniging telt momenteel 300 leden. In 1981 kregen 50 onder hen met Kerstmis een kerstpakket aangeboden om hen te sterken in hun ziekte. Wat de katholieke bond van de gepensioneerden in Weelde voor de mensen betekent, is niet zo makkelijk in woorden uit te leggen. Deze enkele regels kunnen echter wel aantonen dat de vereniging absoluut nodig is en reeds veel goeds wist te stichten. Onder de bezielende leiding van

E.H. August Bax is voor de vereniging nog een mooie toekomst weggelegd. Van hem kregen we ook bovenstaande gegevens waarvoor onze hartelijke dank.

b. K.B.G.-Weelde-Statie

Pastoor Gijs startte met de vereniging, omdat er volgens hem genoeg bejaarden waren om een afzonderlijke bond op te richten. Tijdens een eerste bijeenkomst werd Vic Dillen tot voorzitter gekozen. Mit Van Dijck werd ondervoorzitter, Liza Vermeiren schatbewaarster en Zuster Celestine schrijfster. We schrijven anno 1980. Samen met K.W.B.-Weelde-Station die ook nog maar pas was gesticht, richtte men een kegeldag in en dat werd een geweldig succes. Iedere woensdag is het kaartnamiddag en om de drie maanden een koffie. Dit jaar ging men ook op reis. In de voormiddag bezocht men Bokrijk en in de namiddag de dierentuin te Zwartberg. Na dit bezoek ging men 's avonds nog even de benen strekken op de dansvloer. We wensen de jonge vereniging veel succes!

4. K.A.V.

a. K.A.V.St.-Jan

Ter gelegenheid van de viering van het 20-jarig bestaan van K.A.V.St.-Jan in 1980, schreef H. Van Tigchelt in het Berichtenblad van 20 oktober 1980 een artikel over deze viering waarin ook de geschiedenis van de vereniging werd geschetst. Dit artikel luidt als volgt: "De K.A.V.-afdeling van de parochie Weelde St.-Jan vierde op dinsdag 14 oktober 1980 haar 20-jarig bestaan. De feestelijkheden begonnen met een Eucharistieviering in de parochiekerk van St.-Jan te 18.30 uur, welke opgeluisterd werd door de K.A.V. leden zelf. Nadien had er een feestzitting plaats in de parochiezaal. Voorzitter Mevrouw Nelly Van Leeuwenborgh-Van Beurden straalde van dankbaarheid, toen zij het welkomwoord uitsprak. Dankbaar omdat praktisch alle leden aanwezig waren en omdat de "sfeer" er was. Dankbaar vooral om de inzet en het vertrouwen van zovelen. Zij bleef in haar voorwoord ook even stilstaan bij de nagedachtenis aan de eerste proost, E.H. Bluekens, voor wie ook de dankmis werd opgedragen. Bij een feestviering als deze kon het niet anders dan dat de eerste voorzitter, Mevrouw Anna Van Riel-Luyckx, in de hulde zou worden betrokken. Dat Anneke het goed gedaan had gedurende haar voorzitterschap, werd duidelijk onderstreept door de spontane ovatie die men haar bracht toen zij het podium betrad. De erevoorzitter schetste daarna de geschiedenis van 20 jaar K.A.V.-beweging in de parochie.

Het was E.H. Bluekens die op 27 januari 1960 het initiatief nam om een kleine kerngroep van zes vrouwen bijeen te roepen met het doel plaatselijk een K.A.V.-beweging op te richten. Op 24 mei 1960 werd de kerngroep nog aangevuld en met tien wijkmeesteressen trok men op stap om leden te werven. De ledenwerving kende een reuzensukces en op de eerste algemene vergadering van 13 oktober 1960 kon men het heuglijke getal van 117 leden melden. In april 1961 werd dan het definitief bestuur gekozen en werd Anneke Van Riel-Luyckx de eerste voorzitter. Zij kreeg aan haar rechterzijde Mevrouw Emma Tackx-Bogaerts als schatbewaarster. Het werd een zware opgave, maar het enthousiasme waarmede het bestuur bezielde was, werd een waarborg voor een verzekerde toekomst. In 1973 rouwde gans de beweging, want de proost-stichter E.H. Bluekens, overleed op een al te jonge leeftijd en liet een leemte achter die moeilijk was op te vullen. Er kwam een einde aan het mandaat van de leden van het dagelijks bestuur in 1974. Een nieuwe generatie trad aan. De huidige voorzitter, Nelly Van Leeuwenborgh-Van Beurden, kreeg de teugels in handen met als naaste medewerkster Mevrouw Van Gils-Caymax, die schatbewaarster werd. Het huidig bestuur telt 25 wijkmeesteressen die maandelijks hun ronde doen om de reeds 310 leden te bezoeken.

Na dit overzicht werd de erevoorzitter gehuldigd en kreeg van het bestuur een fijne ruiker bloemen aangeboden. Ook was er vanuit het arrondissementeel bestuur een gelukstelegram en een kaartje van Wiske Bogaerts, propagandiste van het eerste uur. Erevoorzitter Anneke was blijkbaar aangedaan en dankte tenslotte in versvorm:

"Met je handen kan je alles

Met je handen bouw je op of breek je stuk,

Maar de mooiste taak van alle handen,

is het strooien van geluk".

Ook proost E.H.Verheyen werd in de hulde betrokken. Aangesteld als dienstdoende proost, voor enkele maanden (!), was hij reeds ruim 5 jaar lang de bezieler van de organisatie. De bloemen en vooral het lang aangehouden applaus moet de voorman overtuigd hebben dat zijn werk goed gewaardeerd werd. In zijn kort dankwoord bleef de proost even stilstaan bij de pauselijke intentie om het gezin terug de plaats te geven die het rechtmatig toekomt. Na dit officieel gedeelte werden de leden verrast met een extra etentje en een bijzondere ontspanning".

b. K.A.V.Weelde-Station

Zaterdag 14 juni 1980 was een grote dag voor de K.A.V.Weelde-Station, daar zij haar 50-jarig bestaan vierde. Om 16 uur werd een plechtige dankmis opgedragen door E.H.Gijs, pastoor der parochie, met assistentie van E.H.Bax. De Koninklijke Fanfare St.-Nicolauskring van Weelde luisterde dit feest op met passende muziek en men ging daarna in optocht naar de parochiezaal waar een receptie werd aangeboden. Hier werden alle aanwezigen hartelijk welkom geheten. Als officiële genodigden waren Burgemeester Tanghe aanwezig en Burgemeester Proost, oud Weeldenaar die nog steeds met hart en ziel meeleeft met de grens. De voorzitter las een verslag voor waarin de 50-jarige geschiedenis van de vereniging werd geschetst. Dit verslag nemen we hier integraal over zoals het verscheen in het Berichtenblad van 19 juni 1980.

"Met groot enthousiasme vieren wij vandaag het 50-jarig bestaan van onze K.A.V. en wij zijn oprecht fier en dankbaar aan de pioniers van 1930, dat zij alles zo nauwkeurig hebben opgetekend en bijgehouden. Dankzij hen kunnen wij u een bondig overzicht geven van de werking der vereniging. Op zondag 23 februari 1930 werd hier een stichtingsvergadering gehouden die "Christelijke Vrouwengilde van Weelde-Station" werd genoemd. Pastoor Kolen hield een hartelijke toespraak tot de talrijke vrouwen en meisjes die waren opgekomen om de vergadering bij te wonen. Juffrouw Nagels legde dan het doel en de werking der vereniging uit. Iedereen zal haar wellicht goed begrepen hebben, want onmiddellijk daarna lieten 55 leden zich inschrijven. Deze vrouwen en meisjes waren dus de grondleggers van onze huidige K.A.V. Reeds toen zag men het nut in van ontspanning en er werden twee toneeltjes opgevoerd "De Ontevreden Wasvrouw" en "De Vrouwen Hebben Altijd Gelijk". Spontaan boden zich enkele vrouwen aan die de maandblaadjes wilden thuisbezorgen en op de volgende vergadering zou er een bestuur worden gekozen. De schrijfster van deze stichtingsvergadering was Juffrouw Hannes, en het is dankzij haar dat wij een uitvoerig overzicht kunnen geven van de vereniging. Op Palmzondag 13 april 1930 werd de eerste Algemene Vergadering gehouden. Talrijke vrouwen en meisjes waren aanwezig en E.H.Kolen opende de vergadering met een gebed. Hij sprak dan over de Goede Week. Nadien drukte hij ons op het hart, dat wij vrouwen en meisjes, hand in hand, hart aan hart, moesten werken en streven naar het goede. Juffrouw Busch gaf een voordracht over "Het lied in de familie", dit deed zij met zeer veel talent, door zelf voor te zingen. Er werden liedjesboeken verkocht "Bloeiende bloemen" zodat de leden thuis ook nog zouden zingen, want tijdens de voordracht zei de spreker: "zingen is de vreugd van 't leven, en een huis zonder lied, is een huis van verdriet". Na de voordracht werd er overgegaan tot de verkiezing van het bestuur. Met grote meerderheid van stemmen werd Mevrouw Rieberghe-Jans verkozen tot voorzitter, Mevrouw Peeters-Flemings tot ondervoorzitter en de volgende vrouwen tot wijkmeesteressen: Mevrouw Freyters-Peeters, Mevrouw Gers-Bertels, en Mevrouw Van Loon-Opperman. Dit bestuur was slechts voorlopig aangesteld voor een half jaar. Nadien konden zij herkozen worden.

Op de eerste bestuursvergadering die plaats had op 2 mei werd de vrouwengilde uitgenodigd om deel te nemen aan een Eucharistisch Congres te Mechelen, en om eveneens aanwezig te zijn bij de viering van het Nationaal Verbond van Brussel bij hun 10-jarig bestaan, dat zou plaatshebben te Antwerpen. Er werd ook een bedevaart gepland naar Meersel-Dreef voor de laatste zondag van juni. Er werd ook uitleg gegeven over de "Volksburelen". Het doel van deze instelling was de mensen de nodige informatie te verschaffen, aangaande kinderen, ouderlingen, familiale aangelegenheden, tribunaal zaken, enz. Op zondag 22 juni had er een algemene vergadering plaats. De Proost dankte de mensen voor de hulp die zij geboden hadden aan de processie, en in augustus zou er een tridium gehouden worden. Reeds op deze vergadering in 1930 had men een voordracht over ziekenverzorging aan huis.

U ziet, beste lezer, de bestuursleden hadden voor die tijd al zeer interessante en leerrijke lessen op hun programma staan. Voor de meest praktische zaken voor ziekenverzorging kon men terecht bij de voorzitter. Op de vergadering van 3 oktober 1930 werd erop aangedrongen de studiedag in het arrondissement bij te wonen. De korte inhoud van de les werd door de Heer Vermeulen voorgelezen. Het ging over "De omschrijving van het liefdesideaal der vrouw". Een vrouw die in het huwelijk treedt, zoekt voornamelijk ten eerste het liefdesgenot, ten tweede een gezinsleven met een zekere welstand en ten derde de steun van de man. De gehuwde vrouw wil haar geluk voelen. Anders gelooft zij er niet aan. Dit waar geluk wordt bedreigd door vele gevaren, die bekampt moeten worden. Op 6 januari 1931 werd er weer een bestuursvergadering gehouden, maar eerst was er een godsdienstig gedeelte over O.L.Vrouw. Daarna deelde men de wijkmeesteressen mede, dat ieder in haar wijk moest nagaan of er mensen waren die nog moesten storten om op 65-jarige leeftijd volledig pensioen te kunnen trekken. De wijkmeesteressen waren toen reeds de voorlopers van onze huidige sociale dienst.

Bij gebrek aan een zaal werd er besloten om het jaarfeest te houden bij Mevrouw Mercelis-Hofkens. Men zou zorgen voor worstenbrood en gebak en dat was erg heerlijk voor die tijd. Op het teerfeest had men ook al een tombola. De lotjes werden verkocht voor 1 frank en er werd gezorgd dat iedereen prijs had. Tevens werd een kussen verkocht per Amerikaans opbod en dit bracht 341,5 frank op. Het geld werd aan de pastoor aangeboden, maar hij schonk het aan de kapel. Allen zouden nu ook gaan sparen voor een klok voor de nieuwe kapel. In januari 1931 werd er een omzendbrief gestuurd naar alle gilden van het arrondissement. Hierin werd meegedeeld, dat onze Gilde 1 jaar bestond en dat de eerste vergadering gehouden werd in een noodlokaal. Verder las men hierin dat alles nog zeer primitief was en dat het volk geen kerk of kapel bezat, enkel een schoollokaal ingericht als kapel. Men vernam dat het bestuur het nodige wou doen om een bronzen klok te helpen financieren voor de nieuwe kapel en daarom werden alle vrouwengilden van het arrondissement beleefd verzocht hun bijdrage te willen storten. Het rondschrĳven aan de diverse gilden van het arrondissement werd goed onthaald, want de toneelkring van Oosthoven schonk 90 frank, de kajotters van Rijkevorsel gaven een openluchtfeest en de opbrengst daarvan was natuurlijk voor de klok. Op een algemene vergadering haalde men nog eens 211,65 frank op. Op het openluchtfeest waren er reidansen aangeleerd door juffrouw Maria Rieberghe, leidster der K.A.J. die gepaard gingen met de nodige zangnummertjes. Op deze wijze kwam druppelsgewijs het nodige geld bijeen tot aankoop van de reeds lang geplande klok voor onze parochie. Op 19 juli 1932 werd in de nieuwe kapel het eerste doopsel toegediend aan het pas geboren kindje van Mevrouw Geivers-Urkens. Vele leden woonden deze plechtigheid bij. Een kind deed in naam van al de kinderen van Weelde-Station een opdracht aan O.L.Vrouw en offerde een kaars. De dopeling kreeg een wit kroontje, als een blijvende herinnering aan deze plechtigheid. Op 18 december 1933 hadden 11 leden van de Gilde een kerststalletje gemaakt en hiermee hield men een tentoonstelling. Elke deelnemer kreeg een beeld van het kindje Jezus, hetwelk door de proost was gewijd.

In 1939 werd Mevrouw Frijters voorzitter van de vereniging en niet lang daarna overleed de proost van de vereniging, E.H.pastoor Kolen, bij een tragisch-ongeval. Dit gebeurde in oktober 1940. Vanaf 1946 tot 1951 was Emmerance Frijters schrijfster. Tijdens de oorlogsjaren lag het verenigingsleven gedeeltelijk stil en waren er erg weinig vergaderingen. Maria Rieberghe hield in deze moeilijke tijd een lezing over de moeilijke situatie van de Gilde in oorlogstijd en wat de vrouwen het beste konden doen in deze sombere tijden. In 1946 had het jaarlijks koffiefeest plaats bij Mevrouw Vinckx, daar de parochiezaal te veel geleden had tijdens de oorlog. In 1951 werden weer kooklessen gegeven en hiervoor stelde Mevrouw Frijters haar eigen keuken ter beschikking. Zij overleed in 1952 en Mevrouw Sommen volgde haar op als voorzitter. Nadien werd Hilda Heylen schrijfster en die gaf op 24 april 1955 een uitvoerig verslag over het 25-jarig bestaan der vrouwengilde. De dag werd begonnen met een plechtige dankmis en in de namiddag werd het lof gecelebreerd met een gelegenheidssermooi door E.H.Deken Reynen van Turnhout en E.H.Janssens, bestuurder der sociale werken van het gewest Turnhout. Ook was Mej.Geivers als plaatsvervangster van Mevrouw Dergent, die belet was, aanwezig. Mej.Rieberghe als ondervoorzitter en medestichteres der Gilde vond het een grote eer om al deze mensen hartelijk welkom te heten.

Juffrouw Hannes, vroegere schrijfster en medestichteres der Gilde, en juffrouw Eyckens, gewestelijke propagandiste, waren ook uitgenodigd. E.H.Verbist, vroeger proost der Gilde liet zich verontschuldigen. De voorzitter mevrouw Sommen sprak het welkomswoord uit. Hierna werd hulde gebracht aan 7 jubilerende leden. Het waren Mevrouw Kesters, Mevrouw Keustermans, Mevrouw Verschueren, Mevrouw Aelbrechts, Mevrouw Desmedt en Mevrouw Frijters. Zij werden bedacht met een sierlijke vaas met frisse bloemen. Het was een onvergetelijke dag voor onze Gilde. Vanaf 1966

werd Mevrouw L. Vermeiren voorzitter in opvolging van Mevrouw Sommen die samen met E.H. Luyten en nog enkele andere bedevaarders onzer parochie door een tragisch ongeval om het leven kwamen. Vanaf 1955 tot 1970 was mevrouw Frijters-Aelbrechts schrijfster. In 1971 werd M. De Jong-Schellekens voorzitter, een taak die zij nu nog steeds met succes behartigt. Momenteel tellen wij 177 leden en 17 bestuursleden. De Gilde is steeds zeer actief. Driemaal per jaar is er een koffiefest met een spreker over hedendaagse aangelegenheden. De ontspanning wordt gegeven door de eigen ontspanningsgroep die steeds zorgt voor de nodige animatie. Iedere week zijn er zwemlessen en tijdens de zomermaanden wordt er ook gefietst. Turnlessen en cursussen voor naaien en koken staan ook steeds op het programma. Ieder jaar wordt een reis georganiseerd en mogen de kinderen naar een speeltuin. Met Kerstmis worden alle kinderen met een geschenkje gedacht en ieder jaar wordt er deelgenomen aan de Lourdesbedevaart. Naast K.W.B., K.B.G. en K.A.V. behoren ook het A.C.V., het L.V.C.C., de C.M. en de ziekenzorg tot de A.C.W. De laatste vier groepen werden niet in dit hoofdstuk opgenomen, omdat ze meer als organisatie moeten beschouwd worden en niet als vereniging.

Fanfare St.-Nicolauskring

"De Sint-Nicolauskring, op 30 juli 1905 opgericht, tracht het aangename met het nuttige te paren door het opluisteren der publieke feesten, door het geven van jaarlijksche concerten en door hare maandelijkse uitstappen in de gemeente. Behalve de spelende leden telt onze fanfaremaatschappij nog eereleden welke jaarlijks 5 of 8 franken betalen. De Sint-Nicolauskring bezit ook eene Toneelafdeeling. Jaarlijks geeft deze twee schoone avondfeesten in het lokaal onder het bestuur van Aug. De Bondt. De toneelafdeling bezit alle noodige inrichtingen om de uitvoering harer stukken te doen gelukken." Deze publikatie is te vinden in een jubileumuitgave anno 1912, ter gelegenheid van het 25-jarig pastoor-zijn te Weelde van E.H.S. Jacobs. Inderdaad, pastoor Jacobs was de stichter van de Sint-Nicolauskring, samen met de eerste bestuursleden als daar waren: H. Gilles, C. Verheyen, A. Kolen, E. Vloemans, E. Swaan, J. Bax en C. Van Loon. Deze noeste werkers van het allereerste uur stelden "op den 30ste juli 1905" een flink reglement samen, waarin sprake is van o.a.: "repetitien, concerten en optochten zijn verplichtend voor de spelende leden. Hoegenaamd geene reden verrechtvaardigt het te laat komen of afwezig zijn, tenzij die reden door de Commissie of den Voorzitter aangenomen zijn." "...het bestuur besluit over uitsluiting; broederlijke aanmaningen mogen aangewend worden". En om in 1905 wat centen in de kas te krijgen was ook volgende paragraaf van bijzondere waarde: "...de werkende leden zullen jaarlijks 2 franken inleggeld betalen.." "...het lid dat te laat komt in eene algemene repetitie valt in een boete van 5 centiemen, op een concert 10 centiemen, op eene muziektocht ook 10 centiemen..." De reglementen waren uiteraard sterk bindend... Maar het opzet was toch muziek te maken. En daar zorgde Louis De Bondt, de eerste muzikmeester voor. Hij kweet zich dermate goed van zijn opdracht dat hij in 1907 reeds 31 muzikanten rondom zich had, die trachtten het culturele niveau te Weelde met muziek op te voeren. De annalen vermelden dan ook terecht fier: "...in de maand januari 1907 heeft de S.N.-kring driemaal het winterconcert uitgevoerd. De eerste maal voor de eereleden, twee hectoliters bier zijn dan ook ten beste gegeven, de 2de maal voor het publiek uitsluitend mannenvolk. De zaal was proppensvol. De 3de maal voor het vrouwenvolk. Het getal toeschouwers werd op 200 personen geschat".

De Weeldse bevolking ging terecht prat op haar S.N.-kring. Echter ook buiten Weelde vond zijn muzikale kunde weerklank. In februari 1911 immers werd de S.N.-kring door de toneelkring "Nut en Vermaak" van Ravels een tweede maal uitgenodigd op haar toneelavond, in de uitnodigingsbrief lezen we de volgende passage: "...de dienstvaardige hulp die uw puik muziekkorps ons verleden jaar heeft verleend is door het Ravels publiek hoog geschat..." De diverse optredens en concerten brachten geld in de kas en pastoor S. Jacobs vermeldt in zijn eigenhandig geschreven "boek der fanfaremaatschappij" dat in 1908 voor 't eerst werd gehouden het volgende: "... mis van 8 uur tot lafenis van de afgestorven broeders, middagmaal 50 man aan tafel, spijskaart: eerst soep, daarna opgelegde groenten en witte bonen met gebraden hesp in de oven, vervolgens gebrad met patatten en eindelijk tongen met pruimen-fruit. 's Avonds 7 uur: gebrad met patatten en den overschot van 's middags ... er was ook een lekker pintje gildebier..." De S.N.-kring bleef echter niet alleen bij de muziek. Er werd binnen haar leden een actieve toneelkring opgericht welke het mooie resultaat haalde om 2 maal 's jaars een opvoering te geven. Immers, die toneel- en muziekkavonden waren in die tijd de enige en zeer gegeerde afwisseling en ontspanning in de lange winteravonden. De S.N.-kring bloeide en bracht leven en gezelligheid totdat de eerste wereldoorlog een gedwongen rust van 4 à 5 jaar oplegde.

De fanfare beleefde echter een heropstanding en bloei als nooit tevoren: er werden instrumenten aangekocht en enkele vooruitstrevenden reden 2 maal per week naar Turnhout om muziekles te volgen, wat de maatschappij uiteraard ten goede kwam. De toneelafdeling hield gelijke tred en menig muziek- en toneelavond werd door zijn hoge culturele waarde ver in de omtrek besproken en gewaardeerd. In 1930 werden deze kwaliteiten terdege bekrachtigd, want de fanfare werd vereerd met de titel "Koninklijke", en, in hoofdzaak door tussenkomst van het gemeentebestuur, begiftigd met een nieuw vaandel en de eerste uniformpetten voor de leden. En dan was daar die verachte W.O.II. Maar toch, 's zondags voor de vasten van 1945 werd de heropstanding gevierd met een traditioneel geworden toneel- en muziekavond. De Koninklijke Fanfare Sint Nicolauskring ging mee met haar tijd. Er werd deelgenomen aan festivals en muziekprijskampen. In 1955 richtte de S.N.-kring zelf een festival in te Weelde ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan. Verscheidene muziekkorpsen waren te Weelde present. Meegaan met de tijd ... het betekende in 1956 de oprichting van de "drumband". Een ruime toelage van het gemeentebestuur, het doorzetten van het bestuur en de kranige inzet der jongens maakten hiervan een succes! Eindhout, Pinksteren 1958: drumband, 1ste prijs met lof van de jury, muzikanten, 1ste prijs voor stapmarsen en 1ste prijs korpsuitvoering. Kapelmeester Moerenhout, voorzitter van de jury, had geen lofwoorden genoeg voor het piekfijne optreden van onze tamboer-majoor.

Inmiddels had een zeer impulsieve Staf Van Leuven de leiding der muzikanten op zich genomen. En met succes overigens: in 1960 twee eerste prijzen te Tessenderlo en een eervolle tweede plaats, in 1964 weer te Eindhout een eerste plaats "met lof van de jury" voor stapmarsen. Intussen koesterden de leden een schijnbaar nooit te verwezenlijken droom, nl. te kunnen opstappen in volledig uniform. Financiële zorgen hadden steeds belet deze droom in werkelijkheid om te zetten. Echter op 10 juni 1964, nadat opnieuw het gemeentebestuur een steun was geweest, en de Weeldse mensen diep in hun beurs hadden gegrepen, kon de S.N.-kring uitpakken met benijdenswaardige uniformen. Alzo uitgedost was de S.N.-kring in 1965 een waardig gastheer ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan. Er waren maar liefst 10 muziekmaatschappijen te Weelde op zondag 1 augustus 1965, waarvan 2 uit Nederland. In 1967 dan was onze koninklijke fanfare opnieuw gastheer voor vele korpsen, dit bij de organisatie van de kantonnale Fedekamcompetitie. De S.N.-kring werd ook begeleid door een vooruitstrevend bestuur! Men dacht aan een meisjesdrumband en majoretten! Door de steeds weerkerende interesse en gulle steun van de Weeldse gemeentelijke overheid was voor het bestuur de mogelijkheid geschapen om in 1973 hun opzet bewaarheid te zien. Het majorettenpeloton en de meisjesdrumband werd het pronkstuk van de S.N.-kring, mede door de kundige leiding van instruktEUR Frans Janssen. En de resultaten bleven ook hier niet achterwege: een hoopvolle tweede plaats te Lint, en slechts 1 puntje was er te kort om te Herentals een mooie eerste plaats te veroveren. De S.N.-kring kende veel succes na 1945. Achttien jaar lang had een zeer verdienstelijk muziekmeester, namelijk Staf Van Leuven, zich voor de fanfare ingespannen. Echter in 1974 is Staf veel te vroeg overleden. Maar zijn betrachting om een totale homogeniteit te scheppen binnen de vereniging door de muziek, is iedereen bijgebleven. De visie van Staf op de toekomst heeft er ook voor gezorgd, dat de fanfare tijdig kon overgenomen worden door een andere muziekmeester. Immers, in datzelfde jaar 1974 op Palmzondag werd onder leiding van Henri Van Eyndhoven het eerste concert opgevoerd. Het was de start van een jaarlijks weerkerend muziekfestijn in samenwerking met drumband- en majorettenkorps alsmede het zangkoor der gepensioneerden. En het is een succesformule: bewijs daarvan is wel de jaarlijkse overvolle zaal toehoorders. De fanfare harerzijds tracht ook telkens iets nieuws te kunnen brengen. Op de programma's van de laatste zes muziekavonden tellen we niet minder dan 31 verschillende nieuwe muziekwerken. Vernieuwing is geen ijdel woord binnen de S.N.-kring: de vele nieuwe muziekinstrumenten, de talrijke jeugd en de nieuwe uniformen! Het getuigt alles van inzet, noeste arbeid en vriendschap, maar ook van medewerking en sympathie van de Weelde bevolking, die hem altijd moreel en financieel tot steun was. Getuige hiervan de succesrijke zesdaagse op rollen voor het uniformfonds in oktober 1980. Nieuw was ook "muziek in uw straatje". Een simpel ideeje groeide uit tot het bezoek aan die wijken waar men niet zo dikwijls placht te komen, en het onthaal was ook telkens fantastisch. Geachte lezer, de historie van de Sint-Nicolauskring vertoont hoegenaamd geen hiaten. Het is een aaneenschakeling van activiteiten. Bij welke gelegenheid ook, het was steeds de S.N.-kring die voor de gemeenschap muziek, toneel en ontspanning heeft gebracht, en daarvoor gevraagd, steeds maar weer bereid werd gevonden. Ook buiten het dorp heeft de S.N.-kring zich een reputatie weten op te bouwen. Door de vele jaren heen zijn vriendschapsbanden gegroeid met vele muziekkorpsen uit het omliggende. Die vriendschap werd bekrachtigd door de deelname aan diverse verbroederingsfeesten, uitstappen en tornooien. Steeds weer was de intentie muziek, goede volksmuziek te brengen, die toch wel een groot gedeelte uitmaakt van het cultureel patrimonium.

Sportkring Weelde 1943-1962

Na ontzettend veel gepalaver, na talloze, langdurige, voorbereidende inspanningen kwamen de oprichters van Sportkring op 3 december 1943 tot de officiële geboortedatum van S.K.Weelde. Het volledig artikel 1 van het aangepast "Reglement der Voetbalclub" luidt: "Den 3 December 1943 is in het lokaal Jan Van Gool-Peeters, Moleneinde te Weelde, de maatschappij Sportkring-Weelde (S.K.Weelde) opgericht". Het begin van het aangepast "Huishoudelijk reglement der afdeling Voetbal is identiek, doch het omvat veel meer, o.a.: "Daar het echter onder de Duitse bezetting niet direct toegelaten was nieuwe vereenigingen te stichten werd toen voorgehouden dat Sportkring een heroprichting en een uitbreiding beteekende van Blauw-Wit, voetbalclub, die voor den oorlog in Weelde bestond, aangesloten bij den Vlaamschen Voetbalbond en tengevolge van zekere omstandigheden tenietgegaan. Sportkring erfde van Blauw-Wit het overgebleven materiaal, daar Blauw-Wit vooraf had vastgesteld dat bij zijn eventuele ontbinding het overblijvend materiaal bij een gewezen bestuurslid van Blauw-Wit zou blijven en bij een gebeurlijke oprichting van een nieuwe voetbalclub in de gemeente hieraan overgedragen zou worden". En nog: "Positief stelt Sportkring zich ten doel de lichamelijke opvoeding en de sport, ... en de eendracht onder de bevolking in de hand te werken." Aan het voorgaande kan wel wat commentaar toegevoegd worden. S.K.Weelde was aangesloten bij de Koninklijke Belgische Voetbalbond, door iedereen gekend als een machtige organisatie met een reuzen-infrastructuur. Sportkring kreeg het stamnummer 4252. De clubs, bij de Bond aangesloten, moesten vooraf een reglement en een huishoudelijk reglement voorleggen, opgemaakt naar models van die Bond en ze mochten niet in strijd zijn met de reglementen ervan.

Hiervoor is ook sprake van een "aangepast" reglement. Inderdaad, de oorspronkelijke reglementen van Sportkring waren te streng opgemaakt en werden zodoende ook niet toegepast. Zo was het ook mogelijk, dat de Duitse bezetting vermeld werd, wat betekent dat die aangepaste reglementen werden opgesteld kort na de oorlog. 3 December 1943 is nu al lang geleden, maar Sportkring bestaat nu nog en zal er nog lang zijn. Vroeger waren er te Weelde nog voetbalclubs geweest, doch aan geen enkele was een redelijk bestaan beschoren geweest. Alleen Blauw-Wit hield het enkele jaren vol. Men had van Sportkring ook niet veel verwacht, maar ...het lokaal van Blauw-Wit was bij Nest Clé, toen café op de hoek van de Weeldestraat en de Koning-Albertstraat, richting Poppel. Het terrein van Blauw-Wit bevond zich op de weide van Nest Clé naast de "loop" in Weeldestraat voorbij "de draai bij Bolsen". Het lokaal van S.K.Weelde bevond zich de eerste jaren bij Jan Van Gool-Peeters, het terrein aanvankelijk op een stuk grond van August Dries, gelegen Molenheike/Moleneinde. Dat was nogal ver van het lokaal. Na verloop van tijd kwam het dichterbij en wel op een stuk grond van "den arme", feitelijk de C.O.O. (nu O.C.M.W.), gelegen naast de Zuid-Heikantstraat. Ter inlichting: café Van Gool werd later overgenomen door Richard Schellekens ("de Lange") en wordt thans uitgebaat door Theo Van Mechelen. Weer later werd opnieuw verhuisd. Lokaal en terrein kwamen bij de We. Hofkens, waar ze nu nog gevestigd zijn. De naam Hofkens dekt een hele brok Sportkringleven. Omwille van de tijdsomstandigheden waren de eerste paar jaren de sportactiviteiten beperkt tot druk trainen en vrienden wedstrijden. Met zijn eerste elftal nam S.K. de eerste maal deel aan de competitie in 1945-1946 in de Ille Provinciale Afdeling. De eerste competitiewedstrijd had plaats te Oud-Turnhout. Ondanks een spel dat we van onze jongens niet zo degelijk hadden verwacht, werd met 5-2 verloren, maar we hadden er ons niet aan verwacht, dat het zo hard zou gaan en al die eerste wedstrijd hadden we een zwaargekwetste, met name Henri Van Gils (Ri, de Pegger). De eerste seizoenen verliepen voor S.K.niet zo bijster goed. Om ons vlug weer te vinden in de rangschikking begon men best onderaan. Dan was men er, tenminste voor het grootste deel van die eerste competities, het vlugste bij: de "Rode lantaarn". Als dusdanig hebben we die eerste jaren wel veel olie verstoekt. Jaren waren onze grote bekommernis en veel van onze inspanningen erop gericht van die laatste plaats weg te geraken en dat lukte ook steeds. Maar aan hun hart lieten de Sportkringers het niet komen. Gewonnen of verloren, bij de terugkeer (per kamion in die tijd) werd steeds uitermate moedig en uit volle borst het Sportkringlied "Blauw-wit zijn onze kleuren, Blauw-wit zijn wij gedoopt" gezongen, net of wij wonnen steeds.

Met de jaren beterde het echter en eindigde S.K.Weelde seizoen na seizoen als de competitie werd besloten, op de ereplaatsen. En dan kwam het seizoen 1957-1958. Daarover verder meer. Intussen werd het deelnemen aan de competities uitgebreid: met twee, drie, vier, ... elftallen. Een hele prestatie voor zo'n kleine gemeente. Men kan hierbij wel bedenken hoeveel mensen hieraan te pas kwamen: bestuursleden, spelers, terreinafgevaardigden, linesmen, supporters, enz... Jarenlang was één van de grote inspanningen ook gericht op het verwerven van de beker van de fair-play, van de sportiviteit. Dat oogmerk hebben we echter nooit bereikt. Vele seizoenen geraakten we door zonder verwittiging,

zonder schorsing, zonder boete. Het vergeten van één of meer identiteitskaarten door spelers kostte aan Sportkring meermaals de beker. De fout was dus zuiver administratief en helemaal niet op het gebied van de sportiviteit; dat mag wel onderstreept worden. Er werden heel wat inspanningen geleverd om toch maar dat doel te bereiken: oproepen tot spelers en supporters in vergaderingen, in het Berichtenblad of anderszins, brieven naar de spelers, en nog meer. Er werd niet geaarzeld om de rijkswacht te vragen. Dikwijls werd aan het Provinciaal Scheidsrechterscomitee een "speciale" scheidsrechter gevraagd, soms zelfs linesmen van de Bond. Uit het jaarverslag van het seizoen 1958-1959, voorgebracht op de Jaarlijkse Verplichte Algemene Vergadering van 2 september 1959, kunnen we lichten, dat we voor het derde opeenvolgend seizoen erin slaagden het ganse seizoen door te maken zonder dagvaarding, verwittiging, schorsing of boete. Bij een gelegenheid informeerde het Provinciaal comitee ons, dat het overbodig was een aanvraag voor de beker van de Sportiviteit in te dienen. Zo vriendelijk waren ze tegenover ons. Reden: één vergeten paspoort!

Eigenlijk was het de bedoeling van Sportkring ook andere sporten in onze gemeente (nu ons dorp) te bevorderen. Vandaar de naam "Sportkring". In de eerste jaren na de oorlog richtte men zo eens een grote liefhebberskoers in. Voor de Sportkring werd dat een heel evenement, want voor die eerste organisatie waren de afgevaardigden van de Koninklijke Belgische Wielrijdersbond niet opgedaagd. En daar stond men; totaal onbevoegd. De inschrijving had plaats in café Jef De Rijk, Koning Albertstraat. Daar begon het al. Er waren renners die probeerden zich te laten inschrijven zonder een vergunning te kunnen voorleggen; anderen beproefden het met de vergunning van een andere renner. En tijdens de koers! Men kwam allerlei onregelmatigheden melden: stayeren, aan moto's of auto's hangen, enz... Er werden mannen ter controle uitgestuurd. Ze moesten enkel de rugnummers noteren van de renners die ze in overtreding betraptten en die nummers doorgeven. De koers werd besloten met een daverende spurt, magnifiek gewonnen door de toen fameuze Janneke Van Stayen. Bij Sjarelte Segers waar de aankomst was, werden de prijzen uitgereikt. Men had de aankomsten netjes genoteerd, want de inrichters moesten ook aankomstrechtters spelen. Die schrapten eenvoudig de renners die waren betrapt geworden. Maar, wat een protesten! De commissie riposteerde en zei telkens: "Goed, we zullen U in de uitslag op Uw plaats vermelden, doch klacht indienen bij de Bond!" En stilletjes, zonder nog erg te morren, droop elke overtreder af. Buiten de sportactiviteiten richtte Sportkring ook andere manifestaties in: Vlaamse Kermissen, crochetavonden, enz. Een extraatje werd de Gouden Bruiloft van Janneke Rijkers-Baelemans op de Leemputten (nu de Singelstraat) op 5 augustus 1945. We schreven in voor het uitbaten van het gelegheidscafé. We maakten er het feest van de Gerepatrieerden van en al de andere inschrijvers trokken zich terug. Het werd een groot succes, want we hielden juist geteld 17.203 frank over, een voor die tijd niet onaardig bedrag. Aan elke gerepatrieerde en ook aan de familie van de in een Duits concentratiekamp omgekomen Albert Lenaerts konden we 1000 frank geven. De overblijvende 203 frank werden besteed aan missen ter nagedachtenis van Albert. Op 10 april 1950 werd een grote voetbalpropagandadag georganiseerd. Het werd een ganse dag met een speciale mis (de hoogmis in Sint-Jan) en feestzittingen in de toenmalige parochiezaal van Sint-Michiel (den Boerenbond). Aanwezigen-uitgenodigden en sprekers waren o.a. voornamelijk arbiters, afgevaardigden van het Provinciaal Comitee en van het Provinciaal Scheidsrechterscomitee en andere voornamelijk figuren uit de voetbalwereld uit Antwerpen. Dit was nu eens een sportorganisatie op meer intellectueel niveau. Een succes en ... zo kwamen we hogerop ook op een zeer goed blaadje te staan. Oudere mensen zullen misschien wel verrast lezen dat Z.E.H.L. Tubbax, pastoor van Sint-Jan, de eerste proost van Sportkring-Weelde was. Maar, men kan nog meer versteld staan, als we zeggen dat hij ook steunend lid was van S.K. en dat hij in die hoedanigheid 500 frank per jaar betaalde. Nu en dan kon men die 500 frank misschien wel eens omkeren! De keerzijde van de medaille was dat van de proost niet mocht worden geteerd met de vrouwen, dus zeker niet met de lieven. Het gebeurde toch niet, al bracht dat nare bestuursvergaderingen met zich. Nu en dan woonde Pastoor Tubbax de bestuursvergaderingen bij en ...onder het voormeld beding en mits hij aan de pastorie (te voet) werd afgehaald en te 10 uur terug thuis gebracht, nam hij zelfs deel aan teerfeesten. Bovendien moesten we dan zelf te 12 uur (24 uur) "policen". Goed, maar op dat uur stond bij Jan Van Gool nog "ne pater aan de toog en die zetten we evengoed buiten, al ging dat toch wat moeilijk!"

De voetbalclub met lokaal en terrein naast en bij de Sint-Janskerk! Wat een buurt! Natuurlijk dat we opnieuw met de "kerk" in botsing kwamen. De proost probeerde ons de aanvangsuren van de wedstrijden te laten aanpassen aan die van de goddelijke diensten. Dat konden we van de Voetbalbond niet bekomen. Het trillende scheidsrechtersfluitje (en dat hoort men zo vaak en zo goed!) en het "geroep" van de voetbalsupporters, neen, dat paste niet bij de stilte van de kerk, noch minder bij de ingetogen devotie van de gelovigen in de kerk. Wat deed onze goeie proost? Hij liet O.L.Heer

een stapke opzij zetten voor de voetbal en stelde het lof op een vroeger uur, zodat eventueel voetbalminnende gelovigen van de kerk zonder tijdverlies, zonder nodeloze moeite, naar het voetbalplein konden. Is dit geen supervoorbeeld van verstandhouding en samenwerking? Van combinatie gesproken! Opvolger als proost van Z.E.H. Tubbax werd pastoor J. Bluekens en ook hij bracht het zijne bij. Hij was bovendien veel moderner. De Sportkringgeschiedenis bevat voor de eerste twintig jaar nog wel meer pikante gebeurtenissen. Eens moest ons eerste elftal spelen tegen R. Het had veel geregend en ons terrein lag in zeer slechte staat. Bij een aanval op ons doel schoof de midvoor van R. plots over "die malse bodem". Zijn blik en die van de scheidsrechter troffen elkaar! Op de 28e minuut floot de arbiter de match af. De Bond programmeerde de wedstrijd opnieuw twee weken later. In die veertien dagen had het nog veel meer geregend. De zaterdagavond voor die tweede uitgave kwam men bij de secretaris; er werd overlegd wat kon gedaan worden en zo werd er nog laat naar het Provinciaal Comité getelefoneerd. De secretaris daarvan, Majoor Cyriel Van Gheem, was niet aanwezig. Zijn echtgenote (we wisten toen nog niet dat zij de secretaresse van haar man was) aanhoorde zeer goedwillig onze uitleg en uiteindelijk werd besloten de wedstrijd te verdagen. Wij moesten R. verwittigen, maar Mevrouw Van Gheem kon de aangeduide scheidsrechter niet meer bereiken, die moesten we dan toch maar ontvangen, hem de beslissing mededelen en hem natuurlijk ook betalen. Dat trokken we toch van de Bond terug. 's Anderendaags te kwart voor drie kwam een bestuurslid bij de secretaris aangestormd: "...ge moet komen, de scheidsrechter is er en hij zegt dat er moet gespeeld worden en R. is er ook!" Op naar het veld, maar het was te laat. De scheidsrechter had het verslag al ingevuld: forfait voor Weelde. Dus verloren met 5-0. En dadelijk reden die van R. huiswaarts, maar (mannen van ons hadden het gezien) de scheidsrechter reed met hen mee! We dienden klacht in bij het Provinciaal Comité. De zaak kwam voor. Wij met vier naar Antwerpen. De scheidsrechter werd eerst gehoord. Als die wegging, keek hij ons in 't voorbijgaan zeer vies aan. We werden dus niet eens met hem geconfronteerd. Dan was het onze beurt. Slechts één mocht er binnen. Wie? De kleinste. Hij kwam in die heel grote kamer, een lange tafel bedekt met een nog groter, groen laken. Achter die tafel stond een lange rij stoelen, allemaal bezet door prominente figuren (officieren, advocaten, zelfs een Monseigneur, enz) Voor de tafel een even lange rij ledige stoelen. Onze man mocht gaan zitten. Hij koos de middenste stoel uit de rij, althans naar schatting. Waren toen de bekommernis en de spanning al zo groot, die gevoelens werden nog tot een toppunt gedreven door die lange, groene tafel, die complete rij door grote mannen bezette stoelen en dan links en rechts naast zich twee rijen ledige stoelen. Provinciaal Secretaris Van Gheem bracht de akte van beschuldiging voor. Herhaaldelijk onderbrak onze man. Helemaal ten onpas. Hij werd telkens tot de orde geroepen. Hij zou zijn beurt wel krijgen. Bij die voorname heren achter de tafel waren er die we kenden en herhaaldelijk pinkten die een kalmerend oogje naar onze man. Nu mocht deze zich verdedigen. Hij bracht het relaas en waarop hij zich steunde. Daarna werd hem gevraagd wat zijn wens was. Er zou beraadslaagd worden, terwijl hij in een ander vertrek kon gaan wachten. Teruggeroepen werd aan onze afgevaardigde diets gemaakt, dat hij ongelijk had gehad zich gebaseerd te hebben op een desbetreffend bericht dat bestemd was voor de hogere afdelingen. Men zei hem dat hij naar de onderrichtingen van het Provinciaal Comité Antwerpen (in Sportleven, het "Staatsblad" van de Belgische Voetbalbond) moest kijken, maar dat ...hij te goeder trouw was geweest. Een goede noot! Daarom was de beslissing: de wedstrijd zal herspeeld worden op Paasdag! Aan onze afgevaardigde werd nog gevraagd of hij tevreden was. Ge zoudt voor minder, zei hij. De Weeldenaren waren blij als vogeltjes.

In 't naar huis rijden kwam de aap uit de mouw, want aan onze secretaris werd toen de waarheid verteld: in plaats van voor een tweede editie van de wedstrijd in kwestie te zorgen door via een bijgemaakte greppel het water van het terrein te laten aflopen naar de dichtst bijliggende gracht, had men met emmers en emmers water op het veld gedragen. 't Kon aan de zaak niets meer veranderen. We hadden onze zin: een derde editie en dat dan nog op Paasdag, waar dat destijds een vrije dag was. En wat er nog aan toegevoegd moet worden is, dat voor de tweede editie een paar van onze voornaamste spelers verstek hadden moeten laten gaan. Met Pasen haalden we de grootste ontvangst die we tot dan toe hadden geboekt! In een belangrijke, financiële kwestie een andere keer hadden we het aan de stok met een club uit de hogere afdelingen. Die bleef geldelijk tegenover ons in gebreke. Uiteindelijk werd tegen die club door ons klacht ingediend, deze keer bij het Sportcomité van de Belgische Voetbalbond in Brussel. We werden opgeroepen. Wie moest naar Brussel? De secretaris natuurlijk. Goed, maar die kreeg voor zo'n kwestie geen vrijaf. "Daarvoor zullen wij wel zorgen", werd gezegd. En inderdaad. De hoofdonderwijzer wist niet wat hij in zulk geval op het briefje moest schrijven. "Vul het zelf maar in!" zei hij. Met drieën naar Brussel. Daarvoor mochten we wel met zijn allen binnen, maar we kwamen wel zo laat, dat de zaak al was geopend en was onze tegenstrevende voorzitter al een daverende speech aan het afsteken toen we binnenkwamen. Nog

straffer dan in Antwerpen, want daar zaten achter die groene tafel zo van die "onmogelijke", stijve heren... En toch vloegen we er weer tussen. Nu wel wat timider. We kregen weer gelijk "op straf van schorsing" van onze tegenstrever. Ging er een rilling door die grote tegenstrever, want dat het kleine Weelde in Brussel ging winnen van een grote club, betekende nog wat.

Een klein pepertje: herhaaldelijk vroeg bij gelegenheid van een bestuursvergadering één van de bestuursleden aan de secretaris hem tussendoor eens een extra-uitnodigingskaart te zenden om er eens een keer meer tussenuit te kunnen. Mocht zijn vrouw dit lezen, dan mag zij gerust zijn "met terugwerkende kracht": nooit werd een extra-kaart verzonden, dus evenmin geschreven. Ondanks onze strijd voor sportiviteit hebben we toch meer dan eens een scheidsrechter in bescherming moeten nemen en hem langs een niet-voorzien weg, hetzij per taxi, hetzij met eigen wagen weggesmokkeld. Zelfs is er in die tijd aan ons terrein tijdens een wedstrijd eens gevochten en niet min, want één van onze mannen hield er een gebroken vinger aan over. De ouderen weten daarvan nog wel. Ooit riskeerden we het een pamflet met een gepeperde oproep tot sportiviteit te laten drukken en dit bij thuiswedstrijden te laten uitdelen aan allen die kwamen: spelers, bestuursleden, supporters van de beide clubs, maar evengoed aan de scheidsrechter. Destijds werden de scheidsrechterskosten aan de clubs terugbetaald door de Bond. Maar er kwam een tijd, dat deze niet meer over voldoende van die heren ging beschikken. Die kosten zouden dan niet meer worden terugbetaald tenzij de club een aangesloten scheidsrechter had. En juist dan kregen we een verzoek tot aansluiting van een al oudere arbiter, onze vriend Fernand Raeymaekers, Abdijstraat 26, Antwerpen. Ook op ander dan financieel vlak hadden we ons voordeel aan hem. In die vele jaren heeft er in Sportkring steeds een formidabele, goede geest geheerst. Zoals in elk goed gezin kon het er wel eens vandeeg kletteren. Het kon er zelfs tegenzitten alsof er geen uitkomst meer was, maar "uit de botsing der gedachten ontspringt het licht". Alles werd, ook in het bestuur, zeer oprecht uitgepraat en eer de vergaderingen met zulke zaken op de dagorde -en ze kostten soms zweet- ten einde waren, was de spons geveegd en gingen de zaken verder in peis en vrede. Gingen we in het café, speelden hevig gespannen kaarten of deden een spannend biljartje bij het drinken van een ontspannend pintje, alle Sportkringers bleven steeds echte vrienden. Zij hingen met hart en ziel aan elkaar. We vormden als het ware één groot Sportkringhart! Het is een reuzenschone tijd geweest. Een gewezen bestuurslid: "Van vele verenigingen, waarvan ik bestuurslid was, ben ik dat het liefst geweest van Sportkring. Daaraan heb ik nog de mooiste herinneringen. Moest ik terug jong zijn, ik zou niet twifelen, het zou opnieuw en in de eerste plaats Sportkring zijn!" Hetzelfde getuigen meerdere brieven van oud-spelers in het Sportkringdossier. Het reglement voorzag in een maandelijkse bestuursvergadering en een Jaarlijkse Verplichte Algemene Vergadering, die bij voorkeur voor de aanvang van de competitie werd gehouden. Gemiddeld werden er wel meer bestuursvergaderingen gehouden en desgevallend ook buitengewone, algemene vergaderingen. Onze bestuursvergaderingen mochten we van onze lokaalhouders steeds laten doorgaan in hun kamer of in de keuken, wat veel aangenamer was. De agenda voor een Jaarlijkse Verplichte Algemene Vergadering was praktisch steeds dezelfde:

1. jaarverslag (prestaties, enz. tijdens het voorbije seizoen);
2. jaarlijks kasverslag;
3. varia;
4. de komende competitie;
5. sportkringlied;
6. een pintje drinken voor en nog meer na de afhandeling van de dagorde.

Het behalen van de kampioenstitel in onze reeks van IIIe Afdeling tijdens het seizoen 1957-1958 bracht ons meteen de overgang naar IIe Provinciale Afdeling. In die afdeling heeft Sportkring-Weelde het langer volgehouden dan velen hadden verwacht, maar uiteindelijk moesten we toch terug naar de IIIe. De eerste wedstrijden in IIe Afdeling werden door onze spelers bijzonder goed gespeeld, maar ze waren mogelijk nog wat groen en haalden geen punten voor de vijfde of de zesde wedstrijd. We kregen bijvoorbeeld Hoogstraten, ongeslagen aan de leiding, op bezoek terwijl wij aan het staartje bengelden. Een half uur voor de aanvang van de wedstrijd kwamen daar in het lokaal Hofkens twee bestuursleden samen aan de hoek van de toeg. Een stukje uit het gesprek van die twee. - "Wat denkt

Ge ervan?- En Gij? - Verliezen!- Gij als bestuurslid moogt dat nooit zeggen. Ge moet altijd het moreel hooghouden. We winnen met 3-0!" Allebei waren ze natuurlijk al heel blij geweest met een kleine, eervolle nederlaag. Wat gebeurde er? Onze jongens speelden een reuzewedstrijd. Gans Hoogstraten stond er perplex van. Sportkring-Weelde versloeg het hoog aangeschreven Hoogstraten met niet minder dan 5-0. Men zegt zo vaak: "Een wedstrijd, vooral in voetbal, moet eerst gespeeld zijn!" En van dan af voelde S.K. zich meer ingeburgerd in Ite Afdeling, meer bewust van zijn mogelijkheden en behaalde mooie resultaten en in die eerste competitie in die afdeling ook een zeer behoorlijke plaats in de eindrangschikking. Nu terug naar het seizoen 1957-1958. Aan de competitie 1957-1958 werd deelgenomen met niet minder dan vier elftallen: het eerste elftal, de reserves, de scholieren en de kadetten. De jaarlijkse verplichte Algemene Vergadering, gehouden de 31 augustus 1957, dus vlak voor de aanvang van het nieuwe seizoen, bevestigde in het bestuur van Sportkring:

Jan Verheyen, voorzitter

Jos Verhaeren, secretaris

André Cooremans, schatbewaarder

Verder alfabetisch: Louis Bols, Henri Buyckx, Emiel Kuppens, Jozef Leuze, Jan Sommen, Jules Snels, Adriaan Van Gils, Henri Van Gils, Jan Van Gils, Ferdinand Van Riel, Dr.Laurent Van Baelen bleef erevoorzitter. Z.E.H.Pastoor Bluekens J. proost, Ferdinand Kuppens was de trainer. Het feit, dat we in 1957-1958 kampioen werden, kan misschien een haast onbenullige aanleiding hebben gehad. De elf-novemberdienst had plaats in de Straat in de Sint-Janskerk. Gewoontegetrouw -in die tijd- moest er daarna nog iets gedronken worden. We zaten bij Mit Ooms in het café. Een buitenstaander sprak daar één van onze bestuursleden aan: "Ze spelen wel goed altijd, zeer goed, maar kampioen worden, dat zal niet. Ik denk dat ge het moreel niet hoog genoeg hebt staan!" Was dat een kaakslag, een verwijt, een kleinering, of wat? Vooral dat "moreel" knoopte ons bestuurslid in zijn geheugen. En al in de eerstvolgende bestuursvergadering kwam de kwestie op de dagorde. Een nieuwe geestdrift was het gevolg. Op 3 januari 1958 kwam er een buitengewone algemene vergadering. Op dat ogenblik had ons eerste elftal reeds zeventien wedstrijden gespeeld, meer dan de helft van de competitie. We boekten tot dan één ongelukkige nederlaag en zestien overwinningen. Dat maakte 32 punten op 34. We noteerden 58 goals voor en 17 tegen. Onze reeks telde 16 deelnemende ploegen.

Het slot van de op die buitengewone vergadering gehouden toespraak: "En tot slot richt ik me speciaal tot onze mannen van de eerste en tot onze supporters. Het is in de huidige situatie zeer jammer dat onze flinke Jan Heyns vorige zondag uitgevallen is. Wij wensen hem voorzeker een spoedig en compleet herstel. Met de grootste moed, met de sterkste wilskracht, met de volledigste overgave, met de meest rotsvaste overtuiging en met de taaiste volharding zetten we overmorgen de competitie verder. We zullen beslist nog harde noten te kraken krijgen. Maar dat kunnen we. Getuige de twee laatste wedstrijden. Ge kent ze. Ge kent hun verloop. In die wedstrijden heeft Weelde bewezen wat het is, wat het kan. Vechten, volhouden, zegevieren, ook al is het lot tegen. Op te merken feiten uit het eerste grote deel van deze competitie zijn dat onze eerste al de wedstrijden tegen kopploegen won met tenminste twee goals verschil terwijl het tegen de zwakkere broertjes soms maar lastige uitslagen werden. Als 't zo voortgaat, dan, ja dan... Welaan, supporters, laat U horen in het vervolg der competitie. Welaan, spelers van de eerste, de harde verdere strijd tegemoet. Als de titel in ons bereik ligt zullen we hem winnen ook zonder onze leidingspost nog eenmaal af te staan! Voor onze spelers van de eerste stel ik als strijdleus voor deze tweede competitiehelft: Sportief vechten, volhouden, zegevieren. Dan is de titel voor ons. Dan is de titel voor Sportkring-Weelde en dan zullen we vieren". Er werd gewerkt, zelfs gezwoegd. Er werden regelmatig opmonterende brieven naar de spelers gezonden en meer en intensievere bestuursvergaderingen werden gehouden. Een negatieve kant misschien voor die tijd was er ook. Naarmate het seizoen vorderde, was er tijdens de wedstrijden steeds minder tijd voor sigaretten rollen en werd er dus meer overgeschakeld naar gemaakte. Hoevelen begonnen of herbegonnen toen niet met roken! Hoe dichterbij het einde van die competitie, hoe meer immers de spanning steeg.

Al langer was het aan te zien: uiteindelijk zou het gaan tussen S.K.Weelde en S.K.Oosthoven. Weelde had de leiding niet meer afgestaan, maar Oosthoven deed het even goed. Wonder boven wonder: de laatste wedstrijd moest de grote beslissing brengen en daarin kwamen -dat is nog sterker- de twee titelkandidaten tegenover elkaar op het terrein van Weelde! Zo was de situatie: Weelde had aan één

puntje (een drawn) genoeg, maar Oosthoven moest winnen om kampioen te worden. Meer dan één bestuursvergadering ging aan die wedstrijd vooraf. Er werd overwogen, georganiseerd, ... We namen de ganse bladzijde 2 van het Berichtenblad nr.18 van 3 mei 1958 voor ons en hierna volgt de tekst:

"S.K.Weelde. Zondag 4 mei 1958, te 3 uur op het terrein van S.K.-Weelde Weelde Oosthoven. De laatste match van deze competitie! De kampioenenmatch! De match der Kampioenen! Wie? De kansen van Sportkring-Weelde staan het hoogst!!! Zeldzaamheid: De titel is de inzet en de twee titelrivalen komen zelf tegenover elkaar! Wij hopen vurig op een sportief optreden van beide zijden, zowel van de spelers als van de supporters! Alle mogelijke maatregelen voor een ordelijk verloop zijn genomen. Dat iedereen het zijne daartoe bijdrage. Iedereen blijve buiten de omheining, zelfs de kinderen! Pasgeld -10 frank- meebrengen. Houdt het toegangskaartje bij. Weelde dave van het supportereren, maar fatsoen, sport en sportiviteit bovenal! Weelde, neem deze kans waar!!! Onze reserven, scholieren en kadetten beëindigden hun competitie. Het bestuur bedankt de spelers die in deze elftallen optraden en wenst hen geluk voor hun sportief gedrag en hun mooie uitslagen!!!"

Tijdens de nacht van 3 op 4 mei 1958 zullen te Weelde, -ook in Oosthoven, velen slecht, misschien zelfs niet geslapen hebben!!! 4 mei 1958. In de voormiddag hing over Weelde een ongewone, haast beklemmende stilte. Na de middag begon evenwel de drukte. Tevoren wellicht nooit gezien te Weelde. Van alle kanten stroomden de voetballiefhebbers en ook anderen toe. Onze aangestelden vervullen hun opdracht naar best vermogen: entreekaartjes uitreiken, entreegeld ontvangen, aanwijzingen geven, de genodigden ontvangen, ze begeleiden, enz, enz. De "Aftelling" liep naar ... het startschot. Langs de micro werd het volgende omgeroepen: "Dames en Heren. Het Bestuur van Sportkring-Weelde richt tot U allen een zeer oprecht welkom. Het is voor ons een eer en een genoeg volgende personaliteiten te kunnen vermelden, die reeds aanwezig zijn of die ons tijdens de wedstrijd zullen vervoegen:

- Volksvertegenwoordiger en Mw.Tanghe,

- Burgemeester Segers (Karel) en de gemeenteraad van Weelde,

- de Z.E.Heren geestelijken van Weelde,

- Adjudant Verreet, Kommandant van de Rijkswachtbrigade van Poppel, en de heren rijkswachters. Speciaal vermelden we de afvaardiging van het Provinciaal Scheidsrechtterskomitee van de Koninklijke Belgische Voetbalbond, de heer Motte, die ons tijdens de wedstrijd zal vervoegen. Wij danken al deze personen voor hun vererende aanwezigheid, die voor ons tevens een waardevolle morele steun is! Hier volgt de samenstelling van de elftallen:

1. Oosthoven (zie verslag)

2. Sportkring-Weelde

Scheidsrechter is de heer Celen, bijgestaan door de Heren Hes en Meeus, grensrechtters".

Alhoewel de wedstrijd te Weelde plaats had, en wij dus het terreinvoordeel hadden, hadden we aan de Bond toch een speciaal arbiter en twee linesmen van de Bond gevraagd. Bovendien was er de Rijkswacht. Alles was perfect georganiseerd en we wilden zoveel als in onze mogelijkheden lag een gegarandeerd sportief verloop. Op het dak van de kleedkamers hadden zich geïnstalleerd onze erevoorzitter, Dr.L.Van Baelen, en onze proost, Pastoor Bluekens, om de match te filmen. Langs de micro was de opstelling van de twee elftallen medegedeeld. Zie daarvan het verslag hieronder. Die afroeping was gedaan aan de hand van het officieel verslag van de wedstrijd, waarop de elftallen bij voorbaat moesten worden vermeld. De plichtplegingen volgden. Scheidsrechter Celen floot de wedstrijd op gang. Onmogelijk weer te geven wat toen in het binnenste van iedereen omging. Wat een spanning! Wat een wedstrijd!... Uitslag: 2-1! Sportkring-Weelde Kampioen!!! Het terrein werd bestormd, de spelers gefeliciteerd en omhelsd. Kanonschoten klonken, de fanfare speelde ... Het is niet te beschrijven. Er rolden zelfs tranen...Er werd in stoet rondgetrokken, men riep en zong ... Zelfs de scheidsrechter en de twee grensrechtters waren erbij, want ze hadden van de heer Motte, afgevaardigde van het Scheidsrechtterscomitee, daarvoor toelating gekregen. Vanaf kwart voor vijf zal

het die dag in de hemel niet beter zijn geweest! Het werd een reuzendag! Het werd een onvergetelijke tijd! Voor de liefhebbers van de boekhouding volgen hier nog enkele bijzonderheden: De volgende toegangskaartjes werden uitgereikt:

nrs.15985 tot 16000 = 16

16001 tot 16942 = 942

17001 tot 17842 = 842. Totaal 1800 betalende toeschouwers! Tel daarbij de uitgenodigde aanwezigen, degenen die niet moesten betalen, bv. de kinderen tot veertien jaar, dan mag men gewagen van 2500 tot 3000 toeschouwers! En heel graag geven we hier de opstelling van dat kampioenenelftal van Sportkring-Weelde: Jan Hofkens, Louis Hofkens, Karel Hofkens, Frans Hofkens, René Verhoeven, Alex Jansens, Nand De Wit, Rik Jansens, Arthur Verhoeven, Jos Van den Borne, Alfons Mercelis.

Bijzonderheden: Alfons Mercelis, notaris te Merksplas, was de kapitein; verder waren er de twee gebroeders Verhoeven en de vier gebroeders Hofkens! Nand De Wit en Jos Van den Borne waren van Poppel. Reekskampioen! Bravo! Maar, waaraan we niet hadden gedacht: nu moest nog de eindronde van de ganse Provinciale Afdeling III worden gespeeld. De vier reekskampioenen moesten nu nog in de run voor de provinciale titel! Die waren buiten Sportkring: Oevel, Pulle en Reisberg. Daaraan had men niet gedacht en men bracht er dus ook geen ambitie voor op, maar het zat er nu eenmaal in! Thuis werd Reisberg geklopt. We klopten Oevel in eigen huis, slechts met 0-1, maar nu was 't zo ver. Nu moesten we op neutraal terrein de provinciale finale spelen te Oostmalle tegen Pulle. Het werd onder de leiding van scheidsrechter Van Brusselen, bijgestaan door dezelfde grensrechters als die we tegen Oosthoven hadden gehad (we kenden deze drie heren). Het werd een magistrale wedstrijd. Hij werd door Sportkring-Weelde gewonnen met 4-2 en zo waren we ook Provinciaal Kampioen en dit op 18 mei 1958. Wat een Weelde voor Weelde (met de hulp uit Poppel!) Te Oostmalle werd Alex Jansens vervangen door Jefke Vermeulen (Poppel) die wegens zijn militaire dienst in Duitsland tegen Oosthoven, niet had kunnen deelnemen. Wat het eerste elftal betreft, hier een uittreksel uit het jaarverslag, voorgebracht op de jaarlijkse verplichte Algemene Vergadering van 27 augustus 1958: "Onze eerste. Kampioen in reeks G. Provinciaal Kampioen III Afdeling. De ploeg met het beste gemiddelde van de reeks en van heel derde afdeling over gans de provincie. 30 wedstrijden, 27 overwinningen, 2 nederlagen, 1 draw. Het hadden goed niets dan overwinningen kunnen zijn. Herinnert U de maanden april en mei en herproeft aan de wekpotten van Uw geheugen uit Uw hoofd. Hersmaakt nog eens de spanning en de vreugde, slapeloze nachten, droomvolle nachten, zenuwen die U kilo's doen afvallen, pakken sigaretten werden er meer gerookt en dan eindelijk: 4/5: de ontknoping tegen Oosthoven: Kampioen. Vaten bier, tranen van geluk, kanonschoten, bloemen, huldiging, omhelzingen, optocht, muziek en dans en tegen 18/5 ging opnieuw de spanning in top: ontknoping: Provinciaal Kampioen tegen Pulle en opnieuw begon het spel van vreugde en hulde. Zelfs de Arme Claarkens te Turnhout en O.LVrouwke waren erbij te pas gekomen. Die tijd vergeten we nooit. Die titels staan in 't groot in de geschiedenis van Sportkring geschreven.

De spelers van onze eerste hebben vorig seizoen werkelijk buitengewoon gepresteerd en ik zou menen dat drie voornamelijk factoren de behaalde resultaten vooral voor gevolg hebben gehad: onderlinge vriendschap; uithoudingsvermogen; sportiviteit. In feite had de dubbele titel die we behaalde nog overkroond moeten worden zijn door de titel van Sportiviteit. Door het verwerven van de beker van de Sportiviteit zou Sportkring in zijn geheel nog beter zijn beloond worden want dat raakt niet alleen de spelers van de eerste, maar ook alle spelers, het bestuur, de toeschouwers, enz. Van een niet hebben wij de beker van de sportiviteit gemist en wel door een kleinigheid die feitelijk met sportiviteit niets te maken heeft, nl. 4 vergeten paspoorten". Om te besluiten:

1. Uit de "muzikale geschiedenis": S.K.-Weelde-lied

Blauw-Wit zijn onze kleuren,

Blauw-Wit zijn wij gedoopt,

En zelden zal 't gebeuren,

Dat de zege ons ontloopt.

Refrein:

De supporters juichen langs de lijn.

Als Blauw-Wit speelt, wil er ieder zijn,

Want S.K.doet zijn beste best op eender welk terrein (bis)

Blauw-Wit kent geen versagen,

En snedig en gezwind,

Zal moed de ploeggeest schragen,

Tot het beide puntjes wint.

Een neerlaag kan ons plagen,

Wij hebben moed te koop,

Wij kunnen dat verdragen,

Tevens groeit de nieuwe hoop.

Wij pakken als 't gedaan is,

Een borrel of een pint,

Want hoe het ook gegaan is,

Immer zijn we goed gezind.

Blauw-Wit zijn dus ook de kleuren van Sportkring. Al zeker van het refrein is er ook een andere versie, nl.

De supporters juichen rond het plein.

Het wemelt er van groot en klein.

De Blauw en Witten spelen tot z'aan d'overwinning zijn (bis)

Is dat vandaag niet, dan is het morgen. Is het morgen niet, dan overmorgen en is het ...volhouden!

2. Opdracht.

Steller draagt deze bijdrage op, niet alleen aan degenen die erin genoemd werden, maar ook -en niet minder- aan allen, die zich, om het even hoe, voor Sportkring-Weelde verdienstelijk maakten. Dat zijn er velen!

3. En tot slot: Zo vaak staat het aan het einde van geschreven stukken, zo vaak weerklonk het bij het beëindigen van een toespraak: Leve Sportkring-Weelde!!!

Duivenmaatschappij De Overvliegers

Sinds Noah de lucht afspeurde, vol verwachting over de terugkeer van zijn duiven, zijn er velen geweest die, om uiteenlopende redenen, gebruik hebben gemaakt van het merkwaardige oriëntatievermogen van deze dieren. Op het sportieve vlak hebben duiven een positieve bijdrage geleverd aan het genot van vele duivenliefhebbers. Ook in Weelde zullen de duiven al vele generaties invloed hebben gehad op het sportieve en sociale leven. Van de "prehistorie" van de duivensport weten we weinig of niets, maar dank zij de oudere inwoners kunnen we u wel wat over haar historie melden. Aan het einde van de vorige eeuw kende Weelde al enkele fervente duivenmelkers. Ze ontmoetten elkaar in het café van Mieke De Kuiper (Mieke Van De Wouwer) om daar tegenover elkaar hun duiven op te kunnen hemelen. En waarschijnlijk gold hier ook: hoe meer borrels, des te schoner en beter werden de duiven. Het organiseren van wedstrijdes kon dan natuurlijk ook niet uitblijven. Bij Mieke werden de voorbereidselen besproken en vervolgens werden de duiven te voet naar een losplaats in de omgeving gebracht, bijvoorbeeld naar Turnhout. De teruggekeerde duiven moesten getoond worden op enkele centrale posten. Om deze centrale punten te bereiken had de duivenmelker enkele lopers tot zijn beschikking die onder enthousiasme van nieuwsgierigen in recordtijd naar het vorsterhuisje of de houten molen liepen om de duif te tonen. Het ging er allemaal te goeder trouw aan toe. De duiven waren slechts te herkennen aan hun kleur of ras en niet gemerkt als tegenwoordig. Het kon dan ook gebeuren dat de duivenmelker die ongedurig naar de hemel tuurde, wel eens een duif ving die wel op de zijne leek, maar die toevallig was komen aanwaaien. Geen nood, de duivenmelker rende naar het vorsterhuisje om de wildvreemde duif te tonen en wie durfde hem tegen te spreken als hij beweerde dat het de duif was die hij 's morgens had weggebracht?

We mogen wel stellen, dat door een tiental duivenliefhebbers bij Mieke De Kuiper in de Straat de kiem gelegd werd voor de latere duivenbond. Omstreeks 1900 kwamen de duivenliefhebbers terecht in café De Heyboer in de Singel. Vanaf dan kunnen we gaan spreken over een vereniging. De duiven werden voortaan ingekorfd en vanuit De Heyboer naar Weelde-Station gebracht waar ze per spoor vervoerd werden naar hun losplaatsen. Nu gebeurde het eens dat degene die de duiven naar Weelde-Station moest brengen, daar aangekomen de duiven niet op de trein zette richting Aarschot, maar ze losliet en de verzendingskosten in zijn zak stak. De Weeldse duivenmelkers zullen die dag hun duiven dus wel vlug hebben teruggezien. In ieder geval kwamen ze van het bedrog op de hoogte en dat was reden genoeg om De Heyboer vaarwel te zeggen. Alex Van Hees en Charel Van Riel, twee duivenliefhebbers uit die beginjaren, wilden de zaken anders gaan aanpakken. De vader van Alex, Jef Van Hees, had een café en daar trok de duivenbond heen. Ze mochten van Jef Van Hees echter niet met hun duiven in het café komen en het inkorven moest dan ook buiten onder een afdak gebeuren. Voortaan werd de tijd nauwkeurig genoteerd met behulp van horloges. Om geknoei bij de tijdwaarneming te voorkomen werd de duivenmelker gecontroleerd door een broer of kennis van een andere duivenmelker. Vooraf werden er afspraken over de tijd gemaakt. De ene duif immers moest een stuk verder vliegen dan de andere, naargelang zijn baas in de Meir of op het Geeneinde woonde.

Er werd dan ook door de bazen druk onderhandeld over de tijd die een duif nodig zou hebben om de extra afstand te overbruggen. Bij mooi weer zou dat bijvoorbeeld in een halve minuut kunnen, maar bij tegenwind zou misschien wel een minuut of meer nodig zijn. Jef Van Hees moest dan voortdurend spraakwater bijschenken totdat een goede tijdsafpraak was gemaakt. In 1901 trouwde de dochter van Jef Van Hees met Jef Dickens of liever, Jef van 't Hoogeind (later gewoon Hoogeind genoemd). Ze bouwden een huis aan de Dreef en openden daar in 1903 een café en een winkel. Jef ging met paard en span de baan op om zijn waar aan de man te brengen. De duivenmelkers zagen wel wat in het nieuwe café. Immers, de eigenaar had een paard en span waarmee de duiven prachtig vervoerd zouden kunnen worden en in plaats van te moeten inkorven onder het afdak van Jef Van Hees, zouden ze nu misschien wel kunnen inkorven in het café van zijn dochter. Onder gangmaking van Alex Van Hees, Charel Van Riel, Charel Segers, Toon van den Dekker, Charel Vloemans, Adriaan Hermans en anderen vond men zijn intrek bij Hoogeind.

Men wilde er nu een serieuze zaak van maken. In Gent werden door Jef Van 't Hoogeind oude constateurs aangeschaft, zodat de moderne tijdwaarneming haar intrede deed. Een van die oude constateurs die in 1903 werden aangeschaft is nog in het bezit van Jos Dickens. Er staat op vermeld dat de constateurs "dynsdags" naar het lokaal moesten worden gebracht bij eventuele niet-lossing. De Weeldse duivenliefhebbers waren nu de kinderschoenen ontgroeid en zouden voortaan als volwassen duivenmaatschappij "De Overvliegers" door het leven gaan. In de volgende jaren werd aansluiting gezocht bij de Belgische Duivenbond. In de jaren 20 werd deze verlaten en zocht men zijn heil bij de

Kempische Duivenbond. Nog enkele malen werd van Bond verwisseld om dan tenslotte toch opnieuw bij de Belgische Bond terecht te komen. De leden van "De Overvliegers" hadden bij Hoogeind en later bij diens zoon Jos Dickens, een goed onderkomen. Gedurende 68 jaar, van 1903 tot 1971, bleven zij trouw op het hok terugkeren. Pas toen Jos Dickens in 1971 zijn pensioen kon gaan genieten en zijn café sloot, vlogen "De Overvliegers" de straat over en nestelden zich in het huidige café "De Overvliegers" in de Koning Albertstraat. Over belangstelling van leden heeft de duivenmaatschappij "De Overvliegers" nooit echt te klagen gehad. Na de officiële oprichting in 1903 steeg het ledenaantal gestaag. Het hoogtepunt werd bereikt in 1928 toen half Weelde in het bezit was van duiven en de echte duivenmelker zo'n 25 duiven hield. In al die jaren werden mooie prijzen behaald, ofschoon dat voor de echte duivenliefhebber niet het allerbelangrijkste is.

Nimmer aflatend enthousiasme is misschien wel het kenmerk van de duivenmelker. Velen worden al in hun jongensjaren door het duivenbacil besmet en tot op hun oude dag raken ze die niet meer kwijt. Jef De Rijk bijvoorbeeld had voor de Eerste Wereldoorlog al duiven en nu nog speelt hij mee bij "De Overvliegers". We mogen dus veronderstellen dat hij vele kostgangers zal hebben gehad. Ook vreemde kostgangers, want wat denkt u van een duif die los op het fietsstuur van zijn baas gaat zitten, zich vervolgens naar zijn stamlokaal laat rijden dat 1 kilometer verder ligt, zich daar dan los op tafel laat zetten om zich rustig te laten ringen en inkorven om dan vervolgens nog aardige prijzen mee naar huis te brengen? Jef was zo'n duif rijk. Deze grijze duif heeft zich ook wel eens vergist, want vergissen is niet alleen menselijk. De grijze duif vloog eens, nadat zij in Bordeaux was gelost, naar Engeland. Eén zee te ver dus. Op verzoek werd zij daar gelost en kwam zo weer terug bij zijn Jef. Evenals andere duivenverenigingen had ook duivenmaatschappij "De Overvliegers" eind jaren 60, begin jaren 70 te kampen met een daling van het ledenaantal en een veroudering van het ledenbestand, omdat zich geen jonge leden meer aanmeldden. De laatste jaren is daar gelukkig een kentering in gekomen. Meer jonge duivenliefhebbers sluiten zich weer aan en onder voorzitterschap van Karel Broos ziet de toekomst er voor "De Overvliegers" tamelijk onbewolkt uit.

De oude schuttersgilden van Weelde

Over de geschiedenis van de Weeldse schuttersgilden werd reeds heel wat gepubliceerd. Meestal bleef het echter bij het herhalen van reeds bekende gegevens en een volledig overzicht werd nooit gegeven. Deze synthese heeft helemaal niet de pretentie volledig te zijn. Nochtans kan ze wel bijdragen tot een betere kennis van de gilden

Algemene geschiedenis van de gilden

In ons land kwam men vooral onder Frankische invloed tot het stichten van nederzettingen. Deze nederzettingen hadden een eigen weerkorps, bestaande uit vrije mannen, dat in geval van nood en om de eigen nederzetting te beschermen werd ingezet. Uit deze burgerwacht groeide de gilde der schutters. Hun naam klinkt nu wel misleidend, want hun rol was niet in de eerste plaats schieten, maar wel beschermen of beschutten tegen iets. Dit iets kon noodweer, brand, ziekte of om het even wat zijn. De schutters waren vanaf de XIIIe eeuw ingedeeld per wapen: handboog, St.Jansboog, kleine kruisboog en voetboog. Elke gilde koos een patroonheilige, meestal St.Sebastiaan, St.Joris of St.Antonius. De eerste wordt meestal afgebeeld gebonden aan een boomstam en met pijlen doorboord. Hij werd de patroon der handboogschutters. St.Antonius kreeg de buksgilden te beschermen. St.Joris redde, volgens de legende, een maagd uit de klauwen van een draak. Hij werd de patroon der kruisboogschutters. Bij de verslapping en teloorgang van hun militaire betekenis, namen de gilden meer en meer deel aan het culturele leven in het dorp.

In die culturele activiteiten was de bevordering van het godsdienstig leven, natuurlijk in hoofdzaak gewenst en geleid door de kerkelijke instanties, een zeer belangrijk onderdeel. De gilden traden te Weelde op in de processies, kozen een patroonheilige, en de voorschriften, die hun doen en laten bepaalden, leidden hen naar de gildemis, gecelebreerd aan een gilde-altaar of naar de dodendienst voor hun afgestorven leden. In de 15e en 16e eeuw kregen de gilden hun "Caerte" of een document dat de werking en de organisatie van de gilde, de rechten, en de plichten van de leden, de financiële aangelegenheden bepaalde. Een inzinking met verlies van hun bezittingen kwam tijdens de Franse Revolutie. De kempische gilden worden gegroepeerd in de Hoge Gildenraad der Kempen, gesticht op 9 maart 1952 gezien de noodzakelijkheid van een goede samenhang tussen de kempische gilden en het voortbestaan naar aloude traditie te verzekeren.

De Sint-Antoniusgilde

Keizer Maximiliaan (1482-1494) gaf zijn goedkeuring tot het oprichten van twee schuttersgilden te Weelde, waaronder de St.Antoniusgilde. Deze gilden werden op het einde van de 15e eeuw gesticht door de toenmalige beneficiant van Weelde, Eerwaarde Heer Walter Stouts. Vermits op 21 maart 1453 het altaar en het beneficie van de H.Antonius werden opgericht in de Sint-Michielskerk, kunnen we vermoeden dat de St.Antoniusgilde hieruit is ontstaan. J.B.Grammaye schreef in 1610 dat de gilden van Weelde steeds deelnamen aan de processie, ook in de woeligste tijden. Als sieraad, zo gaat hij verder, droegen ze witte roeden in hun rechterhand. In de St.Antoniusgilde droegen de mannen een hoge zijden pet en een rode halsdoek en de vrouwen een strikmuts en een gele halsdoek. Enkele gekende hoofdmannen waren:

1668: Pastoor Gerard Deens

1679: Pastoor Severinus Otgeri

1709: Pastoor Gregorius Van den Idzerd

1727: Pastoor Gabriël Vaes

1810: Wouter Van der Steen

1818: Laurentius Vinckx

18..: P.Van Gastel

1844: P.Timmermans

1852: Adriaan Van Loon

1884: Jozef Van Loon

1892: Modest Van der Voort

1928: Karel Van Loon

1949: Adriaan Van Gils

19..: Modest Van der Voort

1958: Felix Van Dun

19..: Constant Diels

De gildebroeders moesten op straf van boete aanwezig zijn op de jaarvergaderingen en men was verplicht de begrafenis van een overleden gildebroeder bij te wonen. De leden droegen het afgestorven lid naar zijn laatste rustplaats. De verplichtingen voor de gildebroeders en -zusters in de gildekamer, in de processie, in de lijkdienst en op de teerdagen aanwezig te zijn, worden in het reglement aangehaald en de boeten (in geld, in gebeden of in natura) werden zeer nauwkeurig door het bestuur van de gilde bepaald. Vroeger had de St.Antoniusgilde twee teerdagen (nu slechts nog een), rond de feestdag van St.Antonius. De eerste teerdag werd er een mis gecelebreerd voor het tijdelijk en geestelijk welzijn van de leden, de tweede teerdag voor de overleden gildebroeders. Tijdens de teerdagen was er 's avonds feest in de gildekamer en pastoor Sylvain Jacobs schreef hierover in 1901: " T'is de gewoonte op deze teerdagen te dansen, maar dat gebeurt altijd tegen den zin van den heer pastoor die alle pogingen aanwendt om dat misbruik te bekampen". Vroeger werd op de vooravond van de feestdag de grote klok geluid en dronk men het luibier.

Tegenwoordig gaat men op de teerdag eerst naar de kerk en daarna is er een koffietafel, waarna men gaat schieten. Verder gaat het naar het gildelokaal voor het diner, wat dan wordt besloten met een gezamenlijk bezoek aan de herbergen, avondmaal en verder cafélopen. Om de kas wat te spijzen houdt men tegenwoordig tijdens de teerdagen een kleischieting, zodat het verteer tijdens de teerdagen uit de kas kan komen. Momenteel krijgt de gilde eveneens een kleine subsidie van de gemeente, het is echter te weinig om de vele onkosten te dekken. Hoofdman, deken en onderdeken vormen het bestuur van de St. Antoniusgilde. Het gildeleven beperkte zich allang tot feesten en plaatselijk oefenen. Nu oefent men zelfs niet meer omdat de verzekering voor de schietstand veel te hoog oploopt. Enkele jaren geleden echter was de gilde nog zeer actief. Zo werd in 1956 de stemmige kledij voor de vrouwen aangeschaft. Dit bestond uit een rok in de oude dracht met een trekmut. Datzelfde jaar werd ook deelgenomen aan de gildefeesten te Zandhoven en te Schelle. In 1957 werd deelgenomen aan de Kempische gildefeesten te Wildert en Meerle, in 1958 werd deelgenomen aan de Kempische gildefeesten te Rijkevorsel en aan de internationale gildefeesten te Herentals. Ook het vendelzwaaien, het papegaaischieten en het koningschieten kwamen hier vroeger voor. Niet iedereen werd zomaar toegelaten tot de St. Antoniusgilde. Een onbesproken levenswandel was een vereiste om toegelaten te worden en minvermogenden kwamen niet in aanmerking om als lid aangenomen te worden. Bij de intrede in de St. Antoniusgilde moest men in tegenwoordigheid van pastoor en deken het volgende verklaren: "Ick geloove gode van hemelrijcke, Maria sijnder liever moeder, den heylighen vader Sinte Anthonis, des heylighen maeghden ende martellersen Sinte Catharine ende Sinte Barbare, ende inden naem van den broederschap, dat ick die broederschap houden sal nae mijn vermoeghen. In den naem des Vaders, des soens ende des heylighen Gheest. Amen"

Wie uit de gilde wilde gaan moest een ton bier geven of zeven gulden betalen aan de Heilige Geesttafel van Weelde (= huidige O.C.M.W.) We bezitten nog de statuten van de St. Antoniusgilde die werden vernieuwd in 1642 met daarbij de standregelen uit 1911, waaruit we echter niet veel kunnen afleiden. Het gildeboek van 1643 is bewaard gebleven. Jacobs schreef in 1901 dat de statuten van de St. Antoniusgilde in de kerk werden bewaard. De gilde had vroeger ook een akker waarvan ze inkomsten genoot. Deze akker was geschonken aan de gilde door Antoon De Swert en zijn huisvrouw Catharina Van Hees. De gilde was verplicht om jaarlijks een mis voor elk te laten celebreren. Op 1 januari 1871 werd de akker voor zes jaar verhuurd aan: "Adrianus De Bont, landbouwer en herbergier in de Zevenster te Weelde, een akker met het hout en het strooisel daeraen wassende, genoemd den Nauwelant (Kadaster Sectie D Nr.707). Groot 18 aren, 90 ca". In 1905 was Jan De Bont huurder en in 1911 Corneel Van Beeck. Tijdens het pastoraat van pastoor Jacobs (1896-1926) bewaarde de gilde nog een oud processievaandel met rode gebloemde zijde "dragende op de kartel eene geschilderde print van den H. Antonius met het verken". Gildebroeder Edouard Van der Voort noteerde in 1912: "De jaarlijkschen teerdag heeft plaats gehad op 23 en 24 februari. Eene algemene tevredenheid heerschte onder al de leden der gilde. 't Is dit jaar 25 jaar geleden dat de hoofdman der gilde, Modest Van der Voort deel maakt van de sociëteit. De leden der gilde hadden eraan gehouden onzen hoofdman met een schoon geschenk te verrassen. Treffende aanspraak en gelegenheidsliedje werden opgevoerd, alles liep in de grootste vreugde van stapel. Des anderendaags 's avonds werd aan de gildebroeders en vrouwen een avondfeestje aangeboden door onzen hoofdman en zoo sluit het jaar 1911, de leden trekken naar huis, vast besloten ieder zooveel het in zijne macht is bij te dragen om eene maatschappij waarin onze voorouders al van eeuwen lang hunne vreugde met elkander deelden, weer terug in vollen bloei te doen herleven".

De St.-Jorisgilde

De St.-Jorisgilde is ongeveer zo oud als de St.-Antoniusgilde, want ze werd eveneens door Keizer Maximiliaan (1482-1494) goedgekeurd. De Sint-Jorisgilde had twee teerdagen per jaar rond de feestdag van Sint Joris. De eerste dag werd er een mis opgedragen voor het welzijn van de gildebroeders, de tweede dag tot nagedachtenis van de overledenen. 's Avonds was er volop feest in de gildekamer. Op de vooravond van de teerdag werd de grote klok geluid en werd het luibier gedronken. Net als de St. Antoniusgilde had de St. Jorisgilde de taak om de processies in het dorp op te luisteren. Vroeger werd er blijkbaar veel met de kruisboog geschoten, de Sint Jorisgilde heeft in Weelde-Straat immers een schutsboom gehad met een papegaaiboom en tegenover de doelshoeven en de doelakker ligt nu nog de straat die men doelstraat noemt. Jacobs schreef in 1901: "Van ouds af was St. Jorisgilde eene schuttersgilde die op doelen af naar de wip schoten, doch sedert jaren hebben zij pijl en boog laten varen en nemen geen deel meer aan prijskampen".

We bezitten nog de statuten van de Sint Jorisgilde zoals deze in originele tekst in het gildenboek van 1717 voorkwamen. Hierbij bestaat nog de "Condisie van de gulde van St.Joris" uit het jaar 1825 met de verdere voorschriften die ter plaatse zijn toegevoegd aan de algemene. De "Kaerte" die de St.Jorisgilde bezat dateerde van 1728 en was geschonken door de hoofdgilde van Leuven. In 1901 bewaarde pastoor Sylvain Jacobs deze perkamenten "Kaerte" met zegel nog in de kerk. Het opschrift luidde: "Kaerte ofte ordonnantie toegesonden aen die gulde van den Edelen Ridder ende Martelaer St.-Joris, binnen Welde, door die Coninck, Coninckstabels, Deeckens ende andere van den Regimente van de hooftgilde van St.-Joris binnen die hoofstadt van Loven, 33 artikels, Aldus gedaen, geordonneert ende geoctroyeert desen 19/10/1728. Quod attestor, Everaerts, secretaris, 1728. Perkament: 0,61 x 0,61 cm."

Vroeger bezat de St.-Jorisgilde een oud register uit de 18e eeuw (1717) dat momenteel verdwenen schijnt te zijn. Dit register had de volgende afmetingen: 0,32 x 0,10 cm met gulden versiersels op de rug. Het opschrift luidde: "Wouter Wilboorts dedit. Achterzijde Anno 1717". Enkele jaren geleden bewaarde de gilde ook nog de kas, het vaandel en het beeldje van de processie, maar nu is van dit alles niets meer terug te vinden. Jacobs noteerde nog in 1901: "In de gildekamer bewaart men het oude vlag van St.Joris. T'is een rooden zijden stuk van 1,5 meter lang en 1 meter breed en op de kartel staat Sint Joris te peerd afgeschilderd. Even als voor het vaandel van Sint Antonius is het jaartal onbekend." In het jaar 1717 telde de gilde 43 leden, Nicolaas de Bont was toen Hoofdman, terwijl Wouter Wilborts koning was en Adriaan Serfaassen deken met Joannes Koymans als onderdeken. Het bestuur bestond dus uit een koning, een deken, een onderdeken en een hoofdman en cornet. In deze gilde vinden we geen namen van vrouwen zoals in de St.-Antoniusgilde. In het gildeboek uit 1717 stonden de koningen genoteerd van 1606 tot 1687. "Dese naervolgende schilden werden bevonden die van oude theyden Coninck hebben geschoten tot desen tegenwoordighen toe met haere naemen ende datum opgeteekent."

- Den silveren voghel Koninck geschoten Symon Havermans Anno 1606
- Jan Bartholomeus Goossens, Coninck van den voetboch in de Vrijhey van Welde A° 1608
- Mijnheer Hendrick Lemmens, secretaris der Vrijhey Welde, hopman van St.Jorisgulde A°1610
- Coninck geschoten Goris Deens Anno 1612
- Coninck geschoten Hans Verheyden den Jonghen Anno 1615
- Coninck geschoten Nicolaes Tieleman Swolfs Anno 1624
- Coninck geschoten Cornelis Bols Anno 1632
- Coninck geschoten Adriaen Jan Scheerders Anno 1641
- Coninck geschoten Laureys Michielsens lakenkoopman A°1635
- Coninck geschoten Matys Eelens, molder tot Welde A°1649
- Coninck geschoten M.D.A.S.O.L.Jesus, Maria laet de clocken luyen, Coninck van den ridder St.-Joris 1643
- Coninck geschoten Hendrick Lemmens, stadthouder van Welde en Poppel, 1660
- Coninck geschoten Michiel Bols, verkoper tot Welde A° 1653 ende 1663
- Coninck geschoten Antoni Keetelers Anno 1680
- Coninck geschoten Jan Goossens A°1687. Op 5 mei 1695 overleed te Weelde Jan Goossens "Rex guldae St.Georgii".

Bij het overschrijven van deze lijst in 1717 noteerde de schrijver: "Dese Coninx schilden in een verouderd Ms. Anno 1613 G.G.D.I.C.W. 1603 A.V.L.-K.H.K. 1686. Item een silveren kruys met een silvere kettingh met twee silvere boekskens". Het is mij onbekend waar dit materiaal gebleven is, maar waarschijnlijk werden alle schilden door de gemeente verkocht in 1794. Burgemeester Marinus antwoordde op 7 december 1824 in een "Staat der goederen en bezittingen der voormaals in de gemeente van Weelde bestaan hebbende schutterijen" het volgende: "De silveren schelpen zijn voor het gemeente Bestuer afgeesicht tot Betaling der Fransche Contributie in het jaer 1794. Zij bezitten alnoch eenen standaard, een vaandel en een trommel en eene silveren schelp". In de St.-Jorisgilde werd een nieuw lid in een met kussens gevulde leunstoel geplaatst terwijl de gildebreders al zingend rond de stoel dansten en op die manier de nieuweling verwelkomden. Het nieuw lid was dan verplicht te trakteren, gewoonlijk met bier en suiker. De St.-Jorisgilde is rond 1940 uiteengevallen en telt nu geen leden meer.

De Sint-Sebastiaansgilde

Reeds in de 16e eeuw bestond er een St.-Sebastiaansgilde te Weelde waarover echter bitter weinig bekend is. Wel weten we dat deze gilde haar "Kaerte" van de hoofdgilde van Leuven ontving op 4 april 1726: "4 april 1726, eene parcquemente caerte aende Gulde van Welde". Op 9 september 1746 overleed te Weelde Antoon Van Hees "Hooftman St. Sebastiaen". Kanunnik Jansen schreef dat een nieuwe St.-Sebastiaansgilde te Weelde werd opgericht door W. Swaan op 6 september 1923. Deze gilde, zo gaat hij verder, is rond 1945 teniet gegaan. Pastoor Jacobs schreef dat deze gilde in 1874 door notaris Edmond Swaan werd opgericht. Volgens Jacobs telde deze gilde in 1901 67 leden en volgde de gemeentesecretaris Louis De Bont notaris Swaan als hoofdman op.

De St.-Jansvrienden

Deze gilde werd opgericht rond 1930 en is rond 1956 teniet gegaan.

Davidfonds

1. De oprichting en de eerste werkjaren (1927-1940)

In 1927 werd met 16 leden de kiem gelegd voor het Davidfonds Weelde. In 1930 was er voor het eerst een afvaardiging van het Davidfonds Weelde op het jaarlijks congres. Gezien het feit dat in 1971 het 40 jarig jubileum werd gevierd, mogen we echter veronderstellen dat de kiem van 1927 vier jaar nodig heeft gehad om te rijpen tot een volwaardige vrucht, zodat we 1931 als het geboortjaar kunnen beschouwen. Aan de wieg van de boorling stond een enthousiast bestuur waarvan dokter Amandus Van Baelen de vader was. Samen met pastoor Tubbax, L. Van Beek, A. Van der Haeghen, J. Steenackers en Ed. Vloemans was hij verantwoordelijk voor de opvoeding van de nieuwe afdeling. De jonge afdeling groeide onder hun leiding voorspoedig. Bij de geboorte telde de afdeling 65 leden, in 1938 was het aantal verdubbeld. Op dat moment beschouwde Louis Van Beek, die inmiddels het voorzitterschap had overgenomen, de afdeling als volwassen. "We hebben het plafond bereikt", was zijn mening. In de beginjaren werden activiteiten georganiseerd van uiteenlopende aard, o.a. in 1932 een optreden van het Vlaams volkstoneel met "Boefje" en in 1935 een lezing van E.H. Kolen over "De Geschiedenis van Weelde". In 1935 schrijft consulent Noels in zijn verslag: "Weelde is een modelafdeling in haar reeks". In 1936 ontving de afdeling gelukwensen van het Nationaal Secretariaat en ook in 1938 oogstte de afdeling lof: "Mochten al onze kleine afdelingen zoo werken".

2. De oorlogsjaren (1940-1945)

De Duitse bezetting drukte ook zijn stempel op de activiteiten van het Davidfonds. De werking werd noodgedwongen stilgelegd bij gebrek aan lokalen die door de Duitse militairen waren ingenomen. Nochtans wilde het Davidfondsbestuur geanimeerde activiteiten organiseren, zoals toneel- en zangavonden, om de leden wat aangename momenten te bezorgen. Dit was echter onmogelijk. Alleen de boeken werden nog bezorgd.

3. De na-oorlogse periode van 1945 tot 1951

Rond 1945 kende het Davidsfonds een heropbloei. Het ledenaantal dat in 1942 was geslonken tot 101, groeide in dat jaar tot 145, een absoluut hoogtepunt. Het bestuur van het Davidsfonds streefde naar meer pedagogische activiteiten. Vanaf 1947 kwam een kentering. Het enthousiasme verdween. Er werden geen bestuursvergaderingen meer gehouden. De reden voor deze inzinking was wrijving tussen de fanfare en het Blasiusorkest dat na de oorlog was opgericht en waarvan dokter Laurent Van Baelen (DF-bestuurslid) voorzitter was. Het bestuur van de fanfare was helemaal niet gelukkig met deze oprichting en probeerde het bestaan van het Blasiusorkest onmogelijk te maken door het de toegang te weigeren tot de zaal, waar scène, licht en kleedkamers eigendom waren van de fanfare. Deze dorpsruzie ging het Davidsfonds in sterke mate aan omdat beide partijen gelijkmatig in het Davidsfonds-bestuur vertegenwoordigd waren: Davidsfondsvoorzitter L. Van Beek en DF-secretaris Raaymakers waren bestuurslid van de fanfare, terwijl dr. Laurent Van Baelen, DF-bestuurslid, voorzitter was van het Blasiusorkest. Wanneer het DF-bestuur op één van die zeldzame momenten dan toch bij elkaar kwam, beperkte de gespreksstof zich tot de rivaliteit van de twee muziekverenigingen. Het zal dan ook niemand verbazen dat de DF-afdeling Weelde in dergelijke omstandigheden niet kon werken, waardoor deze afdeling langzaam maar zeker de afgrond bereikte. De strubbelingen binnen het bestuur en daaruit voortvloeiend de teruggang in het aantal activiteiten, weerspiegelde zich natuurlijk in het aantal leden dat van 145 leden in 1945 gestaag terugliep tot 67 in 1951. Vanaf dat ogenblik dat het Blasiusorkest niet meer actief was (1950), versoepelde de verhouding binnen het bestuur.

4. Pogingen tot heropbloei (1951-1965)

De bestuursvergadering van 22 oktober 1951 was belangrijk omdat er een nieuw bestuur werd gekozen na een lange non-actieve periode. Van Beek bood zijn ontslag aan en dr. Van Baelen werd voorgesteld als de nieuwe voorzitter. Onmiddellijk werden duidelijke afspraken gemaakt, waardoor een nieuwe start kon beginnen. De inzet van het seizoen was goed geweest maar al vlug keerde het getij. Enkele bestuursleden begonnen hun taken te verwaarlozen door gebrek aan enthousiasme of tijd. Op de bestuursvergadering van 5 juni 1953 werden een aantal problemen nog eens uitgepraat. Toch werden ook de hierna geplande activiteiten geen succes. Een reden daarvoor was ongetwijfeld het feit dat het bestuur éézijdig bemand was met onderwijzers. De activiteiten van het Fonds bleven nihil tot 1956. In dat jaar werd opnieuw een goed winterprogramma uitgewerkt: Rodenbachavond, een film en in maart een IJzerbedevaartavond. In 1957 werd in het bestuur aangestuurd op een reorganisatie. Resultaat daarvan was o.a. dat secretaris A. Raaymakers werd opgevolgd door Willy Vansant. Gedurende enige jaren is er dan weer sprake van een opleving, die tot uitdrukking komt in een stijging van het ledenaantal en het wederom indienen van een jaarverslag, iets wat in de periode daarvoor verwaarloosd was. De periode 1961-1965 wordt echter andermaal gekenmerkt door een inzinking. Bijna al het werk komt neer op de schouders van Van der Voort. Het wordt dan steeds duidelijker dat er dringend behoefte is aan jonge, dynamische mensen.

5. Een laatste opleving: 1965-1971

Op 21 april 1965 vond een bestuursvergadering plaats met positieve gevolgen. Willy Vansant, tot dan secretaris, neemt van Laurent Van Baelen de voorzittershamer over. Met hem en pastoor Bluekens, Irma Vinckx en Regina Debaille wordt een bestuursploeg gevormd die bereid is tot persoonlijke inspanningen en bezield is met een echte ploeggeest. De spil blijkt Irma Vinckx te zijn. Het jaarverslag van de consultant vermeldt: "De afdeling Weelde levert mooi werk, dankzij een jong en vinnig bestuur". In 1966 volgt Fina Segers Irma Vinckx als secretaresse op. Gedurende een aantal jaren worden jaarlijks verschillende activiteiten georganiseerd met wisselend succes.

Een viertal keren werd een boekenbeurs georganiseerd waarbij mensen zoals Jan Veulemans, Axel Nort en Luc Philips als trekpleister fungeren. Andere hoogtepunten waren de hobby-tentoonstellingen in 1969 en 1970 die georganiseerd werden in samenwerking met andere verenigingen. Met de opbrengsten hiervan konden de zieken en gehandicapten eens letterlijk in de bloemetjes worden gezet. Vele Weeldenaren zullen zeker met plezier terugdenken aan de toneelavonden van bijvoorbeeld het Reizend Volkstheater dat altijd goed was voor 200 tot 250 bezoekers. Toch kende deze periode ook dieptepunten. Het optreden van De Plankeniers uit Ravels was er één. In het weekend dat zij zouden optreden werden in de omgeving nog al wat activiteiten georganiseerd. Bovendien werd het ook nog glad. De organisatoren voelden dan ook al voor het optreden van De Plankeniers, dat ze zich op glad ijs hadden begeven en dat gevaar voor mislukking in de lucht hing.

Afgelasten dan maar? Nee, daar voelde men niet voor. Toen De Plankeniers op de planken verschenen, was de eerste rij maar nauwelijks bezet. Plankenkoorts zullen ze toen zeker niet meer gehad hebben.

In 1968 was Lize Marke een ander dieptepunt. De zangeres kon in Weelde slechts een zestigtal luisteraars begroeten, waaronder veel kinderen. Geen weelde voor de zangeres en zeker geen weelde voor de kas van het Fonds. Wat Lize Marke niet lukte, lukte de deelnemers aan de crochetafonden wel. De talenten-in-de-dop trokken meer toeschouwers dan het gevestigde talent. Tenslotte waren er in deze periode nog de volkskunstafonden en de filmavonden die vaak veel publiek trokken. Toch ebde, ondanks deze en andere activiteiten, de belangstelling van de Weeldenaren langzaam maar zeker weg. Enkele oorzaken? Het bestuur van het Davidsfonds Weelde was sinds de jaren 50 steeds vrij eenzijdig bemand geweest met onderwijzers en onderwijzeressen. Door het ontbreken van bestuursleden met een ander pluimage kon geen hechte brug naar de Weeldse bevolking worden geslagen, het Davidsfonds drong niet meer echt in alle geledingen van de bevolking door. Oorzaken van buitenaf voor de wegzakkende belangstelling waren ongetwijfeld de opkomst van radio en T.V., de gemakkelijke bereikbaarheid van schouwburgen en theaters en de uitbreiding van het bibliotheekwezen. Toen tenslotte Fina Segers, die veel werk had verzet, om gezondheidsredenen haar functie moest neerleggen, bloedde het Davidsfonds Weelde langzaam dood.

6. De laatste jaren: 1971-1981

Het aantal leden dat gedurende een tiental jaren rond de 80 had geschommeld zakte weg van 58 in 1973 tot vier leden in 1976. Het zal duidelijk zijn dat het Davidsfonds was weggeleden in een lange winterslaap. Op dit moment bestaat er geen functionerend afdelingsbestuur meer. De leden die het Davidsfonds in Weelde nog heeft, dragen hun contributie rechtstreeks af aan het hoofdbestuur te Leuven. Toch is de toestand zo dat, mocht daar behoefte aan zijn, het Fonds onmiddellijk weer aan de slag kan gaan. Er bestaat nog steeds een zekere kas waaruit de contributie aan het hoofdbestuur wordt afgedragen. De vraag blijft echter of de aangelegde reserves in de kas nog ooit op een andere wijze kunnen worden aangesproken en of het Davidsfonds te Weelde uit haar winterslaap zal ontwaken. Hoopgevend mag zijn dat het ledenaantal, dat tussen 1976 en 1979 schommelde van vier tot zeven, in 1980 steeg tot 20. Desondanks ziet het er, althans voorlopig naar uit dat het Davidsfonds te Weelde een sluimerend bestaan zal blijven leiden.

Weeldezing

Het verenigingsleven bloeit zoals nooit tevoren. Een opsomming willen maken van hoe en waar Weelde verenigd is, zou een haast onbegonnen werk zijn. Verwonderlijk is het daarom dat tot enkele jaren de Weeldenaren niet verenigd waren in een gemeentelijk zangkoor. Begin september 1975 kwam daar echter verandering in. Enkele mensen voelden allang dit tekort aan. Plots werden aan alle kanten verzuchtingen in die zin opgevangen. Karel Bols, Louis Vinckx en Anton Wilke staken de hoofden eens bij elkaar en de gouden bruiloft van het echtpaar Vercammen werd de eigenlijke start. Anton Wilke had voor die gelegenheid enkele eenvoudige nummers ingestudeerd met mensen uit de buurt. Dat stimuleerde hem om verder te werken aan een zangkoor te Weelde.

Een eenvoudige oproep bracht 25 enthousiaste mannen en vrouwen bijeen die op 9 september 1975 een stichtingsvergadering belegden in de grote bovenzaal van het gemeentehuis te Weelde. Meteen had Weelde zijn gemeentelijk zangkoor. De meeste mensen hadden geen enkele ervaring met muziek en toch sloten zij zich spontaan aan, alleen omdat ze graag wilden zingen. De mensen zegden: "Ik ken het niet, maar ik wil het graag proberen en ik wil het goed doen". Er werd nooit geselecteerd onder de leden. Het was immers niet de bedoeling om een elitekoor te vormen. De bedoeling was zoals in de statuten staat, om gewoon met een groep mensen een aangename culturele ontspanning te genieten en ook iets te bieden aan de gemeenschap buiten die groep. De eerste oefenavond werd gepland op 16 september 1975 en reeds op 8 oktober 1975 hield men een eerste algemene vergadering. Hoe was dat nu zo ineens mogelijk geworden? Achteraf blijkt het allemaal heel simpel. Men heeft voor zoiets gewoon iemand nodig die de dirigerestok kan hanteren en de moed en de volharding kan opbrengen om een groep mensen de kunst van het zingen aan te leren. Zo iemand vond men te Weelde in Anton Wilke. Nederlander van afkomst vestigde hij zich in 1974 te Weelde. In Nederland is hij een gekend koorleider en zanger. Des te groter was de opoffering om te Weelde in

1975 van de grond af te vertrekken met een groep ongeoeffenden. Maar dat het kan, werd bewezen, want na enkele weken telde het koor reeds een zestigtal leden. Ondertussen werden passende statuten voorgelegd aan de Sport- en Kultuurraad van Weelde. Als naam van het gemengd gemeentelijk zangkoor werd het alleszeggende Weeldezing weerhouden. Het gemeentebestuur stelde een geschikt lokaal ter beschikking waar van meetaf elke week druk werd geoefend.

Voorzitter Louis Vinckx prees zich gelukkig met een vaste ploeg uitstekende medewerkers. Naast Anton Wilke waren er Karel Bols, Frans Dickens, Anna Luyckx, Maria Van Eyndhoven en de secretaris Guy Vermaercke. Allemaal mensen die zich met hart en ziel wensten in te zetten voor hun vereniging. Op zondag 16 november 1975 kwam er reeds een eerste uitvoering uit de bus. Dit ter gelegenheid van het jubileumjaar van de St.-Nicolauskring. Op slag droeg het nieuwe koor eenieders sympathie weg. Op zondag 28 december 1975 organiseerde het koor, in samenwerking met verschillende andere verenigingen van Weelde, een bijzondere Kerstviering. Het werd een stemmige en sfeervolle viering met de bedoeling de vrede en vreugde van het Kerstgebeuren dichterbij de mensen te brengen. Op zaterdag 7 februari 1976 kreeg het zangkoor een kind, het kinderkoor "De Weeldezangertjes". Dit koor stond en staat nog onder de deskundige leiding van Mevrouw Wilma Wilke-Van Doorn. Het duurde niet lang of er waren reeds 70 leden aangesloten, op dit ogenblik wordt er ook nog gewerkt met een blokfluitklas. Het kinderkoor "De Weeldezangertjes" oefende erg hard, want in het najaar van 1977 kon het reeds uitpakken met een operette "Goudhaartje en de Troubadours".

Ondertussen trad het kinderkoor regelmatig op en werd het bekend in de ganse Noorderkempen. Met nooit aflatende ijver stimuleerde Wilma haar koor om verder te doen. Er werden steeds betere resultaten bereikt. Op 4 januari 1980 presenteerde het immers zijn tweede operette aan het publiek: "De Moorse Markies". Ondertussen zat het zangkoor ook niet stil, dit bewijst de activiteitenkalender van de vereniging maar al te duidelijk. Daaruit noteren wij slechts een paar hoogtepunten:

- Jaarlijks concert in parochiecentrum St.-Michiel (11/4/1976)
- Uitvoeringen van de Missa Secunda van H.L.Hassler in de St.Janskerk (25/6/1976), in de St.Michielskerk (11/1/1976) en in Doorwerth in Nederland (19/6/1977)
- Uitvoering in de parochiezaal van St.Jan "Weelde zoals het zingt en lacht" (11/9/1977)
- Uitvoering van de operette "Goudhaartje en de Troubadours" door de Weeldezangertjes (30/9/1977)
- Kerstviering in de St.Michielskerk (25/12/1977)
- Uitvoering van het kerstconcert op de Grote Markt te Turnhout en opluisteren van de H.Mis in de St.Pieterskerk (8/1/1978)
- Verbroederingsfeest met 5 andere koren in de parochiezaal St.Jan (13/5/1978)
- Uitvoering van enkele werken te Breda (20/5/1978)
- Opluisteren van de H.Mis te Kerkrade in Nederland (28/5/1978)
- Zangconcert in de parochiezaal van St.Jan (16/9/1978)
- Kerstviering in de St.Michielskerk (25/12/1978)
- Zangconcert in de parochiezaal van St.Jan (5/5/1979)
- Concert in de hovingen van de Dierentuin te Antwerpen (30/9/1979)
- Kerstviering in de St.Michielskerk (23/12/1979)

- Kerstevocatie in de St.Servaaskerk te Ravels (30/12/1979)

- Kooronderonsje in de parochiezaal van St.Jan n.a.v. het vijfjarig bestaan. Dit werd verzorgd door bevriende zangkoren die elk een 5-tal liederen ten gehore brachten (19/4/1980)

- De 75 leden van Weeldezing en de 60 van de Weeldezingertjes vierden in dit weekend hun 5-jarig bestaan. In die 5 jaar was er heel wat gerealiseerd. Momenteel zijn Weeldezing en Weeldezingertjes niet meer weg te denken uit het culturele leven van het dorp en ver daarbuiten zelfs. Zaterdag 11 oktober 1980 kwamen de Weeldezingers aan de beurt. In de St.Janszaal werd een zangfeest van twee uur gegeven. Het was een terugblik op de voorbije jaren. Dit alles onder de leiding van dirigent Anton Wilke. Terecht wordt deze sympathieke leider op de handen gedragen door zijn leden en hij werd dan ook door zijn bestuur op een ontroerende wijze gehuldigd.

Ook voor de jongeren was het feest. Al vierden zij hun eerste lustrum pas in het voorjaar van 1981, toch was de tweede dag van het Weeldezingfestijn op zondag 12 oktober 1980 voor hen voorbehouden. Van in de vroege namiddag verzorgden ze een grote happening. Wilma Wilke, de leidster van al deze jongens en meisjes, had een keurig programma opgebouwd rondom de voorbije jaren. Ook deze namiddag werd bijgewoond door een geestdriftig publiek, en er waren spel, zang, muziek, vermaak en plezier voor jong en oud. Iedereen was akkoord dat de tweedaagse viering van dit eerste lustrum bijzonder geslaagd was. Naast de andere activiteiten wilde men de reeds vele malen opgevoerde Missa Secunda van H.L.Hassler vervangen door de Missa Brevis in G., één van de meesterwerken van Mozart. Na de kroningsmis komt zij toch wel op de eerste plaats als prachtigste onder de 12 missen die Mozart ooit schreef. Deze mis, die toch wel wat zangtalent vraagt is licht van muzikale opbouw en is geschreven voor koor, solisten, strijkorkest en orgel. Men hoeft echt geen fanatieke klassieker te zijn om deze mis mooi te vinden. Integendeel, zij is voor velen, en voor alle luisteraars, een ware streling voor het oor. Naast nog enkele andere prachtige werken voerde Weeldezing deze mis op samen met het strijkorkest dat het koor begeleidde op zondag 19 oktober 1980 in de St.Michielskerk. Een overvolle kerk toonde duidelijk aan dat Missa Brevis in G. de kroon op het werk was van Weeldezing (19/10/1980)

- Opluisteren van de H.Mis bij het 125-jarig bestaan van de O.L.Vrouwparochie te Zevendonk (21/12/1980)

- Kerstviering in de St.Michielskerk (25/12/1980)

Wij deden een greep uit de rijk gevulde activiteitenkalender van het bloeiend zangkoor Weeldezing. Wij zijn ervan overtuigd dat voor hen nog een mooie toekomst is weggelegd. Kort voor mijn bezoek aan Anton Wilke op 9 augustus 1981 promoveerde Weeldezing van de derde naar de tweede afdeling in het provinciaal toernooi te Olen dat door het provinciebestuur van Antwerpen op 21 juni 1981 was ingericht. Op 21 maart 1982 tenslotte promoveerde Weeldezing te Antwerpen naar de eerste afdeling.

IX. Oude ambachten

De windmolen bij de St.-Michielskerk

Wie van Weelde-Straat naar Weelde-Station rijdt, ziet de molen nabij de St.Michielskerk reeds van ver oprijzen. Iedereen gaat er mee akkoord dat hij voor het dorp een sieraad is en dat hij moet behouden blijven. Over deze molen vindt men geen eeuwenoude verhalen of archiefstukken. Hij is in 1850 door molenbouwer Van Himbergen gebouwd voor rekening van de familie Bax-Pelkmans uit Weelde. Reeds in 1873 werd hij verkocht aan de familie Verheyen-Dries en in deze familie is de molen tot nu toe gebleven. De molen brandde in 1906 uit, maar hij werd herbouwd door de molenbouwers Goris en Vosters. Over deze brandramp lezen we het volgende in het gemeentearchief: "...Wij hebben de eer u ter kennis te brengen dat deze nacht (11 september 1906) ongeveer 1 uur 's morgens de steenen grond-wind en oliemolen toebehoorende aan den heer Karel Verheyen-Van de Wouwer totaal in asch is gelegd. Eene groote hoeveelheid graan is insgelijks door den brand vernield. Aan blusschen viel niet te denken, en met moeite kon men de omliggende gebouwen vrijwaren. De oorzaak alhoewel onbekend kan aan geene kwaadwilligheid toegeschreven worden. De gebouwen alleen waren verzekerd".

Uit deze akte blijkt reeds duidelijk dat de molen in handen kwam van de zoon van Ludovicus Verheyen en Joanna Maria Dries, namelijk Karel Verheyen. Deze huwde later Angelina Van de Wouwer. De molen werd door hem in 1896 reeds overgenomen. In 1921 werden kap en wieken in een hevige storm afgerukt, maar het herstel kwam onmiddellijk. In 1936 werd de windmolen stilgelegd en werd het malen overgenomen door een dieselmotor. Na de dood van Karel Verheyen heeft Jos Verheyen-Peeraer zijn vader als molenaar opgevolgd. De huidige eigenaarster is Mevrouw Jos Verheyen-Peeraer. In 1951 vierde Weelde een dubbel eeuwfeest: dat van de molen en de molenaar Angelina Van de Wouwer. Bij K.B.van 28 mei 1962 werd de molen geklasseerd en in 1966 volgde de eerste restauratie. Zoals in elke streek van ons land zijn ook in de Noorderkempen waardevolle molens verloren gegaan, maar we kunnen met overtuiging zeggen dat een mentaliteitsverandering is ingetreden. Zonder twijfel is de laatste jaren een sterke stimulans uitgegaan van "De Nachtegaal der Maatvennen" te Ravels. Zijn draaiende wieken hebben de heropstanding ingeluid. Men wil de molens overal opnieuw in werking stellen. In Weelde zorgt Karel Cabanier uit Poppel daarvoor. Urenlang kan hij aan de molen werken, alles nog eens nazien en ervoor zorgen dat de molen in goede staat blijft. Regelmatig wordt er door hem gemalen, het is te hopen dat de molen voor de gemeenschap zal behouden blijven en dat de materialistische ingesteldheid van sommige mensen die molen niet noodlottig wordt.

De houten molen

Het gemaal

Het oudste document over molens dateert van 1296 maar er werd te Weelde zeker veel vroeger gemalen. Het gemaal was een keizerlijk recht dat aan hertogen en graven werd overgedragen. Wij woonden in het hertogdom Brabant en de hertog, die te Leuven verbleef, beschikte over het maalrecht in alle dorpen. Krijgsliden, die de hertog op loffelijke wijze hadden gediend op zijn veldtochten, werden met het maalrecht beleend en beloond. Het is geweten dat de eerste molenaars uit ridderlijke geslachten stamden en tot de lagere adel behoorden. Ze waren daarenboven stadhouder in de dorpen en hadden, namens de hertog, het bestuurlijk gezag in handen. Het gemaal of maalrecht omvatte twee molens voor "de eeninghe" van Weelde. De "eeninghe" was de vrijheid Weelde met de dorpen Poppel en Ravels. Te Weelde stond een windmolen tussen 't Broek van Ravels-Eel en de Polderstraat. We denken daarbij aan de plaatsnamen: Moleneinde, Molenheike, de Molenberg, de Molendijk, de Molenbraak en de Molenbucht. Rond 1801 werd deze molen verplaatst naar het Molenveld in de Meir (= achter de parochiezaal van Sint-Michiel). Poppel had een watermolen op de Aa of de stroom te Rovert bij de grens met Hilvarenbeek, Ravels had geen molen.

Het gemaal bestond in de drie dorpen uit een onverdeeld leen waardoor alle inwoners gebonden waren hun graan te laten malen op één van die twee molens. Deden ze dat niet, dan stelden ze zich bloot aan vervolging en bestraffing met 20 schellingen. Zo'n molen werd "dwancmolen" of banmolen genoemd doch de inwoners konden kiezen, want bij gebrek aan wind kon de gemeente door de watermolen van Rovert te Poppel bediend worden. Het gemaal werd voor elke bezitter ingeschreven

in de leenregisters van de Soevereine Raad van Brabant. Brieven en titels werden daarbij afgeleverd en bij elke successie of erfopvolging gebeurde de publicatie met "solemniteit van homagie" of ... met gepast huldebetoon. Na de hoogmis werd bij de kerken van Weelde, Poppel en Ravels de inbezitting afgekondigd in aanwezigheid van schout en schepenen die de rechtsmacht vormden in de drie dorpen. Molenaars waren leenheren en de eerste leenheer werd aangesteld door Hertog Jan II van Brabant in 1296. Hertog Jan gaf de twee molens in leen aan Jan De Bie met erfopvolgingsrecht voor zijn nakomelingen. Het leen verstreek bij de dood van de bezitter.

Molenbezitters en molenpachters

In 1312 werden de molens geërfd door Hendrik de Bie, de zoon van Jan. In 1351 kwam Catharina de Bie, zuster van Hendrik, in het bezit van 't gemaal. Zij huwde Gijsbrecht Bac van West-Tilburg en in 1374 werd Gijsbrecht vernoemd als molenbezitter. Het geslacht Bac had ook molens in leen in de omgeving van Tilburg. Afstammelingen van Gijsbrecht Bac of Bax zouden tweehonderd jaar lang het maalrecht te Weelde blijven bezitten. In 1403 werd Gijsbrecht Bax opgevolgd door zijn zoon Laurens die "...sanderendags na groet vastelavont" bezit nam van de twee molens. Laurens had geen wettig nageslacht, -enkel een natuurlijke zoon Johan, en het maalrecht kwam in handen van zijn broer Nicolaas in 1420. De zoon van deze Nicolaas heette Gijsbrecht en hij volgde zijn vader op. Gijsbrecht Bax was gehuwd met Margareta Van Kessel uit Boxtel en hun zoon Jonker Laurens verscheen op 11 oktober 1441 op het Weeldse molentoneel.

Vermoedelijk hield de familie Bax zich niet bezig met het ambachtelijk malen want in 1443 was de windmolen verpacht aan Fiers: "Fierken die molnere..." Laurens Bax splitste in 1472 het bezit van de twee molens met toestemming van de overheid. Hij verkocht de watermolen van Rovers aan Aussem Pos, maar er werd niet aan het maalrecht geraakt zodat de inwoners van Ravels, Weelde en Poppel verplicht waren hun graan op één van de twee molens te laten malen. Laurens Bax had een zoon Gijsbrecht die in 1498 met het maalrecht werd beleend. Deze Gijsbrecht had geen nageslacht en zijn broer Laurens kreeg de windmolen van Weelde in leen in 1513. Deze Laurens was uitgeweken naar Oosterhout bij Breda waar hij Catharina Gijssels huwde. Catharina was de dochter van Jan Gijssels, schout van Oosterhout. Laurens Bax was heel bemiddeld en kocht in Oosterhout vele onroerende goederen, werd er eerst schepen en in 1521 schout van Oosterhout. De Weeldse molenbezitter verbleef zelfs niet eens te Weelde! In 1531 overleed Laurens Bax in Oosterhout en zijn oudste zoon Jan was de erfopvolger in het molenleen. Amper twee jaar genoot Jan Bax van het maalrecht, want in 1532 stierf ook hij in Oosterhout. De erfopvolgers waren zijn twee onmondige zonen: Jan en Laurens en ook hun oom Laurens, de broer van hun vader en aan elk van hen kwam één derde van het maalrecht toe.

Oom Laurens verliet Oosterhout en vestigde zich te Turnhout. Hij pachtte in 1533 de windmolens van Weelde in de herberg: "Het hert bij Peter Piggen". In feite pachtte hij de 2/3 van het maalrecht vermits hijzelf reeds 1/3 in handen had. In het Turnhoutse Stadsarchief berust het Weeldse pachtcontract van 1533, we lichten er de voornaamste bepalingen uit:

- Ingang van het contract met Bamis 1533 voor een termijn van 6 jaar.
- Betaling in Karolusgulden of ander geld van waarde.
- Bovenop de pacht prijs moet jaarlijks aan de weeskinderen Bax drie mud rogge gegeven worden.
- De pacht moet in vier delen betaald worden: "...met corsmis, halfmert, Sint-Jansmisse in de midzomere en bamis..."
- De molen moet goed onderhouden worden, zodat er geen kosten zijn na de huurperiode. Twee timmerlieden, aangesteld door de verpachter, zullen bij het ingaan en verstrijken van de pacht, de molen op de "schuring" controleren en beluisteren.
- Voor elke duim steen, die afgemalen is, zal twee Rijngulden aangerekend worden. Indien er meer molensteen wordt achtergelaten dan er bij het ingaan van de pacht werd verstrekt, wordt naar rata van twee Rijngulden per duim steen, vergoeding betaald door de verpachter.

- Indien de molen beter wordt achtergelaten dan bij het ingaan van de pacht, zal op de laatste pacht een korting worden gegeven.
- De pachter zal goede borgen moeten voorstellen: dat zijn personen die met hun goederen hoofdelijk en ondeelbaar borg moeten staan.
- De pachter en de borgen mogen niet tegen de verpachter "behelpt" zijn. Dat wil zeggen dat de pachter moet kunnen gedagvaard worden voor de rechtbank van Turnhout of Weelde. De pachter mag geen Sinte-Peterman van Leuven zijn, noch iemand die buiten het bankrecht van Turnhout of "Welt" valt en aan elke rechtsvervolgning zou kunnen ontsnappen.
- Indien de pacht niet tijdig betaald is, zullen aan de pachter de kosten voor laattijdige betaling aangerekend worden.
- Onmiddellijk nadat de molen is toegewezen, zal de pachter "tot rantsoen" voor elke geboden Karolusgulden, één Brabantse stuiver moeten neertellen.
- Indien de pacht "...nae der brennende kerssen uytganc" onvoldoende geldt, kan de molen onverpacht blijven of door de verpachters toegewezen worden aan één van de drie pachters die eerst "hoogden".
- Veertien dagen nadat de pachter "...de slag van de molen" heeft gehad moet de eerste pacht aangezuiverd worden. Indien dat niet gebeurt zal de verpachter de molen terug aanvaarden en herverpachten. Brengt de tweede "reis" de pacht minder op, dan zal de eerste pachter het verschil dienen bij te leggen. Brengt de pacht echter meer op, dan zal het verschil aan de verpachter toekomen.
- De molenpachter zal een "nuyster" of unster op de molen moeten aanbrengen, opdat iedereen zijn koren kan wegen bij het binnenbrengen en het meel bij het afhalen.
- Na 't malen mag de molenaar het "molste" of "molster" of "moldersrecht" scheppen: "...ten vierentwintigste vate ..." Nota: dat was ruim 4 kg per 100 kg.
- De molen mag niet onderverhuurd worden, tenzij met toestemming van de verpachter.
- Duistere punten en twist omtrent de pacht, moeten bemiddeld worden met twee schepenen van "Welt", die de verpachter zal kiezen.

Vijfentwintig jaar later werd de kinderen Bax en hun oom Laurens een droevig lot beschoren, want in de zomer van 1558 brandde de molen af, getroffen door bliksem en onweer. Lancelot van Wijtvliet, oom van de kinderen Bax en schout van Breda, liet de molen heroprichten door Cornelis Merten Cornelissen voor 30 pond Groot Vlaams. De weeskinderen Bax moesten twee derden en oom Laurens één derde van de prijs betalen. In de schoutsrekeningen van Breda berust de kwitantie dd. 23 februari 1564 waaruit blijkt dat Jan Back Franszone de som betaald had. In het jaar 1565 was Laurens Back één van de aanvoerders van de Beeldenstorm in Turnhout. Na afloop van deze protestantse agitatie verging het hem echter niet te best en zijn goederen (waaronder zijn deel in de windmolen te Weelde) werden verbeurd verklaard ten voordele van de Spaanse bezetter. Hij werd op 12 september 1568 uit Turnhout verbannen. Op 30 januari 1571 verklaarde Gerrit Anthonis Wijnenzone uit Tilburg, dat hij van Jan Franszone Bax, in naam van de weeskinderen Bax, de windmolen met rosmolen te Weelde wettig gepacht had. De molen hoorde nu voor 3/4 toe aan de kinderen Bax en voor 1/4 aan de koning van Spanje. Voor 1600 is ons nog één pachter van de molen bekend nl. Wouter Stuyck. Waarschijnlijk werden de goederen van de familie Bax rond 1582 verbeurd verklaard en kwam rond 1585 Sebastiaan Hermans uit Hilvarenbeek in het bezit van het gemaal en van de molens. Jan Janssen was molenpachter tussen 1611 en 1617. Na de dood van molenaar Sebastiaan Hermans in 1648 is het niet meer duidelijk wie de molen in bezit had en wie molenaar was. Waarschijnlijk werd de molen onder de erfgenamen van Sebastiaan Hermans verdeeld.

- In 1649 was Lambrecht Sebastiaans Hermans de molenpachter. In datzelfde jaar kwam hij aan de weet dat de prelaat van Tongerlo aan de kanselier van Brabant octrooi had aangevraagd om te Ravels een windmolen op te richten. In 1649 verkreeg Lambrecht Hermans echter de herbevestiging van het maalrecht in Weelde en Ravels en de prelaat van Tongerlo werd niet verhoord.

- In 1649 was ook Mathijs Jan Eelens molenaar.

- In 1650 was Cornelis Henricx Van Turnhout molenaar.

- In 1669 overleed Petrus Hermans als bezitter van het gemaal.

- In 1664 wordt Petrus Philippen als molenaar genoemd, niet lang daarna een zekere Jan Jansen, misschien dezelfde als Jan Verhagen.

- In 1671 is Mathijs Jan Eelens weer pachter, en in 1678 wordt de molen verpacht aan Sebastiaen Van Deun die huwde met een dochter van Mathijs Eelens. Waarschijnlijk bleef de molen tot ongeveer 1700 in het bezit van de kinderen van Sebastiaan Hermans en werd de molen door hun regelmatig verpacht.

- In 1713 is Guilliam van Mechelen molenaar.

- In 1728 is Gerrit Casteleyns molenaar.

- In 1743 is Christiaen Schrieckx molenaar.

- In 1750 is Adriaen Huygens molenaar.

- In 1790 is Henricus Schellens molenaar.

- In 1796 is Jan Reynders molenaar.

- In 1816 is Nicolaas Van Gorkom molenaar.

- In 1830 is Denis Calon uit Parijs eigenaar.

- In 1845 is Jan Van Gijsel molenaar.

- In 1850 is Ludovicus Verheyen molenaar.

- In 1896 is Christiaan Van Loon de laatste molenaar.

Henricus Schellens was de laatste molenaar die naar privilege te Weelde maalde. De Franse Revolutie verbrak alle voorrechten van adel, lagere adel en hogere burgerij en onder dit bewind triomfeerde de vrijheid en verdwenen de dwangmolens. De molen werd omstreeks 1801 overgebracht uit de Molenheide naar het Molenveld, tussen de kerk en de Straat. Men heeft hem ook "houteren molen" genoemd. In de molen vond men een datum van 1690, we veronderstellen dat dit jaartal op een vernieuwing wijst. De molen werd verkocht voor afbraak en op 6 maart 1940 werd hij neergehaald. Volgend relaas ontlenen we aan de Belgische Molenaar van 9 maart 1940: "De Standaard-graanomolen van Weelde volgens gevonden jaartal dateerende van het jaar 1690, is verleden Woensdag neergehaald. Er was veel belangstelling van de bevolking en omwonende molenaars waren toegekomen om den ouden reus te zien vallen. Een teerling was weggebroken en de kruisbalk door een steun ondersteut. Met een kabel werd de steun weggetrokken en het gevaarte stortte met geweldig gekraak ten gronde de omgeving in een stofwolk hullende. Voor en na de val werden schoten gehoord die de aandacht van de toeschouwers vestigden op het belangrijk gebeuren. Hoe jammer toch, hoorde men bejaarde lieden zeggen: de molen stond hier zoo schoon. Dat er met zoo'n val veel gebroken is kan men begrijpen. De kas was bijna geheel verbrijzeld, maar de beste en waardevolste deelen bleven ongeschonden. Standaard met zetel, kruisbalken met afzetten, steenbalk,

een houten vleugel, wielen en rondsels, ijzeren askop en andere deelen, hebben niets geleden. Volgens de overlevering stond deze molen tot in de achttiende eeuw ter plaatse genaamd Molenheide en maalde voor de drie dorpen. Later in het dorp herplaatst werd hij door meerdere molenaars bemalen tot eindelijk op Woensdag 6 maart 1940 zijn stervensuur was geslagen. De hoogbejaarde reus die eeuwenlang stormen en orkanen trotseerde is niet meer. Wat de tand des tijds en natuurkrachten niet vermochten is door menschenhanden verricht".

De molen van Weelde was eens ieders trots
Hij stond in den heftigsten storm als een rots
Z'n wieken, ze maalden langs donkere luchten
Ge hoorde ze kraken, ge hoorde ze zuchten
Ze zwaaiden hun armen in somber stilzwijgen
Ze jaagden, maar konden elkander niet krijgen
In regen en stormen, 't zij weer of geen weer
Keek rustig de molen op Weelde terneer
Maar z'n glorie ging tanen, de motor won veld
Een windmolen kostte op 't laatst te veel geld
De wind kon alles en nog alles probeeren
Hij kon zich inspannen maar niet koncurrereen
Zoo vallen de molens ten prooi aan den slooper
De motor verdrong maar werkte niet goedkooper
't Is droef, maar de waarheid, en langzamerhand
verdwijnen de molens uit Belgenland.

Het molster

Het recht van malen was steeds in handen van de lagere adel die weinig betrokken was bij het ambachtelijk bedrijf. Ook de molenpachter had zijn recht: "het moldersrecht of molster", dat een voorloper was van het maalloon. Het malen werd in natura betaald en de molenaar schepte zijn rantsoen meel of graan uit de aangevoerde hoeveelheid. Dit gebruik was dertig jaar geleden hier en daar nog in zwang. Het molster bedroeg 1/24e deel of bezien de huidige tiendelige maat: 4,100 kg per 100 kg. Honderden jaren werd die maat in de schepenarchieven van Weelde vernoemd. Er is ook spraak van het 1/16e deel. Niet iedereen bracht zijn graan zelf naar de molen: de molenaar had knechten en een molenkar waarmee het graan ten huize werd afgehaald en het meel thuisbezorgd. In dit laatste geval werd er voor het malen geschept en zo geraakte de molenaar in 't bezit van grote hoeveelheden harde granen, die o.a. werden opgekocht door brandewijnstokers en bakkers uit de stad.

Als al die service werd verleend bedroeg het molster 1/16e deel. Per 100 kg. vertegenwoordigde dat 6,250 kg. In de loop der eeuwen werden door de Weeldse schepenbank talloos vele attesten afgeleverd om aan de gemeentenaren de betrouwbaarheid van de molenaars voor te spiegelen. Enkele voorbeelden volgen hier om dat te illustreren:

- "...dat de molen binnen deze Vrijheyt wordt bediend en geregeerd bij goede cerels en knechten, veerdige molders, goed en rechtveerdig gerieff doend".
- "...dat er geen excessen waren in regard van 't scheppen of trekken van molster".
- "...er is geen fraude en de molder heeft niet meer geschept dan hem toekwam".
- "...de molder is een eerlijk man zonder fraude.."
- "...dat de molder eerlijck was en loffelijck in 't nemen van zijn gerechtigheid".

Bij de aflossing van heengaande door nieuwe molenpachters kwam het meermalen op de Weeldse rechtbank tot betwisting over de grootte van de schep of schotel, die door de uittredende molenaar op de molen werd achtergelaten.

Molentaks

Te Weelde werd gemeentetaks of bedrijfscontributie geheven op de molenpacht, welke met 1/20e werd belast. Rond 1700 bedroeg de jaarlijkse molenpacht 900 gulden en rond 1750 was die pacht 1330 gulden. Naar hedendaagse normen kunnen we aannemen dat ruim 100.000 frank per jaar door de molenpachter aan de gemeente betaald moest worden. Over de laattijdige betaling van die gemeentetaks berusten meerdere documenten in het archief.

Korenmaat en rogge

Het vat, het vierendeel en het mud waren de inhoudsmaten die hier ter plaatse een geijkte hoeveelheid vertegenwoordigden. Men sprak van de Weeldse maat, de Turnhoutse maat en de Bredase maat. Vele eeuwen is de rogge van het allergrootste belang geweest in het leven van onze dorpsbewoners. We kunnen ons bezwaarlijk een idee vormen van de opbrengst rogge per ha. en evenmin over de met rogge betaalde oppervlakte, maar wat we wel kunnen vaststellen is dat de verkoop van rogge veruit de voornaamste bron van inkomsten betekende voor de landbouwbevolking. Boter en wol namen een minder belangrijke plaats in. De rogge was als betaalmiddel even waardevol als muntstukken. In het jaargetijdenboek van de Sint Michielsparochie (1377-1581) vonden we, dat er bij de dorpsherder, 119 betalingen met rogge werden verricht tegenover 129 betalingen met munten. Alhoewel de molen van Weelde op een uithoek was gelegen, had hij toch een centrale functie in het dorpsgebeuren.

Spreuk van de molder

Hier maalt men voor alleman

Die zijn leen geven kan

Die wil borgen

Moet wachten tot morgen

Spreuk van de klanten

Meulderke, meulderke korendief

De grote zakken die maalt hij lief

De klein wil hij niet malen

Daar kan hij geen grote schep uit halen

X. Folklore

Legenden en bijgeloof

Overal in deze streken en ver daarbuiten moet het in de voorbije eeuwen gewemeld hebben van over geheimzinnige machten beschikkende wezens, tenminste te oordelen naar de rijkelijke hoeveelheid al dan niet serieuze leesstof over deze magische materie. De ontelbare aan het rotsvaste bijgeloof van onze voorouders ontsproten verhalen, vertonen door de vaak mondelinge overlevering en plaatsgebondenheid onderlinge variaties, maar de grondtrekken zijn eender. Belangrijke motieven in de meeste toverijverhalen zijn: het optreden van personages met vermeende buitennatuurlijke eigenschappen en daarom heks, tovenaars of demon genoemd, angstgevoelens die opgeroepen worden door de als onverklaarbaar ervaren bijzondere machten, het nemen van voorzorgsmaatregelen om het gevaar van toverij te bezweren.

Vooraf de heks in de gedaante van een oude vrouw is geliefd onderwerp in verhalen over toverij. Velerlei uitzonderlijke vermogens worden haar in allerlei toonaarden toegeschreven, waarvan bijvoorbeeld het zich kunnen veranderen in een dier, het zich kunnen verplaatsen door de lucht of het toepassen van kruiden om mensen ziek of gezond te maken. Louis Stroobant tekende rond 1910 enkele legenden op en publiceerde ze in Taxandria. Walter Luyts beschreef voor zijn licentiaatsverhandeling de legenden in het noorden van de provincie Antwerpen, en het is deze licentiaatsverhandeling die we als bron hebben gebruikt. Het valt nu niet meer mee om ouderen te vinden die nog gretig kunnen vertellen over heksen en spoken, en daarom is het zoveel waard dat Walter Luyts in 1956 de toen nog aanwezige legenden optekende en publiceerde. Vele vrouwen werden voor heksen aangezien. Zelfs veeziekten werden aan de kwade hand toegeschreven. Om de zogenaamde plaag af te weren, werd een voetreis naar de Trappisten van Bornem ondernomen en gewijd water en brood werden ervan meegebracht om redding te brengen.

Vieringen

1. Weelde vierde het 75-jarig bestaan van België in 1905

Wij nemen hier het verslag over dat in het gemeentearchief van Weelde daarover bewaard wordt. "De feesten ingericht ter gelegenheid der 75e verjaardag van 's Lands onafhankelijkheid zijn hier op luisterrijke wijze gevierd. Op de dagen van 21, 22 en 23 juli wapperde de nationale vlag op de toren, schoolgebouwen en gemeentehuis. Den laatstgenoemden dag was er eene feestzitting belegd in de zaal van den boerenbond alwaar de proost eenige vurige toespraak hield over de vaderlandsliefde en de verknochtheid aan het Koninkdom. Het feest eindigde met eene geestdriftige Brabançonne en een uitbundig gejuich, Leve de Koning, Leve België. Het eigenlijke feest was bepaald op 27 augustus jl. s'avonds te voren werd het aangekondigd door klokkengelui en kanongeschut dat Zondags bij het aanbreeken van den dageraad duchtig hernieuwd wierd. Van 's morgens af had het dorp een feestelijk uitzicht en aan alle huizen wapperde de nationale vlag. In het solemneel lof van half twee namiddag, en in hetwelk de oud-soldaten de eere wacht hielden wierd statig het "Te Deum" aangeheven, afwisselend door kinder en mannenstemmen gezongen, waarna de jonge en pas ingerichte fanfarenmaatschappij de brabançonne speelde dat in de kerk een donderende weerklank gaf. Daarna had de vorming van den luisterrijke stoet plaats, die een ieders verwachting overtrof, waaraan al de maatschappijen deel, en waarin zelfs om zoo te zeggen de gansche mannelijke bevolking vertegenwoordigd was. Op eene lengte van ruim 1000 meter was het een gewuif van vlaggen, wimpels en zinspreuken. In de volgende orde was de stoet samengesteld:

1. Vaandrig te paard
2. Twee bazuinblazers te paard
3. Schoolkinderen in zeven groepen
4. Fanfarenmaatschappij "St.-Nicolauskring"
5. Sint Jorisgilde met vaandel

6. Groep der oud-soldaten
7. Sint Antoniusgilde met vaandel
8. Biebond met cartel
9. velo-club
10. Sint Sebastiaangilde met vaandel
11. Jonkmansclub met cartel
12. Boerenbond met vaandel en cartel
13. Onderafdeelingen van den Boerenbond, Pensioenkas en Veeverzekering
14. Ceciliakoor met cartel
15. Douanekorps in officiële kledij
16. Groep verbeeldende België en de 9 provinciën
17. Gemeenteraad
18. Eerewacht te paard

Na de voornaamste straten van het dorp doorkruist te hebben schaaft de stoet zich rond het smaakvol versierd gemeentehuis. De Heer Gilles, notaris en provinciaal Raadslid houdt eene kernachtige aanspraak over België's vrij bestaan, zijne opkomst en onvergelykbaren bloei onder het wijs bestuur onzer twee verdienstvolle koningen Leopold I en Leopold II. Na het einde dezer redevoering wierd luidruchtig geroepen: Leve onze Koning Leopold, Leve België. Op dit oogenblik had 's Lands vergoeding plaats dat op de omstaanders eenen diepe indruk maakte. Op een verhoog stond eene maagd België verbeeldende door 2 engelen met lauweren gekroond, en rond dewelk zich negen andere maagden geschaard hadden, vertegenwoordigende de negen provinciën, en de grootheid van het Vaderland roemende. Daarna zongen al de aanwezigen en de schoolkinderen in bloote hoofd met de begeleiding der fanfaren het nationaal volkslied. Alhoewel het officieel gedeelte hier een einde nam, begon het Kinderfeest dat in de prachtige zaal van den nieuwgebouwden Boerenbond plaats greep. Deze zaal was gansch met tropheën behangen. Het portret des Konings prijkte in de schoonste verzameling van loover en bloemen. De lekkernijen wierden aan de kinderen onder toezicht van het onderwijzend personeel door een twaalftal juffrouwen der beste familiën uitgedeeld. Eene onbeschrijflijke geestdrift heerscht onder die kleinen die tot 's avonds toe vaderlandsche liederen zongen en gedichten opzegden in de tegenwoordigheid der ouders die dit feest mochten bijwonen. Eene warme hulde brachten de 250 kinderen aan de heeren Burgemeester en Leden van den gemeenteraad en hier ook wierd het feest door eene klinkende brabantonne gesloten".

2. Plechtige inhaling van E.H.Janssens, als pastoor te Weelde in 1926

Het volgende verslag komt uit "De Kempenaar" van 31 oktober 1926. "Woensdag was voor Weelde een heuglijke dag, die in gouden letters in de annalen dezer fraaie Kempische gemeente zal geschreven staan. Gansch de opgetogen bevolking huldigde er namelijk den Zeer Eerw. Heer Janssens, die Woensdag namiddag als nieuwe herder der parochie plechtig werd ingehaald. Gansch het dorp was in feestkledij uitgedost. Dagen lang had men geieverd om aan de inhaling alle mogelijken luister bij te zetten. De versiering was dan ook uitermate prachtig. Niet minder dan 16 heerlijke praalbogen waren smaakvol opgetimmerd. Overal wapperde de feestvlag en de huizen waren fraai versierd met loover, groen en guirlanden. Aan elken gevel prijkte een mooi versierd jaarschrift, waarin de hartelijkste gelukwenschen aan den nieuwen pastoor waren uitgedrukt. Van korts na den middag heerschte er eene drukke beweging: inwoners der omliggende gemeenten

kwamen talrijk opdagen om de plechtigheid bij te wonen. Als eindelijk het lang verbeide uur aangebroken was, rende een troep sierlijk gekleede ruiters, op prachtpaarden gezeten, den nieuwen herder tegemoet tot aan de grens der gemeente Raevels, waar ook een schoon opgesmukte praalboog geplaatst was. Toen de Eerw. Heer Janssens, in auto, vergezeld van den Eerw. Heer Kan.Janssens, Deken van Turnhout, en van zijne twee getuigen: den Eerw.H.Raeymaeckers, Pastoor te Rethy en den Eerw.Heer Govaerts, Pastoor-deken van Mol, aan de grens der gemeente aankwam, schaarden de ruiters zich rond het rijtuig en de aanvoerder verwelkomde den nieuwen pastoor, met eenige hartelijke gelukwenschen, waarop deze in gepaste woorden antwoordde.

Voorafgegaan door dezen sierlijken ruitersgroep toog men naar het dorp, dat in blijde verwachting de komst van den Herder verbeidde. Aan den inkom der straat, aan het Moleneind halt gehouden. Een jubelend gejuich ging op uit de daar wachtende menigte, men riep: Leve de nieuwe herder. Hier was eene prachtige dubbele praalboog opgericht, en van deze plaats, nam de Eerw. Heer Janssens, den heerlijken stoet in oogenschouw. De Heer Burgemeester, August Dries, trad vooruit omringd door geheel den gemeenteraad, om in naam der burgerlijke overheid en der gansche bevolking, de gevoelens van vreugde, van trouwe verkleefdheid en den vasten wil van eendrachtige samenwerking tot heil der gemeente uit te drukken. Zichtbaar ontroerd antwoordde de Z.E.Heer Pastoor met een gepaste, kernachtige aanspraak, die den beste indruk maakte en luidruchtige salvo's uitlokte. En dan trok voorbij onze verwonderde en bewonderende oogen een stoet zoo heerlijk-mooi in de bonte verscheidenheid en pracht zijner groepen en wagens. Hij werd geopend door de flinke ruiters, dan volgden de Gilden met hunne vlag, de schoone wagen der Vakvereeniging en van den Geitenbond. Dan kwam de groep (school) de goede Herder, Jesus-Leraar voorstellende, dan de wagen van den Biebond; de groep oud-strijders en oudsoldaten, de Wagen van het Missiekransje, de Koningin van den Kruistocht, de wagen van den Boerenbond, St.Isidoor, de Fanfaren en Boerenbond met ontplooid vaandel, de groep der talrijke huisgezinnen, de wagen van den Boerinnenbond, de H.Nicolaus Poppelius, de Kruistochters, de pompiers en St.Michael, het Armbestuur, gemeenteraad, Kerkfabriek. De nieuwe pastoor, vergezeld van eene talrijke schaar priesters sloot zich bij den stoet aan en in vroolijke stemming toog men door de rijk versierde gemeente. Langs beide zijden der straat stond eene dichte jubelende menigte, die den nieuwen Pastoor geestdriftig toejuichte.

Aan de school had men een kort oponthoud, hier werd hij opnieuw verwelkomd door het rinkelend stemmeken van de kleine juffrouw Van Heyst, in naam der Eerwaarde Zusters en medeleerlingen, terwijl juffrouw Swaan een prachtige bloemengarf overhandigde. Daarna door het hoofd der school, den Heer Berghmans, in naam der onderwijzers en jongens. De stoet zette zich weer in beweging en men begaf zich kerkwaarts. Aan den ingang hield de Zeer Eerw. Heer Tubbax, onderpastoor een diep treffende toespraak, die de aanwezigen diep roerde. De Eerw. Heer Janssens antwoordde in niet minder treffende, hartelijke woorden. Een maagdeken, in 't wit, overhandigde daarna aan den nieuwen Pastoor de sleutels der Kerk. Eenige woorden van hartelijke welkom werden hem nog toegestuurd door den heer Jan Bax, voorzitter van de Kerkfabriek, waarna de deur geopend werd en men den tempel binnen trad. Deze was op korte stonden bom vol. Het "Veni Creator" werd aangeheven en dan volgde de aanstelling van den Zeer Eerw. Heer Janssens, als pastoor van Weelde, door den Zeer Eerw. Heer Kan.Jansen, Pastoor-Deken van Turnhout. Van af den kansel, hield deze laatste eene gelegenheidsrede, waarin hij met grooten lof sprak over den Oud-Pastoor der parochie, den Eerw. Heer Jacobs, hij wees tevens op de veelvuldige hoedanigheden van den nieuwen herder, zette de parochianen aan hunne liefde en eerbied, waarmede zij hunnen oud-pastoor bejegenden over te brengen aan den nieuwen herder, die dit in zoo hooge mate verdient. Het plechtig "Te Deum", in gregoriaansch haast zoo zuiver als in een Benediktijnerabdij uitgevoerd, klonk nu ten hemel. En reeds dacht ik de kerkelijke plechtigheid geëindigd, als eensklaps weergalmde de aanhef van eene gelegenheidskantate: Hoezee! Hoezee! Den Herder heil! En daar kregen we te hooren een weelde van muziek en zang, die men in menige stad nooit of zelden te hooren krijgt. Een eeresaluut aan al de uitvoerders, maar vooral aan de soliste Juffrouw Verwimp! Daarmede was de plechtigheid in de kerk afgelopen. De inwoners verspreidden zich in 't dorp, en spaarden hunne loftuigingen niet over den nieuwen pastoor, die bij allen zichtbaar welkom was.

De genoodigden begaven zich naar de zaal van den Boerenbond, waar de ontvangst plaats had. Na eene verversching genomen te hebben werd er gezellig gekout, en verscheidene toespraken werden gehouden. De E.H.Kan. Jansen, wenschte den nieuwen Herder geluk, en drukte de hoop uit dat zijn groote zielenijver te Weelde een rijken oogst mochte inschuren voor den Hemel. De Eerw. Pater Faustinus, capucien, als oudste priester van Weelde, en in naam der Weeldse priesters, zegde den nieuwen pastoor welkom in de gemeente. De Eerw.Heer Van Mechelen, pastoor te Raevels, bood

zijn heilwenschen in naam van de conferentie EE.HH.Pastors. M.Dulchepé, van Rethy, waar de nieuwe herder onderpastoor was, sprak in naam van de dankbare Rethynaren, die het heengaan van hunnen geliefden en geëerden onderpastoor diep betreuren. De Eerw.Heer Janssens antwoordde telkens aan ieder der sprekers. Na nog eenige stonden van gezellig samenzijn verliet men de zaal, en keerden de uitgenoodigden huiswaarts. In de gemeente zelf werd gansch den namiddag gulhartig en vroolijk gevierd. De inwoners dezer schoone parochie halen jaarlijk eer van deze grootsche plechtigheid. De versiering was prachtig, de stoet overheerlijk, en de geestdrift buitengewoon. De nieuwe herder heeft kunnen bestatigen hoe hartelijk welkom hij is in zijne nieuwe parochie. "De Kempenaar" biedt aan den E.H.Janssens, zijne beste gelukwenschen en hoopt dat hij te midden dezer brave bevolking van Weelde nog menige jaren moge arbeiden tot verheerlijking van God, en heil der bevolking.

3. Hoe Weelde in 1935 de gouden bruiloft van Fr.Heyns-Van Eyndhoven vierde

Uit: De Gazet van Antwerpen van 12 februari 1935. "Weelde, het prachtig gelegen dorpje, verscholen achter dennegroen en heidewas, was Maandag wederom in vollen feestjubel. Men vierde er namelijk het 50-jarig huwelijksfeest van de echtelingen Fr.Heyns-Van Eyndhoven. Heel "de Brijn", Leemputten en gansch de wijk was te dier gelegenheid in een versche feestviering uitgedost. Op gansch den doortocht wapperde de vlag en prachtige, welgekozen jaarschriften sierden de verschillende praalbogen. Niettegenstaande het grijs-dooiend weder, heerschte er alom een geweldige drukte en rond het huis der jubilarissen was 't één komen en gaan.

Naar de kerk

Ten 9.15 ure werden de oudjes uit hunne woning gelokt door de muziek. Dan ging het, voorafgegaan door de fanfare St.-Nicolauskring in gesloten auto kerkwaarts. Hier werden de jubilarissen gulhartig onthaald door den Z.E.Heer pastoor, die in een dieppakkende toespraak de oudjes vereerde. Geheel de parochiekerk was dan ook tot in het kleinste hoekje bezet. Een meerstemmige mis weergalmde door Gods tempel, terwijl de schare God dankend, hare gebeden hemelwaarts stuurde. Na het "Te Deum" weerklonken de gemengde tonen van een machtige feestcantate.

Officieele ontvangst

Na de kerkelijke plechtigheid toog de feeststoet, midden eener juichende menigte, naar de feestzaal. Hier werd door den heer burgemeester, omringd van het Schepencollege, in 'n kernvolle rede de gelukwenschen der bevolking aangeboden. De burgemeester wist de fijne snaar van het gemoed te treffen. Hij herinnerde aan de harde jaren die Frans en Joke eens kende om thans met fierheid op hun geleverd werk te kunnen bogen. Het gebruikelijk geschenk van de gemeente werd de jubilarissen overhandigd.

Een vreugdedag

's Namiddags was het wederom volle feestroes. Ten 14 ure had de optocht plaats van een sierlijken bontkleurigen stoet, waarin de verschillende maatschappijen wedijveren in smaak en schoonheid. 's Avonds sloot deze plechtigheid met een prachtig, fantastisch monstervuurwerk. Geheel den dag door weerklonken jubelklanken en de muziek wist steeds de menigte in de feeststemming te houden. Waarlijk, de gemeente Weelde, weet hoe een voorbeeld van godsvrucht, trouw en liefde dient gehuldigd.

De feestelingen

Frans Heyns werd geboren op 24 October 1854, te Weelde, en zijn brave medehulpster zag het levenslicht op 15 Juli 1856. Op 11 februari 1885 werd hun huwelijk ingezegend en sedertdien leefden zij gelukkig en vredelievend met elkander. God had dan ook hun liefde trouw gezegend en schonk hun 6 kinderen, van dewelke zij er een in het klooster aan God opofferden. Thans mogen zij zich verheugen in 18 kleinkinderen die God gaf door hun 4 nog in leven blijvende kinderen. Frans ziet er nog kloek uit en is nog steeds een beste hulp bij een zijner kinderen. Menig jongeling zou hij nog in

den schaduw stellen als het op werken aankomt. De "Gazet" wenscht de jubilarissen nog lange jaren bloeiende gezondheid. Frans en Joke "ad multos annos".

4. Weelde vierde eeuweling Angelina Van de Wouwer

Uit: De Gazet van Antwerpen van 15 februari 1951. "Wij weten niet, of vader Verheyen, de man van de honderdjarige Angelina Van de Wouwer, in de toekomst kon lezen, maar nog voor hij in 1914 stierf had hij aan zijn kinderen gezegd "Ons moeder die wordt wel 100 jaar want die heeft een sterke asem!" En wat vader Verheyen zeker al schertsend heeft gezegd zal binnen enkele weken een feit zijn. Immers op 2 April zal Weelde zijn eeuweling hebben. Het is voor dit mooi dorpje aan de Nederlandse grens een gebeurtenis van belang die niet onopgemerkt zal voorbijgaan. Een feestkomiteit is tot stand gekomen en zal de feestelijkheden een luister bezorgen zoals Weelde dat kan. Angelina Van de Wouwer, nam in 1879 afscheid van het ouderlijk huis te Vorselaar en vestigde zich toen met haar man te Weelde onder de brede wieken van de molen. Zij was gehuwd en zou zoals het in de Kempische aard ligt een trouwe vrouw en een hardwerkende huismoeder zijn. Vijf kinderen werden uit het huwelijk geboren waarvan 3 echter tamelijk vroeg stierven. Twee zijn nog in leven, nl. een 62 jarige gehuwde zoon, die thans het bedrijf uitbaat en een 67jarige dochter.

Op de molen was er heel wat te doen en ze heeft haar man dapper bijgestaan. Ze kon niet alleen hard werken met de handen maar zij had ook een vlotte geest. Wanneer inderdaad de boeren hun rekening niet rap genoeg bijeengeteld kregen zou Angelina tot ieders genoegen wel een handje hebben toegestoken. Afkomstig van Vorselaar herinnert Angelina er gaarne aan dat zij een dorpsgenote is van de Primate van België, Z.Em. Kardinaal Van Roey. Voor enkele weken had Angelina ook de griep te pakken en het is verstaanbaar dat de huisgenoten zich ietwat ongerust maakten over haar toestand. Maar nu, verzekerde de dokter, is alles weer normaal en schijnen de gevolgen van de ziekte verdwenen. Waar het oudje voor haar ziekte nog regelmatig de krant las en op het partijtje whist niet ontbrak, heeft ze dat tijdelijk moeten onderbreken. De belangstelling voor de krant, en voor de politiek, komt echter weer boven al naargelang haar gezondheidstoestand verbetert. Wellicht schuift zij binnenkort terug aan wanneer de speelkaarten worden bovengehaald. Toen ze 97 was hanteerde ze nog de breinaald en haar huisgenoten lieten ons fier het werk zien van hun moeder op die ouderdom: een prachtige bedsprei in pauwsteek, wat, naar men ons verzekerde helemaal zo'n gemakkelijk werkje niet is. Ten tijde der Volksraadpleging wilde zij ook haar zeg hebben in dit probleem dat zo vele harten in België beroerde. Fier is ze voor haar Koning gaan stemmen, want volgens de politieke wijsheid van Angelina heeft een land een koning nodig.

Wanneer ze op 2 April 1951 te Weelde zal worden gevierd met een Plechtige H.Mis om 11 uur in de Kerk en andere feestelijkheden op het gemeentehuis en in haar woonst, zal Angelina voor een verrassing zorgen. Ze heeft nl. besloten van op die grote feestdag haar huwelijkskleren aan te trekken. Ze tellen ook al menig jaartje, nl. van in 1879, maar zullen op haar honderdste verjaring hun degelijkheid en kwaliteit bewijzen. Het feest zal verschillende dagen duren en ook de molen wordt er in betrokken. Die werd immers in 1851 in werking gesteld en heeft zo reeds honderd jaar dienst gedaan in de familie Verheyen. Hij werd onderwijl geklasseerd door de Kommissie van Monumenten en Landschappen en heeft steeds heel wat bekijks van vreemde bezoekers. Wij wensen het krasse oudje bij voorbaat van harte proficiat.

Anecdotes

Onze grootvader

Waarschijnlijk zijn er nooit in de geschiedenis grootvaders geweest die zoveel veranderingen hebben meegemaakt als de onze. Onze grootvaders vormen de schakel met een verleden dat in tijd gemeten nog maar net voorbij is, maar dat door de vele veranderingen toch al zo ver van ons af lijkt te liggen. Om een indruk te krijgen van hetgeen onze grootvaders hebben zien komen en gaan, zouden we graag één van hen aan het woord laten. Van de grootvader die we hier ten tonele voeren, mogen we aannemen, dat hij ruim honderd jaar geleden geboren is. Veel Weeldenaren zullen in zijn verhalen de herinneringen van hun eigen grootvader herkennen. Daarom zullen we hem verder aanduiden als onze grootvader en in hem alle grootvaders en grootmoeders gedenken van de huidige Weeldenaren. De verhalen die hij u gaat vertellen vormen slechts een greep uit zijn ijzersterk en betrouwbaar geheugen. Wij vragen u om excuses als sommige van zijn herinneringen u onvolledig voorkomen of

als u dingen mist die u eigenlijk had willen lezen. Onze bedoeling is niet anders dan u een indruk te geven van de vele veranderingen die zich in het dagelijkse leven van onze grootvader hebben voltrokken en vooral om de laatjes in uw eigen geheugen open te trekken en u daardoor aan te sporen uw kinderen en kleinkinderen ook eens wat te vertellen over een jong verleden dat toch al zo grijs is, zodat de tere draad met het verleden niet zal breken. Immers, zegt de wijsgeer niet: "Wie zijn verleden niet kent, dwaalt doelloos en onzeker rond en weet zich met de toekomst geen raad?"

De weg Turnhout-Poppel

Toen ik geboren werd, waren de wegen in de Kempen nog bijna allemaal onverhard. Door Weelde liep slechts één verharde weg, namelijk de weg Turnhout-Ravels-Weelde-Poppel. Oorspronkelijk had de staat deze weg via Ravels-Eel willen aanleggen. Waarom er dat niet van gekomen is? Nou, dat zit zo. Rond 1850 moest de weg worden verhard. De schrik voor "den Hollander" zat er nog goed in bij de mensen. De toenmalige burgemeester van Ravels woonde in Eel en die redeneerde zo: als de Hollanders nog eens komen, dan komen ze met hun leger eerst in Eel aan. Laat daarom de harde weg maar rechtstreeks via Weelde gaan, zonder Eel aan te doen. Aangezien burgemeesters in die tijd heel wat gewicht in de schaal konden leggen, besliste de gemeenteraad dat de weg moest worden aangelegd, zoals hij nu ligt, over de Brein en het Stenen Bruggetje.

De Statie

Veel later moest er nog een verharde weg worden aangelegd en wel naar de Statie. Bij de aanleg van deze weg speelde de pastoor een grote rol. Voordat ik over de aanleg van deze weg ga vertellen, moet ik eerst nog iets anders zeggen. De statie zou eerst gekomen zijn bij de weg naar de Meir, achter Hagen. Daar verzette de Weeldse bevolking zich echter tegen, op de eerste plaats de pastoor. De mensen waren ervan overtuigd dat een statie-kwartier veel slecht volk met zich zou meebrengen en bovendien meenden ze stellig, dat dat slechte volk allerlei problemen zou scheppen. De koeien zouden bijvoorbeeld wel eens minder melk kunnen gaan geven werd verteld. Dergelijke argumenten zorgden ervoor dat de Statie aan de uiterste punt van Weelde kwam te liggen. De spoorlijn Turnhout-Baarle Hertog-Tilburg zou anders van Turnhout naar Weelde hebben gelopen en vandaar via Alphen naar Tilburg.

De weg naar de Statie komt er toch

Toen de Statie er dan tenslotte was, wilde de staat een verharde weg aanleggen van Merksplas via de Statie naar Weelde. De pastoor stookte echter de gemeenteraad op om tegen dat voorstel te stemmen, vanwege dat slechte volk. In de gemeenteraad zeiden ze dan ook: "als we een weg moeten hebben, ploegen we er wel ene". Later moest de weg toch verhard worden, want veel vervoer ging van het dorp naar de Statie en omgekeerd. Het gebeurde nog al eens dat de karren vastliepen in het mulle zand, zeker de oertsen (boomezels) die vaak geladen waren met dikke boomstammen. De voorman sakkerde dan hevig. Toen pastoor Beerten er zo ene hoorde tieren zei hij: "Zo komde gij nie in den hemel". Waarop hij als antwoord kreeg: "Ik moet nie nar den hemel, mer nar de Statie". Het gevolg was dat burgemeester Wouters tenslotte zijn zin kreeg, ten koste van pastoor Beerten. De gemeenteraad stemde er mee in, dat de verharde weg er zou komen. Om de weg te bekostigen zou gemeentegrond worden verkocht.

De aanleg van de weg naar de Statie

Pastoor Beerten zag nu wel in, dat de aanleg van een verharde weg niet meer tegen te houden was. Als het dan toch zover moest komen, kon hij er ook net zo goed van profiteren. Hij kwam met de aannemer overeen dat die de kasseien wat verder uit elkaar zou leggen, zodat er nog genoeg kasseien zouden overblijven om het stukje weg van het singeltje naar de kerk te bestraten, evenals de weg door de Dreef naar het Hoogeind. De pastoor kreeg zijn zin, maar de mensen die over de kasseien naar de Statie hobbelden, zullen de ideeën van de eerwaarde heer nog vaak hebben vervloekt.

Burgemeester Wouters

Ik vertelde al, dat burgemeester Wouters steeds voor de verharding van de weg gevochten had. Helaas mocht hij de voltooiing ervan niet meer meemaken. Toen hij werd begraven waren ze met de kasseien net gevorderd tot aan de Singel. Burgemeester Wouters en pastoor Beerten hebben nogal eens met elkaar overhoop gelegen. Pastoor Beerten zei altijd: "Ik wil schrijlings op het dorp zitten". Hij wilde dus volledig de baas zijn. Je zult begrijpen dat burgemeester Wouters het daar niet mee eens was. Deze burgemeester heeft dan ook tijdens zijn leven vaak moeten vechten om dingen gedaan te krijgen waartegen de pastoor en anderen zich verzetten. Dat bracht natuurlijk allerlei verwickelingen en narigheid met zich mee. Het stoutste staaltje dat ik daarover kan vertellen, is wel het volgende. Wouters ging regelmatig 's avonds een borreltje drinken in het café van Bols in de Straat. Stipt om acht uur ging hij altijd naar huis. Nu moet u weten, dat links van het begin van de Heikantspad, naast waar nu garage Kolen is, een akker was met een houtkant. Vanuit deze kant werd er op hem geschoten met gekapt lood. Het schot ging vlak voor hem door. Burgemeester Wouters beloofde de dader 50 goudfranc, als deze bij hem om verschoning kwam vragen en beloofde alles verder in de doofpot te stoppen. Er werd verder nooit meer over gesproken. Ook na zijn dood werd burgemeester Wouters nog niet met rust gelaten. Het kruis op zijn graf werd omvergegooid. Tenslotte hebben ze het kruis vastgemetseld aan de muur van de Sint-Michielskerk. Het staat er nog.

De stoomtram

Om nu weer terug te komen op het vervoer: behalve de aanleg van verharde wegen zag ik bijvoorbeeld ook de tram komen en gaan. Aan het begin van deze eeuw kwam de stoomtram, voorafgegaan door de aanleg van de tramrails. Vanwege de zwarte rookwolken die hij produceerde noemden we hem ook wel de Congo-expres of Zwarte Jef. Hij vervoerde van alles: reizigers en goederen, tot zelfs een geitebok die als laatste seizoenarbeider op pension naar Poppel moest. De tramrails liepen van Turnhout, via Ravels naar Eel en van daar naar de Straat en dan naar Poppel om zo via de Mierdsedijk de grens over te gaan, op de plaats waar nu het meetstation van het gas ligt, richting Esbeek en Tilburg. De tram konden we al van ver horen fluiten. In de oorlog was dat wel eens gemakkelijk, maar daarover vertel ik u straks wel. De tram moest onderweg regelmatig water bijtanken voor de ketel. Er waren enkele vaste plaatsen waar dat gebeurde, zoals bij het eindpunt in Poppel. De tram had echter ook wel eens plots dorst. Hij stopte dan bij een beekje en dan werd er een darm, een buis, naar buiten gegooid, in het water. Daarmee werd het water opgezogen voor de ketel, dat nodig was voor de vorming van stoom. Je zag dan paddekoppen en stekelbaarsjes mee naar binnen schieten.

De autorail

Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd de stoomtram vervangen door de autorail, die over dezelfde rails liep als de tram. De autorail was een soort autobus met tramwielen. Hij liep op dieselolie en hij trilde en bibberde over de rails. Altijd stonk hij naar de mazout, de dieselolie. Het bibberen en de stank werkten op de zenuwen. Rond 1935 kwamen de autobussen die onder de laatste wereldoorlog o.a. veel smokkelaars met hun smokkelwaar vervoerden.

Andere vervoermiddelen

Voor de Eerste Wereldoorlog zagen we de eerste auto door Weelde rijden. Eén van de eerste auto's die we zagen was die van een Poppelaar. Dat was ene zekere Luyten die in Turnhout woonde, maar eigenlijk afkomstig was uit Poppel. Hij had zelf een auto gemaakt en daarmee maakte hij de weg onveilig. Later kwamen de moto's, die we hier tuffers noemden, verder de vrachtauto's en natuurlijk ook de fiets.

Gevolgen van de nieuwe vervoermiddelen

De gevolgen van de nieuwe vervoermiddelen zijn moeilijk te overschatten. Er konden stenen worden aangevoerd voor het verharden van de landbouwwegen en cement, kalk en stenen voor de bouw van huizen. Allerlei nieuwe meststoffen konden worden aangevoerd waardoor de landbouw ongekende mogelijkheden kreeg, zeker toen later ook de landbouwmachines kwamen. De boeren konden voortaan gemakkelijk met boter en eieren naar de markt in Turnhout. Landbouwprodukten, zoals granen, konden voortaan verstuurd worden, evenals runderen. Vroeger was men voor zijn studies aangewezen op internaten. Nu konden de jongeren gaan studeren aan het externaat te Turnhout, wat

natuurlijk het peil van de algemene ontwikkeling van de jeugd enorm stimuleerde. De postbode, de dokter, de scholier, de huismoeder, allen vergrootten hun mogelijkheden, dankzij de fiets. De hele streek werd in enkele tientallen jaren volledig ontsloten. Bedenk maar eens, toen ik geboren werd, gebeurde alles nog te voet of met het paard en kar. Poppel was één uur gaans en Turnhout twee uur. Tegenwoordig liggen deze plaatsen bij wijze van spreken, aan de voordeur. Natuurlijk zijn er ook nadelige gevolgen aan te wijzen. Het eeuwenoude, rustige dorpsbeeld met daaromheen het Kempische landschap met zijn rijke flora en fauna, is volledig verdwenen. Overal raast het verkeer. Alleen deze verandering, die zich binnen honderd jaar voltrok, is al ongelooflijk groot.

De heide

De ontsluiting van de Kempen heeft ook voor ons Weeldenaren een geweldige omwenteling teweeggebracht. Maar ik heb meer omwentelingen meegemaakt. Het bruine landschap van de heiden en de woeste gronden heb ik zien veranderen in het groene landschap van de weiden, de bossen en de korenvelden. Tot halverwege de vorige eeuw was Weelde bijna geheel omgeven door heidevelden. Bij helder weer kon je enorm ver weg kijken. Vanaf het Kijkverdriet te Ravels kon men de torens zien van de Trappisten te Tilburg. In de tweede helft van de vorige eeuw werden de woeste gronden en de heidevelden steeds verder ontgonnen, zeker na de hongersnood van 1847. Voor de ontginning werd gebruik gemaakt van een grote heiploeg, getrokken door paarden, later van een locomobiel (stilstaande stoommachine) met lierkabel en nog later van tractoren. Zeker in de Tweede Wereldoorlog is er veel ontgonnen. Met de ontginning van de heidevelden verdwenen ook de schaapsstallen en de herders die met hun kudden eeuwenlang door het Kempische land hebben geworven.

Meststoffen

Eeuwenlang verkregen onze boeren hun mest uit de potstal. De potstal was zo'n 70 tot 125 cm diep. De vloer was van leem of zand. In de hei werden schadden gestoken. Deze heiplaggen werden gebruikt om de vloer van de potstal mee te bedekken. Hierop kwam een laag strooisel te liggen en daarop de mest (schitten) van het vee. De koeien stonden op het koeibed, dat bedekt was met rond hout. Boven de potstal was de schelft, waarop mustert lag en daarop de hooitas. Met de komst van kalk en meststoffen zoals het metaalschuim (thomasslakkenmeel), perugano, kalizout, kaïniet en beer (gier) verdwenen de potstallen. De Kempische grond, van nature arm aan fosfor, kalk en kalium kreeg door deze nieuwe meststoffen meer rendement, wat verdere ontginning natuurlijk stimuleerde te meer daar de afzetmogelijkheden werden vergroot. Aanvankelijk geloofden de boeren niet zo erg in al die nieuwigheden. Al spoedig zagen ze echter, dat het gewas door de nieuwe meststoffen groter werd en donkerder van kleur en dat overtuigde zelfs de meest ongelovige thomas.

Landbouw

De nieuwe bemestingsmethoden brachten nieuwe gewassen met zich mee. Haver, koren, groen (rapen), bieten, spurrie, aardappelen en kolen waren enkele gewassen die geteeld werden. Oude landbouwwerktuigen verdwenen, nieuwe verschenen maar verdwenen ook weer. Alleen een opsomming van de verdwenen landbouwwerktuigen zou vele bladzijden vullen. Om stro of bieten te snijden werd gebruik gemaakt van een zogenaamde scherfbak en een scherfzeis. Later, in het begin van de 20ste eeuw, verschenen allerlei machientjes om gewassen zoals bieten en tollen (rapen) fijn te snijden. Het veevoer nam een belangrijke plaats in. Bieten, het loof van rapen, klaver, spurrie werden gebruikt als groenvoer. Wanneer het gesneden groenvoer in de keel van de koe bleef steken, maakte men gebruik van een "koeie-stomper", een lang stuk hout dat van voor was afgerond. De boer stak het in de muil van de koe en duwde het stuk biet dat was blijven steken, verder. Belangrijker dan groenvoer was in vroegere jaren de koeiketel. In de koeiketel kwam alles terecht wat maar enigszins eetbaar was: gesneden knollen, aardappelen, rapen, afval van gedorsen granen en schillen. Deze voedermassa werd gekookt en aan het vee gegeven.

De vuurstek

Voor de gezondheid van het vee waren de boeren op zichzelf aangewezen. Een veearts kenden we in Weelde niet. Sommige boeren waren op het gebied van de diergeneeskunde onderlegd, doordat dit van vader op zoon werd overgeleverd. Voor het genezen van het vee had men allerlei middeltjes. Eén

ervan wil ik u niet onthouden. Om het kwaad uit het dier te drijven ging de boer als volgt te werk. Hij gebruikte een tang, met aan het uiteinde twee plaatjes met in het ene plaatje een gaatje en in het andere een sleuf. Met de tang pakte hij een huidplooi van de koe en met een els werd dan een gaatje in de huidplooi gestoken. De vuurstek werd in het gaatje gestoken. De vuurstek was de wortel van een bepaalde plant, ik meen die van het vuurkruid (*Helleborus viridis*). De wonde met daarin de wortel begon nu geweldig te ontsteken en zo werd het kwaad eruit gezworen.

Communicatie

Een andere omwenteling voltrok zich op het gebied van de communicatie. Vroeger, tot in de tweede helft van de vorige eeuw, leefden de mensen erg geïsoleerd. De krant werd slechts gelezen door enkele voornamen heren, zoals de notaris en de pastoor. Telegraaf, telefoon, radio en televisie haalden ons pas in de 20ste eeuw volledig uit de eenzaamheid. Toch waren de mensen vindingrijk als het ging om nieuws snel door te geven. Ik zal u enige voorbeelden geven.

Gekozen

Voor dit verhaal moet ik weer eens terug naar burgemeester Wouters. Behalve burgemeester was hij ook lid van de provincieraad. In de verkiezingsstrijd was het er hard aan toegegaan en het zou erom spannen of hij herkozen zou worden. In Arendonk werden de stemmen geteld. Om het nieuws snel in Weelde te krijgen, werden op de heide tussen Arendonk en Weelde posten gezet, die het bericht door middel van tekens doorgaven. Er waren slechts twee tekens nodig: gekozen en niet-gekozen. De stemmen waren in Arendonk nog maar net geteld of we wisten in Weelde al hoe het zat. Burgemeester Wouters zou weer in de provincieraad komen. In Weelde wisten ze wie er kiespijn zou hebben: de burgemeester of de pastoor.

Het angelus

De stand van de zon lichtte vroeger de mensen op het veld in over de tijd. Het tijdsein van 11 uur werd echter kenbaar gemaakt door het kleppen van het angelus. Dat was het teken om de Engel des Heren te aanbidden. Voor de huisvrouw was het tevens het sein om de aardappelen boven het vuur te hangen. Het angelus werd geluid door de onderwijzer die vroeger tegelijkertijd koster was. De school stond toen op het kerkhof. Wanneer de kinderen 's morgens binnenkwamen werd een zandloper omgedraaid. Om het half uur herhaalde zich dat, totdat het elf uur was; dan werd de onderwijzer even koster en repte zich naar de kerk.

De telefoon

Het zal in 1922 geweest zijn, dat Weelde de telefoon kreeg. Janneke Bax van de Boerenbond, het gemeentehuis, de rijkswacht en Jef Van der Voort waren de eerste abonnees in Weelde. Jef van Desjes woonde op de Dijk en in zijn werkhuis timmerde hij in een hoekje een houten hok waarin de telefoon kwam te hangen. Daar konden we gaan bellen. In het begin wisten de mensen niet goed raad met zo'n toestel, ze hadden er zelfs schrik van. Ik heb geweten hoe iemand eens aan de telefoon stond met zijn oor tegen de spreekhoorn gedrukt en luidkeels roepend in de luisterhoorn. Hij geraakte maar niet in gesprek.

De radio

Ook de radio deed in de jaren '20 zijn intrede. De pastoor en notaris De Bounge waren de eerste eigenaars. De radio's liepen toen nog op batterijen, want de elektriciteit kwam pas omstreeks 1930. We hadden nu de telegraaf, de telefoon, de radio en later na de Tweede Wereldoorlog kwam er ook nog de televisie bij. De wereld tot ver rondom Weelde werd voortaan als het ware de huiskamer binnengegoid.

De stoomfluit

Als in de oorlog de zwarte gendarmes in de tram zaten op weg naar Weelde, dan werden we door de tram gewaarschuwd. Vanaf Ravels-Eel konden we hem al horen fluiten. Om ons te waarschuwen floot

hij dan op alle mogelijke punten. We wisten dan, dat er iets aan de hand was en alle jonge gasten zochten een goed heenkomen.

Een telefoontje uit het Hondskot

We werden ook wel eens op een andere manier gewaarschuwd voor Duitsers op de tram. Er werd dan gebeld vanuit café Het Hondskot, dat lag aan de ingang van het kasteel te Turnhout. We kregen dan bijvoorbeeld de boodschap, dat de tram vier pakken planten meebracht. Onmiddellijk daarna zag je dan overal meisjes de straat oversteken om de jongemannen te waarschuwen dat er vier Duitse controleurs met de tram meekwamen.

Ze waren niet dom

U ziet wel dat we in Weelde niet door één gat te vangen waren. Ik zal u daar eens een paar voorbeelden van geven op een geheel ander gebied. U hebt misschien wel eens gelezen, dat de inwoners van Weelde en Poppel in de tijd van het hertogdom Brabant verplicht waren om te werken aan de vestingen van Antwerpen en aan de dijken in de Meierij van Den Bosch. In de veertiende eeuw werden die verplichtingen beperkt tot het onderhoud van de Rovertsebrug. In de tijd van Napoleon moesten de mensen van Weelde gaan helpen bij de aanleg van de weg Antwerpen-Turnhout, maar weer beriepen de Weeldenaren zich toen op het feit dat ze de Rovertse brug moesten onderhouden en weer werden ze ontslagen van hun verplichting om te werken aan de weg Antwerpen-Turnhout. Poppel was in die tijd al lang van Weelde afgescheiden. De Weeldenaren zeiden daarom toen ze aan de Rovertse brug zouden moeten gaan werken: "Nee, nee, Poppel is afgescheiden, dus Poppel moet haar brug zelf maar onderhouden". Het gevolg was dat ze in Weelde noch aan de brug werkten, noch aan de weg.

Hij trok zijn plan

Een ander voorbeeld waaruit blijkt dat we ons gemakkelijk uit een noodsituatie kunnen redden is het volgende. In vroegere jaren konden de meeste mensen lezen noch schrijven; ook de burgemeester niet. Op een goede dag moest de bisschop in Weelde worden ontvangen. Op de schouders van de eerste burger rustte de taak om de monseigneur te ontvangen. De pastoor of de onderwijzer had voor de burgemeester een mooie speech opgeschreven en die had de burgemeester van buiten geleerd, want lezen kon hij niet. Daar kwam de bisschop. Onze burgemeester kreeg het er warm van en hij voelde de zenuwen in zijn buikske kriebelen. Hij pakte zijn papier om op een deftige manier de speech zogenaamd te gaan voorlezen. Door zijn nervositeit liet zijn geheugen hem in de steek. Misschien dat de H.Geest op dat moment medelijden met hem kreeg, want plotseling begon er bij hem een lichtje te branden. "Och mijnheer de monseigneur", zei onze burgemeester, "Naw hem ik toch mijnen bril vergeten. Mer wette we, leest het thuis mer 'ns op oew gemakske, get tuis toch teit genoeg", en hierop overhandigde hij zijn papier aan de monseigneur.

Smokkelaars

Ook onze smokkelaars hebben zich altijd goed uit de moeilijkheden weten te redden. Wat werd er allemaal gesmokkeld? Wel, naar Nederland vooral tabak. In Nederland zeiden ze: "Zolang er in België gras groeit, zolang zullen we in Nederland shag roken". Vanuit Nederland werden boter, graan en rode kolen (de lastigste vracht) meegenomen. In de oorlog brachten ze zelfs Franse krijgsgevangenen mee die uit Duitsland gevlucht waren. Het toppunt van de smokkel was wel de smokkel van een smokkelaar. Dat zat zo. Een smokkelaar was in het gasthuis terecht gekomen, nadat hij was aangeschoten. Zijn makkers hebben hem toen van bed gehaald en uit het gasthuis gesmokkeld. Met de oprichting van de Benelux ging de echte smokkel tot het verleden behoren en kwam er een einde aan een illegale broodwinning die door de grensbewoners moreel als legaal was aanvaard. Voor velen was het een passie, te vergelijken met die van een stroper die het stropen niet kan laten.

Onze broodwinning

Behalve de smokkel hadden de Weeldenaren ook broodwinningen die echt legaal waren. Van oudsher vormden we een echte landbouwgemeenschap, maar ook op andere manieren verdienden

we de kost. Enkele beroepen uit de 18de en 19de eeuw zijn: schaapsherder, molenaar, olieslager, koperslager, brouwer, raaimaker (wagenmaker), kleermaker, spinner, wever, kuiper, herbergier en ga zo maar door. En dan hadden we natuurlijk ook de pastoor, de kapelaan, de notaris, de onderwijzer en de veldwachter. Zelfs klokkenmakers heeft ons dorp gekend. In Rijkevorsel staat een klok met het opschrift: Kin tot Weelde 1641. In de Lindeboom, op het Moleneinde, stond vroeger een klok waarop stond: Jan Kin.

Brouwerijen

Halverwege de vorige eeuw telde Weelde drie brouwerijen. Eén in de Straat bij Hofkens, één op de hoek van het Lijkstraatje, wat nu de Oude Kerkweg is, op de plaats waar nu melkboerhandelaar Janssens zit, en tenslotte nog één in de Meir, de huidige boerderij Maas. De waterputten van de laatste twee brouwerijen staan er nu nog. De waterputten hebben een grotere diameter dan de normale waterputten.

Café's

Aan herbergen of cafe's had Weelde ook geen gebrek. Tientallen waren er vroeger. Alleen in de Straat al zo'n vijftien. Iemand die thuis een nering had, deed er al gemakkelijk een cafeeke bij. Zo was bijvoorbeeld Toon Luyten in het Moleneinde wagenmaker. In zo'n café stond een toogske met een paar flessen bier en je kon er een borreltje drinken, een dikkop zoals wij zeiden. Als er iemand kwam en moest wachten, dan dronk hij wat. Dat bracht een paar centimes op en dat konden de mensen vroeger goed gebruiken. In de jaren '90 van de vorige eeuw, had je in de Straat ook het café van Mieke de Kuiper. Bij Mieke werd vaak druk over politiek gepraat en als dat gebeurde nadat er al diep in het glaasje gekeken was, ontaarde dat wel eens in een fikse ruzie. Zo gebeurde het eens dat een politiek debat uitmondde in een soort slapstick waarbij met plakken hesp gegooid werd. In de Straat woonden vroeger twee kasteleins die om de beurt bij elkaar een paar dikkoppen kwamen drinken. Wanneer er afgerekend moest worden, haalde degene die bij de andere op bezoek was, een muntstuk van 5 centimes uit zijn vestjeszak tevoorschijn en betaalde. De keer daarop herhaalde dit ritueel zich in het café van de ander. Op deze manier betaalden ze elkaar een jaar lang om de beurt met hetzelfde muntstuk. Enkele herbergen in het begin van de 20e eeuw waren:

1. Antoon Luyten: De wagenmaker
2. Karel Claesen: In den eik
3. Louis Claesen: De ploeg
4. Fien Van Hoeck: In 't groene veld
5. Jaak Van Gils: De posthoorn
6. Charel Segers: De uitspanning
7. Gustje Verheyen: In de Zwaan
8. Adriaan Hermans: Kapelhof
9. Hofkens: Tramhalt
10. Jan Moonen: Brouwerij
11. Knaeps: In 't Zonneke
12. Drika van de Smid: In de drie Hoefijzers
13. Corneel Diels: In de Hoefsmid
14. Bols: De gouden Leeuw
15. Adriaan Geerts: Molenhuis
16. To Sterrekens: 't Witte Paard
17. Fien de weew: De zevenster
18. Modest Van der Voort: De Kroon
19. Frans Haagen: De beurs
20. Jos Kin: De nieuwen buiten
21. Jef Dickens: De Zwaan
22. Stan Van Hees: Kerkzicht
23. A. Van Loon: 't Singeltje
24. Jef De Rijk: In den Zoeten Inval
25. Alfons Van Loon: Bij de Mulder
26. Jaak Van Loon: Steenenbrug
27. Jef Ooms: Berg af

28. Gust Van Loon: Berg op
29. Alfons Van Hees: Café Sport

De dokter

Een beroep dat ik nog niet heb genoemd, is het beroep van dokter. Dokter Amandus Van Baelen was de eerste arts die zich in Weelde vestigde. Daarvoor waren de Weeldenaren aangewezen op de dokter van Baarle of van Turnhout. In Turnhout was dat Van Everbroek. Op een kwade dag kwam er een vrouw met haar vader bij hem, wiens oor zo zwaar gehavend was dat Van Everbroekske "d'oor" moest afzetten. De dochter van de Weeldenaar vroeg: "Mijnier dokter, wat moet ik met vaders oor, moet ik die ook naar 't kerkhof dragen? 't Is toch ook vlees van een christenmens". De dokter replikeerde: "Geef ze maar aan de kat". Waarop de vrouw riep: "poetje, poetje, poetje".

De techniek

Ik heb al gewezen op drie grote omwentelingen. De omwentelingen in het landschap, het vervoer en de communicatie. Een vierde omwenteling is die in de techniek, als gevolg van de industriële revolutie. Natuurlijk hangen deze omwentelingen met elkaar samen en ook de meeste andere veranderingen die ik genoemd heb, zijn hier indirect of direct het gevolg van. Het enorm aantal beroepen dat we tegenwoordig kennen, is ongetwijfeld een gevolg van deze omwentelingen. Maar goed, ik dwaal weer af. Een gevolg van de industriële revolutie was o.a. de komst van de stoommachines en de electriciteit. Stoom was nodig voor de melkerij, de brouwerij en de zagerij. Wagenmaker Luyten had zelfs een machine geïnstalleerd voor het zagen van boomstammen.

De straatverlichting

Voordat we in Weelde konden gaan profiteren van het elektrisch licht werden we in ons dorp bijgelicht door lantaarns die brandden op petroleum. Ze hingen aan een ijzeren haak die in de muur bevestigd was. In het Moleneinde hing er eentje en in de Straat drie. Eentje hing er aan een klein winkeltje dat op de hoek van het Moleneinde stond. Zo'n zeshonderd meter verder in de Straat hing er nog eentje, tegenover de kerk. Dan hing er nog eentje bij Bols, in de grote draai. Tenslotte één aan het begin van de weg naar de Hegge. Ze waren zo opgesteld dat vanaf de ene de volgende te zien was. Ze dienden eigenlijk alleen als richtpunt.

Huisverlichting

In huis maakten we vroeger gebruik van smoutlampkes of oliepitjes. Later kwamen petroleumlampen. Nog later carbidlampen en lampen die onder druk op benzine brandden. Van deze twee laatste gaf het verwarmde kousje in de vlam een helder licht.

De kachel

In de vorige eeuw warmden we ons in de winter in de open haard, waarin de hesp hing te roken. De mensen zaten dan rond het vuur en vertelden elkaar over dwaallichtjes, heksen, spoken en kabouters (keutels en hummeltjes). Later kwam de Leuvense stoof, waaraan we onze verkleumde ledematen konden warmen en waarop de potten stonden te pruttelen. Weer later werd er gekookt op de petroleumkachel, een petroleumstel met pitten. Toen het eerste in Weelde verscheen, kwam iedereen kijken hoe van dit wonder gebruik kon worden gemaakt.

Het alkoof

In huis is aan meubilair ook nogal wat veranderd. In plaats van bijvoorbeeld de bedstede of het alkoof is het bed gekomen. Het alkoof met daarin de beddebak, was afgesloten met deuren en een gordijn. Er hing een plank in waarop de jeneverfles stond, de pispot, de anijsfles voor de kleine en allerlei wondermiddeltjes voor zieken. In de beddebak stopten de mensen soms gagel (vlooi kruid) tegen de vlooiën. Dat plantje groeide in het moeras. Onder het alkoof was soms een ruimte die je vanuit de stal kon bereiken. Op dat warme plekje werden bijvoorbeeld de aardappelen bewaard. Aan het voeteinde

van de bedstede lag in een ruif de kleine. Om deze zoet te houden gebruikte men een tros in plaats van een tutter. De tros was een doekje waarin wat suiker gedaan werd of dat in de anijs werd gestopt.

Maaltijden

De mensen aten vroeger een keer of vier per dag, tenminste als het er aan zat. De maaltijd bestond uit brood, aardappelen, boekweitpap of soep van allerlei groenten. Als ze aardappelen aten, stond de schotel in het midden van de tafel en werden daaruit met een vork de aardappelen gepikt. Boekweitpap was erg stijf en plakte verschrikkelijk. De tinnen lepel werd daarom eerst in een teil met botermelk gesopt. Wanneer de eter dan uit de pot schepte, kon hij de pap tenminste met zijn tong uit de lepel krijgen. Wanneer men pap met patatten at uit een ketel die in het midden van de tafel stond, liep er na het eten een spoor van papdruppels van de ketel naar de eter.

De mode

In de vorige eeuw zag de mode er wel wat anders uit dan tegenwoordig. De vrouwen droegen kapmantels met bijbehorende mutsen met linten die groen, orange of zwart van kleur konden zijn, afhankelijk van de kleuren in de kerk. De mannen droegen een gestreepte broek, een zogenaamde turkieren broek, later ook fantasiebroek genoemd. Verder een blauw kielkje, dat alleen maar goed was als het goudlinnen was. Als je met je nagel over de stof ging, kwam precies op de streep een gouden schijn. Het hoofd werd bedekt door het faaske en aan de voeten zaten klompen of een paar stevige vetleren schoenen gemaakt met peggen. Bij het werk in de stal of op de akker werden getten (beenkappen) gedragen.

Speelgoed

De omwenteling in de industrie heeft ook het speelgoed van de kinderen danig veranderd. In mijn jeugd speelden we met knikkers, met bikkels of met de reep. De groteren maakten fluitjes van de wilg. Ze gingen vissen, salamanders of paddekoppen vangen. Ze gingen eieren zoeken of achter de eekhoorns aan. Of ze schoten met zelfgemaakte proppenschietters. In de winter slibberden we op het ijs en gingen school lopen. Later kwamen ook de schaatsen.

Liedjes

In mijn jeugd werd er natuurlijk ook gezongen. Een radio of een ander oorverdovend middel hadden we nog niet. Hirting was onbekend. Liedjes gingen soms generaties lang mee. Marktzangers zorgden voor nieuwe "hits". Vele dorpen hadden hun eigen lied en ook hier leverden de Weeldenaren hun bijdragen en bezongen hun Kempisch Paradijs. Ik herinner mij nog hoe de gebroeders Bols en Jaan Woestenburg erop uittrokken om op kerkpleinen muziek te maken.

Lied van Weelde

Er wordt gestoeft somwijlen van Brussel en Parijs

Maar schoner is 't in Weelde, het Kempisch paradijs

Was 't algemeen geweten, hoe sjiek het daar wel is

Dan was den tram versleten, ja op een dag gewis!

Refrein:

Want mijn liefste Weelde, schoner dan Parijs!

Ik zou veel willen geven om daar te mogen leven

Want mijn liefste Weelde, gij zijt een paradijs!

Geen putten of geen holen vindt men er op de straat,
Maar overal riolen waar 't water weg in gaat,
Geen poten zult g'er breken op Weelde's makadam
Als 't regent in die streken, blijft men er droog als wan!
Als 's avonds door den regen het werkvolk op een draf,
Naar huis komt ja dan vegen z'eerst hun voeten af,
En is het slijk somwijlen tot in den hals gespat,
Dan is het niet van Weelde, maar modder van de stad
Er zijn zovele lampen van 't allerhoogste slag,
Die in den duistere kampen, elk jaar en iedere dag
En door hun fel gekonkel nijpt ieder d'ogen dicht,
Heb geen bang van den donkeren, want 't bestuur doet er zijn plicht!
Voor 't onderwijs der kinderen doet Weelde ook zijn plicht,
Om domheid te verhinderen, heeft men er opgericht,
Een school met vele klassen, op enen berg da's fijn!
Wie zulks doet in moerassen, kan niet van Weelde zijn!
Wat ik ook niet mag zwijgen, men zal na korte tijd,
Een nieuwe school gaan krijgen, de bisschop heeft 't gezeid,
Hij kon zijn vreugd niet tonen en was zeer aangedaan,
Toen hij die zegebomen, bij zijn bezoek zag staan!

Het geburenrecht

U zult wel begrijpen dat alle genoemde veranderingen gevolgen hebben gehad voor het sociale contact onder de mensen. Vroeger waren de mensen door de beperkte communicatie- en vervoersmogelijkheden geheel op elkaar aangewezen. Ten opzichte van elkaar hadden geburen rechten en plichten die nauwkeurig gekend waren. Deze ongeschreven weg noemde men het geburenrecht. De grondslag hiervan was de naastenliefde. Helpen waar het kon, was de leuze. Wanneer iemand zwaar ziek was, moest erbij gewaakt worden door de familie. Was er weinig of geen familie of was de familie te oud, dan werd het waken overgenomen door de geburen. Moest iemand bediend worden, dan verwittigde een gebuur de pastoor, de familie en de geburen. Bedienen noemde men ook wel eens "iemand van zijn hoefijzers aftrekken". Er werd gewaakt door een man bij een man, door een vrouw bij een vrouw.

De overledene

De avond voor de begrafenis werd de deur niet op slot gedaan. De dode werd namelijk niet buitengesloten. Wanneer een kind overleden was, dat de plechtige communie nog niet had gedaan, sprak men van een klein lijk. Een volwassene overledene was een groot lijk. Dan moesten de dichtste burens met de koster de dode gaan uitluiden. Voor een man begon men met de grote klok, voor een vrouw met de kleine. De burens verwittigden ook de aflegster. Deze moest de overledene wassen, eventueel scheren en hem of haar een doodshemd aandoen. Dit bestond uit het voorste gedeelte van een hemd, met drie kruisjes erop van zwart boordlint. Het werd op de rug en onder de polsen en armen met linten vastgebonden. Verder werd een oudere man een piekmuts (slaapmuts) en een oudere vrouw een ronde muts opgezet.

De begrafenis

Voor de begrafenis werd de kar of het gerij van de naaste buur geschuurd. Men plaatste er echt stro op en daarop de kist. Zo mogelijk werd de kist pas vlak voor het vertrek aan huis dichtgenageld. De dragers moesten helpen bij het kisten. Er werd nog een rozenkrans, later een rozenhoedje en nog later slechts vijf Onze-vaders en vijf weesgegroeten gebeden. Ondertussen kregen de dragers ieder twee borrels. Dat stond ertoe. De kist werd op de kar geschoven en de stoet zette zich in beweging. In vroegere jaren legde men 's avonds tevoren aan alle kruispunten waar het lijk voorbij moest komen, een kruis. Vooraleer de stoet het kruispunt opging, stopte men en bad er. Op de kruispunten immers dansten te 12 uur 's nachts de heksen en de spoken en kwamen er kwade geesten die de kwade hand meebrachten.

De kerk

Ook in de kerk is veel veranderd. De processie, de biecht oude stijl, het "pesjonkelen" met Allerzielen, het bidden van de kruisweg zijn gebruiken die bijna of helemaal verdwenen zijn. Het bidden van de kruisweg werd door niemand beter gedaan dan door pastoor Jacobs. Hij had geen missaal nodig, hij maakte zelf zijn kruisweg. Wanneer hij bij de statie kwam waarop een soldaat zijn lans in de hoogte steekt, kon hij uitroepen: "Ziet hem daar staan, die soldaat met zijn piek!" en vervolgens bad hij weer verder: "Wees gegroet Maria ..." Of bij de statie waar Onze-Lieve-Heer op de grond lag: "Daar ligt de Zaligmaker op den grond, met zijn kruis van honderd pond. Wees gegroet Maria ..." En bij een andere statie waarop Veronica staat met een doek in haar handen: "Veronica, een meske, een heel schoon meske, 't schoonste meske van de wereld. Weesgegroot Maria ..."

Onze namen

Ja, er is veel veranderd. De namen van de mensen in Weelde, die zijn eigenlijk, zeker voor een deel, gebleven. De Bont, Bax, Dickens, Vermeeren, Van Eyndhoven, Luyten, Janssen, Vloemans, Van Beek, Van den Heuvel, Van Hees, Van Heyst, Van Loon, Bols, De Bie, Verheyen. Ze wonen hier al lang, soms zelfs eeuwenlang. Wij spraken vroeger echter liever van Louis van Sus van Peren, Jef van 't Hoogeind, Rie van Suska van Janus van Zjo van den Boer (Rie Janssen in 't singeltje) en Zeva van Jefke van Destjes (Joseph Van der Voort). De tegenstellingen tussen witten en zwarten zijn al eeuwenoud. De oorzaak zal hem wel zitten in de meningsverschillen die ontstonden over de verdeling van de opbrengsten in kapel en kerk. De tegenstellingen tussen witten en zwarten werkten overal door. Bij benoemingen in de gemeente zeiden we in het dorp tegen elkaar: "Is het er ene van het Kerkeneind of van de Straat?" Op school werd tot in de jaren '30 gevochten tussen de kinderen van de Straat en het Kerkeneind.

De verkesmert

Ik heb u al eerder verteld dat pastoor Beerten geen gemakkelijke was. Hij was zeker geen katje om zonder handschoenen aan te pakken. Bovendien kon hij soms grommen als een hond. Op zekere dag was er weinig volk in de kerk. Pastoor Beerten gromde een paar keer en zei toen: "Ze zen zeker uit'nen ander meensen bak hoei frète". Vele parochianen waren immers met hun kinderen op bedevaart naar Sint-Adriaan in Ravels-Eel. Omdat de pastorij toen nog in het singeltje stond, kreeg het singeltje toen de bijnaam verken smert.

De goddelijke deugd

Buiten Weelde hadden ze ook namen voor ons: geitebokken of oliezeikers werden we wel genoemd. Zelf bezagen we ons dorp anders. We duiden het aan als één van de Drie Goddelijke Deugden. Ravels en Poppel waren de andere twee. Vanwaar die naam? Ik weet het niet. We hadden wel veel omgang met de bewoners van de Acht Zaligheden. Misschien dat de naam Goddelijke Deugden daarom gebruikt werd als tegenhanger van de naam Acht Zaligheden. Goddelijke Deugden klonk dan natuurlijk veel voornamer.

Tenslotte

Ja, beste lezer, er is veel veranderd. En eigenlijk heb ik nog lang niet alles genoemd. Ik denk bijvoorbeeld nog aan de veranderingen in de bouw van huizen, aan het ontstaan van allerlei verenigingen, het verdwijnen daarentegen van de gilden. Och, ook ik heb niet alle veranderingen gewild, lezer. Maar ge zult het er mee moeten doen. Treuren over de goede, ouwe tijd heeft geen zin. En bedenk wel: die goede, ouwe tijd was niet zo goed als sommigen, die hem niet hebben meegemaakt, wel denken en zeggen. Onze ouders noemden Weelde -misschien spottenderwijs- een Goddelijke Deugd. Wat denkt ge, lezer. Zou het u lukken deze benaming voor Weelde in de toekomst waar te maken? Ik wens het u toe. Ge weet nu hoe de ouden zongen. Misschien dat ge hieruit uw plan kunt trekken en een deuntje hebt om op verder te piepen.

Adriaan Kolen

Adriaan Kolen leefde in de Hegge te Weelde. Hij werd er geboren in 1875 en overleed er in 1958. In een lijvig boekwerk, heeft hij in 1946, het leven en de volksgebruiken van voor de eeuwwisseling beschreven. De titel van zijn werk: "Het landelijk volksleven in den vroegeren ouden tijd". Dit dagboek van Adriaan Kolen werd in zijn geheel opgenomen elders op deze website (Rubriek dagboeken).